

Cp10009

యుగ సంధి

రచయిత

భాస్కరభట్ల కృష్ణారావు

తెలంగాణా రాజకీయ సాంఘిక వాతావరణము ప్రాతిపదికగా
రచించిన సామాజిక నవల.

II

II ఈ రచయిత యితరకృతులు

కృష్ణారావు కథలు - కథానికలు

చంద్రలోకానికి ప్రయాణం - విల్లలకథలు

విచిత్రప్రణయం - నవల

ప రి చ య ము

నిండుమనమ్ము నన్యనవసీతసమానము. పల్కు-
మాత్రము దారుణాఖండల శస్త్రతుల్యము కాదు. మనిషి
చూడడానికి ఎంత నిండుగా కనిపిస్తాడో అంతనిండుగానూ
చేపట్టినపని జయప్రదంగా నిర్వహిస్తాడు. భాస్కరభట్ల
కృష్ణారావు భాగ్యనగర వాస్తవ్యుడు. ప్రఖ్యాతిచెందిన పండిత
పంశంలో జన్మించినాడు. తండ్రి తాతలు నిత్యాగ్నిహోత్రులు
దేవీపూజానిరతులు; సనాతనధర్మపరాయణులు. అయితే
తానుమాత్రం పంశతిశతాబ్ది విలాసపురుషుడు. కలకత్తా
విశ్వవిద్యాలయంలో బి.ఎస్.సి., ఉస్మానియాలో ఎల్.
ఎల్. బి. ప్యాసుచేసి డక్టర్ రేడియోలో కొలువుకుదిరి
నాటకాలు వేయించాడు, పాటలు పాడించాడు, మాటలు
చెప్పించాడు. పోలీసుచర్య అనంతరం, ఆలిండియా రేడియో
హైదరాబాదును తనలో లీనంచేసుకొన్నపుడు, కృష్ణా
రావుకూడ ఎ. ఐ. ఆర్. లో కలిసిపోయాడు. కొన్నాళ్లు
మద్రాసు ప్రవాసం అనుభవించి ప్రస్తుతం స్వగ్రామం చేరు
కొన్న యా యదృష్టశాలి నలభై యేండ్లు నిండకుండానే నిండు
జీవితం అనుభవించి తన యనుభవాలను అక్షరరూపంలోనికి
అనువదించాడు. జీవితాన్నీ విజ్ఞానాన్నీ చదువుకొన్నవాడు;
సంస్కారం కలవాడు. నిండుకుండలాగ తొణకడు, బెణకడు.
తాను చూచింది చూచినట్లు సుసీళితంగా సుస్పష్టంగా చెప్ప
గలడు. మనకనులయెదుట మారిపోతూన్న లోకం ఇతని
సంస్కరణ సులోచనాలలో పర్చస్విగా సువర్ణగా సాక్షాత్క

రిస్తున్నది. తన మనస్సు కనుగొన్న సత్యాలను మనయెదుట మనోహరంగా మంజుల వ్యాఖ్యతో ఈ రచయిత ప్రతి పాదిస్తున్నాడు. అనుకరణలు లేవు; అనుసరణలు లేవు. యథార్థం తానుచూచినట్లు మనకు నివేదిస్తున్నాడు. అందుకే ఈతని పాత్రలు మనకి సన్నిహితంగా కనిపిస్తారు. ఇతడు వర్ణించిన దృశ్యాలూ సన్నివేశాలూ మనం కన్నవీ విన్నవీ యనే భ్రాంతి కలిగిస్తాయి. ఈ పాత్రలు పరిస్థితుల ప్రభావానికి అతీతులుకారు. పరిస్థితులబట్టి ప్రవర్తిస్తారు. అందుకే వారు నీతి నియమాలను అతిక్రమించినా సంఘచక్రానికి హద్దుమీరినా మన సానుభూతి సంపాదించుకొంటారు. వారి కన్నీళ్ళు మనల్ని కరగించివేస్తాయి. వారి నవ్వులు మనల్ని నవ్విస్తాయి. వారి అనుభవాలు మనల్ని రసప్రలుబ్ధుల్ని చేస్తాయి.

‘భాస్కరభట్ల’ తాను సాహిత్యవేత్తనని చెప్పకోడు. ఎవరైనా తన్ను రచయితగా పరిగణిస్తే సిగ్గుపడిపోతాడు. కాని అతనిజీవితానందానికి సాధనమార్గంసాహిత్యమొక్కటే! అది ఆయన ఆత్మానందంకోసం చేసుకొన్న సృష్టి. పాఠకుల ప్రశంసలకోసం వ్రాసిందికాదు. తెలంగాణాలో సాహిత్య మహోదయం సాగించడానికి కారణమైన సంస్థలతో కృష్ణా రావుకి ప్రత్యక్షసంబంధం ఉన్నది. ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు, విజ్ఞానవర్ధనీపరిషత్తు, సాధనసమితి ఇటువంటి సంస్థలకు పాదు పెట్టినవారిలో ఈయన ఒకడు. సాహిత్యప్రియులతో సహృదయులతో సారస్వతవ్యాసంగంచేసి చక్కని అభిరుచులను అలవరచుకొన్నాడు. అందరిరచనలూ చూచి ఆకళించుకొ

న్నాడు; ఆస్వాదించాడు. కాని అనుకరణప్రయత్నం చేయలేదు. అందుచేతనే 'భాస్కరభట్ల' రచనలు కొన్నిఅయినా, వాటిలో తన ప్రత్యేకప్రజ్ఞ నిలుపుకొన్నాడు. తన స్వయం ప్రభ చాటుకొన్నాడు. సహృదయదృష్టి నాకర్పించాడు.

కథలు, నాటికలూ వ్రాయడం వేరు, సామాజికకథ కలిగిన ఇతివృత్తం వ్రాయడం వేరు. 'భాస్కరభట్ల' తొలినవల 'వింతప్రణయం'. అందులో ఆతడు చిత్రించిన ఆధునిక విద్యావతుల ప్రవర్తనలు ఆంధ్రపాఠకలోకాన్ని సంభ్రమాశ్చర్యాలతో ముంచివేశాయి. ఆ ఇతివృత్తం చిన్నది— పరిధిపెద్దది చేసిన కథానిక అనిపించింది. కాని అందులో పాత్రలుమాత్రం ఒక ప్రత్యేకత గడించుకొని ఒకవిశిష్టతతో రచయితముద్రను ప్రస్ఫుటంగా వ్యక్తపరచాయి. తెలుగాణా సాంఘికవాతావరణం తీరు తెన్నులతో దృగ్గోచరమయింది. అది మంచి నవల. దానితర్వాత ఇది రెండవది.

మన మొక యుగసంధిలో జీవిస్తున్నాము. పాతకాలపు దురాచారాల కట్టుబాట్ల మూలగోడలు కూలిపోయి కొత్త పునాదులమీద గట్టికట్టడాలు లేస్తున్నాయి. భావాల పరివర్తనలో సంకల్పాల సాధనలో, సమాలోచనల సిద్ధిలో యుగసంధి. దీనిలో మన రాజకీయాలూ, సాంఘిక వ్యవస్థలూ, మన ఆచారవ్యవహారాలూ, అలవాట్లూ తారుమారై పోయాయి. ఈ వాతావరణంలో మన తెనుగుజీవనంలో అతలాకుతలమైన కేంద్రం హైదరాబాదురాష్ట్రం. ఈ రాష్ట్రంలోని కుటుంబాలచరిత్రలో మరీ హెచ్చుమార్పులు వచ్చాయి. ఈమార్పులుపొందిన తెనుగుజీవితచరిత్రకి

‘యుగసంధి’ దర్పణంపట్టి కొన్ని రూపురేఖలు చూపి కొత్త వెలుగులు ప్రసరిస్తూఉన్నది. ఈ నవలలో ఇతివృత్తం 1923-48 సంవత్సరాలమధ్య — రెండుపుష్కరాలసాంఘికగాఢకు సంబంధించినది. అయితే ఇందులో రాజకీయాలూ, సాంఘిక పరివర్తనలు కేవలం ప్రాతిపదికలు మాత్రమే. ఈ పార్శ్వభూమిపైన నవలకి వీలైన పెద్దపటం తీసుకొని చక్కని పాత్రలను రచయిత సృష్టిచేశాడు. ఈ నవలలో స్త్రీలు రుక్మిణి, పద్మ, రవణ ఎవరికివాళ్ళే విచిత్రవ్యక్తులు. హైదరాబాదులో జరిగిన సంక్షోభాల భీభత్సానికి గురియైన మానవసంకేతాలు. వారిలో పాతకొత్తల మేలుకలయిక కలిగించిన సంగమం పవిత్రజ్యోతిలాగ ప్రకాశిస్తున్నది. ఆ కాంతి చూపిన రచయిత ధన్యుడు.

తెనుగు స్వతంత్రంలో అసంపూర్తిగా వెలువడిన ఈ నవల పూర్తిపాఠం యీరూపంలో అందజేసిన ప్రకాశకుల్ని అభినందనచేస్తూ యీ పుస్తకాన్ని సహృదయపాఠకలోకానికి సమర్పిస్తున్నాము

హేమలంబ; భాద్రపదచతుర్థి }
 వినాయకచవితి
 విజయవాడ.

శ్రీ వాత్సవ

5 to 8

Page Missing

5 to 8

Page Missing

యు గ స ం ధి

ప్రభుకుంటే నిద్రపడుతుందేమోననే భయంకొద్దీ రుక్మిణి పక్కమీద లేచి కూర్చున్నది. గదంతా ఒకమాటు కలయచూసింది. దండెంపైన చీరలు ఏమీలేవు. చిలకొయ్యల పైన రవికలు కనపడలేదు. ఆముదం దీపపు గుడ్డి వెలుతురులో, ఒక చిలకొయ్యకు వ్రేలాడగట్టిన, తన పెళ్ళినాటి ఫోటో కనపడింది. రుక్మిణి మంచంమీదినించి లేచి ఆముదం ప్రమిద తీసుకొని, అలికిడిలేకుండా ఫోటోని సమీపించింది. దీపం దగ్గరగాపెట్టి, ఫోటోని తడేకదీక్షగా చూచింది. ఎందుకో కళ్ళల్లో చప్పున నీళ్ళు కమ్మాయి. నీళ్ళ పొరలతో, ఫోటోని చిలకొయ్య నించి తీసింది. కన్నీళ్ళు బుగ్గలపైన చింది, నెమ్మదిగా చెంపలమీదుగా జారాయి. గూట్లో దీపం పెట్టి రుక్మిణి ఫోటోని కొంగుతో తుడిచింది. తిరిగి నీళ్ళకళ్ళతో ఫోటోని చూచింది. ఫోటోలో లీనమైంది.

ఒక కుర్చీలో పెళ్ళిదుస్తుల్లో తను - తన కుడిప్రక్కన వున్న కుర్చీలో తన భర్త. తన కుర్చీని ఆనుకొని, ఎడమ ప్రక్కన తన తల్లి నిలబడివుంది. భర్త కుడివేపున తన తండ్రి, ఆ ప్రక్కన పెద్దనాన్న నిలబడివున్నారు. తన తల్లి ప్రక్కన పెత్తల్లి నిలబడివుంది. తాతయ్య, రెండు కుర్చీల వెనకాల రెండింటికి మధ్యగా నిలబడి ఉన్నాడు. ముందు జంపుఖానా పైన పెద్దనాన్న కూతురు రమణ, ఆ ప్రక్కన మేనత్తకొడుకు రఘు కూర్చుని ఉన్నారు.

రమణ మొహమంతా అల్లరి పులుముకొని, చిలిపి కళ్ళతో బావని క్రీగంట చూస్తూ, అతని చొక్కా లాగి ముసి ముసి నవ్వులు నవ్వుతున్నట్లు తోచింది. పెదనాన్న 'ఏమిటా అల్లరి?' అన్నట్టు రమణని రూక్షణంగా చూస్తూ న్నాడు. ఈ సంఘటనకి, తన తల్లి అమాయకంగా చిరునవ్వు నవ్వుతున్నది. తన చూపులు తన తల్లిపైన పడడంతోనే, ఆమె జాలిగా తన వేపు తిరిగింది. తల నిమిరింది. గట్టిగా తన తలని హృదయానికి హత్తుకున్నది. గట్టిగా... ఇంకాగట్టిగా...

బిగ్గరగా హత్తుకోవడంతో, ఫోటోకు అమర్చిన అద్దం పుటుక్కున విరిగింది. అద్దానికి తోడుగా కుడిచేతికి వున్న నల్ల గాజులు నాలుగు, ముక్కలు ముక్కలు అయినాయి - గాజుముక్కలు చేతికి గుచ్చుకపోవడంతో కాలిలి సడలింది. రుక్మిణి నిజ ప్రపంచంలో పడ్డది. ఒడి దులిపింది. గాజు పెంకులు చిరు చప్పుడుతో నేలమీద పడ్డాయి. ఫోటో అద్దం నిలువుగా విరిగింది. విరుగుడు గీత ఫోటోపైన తల్లి మొహం మీదుగా జారి, రఘు రమణలను రెండుగా విడదీసింది. 'ఇది దుశ్శకునం కాదు గద?' అని రుక్మిణి హృదయం మూల్గింది. ఏమో? ఎవరు చెప్పగలరు? రుక్మిణికళ్ళల్లో తిరిగి నీళ్ళు కమ్ముకొచ్చాయి. ఆమె వెంటనే ఫోటోను, మేకుకు తగిలించబోయింది. ఎందుకో చప్పున ఆగింది. తన పెట్టె తాళం తీసి, చీరల మడతల మధ్య ఫోటోని భద్రంగా దాచి, పెట్టెకు తాళం వేసింది. పెట్టెపైన తాళంచెవులు పడవేసి, ఎంతో నేపు అక్కడే ఏదో ఆలోచిస్తూ కూచుంది. ఇంతలోకే, కుడి చేతికున్న నాలుగు గాజులు అంతకు క్రితమే విరగడంవల్ల

చెయ్యి బోడిగా కనుపించింది. ఎడమచేతినించి రెండుగాజులు తీసి రుక్మిణి కుడిచేతికి వేసుకుంది.

ఎన్ని గంటలు వేశారో తెలియదు. పోనీ, చతుశ్శాల భవంతిలోకి వెళ్ళి గడియారం చూసి వస్తే? నిజమే, కొంత మనస్సు కుదుటపడుతుంది. కాగా ఎన్ని వేశారు అనే సమస్య ఉండదు.

రుక్మిణి లేచి పిల్లి అడుగులు వేస్తూ చతుశ్శాల భవంతి లోకి వెళ్ళింది. ఇంట్లో ఎక్కడా ఏ అలికిడి లేదు. ఊరంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. నిశ్శబ్దాన్ని చీలుస్తూ, గడియారం 'టిక్కు' 'టిక్కు' మని చతుశ్శాల భవంతిలో ధ్వని చేస్తున్నది. ఒంటి గంట దాటింది- ఇంకా చంద్రోదయం ఎప్పుడౌతుందో? మూడు గంటలు దాటితేనే గాని, ఈ రోజు చంద్రోదయం కాదని మామయ్య ఉదయం అన్నట్లు రుక్మిణికి జ్ఞాపకం వచ్చింది. పక్కింట్లో బావ గాథనిద్రలో వుండి వుండాలి. బావ శలవులకి వచ్చి, ఈ పూళ్ళోనే కొన్ని రోజులనించి వుంటున్నాడు. అతనితోపాటు అతని తల్లిదండ్రులుకూడా వచ్చారు... ఒకటి... రెండు... వెన్నెల రావడానికి ఇంకా రెండు గంటలు కావాలి! ఈ రెండు గంటల కాలాన్ని ఎల్లా వెళ్ళబుచ్చడం? రుక్మిణికి ఏమీ తోచింది కాదు. బట్టలు సర్దుకుంటే? చీరలూ అవీ సర్దేడన్నాయి. ఇక మిగిలింది పక్కబట్టలు. వాటిని సర్దడానికి ఏమంత టైం అవుతుందని? తుణంగలో సర్దుకోవచ్చు. రుక్మిణి, ఒకమాటు ఇల్లంతా కలయ జూచి రావాలనుకుంది. చతుశ్శాల భవంతిలో వ్రేలాడ వేసిన లాంతరు తీసుకొని బయల్దేరింది. తన ప్రస్తుతపు పడకగది,

తన పుట్టుక గదట - అది చతుశ్శాల భవంతికి దక్షిణంగా వుంది. కుటుంబీకుల సంఖ్య పెరిగిన కొద్దీ నర్సయ్య తాత, దక్షిణాభిముఖంగా ఇల్లు పెంచుకూ వెళ్ళాడట - ప్రధాన గృహం తూర్పుముఖంగా వుంది. చతుశ్శాల భవంతికి నాలుమూలలా నాలుగు గదులు ఉన్నాయి. ఇందులో ఒకటి వంటగది-దాని పక్కన ఒక నీళ్ళ అర్ర- ఒక సామాను గది ఉన్నాయి. వండే యిల్లలో ఒకేమూల పాతికమంది భోజనం చేయవచ్చు. అది అంత విశాలంగా ఉంటుంది. కాని నర్సయ్యతాత కాలంలో వండే యిల్లు భోజనాలకోసం ఎప్పుడూ వాడుకునేవారుకారట - ఇల్లు ఎప్పుడూ, అతిథి అభ్యాగతులతో క్రిక్కిరిసి వుండేదట. వంటయిల్లు, ఎన్నడూ భోజనాలకు సరిపోయేదికాదట- భోజనాలు ఎప్పుడూ చతుశ్శాల భవంతిలోనే జరిగేవట. నర్సయ్య తాతకు రామయ్య, క్రిష్ణయ్య అని యిద్దరు అన్నలు. ముగ్గురు అన్నదమ్ములూ చతుశ్శాల భవంతికి మూడువేపులా వున్న మూడుగదుల్లో వుండేవారు. ఆ గదుల్లోనే సంసారాలు చేసేవారు. తన ప్రస్తుతపు పడకగది నర్సయ్య తాత పడకగది అని వినికిడి. రుక్మిణి కుడివేపున వున్న రామయ్యతాతగదిలోకి వెళ్ళింది. రామయ్య తాతకు ఒక్కడే ఒక్క కొడుకు. పేరు నారాయణ. ఎక్కడో జిల్లాలలో ఉద్యోగంచేస్తున్నాడు. ఉద్యోగంలోచేరి తనపేరు నారాయణరావుగా మార్చుకున్నాడు. రమణ ఎల్లా వుదో? ఇటీవలనే పెద్దమనిషి అయిందని వినికిడి. పెళ్ళి సంబంధాలు కూడా వస్తున్నాయట. ఈమధ్య, రమణ తన అల్లరివమైనా తగ్గించుకుందా? ఏమో! ఎందుకో రుక్మిణికి పెదనాన్ననీ,

పెత్తల్లి లక్ష్మమ్మనీ, రమణనీ చూస్తే బాగుండుననిపించింది-
కాని, కాని... రుక్మిణి, కిష్టయ్యతాత గదిలోకి వెళ్ళింది.
కిష్టయ్య తాత చాలా కాలం క్రితమే అన్నదమ్ములతో వేరు
పడ్డాడట. ఎందుకు వేరుపడ్డాడో రుక్మిణికి కారణం
తెలియదు. నలుగురూ నాలుగు కారణాలు చెప్పడం
రుక్మిణి విన్నది. తన తాత నర్సయ్య చాలా పిసిని
కొట్టు అనీ, ఇంటికి నలుగురుమనుషులు వస్తే చూచి సహించే
వాడు కాడనీ, ఈ సంకుచితత్వాన్నీ పిసినికొట్టుతనాన్నీ
భరించలేక కిష్టయ్యతాత వేరుపడ్డాడనీ కొందరు చెబుతారు.
కిష్టయ్యతాత తన మొదటి భార్య పోనడంతోనే రంగిని
ఉంచుకున్నాడనీ, నలుగురు వచ్చిపోయే ఇంట్లో భోగందానిని
పెట్టుకొనివుంటే అపవాదులపాలవుతానని వెరచి, వేరేఒక ఇల్లు
కట్టించుకొని దానితో అక్కడ కాలక్షేపంచేస్తూ వచ్చాడని
మరికొందరు అంటారు. రంగి ఆ వూళ్ళోనే వుండి ఇప్పటికీ
బ్రతికే వుంది. ఎప్పుడు కనపడినా 'మనుమరాలా! బాగు
న్నావా?' అని నిండు హృదయంతో పలకరిస్తుంది. రంగి
కూతురు యశోదపట్నంలో ఎక్కడో వృత్తిలోనేవుండి పొట్ట
పోసుకుంటున్నది. దానికి రఘుబావ అంటే ఎంతో యిష్టం.
బావని కన్నకొడుకులాగా చూసుకుంటుంది. ఎక్కడవున్నా
సంవత్సరానికి రెండుమూడుసార్లు అయినా బావని చూడంది
వుండలేదు. కిష్టయ్య తాత రెండవసారి ఒక మహారాష్ట్ర
అమ్మాయిని పెళ్ళిచేసుకున్నాడు. ఆమె పేరు జిజయబాయి.
కిష్టయ్యతాతకు ఎంతో కాలంవరకు సంతానం కలుగలేదట.
భార్యాభర్తలిద్దరూ అనేక తీర్థయాత్రలు చేశారట. తీర్థయా

త్రలుచేయగా చేయగా, ఒక్కతే ఒక్కకూతురు కలిగిందట. పేరు 'వరలక్ష్మి' అని పెట్టుకున్నారట. ఈ వరలక్ష్మి రుక్మిణి మేనత్త. వరలక్ష్మికి యిద్దరుపిల్లలు-రఘు, రామలక్ష్మి. రామలక్ష్మిపెళ్ళి ఇటీవలనేఅయింది. రఘు పట్నంలో చదువుకుంటున్నాడు. శలవుల్లో ముత్తువతల్లి జిజియాబాయిదగ్గరికి వచ్చి పోతుంటాడు. రుక్మిణికి ఎందుకో తన మేనమామ వెంకటరామయ్య అంటే ఎంతోయిష్టం. కిష్టయ్యతాత గదిలోకి వెళ్ళడంతోనే ఎందుకో చప్పున రఘు ఆమె కళ్ళల్లో మెరిశాడు. అమాంతంగా కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి. వెంకటరామయ్యమామ, శుభ్రమైన తెల్లని ధోతీ, ఉత్తరీయం ప్రత్యక్షమైనాయి. అతని ప్రశాంతమైన గంభీరవదనం కళ్ళకు కట్టింది. ఎందుకో రుక్మిణి వెంకటరామయ్యమామకి రెండుచేతులెత్తి నమస్కారంచేసింది. వెంకటరామయ్యమామ ప్రస్తుతం ఆ పూళ్ళోనే, ఆ ఒక్కయింట్లోనే ఉన్నాడు. అతనిదగ్గరికి వెళ్ళి, ఆరోజైనా తాను అతనికి నమస్కారంచేసిరానందుకు తననితానే ఎంతోనిందించుకుంది రుక్మిణి—ఎంతో బాధపడింది. ఈ జన్మలో తనకు మళ్ళీ ఆ దైవాంశసంభూతుడి దర్శనం లభిస్తుందా? ఏమో... రుక్మిణి కిష్టయ్యతాత గదిలో నిలువలేకపోయింది. వెంటనే వెలుపలికి వచ్చేసింది. లాంతరు చేతితో చతుశ్శాల భవంతి దాటింది. తూర్పుద్వారంలోంచి నడిచింది. తూర్పుముఖంగా పున్న ప్రధానగృహంలో ప్రవేశించింది. పెద్దహాలు, ఎడమ కుడివేపుల రెండు గదులు-కుడివేపునవున్న గదిలో ఏనో విరిగిన కుర్చీలు, మంచాలు పడివున్నాయి. ఆ గది వెలుపలికి గొళ్ళెం వేసివుంది. గొళ్ళెంటీసి ఆ గదిలోకి వెళ్ళడం, రుక్మిణి

అనవసర మనుకుంది. గదిలో ఏదైనా పురుగు బూచి వుంటుంది. కాగా, ఈమధ్య యింట్లో నాగుపాము ఎక్కువగా తిరుగుతున్నది. అది తన తాతలనాటి పాము -- పెరట్లో దానికి ఒక పెద్ద పుట్ట వుంది. ఇంట్లో ఏ అరిష్టం జరుగనున్నా, అది తరచూ కనపడడం పరిపాటి. అది ఎవ్వరినీ ఏమీ అనదు - పడగ విప్పి, జరగనున్న ప్రమాదాన్ని గూర్చి హెచ్చరిక చేస్తుంది. నమస్కారం చేస్తే వెళ్ళిపోతుంది. కిష్టయ్యతాత వేరుపడిన క్రితంకోజన, అది మొదటిమాటు కనపడిందట. తన తల్లి విశాలాక్షి రేపు మరణిస్తుందనగా కూడా కనపడిందట. తనకు నిన్న కనపడింది - నమస్కారం చేస్తే వెళ్ళిపోయింది. మళ్ళీ ఈరాత్రి కనపడదు కదా! రుక్మిణికి భయంతో కాళ్ళు చేతులు వణికాయి. భయం దేనికి, అది ఏమీ చేయదుకదా! అని మెదడు మూల్గింది. అయినా వణుకు మాత్రం రెండు నిమిషాలవరకు ఆగలేదు. రుక్మిణి కొంచెం తేరుకుని ముందడుగు వేసింది. ఎడమవేపు గదిలోంచి వెంకమ్మ గుర్రు వినపడుతున్నది. ఈ వెంకమ్మ ఎవరు? తనకు తెలిసినంతవరకు ఈ వెంకమ్మకీ తమకీ ఏమీ బంధుత్వంలేదు. పాపం, భర్త చిన్నతనంలోనే పోయాడట-ఈ యింట్లోకి ఏ విధంగా వచ్చిందో వచ్చిపడింది. చివరకి యింట్లో ఒకభాగ మైంది. ఆమెకు ఏ కోరికలూ లేవు. ఏ ఆవేదనలూ లేవు. చేసిన పనేపదిసార్లు చేస్తుంది, గంటలతరబడి చేస్తుంది. మనిషికి చాదస్తం ఎక్కువ - స్నానంచేసివస్తుంటే, మైలపడ్డావని ఎవరైనా అంటే మళ్ళీ కాలువకో, బావికో వెళ్ళి తిరిగి స్నానంచేసివస్తుంది. అల్లా ఎన్నిసార్లు అంటే అన్నిసార్లు బావికి గాని కాలువకు

గాని వెడుతుంది. అనేవాళ్ళే, చివరికి జాలిదల్చి, లేక విసుగెత్తి ఊరుకోవాలి. రుక్మిణి ఎన్నడూ ఆమె ఏడ్వటంగాని, నవ్వడంగాని చూడలేదు. మెదడు ఉన్నదన్న మాటే కాని, అది పని చేయదు. ఆమెకు హృదయం కూడా వుండి వుండాలి- అంటే అది శరీరంలోని ఒకభాగమే. దానికి జాలిపడడంగాని, దుఃఖించడంగాని, కలతచెందడంగాని, ఆనందించడంగాని తెలియదు. ఆమె మోడుగా పుట్టింది - మోడుగా పెరిగింది- మోడుగా జీవితాన్ని గడుపుతున్నది. కళ్ళముందు జరుగుతున్న విషయాన్ని గ్రహించలేదు. పిచ్చిదా అంటే అంత కన్నా కాదు. చెప్పినపని ఆలస్యంగానో, చాదస్తంగానో చేస్తుంది. గంటలతరబడి ఆ పనిలో నిమగ్నమై వుంటుంది. ఇల్లు అలకమని ఉదయం చెపితే, మధ్యాహ్నంవరకూ అలుకుతూనే వుంటుంది. అలికిన చోటనే తిరిగి అలుకుతుంది. కడుపు నిండా అన్నం తింటుంది. కంటినిండా నిద్రపోతుంది - పలుకరిస్తే పలుకుతుంది - లేకపోతే లేదు. కాని పిచ్చిగా ఎన్నడూ వాగదు - గోడలు గీకదు. కూర్చుంటే గంటలతరబడి కూర్చుంటుంది - పడుకుంటే గంటలతరబడి పడుకుంటుంది. సుఖదుఃఖాలు, నిమ్నోన్నతాలు, ఒడిదుడుకులు ఆమెని ఎన్నడూ అంటవు. చిన్నతనంలో, మొగుడు చనిపోయిన పసికందుని—ఆమె తండ్రి కాశీకి వెడుతూ, ఆమెను ఈ యింట్లో దిగబెట్టి వెళ్ళాడట. అతను మళ్ళీ తిరిగి రాలేదు. తన కూతురిని తనతో తీసుకువెళ్ళలేదు. అప్పటినించి యీ యింట్లో పెంకమ్మ ఒకభాగమైంది. ఆమె ఇంట్లో ఉన్నా లేనట్టే, లేకపోయినా ఉన్నట్టే. రుక్మిణి హాలులోంచి ముందుకు

నడిచింది. గుమ్మం దాటడంతోనే ఒకవసారా- వసారాలో ఒక ఆవు ఒక గుంజకు కట్టేసివుంది. ఆవు పడుకొని నెమరు వేస్తున్నది. దాని పక్కన, దాని దూడ పడుకొని కునికిపాట్లు పడుతున్నది. రుక్మిణి నెమ్మదిగావెళ్ళి ఆవునీ దూడనీ కుడి చేత్తో దువ్వింది. దూడ కునికిపాట్లనించి తేరుకొని, రుక్మిణి చెయ్యి నాకింది. ఎందుకో రుక్మిణికి, ఆ దూడని ముద్దుపెట్టుకో వాలనిపించింది. ఎడమచేతిలోవున్న లాంతరు కిందపెట్టి మరీ వంగి దూడని నొసట్లతో ముద్దుపెట్టుకుంది. తిరిగి లేచి లాంతరు అందుకుంది. రుక్మిణి కదిలివెడుతుండగా, ఆవు లేచి నిలబడి 'అంబా' అని అరిచింది. రుక్మిణి ఉలికిపడి వెనక్కివెళ్ళి, ఆవు వీపు నిమిరి, దాని వీపు కుడిచంకలోకి వచ్చేట్లుగా కావ లించుకుంది. వసారాకి అభిముఖంగా, ఇంకొకవసారా. మధ్య కప్పులేని ఖాళీస్థలం: అభిముఖంగా వున్న వసారా పక్కన తండ్రి ఈశ్వరరావుగది. గదితలుపు బార్లా తెరచివుంది. కిరస నాయిల్ బుడ్డి దీపపు వెలుగు గది మెట్టుపైన గుడ్డిగా పడు తున్నది. తండ్రి గది రాత్రిళ్ళు ఎప్పుడూ తెరిచి వుండదు. తండ్రి గదిలో లేడా! రుక్మిణి ఒకమెట్టు ఎక్కి గదిలోకి తొంగి చూచింది. పట్టెమంచం ఖాళీగావుంది. తండ్రి చంద్రమ్మ దగ్గ రికి వెళ్ళలేదుకదా! దానికి నిదర్శనంగా వాకిలి దగ్గరగా వేసి వుంది. తలుపు గడియవేసిలేదు. ఇంక తనతండ్రి తెల్లవారితే గాని రాడని తెలుసుకొని, రుక్మిణి వాకిలితలుపు గొళ్ళెం వేసింది. తలుపుదగ్గరగావున్న సొరంగంలోంచి మొద్దు లాగి తలుపుకి అడ్డంగా, లాగిన చివరిని మొదటి సొరంగానికి అభి ముఖంగా వున్న గోడలోని ఇంకొక సొరంగంలోకి దూర్చింది.

రుక్మిణి తిరిగి లాంతరుతో వెనుకకు మళ్ళింది. ఎందుకో తలుపుపక్కన వున్న దివాన్‌ఖానాలోకి వెళ్ళడానికి ఆమెకు మనస్కరించలేదు. దివాన్‌ఖానాలో బంధువులు కాని అతిథులకు సత్కారాలు జరుగుతూ వుంటాయి. లోగడ తన తాతయ్యదగ్గరికిగాని, ప్రస్తుతం తన తండ్రిదగ్గరికిగాని వచ్చే అతిథులు ఆ గదిలో కూర్చొని వారితో మాట్లాడడం కద్దు. తను ఆ గదిలోకి ఈమధ్య ఎన్నడూ వెళ్ళలేదు. ప్రస్తుతం ఆ గదిలో, తన తాతలకాలంగాటి తివాసీ పరిచివుంది. విరిగి పోగా మిగిలిన కుర్చీలు కొన్ని, అక్కడ పడివున్నాయి. తన చిన్నతనంలో ఆ గదిలోవుండే సోఫాలు ప్రస్తుతం విరిగి, పూర్వాకారాన్ని కోల్పోయి, వెంకమ్మగదికి ఎదురుగావున్న గదిలో పడివున్నాయి. వెంకమ్మ ఇంటికి ఎంత ఉపయోగంగా ఉందో, అవీ ప్రస్తుతం అంత ఉపయోగపడుతున్నవని రుక్మిణి అనుకుంది. మరీ వృద్ధాప్యంలో, తాతయ్య, దివాన్‌ఖానాలోకి వెళ్ళి కూర్చోవడం మానేశాడు. ప్రస్తుతం ఆవును కట్టేసిన వసారాలో, వాకిలితలుపుకి ఎదురుగా, ఒక బల్లపీటమీద కూర్చొని అతను తనవ్యవహారాలు చూసుకోవడం రుక్మిణికి జ్ఞాపకంవచ్చింది. నర్సయ్యతాత ఏనుగంతమనిషి. పెద్దబొర్ర. తెల్లటి ధోతీ కట్టుకొని, పొడుగాటి చొక్కా వేసుకొని, రుమాలు వీపు మోకాళ్ళచుట్టూ బిగించి కూర్చుంటే, సగానికి పైగా బల్లపీట ఆక్రమించేవాడు. ఉదయం కావడంతోనే రైతులూ, ఆసాములూ (పాలికాపులు) వచ్చి, రెండు వసారాలకు మధ్యనున్న ఖాళీస్థలంలో, బల్లపీట కెదురుగా వాకిలి తలుపువరకు కూర్చొని, ఆయనతో వివిధ వ్యవహారాలు

మాటాడుకునేవారు. అతనితోపాటు ఇంట్లోవాళ్ళకి తప్ప, ఆ బల్లపీటమీద కూర్చోని మాట్లాడడానికి ఎవరికీ అర్హత ఉండేది కాదు. తనకు మించిన అధికారి ఎవరయినా వస్తే, అతనిని దివాన్‌ఖానాలో కూర్చోబెట్టి మాట్లాడేవాడు సర్సయ్య తాత.

రుక్మిణి ఖాళీస్థలంలో మధ్యగావున్న తులసికోట నగ్గరికి వెళ్లింది. లాంతరు కిందపెట్టింది. కోట చుట్టూ మూడు సార్లు ప్రదక్షిణ చేసి, కళ్ళుమూసుకొని దీర్ఘనమస్కారం చేసింది. తులసిపాదులోని మృత్తిక కొద్దిగా తీసుకొని, నోట్లో వేసుకుంది. మృత్తికతీసిన చేతిని కళ్ళకి రాచుకుంది. కళ్ళు మూసి తెంపలువేసుకొని, ఎడమచేత్తో లాంతరు అందుకొని, సరాసరీ చతుశ్శాల భవంతిలోకి వెళ్ళింది. లాంతరు గోడ కున్న పెద్దగడియారానికి ఎదురుగా దూలనించి ప్రేలాడు తున్న ఇనుపమేకువంకెకి తగిలించింది. ఇంకా రెండుగంటలు దాటలేదు. ఏమిచేస్తే ప్రొద్దు గడుస్తుందా అని ఆమె ఆలోచించింది. పోనీ ఓమనగుంతలు ఆడితే. ఓమనగుంతల పీట బహుశా వెంకమ్మగదిలో వుండి వుంటుంది. తిరిగి లాంతరు పుచ్చుకొని వెంకమ్మగదిలోకి వెళ్ళింది. చింతగింజలతో వున్న ఓమనగుంతలపీటని కుడిచేతితో అందుకొని లాంతరు యుక్తంగా, పీటతో తన గదిలోకి వచ్చింది. పీట పక్కమీద పెట్టి, గూట్లోలాంతరుపెట్టి, ఓమనగుంతలు ఆడడం మొదలు పెట్టింది....

కాలచక్రం తిరుగుతున్నది... ఆట సాగుతున్నది. ఆట మీద రుక్మిణికి ఏమాత్రం మనస్సులేదు. కాలయాపనకోసం

రుక్మిణి తన మనస్సుకు తానే ఎదురుతిరిగి ఆడుతున్నది. కూర్చోని, కూర్చోని నడుమొప్పిపుట్టినట్లు తోచింది. ఓమన గుంతలపీట పక్కకు నెట్టి, పక్కపైన మేనువాల్చింది. మంచం కిరుమన్నది. ఇంటికప్పుకేసి ఒకటేపనిగా చూస్తూ, రుక్మిణి పడుకుంది. ఎంతసేపు పడుకుందో ఏమో, ఆమెకు తెలియదు. ఇంతలోకే ఏదో 'సర, సర' చప్పుడు వినపడింది. రుక్మిణి దిగ్గున లేచి మంచంలో కూర్చుంది. గడంతా, ఒక్కమాటు కలయ చూసింది. గడపలో నాగుపాము. గడపదాటి గది లోకి వస్తున్నది. పాము చాంతాడుపొడుగుంది. రుక్మిణి లేచి కూర్చోవడంతోనే, లోపలికి రావడం మానేసి బుస్సుమనే పడగవిప్పింది. పడగ వెడల్పాటి తామరాకంత వుంది. రుక్మిణికి ఏమీ తోచలేదు. తృటికాలంవరకు పడగకి కళ్ళు అప్పగించి నిశ్చేష్టురాలై చూస్తూ కూర్చుంది. వెంటనే స్వప్నా తెచ్చుకొని, మంచమీదినించి క్రిందికిదిగి, రెండుచేతులెత్తినమస్కారంచేసింది. నాగుపాము ఉత్తరక్షణంలో గిరుక్కున వెనక్కి తిరిగి, చతుశ్శాలభవంతిలోకి వెళ్ళింది. ఆ తరువాత ఎక్కడికి వెళ్ళిందో, ఏమైందో రుక్మిణికి కనపడలేదు. పాము వెళ్ళిపోవడంతోనే రుక్మిణికి వళ్ళు ఝల్లుమన్నది. కంపరం పుట్టుకొచ్చింది. హృదయంలో ఏదో దడ- ఏదో చెప్పడానికి కూడా అలవికాని భయం- తాను కొత్తగా ఏదైనా దుష్టత్యానికి పాల్పడ్డదా? జరుగవలసిన దుష్కృత్యం ఎన్నడో వళ్ళు తెలియకుండానే జరిగిపోయింది. కొత్తగా ఇప్పుడు తాను చేయబూనిన దుష్కృత్యమేమీ ఆమెకు కనపడలేదు. రుక్మిణి, తనకు తెలియకుండానే, మెడవెనకాల చేతులుకట్టి

వల్లు విరిచింది. దీర్ఘంగా ఆవలించింది. కొద్దిగా భయం తగ్గి నట్లు తోచింది శరీరకంపరంఘాడా తగ్గింది. పడుకొని లాభం లేదని తెలుసుకొని, పక్కచుట్టింది. పక్కచుట్టని నూలు తాడుతో బిగించింది. ఇనుపపెట్టెమీద పెట్టింది. ఇంక తను చేయవలసిన పని ఏమీ మిగిలివున్నట్లు రుక్మిణికి తోచలేదు. ఏమీ తోచక చతుశ్శాల భవంతిలోకి వెళ్ళింది. ఎక్కడా ఏమీ అలికిడిలేదు. తిరిగి గదిలోకి వచ్చింది. మంచంమీద పక్కలేకపోవడంవల్ల, అది బోసిగా కనపడింది. తను ప్రేక్షకు రాలిగా మారి, గదిలో తను లేకపోవడంవల్ల కలిగే లోటుని, తానే ఊహించుకుంది. గది వెలవెలపోయినట్లు తోచింది. ఒకటి రెండు రోజులు గది వెలవెలపోయి, ఆ తరువాత తను దానిలో ఉండకపోవడమే సహజమన్నట్లు కనపడుతుంది. తను చనిపోతేకూడా, ప్రపంచం తనులేని లోటునీ, తద్వారా కలిగే విచారాన్నీ తాత్కాలికంగా అనుభవించి, కొంత కాలానికి క్రమంగా మరిచిపోతుందా? ఎందుకో రుక్మిణికి సరిగ్గా అంతే జరుగుతుందనిపించింది. తను పోతే, తన తండ్రి ఒకటి రెండు రోజులు తనకోసం దుఃఖిస్తాడు. కాలం గడిచిన కొద్దీ ఉపశాంతి పొందుతాడు. కొంతకాలానికి తన కూతురు పోవడమే చివరకి మంచిదనుకుంటాడేమో? కాని వెంకట రామయ్య మామ తనుపోతే విచారించడు. దుఃఖించడు. తను చేసిన పాపాలన్నిటినీ పొట్టబెట్టుకుంటాడు. తనని తలచుకొని అసహ్యించుకోడు, తను చేసిన దుష్కృత్యాలని అతని ఆత్మ సంతృప్తికోసం, లోకానికి చాటడు. తను పాపపంకిలంలో విధిలేక పడినందుకు జాలిపడుతాడు - తనను కరుణిస్తాడు.

తన పాపాల్ని క్షమించి, చెయ్యెత్తి ఆశీర్వాదిస్తాడు. ఆయనది ఎంత గొప్ప హృదయం. ఎంత ఉదారస్వభావం. రఘు, రమణలు తాను పోయినందుకు విచారిస్తారు. అచూయిక హృదయాలతో దుఃఖిస్తారు. తన నీతి, అవినీతులతో వాళ్ళకి ఏమాత్రం సంబంధం ఉండదు. తను తనుగా మాత్రమే వాళ్ళ చిరుహృదయాల్లో హత్తుకపోతుంది. రఘు, రమణలతో తనకు గల సంబంధాన్ని తలచుకొని, రుక్మిణి హృదయం ఉప్పొంగింది. ఆనందాతిశయంతో లాస్యం చేసింది. మరి విశో? ... ఇంకలోకే దక్షిణభాగంవేపు ఉన్న తలుపు తేలికగా చప్పుడైంది. రుక్మిణి, తన నడకనే పరుగుగా మార్చి వెళ్ళి తలుపు తీసింది. ఎదురుగా విశ్వేశ్వరరావు కనపడ్డాడు. అతన్ని చూడడంతోనే గంటలతరబడి కాస్తున్న దారులు మూసుకున్నాయి.

‘చాలా ఆలస్యమైందే!’

‘అవును, కూలి మనుషుల్ని కుదిర్చి, హైదరాబాద్ కు వెళ్ళి టాంగా తీసుకొచ్చేసరికి ఈవేళ అయింది.’

‘మనుషులు ఈ ఊరివాళ్ళు కారు గద?’

‘కారు; ఎక్కడో పడమటినించి వచ్చి, ఫార్మ్ లో పని చేస్తున్నారు.’

‘అయితే, లోపలికివచ్చి, ఇనప్పెట్టే, పక్కచుట్టా పట్టు కెళ్ళమని చెప్పండి.’

‘నీ సామానంతా సరిగ్గా సర్దుకున్నట్టేనా?’

‘బోళ్ళేమీ తీసుకోలేదు—అవితప్ప, తక్కిన సామానంతా సర్దును.’

‘బోళ్ళు అక్కరలేదు-అక్కడ కావలసినన్ని ఉన్నాయి.’

‘అయితే, ఇంక ఆలస్యం దేనికి ? మనుషుల్ని వచ్చి, సామాను పట్టుకెళ్ళమని చెప్పండి.’

విశ్వేశ్వరరావు, గృహ దక్షిణభాగంలో వున్న దిడ్డి తలుపుద్వారా మనుషుల్ని లోపలికి పిలుచుకువచ్చాడు. ఇద్దరు మనుషులూ చెరి ఒకవస్తువు తలలపైకి ఎత్తుకున్నారు. పక్కచుట్ట తీసుకున్న మనిషి, పెట్టె ఎత్తుకోవడంలో రెండవ మనిషికి సహాయంచేశాడు. ముందు మనుషులు నడుస్తున్నారు. వారి వెనకాల రుక్మిణి నడుస్తున్నది. వెనకాల లాంతర్ తో విశ్వేశ్వరరావు ఉన్నాడు. రెండు హాళ్ళు దాటి దిడ్డితలుపుని సమీపించేసరికి, రుక్మిణి బ్రేకుపడ్డట్టు ఆగిపోయింది.

‘ఏం, అట్లా ఆగిపోయావే?!

‘ఏమీలేదు. మీరు ముందు నడవండి.’

ఇంతలోకే ఇద్దరు కూలిమనుషులూ దిడ్డిగుమ్మం దాటారు. రుక్మిణి పక్కకు తప్పుకుంది. విశ్వేశ్వరరావు కూడా రెండు అడుగులు ముందుకు వేసి, దిడ్డిగుమ్మం దాటాడు. రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుని అనుసరించబోయి ఒక అడుగు ముందుకు వేసింది. ఇంకొక రెండవగుమ్మం ఆమెకూడా గడప దాటేసేది. కాని ఇంతలోకే గడపలో రుక్మిణికి నాగుపాము కనపడ్డది. బుస్సుమని పడగవిప్పి, తలుపు సుధ్యలో నిటారుగా నిలిచింది. రుక్మిణిగుండె ఝల్లుమన్నది. త తరపాటుతో ఆమె ఒకఅడుగు వెనక్కి వేసింది. ‘పాము,’ ‘పాము’ అని గట్టిగా అరుద్దామను కుంది. కాని నోటిమాట పెకల్లేదు. గొంతులోనిమాట గొంతు లోనే నిలిచిపోయింది. గుండెల్లో ఏదో దడ, ఏదో భయం.

రుక్మిణి శ్వాస బిగబట్టి వశంతప్పుతున్న అవయవాల్ని బలవం
తంగా తన స్వాధీనంలోకి తెచ్చుకొని, నాగుపాముకు రెండు
చేతులెత్తి నమస్కారంచేసింది. అయినా నాగుపాము దిడ్డి
గుమ్మంలోంచి కదలలేదు. ప్రతిసారి నమస్కారంచేసేసరి
కల్లా వెళ్ళిపోయే పాము, ఆరోజు ఎందు కల్లా మొండితనం
చేస్తున్నదో రుక్మిణికి అర్థంకాలేదు. తనవల్ల అపచారమేమైనా
జరిగిందా? లేక దానికి తాను ఇంట్లోంచి లేచిపోవడం యిష్టం
లేదా? అపచారం ఏదైనా జరిగివుంటే, క్షమించమని ప్రార్థిస్తూ
రుక్మిణి తిరిగి నమస్కారంచేసింది. మరుక్షణంలో పాము
బుసలుకొడుతూ తన వెడల్పాటి పడగని నేలకేసి కొట్టింది.
భయంతో రుక్మిణి కళ్ళల్లోంచి మిరుగుళ్ళుచిమ్మాయి. పాము
నేలకి తల బాదుకోవడం, రుక్మిణి ఇదివర కెన్నడూ చూడ
లేదు. ఏదో గొప్ప అపాయం త్వరలో తనకు జరుగనున్నదని
ఆమె నెంటనే గ్రహించింది. పోనీ వెనక్కి మళ్ళితే... ఇంత
వరకు వచ్చి తిరిగి వెనక్కి మళ్ళడం, ఆమెకి ఏమాత్రం
మనస్కరించలేదు. పాము ఇంకొకసారి తన పడగని గట్టిగా
నేలకు బాదింది. రుక్మిణికళ్ళల్లో చీకట్లు సుళ్ళుతిరిగాయి.
క్షణ క్షణానికీ ఆ చీకట్లు మరి దట్టమవుతున్నాయి. క్రమంగా
శరీరం వశంతప్పిపోతున్నది—రుక్మిణి ఉత్తరక్షణంలో స్పృహ
తప్పి, నిలువునా కుప్పగా కూలింది...

వెనకాల ఏదో చప్పుడుకావడంతో విశ్వేంద్రరావు,
ఇద్దరు కూలీలు గిరుక్కున మళ్ళారు. రుక్మిణి చైతన్యరహి
తంగా పడిఉండడం దూరంనుంచి చూడారు. వాళ్ళ పట్టు
మని పది అడుగులైనా ముందుకు వేయలేదు. ఇంతలో ఏమి

జరిగివుంటుందా అని విశ్వేశ్వరరావుకు ఆశ్చర్యమేసింది. త్వరితగతినీ అతనులాంతర్తో ముందుకు పరుగెత్తుకొచ్చాడు. ఆతొందరలో, పాము గడపలోంచి వెళ్లిపోవడం అతను గమనించలేదు. పనిమనుషుల దృష్టికూడా రుక్మిణిపైననే కేంద్రీకరించివుంది. వాళ్ళకూడా గోడపక్కగా వెలుపలికి వెళ్ళిపోతున్న పాముని చూడలేకపోయారు. విశ్వేశ్వరరావు రుక్మిణిని సమీపించి, లాంతరు నేలమీదపెట్టాడు. పక్కగా కూర్చొని రుక్మిణిని ఒళ్ళోకి తీసుకున్నాడు. గదువపట్టుకొని నెమ్మదిగా రుక్మిణి మొహాన్ని కదిపాడు. స్పృహ రాలేదు. తిరిగి ఆమెని నేలమీద పడుకోపెట్టి లోపలికి నీళ్ళకోసం పరుగెత్తాడు. గ్లాసులో నీళ్ళు తీసుకొని తిరిగి వచ్చాడు. వంగి రుక్మిణి మొహంమీద నీళ్ళు చల్లాడు. చల్లని నీటి స్పర్శకు ఆమె కళ్ళు విప్పింది. 'పాము' 'పాము' అని అరిచింది. 'ఎక్కడ?' అని అడిగితే ఏమీ సమాధానం చెప్పదు. ఆమె దృష్టి మాత్రం గడపలో కేంద్రీకరించి వుంది. ఆమె బిత్తర చూపులు విశ్వేశ్వరరావుని ఎంతో కలవరపెట్టాయి. విశ్వేశ్వరరావు ఆమెపక్కన కూర్చుని, ఆమెతలని తన ఒళ్ళోకి తీసుకున్నాడు. రుక్మిణి, వెల్లకిలా ఉన్నదల్లా బొట్ల బొక్కల తిరిగి, అతని కడుపులో తల దూర్చి రెండు చేతులతో అతని నడుముని గట్టిగా కావలించుకుని వెక్కి వెక్కి ఏడ్వడం మొదలెట్టింది. 'రుక్కూ! ఏంజరిగింది చెప్పవూ?' అని విశ్వేశ్వరరావు, రుక్మిణితల నిమరుతూ లాలనగా అడిగాడు. ఆ లాలనకి రుక్మిణిదుఃఖం మరి ఎక్కువైంది; వివశమై, గట్లు తేగి పొంగి పొరలింది. 'రుక్కూ, మా

తల్లివి కదూ, చెప్పవూ నీకేబాధో?' అని విశ్వేశ్వరరావు రుక్మిణిమొహం పైకిలేవనెత్తి, మొహంలో మొహం పెట్టి అడిగాడు. రుక్మిణి భయంతో కంపించిపోతూ, 'పాము' 'పాము' అనిమాత్రం అనగలిగింది. 'పామా ! పామేమిటి ?' అని తిరిగి అడిగాడు విశ్వేశ్వరరావు. 'గడపలో పాము' అని రుక్మిణి అతి కష్టంపై న సమాధానం చెప్పింది. విశ్వేశ్వరరావు, ఆ గదికివున్న రెండు గడపలూ కలయజూచాడు. పాము ఎక్కడా కనపడలేదు. మతిచలించి రుక్మిణి 'పాము ! పాము !' అని అరుస్తున్నదా ? అని అతనికి సందేహం కలిగింది. 'పాము ఎక్కడా లేదు. కావలిస్తే నువ్వే చూచుకో' అని అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు రుక్మిణితో. రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావు మాటల్ని నమ్మలేకపోయింది. దిగ్గున ఒడిలోనించి లేచి దిడ్డి గుమ్మం వేపు తదేకదీక్షగా చూచింది. ఎక్కడా పాము కనపడలేదు. రుక్మిణికి కొంచెం మనస్సు స్థిమితపడింది. ఇంతలోకే వెళ్ళి పోయిందా ?... ఏమో ? పామునిగూర్చి చెబితే తనను ఎవ్వరూ విశ్వసించనట్లు ఆమెకు తోచింది. తనకి కనపడి, వాళ్ళకి కనపడకపోవడం - ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది. గడపదాటుతూ తాను విశ్వేశ్వరరావుని అనుసరించ దలచు కున్నది. తన సర్వస్వాన్నీ అతనికి అర్పించి అతనిపట్ల తనకు గల విధేయతని నిరూపించదలచుకున్నది... కాని నాగుపాము అడ్డుపడి, తన మనోవాంఛితాన్ని మొదలంట సరికింది... కాగా అతన్ని అనుసరించడం, అనర్థదాయకమని పడగ నేలకుకొట్టి పడేపడే చెప్పింది...

'ఇంత దూరంవచ్చి ఇప్పుడు వెనుదీయడమా ?' అని

ఆమె తనని తాను ప్రశ్నించుకుంది, 'నిండా ముణిగినదానికి, ఇంకా చలేమి'టని సాహసంచేసి, ముందుకు నడిచింది - కీలుబొమ్మలాగా, ఎదురుగా శూన్యంలోకి చూస్తూ గడప దాటింది. రుక్మిణి నడిచి ముందుకు వెళ్ళడం చూచి విశ్వేశ్వరరావు లాంతరుతో ఆమెను అనుసరించాడు. గడప దాటి దిడ్డితలుపు దగ్గరగా వేశాడు. నలుగురూ తిరిగి నడక ప్రారంభించారు. రుక్మిణికి కనుచూపుమేరలో ఎక్కడా 'టాంగా' కనపడలేదు. ఆమె వెంటనే తనపక్కనే నడుస్తున్న విశ్వేశ్వరరావుని 'టాంగా ఏదీ ?' అని అడిగింది. 'గౌణి' అవతలవుందని విశ్వేశ్వరరావు క్లుప్తంగా సమాధానంచెప్పాడు.

ప్రేమావతీపేట పూర్వం ఒక జాగీరు గ్రామం. బహమనీ రాజుల కాలంలో అప్పటి ఒక సైనికాధికారికి ఆ గ్రామం అరణంగా లభించింది. అతను యుద్ధకౌశలం ఘోషంగా తెలిసిన అధికారి కనక, ఆ గ్రామంచుట్టూ ఒక పెద్ద ప్రహరీగోడ కట్టించాడు. ఆ రాతి ప్రహరీగోడ నేటికీకూడా చెక్కుచెదరని స్థితిలో వుంది. ఆ కోట తూర్పు, పడమర, దక్షిణ దిశల్లో మూడు సింహద్వారాలు ఉన్నాయి. బహమనీ రాజుల కాలంలో హైందవ రాజనీతి జ్ఞులప్రాబల్యం ఎక్కువగా ఉండడంవల్ల, ఉత్తరదిశని ఆ సైనికాధికారి, నాల్గవ సింహద్వారం వెట్టించలేదని మనం అనుకోవాల్సివస్తుంది. గ్రామం మధ్యలో, అతను ఒక చావుడీ కట్టించాడు. పోలీసులు ఈ చావుడీలోవుండి, ఆ రోజుల్లో గ్రామాన్ని కాపాడుతుండేవారని విసికొడి. ఆ చావుడీ నేడు శిథిలావస్థలో వుంది. గ్రామం తూర్పుభాగంలో నివసిస్తున్న

వారు ఆ చావుడీ దాటి, పడమటిద్వారం ద్వారా హైద్రాబాద్ కు వెళ్ళవలసివస్తుంది. పడమటి ద్వారానికి ఒక ఫర్లాంగు లోపుగా, హైద్రాబాదుకు వెళ్ళే రోడ్డు ఉంటుంది. ఇది చింతలమెట్టు, కిషన్ బాగ్, పాత వాలాద్రి మీదుగా హైద్రాబాద్ కు వెళుతుంది. చింతలమెట్టు దగ్గర రోడ్డు రెండు గుట్టలమధ్యనుంచి వెడుతుంది. అక్కడ దొంగల భయం ఎక్కువ. అక్కడికి రాత్రిళ్ళు ఎవ్వరూ వెళ్ళరు. పట్నం వెళ్ళదలచిన ఆ చుట్టుప్రక్కల గ్రామాలవాళ్ళు ఉదయం సూర్యోదయంతో కాలినడకని పట్నానికి బయలుదేరి, మధ్యాహ్నానికి పట్నం చేరుకొని, ఒకటి రెండు గంటల్లో పట్నంలో తమపనులు చూసుకొని, సాయంత్రానికల్లా తమ తమ గ్రామాలకి తిరిగి వస్తారు. ఇటీవల నిజాం ప్రభుత్వం ప్రేమావతీపేట సమీపంలో ఒక వ్యవసాయక పరిశోధనా కేంద్రాన్ని స్థాపించింది. ఆ కేంద్రంలో గొప్ప గొప్ప అధికారులకి బంగళాలు కట్టించి యిచ్చింది. గుమాస్తాలు, చిన్న చిన్న ఉద్యోగస్తులకోసం అక్కడ వసతి సౌకర్యాతేమీ లేకపోవడంవల్ల, హైద్రాబాద్ నించి వారి రాకపోకల కోసం ఒక బస్సుని ఏర్పాటుచేసింది. అది ఉదయం పది గంటలకు వ్యవసాయపరిశోధనా కేంద్రానికి వచ్చి, సాయంత్రం అయిదు గంటలకి హైద్రాబాద్ కి వెడుతుంది. రోజూ రాకపోకల యిబ్బందులు పడలేక కొందరు గుమాస్తాలు, చిన్న చిన్న ఉద్యోగస్తులు వ్యవసాయ కేంద్రానికి చుట్టుప్రక్కలవున్న రెండు గ్రామాలు—బుద్వేలు, ప్రేమావతీపేటలలో యిళ్ళు బాడుగలకి కుదుర్చుకొని వుంటున్నారు.

రుక్మిణీ, విశ్వేశ్వరరావులు కూలిమనుషులతో చావు
డిని సమీపించారు. చావుడిముందుగా వెడుతుంటే, “పోలీ
సులు తనని పట్టుకోరు గదా !” అనే భ్రమ రుక్మిణికి కలి
గింది. ఆ భ్రమకి దోహదంగా, చావుడిపక్క-నించి నడుస్తుం
డగా శిథిలపార్శ్వం కొంత కూలి కింద పడింది. ఆ చప్పుడుకి
నలుగురూ నాలుగువేపులా పరుగెత్తారు. జ్వరావస్థలోనున్న
చావుడి కొద్దిగా మాత్రమే కూలింది. కొన్ని ఇటుకలు ఒకటి
రెండు రాళ్ళు క్రిందపడ్డాయి. ఇంతమాత్రానికే తాము
కలవరంచెందినందుకు, రుక్మిణి తనలో తాను నవ్వుకుంది.
విశ్వేశ్వరరావు దగ్గరికి వచ్చి, “రెండు యిటుకలు క్రిందపడి,
ఎంత కంగారుపెట్టాయి” అన్నాడు. రుక్మిణి వినీ విన
నట్లు మానంవహించింది. తనభర్త పోయినరోజున చావుడి
కూలిందట. చావుడి కూలడం మంచిదికాదని, ఆ గ్రామ
ప్రజల నమ్మకం. ఈ సంగతి జ్ఞాపకానికివచ్చి, రుక్మిణికి
కొద్దిగా కష్టమేసింది. నలుగురూ తిన్నగా నడిచి పడమటి
ద్వారం చేరుకున్నారు. ఆ పల్లెప్రజలు ఈ ద్వారాల్ని ‘గొణీ’
అంటారు. గొణీ దాటడంతోనే కట్టెదుట టాంగా కనపడింది.
టాంగాకు పర్దాలు వేసివున్నాయి. ‘టాంగా’ని గ్రామంలోకి
తీసుకొస్తే, దానిచప్పుడుకి ఎవరైనా లేవవచ్చునని ఊహించి
విశ్వేశ్వరరావు గ్రామంవెలుపలే ‘టాంగా’ వదిలి వచ్చాడు.
ఈ నలుగురిని చూడడంతోనే ‘టాంగా’వాడు విడిగావున్న
గుర్రాన్ని “టాంగాకి” కట్టాడు. కూలిమనుషులిద్దరూ తమ
తమ బరువుల్ని ‘టాంగా’వాడికి అందించారు. వాడు తను
కాళ్ళుపెట్టేచోట గుంతలో మొదట పెట్టె పెట్టి, దానిమీద

పక్కచుట్ట పెట్టాడు. రుక్మిణి టాంగా ఎక్కింది. విశ్వేశ్వర రావు టాంగా ఎక్కడంతోనే, టాంగావాడు పరదాలని కిందిమేకులకి బిగించాడు. టాంగావాడు టాంగా ఎక్కి, 'టాంగా వైకి లేస్తున్నది, ముందుకు జరగ' మని లోపల కూర్చున్న యిరువురినీ హెచ్చరించాడు. టాంగా కదిలింది. కూలిమచుషు లిద్దరూ టాంగాకు చెరి ఒక పక్కన నడుస్తున్నారు. విశ్వేశ్వరరావు నెమ్మదిగా పోనివ్వమని టాంగావాడికి హెచ్చరికచేసి, రుక్మిణిని దగ్గరికి లాక్కున్నాడు. టాంగావాడికీ, రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావులకీ మధ్య ఒక పరదా వుంది. మిగిలిన మూడువేపులా పర్దాలు ఉన్నాయి. రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుకి చురీ దగ్గరగా జరిగి, పక్కపక్కన కూర్చోని ఉండడంవల్ల తన తలని అతనిబుజానికి ఆనించి, కొద్దిగా అతనిపై న జేరగిలబడ్డది... టాంగా నడుస్తున్నది... కూలిమచుషులు టాంగాకి చెరి ఒక పక్కన నడుస్తున్నారు.... చంద్రోదయమైంది... చీకటి తెరల్లో దాక్కునివున్న ప్రేమికులు చంద్రోదయాన్ని గమనించలేదు.... టాంగా రోడ్డుఎక్కింది... కొంతమూరం వెళ్ళిన తరువాత టాంగావాడు 'టాంగా'ని ఆపివేశాడు. "అపావే, పోనివ్వ" మని విశ్వేశ్వరరావు హెచ్చరికచేశాడు. "ఇంకా ఒకరూమురాత్రి వుంది. ఇప్పుడప్పుడే చింతలమెట్టుమీదుగా వెళ్ళడం ప్రమాదకర" మని టాంగావాడు సమాధానం చెప్పాడు. గుర్రాన్ని విప్పకుండానే, టాంగాను రోడ్డుపక్కగా నిలిపాడు.... బుజంపై న విశ్వేశ్వరరావుకి బరు వెక్కువైంది. మెడ పక్కకుతిప్పి చూస్తే, రుక్మిణి నిద్రపోయినట్లు కనపడింది. రుక్మిణిని తనపైకి నెమ్మ

దిగా లాగుతూ, తనూ టాంగాపార్శ్వానికి తల ఆనించి కళ్లుమూసుకున్నాడు. ఎప్పుడు నిద్రపట్టిందో తెలియదు... ఎంతటిందోశనకరపరిస్థితుల్లోనైనా మనుషులు నిద్రకి తట్టుకోలేరు. నిద్రరానంతవరకే పక్కవిషయంలో శ్రద్ధతీసుకుంటారు. మెత్తని పరుపులు వేసుకుంటారు. చక్కని దిండ్లు అమర్చుకుంటారు. కొందరికి క్రిందపడుకుంటే నిద్రపట్టదు. మరికొందరికి హంసతూలికాతల్పం ఉంటేనేకాని నిద్రరాదు. కాని ఒకమాటు నిద్రవచ్చేస్తే, పడుకోవడానికి సరిపోయే చోటు ఉందా అని కూడా గమనించకుండా చోటు ఉన్నా, లేకపోయినా, చివరకి కూర్చొని అయినా నిద్రపోతారు... రుక్మిణి, విశ్వేశ్వరరావులకి టాంగా కదలిందీ తెలియదు; చింతలమెట్టూ, కిషకబాగ్ లు దాటిందీ తెలియదు. పాతవాలాది సమీపిస్తుండగా మొదట రుక్మిణికి మెలకువవచ్చింది. ఆమె కళ్ళు నలుపుకొని, విశ్వేశ్వరరావుని లేపింది. టాంగా ఆగినప్పుడు తాను నిద్రపోయినసంగతి జ్ఞాపకంలేక విశ్వేశ్వరరావు 'ఎంతవరకు వచ్చా' మని టాంగావాడిని అడిగాడు. 'పాతవాలాది సమీపిస్తున్నా'మని అతను సమాధానం చెప్పాడు. విశ్వేశ్వరరావు టాంగా ఆపమని చెప్పి, తోడు వచ్చి పట్నానికి తమని సురక్షితంగా చేర్చిన మనుషులకి చెరి రెండు రూపాయలిచ్చి వాళ్ళని తిరిగి ఫార్మ్ కి వెళ్ళమని చెప్పాడు. తమసంగతి ఎవ్వరితోను చెప్పవద్దని మరీమరీ హెచ్చరికచేశాడు. వాళ్ళు చెరి రెండు రూపాయలు అందుకొని, సంతృప్తిగా వెనుకకు మళ్ళారు. టాంగా ముందుకు సాగింది. ఒకగంటలోపుగా చుడిబజార్ చేరుకుంది.

ఈశ్వరరావు ఉదయం చంద్రమ్మయింటినించి తిరిగివచ్చి 'రుక్మిణి ఏ'దని వెంకమ్మ నడిగాడు. వెంకమ్మకి ఆ ప్రశ్న ఏమీ అర్థంకానట్టువుంది. సమాధానంగా ఆమె ఈశ్వరరావు కేసి బిత్తరచూపులు చూసింది. ఈశ్వరరావు రుక్మిణికోసం ఇల్లంతా వెతికాడు. కాలువ, నూతులు వెతికించాడు. ఎక్కడా రుక్మిణి ఆచోకి దొరకలేదు. గృహ దక్షిణభాగం లోకి వెళ్ళాడు. అక్కడ విశ్వేశ్వరరావుగాని, అతనిసామాను గాని కనపడలేదు. 'రుక్మిణిని, విశ్వేశ్వరరావు లేవదీసుకు పోలేదుకద? అనే అనుమానం అతనికి కలిగింది. 'తిన్నయింటి వాసాలు లెఖ్కుపెట్టడమంటే దీనినే అంటారుకాబోలు' నను కున్నాడు. 'ఇంట్లో అద్దెకుండి, ఇదా విశ్వేశ్వరరావు చేయ గలిగిన ఉపకారం' అని ఈసడించుకున్నాడు. ఇప్పుడు తను నలుగురిలో ఏవిధంగా మొహంఎత్తుకొని తిరగగలడు. సమాన హోదాలో నలుగురితో ఏవిధంగా మాట్లాడగలడు. ఫలాని వాడి కూతురు ఎవడితోనో లేచిపోయిందని తనని చూడడం లోనే ప్రజలు పరోక్షంగా అవహేళన చేస్తారు. ఈ అవహేళన ల్ని తాను ఏవిధంగా తట్టుకోగలడు? ఆలోచించినకొద్దీ, 'రుక్మిణిని విశ్వేశ్వరరావే లేవదీసుకుపోయా' డనే సంగతి అతనికి ధృవపడుతున్నది. తన విరోధి రామరెడ్డి ఈ సంగతి వింటే ఏమవుతుంది? విని సంతోషిస్తాడు. అంటే, తన సంతో షాతిశయాన్ని అంతగా అణచుకోలేకపోతే, నలుగురిని పిలిచి

విందుచేస్తాడు. విందులో తన కూతురుప్రసక్తి తెచ్చి, నలుగురిలో తనని అవమానిస్తాడు. సాయంత్రం భాగవతుల్ని ఆడిస్తాడు. అంతకన్నా అతను చేసే దేమిటి? ఏవిధంగా ఆలోచించినా, ఈ అవమానాన్ని తను భరించకతప్పదని ఈశ్వర రావుకు తోచింది. ఎల్లాగూ తప్పనప్పుడు, ఈ సమస్యని దైర్యంగా ఎదుర్కోవడమే ఉచితమని అతను ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాడు.

రుక్మిణి లేచిపోయినసంగతి ఈ నోటా ఆ నోటా పడి, ఊరంతా పొక్కిపోయింది. 'కలిగింది తిని ఉండలేక, దీనికి ఏమి పోయేకాల మొచ్చిందమ్మా!' అని ఒక ముసలావిడ ఇంకొక ముసలావిడతో ముక్కుమీద వేలేసుకుంటూ అంది.

'మంచి చెడూ విచక్షణాజ్ఞానం పోయింతర్వాత ఏమి చేస్తుందమ్మా!' రెండవ ముసలావిడ మొదటి ముసలావిడతో చూపుడువేలితో తన బుగ్గ నొక్కుకుంటూ అంది.

'వినావా, రంగమ్మత్తా! రాత్రి రుక్మిణి ఎవడితోనో లేచిపోయిందట' అని ఒక యువతి ఒక నడియీడు మనిషికి ఉదయం పళ్ళుతోముకుంటూ ఈ సువార్త అందజేసింది.

'నాకేమి తెలుసునమ్మా, నేను ఎక్కడకైనా వెడుతానా ఏమన్నానా, ఏ సంగతి తెలియడానికి' అని నడిఈడు మనిషి అప్పటికి ఆ వార్త రెండుసార్లు వినా - తన కేమీ తెలియనట్లు నటిస్తూ, యువతికి సమాధానంచెప్పింది. కాసేపు ఉండి 'ఇంతకూ ఎవరితో లేచిపోయిందని?' తాను లోగడ విన్న వార్తని దృఢపరుచుకోవడానికి గుసగుసగా అడిగింది.

'వాళ్ళింట్లో అద్దెకున్న అబ్బాయితోనట.'

‘ఆ అబ్బాయి బ్రాహ్మణ్డేనా?’

‘ఏమో, మంగమ్మత్త మాత్రం బ్రాహ్మణుడు కాడని చెప్పింది.’

‘తక్కువకులంవాడితో లేచిపోవడం ఎంత అపకీర్తి!’

‘లేచిపోదలచుకున్నప్పుడు, ఏ కులమైతేనేం, చెప్ప?’
అంది యువతి, యువరక్తం పొంగిపోతూ.

‘కులస్థుడైతే, సమయమొచ్చినప్పుడు పిడికెడు మెతుకులైనా పడేస్తాడు’ అంది రంగమ్మ, ఈడు తనకు సమకూర్చిన అనుభవాన్ని వినియోగిస్తూ.

‘దానికి లేని తప్పు పిడికెడుమెతుకులకు వచ్చిందా!’
అంది యువతి దురుసుగా.

‘కాలానికితగ్గ బుద్ధులు, ఎవ్వరినని ఏం లాభం?’ అనుకుంటూ చరచరా తనయింట్లోకి వెళ్ళిపోయింది రంగమ్మ.

రుక్మిణి లేచిపోయిందనడంతోనే, ‘ఎవరితో?’ ‘ఎక్కడికి?’ అనే రెండు ప్రశ్నలు బయల్దేరాయి ఆ గ్రామంలో.

‘తురకవాడితో,’

‘దూదేకులవాడితో,’

‘రెడ్డితో,’

‘నాయుడుతో,’

‘బ్రాహ్మణితో,’

విభిన్న చిత్తప్రవృత్తులు, విభిన్నరీతుల ఊహగానం చేశాయి.

‘హైదరాబాద్’

‘బాంబాయి’

‘కలకత్తా’

‘మద్రాస్’

‘ఢిల్లీ’

భారతదేశంలో నగరాలకు కొదువలేదు. ఏ నగరానికి యిష్టమొస్తే ఆ నగరానికి పంపించివేశా రా గ్రామప్రజలు-ఆ ప్రేమికుల్ని, ఉదారంగా.

రుక్మిణియింట్లో అంట్లుతోమే ముత్తి పనికట్టుకొని జిజియాబాయి ఇంటికి వెళ్ళి, వరలక్ష్మిని పక్కకి పిలిచి ‘నీ కోడలు లేచిపోయిందమ్మా!’ అని చెప్పింది.

‘ఎవరితోనే?’ అని అడిగింది వరలక్ష్మి, అతురతగా పనిమనిషిని.

‘ఇంట్లో అద్దెకున్నాడే ఆయనతో’ అంది ముత్తి క్లుప్తంగా.

‘ఎప్పుడు జరిగిందే ఈ తతంగమంతా?’ అని అంది వరలక్ష్మి కుతూహలంగా.

‘ఇంతకు ముందు నేను అంట్లు తోమడానికి వెళ్ళేసరి కల్లా, రుక్మమ్మగారు ఇంట్లో కనపడలేదు. వెంకమ్మగారిని బోళ్ళు (అంట్లు) వెయ్యమని అడిగితే, నాకు తెలియదు పొమ్మన్నది. ఈశ్వరరావుగారు దిగాలుపడి తమ గదిముందు మెట్లుమీద కూర్చున్నారు. బోళ్లు అని అడిగితే, బోళ్ళు వేసేది ఎక్కడికో లేచిపోయింది. నీకు ఇవ్వాళ్ళ బోళ్ళు ఎవ్వరూ వెయ్యరు. వెళ్ళిపొమ్మని కసిరారు’ అని ముత్తి వివరంగా జవాబు చెప్పింది.

‘అయితే ఈ పని రాత్రే జరిగివుంటుందన్నమాట’ అని వరలక్ష్మి, ముత్తి చెప్పిన విషయాల్ని సమన్వయం చేసుకున్నది.

‘ఇంకా సందేహం దేనికమ్మా. రాత్రే ఇద్దరు కూడ బలుక్కొని లేచిపోయి ఉంటారు’ అని ముత్తి, వరలక్ష్మి ఊహని బలపరిచింది.

‘సాయంత్రం ఒకమాటు కనపడు, అన్న మేమైనా మిగిలితే వేస్తాను’ అని నెమ్మదిగా ముత్తితో అని ‘ఆ పాడు ముండ నాకు కోడలు ఎందు కవుతుందే - నా కోడలు పుట్టడంతోనే చచ్చిపోయింది’ దని గట్టిగా అరుస్తూ వరలక్ష్మి లోపలికి వెళ్ళింది. జిజియాబాయి ఆ అరుపులు విని ‘ఏం జరిగింది’ దని వరలక్ష్మిని అడిగింది. ‘పొద్దున లేవడంతోనే ఎవరిమొహం చూచానో, ఈ పాడువార్త వినాల్సి వచ్చింది’ దని అరిచి, తన భర్త అక్కడ లేకపోవడం గమనించి, తనభర్తకి ఆ వార్త ఇప్పుడే అందజేయడమూ, లేదా అనే సుదిగ్ధావస్థలో తృటికాలం పడి, చివరకి ఒక నిశ్చయానికివచ్చి, ‘ఏమండీ విన్నారా?’ అంటూ దేవ తార్చనగదిలోకి వెళ్ళింది వరలక్ష్మి. వేంకటరామయ్య పార్థివం చేసుకుంటున్నాడు. అతను భార్యపిలుపుకి కళ్ళు తేరిచి ‘ఏమిటి?’ అనిఅడిగాడు.

‘మీ మేనకోడలు రుక్మిణి రాత్రీ ఎవరితోనో లేచి పోయిందట’ అని వరలక్ష్మి తాను మోసుకొచ్చిన వార్తని కుండబద్దలుకొట్టినట్టు చెప్పింది. కూతురుని అనుసరించి లోపలికి వచ్చిన జిజియాబాయి, ‘ఎంతటి సద్వంశంలో పుట్టి

ఎంతటి పాడుపని చేసిందీ' అని మనుమరాలి దుష్కృత్యాన్ని గూర్చి వ్యాఖ్యానించింది. 'నట్టింట్లో ఉప్పలం పుట్టినట్లు పుట్టింది మావంశంలో' అంది వరలక్ష్మి, అక్కడలేని మేనకోడలి పైన కళ్ళతో నిప్పులు చెరుగుతూ.

'అయ్యో పాపం!' అన్నాడు వేంకటరామయ్య జాలిగా.

'ఇంకా పాపం అంటారేమిటండీ' అని విరుచుకుపడింది వరలక్ష్మి వేంకటరామయ్యపైన.

'నీకు తెలియదులే' అని భార్యకు సమాధానం చెప్పాడు, ఆయన ప్రశాంతంగా.

'ప్రపంచమంతా ఒక దారి - మీది ఒకదారి. నా రాతకొద్దీ మీరు నాకు దొరికారు' అంటూ వరలక్ష్మి కోపంతో గబగబా అక్కడనుంచి వెళ్ళిపోయింది.

*

*

*

*

దేవతార్చనగదిముందు కూర్చొని, టీ తాగుతున్న రఘుకి, తన తల్లి ధోరణి ఏమాత్రం నచ్చలేదు. తండ్రి ఉదారస్వభావం అతన్ని మంత్రముగ్ధుణ్ణి చేసింది. ఎప్పుడూ కలిసి మెలిసి ఒకేఇంట్లో జీవితాల్ని గడిపే యిరువురు వ్యక్తులు ఇంత విభిన్నస్వభావాలు కలిగిఉండడం చూచి అతనికి ఆశ్చర్యంవేసింది. అనువంశికంగా ప్రవృత్తులు ఏమైనా సంక్రమిస్తాయా? అతనిలో ఏదో వితరణ ప్రారంభమైంది. అతను తన తండ్రివంశాన్ని గూర్చి ఆలోచించడం మొదలెట్టాడు. తన మత్తాత ఆగయ్య గొప్ప పండితుడూ, ఉదార

స్వభావుడూ అని వినికిడి. అతడు నిరతాగ్నిహోత్రుడట. అతను ఏవో యజ్ఞయాగాదులు చేసినట్లు కూడా వినికిడి.

అతనికొడుకు రామయ్య. రామయ్య వైద్యంలో గొప్ప ఘటికుడు. నాడీపరీక్షలో అతనికి అతనే సాటి. అతను వైద్యంచేసి, రాజ బంధువుల ప్రాపకం సంపాదించాడట. అతను హైద్రాబాద్ లో పెద్ద బంగళా కట్టాడు. జీవితాంతం వరకూ రాజబంధువుల ప్రాపకంతో తీవిగా బ్రతికాడట.

అతనికొడుకు రఘురామయ్య. మంచికార్యశూరుడూ వ్యవహారదక్షతకలవాడూనని చెబుతారు. చుట్టుపట్ల గామాల్లోని పెద్దపెద్ద దేశముఖులదగ్గర వైద్యంచేసి, ఎంతో భూమి సంపాదించాడు. అతనికి ముగ్గురు కొడుకులు. పెద్దవాడు తన తండ్రి వేంకటరామయ్య. మధ్యతను వివాహమైన తరువాత కొంతకాలానికి సంతానరహితంగా చనిపోయాడు. మూడవ అతనికి ముగ్గురు కొడుకులు. తన తండ్రికి ఈ వంశవృక్షంలో ఎవరి సుగుణసంపత్తి అబ్బినట్లు? ఎవరి ఉదారబుద్ధి అలవడినట్లు? రఘుకి ఏమీ సమాధానం తట్టలేదు. పోని తన తల్లి వంశాన్నిగూర్చి ఆలోచిస్తే, తనకు ఏదైనా కిటుకు దొరుకుతుందేమో. తనతల్లి తాత ఈశ్వరయ్యకు ముగ్గురు కొడుకులు, ఒక కూతురు. అందరికన్నా పెద్దతను రామయ్య. అతను సద్గుణసంపన్నుడనివినికిడి. అతనికొడుకు - తన మేనమామ నారాయణరావు. ఇతనికి చిన్నతనంలోనే తల్లి పోయింది. రామయ్య ప్రాపంచిక వ్యవహారాలకి దూరంగా ఉండి, తన కొడుకుసంగతే పట్టించుకోలేదు. నారాయణరావు మేనత్త

చిన్నతనంలో భర్తని కోల్పోయి, పుట్టింటి ఆశ్రయం పొంది నారాయణరావుని పెంచిందట.

నారాయణరావు యువకుడుగా పరపంచల్ని ఆశ్రయించి, మొదట గిర్దావరీ ఉద్యోగం సంపాదించాడట. ఉద్యోగరీత్యా జిల్లాలన్నీ తిరిగి, క్రమంగా పైకివచ్చి, అతను ప్రస్తుతం పేష్కార్ (డిప్యూటీ తాసిల్దార్) ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు. రఘుకి నారాయణరావునుగూర్చి అంత ఎక్కువగా తెలియదు. తన చిన్నతనంలో అతను గిర్దావరీ చేస్తూ రోజూ నగరానికి టాంగాపైన వెళ్ళడంమాత్రం అతనికి జ్ఞాపకం ఉంది. తన తాత కిష్టయ్యకూడా పేష్కార్ ఉద్యోగం చేశాడని వినికిడి. అతను మొదటిభార్య పోతే, రెండవ భార్యను చేసుకున్నాడు. ఇది చాలక రంగి అనే ఒక భోగం స్త్రీని ఉంచుకున్నాడు. తను పుట్టకముందే అతను చని పోవడంవల్ల, తన తాత కిష్టయ్య ప్రవృత్తినిగూర్చి రఘు ఒక అభిప్రాయానికి 'రాలేకపోయాడు. మనిషి అంత మంచివాడు కాడేమోననే అనుమానం రఘుకు కలిగింది. కాని రంగి కూతురు యశోద చాలా సౌమ్యురాలు. శాంతచిత్త. రఘుకి యశోద అంటే ఎంతో యిష్టం. కనపడినప్పుడల్లా, ఆమెని 'అమ్మా' అని నోరారా పిలుస్తాడు. చిత్తప్రవృత్తుల్లో యశోదకి, తనతల్లికి హస్తమిశకాంతరభేదం ఉంది. ప్రవృత్తులు ఆనువంశికంగా సంక్రమిస్తే ఈ విభేదాలు ఎందుకుండాలి?

రఘు తలవనితలంపుగా సర్సయ్యతాతని గూర్చి ఆలోచించడం మొదలెట్టాడు. సర్సయ్యతాత ఈర్ష్యాళువు, లోభి, సంకుచితహృదయడు అని చెబుతారు. ఇతరులు పైకి

రావడంచూచి అతను సహించేవాడుకాడట. కర్ణీకం వాస్తూ ఉన్న తాధికారులసహాయంతో ఎందరో పెద్దరైతులభూముల్ని భుక్తంచేసుకున్నాడట. అన్నకొడుకు నారాయణరావు తన కొడుకు ఈశ్వరరావుకన్నా మొదటనించీ చురుకుగాఉండడం చూచి సహించేవాడుకాడట. గుమాస్తాదగ్గర కర్ణీకం నేర్చుకుని పరాశ్రయాన్నిపొంది, ఏదో పైకిరావడానికి నారాయణరావు ప్రయత్నిస్తే, అతని ప్రయత్నానికి ఓర్వలేక అడ్డుతగితే వాడట. నారాయణరావు మొదట తాలూకాఆఫీసులో ఏదో గుమాస్తా ఉద్యోగం సంపాదిస్తే, మహారాజులాగా ఇంట్లో కాలుమీద కాలువేసుకొని తీవిగా బ్రతకక, ఆ ఉద్యోగం చేయడం తమ వంశమర్యాదకే లోటని, అప్పట్లో ఉద్యోగం రాకండా పడగొట్టాడట. ఈశ్వరరావు మొదటి నించీ చిన్న జాగిర్దార్ తీవిలో బ్రతకడం నేర్చి, ఎట్టి ఉద్యోగాలకీ ప్రయత్నించక కర్ణీకంతో సంతృప్తిచెందాడట. ఆ తరువాత నారాయణరావు తన పినతండ్రికి చెప్పకుండా గిర్దావర్ ఉద్యోగం సంపాదించాడట. ఆరోజుల్లో నర్సయ్య తాత అంటే ఆ గ్రామప్రజలకి సింహస్వప్నంగా ఉండేది. అతను తలలుమార్చడంలో గొప్పచెయ్యి. తనకి గిట్టని వాళ్ళపై న ఏవేవో వ్యాజ్యాలువేసి, కోర్టులచుట్టూ తిప్పి, మూడుచెరువుల నీళ్ళు తాగించేవాడట.

పైర్వీలు చెయ్యడంలో అతనికి అతనే సాటి అట. ఉన్నతాధికారులకు అడిగిన లంచాలు యిచ్చి, తాను పెట్టిన కేసులన్నీ తనవేపు తిప్పకునేవాడట. ఈశ్వరరావు యిట్టి వాతావరణంలో పుట్టాడు. ఈ వాతావరణంలో పెరిగాడు.

చిన్నప్పటినించీ రాజరీవితో బ్రతికాడు. ఎంతమంది ఉపాధ్యాయుల్ని పెట్టి చదివించినా, చదువు అట్టే అబ్బలేదు. కర్ణీకం వ్రాయడంమాత్రం నేర్చుకున్నాడు. పండితపుత్రుడు పండితుడు కానట్టే, వ్యవహారదక్షత గల తండ్రికి పుట్టి, అతనికి జన్మతః వచ్చిన తాక్యాన్ని ఇతను నేర్చుకోలేకపోయాడు. నర్సయ్య తాత కాలంలో ఆ పూరి పటేలు రాజరెడ్డికి, ఇతనికి పడేది కాదు. వా రుభయులమధ్య పూచికపుల్లవేస్తే భగ్గునమండేది. నర్సయ్యతాత సిరిసంపదలతో తూగుతున్న రాజరెడ్డి సంసారాన్ని, కెలికి కయ్యం పెట్టుకొని, వ్యాజ్యాలు వేసి కన్న కోర్టుల వెంటా రాజరెడ్డిని తిప్పి, నేలమట్టంచేశాడు. నర్సయ్య పోవడంతోనే రామరెడ్డి తండ్రులనాటి కక్ష ఈశ్వరరావుపై సాధించడానికి పూనుకున్నాడు. వ్యాజ్యాలు వేయడంతో సంతృప్తిజెందక చేతులుచేతులు కలపడానికి ప్రారంభించాడు. ఆ రోజుల్లో గ్రామం రెండుగా చీలి, పటేలుపార్టీ పట్వారీ పార్టీలుగా మారిందట. కాగా చింతలమెట్టు వీరికి అనుకూలంగా దొరికింది. రామరెడ్డి పట్నంనంచి ఒంటరిగా గ్రామానికి తిరిగిరావడం చూచి, కర్ణంపార్టీ వాళ్ళు అతన్ని చింతలమెట్టు దగ్గర మెత్తగా తన్నేవారట.

ఈశ్వరరావు అదేవిధంగా ఒంటరిగారావడం గమనించి, పటేలుపార్టీ వాళ్ళు అతనిని మెత్తగా బాడేవారట. ఈ ద్వంద్వయుద్ధాలతో సంతృప్తిజెందక, అప్పుడప్పుడు ఈ యుద్ధాల్లో పాల్గొనడానికి రొమీలాలనూ, అరబ్బులనూ నియమించేవారట. రొమీలాలు, అరబ్బులు పాల్గొన్నప్పుడు తలకాయలు తలకాయలు ఎగిరేవట. హత్యలు జరిగేవట.

రామిరెడ్డి ఈశ్వరరావులు ఒకరిపై ఒకరు కోర్టులలో హత్యా నేరాలు మోపుకునేవారట. ఆ తరువాత వారంట్లూ, అరెస్టులూ కొల్లలుగా జరిగేవట. ఈ కేసులలో ఒకరిది పైచెయ్యి, ఇంకొకరిది కిందిచెయ్యి కావడం తథ్యం. కిందిచెయ్యి అయిన వాళ్ళు పరారీఅయి, కొంతకాలం అజ్ఞాతంగా వుండి, డబ్బు గుప్పతూ కేసులు నడిపేవారట. తిరిగి అనుకూలసమయం చూసుకొని అజ్ఞాతవాసంనించి బయటకు వచ్చేవాళ్ళట. ఎంత పెద్ద నేరమైతే, అంత ఎక్కువధనం గుప్పాల్సివచ్చేది. ఎన్ని ఎక్కువ కేసులుంటే, అంత ఎక్కువధనం ఖర్చుపెట్టాల్సి వచ్చేది.

ఒకరికి ఒకరోజు కర్ణీకం పోతే మరుసటిరోజున ఇంకొకరికి పట్టెగిరిపోయేది. ఒకొకసారి ఉభయుల దస్తరాలు జప్తుఅయ్యేవి. కేసులతో, వ్యాజ్యాలతో ఈశ్వరరావు పితృ ర్జితం నేలమట్టమైంది. కర్ణీకంపోయింది. రామిరెడ్డికి పట్టెగిరి పోయింది. ప్రస్తుతం ఉభయులమధ్య విరోధాలు మాత్రం మిగిలివున్నాయి. ఈశ్వరరావుకు రుక్మిణి ఒక్కతే కూతురు. తండ్రి నరసయ్య బ్రతికివుండగా తల్లిలేనిపిల్ల అని ఈశ్వరరావు రుక్మిణిని ఎంతో అల్లాగుముద్దుగా పెంచాడు. ఆరోజుల్లో అతనికి స్త్రీలంపటత్వం, కూతురుపైన వ్యామోహం తప్ప ఇతర వ్యాపకాలు ఉండేవి కావు. తండ్రి యింటివ్యవహారాలు చూసుకునేవాడు. ఈశ్వరరావు కంటికి ఇంపుగా కనపడిన స్త్రీనల్లా వేటాడి పట్టుకునేవాడని ప్రవీణి. అతనికి, రామిరెడ్డికి ఒక స్త్రీ విషయంలో తగాదా వచ్చిందనీ, తండ్రుల

నాటి కక్షకి, ఈ తగాదా అగ్నిహోత్రంలో ఆజ్యం పోసినట్లు దోహదంచేసిందని ప్రజలు చెప్పుకుంటారు.

రుక్మిణికి ఎనిమిదివళ్ళు వచ్చాయి. సంబంధాలకోసం వెతకటం ప్రారంభించారు. ఇంతలోకే ఈశ్వరరావు తండ్రి పోయాడు. గోరుచుట్టుపైన రోకటిపోటు అన్నట్లు ఆ వెంటనే రామిరెడ్డితో వ్యాజ్యాలు ప్రారంభమైనాయి. వ్యవహార దక్షతలేని ఈశ్వరరావుకు అన్ని బాధ్యతలూ ఒక్కసారే నత్తి పైన పడ్డాయి. ఆరోజుల్లో వ్యాజ్యాలతో ఊపిరి పీల్చుకోవడానికికూడా అతనికి ఓపిక ఉండేదికాదు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో అతను కూతురికి మంచిసంబంధాలు ఎక్కడినుంచి తేగలడని? కూతురు రోజుకురోజు పెద్దదై పోతున్నది. ఆ ఊళ్లోనే ఇంటిముందర పోరోహిత్యంచేసి పొట్టపోసుకునే ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు. అతనిపేరు బండయ్య. బండయ్య రోజూ ఈశ్వరరావు ఇంట్లో దేవతార్చనచేసేవాడు. తనకు తీరిక వేనిరోజుల్లో, తనకొడుకు రామకిష్టయ్యను ఈశ్వరరావుయింట్లో దేవతార్చనచేయడం కోసం పంపించేవాడు. ఆ యింట్లోకి కావలసిన నీళ్ళకూడా బండయ్యో, లేక అతనికొడుకు రామకిష్టయ్యో తెచ్చి పోసే వారు. వాళ్ళని నీళ్ళ బ్రాహ్మణులనీ, పోరోహిత్యం బ్రాహ్మణులనీ ఆ ఊళ్లో పిలవడం వాడుక.

ఒకరోజు ఈశ్వరరావు రామకిష్టయ్యకు తన కూతురు రుక్మిణిని ఇచ్చి వివాహంచేయడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. బంధువులూ, గ్రామప్రజలూ ససేమిరాకూడదన్నారు. ఈశ్వరరావు వారిమూటల్ని పెడచెవినిపెట్టాడు. కాగా తాను తన కూతురిని వదిలివుండలేననీ, ఈ సంబంధంచేస్తే, తన కూతురు

తన కళ్ళముందు వూటుందనీ వాదించాడు. ఈశ్వరరావుకు తల్లిదండ్రులు లేరు. ఈ సాబంధం వద్దని గట్టిగా చెప్పడానికి చివరకి అతనిభార్య కూడా లేదు. గ్రామప్రజలూ, బంధువులూ చేసే దేమీలేక రుక్మిణి వివాహవిషయంలో మానం వహించారు. ఈశ్వరరావు జరిగినదంటే జరిగిందనే ధోరణిలో, ఒక్కనాటి పెళ్ళి చేసి తన భారాన్ని దించుకున్నాడు. రామకిష్టయ్య చాలా అమాయకుడు. ఏదో కాస్త పోరోహిత్యం నేర్చుకున్నాడు. ఏ కార్యాలూ స్వతంత్రంగా చేయించలేక పోయినా, తండ్రి బండయ్య పక్కన వుంటే వాటిని వెళ్ళదీసే వాడు. అతనికి అల్లుడిదర్జా అంటే ఏమిటో తెలియదు. పెళ్ళి అయిన తరువాత కూడా అత్తవారింటికి కావల్సిన నీళ్ళు మొయ్యటం చూచి గ్రామప్రజలు అతనిని గేలిచేసేవారు. పెళ్ళి అయిన ఆరు నెలల్లోగా, ఒకనాడు రామకిష్టయ్యకు బ్రహ్మాండమైన జ్వరం వచ్చింది. వచ్చిన జ్వరం ఎనిమిదిరోజుల వరకూ వదలలేదు. ఒకనాటి సాయంత్రం అపస్మారకం పుట్టుకొచ్చింది. రామకిష్టయ్య రాత్రంతా పలవరించి, తెల్లవారే సరికల్లా చనిపోయాడు. రుక్మిణి పెళ్ళి అయిన ఆరు నెలల్లోపుగా విధవ అయింది. ఆరు నెలల్లో ఆమెకు అన్ని ముచ్చట్లూ తీరాయి. బండయ్య చేతికి అందివచ్చిన కొడుకు పోయిన దుఃఖానికి తట్టుకోలేక, కక్షల్లోపడి గిలగిల తన్నుకుంటున్న ఆ గ్రామంలో భుక్తిగడవక, తన కుటుంబంతో కొత్త గూడెం వెళ్ళిపోయాడు. పుత్రవియోగంతో మంచమెక్కి, చాలా కాలం వరకు నవసి, అతను కూడా పోయాడని వినికిడి...

రఘు తను విన్న సంగతుల్ని, చూచినసంగతుల్ని ఒకమాటు మననంచేసుకున్నాడు....

‘ఎవరి పాపఫలం ప్రస్తుతం రుక్మిణి అనుభవిస్తున్నదా?’ అనే శంక, మెరుపుకుమల్లే రఘుమెదడులో పొడచూపింది. తను చేసుకున్న పాపఫలమైతే, ఎన్నటికీ కాదు. ఈ జన్మలో ఆమె అసలు చేసుకున్న పాపమేమిటి? ‘నిన్నటి సంఘటన పాప కారణం కాదా?’ అనే ఆలోచన వెంటనే రఘుకి కలిగింది. అయితే కావచ్చు. కాని ఈ పాపానికి ఫలం ఎన్నడో ముందు ముందు అనుభవించాలిగాని, పాపం జరుగకపూర్వమే అనుభవించి కూర్చోవడమేమిటి? రుక్మిణి వైధవ్యం అనుభవించడం తను చేసుకున్న పాపానికి ఫలితం ఎన్నటికీ కాజాలదు. చిన్న తనంలో తల్లిని కోల్పోవడం ఆమెచేసుకున్న పాపఫలం అని ఎవ్వరూ అనజాలరు. అసలు తొమ్మిదివండ్ల పిల్ల తను చేయదలుచుకున్న ఏమి పాపం చేయగలుగుతుంది గనక? తండ్రి తాతల పాపాలు ఆమెవి చుట్టుకొని వేధిస్తున్నాయా? మంచీ చెడూ, పాపమూ పుణ్యమూ వ్యక్తిగతమైన విషయాలని చెబుతారు. వ్యక్తిగతమైన విషయాలైతే ఎవరిపాపం వాళ్లు అనుభవించవలసిందేగాని, పూర్వీకుల పాపాలు ఆమెని చుట్టేసి ఎందుకు బాధపెడతాయి. సర్వయ్యతాత ఎన్నో పాపాలు చేశాడని చెబుతారు. అతను చేసిన పాపాలకి, అతను ఆ జన్మలో ఫలితం అనుభవించలేదే? భార్యావియోగం తప్ప అతను ఆ జన్మలో అనుభవించిన దుఃఖ మేమీ లేదు. కాగా, సిరిసం పడలతో తులతూగాడు. అధికారదర్పంతో బ్రతికాడు. మనుమల్ని చూశాడు. అతను ఈ జన్మలో చేసిన పాపానికి

ఫలితం ముందు జన్మలో అనుభవిస్తాడా? ఈశ్వరరావు ఈ జన్మలోనే తన దుష్కృత్యాలకి ఫలితం అనుభవిస్తున్నాడే? భార్య పోయింది, సిరిసంపదలు పోయాయి, అస్తి పోయింది, ఉద్యోగం లేదు. కొందరు ఈ జన్మలో ఫలితం అనుభవిస్తే మరికొందరు ముందుజన్మలో అనుభవిస్తారా? రుక్మిణి ఈ జన్మలో పూర్వజన్మ పాపఫలితాల్ని అనుభవిస్తున్నదా? ఏమో, అంతా అయోధ్యయం. రుక్మిణి ఎంతో సౌమ్యురాలు. అంతటి సౌమ్యురాలు పూర్వజన్మలో మాత్రం పాపాలు ఎలా చేయగలిగిందో రఘుకి అర్థంకాలేదు.

ఒకనాడు తనూ, రుక్మిణి చిన్నతనంలో ఆలుమగల ఆటలు ఆడుకుంటున్నారు. ఇంతలోకే రమణ వచ్చి, తను కూడా ఆడతానంది. ఆలుమగల ఆటలో ఇద్దరికన్నా ఎక్కువ ఉండడానికే వీలులేదు, వల్లకాదు, పెళ్ళిమని తను రమణని బెదిరించాడు. రుక్మిణి 'మీ రిద్దరు ఆడుకోండి, నేను ఆడ' నని చెప్పింది. రుక్మిణి ఆడకపోతే తానుకూడా ఆడనని రఘు నొక్కి చెప్పాడు. 'రుక్మిణి మొగుడివి కావడం నీకు యిష్టం కాని, నా మొగుడివి కావడం నీకు యిష్టంలేదా?' అని రఘుని రమణ దెప్పిపొడిచింది. 'రఘుకి ఇద్దరుపెళ్లాలు' అని రుక్మిణి తప్పు చెప్పడానికి ప్రయత్నించింది. తాను ఈ గయ్యాళి పెళ్లాం రమణతో వేగలేనని, రఘు గట్టిగా అరిచాడు. తనని గయ్యాళి పెళ్ళాం అన్నందుకు రమణకి కోపం వచ్చింది. వెంటనే వచ్చి రఘుపైన పడి 'నేను గయ్యాళి దాన్నా!' అంటూ తన బుగ్గ కసిగా కొరికింది. బుగ్గనించి వెల్లువగా రక్తం ప్రవహించింది. పెద్ద గాయమయింది.

ఎన్నో రోజులకిగాని అది మానలేదు. ఇప్పటికీ, కుడి బుగ్గ పైన, గాయం మానిన మచ్చ, రఘుకి అలానే ఉంది. రఘుకి ఈ సంఘటన రుక్మిణి సౌమ్యతకి తార్కాణంగా జ్ఞాపకంవచ్చింది. అల్లాంటి సద్గుణసంపన్న పూర్వజన్మలో ఎట్టిపాపాలూ చేసివుండజాలదని, అతను ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాడు. 'మరి క్రితంరోజున జరిగిన దుష్కృత్యాన్ని ఎలా సమర్థించటమా' అనే ఆలోచన అతనికి కలిగింది. 'విషమ పరిస్థితులు ప్రోద్బలంచేసిఉండకూడదా?' అన్న ఆలోచన విద్యుల్లతకుమల్లే అతనిబుర్రలో మెరిసింది. రుక్మిణి ఇంట్లో ఒక్కతే. వెంకమ్మ ఉన్నా, లేనిదానితో సమాన మే. యశావ నవతి, కాగా విధవ. రాత్రిళ్ళు తండ్రి చంద్రమ్మదగ్గరికి వెళు తాడని వినికిడి. వయస్సుమళ్ళినతండ్రి స్త్రీసౌఖ్యంలేకుండా ఒక్కనాడు కూడా గడపలేనప్పుడు నిండుయశావనం లోవున్న రుక్మిణికి తన బ్రహ్మచర్యం నిలుపుకోవడం ఎంత దుర్భరంగా వుంటుందో రాత్రిళ్ళు రోజూ తండ్రి ఇంట్లో లేకపోవడం చూచి ఆమె మనస్సు ఎంత కలతచెందేదో? ఇట్టి దుర్భరపరి స్థితుల్లో ఆమె నిగ్రహంతో ఎలా వుండగలుగుతుంది? ఇంత లోనే ఒక విద్యావంతుడైన యువకుడు గృహదక్షిణభాగంలో అద్దెకు ప్రవేశించాడు. అతను దక్షిణభాగంలో ఒంటరిగా జీవితం గడుపుతున్నాడు. తూర్పుభాగంలో రుక్మిణి తన బ్రతుకు వెళ్ళబుచ్చుకుంటున్నది. బహుశా అతనికి పెళ్ళి అయివుండదు. పెళ్ళి అయివుంటే వెంటనే కాపురంపెట్టే వాడే. ఉభయల్లో యువరక్తం ప్రవహిస్తున్నది. ఉభయలూ ఒకేయింట్లో వున్నారు. కలయికకు అవకాశాలు మెండు.

తండ్రి రాత్రిళ్ళు ఉండకపోవడం వాళ్ళకలయికను మరి ప్రోత్సహించి వుండవచ్చు. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో ఒక జరుగరాని సంఘటన జరిగింది. దీనికి ఎవర్ని నిందిస్తాం. ఉభయులనూ ఒక చోటికి సమకూర్చి, వారిని ఆవిధంగా ప్రేరేపించిన శక్తులనీ, పరిస్థితులనీ దూషించాల్సిఉంటుంది, అంతే. ఆ యువకుడు ఆ ఇల్లు బాడుగకు కుమార్చుకున్నప్పుడు, ఆ ఇంట్లో ఒక తరుణ వయస్కు ఉంటుందని అతను కలగన్నాడా? దైవికంగా వచ్చి ఇల్లు బాడుగకు ఇవ్వమని ఈశ్వరరావు నడిగాడు. ఎట్టి సంపాదనా లేక వ్యాజ్యాలతో ఆర్థికంగా గొప్ప దెబ్బతినిఉండటం మూలాన, ఈశ్వరరావు ఇల్లు బాడుగకు యివ్వకండా వుండ లేకపోయినాడు. చేతిలో నాలుగురాళ్లు ఆడుతున్న కాలంలో వచ్చి అడిగితే, అతను యిల్లు అద్దెకివ్వడానికి ఒప్పుకునేవాడు కాదు. పరిస్థితులన్నీ కూడివచ్చాయి. చివరకి జరుగవలసిందేదో జరిగిపోయింది. రుక్మిణి లేచిపోకపోతే ఈ రభసఅంతా బైటికి వచ్చేది కాదు. అంతా గుట్టుగా రహస్యంగా వుండిపోయేది. అప్పుడు రుక్మిణిని ఎవ్వరూ నిందించేవాళ్ళు కాదు. ఖర్మంచాలక ఎవరికంటల్లోనైనా పడితే, ఏదో మొగుడులేనిపిల్ల తమకెందుకని ఊరుకునేవాళ్ళు. బహుశా రుక్మిణికి ఆ రహస్య జీవితం నచ్చిఉండకపోవచ్చు. ముసుగులో గుద్దులాట ఎందుకని ధైర్యంచేసి అతనితో లేచిపోయి వుండవచ్చు. లేచిపోయిన వెంటనే అందరూ ఆమెని తూలనాడారు. నడవడిని దూషించారు. ఎట్టిపరిస్థితుల్లో ఆమె ఆవిధంగా ప్రవర్తించవలసివచ్చిందో ఏఒక్కరూ గమనించరు. పరిస్థితులప్రోత్సాహం వల్ల ఆవిధంగా జరిగివుంటుందని ఒక్కరూ ఊహించరు.

పరిస్థితులవల్ల పాపపంకిలంలో పడినవారినిచూచి, జాలి పడి, కరుణించి, పాపపంకిలంలోంచి చేయూతనిచ్చి బైటికి లేవనెత్తడానికి ఏకకూకూప్రయత్నించరు. కావలిస్తే నాలుగు రాళ్ళు వేస్తారు. తద్వారా పాపపంకిలంలో పడినవ్యక్తి శాశ్వతంగా దానిలో కూరుకుపోయేట్లు దోహదంచేస్తారు. ఆ గ్రామంలో ఒక్క తనతండ్రి వేంకటరామయ్యతప్ప— రుక్మిణి పడిన ఆవేదననీ, ఆమె ఎదుర్కోవలసివచ్చిన పరిస్థితుల్నీ ఎవరూ అర్థంచేసుకున్నట్లు కనపడదు. రుక్మిణిపట్ల 'అయ్యో! పాపం!' అని సానుభూతి కనపరచినవ్యక్తి కూడా తనతండ్రి ఒక్కడే. అట్టితండ్రికి తను కొడుకుగా పుట్టినందుకు తనజన్మ సఫలమైందని రఘు భావించాడు.

3

ఒకరోజు ఉదయం నారాయణరావు తన భార్య సుభద్ర, కూతురు రమణలతో, సకుటుంబంగా ప్రేమావతీ పేట వచ్చాడు. ఈశ్వరరావు అన్న రావడంతోనే కుశల ప్రశ్నలడిగి, ఇంట్లోలేని వస్తువులు తెప్పించడంకోసం బజారుకు వెళ్ళాడు. కోమటికొట్టుకు వెళ్ళి అవసరమైన వస్తువులు పంపించమని జాబితా యిస్తే, 'మీరు ఇప్పటికే రెండువందల రూపాయలు ఇవ్వాలి. ఆ డబ్బు యిస్తేనే కాని వస్తువులు యివ్వడానికి వ్లకా' దన్నాడు. తన భూమి కౌలుకుచేస్తున్న ఆసామిని వందరూపాయలు అప్పు అడిగితే, 'గింజలై తే పోస్తాను - డబ్బుమాత్రం నాచేత కా'దన్నాడు. ఈశ్వర రావుకు ఏమీ తోచిందికాదు. 'వడ్లు పోయించుకుంటే వాటిని

ఎప్పుడు దంపించడం, ఎప్పుడు బియ్యం ఇంట్లోకి రావడం' అనే విచారం పట్టుకుంది ఈశ్వరరావుని. ఇంట్లో మానెడు బియ్యంకన్నా ఎక్కువ లేవు. అవి పట్టుమని రెండురోజులైనా చాలవు. ఈశ్వరరావు ఈమధ్య ఉప్పుంటే పప్పు లేని సంసారం చేస్తున్నాడు. ఇంట్లో అన్ని వస్తువులూ నిండుకున్నాయి. చంద్రమ్మదగ్గర ఏమైనా డబ్బువుందేమో కనుక్కుందామని ఆమెదగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆమె ససేమిరా డబ్బులేదంది. కాగా తనపైన ఒట్టుపెట్టుకుంది. 'పోనీ, ఒక నగైనా యివ్వు, తాకట్టుపెట్టి కొంత డబ్బు అయినా తీసుకొస్తా' నని అడిగాడు. 'నీకు అడగటానికి నోరెట్లా వచ్చింది. నాకు నీవు ఏమి నగలు చేయించా' వని ఎదురుప్రశ్న వేసింది. దానితో ఈశ్వరరావు నవనాడలూ క్రుంగాయి. తాను మంచినీటిలో ఉన్నప్పుడు అది అల్లా నోరుపారేసుకోగలిగేదా? ఆరోజుల్లో అది అల్లా మాట్లాడితే, తాను దాన్ని చీల్చి కాకులకు వేసి ఉండేవాడు. కాగా అది తనదగ్గర ఎంత డబ్బు కొల్లగొట్టిందని? జేబులో వున్న నోట్లకట్టలు వెల్లవారేసరికి మాయమయ్యేవి. ఆ రోజుల్లో డబ్బుఅంటే తనకు లక్ష్యం ఉండేది కాదు. ఎంతో దుబారాఖర్చు చేసేవాడు. పితౄర్జితమంతా వ్యాజ్యాలకి, దుబారాఖర్చులకి చెల్లుఅయింది. ఆరోజుల్లో ఈ చంద్ర తనదగ్గర ఎంతడబ్బు లాగిందో! దానికి కృతజ్ఞత అన్నమాట ఏకోశానా లేదు. అలగాజనంతో సహవాసం చేయడం తనదే తప్పని, ఈశ్వరరావుకి ఆనాడు మొదటి సారిగా తెలిసివచ్చింది. గట్టిగా డబ్బు యివ్వమని అడిగితే, చంద్ర నానాహంగామాచేసి, తనని నలుగురిలో నవ్వుల

పాలుచేస్తుంది. ఈ ఉద్దేశం కలగడంతోనే ఈశ్వరరావు అక్కడినించి బయల్దేరాడు.

దారిలో వేంకటరామయ్యబావని అడిగిచూస్తే ఎల్లా వుంటుందనే భావం కలిగింది. ఆయన నిజంగా ధర్మాత్ముడు-డబ్బు వుంటే యిస్తాడు, లేకపోతే లేదని చెబుతాడు. కాని తాను ఆయనని డబ్బు ఎన్నడూ అడుగలేదు. ఇప్పు డెల్లా అడగడమూ అనే సందేహం వచ్చింది. ఈశ్వరరావు తన దగ్గర డబ్బున్నరోజుల్లో తనబావనికాని, తన చెల్లెల్నికాని తానుకానినాడా? వేంకటరామయ్యబావ పూర్వం సంగతులన్నీ మరచి, తననినమ్మి డబ్బు యిస్తాడా? అతను యిచ్చినాతనకు ఆ అప్పుతీర్చేమార్గమేదీ కనపడలేదు.

అన్న ఊళ్లో లేకపోవడంవల్ల తానే అన్నపక్షాన దొంగసంతకాలుపెట్టి, ఉన్నభూముల్లో చాలాభాగం ఇది వరకే అమ్మేశాడు. మిగిలినభూములన్నీ ఈఊళ్లో ఇతరత్రా గిర్వీ (తాకట్టు) ఉన్నాయి. గిర్వీదారులు ఆ భూములు చేసుకుంటున్నారు. కాలువక్రిందవున్న భూమి మాత్రం ఎక్కడా గిర్వీ పెట్టలేదు. అది ఒక ఆసామికి కౌలుకిచ్చి, ప్రస్తుతం ఏదో విధంగా భుక్తి గడుపుకుంటున్నాడు. గిర్వీదారుల నించి ఇంక భూములు విడిపించుకోవడం కలలోనివార్త. కౌలుకిచ్చిన భూమి గిర్వీపెడితేగాని, వేంకటరామయ్యబావదగ్గర తీసుకునే అప్పు తీరేమార్గం కనపడదు. అయినా ఇప్పుడు వంద రూపాయలు ఆయనదగ్గర తీసుకోవడం దేనికి? యాభై రూపాయలు తీసుకుంటే ప్రస్తుతపుచిక్కులు గట్టెక్కుతాయి. ఈ యాభై రూపాయలు వేంకటరామయ్యబావకి తిరిగి ఈజన్మలో

యివ్వగలుగుతే ధన్యుణ్ణి అని ఈశ్వరరావు అనుకున్నాడు. లేకపోతే ఆయనఅప్పు వచ్చేజన్మలో తను ఏవిధంగానైనా తీర్చుకుంటాడు. ఈ ఆలోచనలతో ఈశ్వరరావు జిజియా బాయిఇల్లు సమీపించాడు. ఈమధ్య ఎన్నడూరాని ఈశ్వర రావు ఆనాడు తమయింటికిరావడం గమనించి జిజియాబాయి వరలక్ష్మీలకు ఆశ్చర్యంవేసింది. ఇంటిల్లిశాది అందరూ చాలా మర్యాదచేశారు. టీ ఇచ్చారు. అందరిముందరా డబ్బు అడ గడం యిష్టంలేక, వేంకటరామయ్యని పక్కకు తీసుకొనివెళ్ళి ఈశ్వరరావు డబ్బుప్రస్తాపన తెచ్చాడు. వేంకటరామయ్య ఇంట్లో ఎవ్వరికీ తెలియకండా యాభైరూపాయలు రహస్యంగా ఈశ్వరరావుకి ఇచ్చాడు. ఈశ్వరరావు డబ్బుతీసుకొని కోమటి కొట్టుకువెళ్ళి, ఇంట్లోకికావల్సినవస్తువులన్నీ తెచ్చాడు.

* * * * *

రమణ స్నానంచేసి, చక్కగా ముస్తాబై, టీ తాగి, వరలక్ష్మీల త్రయ్య ఇంటికి బయల్దేరింది. వాకలికి ఎదురుగా వున్న వసారాలో రఘుబావ కనపడ్డాడు. పడకకుర్చీలో పడు కొని ఏదో పుస్తకం చదువుకుంటున్నాడు. ఎందుకో బావని చూడడంతోనే రమణకి వల్లమాలిన సిగ్గు ముంచుకొచ్చింది. బావకి కనపడకుండా ఇంట్లోకి దూరితే బాగుండుననిపించింది. ఇంతలోకే బావ పుస్తకంపైనించి దృష్టి మరల్చి. తనవేపు చూశాడు. దూరంనించి అతను తనని గుర్తించినట్లులేదు. ఈ మధ్య బావని చూడక నాలుగు సంవత్సరాలు దాటింది. అతను తనని అసలు గుర్తిస్తాడో లేదో-తన బావ తనని గుర్తించడమోనని రమణకి కొద్దిగా దిగులువేసింది ఎంత

సేపు అల్లా తనని కళ్లు అప్పగించి చూస్తాడు. ఇంకా గుర్తించలేదా? అబ్బ! చివరకి గుర్తించినట్లున్నాడు. అదిగో, పడకకుర్చీలోంచి లేస్తున్నాడు. ఇంతలోకే తను వాకిలిగుమ్మం వరకు వచ్చింది. తల కిందికివంచుకొని లోపలికి వెడుతుండగా 'పిల్లా! బాగున్నావా?' అని పలకరించాడు. తను మానంగా లోపలికి వెడుతుండగా, వెంటబడి చెయ్యి అందుకున్నాడు. ఎందుకో బావ ముట్టుకోవడంతోనే, తన శరీరం యల్లు మన్నది. శరీరంలో విద్యుచ్ఛక్తి ప్రవహించినట్లైంది. పైగా చెయ్యి అందుకొని ముందుకు కదలనివ్వడు. ఇక తను మాట్లాడక తప్పిందికాదు. 'ఛీ! బావా! ఏమిటీపని?' అని చెయ్యి దులిపింది. బావ చెయ్యి వదలలేదు. కాగా తనని ఇంకా దగ్గరికి లాక్కుంటున్నాడు. ఏమీతోచక తను 'ఎవరైనా చూస్తే ఏమనుకుంటారు బావా?' అని అడిగింది. 'ఏమనుకుంటారు? తన పెళ్ళాం చెయ్యి పట్టుకున్నాడనుకుంటారు. అంతేనా?' అని పెంకిగా సమాధానం చెప్పాడు. అతని పెంకి తనానికి తను నిలువునా నీరైంది. 'ని న్నెవరు పెళ్ళిచేసుకుంటారు ఛో, బావా!' అని తను అతనిని విసిరికొట్టింది. 'చిన్న తనంలో పెళ్ళిచేసుకుంటానని బుగ్గ కొరికి, ఇప్పుడు చేసుకోకపోతే ఊరుకుంటానా?' అని బావ ఇంకొక చెయ్యి కూడా అందుకున్నాడు. రెండుచేతులు పట్టుకొని తనని దగ్గరికి లాక్కున్నాడు. చేతులు విడిపించుకోవడానికి ప్రయత్నించి రమణ విఫలం పొందింది. రఘు రెండుచేతులూ తన ఒక్కచేతితో గట్టిగా పట్టేసి, ఇంకొక చెయ్యి వీపుమీదుగా పోనిచ్చి రమణని దగ్గరికి తీసుకున్నాడు. ఆ మెచేతులు వదిలి రమణని

కొగిలిలో బంధించాడు. రమణ ఇంక పెనుగులాడి లాభం లేకపోయింది. కాగా, శరీరం కూడా వివశం పొందుతున్నది. కొగిలి బిగించి, అమాంతంగా రమణపెదవుల్ని, తన పెదవులతో గట్టిగా అదిమి ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. రమణ, 'ఇంక వదిలేసెయ్యి బావా, ఎవరై నా మాస్తారు' అనిమాత్రం గుసగుసగా అనగలిగింది. రమణని వదిలి అతను వసారాలోకి వెళ్లిపోయాడు. రమణ సరసరా లోపలికి వెళ్ళింది.

రమణకి ఇంట్లో ఎవరూ కనపడలేదు. అదీ కొంత మేలేననుకుంది. దేవతార్చనగదిలోకి తొంగిచూస్తే వేంకటరామయ్యమామ దేవతార్చనచేస్తున్నట్లు కనపడింది. ఆయన్ని చూడడంతోనే ఎందుకో రమణకి వేంకటరామయ్యకి నమస్కారం చేయాలనిపించింది. దేవతార్చనగదిలోకి వెళ్ళి మామయ్యకి దూరంగావుండి వంగినమస్కారంచేసింది. మామయ్య 'కృష్ణార్పణం' అని, 'ఎప్పుడు నచ్చినావమ్మా?' అని అడిగాడు. 'ఇంతకుముందే వచ్చాను మామయ్యా' అని రమణ సమాధానం చెప్పింది. 'అత్తయ్యా, అమ్మమ్మా ఏరి మామయ్యా?' అని తిరిగి ప్రశ్నించింది. 'మరిచిసీళ్ళు తేవడానికి బావికి వెళ్ళినట్లున్నారని చెప్పి, 'అవతల రఘు లేడూ?' అని ఎదురుప్రశ్న వేలాడు. రమణ క్లుప్తంగా 'ఉన్నా'డని సమాధానం చెప్పింది. 'ఇప్పుడే మీ అత్తయ్యా వాళ్ళు వస్తారు-ఇంతలో బావతో మాట్లాడుతూ వుండ'మని చెప్పి, ఆయన దేవతార్చనలో నిమగ్నుడైనాడు.

రమణకి ఏమీతోచలేదు. వాకిలి తలుపుదగ్గిరికి వెళ్ళి 'బావ ఏమి చేస్తున్నాడా?' అని వెలుపలికి తొంగిచూచింది.

బావ చదువుకోవడంలేదు. ఊరికేనే పడకకుర్చీలో పడుకొని ఉన్నాడు. 'ఉదయమే ఆ నిద్రదేమిటి బావా?' అని రమణ రఘుని పలకరించింది. రఘు రమణ పలకరించిందే తడవుగా లోపలికి వచ్చాడు. రమణ గదిలోంచి వెళ్ళిపోతున్నట్లు నటించింది. రఘు జడపట్టి రమణని వెనక్కిలాగాడు. 'అబ్బా!' అంటూ, రమణ గిలకమీద చేంతాడులాగా వెనక్కి జరుగున వచ్చేసింది. రఘు తిరిగి రమణని రెండుచేతులతో బంధించి, 'ఎన్నాళ్ళకి ఎన్నాళ్ళకి కనపడ్డావు నా రాణీ!' అన్నాడు. రమణచెక్కిళ్ళు సిగ్గుతో ఎర్రబారాయి. తల కిందికి వాల్చడానికి ప్రయత్నిస్తుండగా, రఘు రమణగదువ పట్టుకొని ఆమెమొహం పైకిలేవనెత్తాడు. రమణ సిగ్గుతో కళ్ళుమూసేసింది. మొహాన్నీ, మూసినకళ్ళనీ, గదువనీ, చెక్కిళ్ళనీ, పెదవుల్నీ రఘు వళ్ళు తెలియని. ఆవేశంతో ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. ఆ ఆవేశంలో రమణ వోణీ క్రిందికి జారింది. ఓణీ అందుకోవడానికి కిందికి వంగి, రఘు కౌగిలిలోంచి తప్పించుకొని, కిలకిల నవ్వుతూ లోపలిగదిలోకి పరుగెత్తింది. రఘు తనను వెంబడించడం గమనించి 'నీవు లోపలికి వస్తే, దొడ్డిదారినించి పరిగెత్తిపోతా'నని అతనిని భయపెట్టింది. రఘు లోపలిగదిలోకి వెళ్ళక అక్కడే నిలబడిపోయాడు. 'అత్తయ్య, అమ్మమ్మలు ఏక్షణంలోనైనా రావచ్చు'నని రమణ అతనికి హెచ్చరికచేసింది. దానితో రఘు లోపలికివెళ్ళే ప్రయత్నాన్ని మానుకున్నాడు.

ఎర్రని సిల్కులంగా వేసుకొని, ఎర్రని పట్టు జాకెటు తొడుక్కొని, రమణ ఆ ఉదయం వికసించిన పద్మంలాగా

రఘుకళ్యాణి కనపడింది. ఆమె అందాన్ని తన చూపులతో స్పృశిస్తూ 'పిల్లా! నీవు ఎంత అందంగావున్నావో తెలుసునా?' అని అన్నాడు రఘు.

'పిల్లా ! పిల్లా ! పిల్ల ఏమిటి బావా? ఇంకా నీ కళ్యాణి నేను చిన్నపిల్లలాగానే కనపడుతున్నానా?' అంది రమణ, పిల్ల అని పిలవడం తనకి గొప్ప అవమానమైనట్లు.

'నిన్నటివరకూ నీవు నాకు పిల్లవే - కాని ఈరోజు నించే నా అభిప్రాయాన్ని మార్చుకోవాల్సివస్తున్నది.' అని అన్నాడు రఘు, కొంటెగా క్రీగంటిమాపులతో రమణ కేసి చూస్తూ.

*

*

*

*

రమణ రఘు ఉద్దేశాన్ని గ్రహించింది. నిలుచున్న పాలున సిగ్గుతో కుదించుకుపోయి, పమిట సరిగ్గా వేసుకుంది. రమణకు మహావ్రంశ పదిహేను సవత్సరాలుంటాయి. తనకన్నా మూడేళ్లు చిన్నది. మూడు నాలుగుసవత్సరాల్లో రమణ ఎంత ఏపుగా పెరిగింది! అనుకున్నాడు రఘు.

'నువ్వు ఇంకా నా అందాన్నిగూర్చి మాట్లాడి ఏం ప్రయోజనం బావా?' అంది రమణ, తన క్రిందికి వచ్చి కాలిబొటనవేలుతో నేలని గీరుతూ.

'ఏమిటి రమా, ఎందుకు అల్లా అంటున్నావు?' అని అడిగాడు రఘు ఆతురతగా.

'మావాళ్ళు నాకు ఒక సంబంధం నిశ్చయించారు' అంది రమణ, కంఠంలో గొప్ప విచారం ఉట్టిపడుతూ.

రఘు తన చెవులని తానే నమ్మలేకపోయాడు. ఇంతకు క్రితమే తనదిగా భావించి, ప్రేమించి, ఆరాధించిన ఒక అమూల్యాభరణాన్ని దారినవెళ్ళే దొంగలెవరో కొల్లగొట్టి నట్లు తోచింది అతనికి. అతను తన రిక్తహస్తాల్ని చూచు కొని, నిర్ఘాంతపోయాడు. తన చేతుల్లోని ఒక వస్తువు తనది కాదని చెబితే, ఏమీ చేయలేక భోరున ఏడ్చే కుర్రవాడి స్థితిలో పడ్డాడు. రఘు చిన్నప్పటినుంచీ రుక్మిణిని, రమణిని ప్రేమించాడు. రుక్మిణివివాహం చిన్నతనంలో జరగడంవల్ల తనూ, రమణా దైవికంగా దంపతులు అయినారు. తనని ఎవరైనా చిన్నతనంలో 'ఎవరిని పెళ్ళిచేసుకుంటా' వని అడిగితే జంకూగొంకూలేకండా 'రమణని' అని సమాధానం చెప్పేవాడు. రమణకూడా అంతే—'బావనితప్ప ఎవరినీ పెళ్ళిచేసుకో'ననేది. తన తలి దండ్రులు, మేనత్త మేనమామలు, తదితర బంధువులు ఈ భావాన్నే చిన్ననాటి నించీ తమ చిరు హృదయాల్లో నాటి, పెంచి పోషించారు. దానినే నేడు కొందరు ఆత్మీయులు కూకటివేళ్ళతో పెల్లగించివేయడానికి సమకట్టారు. రఘుకి తన భవిష్యత్తు అంధకారబంధురంగా కనపడింది. ఏమిచేయడానికీ తోచలేదు. రమణ ఈ పెళ్ళి చేసుకోవడానికి నిరాకరిస్తే? నిరాకరించినంత మాత్రాన వదులుతారా? బలవంతంగా పెళ్ళిచేస్తారు. పోనీ, రమణని ఎక్కడికైనా లేవదీసుకుపోతే? లేవదీసుకుపోయి! ఇంటి చదువుతున్న తను ఆమెని పోషించగలుగుతాడా? తనకి ఎవరైనా ఉద్యోగమిస్తారా? పద్దెనిమిదేళ్ళు అయినా సరిగ్గా దాటని తనకు ఉద్యోగం దొరకడం అసాధ్యంగా

తోచింది. పోనీ, ఉద్యోగం దొరుకుతుందనుకున్నా, దొరికే వరకూ రోజులు గడుపుకోవడం ఎల్లా? రమణని తనతో ఏవైనా నగలు తీసుకురమ్మంటే? మామయ్య తనపైన దొంగతనం క్రింద కేసు పెడితే? అరెస్టు చేయిస్తే? అంతే కాక, ఏ నగలు ఎత్తుకపోకండానే వాళ్ళు కేసు పెట్టవచ్చు. ఇద్దరికీ మైనారిటీ దాటలేదు!

‘ఏమిటి బావా ఆలోచిస్తున్నావు?’ అని అడిగింది రమణ.

ఎంత ఆలోచించినా మార్గమేమీ కనపడకపోతే, ‘చెప్పిమాత్రం ఏం ప్రయోజనం?’ అన్నాడు రఘు నిర్లిప్తంగా. రఘుకి ఆలోచనలతో బుర్ర వేడెక్కింది. కొంచెం సేదతీర్చుకోవడానికీ, తన కుడిచేతితో తల దువ్వుకున్నాడు. చెయ్యి కుడిచెంపమీదినించి జారుతుండగా మునివేళ్ళు అనాలోచితంగా, కుడిబుగ్గపైనున్న మచ్చని తడుముతూ ఆగిపోయినాయి. మునివేళ్ళు మచ్చని తాకడంతోనే రఘుకి ఎందుకో అమాంతంగా దుఃఖం ముంచుకొచ్చింది. కళ్ళల్లో నీళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి. రమణ మెకానికల్ గా మునివేళ్ళు తడుముతున్న మచ్చని చూచింది. ఆమె కళ్ళుకూడా అమాంతంగా చెమ్మగిల్లాయి. ‘ఎన్నడో చిన్నతనంలోనే, బావని నావాణ్ణిగా చేసుకున్నాను. దానికి నిదర్శనంగా ఒక స్మృతిచిహ్నాన్ని అతని బుగ్గపై న వదిలాను. ఆ చిహ్నం, అతని జీవితాంతంవరకూ చెరగదు. అది మా ప్రేమకి ఒక స్మారకచిహ్నంగా, శాశ్వతంగా నిలిచిపోతుంది!’ అని ఆలోచిస్తూ రమణ, పొంగిపొరలివస్తున్న దుఃఖాన్ని ఆపుకోవడం

కోసం తన వోణీ కొంగుని వుండచేసి నోట్లో పెట్టుకుంది. ఒక తృటికాలం ఎవ్వరూ మాట్లాడలేదు.

‘నేను ఒక సంగతి చెబుతాను, వింటావా బావా?’ అని అడిగింది రమణ తనదుఃఖాన్ని అణచుకోవడానికి విశ్వ ప్రయత్నం చేస్తూ.

రమణవాక్యం ప్రవాహంలో కొట్టుకపోతున్నవాడికి పూచికపుల్ల దొరికినంతపని చేసింది. రఘు తన మొహంలో ఆశని బలవంతంగా పులుముకుంటూ రమణకేసి చూచాడు.

‘మా రఘు ఉండగా ఇతరత్రా సంబంధాలు చూడడం దేని కని అత్తయ్య, నాన్నని అడిగిచూస్తే—’ అని రమణ ఒక సూచనచేసింది. ‘బాగానే వుంటుంది. కాని, అమ్మకి చెప్పడం ఎల్లా?’ అని తన సందేహాన్ని తనకంఠంలో ధ్వనింపజేశాడు రఘు.

‘నువ్వు చెప్పలేకపోతే, నేను చెబుతాను’ అంది రమణ తన నిశ్చయాన్ని వెలిబుచ్చుతో.

ఇంతలోకే వరలక్ష్మి, జిజియాబాయి నీళ్ళబిందెలతో వచ్చారు. జిజియాబాయి రమణని చూడడంతోనే, ‘ఇంకా పెళ్ళిఅయినా కాలేదు—అప్పుడే భార్యాభర్తలు ఏవో గుసగుసలు చెప్పుకుంటున్నారే!’ అంది. ఆ మాటలకి వరలక్ష్మి చిరునవ్వుతో లోపలికి వెళ్ళింది. ఆ మాటలు రఘు రమణలకి ములుకుల్లాగా గుండెల్లో గుచ్చుకున్నాయి. రమణ వరలక్ష్మి, జిజియాబాయ్ లతోబాటు లోపలికి వెళ్ళి పోయింది.

రమణ వెళ్ళిపోవడంతోనే రఘుకి ప్రపంచమంతా చీకటి కమ్మింది. ఆ చీకటిలో తాను రమణని రెండుసార్లు దగ్గరికి లాక్కుని ముద్దుపెట్టుకోవడం తప్పని అతనికితోచింది. రమణ పరకీయ. పరకీయని కౌగలించుకొని, ముద్దుపెట్టుకోవడం గొప్ప నేరం. కాని, తెలియక చేసిన నేర మది. ముద్దుపెట్టుకున్న తరువాత కాని తెలిసివచ్చింది కాదు. పోనీ, రమణ ముందుగా అయినా చెప్పలేదు. ఎల్లా చెబుతుంది? తాను చెప్పడానికి అవకాశమిస్తే కదూ? నిండుహృదయాలు కెరటాల్లాగా పైకి లేచాయి. ఒండొంటిలో మహానేగంతో లీనమైనాయి. ఎవరిదా తప్పు? ఫలానికెరటాని దని ఎల్లా నిర్ణయించగలం? తప్పుజరిగితే ఉభయులదీ తప్పే. లేకపోతే ఉభయులూ నిర్దోషులే.

తనతండ్రి నారాయణరావు తనకి ఒక సంబంధాన్ని నిశ్చయించారనీ, త్వరలో తన వెళ్ళి జరుగనున్నదనీ రమణ వరలక్ష్మితో చెప్పింది. వరలక్ష్మి ఈ విషయం విని కంట తడిపెట్టింది. 'అయినసంబంధం వదలుకొని, మీనాన్న పరాయిసంబంధం ఎల్లాచేస్తాడో చూస్తా' నన్నది రమణతో. ఆమె ఈ విషయం వేంకటరామయ్య, జిజియాబాయిలతో చెప్పింది. నారాయణరావు నిర్ణయానికి అందరూ ఆశ్చర్య చకితులై నారు. విచారించారు. 'విచారించి ఏమాత్రం లాభం లేదు. ఈ విషయాన్నిగూర్చి అటో, ఇటో నిక్కచ్చిగా తేల్చుకోవాల్సిందే' నని తనభర్తకు హెచ్చరికచేసింది వరలక్ష్మి. 'పోనీ, ఇవ్వకపోతే మానే, అంతమాత్రాన రఘుకి

‘పెళ్ళికాదా?...’ అని వేంకటరామయ్య అన్నాడు. వరలక్ష్మి
‘అల్లా వదలివేయడానికి వీలులే’ దని మొండికేసింది.

*

*

*

ఒకనాడు వేంకటరామయ్య భార్యసమేతంగా నారాయణరావుని చూడడానికి వెళ్ళాడు. కుశలప్రశ్నల తరువాత రమణ వివాహప్రస్తావన తెచ్చారు.

‘పిల్ల పెద్దదవుతున్నది—ఇంకా వివాహం ఎప్పుడు చేస్తావు బావా?’ అని అడిగాడు వేంకటరామయ్య.

‘దైవానుగ్రహం వుండాలికాని, మనప్రయత్నాలవల్ల ఏ మవుతుందన్నాడు నారాయణరావు, ఆ ప్రస్తావనని తప్పించివేసే ఉద్దేశంతో.

‘ఏవో ప్రయత్నాలు చేస్తున్నావని విన్నాను నిజమేనా?’ అని అడిగాడు వేంకటరామయ్య.

నారాయణరావుకు గొంతులో పచ్చి పిలక్కాయ ఇరుక్కు-పోయినంతపని జరిగింది.

‘రఘు వుండగా ఇంకా సంబంధాలు నెతకడమేమిటి అన్నయ్యా?’ అని అడిగింది వరలక్ష్మి. ఈ ప్రశ్న గోరుచుట్టుపైన రోకలిపోటుపడ్డట్టు తోచింది, నారాయణరావుకి.

‘ఈడు కుదరదేమో?’ అన్నాడు నారాయణరావు వినీ వినపడనట్లు.

‘మూడువళ్ళ తేడా వుంటే, ఇంకా ఈడు కుదరక పోవడ మేమిటి బావా?’ అన్నాడు వేంకటరామయ్య.

‘రమణ ఏపుగా ఎదుగుతున్న పిల్ల—రఘు ఏమో కొద్దిగా పొట్టి. అందువల్ల జోడు కుదరదేమో అని నా

భయం' అన్నాడు నారాయణరావు, వ్యవహారాన్ని సౌమ్యంగా దాటించివేతామనే ఉద్దేశంతో.

'ఇద్దరికీ ఎత్తులో బెత్తెడు తేడా వుంది—కావలి స్త్రీ నువ్వుకొలిచిచూసుకో.' అంది వరలక్ష్మి నిర్మోహమాటంగా.

'ఏమోనమ్మా, నా మనస్సు ఒప్పటంలేదు' అన్నాడు నారాయణరావు, తన నిశ్చయాన్ని సూచించేకంఠంతో.

'పరాయి సంబంధాలపై న దృష్టి నిలిపితే, మనస్సు ఎల్లా ఒప్పుకుంటుంది?' అంది వరలక్ష్మి ధూకుడుగా.

'కావలి స్త్రీ ఒకటి రెండుకోజులు నింపాదిగా ఆలోచించి సమాధానం చెప్పు. ఇప్పుడప్పుడే ఒక నిశ్చయానికిరావల్సిన పని లేదు' అన్నాడు వేంకటరామయ్య.

'ఇంకా ఆలోచించడం దేనికి బావా — ఇంతకు ముందే చెప్పానుగా, నా మనస్సు ఒప్పుకోవడంలేదని' అని అన్నాడు నారాయణరావు, వేంకటరామయ్య ప్రశ్నకి సమాధానంగా.

వరలక్ష్మికి నారాయణరావు సమాధానంతో కళ్ళ నీళ్ళపర్యంతమైంది.

'అయితే కావాల్సిన సంబంధం చేతులారా వదులు కోవడమేనా?' అని అడిగింది, గద్గదస్వరంతో.

'కావాల్సిన సంబంధం అయితేమట్టుకు, ఇన్వకతప్ప దని ఎక్కడైనా వ్రాసివుందా?' అని అడిగాడు నారాయణ రావు వరలక్ష్మిని, తీక్షణంగా చూస్తూ.

'అయితే దీనికికూడా సనదులూ, దస్తావేజులూ కావాలా?' అని అడిగింది వరలక్ష్మి, ఒక చెంపన ఏడుస్తూ,

ఇంకొకచెంపన రూక్షంగా మాట్లాడుతో. 'తప్పనిసరి అయి నప్పుడు సనదులూ, దస్తావేజులూ చూపించవలసిందే!' అన్నాడు నారాయణరావు నిక్కచ్చిగా.

వరలక్ష్మి గొల్లున ఏడుస్తూ, 'సనదులూ, దస్తావేజులూ ఉన్ననాడే నీదగ్గరికివచ్చి పిల్లనడుగుతా' నని చెప్పి, అక్కడి నించి గిరుక్కున మళ్ళింది.

దారిలో రమణ కనపడితే, ఆ అమ్మాయిని గట్టిగా కావలించుకొని 'బావకి, నిన్ను మీ నాన్న ఇవ్వడటమ్మా' అని తిరిగి గొల్లుమన్నది. తనధోరణిలో పడి, ఆ అమ్మాయి నిశ్శబ్దంగా ఏడ్వడం వరలక్ష్మి గమనించలేదు. కాసేపటికి ఆ అమ్మాయిని అక్కడే వదిలి, ఏడుస్తూ తన యింటికి వెళ్ళింది. వేంకటరామయ్య కొంచెంసేపు మౌనంగా కూర్చొని 'వస్తాను బావా' అని అక్కడినించి బయల్దేరాడు. ఆయన కళ్ళల్లో నీళ్ళుతిరగడం ఎవ్వరూ గమనించలేదు.

4

విశ్వేశ్వరరావు చుడీబజార్ లోని ఒకఇంట్లో రెండు గదులు అద్దెకు తీసుకొని, రుక్మిణిని ఆ గదుల్లో దించాడు. రుక్మిణి టాంగా దిగడంతోనే, ఆ రెండుగదులు కలయచూచి వచ్చింది. గదులు చాలీచాలని వెలుతురుతో యిరుకుగా ఉన్నాయి. లంకంత కొంపలో ఉండడం అలవాటుఅయిన రుక్మిణికి, ఆ రెండుగదుల్లో సంసారంచేయడం కష్టసాధ్యంగా తోచింది. విశ్వేశ్వరరావుకు సలభై అయిదు రూపాయలజీతం. ఆ సలభై అయిదులో ఏడు రూపాయలు ఇంటిఅద్దెకింద ఇచ్చు

కోవాలి. ఇక మిగిలిన ముప్పైఏనిమిదిలో తమసంసారం గడుస్తుందో, లేదో, దుక్కిణికి ఏమాత్రం తెలియదు. జీవితం సుఖవంతంగా గడచాలి అంటే డబ్బు అవసరమని ఆమెకు తెలుసు. కాని స్వయంగా ఎన్నడూ డబ్బు ఖర్చుపెట్టివుండకపోవడం మూలాన నెలపేరిట ఇద్దరు మనుషులకి ఎంత ఖర్చవుతుందో ఆమె అంచనా వేయలేకపోయింది. ముప్పైఏనిమిది రూపాయలు, తన సంసారానికి సరిపోవేమో అనే సందేహం కలిగినది. మీదుమిక్కిలి ఆ గదులు చూడడంతోనే తమబీదరికం ఆమెకు కళ్ళకుకట్టినట్లయింది. కాగా కళ్ళనీళ్ళపర్యంతమైంది. తన తండ్రి ఈశ్వరరావు అప్పట్లో ఎంతదుస్థితిలో ఉన్నాడో ఎప్పుడూ డబ్బుతో సంబంధంలేకపోవడంవల్ల ఆమె ఊహించుకోలేకపోయింది. అతను ఇప్పటికీ మంచిస్థితిలోనే ఉన్నాడని ఆమెభావం.

‘పోనీ, ఈపూటః వంట మానేసెయ్యి-హోటల్ నించి భోజనం తెచ్చుకుందాం’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, చుడీ బజార్ కు వెళ్ళినరోజున. హోటల్ ఏమిటో, ఆ భోజనం తెచ్చుకోవడం మేమిటో దుక్కిణికి బొత్తిగా అర్థంకాలేదు. ఎన్నడూ నగరంలో ఉండకపోవడంవల్ల, నగరపద్ధతులు మొదట ఏమీ బోధపడలేదు. ‘హోటలు ఏమిటీ? భోజనం మేమిటీ?’ అని ఆమె విశ్వేశ్వరరావుని అమాయకంగా అడిగింది. విశ్వేశ్వరరావు ఆవిషయాలన్నీ బోధపరిచాడు. కాగా, హోటలు బ్రాహ్మణదేవతల, బ్రాహ్మణ వంటచేస్తారనికూడా చెప్పాడు. చిన్నప్పటి నుంచీ శ్రీశ్రీయానికీ, అచారానికీ అలవాటుపడ్డ దుక్కిణి, ‘ఆ మాలకూడు నేను తినలేను - కావలిస్తే మీరు తెచ్చుకొని

తినం'డని నిక్కచ్చిగా చెప్పింది. విశ్వేశ్వరరావు వంటకి కావల్సిన వస్తువులు పనిమనిషితో తెప్పించి వాటిని బాగు చేయించేలోపల, తను స్నానంచేసి మడికట్టుకుంది. మడికట్టు కోవడమంటే ఆ రోజుకి తడిబట్ట చుట్టుకోవడమన్నమాట. వంటిమీద తడిబట్టతో, రెండు ఇనుపపొయ్యిలు రాజేసింది. ఒకదానిమీద అన్నానికి అత్తెసరు పెట్టింది. రెండవ పొయ్యి మీద పప్పు పెట్టింది. వంట అవుతుండగా కాసేపు ఏదో జపం చేసుకుంది. విశ్వేశ్వరరావు బ్రాహ్మణపుట్టుక పుట్టినా, సంధ్య వార్చడం ఎన్నడో మానుకున్నాడు. పైగా చొక్కాతో అన్నంతింటాడు. ప్రేమావతీపేటలో ఉండగా, ఇంటికి కావల్సినసీళ్ళు పనిమనిషితో తెప్పించుకునేవాడు. రుక్మిణికి అతని పద్ధతులు ఏమీ నచ్చలేదు. ఒకనాడు ఏదో సందర్భంలో ప్రేమావతీ పేటలో ఉండగా అతన్ని హెచ్చరికచేస్తే, 'కాలం మారింది. కాలాన్నిబట్టి ఆచారాలు మారక తప్ప'వని అన్నాడు. అతని ఉద్దేశ మేమిటో రుక్మిణికి అర్థంకాలేదు. ఆనాడు వంట పూర్తిఅయినతరువాత 'నీళ్ళుకాగాయి, తేచి స్నానంచెయ్యండి' అని విశ్వేశ్వరరావుతో చెప్పింది. విశ్వేశ్వరరావు చొక్కా, బసీనులు విప్పి స్నానానికి వెళ్ళాడు. స్నానంచేసి, టవల్తో తలతుడుచుకుంటుండగా, రుక్మిణి అతని వంటిపైన జంధ్యం లేకపోవడం గమనించింది. 'మీ జంధ్యం మేది?' అని చప్పున అడిగింది. విశ్వేశ్వరరావు జంధ్యం వేసుకోవడం ఎన్నడో మానేశాడు. కాని ఆ సంగతి రుక్మిణితో చెప్పడానికి సాహసించలేకపోయాడు. వంటిమీద జంధ్యం వెతుకుతున్నట్టు నటించి, 'ఎక్కడో పడిపోయినట్టుంది'

అన్నాడు. 'బనీను విడిచినప్పుడు దానితోపాటు వచ్చేసి వుంటుంది. చొక్కా, బనీను బాగా రూడించిచూడండి' అంది రుక్మిణి, ఏదో కొంపమునిగిపోయినట్లు. విశ్వేశ్వరరావు చొక్కా బనీను రూడించాడు. అసలు వుంటే కదూ, అది కనపడడానికి. 'జంధ్యంసంగతి సాయంత్రం చూచుకోవచ్చు. అకలేస్తున్నది, ప్రస్తుతం అన్నమైతే పెట్టు' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు. 'జంధ్యంలేంది అన్నం ఎల్లా తింటారండీ? అయినా సాయంత్రం ఎల్లా వేసుకుంటారు. రేపు ఉదయానికిగాని వేసుకొనడానికి వీలుపడదు' అని మొండి కేసింది రుక్మిణి. వెంటనే పనిమనిషిని బజారుకు పంపించి, ఒక జంధ్యం తెప్పించింది. ఆరుపోగులు వేసుకుంటుండగా 'అదేమిటండీ పెళ్ళికాకండానే ఆరుపోగులు వేసుకుంటా'రని హెచ్చరికచేసింది. 'నాకు పెళ్ళికాకపోవడ మేమిటి? లక్షణంగా భార్యతో సంసారంచేస్తుంటే' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, కొంటేగా నవ్వుతూ. రుక్మిణికి ఎందుకో వల్లమాలిన సిగ్గు ముంచుకొచ్చింది. 'ఆ మూడుముళ్ళు వేసిన తరువాత, ఆరుచాలకపోతే తొమ్మిదిపోగులు వేసుకోండి' అంది, వాల్చినతలని పైకి ఎత్తకండా. విశ్వేశ్వరరావు మూడుపోగులజంధ్యం వేసుకున్నాడు. రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుకు వడ్డిస్తూ 'ఆర్యసమాజంవాళ్ళుగ్గరికి ఎప్పుడు వెళ్ళి వస్తా'రని అడిగింది. 'ఇంకా ఆలస్యం దేనికి? ఈ సాయంత్రమే వెళ్ళి, అన్నిసంగతులూ మాట్లాడి వస్తా' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు. భోజనాలై నాయి.

భోజనాల అనంతరం అన్ని వస్తువులపైన మూతలు పెట్టి రుక్మిణి మైలపడింది. విశ్వేశ్వరరావు రెండు తాంబూలాలు బజారునించి తెప్పించాడు. అందులో ఒకటి తను వేసుకొని ఇంకొకటి రుక్మిణికోసం గూట్లో పెట్టాడు. పెళ్ళి అయినకొత్తలో ఒకటి రెండు సార్లు తప్ప రుక్మిణి తాంబూలం ఎన్నడూ వేసుకోలేదు. నోరు ఎర్రబడి, ఇతరుల దృష్టిని ఆకర్షిస్తుంది. అది రుక్మిణికి వెగటుగా తోస్తుంది. అందువల్ల ఆమె బీడాకున్న లవంగమాత్రం తీసి వేసుకుంది. విశ్వేశ్వరరావుకు రాత్రి అంతా నిద్రలేదు. 'వళ్ళు బడలికగా వుండివుంటుంది. పక్క వేస్తే కాసేపు పడుకోనైనా పడుకుంటా'డనుకొని, రుక్మిణి అతనికి పక్క వేసింది. పక్కపైన మేను వాల్చించే తడవుగా అతను నిద్రపోయాడు. రుక్మిణికి ఏమీ తోచలేదు. తనూ, వండేయింట్లో ఒక తుంగచాప వేసుకొని, తలగడగా ఒకచీర ఉపయోగించి మేను వాల్చింది. రాత్రంతా మేలుకుని వున్నా ఆమెకు కన్నుపొడుచుకున్నా నిద్రపట్టలేదు.

రుక్మిణి తన భవిష్యత్తునిగూర్చి ఆలోచించడం మొదలుపెట్టింది. ఒకటి రెండు రోజుల్లో తనకి వివాహమవుతుంది. తను ఒక కొత్తజీవితాన్ని ప్రారంభిస్తుంది. ఇంకా ప్రారంభించడం మేమిటి? వివాహానికి నాంది ప్రస్తావనగా అది ఎన్నడో ప్రారంభమైంది. ఇంక ఆ జీవితానికి అలవాటు పడడమే తరువాయి. మొగుడుపోయిన స్త్రీ రెండవసారి వివాహం చేసుకోవచ్చునని రఘుబావ ఇటీవలనే తనకు చెప్పాడు. కాగా, ఇది శాస్త్రసమ్మతమట. వేద వేదాంగాలు, ధర్మశాస్త్రాలు, పురాణాలు— అన్నీ ఒప్పుకుంటాయట.

హిందువులు ఇటీవలివరకూ, ఈ విషయాన్ని గుర్తించలేదట. రాజమహేంద్రవరంలో ఎవరో వీరేశలింగం పంతులుగారని ఉండేవారట. వారు విధవావివాహాలు శాస్త్రసమ్మతమని దుజువుచేశారట. కుల వివక్షత లేకుండా, ఎన్నో విధవా వివాహాలు చేయించారట. ఎందరో విధవలకు ఆశ్రయమిచ్చి, వారిని ధర్మమార్గానువర్తించునులుగా చేశారట. వారి చల్లని చలువక్రింద ఈ ఉద్యమం దేశమంతటా వ్యాపించిందట. అసంఖ్యాకంగా వివాహాలు జరిగాయట. ఆకాలంలో ఈ ఉద్యమం చివరకి హైదరాబాద్ కు కూడా వాకిందట. 'తన స్నేహితుడి అన్న ఒకతను, ఆరోజుల్లో విధవావివాహం చేసుకొని, ఇప్పటికీ సుఖంగా ఆ భార్యతో కాపురం చేస్తున్నా'డని రఘుబావ తనకి ఒకనాడు చెప్పాడు. మొదట కొన్ని రోజులవరకూ, వాళ్ళ యింటికి ఎవ్వరూ బంధువులు రాలేదట. కాలం గడిచినకొద్దీ, బంధువులురావడం మొదలు పెట్టారట. ఇప్పుడు వాళ్ళు ఏ వెలీ లేకుండా సుఖంగా జీవి తాన్ని గడుపుతున్నారట.

తమది చాలా శోక్రియకుటుంబం. తను పెళ్ళి చేసు కుంటే, తన యింటికి ఎవ్వరూ బంధువులు రారు. కాగా, వెంటనే తమని కులంలోనించి వెలివేస్తారు. కాని, ఆ వెలి ఎన్నిరోజులు నిలుస్తుంది? కాలక్రమేణా అది మాసిపోతుంది. రఘుబావకి ఈ పట్టింపులన్నీ ఏమీ లేవు. అతను తన యిం టికి పిలువకపోయినా వస్తాడు. రఘుబావ పెళ్ళికి పిలిచినా వస్తాడు. కాని అతనిముందే తను తిరిగి పెళ్ళిచేసుకోవడం, ఏదో తనకు వెగటుగా వుంటుంది. రమణ తప్పక రఘు

బావనే పెళ్ళి చేసుకుంటుంది. అందువల్ల రమణకూడా తన యింటికి రాకతప్పదు. దానికి తనదగ్గరికి రావడమంటే సంతోషమే. ఎంత శుద్ధశ్రోతియుడైనా వేంకటరామయ్య మామకి, ఎంతటి తప్పులైనా తమించివేయగల సామర్థ్యం వుంది. ఆయనా తన యింటికి వస్తాడు. తమతో భోజనం చేయకపోవచ్చు. కాని ప్రేమాదరణలకి మాత్రం, ఏమీ లోటు వుండదు. 'కాలం మారింది-కాలంతోపాటు విలువలు మారాయి. మీరు కట్టే విలువలు తప్పని నేను అనను. వాటిపట్ల నాకు పూర్తిగా సానుభూతి వుంది. నాకు సంబంధించినంతవరకు, వ్యక్తిగతంగా ఆ విలువలతో నాకు నిమిత్తంలేదు-'ఇదీ ఆయనవాదన. ఈ వాదనని అర్థంచేసుకోవడానికి రుక్మిణి రఘుసహాయాన్ని పొందవలసివచ్చింది. వేంకటరామయ్య మామని అర్థంచేసుకోవడానికి కూడా రుక్మిణికి రఘు కారకుడైనాడు. గాంధీమహాత్ముడుకూడా విధవావివాహాల్ని అంగీకరిస్తాడు. ఈ సంగతికూడా రుక్మిణికి రఘు చెప్పాడు. వీరేశలింగం పంతులుగారి ఉద్యమ ఫలితంగా స్థాపితమైన విధవావివాహసంస్థ నేడు పనిచేయడం లేదట. అందువల్ల రుక్మిణి, తన వివాహాంవిషయంలో ఆర్యసమాజంపైన ఆధారపడవల్సివచ్చింది. ఆర్యసమాజంవారు కులమతవివక్షతల్ని పాటించరట. గాంధీ మహాత్ముడు కూడా కులాలకి వ్యతిరేకమట. కులతత్వంలో ఏముందని రఘుబావ కూడా అంటాడు. ఎందుకో బ్రాహ్మణీకం వదులుకోవడానికి తన మనస్సు ఒప్పుకోదు. విధవావివాహానికి ఎందుకు ఒప్పుకుంటున్నది? అవసరం వచ్చింది కనుకనా? కులాలకి స్వస్తి

చెప్పవలసిన అవసరం, తన జీవితంలో ఇంతవరకు రాలేదు కనకనా? ఆ అవసరంవస్తే, కులతత్వానికి వ్యతిరేకంగాకూడా తనమనస్సు మాగుతుందేమో! ఏమో, ఎవరు చెప్పగలరు?

ఆలోచనలతో రుక్మిణికి నిద్ర తేలిపోయింది. ఊరికే చాపమీద మేచువాల్చిందేకాని, అసలు పడుకోవడానికి ప్రయత్నించిందనా, నిద్రరావడానికి? దీనికి తోడుగా ఆలోచనలబుట్ట విప్పుకుకూర్చుంది. ఆ బుట్టలోని ఆలోచనలన్నీ, దారాలకినుల్లే చిక్కులుపడి ఉన్నాయి. మొదటినించీ జీవితం సాఫీగా నడిస్తేకదూ, ఏ దారానికి ఆదారం విడివిడిగా ఉండడానికి? బుట్టలో ఎన్నోరకాల దారాలు ఉన్నాయి. దారపు ఉండలన్నీ విడిపోయి బుట్టలో కలగాపులగం అయినాయి. ఉండగా ఏ రంగు దారం కూడా మిగలలేదు. అన్నిరంగులూ కలిసి, ఏరంగుకూ విశిష్టతలేకుండా, దారాలన్నీ చిక్కులు పడ్డాయి. ఈ చిక్కుల్ని విడదీయడం రుక్మిణికి సాధ్యపడుతుందా? విడదీయడానికి పూనుకున్నా, చిక్కుల్లో దారాలు ఎక్కడి వక్కడ తెగి, చివరకి ఒక గజం దారమైనా చేతికి వస్తుందా? ఏమో!

రుక్మిణి ఇంక ఆలోచించలేకపోయింది. పడుకున్నదల్లా లేచి కూర్చుంది. కూర్చున్నా, తిరిగి ఆలోచనలు ముసురుకు రావచ్చు. అందువల్ల లేచి చాప చుట్టింది. చీర ఒకకొయ్యకు వేసింది. వెళ్ళి సబ్బుతో ముహూం కడుక్కుంది. ఒక ఇనుప పొయ్యి కడిగి, దానిలో బొగ్గులువేసి అంటించింది. టీకి నీళ్ళు పెట్టింది. ఎన్ని గంటలైందో ఏమో? బహుశా నాలుగు దాటివుంటుంది. ఇంట్లో గడియారం లేదు, సరి

అయిన టైం తెలియడానికి. విశ్వేశ్వరరావు ఇంకా గుర్రు పెట్టి నిద్రపోతున్నాడు. నీళ్ళు ఎంతలోకి కాగుతాయి? ఈ లోపున విశ్వేశ్వరరావుని తేపుదా మనుకుంది రుక్మిణి. వెళ్ళి విశ్వేశ్వరరావు బుజాన్ని తట్టి కాస్త కుదిపింది. విశ్వేశ్వరరావు నిద్రనించి మేల్కొలేదు. మొగవాళ్ళు చీకూచింతా లేకుండా ఎంతచక్కగా నిద్రపోతారని కాస్త ఈర్ష్యపడింది రుక్మిణి. ఈసారి కొంచెం గట్టిగా కుదిపింది.

‘అబ్బ! కాసేపు ఉండు’ అని వత్తిగిలి పడుకున్నాడు విశ్వేశ్వరరావు. ‘ఏమిటా నిద్ర! నాలుగు దాటింది’ అంది రుక్మిణి. విశ్వేశ్వరరావు విధితేక కళ్ళుతెరచి, మగి తనని తట్టుతున్న రుక్మిణిచెయ్యి అందుకొని, ఆమెని తన వేపుకు లాక్కున్నాడు. రుక్మిణి కుప్పగా అతనిపక్కలో కూలింది.

పైన చెయ్యివేసి, “కాసేపు పడుకో” అని ఆమెని తన మీదికి లాక్కున్నాడు. ‘ఎవరైతే నా చూస్తే నవ్విపోతారు. ఈ మిట్టమధ్యాహ్నం పడకేమిటండీ?’ అంది రుక్మిణి. ‘ఎవరున్నారు చూడడానికి?’ అని విశ్వేశ్వరరావు వాకిలి తలుపు కేసి చూశాడు. వాకిలి తలుపు లోపల గడియవేసి వుంది. రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావు ఉద్దేశాన్ని గ్రహించి, మచ్చికపడి నట్టే నమ్మించి, అతనికొగిలి కాస్త సడలిపోగానే అదను చూసుకొని దిగ్గున లేచి చిరునవ్వుతో పరుగెత్తిపోయింది. ‘ఎంతసేపు తప్పించుకు పోతావో, చూస్తా’ నన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు ఉక్రోషంతో. ‘తప్పించుకుపోవడం మొక్కడికి? ఎన్నడో మీ చేతుల్లో పడ్డాను. ఇంక నీట

ముంచినా, పాలముంచినా మీరే నాకు గతి' అంది రుక్మిణి, కొంచెం డగ్గుతికతో.

ఇంతలో కే నీళ్లు మసిలాయి. పొయ్యిమీద 'కుంయ్యి' మని చప్పుడు చేస్తున్నాయి. రుక్మిణి టీ పాడి వేసి, నీళ్లు కిందికి దించింది. విశ్వేశ్వరరావు మొహం కడుక్కుని వచ్చే లోపుగా వడియపోసి, పాలు చక్కెర కలిపి టీ సిద్ధంచేసింది. ఇద్దరూ టీ తాగారు.

విశ్వేశ్వరరావు టీ తాగి, సిగరెట్టు ముట్టించి, తిరిగి బద్ధకంగా పక్కపైన కూర్చున్నాడు. 'ఆర్యసమాజానికి వెళ్ళి రానూ?' అని రుక్మిణి హెచ్చరికచేసింది. ఏదో మరిచి పోయిన సంగతిని రుక్మిణి జ్ఞప్తికి తెచ్చినట్లు నటిస్తూ, విశ్వేశ్వరరావు గబగబా మస్తులు వేసుకున్నాడు. చెప్పలు వేసుకుంటూ 'వాళ్ళతో మాట్లాడి వచ్చేసరికి కాస్త ఆలస్యం కావచ్చు' నని చెబుతూ, ఇంట్లోనించి త్వరగా బయల్దేరి వెళ్ళాడు. రుక్మిణి రెండడుగులు ముందుకు వేసి కళ్ళతో అతన్ని సాగనంపి, కాసేపు శూన్యంలోకి చూస్తూ నిలబడిపోయింది.

'ఏమమ్మా! అల్లా నిలబడిపోయావు?' అని పక్కింటి రంగనాయకమ్మ కుదిర్చిన పనిమనిషి మంగి లోపలికివస్తూ అడిగింది.

'ఏమీలేదే! ఏదో ఆలోచిస్తూ నిలబడిపోయాను' అంది రుక్మిణి ఏసమాధానం చెప్పడానికీ తోచక.

'మీ ఆయన ఇంట్లో లేడా?' అని అడిగింది ఏదో విధంగా సుభాషణ కొనసాగించే ఉద్దేశంతో.

‘లేరు, ఇప్పుడే ఎక్కడికో పనిమీద వెళ్ళా’ రని రుక్మిణి క్షుప్తంగా జవాబు చెప్పింది.

‘అంట్లు వెయ్యమ్మా! ఇప్పటికే చాలా ఆలస్యమైంది’ అని మంగి హెచ్చరికచేసింది.

రుక్మిణి రెండు గిన్నెలు, ఒకతప్పాలా, ఒకస్తాంబాళం వెలుపలికి తీసుకొచ్చి వేసింది. ‘కొంచెం శుభంగా కడుగ’ మని చెబుతూ, రెండు చెంబులు కూడా వేసింది. మంగి వంగి అంట్లు అందుకోబోతూ. తప్పాలలో కొంత అన్నం మిగిలి వుండండం చూచి, సంతృప్తిగా రుక్మిణి మొహంలోకి చూసింది. మంగికి రుక్మిణి నొసట్లలో బొట్టు కనపడ లేదు.

‘మీ నొసట్లలో కుంకుమ లేదమ్మా!’ అంది మంగి, వంగినదల్లా లేచి నిలబడుతో.

ఆ వాక్యం రుక్మిణి హృదయానికి ఫెళ్లున తాకింది. దాని తాకిడికి, శరీరం నిలువునా కొయ్యబారింది. అమాంతంగా కళ్ళలో నీళ్లు కమ్మాయి. రుక్మిణికి ఏమి చేయడానికి తోచలేదు. ఏ సమాధానం చెప్పడానికికూడా నోరు పెకల్లేదు. చప్పున వంటఇంట్లోకి వెళ్ళింది. ఉత్తరక్షణంలో ఏకాంత వాతావరణంలో కౌస్త తేరుకొని, ఏదో వెతుకుతున్నట్లు, గూట్లో వస్తువులు ఇటూ అటూ కదిపి, వాటిని చప్పుడు చేయడం మొదలెట్టింది.

“కుంకుమభరణి కనపడడం లేదా అమ్మా!” అని అడిగింది మంగి వెలుపలనించి.

ఒకొకసారి మనకు ఏదో ప్రేరేపణ కలుగుతుంది. ఆ ప్రేరేపణ ఏమిటో మనం గుర్తించలేము. మనస్సులో

ప్రచ్ఛన్నంగా వున్న ప్రేరేపణ, మనని బలవంతపెట్టి ఏదో పనిచేయిస్తుంది. మనం చేస్తున్న పనిని గమనించి, మన ప్రేరేపణ ఏమిటో ఎదుటివారు ఇట్టే గ్రహించివేస్తారు. మన మార్గం సుగమంచేస్తారు. రుక్మిణీవిషయంలో కూడా సరిగ్గా అంతే జరిగింది. ఏమిటో చక రుక్మిణి లోపలికి వెళ్ళి ఏదో వెతుకుతున్నట్లు నటించింది. ఆమె కుంకుమభరణికోసం వెతుకుతున్నదని సహజంగా మంగి అనుకుంది. ఆ మాటే పైకి అనేసింది. మంగి నొసట్లో కుంకుమ లేదనడంతోనే రుక్మిణి వెంటనే భరణికోసం వెతుకుతున్నట్లు నటించాలి. రుక్మిణి మెకానికల్ గా వెతకడ మేదో వెతికింది. కాని దేని కోసం వెతుకుతున్నదో మంగి అందించేవరకు రుక్మిణికి సమాధానం తెలియదు. సమాధానం దొరకడంతో ఆమె మార్గం సుగమమైంది.

‘ఎక్కడ పెట్టానో ఏమో, ఎంత వెతికినా కనపడడం లేదు’ అంది రుక్మిణి, ఒక వేపున చేతికి దొరికిన అవకాశాన్ని జారవిడువకుండా, రెండవ వేపున కంఠంలోని జీర వినపడకండా వుండడానికి తగు ప్రయత్నంచేస్తో.

‘అయితే, రంగనాయకమ్మగారియింట్లో కాస్త కుంకుమ పట్టుకురానా?’ అంది మంగి జవాబుకోసం ఎదురుచూడ కండానే అవతలికి వెళ్ళిపోతో.

మంగి తిరిగివచ్చేలోపున రుక్మిణి నీళ్ళతో కళ్లు తుడుచుకొని కొంగుతో పూర్తిగా మొహం తుడుచుకుంది. దానికి ఎదురుగా వెళ్ళి కుంకుమభరణి అందుకుని కుడిచేతి మధ్యవేలుతో బొట్టు పెట్టుకుంది. కుంకుమ పెట్టుకుంటూ

వుంటే, ఎందుకో చెయ్యి వణికింది. కళ్ళల్లో నీళ్ళు కమ్ముకొచ్చాయి. రుక్మిణి చప్పన వెనక్కిమళ్ళి పక్కదగ్గరికి వెళ్ళి దాన్ని చుట్టడం మొదలెట్టింది. మంగి అంట్లు తీసుకొని వెలుపలికి వెళ్ళిపోయింది.

రుక్మిణి సగం చుట్టిన పక్క అల్లాగే వదిలేసి, వంట యింట్లోకి వెళ్ళింది. కుంకుమ తుడ్చేతా మనుకుంది. కాని మంగి మళ్ళీవచ్చి అడిగితే, తను ఏం సమాధానం చెప్పగలుగుతుంది? రుక్మిణికి తన నిస్సహాయస్థితి చూచి మరీ దుఃఖం పొంగివచ్చింది. ఎంతోసేపు ఏడుస్తూ కూచుంది. ఏడ్వడంతప్ప తను ఈ విశాల విశ్వంలో చేయగలిగిందేమీ లేదా? రుక్మిణికి అప్పట్లో ఏమీలేదనే తోచింది. తన జీవిత సర్వస్వాన్ని ఒకరిచేతిలో పెట్టింది. అతనే ఇంక తన జీవితానికి మార్గదర్శి. అతని చెప్పుచేతలలో మెలగడం తప్ప, అన్యథా స్వతంత్రించి వ్యవహరించడానికి తనకి అధికారం ఎక్కడ వుందని? అతను తన జీవితాన్ని సుఖప్రదంచేస్తే సరేసరి. లేక దుఃఖభాజనం చేశాడో, జీవితాంతంవరకూ దుఃఖస్తూ చివరకి తనే దుఃఖంగా మారి బ్రతుకుని ఈడ్వాల్సి వస్తుంది.

విశ్వేశ్వరరావు రాత్రి బాగా ప్రొద్దుపోయిన తరువాత వచ్చాడు. వచ్చేరావడంతోనే రుక్మిణి, 'ఏమైందని అడిగింది. 'అయ్యో దేమిటి? ఎవ్వరూ కనపడకపోతే!' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు సంభాషణని తుంచివేస్తూ. 'మరింత అలస్యం ఎందుకైంది?' అని అడిగింది రుక్మిణి తన హృదయంలోని ఆరాటాన్ని అణచుకోలేక. 'ఆర్యసమాజం కార్యదర్శికోసం

ఒకచోటినించి ఇంకొకచోటికి, ఆ ఇంకొకచోటినుంచి మరొక చోటికి తిరిగేసరికి ఇంత ఆలస్యమైందన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు విసుగుతో. రుక్మిణి ఆ విషయం మళ్ళీ కదపలేదు. అంతటితో ఆ సంభాషణ ఆనాటికి కట్టుబడి పోయింది.

ఆరాత్రి వడ్డిస్తుండగా విశ్వేశ్వరరావు కళ్ళు జ్యోతుల్లాగా వుండడం రుక్మిణి గమనించింది. నోట్లొనించి ఏదో వాసనకూడా కొడుతున్నది. అది ఏవాసనైందో ఆమె పోల్చుకోలేకపోయింది. భోజనంచేసి అతను చెయ్యికడుక్కోడానికి వెడుతూ కాస్త తూలడం, అడుగులు సరిగ్గా వెమ్యకపోవడం రుక్మిణి గమనించింది. తాగినవాళ్లు తూలుతారట. కొంపదీసి విశ్వేశ్వరరావు తాగలేదుకదా? బ్రాహ్మణజన్మ ఎత్తి తాగుతాడా? అది అసంభవంగా తోచింది. అకారణంగా తనకి ఆ ఆలోచన కలిగినందుకే రుక్మిణి తనని తాను నిందించుకుంది. 'క్రితంరాత్రి అతనికి బొత్తిగా నిద్రలేదు. మీదుమిక్కిలి సాయంత్రం ఆర్యసమాజం కార్యదర్శికోసం నగరమంతా గాలించాడు. పాపం! బాగా వేడిచేసివుంటుంది. అలసి కాళ్ళు తడబడివుంటాయి. ఆ వాసన తన బుర్రలో పుట్టిన వాసనేమో?' అని తనకు తాను సమాధానం చెప్పుకుంది. తను వడ్డించుకొని భోజనం చేస్తున్నప్పుడు 'ఏం ఇంకా కాలా?' అని ఒకటి రెండుసార్లు అడిగాడు. తను చెయ్యి కడుక్కొని ఇవతలికి వచ్చి చూసేసరికి అతను పక్క దొర్లించుకొని దానిపైన పడుకొని గురుకొడు తున్నాడు.

రోజులూ, మాసాలూ గడిచిపోతున్నాయి. రోజూ సాయంత్రం విశ్వేశ్వరరావు హిమాయత్ నగర్‌లోని వ్యవసాయ పరిశోధనా కేంద్రంనించి వచ్చి, ఆర్యసమాజానికి వెళ్ళే నెపంతో ఎక్కడికో వెడతాడు. 'ఏమైం'దని అంటే విసుక్కుంటాడు. ఒకరోజున సమాధానమే చెప్పడు. తూలుతూ వస్తాడు. రుక్మిణికి ఆ జ్యోతులకళ్ళు చూసేసరికి భయమేస్తుంది. రాత్రిళ్లు మడి సాగదు. ఒకటి రెండు రోజులు మడిలేకుండా అన్నంతినడం ఇష్టంలేక రుక్మిణి భోజనంకూడా మానేసింది. కాని ఎన్నిరోజులని మానేయగలదు ? ఒకొక రోజున అతను భోజనంచేయకండానే విజృంభిస్తాడు. నానా గల్లంతుచేస్తాడు. ఈ గల్లంతుఅంతా పక్కయింటి వాళ్ళకివినపడుతుందేమోనని రుక్మిణిభయం. వాళ్ళకి వినపడితే ఇంకేమైనా ఉందా ? తాము ఒక్కక్షణమైనా ఆ యింట్లో నిలువగలుగుతారా ? తాను నోరు నొక్కుకొని, ప్రతిరాత్రీ అతని అడుగులకి మడుగులెత్తితే తప్ప, ఆ గల్లంతు తగ్గదు. కాని ఎన్ని రోజులని నోరు నొక్కుకొని పడిఉండడం ? ఎన్నిరోజులని అడుగులకి మడుగులెత్తడం ? రాత్రిళ్లు అతనితో మాట్లాడి లాభంలేదని, ఒకరోజున ఉదయమే 'పెళ్ళిసంగతి ఏమి'టని అతన్ని నిలేసి అడిగింది. 'ఇప్పుడప్పుడే తొందరేమొచ్చింది? చూతాములే?' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు. 'చూతాము లెమ్మంటే కాదు. వెంటనే మీరు నన్ను పెళ్ళిచేసుకోక తప్ప'దని రుక్మిణి నిక్కచ్చిగా చెప్పింది 'పెళ్ళేమిటి, పెళ్ళి ? ఇంక నీ బ్రతుక్కు అవొక్కటే తక్కువైందా ?' అని అతను గొల్లున నవ్వాడు. రుక్మిణికి అమాంతంగా భూమి కంపించి

నట్లు తోచింది. భూకంపపుచీలికల్లో తాను కూరుకుపోవడం లేదుకదా ? గొప్పగా గాయపడ్డ సింహానికిమల్లే కళ్ళల్లోంచి చింతనిప్పులు కక్కుతూ, 'అయితే నేను మీ ఉంపుడుకత్తై ననుకున్నారా ?' అని ఉక్రోషంకొద్దీ అడిగింది. 'మరి కాక?' అని విశ్వేశ్వరరావు వెటకారంగా నవ్వుతూ సమాధానం చెప్పాడు. రుక్మిణి ఆ నవ్వులోనివిషాన్ని భరించలేకపోయింది. గొల్లున ఏడుస్తూ, 'ఇంతమాత్రానికి నన్ను ఎందుకు లేవ దీసుకొచ్చా'రని అడిగింది రుక్మిణి. 'నే నెక్కడ లేవదీసు కొచ్చాను ? నీవే వల్లు కొవ్వెక్కి నా వెంటబడ్డావు' అని విశ్వేశ్వరరావు సమాధానం చెప్పాడు. 'నిజం చెప్పండి, ఎందుకు అబద్ధాలు ఆడుతారు ? నన్ను వెంటనే పెళ్ళి చేసుకుంటానని మీరు అనలేదా ?' అని రుక్మిణి జాలిగా అడిగింది. 'పెళ్ళిచేసుకొమ్మని వెంటబడితే, చూతాము లెమ్మని అన్నాను. అంతేకాని, నేను పెళ్ళి చేసుకుంటానని నీ కెన్నడూ వాగ్దానంచెయ్యలేదు' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు రూక్షంగా.

రుక్మిణి, ఆవిధంగా విశ్వేశ్వరరావు ఒకటి తరువాత ఇంకొకటి చొప్పున, అనేకంగా అబద్ధాలుఆడేయడం చూచి సహించలేకపోయింది. 'నమ్ముకున్నవాడే చివరకి తనని మోస గిస్తే ఇంక తనగతేమి కాను?' అని వగర్చింది. 'ఈ రహస్య జీవితం ఎన్నిరోజులు గడుపుతాం. హాయిగా పెళ్ళి చేసు కొని, సుఖంగా కాలంగడుపుదామని మీరు కాదండీ నన్ను మీతో లేచిరావడానికి ప్రోత్సహించింది?' అని చివరిప్రశ్నగా అడిగింది.

‘ఆఫీసుకు దగ్గరగా యిల్లు బాడుగకు తీసుకొని నేను సుఖంగా కాలం గడుపుతుంటే, నీవే వళ్ళు కొవ్వెక్కి, నా వెంటబడి, నన్ను నా ఆఫీసుకు దూరంచేశావు. నీ మూల కంగా నేను రోజూ పన్నెండుమైళ్ళు డబ్బుదండుగచేసు కొని బస్సులో ఆఫీసుకు వెళ్ళవలసివస్తున్న’దని అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, తను చేసిన నేరమంతా రుక్మిణితలపై నవేస్తూ. ‘చివరకి నాగతి ఇంతేనా?’ అని రుక్మిణి, ఉండబట్టలేక జాలిగా అడిగింది. ‘గతేమిటి, గతి? రెండుపూటలా హాయిగా మెక్కుతూ, ఇంక గతి అనడానికి నోరు ఎట్లావచ్చింది’దని అడి గాడు విశ్వేశ్వరరావు, ఎక్కడలేని ఈసడింపుతో.

రుక్మిణి, ఇంక ఏమి మాట్లాడగలుగుతుంది? పచ్చి అబద్ధాలాడే మనిషితో ఇంక ఎంతకని వాదించగలుగుతుంది? చేసేదేమీలేక చివరకి కంటికి మంటికి ఏకధారగా ఏడుస్తూ కూచుంది.

విశ్వేశ్వరరావు దుస్తులు వేసుకొని ఎక్కడికో వెళ్లాడు. పప్పుకోసం పెట్టిన నీళ్ళు కాసండీలో మరిగిపోతున్నాయి. ఇంకొక పొయ్యిమీద ఉడికిన అన్నం కిందినించి మాడు తున్నది. మాడువాసనకొట్టడంతో రుక్మిణి వెళ్ళి పొయ్యి మీదినించి అన్నం దించింది. నీళ్ళకాసండీ దించింది. అన్నం మీద మూతపెట్టి, తలుపేసి వచ్చి పక్కమీద పడుకున్నది.

ఆనాడు మిగిలిన వంట చేయలేదు. అన్నంతినలేదు. తనదై న్యస్థితినితలచుకొని వుండుండి ఏడ్వడం మొదలుపెట్టింది. ఒక తప్పుఅడుగుతో, తన జీవితమంతా తారుమారై నట్లు తోచింది రుక్మిణికి. ఆ అడుగువేసి వుండకపోతే, తను ఇంత

దురవస్థకి లోనయ్యేది కాదు. ఏదో మోడుగానైనా, ప్రశాంతంగా జీవితశేషం గడిపిఉండేది. ఒక తాగుబోతుతో సంసారంచేయవలసిన అగత్యం ఉండేది కాదు. ఒక క్రూరుడి క్రౌర్యానికి బలికావల్సిన అవసరం ఏర్పడేది కాదు. గతజల సేతుబంధనం. దానికి ఇప్పుడు విచారించి ఏం లాభం? ఇప్పుడు ఈ విషమపరిస్థితుల్లోంచి తప్పించుకునే మార్గం ఏమైనా ఉంటే ఆలోచించాలి. పోనీ, ఏమీ ఎరగనట్లు ప్రేమావతీపేటకు వెళ్ళిపోతే? తాను లేచిపోయిన సంగతి ఇదివరకే గ్రామమంతా వ్యాపించి ఉంటుంది. తాను చుడీబజారుకు వచ్చి అప్పుడే రెండు నెలలైంది. ఈ రెండు నెలల్లో, తనని గూర్చి గ్రామంలో ఎన్ని వదంతులు బయల్దేరి వుండవు? తాను ఆ వదంతుల్ని ఎల్లా తట్టుకోగలదు? తనని నీచంగా చూచే ప్రజల్ని తను ఏవిధంగా ఎదుర్కోగలదు?

గ్రామానికి తిరిగి వెళ్ళి లాభం లేదని మక్కిణికి తోచింది. పోనీ, విశ్వేశ్వరరావు వచ్చే లోపున, తను ఎక్కడికైనా వెళ్ళిపోతే? వెడితే తనకు ఆశ్రయ మెవరిస్తారు? పెద్దనాన్న దగ్గరికి వెడితేనో? ఇంట్లో పెళ్ళిడుపిల్ల వుంది. మాయింటికి ఎందుకు తగులడినావని నిలేసి అడుగుతారు. అప్పుడు తను ఏమి సమాధానం చెప్పగలుగుతుందని? పోనీ, వేంకటరామయ్య మామ యింటికి వెడితేనో? ఎక్కడికి వెళ్ళినా తన అపకీర్తి తనని వెన్నాడుతుంది. ఈ అపకీర్తితో, తను ఇతరుల నెత్తిమీదికి వెడితే ఏం బాగుంటుంది? అందులో తనని ప్రేమించి, మన్నించిన వాళ్ళ దగ్గరికి వెళ్ళడమా? లాభం లేదు. ఎక్కడికి వెళ్ళడానికి వీలులేదు.

పోనీ, ఆత్మహత్య చేసుకుంటే? జీవితంలో ఒక తప్పు టడుగు వేసినంతమాత్రాన, ఇక ఆత్మహత్యతప్ప వేరే శరణ్యమేమీ లేదా? రుక్మిణికి ఏమీ లేదనే తోచింది. కాని తెలిసీతెలియకచేసిన ఇంత చిన్న తప్పుకి, అంత పెద్దశిక్షా? రుక్మిణికి ప్రపంచంలో న్యాయమంటూ ఒకటి లేదనిపించింది. ఆత్మహత్య చేసుకోదలుచుకుంటే ఉరిపోసుకోవడమో, లేక వంటిపైన కిరసనాయిల్ పోసుకొని నిప్పంటించుకోవడమో చేయాలి. రుక్మిణికి ఆ రెండుపద్ధతులూ చాలా దారుణంగా కనపడినాయి. సునాయాసంగా ప్రాణంపోయే మార్గమేదైనా వుంటే బాగుండుననుకుంది. కాని, అటువంటి మార్గమేమీ తనకు తెలియదు. అంత క్రౌర్యానికి పాల్పడి ఆత్మహత్య చేసుకోవడంకూడా అర్థరహితంగా కనపడింది రుక్మిణికి. చావ దలుచుకున్నా, చావడానికి వీలులేదు; బ్రతకదలుచుకున్నా బ్రతకడానికి వీలులేదు! ఇటువంటి విషమపరిస్థితుల్లో పడింది రుక్మిణి. విశ్వేశ్వరరావే తనని ఆ పాపానికి ప్రోత్సహించాడు. తనని పెళ్ళిచేసుకుంటానని నమ్మించాడు. దూరాలోచనలేక, మనిషి ఎటువంటివాడో కూడా తెలుసుకోక, తను అతను పన్నిన పన్నాగంలో పడ్డది. అతనికి తన శరీరాన్ని అప్పగించింది. ముందు పెళ్ళిచేసుకుంటేతప్ప, తాను స్వాధీనంకానని నిక్కచ్చిగా చెప్పివుంటే, ఏమి జరిగేదో? తను అమాయకంగా అతనిమాటల్ని నమ్మేసింది. పెళ్ళికిముందే అతనికి స్వాధీనమైంది. ఆ కొంపలో ఆ రహస్యజీవితాన్ని గడపడంకంటే, పెళ్ళిచేసుకొని ఎక్కడైనా సుఖంగా వుందామని అతను తనని ప్రోత్సహించాడు. దానికికూడా అంగీకరించి తాను అతనితో

లేచిరావడానికి సిద్ధపడింది. లేచివచ్చిన రెండు నెలల్లోనే తన ఆశలు అడియాసలైనాయి. భవిష్యత్తునుగూర్చితను నిర్మించు కున్న దివ్యభవనాలు పిడుగులుపడి నేలమట్టమైనాయి. రెండు నెలల్లోనే, తాను జీవితంలో అనుభవించదగ్గదంతా అనుభవించివేసింది. సుఖపడవలసినదంతా సుఖపడింది. ఈ రెండు నెలల్లో అనుభవంకోసమేనా, తను ఈ జన్మఎత్తింది? తనని ప్రోత్సహించి, లేవదీసుకువచ్చిన విశ్వేశ్వరరావుకి తనుచేసిన పాపంలో కొంతభాగమైనా లేదా? తననేరంలో అతను భాగస్వామి కాడా? అయితే శిక్షకూడా కొంత అతనుఅనుభవించవలసిందేనే? అటువంటిమీదే జరుగుతున్నట్టులేదు. తానే పూర్తిశిక్ష అనుభవిస్తున్నది. ఈ శిక్షనించి బయటపడ్డ తరువాత, తనకేమైనా భవిష్యత్తు ఉంటుందా? ఏమో, ఎవరు చెప్పగలరు?

ముందు ముందు ఏదో మంచి జరుగుతుందనే ఆశతో, రుక్మిణికిమల్లనే ప్రపంచంలో నూటికినూరుమంది జీవిస్తారు. నిస్తేజమైన జీవితాన్ని గడుపుతూ, భవిష్యత్తునిగూర్చి కమ్మని కలలుకంటారు. ఏదో పుస్తకాల్లోతప్ప, జీవితం ఎన్నడూ సుఖవంతంగా వుండదని గుర్తించరు. తాత్కాలిక ఉపశమనాల్ని చూచుకొని తాము ఏదో సుఖాన్ని, మహదానందాన్ని అనుభవిస్తున్నామని భ్రమపడుతారు. తాత్కాలిక ఉపశమనాలు నీడగా జారిపోవడంతోనే, తమకు ప్రస్తుతం గ్రహచారంచాలడంలేదని వాపోతారు. జీవితం ఒక మొనాటనీ అనీ, గుడ్డిఎద్దు చేలోపడ్డట్టు అర్థరహితంగా అది గడచి పోతుందనీ ఎన్నడూ గ్రహించరు. జీవితం ఒక సంఘర్షణ అని

వాళ్ళకి ఎన్నడూ తట్టదు. పడకకుర్చీల్లో పడుకొని, సంఘర్షణ పడవలసిన అగత్యాన్ని మరచిపోతారు. సంఘర్షణని తప్పించుకొని తిరుగుతారు. సంఘర్షణని తప్పించుకొని తిరుగుతే, జీవితం మరీ దుర్భరంగా, నిస్తేజంగా, మొనాటనసగా మారుతుందని గుర్తించరు. సంఘర్షణలో పడితే జీవితం కొంతవరకైనా, ఒక ఉద్దేశానికి కట్టుబడివుంటుంది. కొంత కాకపోయినా, కొంతైనా మొనాటనీ తగ్గుతుంది. అలసత్వం జీవితానికి విషతుల్యం. సంఘర్షణ జీవితానికి ప్రాణపదం. ఈ అమరసత్యాన్ని గ్రహిస్తే, జీవితం సంఘర్షణలోపడి కొంతవరకు చైతన్యవంతంగా మారుతుంది. లేకపోతే అలసత్వంలోకి దిగజారి దుర్భరంగా రూపొందుతుంది.

విశ్వేశ్వరరావు ఆసాయంత్రం ఆఫీసునుంచి తిరిగివచ్చి దుస్తులు మార్చుకొని, ఎక్కడికో బయల్దేరి వెళ్ళాడు. రుక్మిణిని మాటవరుసకైనా పలుకరించలేదు. 'భోజనం చేశావా?' అనికూడా అడగలేదు. అతను వచ్చినప్పుడు, రుక్మిణి పడుకున్నదల్లా పడుకొనే ఉండిపోయింది. యధాప్రకారం విశ్వేశ్వరరావు రాత్రి తూలుతూ యింటికి వచ్చాడు. అప్పటికి పదిగంటలు దాటిఉంటుంది. వచ్చీరావడంతోనే, అతికష్టం మీద జోళ్ళువిప్పాడు. తూలుతూ వెళ్ళి వాకిటితలుపు వేళాడు. పక్కయింటివాళ్ళంతా నిద్రపోయినట్టున్నారు. ఎక్కడా ఏ చప్పుడూ లేదు. ప్యాంటు విడిచి ధోతి కట్టుకోకుండానే, అతను పక్కమీద వచ్చిపడ్డాడు. రుక్మిణి తన పక్కన అతను పడుకోవడంచూచి, కొంచెం అవతలికి జరిగి, లేచి అక్కడినించి వెళ్ళిపోవడానికి ప్రయత్నించింది. అతను

రుక్మిణివంటిమీద చెయ్యివేసి, ఆమెని దగ్గరికి లాక్కోవడానికి ప్రయత్నించాడు. ఆమె పక్కకి తప్పుకొని లేచి కూర్చున్నది. అతనుకూడా లేచి కూర్చున్నాడు. రుక్మిణిదగ్గరికి జరిగాడు. రెండుచేతులతో ఆమెను తనకొగిలిలో బంధించడానికి ప్రయత్నించాడు.

‘నన్ను ముట్టుకోకండి’ అని ఆమె తీక్షణంగా హెచ్చరికచేసింది. ‘నువ్వెవరు నాకు చెప్పడానికి? నాయిష్టం!’ అని అతను, ఒక ఆటగా జవాబు చెప్పాడు. ‘ఇంక మీ ఆటలు నాదగ్గర సాగవు. ఈనాటితో మీకూ నాకూ ఛెల్లు!’ అని ఆమె తెగ తెంపులుచేసుకుంటున్న ధోరణిలో మాట్లాడింది. ‘ఛెల్లు ఏమిటి ఛెల్లు! అంతా నీ యిష్టమేనా?’ అని అతను తీవ్రంగా మాట్లాడాడు. ‘మరి కాక?’ అని ఆమె సమాధానం చెప్పింది. ‘నీ యిష్ట మేమిటో చూస్తానుగా?’ అని అతను నిర్దాక్షిణ్యంగా ఆమెరెక్కపట్టి తనవేళుకు లాగాడు. ‘మీ మర్యాద దక్కదు, నన్ను వదిలివేయండి’ అని ఆమె హెచ్చరికచేసింది. కాని అతను వినలేదు.

ఇరువురూ లాంతరు గుడ్డివెలుతురులో పెనుగులాడారు. అతనికి విసుగెత్తింది. పట్టరాని కోపం వచ్చింది. ఛెల్లన రెండవచేతితో చెంపపైన దెబ్బవేశాడు. ఆమె కళ్ళల్లోంచి నిప్పురవ్వలు రాలాయి. ఆమె బాధతో పెనుగులాట మాని, కొట్టినచెంపని ఒకచేత్తో రాస్తూ “అబ్బా!” అంది. “మీ యిష్టమొచ్చినంత కొట్టండి, తన్నండి, కాని నేనుమాత్రం ఇక ఒప్పుకునేది లే”దని నిక్కచ్చిగా సమాధానం చెప్పింది. ఆ మూర్ఖానికి అతనికి వళ్ళుమండింది.

తిరిగి రెండవచెంపమీద ఫెళ్ళున వేశాడు. చెలమల్లో నీళ్ళు వూరినట్టు ఆమెకళ్ళల్లో కన్నీరు వూరింది. చెంపలమీదుగా ఏకధారగా ప్రవహించడం మొదలెట్టింది. 'కొట్టండి, ఇంకా కొట్టండి' డని ఆమె మూర్ఖంగా అంది. అతనికి మరీ ఆవేశం ఎక్కువైంది. రెండుచెంపలూ తిరిగి ఫెళ్ళు మన్నాయి. ఆమె ఏడుస్తూ, శోకమూర్తిగా కూచుంది. ఆమె అక్కడినించి కదలలేదు. అతన్ని పల్లెత్తుమాట అనలేదు. సహనంతో అతను కొట్టినదెబ్బలన్నీ కిక్కురుమనకండా భరించింది. ఆ యింట్లో ఎవరైనా వింటారేమోనని నోరునొక్కుకొని ఏడ్చింది. అతనికి మరీ ఆవేశం ఎక్కువైంది. లేచి డొక్కలో తన్నాడు. ఆమె చేపలాగ కొట్టుకున్నది. తిరిగి ఇంకొకతన్ను రూడించి తన్నాడు. సహనమూర్తి నోరు కదపలేదు. 'నేను చెప్పినమాట వినకపోతే, నీవు నా ఇంట్లో వుండడ మెందు' కని జుట్టుపట్టుకొని, ఆమెని తంతో, వాకిలిగుమ్మంవేపు బరబరా లాగాడు. ఆమె ఆ దౌర్జన్యాన్ని ఇంక భరించలేకపోయింది. ఆ దౌష్ట్యంముందు తలెత్తుకొని నిలువలేకపోయింది. గొల్లున ఏడుస్తూ 'నన్ను వదలండి. మీయిష్టమొచ్చినట్టు చేసుకోండి' అని కుప్పగా అతని పాదాలపైన కూలింది. అతను ఆమె జుట్టు వదిలాడు. మగసింగానికిమల్లే, ఆ వాకిలితలుపుపక్కనే అతను విజృంభించాడు. వళ్ళు తెలియని ఆవేశంలో, రవిక ఫ్రున చింపాడు... ఆమె ఏడుస్తూనే వుంది... కంటికిమంటికి ఏకధారగా ఏడుస్తూనే వుంది... అతను వెళ్ళి పక్కమీద పడు కున్నాడు... ఆమె అక్కడే ఏడుస్తూ పడుకుంది. కొంచెంసేప

టికి, అతను గుర్రుపెట్టి నిద్రపోవడం ఆమెకి వినపడింది... ఆమెకు నిద్ర రాలేదు... ఆమె ఏడుస్తూనే వుంది...

ఆ పక్కనున్న లాంతరుకూడా ఏడుస్తో, గుడ్డి వెలుతుర్ని నలువేపులా విరజిమ్ముతూనే వుంది. ఆ రాత్రి ఆమె పడుకోలేదు... ఆ యింట్లో ఆరాత్రి ఆలాంతరుకూడా పడుకోలేదు...

5

మానవప్రకృతి చాలా విచిత్రమైంది. విధిలేకపోతే దారుణపరిస్థితికి తల ఒగ్గుతుంది. ఆ పరిస్థితులకి మచ్చికపడుతుంది. చివరకి వాటికి అలవాటుపడి, తన అస్తిత్వాన్నే కోల్పోతుంది. ఆ పరిస్థితులే తనుగా రూపాంతరం పొందుతుంది. విజృంభించడం జరిగితే పరిస్థితుల్నే మారుస్తుంది. తల ఒగ్గడం జరిగితే పరిస్థితులకే దాస్యం చేస్తుంది. ఎదురుతిరగడం జరిగితే గొప్పవిప్లవాన్ని లేవనెత్తి ఎంతటి విషమపరిస్థితులనైనా అనుకూలంగా మార్చేస్తుంది. ప్రకృతుల్ని బట్టి మానవుల్నికూడా రెండువిధాలుగా విభజింపవచ్చు—పరిస్థితులకి ఎదురుతిరిగేవారూ, పరిస్థితులకి తలఒగ్గేవారు. పరిస్థితులకి ఎదురుతిరిగేవారు ధీరోదాత్తులు. తలలు ఒగ్గేవారు భీరువులు. ధీరోదాత్తులు జీవితంలో తమఆశయాన్ని సాధిస్తారు—తమ ధీరోదాత్తతవల్ల తమకే కాక ప్రపంచానికికూడా మేలు కలగజేస్తారు. కాని ధీరోదాత్తతతోపాటు వారిఆశయం కూడా పవిత్రమైనదిగావుండడం అవసరం. భీరువులకి జీవితంలో ఒక ఆశయమంటూ వుండదు. ఆశయమంటూ ఒకటి వున్నా. అది విషమపరిస్థితులవలయంలో పడి, నామరూపాలు లేకుండా

పోతుంది. కాలవోషంపట్టి ఆ ఆశయానికి అపవిత్రత కూడా సంక్రమిస్తుంది. చివరకి ఆశయాన్నే విస్మరించడం కద్దు. భీరువులు తమజీవితాన్నే భారంగా మార్చుకొని ప్రపంచానికి భారంగా తయారవుతారు.

రుక్మిణి వివాహంచేసుకొని సుఖజీవితం గడుపుదామనే పవిత్రాశయంతో, ప్రాచీనసంప్రదాయసంకుచితత్వంలోనించి ఈ విశాల విశ్వంలో కాలిడింది. తన జీవన విధాతగా ఎన్నుకున్న వ్యక్తి ఎటువంటివాడో ఆమె పరిశీలించలేదు. తొందరపడి అతనిఅడుగులకి మడుగులెత్తింది. అతనే తనసర్వస్వంగా భావించింది. అమాయకంగా, విచక్షణలేకండా అతన్ని విశ్వసించింది. అతనితో లేచివచ్చింది. తన ఆత్మీయులకీ బంధువులకీ దూరమైంది. జీవితంలో 'నా' అనేవాళ్ళు లేకుండా చేసుకుంది. విధిలేక అతని క్రౌర్యానికి తల ఒగ్గింది. ఏ పవిత్రాశయంతో ఆమె ఇంటినించి బయల్దేరిందో, క్రౌర్యానికి తట్టుకోలేక దానినే విస్మరించింది. జీవితంలో ఒక్క తప్పు టడుగువేసి, యావజ్జీవితాన్నే మలినం చేసుకుంది. అర్థరహితంగా మార్చుకుంది. తనకి తానే భారమైంది. తద్వారా చివరకి లోకానికే భారంగా మారింది. రుక్మిణిరూపంలో అమాయకత్వం, ప్రపంచపరిజ్ఞానం లేక విశ్వేశ్వరరావు ఆకృతిలోవున్న స్వార్థపరత్వానికి బలిఅయింది. పరిస్థితులకి ఎదురీడడం అవసరమనే లోకానుభవం లేని అమాయక హృదయం గొప్పగా దెబ్బతిని భీరువుగా మారింది. పరిస్థితులకి తలఒగ్గి, తన ఓటమిని అంగీకరించింది.

ఆనాటిరాత్రి దారుణసంఘటనతరువాత రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుచేతుల్లో కీలుబొమ్మగా మారింది. మెకానికల్ గా ఉదయం లేస్తుంది. టీ కాస్తుంది వంట చేస్తుంది. వడ్డిస్తుంది... మళ్ళీ సాయంత్రం ఇదే రొటీన్. పలుకరిస్తే పలుకుతుంది. ఏదైనా పని చెబితే చేస్తుంది. ఎన్నడూ పెళ్ళిఉసు ఎత్తదు. సుఖాన్ని కోరితే, శారీరకంగా సుఖాన్ని యిస్తుంది. ఉత్సాహంగా సంతోషంగా ఎన్నడూ కనపడదు. నిరుత్సాహంగా విచారంగా వుంటుందా అంటే అదీ లేదు. మనిషే కొయ్యబొమ్మగా మారింది.

*

*

*

‘విశ్వేశ్వరరావుగారూ ! విశ్వేశ్వరరావుగారూ !’
ఎవరో వాకిలితలుపు తట్టుతూ, గట్టిగా పిలుస్తున్నారు.

‘లేరండీ’ అని రుక్మిణి సమాధానం చెప్పింది.

‘ఎప్పుడు వస్తారండీ ?’ వెలుపలిగొంతుక ప్రశ్నించింది.

‘ఏనో తెలియదండీ. వస్తే సాయంత్రం అయిదు
ఆరు గంటల మధ్య రానచ్చు’ అని రుక్మిణి జవాబు చెప్పింది.

‘ఒకమాటు తలుపు తీస్తారా ?’ అని వెలుపలిగొంతు అడిగింది.

రుక్మిణి తలుపు తీసింది.

రుక్మిణికి ఎవరో మాసినధోతీ చొక్కాలతో, నెత్తికి జరీతలపాగా చుట్టుకొని, వాకిలిగుమ్మంలో ఒక నడి ఈడు మనిషి కనపడ్డాడు. రెండుచేతులకి నాలుగు రాళ్ళ ఉంగరాలు ఉన్నాయి. దుస్తులూ, ఉంగరాలనిబట్టి ఆ వచ్చినమనిషి కోమటి అయివుంటాడనుకుంది రుక్మిణి.

‘ఆఫీసుకు వెళ్ళావా?’ అని అడిగాడు, ఆ వచ్చినమనిషి తలుపు తీయడంతోనే.

‘బహుశా ఆఫీసుకే వెళ్ళిఉంటారు’ అంది రుక్మిణి క్లుప్తంగా.

‘నాలుగైంది - ఆఫీసునించి తిరిగి రావడానికి ఇంకా దాదాపు రెండు గంటలు పట్టవచ్చు’ అని పైకే ఆలోచిస్తున్నాడు ఆ వచ్చినమనిషి. రుక్మిణి ఏమీ సమాధానం చెప్పలేదు.

‘మీకేమి అభ్యంతరంలేకపోతే, విశ్వేశ్వరరావుగారు వచ్చేవరకు ఇక్కడ కూర్చుంటా’ నని అన్నాడు ఆ నడిఈడుమనిషి ఒక నిర్ణయానికి వస్తూ.

‘అభ్యంతరం ఏం వుంటుంది? మీయిష్టం. కూచోండి’ అంది రుక్మిణి సమాధానంగా.

ఈ నడిఈడుమనిషి వాకిలితలుపుకి ఎదురుగా వేసి వున్న చాపమీద వచ్చి కూర్చున్నాడు.

‘విశ్వేశ్వరరావుకి మీ కేమి అవుతారు?’ అని అడిగాడు ఆ వచ్చినమనిషి, రుక్మిణి వంటగదిలోకి వెళుతుండగా.

ఆ వాక్యం రుక్మిణిహృదయానికి బాకుకుమల్లే సుచ్చుకుంది. వంటయింట్లోకి వెళుతున్నదల్లా. బ్రేక్ వేసినట్లు ఆగిపోయింది. మొహం వివర్ణమైంది. ఏమని సమాధానం చెబుతుంది? ఒకేయింట్లోవుంటూ తను అతనికి ఏమీకానని జవాబుచెప్పడం భావ్యంగావుంటుందా? అతనితో తనకుగల అవినీతికర సంబంధాన్నిగూర్చి ఏమనిచెబుతుంది? కొంపతీసి తను విశ్వేశ్వరరావుభార్యని కానని ఇతనికి ముందుగానే

తెలిసిపోలేదుకదా? ఏమో? ... ఎవరికి తెలుసు? ... రుక్మిణి గొప్ప సందిగ్ధావస్థలో పడింది, ఏమీ తోచక వెనక్కి తిరిగింది.

రుక్మిణిమహానాన్నిబట్టి ఆమె విశ్వేశ్వరరావు భార్య అయివుంటుందని ఊహించాడా వచ్చినమనిషి. మార్పు పొందుతూవున్న రుక్మిణి ముఖకవళికలేమీ అతను గమనించ లేదు.

‘పెళ్ళిఅయి ఎంతకాలమైంది?’ అని అడిగాడు ఆ మనిషి.

రుక్మిణి ఏ సమాధానం చెబుతుంది? పెళ్ళిఅయితేగా సమాధానం చెప్పడానికి? ఇంతవరకు కాకపోవడమేకాక ముందు అయ్యే సూచనలుకూడా లేవు. కాగా అతను ఆవిధంగా స్తనశల్యపరీక్షచేయడం రుక్మిణికి విచిత్రంగా తోచింది.

‘ఎందుకడుగుకున్నా రా ప్రశ్న?’ రుక్మిణి ఉండబట్ట లేక అడిగింది.

‘ఆఁ, ఏమీలేదు. ఒకభార్య వుండగా విశ్వేశ్వరరావు రెండవపెళ్ళి ఎందుకుచేసుకున్నాడా అని!’ సాలోచనగా సమాధానం చెప్పాడా వచ్చిన మనిషి.

‘అతనికి ఇదివరకే పెళ్ళి అయిన సంగతి నాకు తెలియదే. అయితే మొదటి భార్య బ్రతికేవుందా?’ ఆతురతగా బైటపడ్డది రుక్మిణి.

‘అయితే, నేను అనుకున్నట్టే జరిగింది’ అన్నాడు ఆ వచ్చిన మనిషి ఆలోచిస్తూ.

‘మీరు అనుకున్న దేమిటి?’ అని రుక్మిణి చప్పున అడిగింది.

‘మిమ్మల్ని చూడడంలోనే, అతను మిమ్మల్ని మోసంచేసివుంటాడని ఊహించాను. నా ఊహ అక్షరాలా నిజమైంది’ అన్నాడు అతను తన ఉద్దేశాన్ని వివరిస్తూ.

ఉత్తరక్షణంలో రుక్మిణి హృదయం గడ్డకట్టింది. పనిచేయడం మానుకుని చివరకి సంభించిపోయింది.

‘మీరు ఆయనతో ఏంపని?’ రుక్మిణి కాస్త తేరుకొని అడిగింది.

‘విశ్వేశ్వరరావుగారు నాకు రెండువందల రూపాయలు ఇవ్వాలి. ఇదుగో అని, అదిగో అని కొంతకాలం తిప్పారు. ఆ తరువాత పూర్తిగా మొహం తప్పించారు. చివరకి ఈ యింటి ఆచోక్షీతీసి ఇక్కడికి వచ్చాను’ అన్నాడు ఆ మనిషి.

‘రెండు వందలు మీదగ్గర అప్పుగా తీసుకున్నారా?’ అని అడిగింది రుక్మిణి, తన చెవుల్ని తానే నమ్మలేక.

‘లేదు, ఇంటికొసం మా కొట్లో సామాను తీసుకున్నారు’ అని జవాబు చెప్పాడు అతను.

ఇంతలోకే విశ్వేశ్వరరావు వచ్చాడు. రుక్మిణి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

‘ఓహో సెట్టిగారా! ఎప్పుడు వచ్చా’ రని పలకరిస్తూ, తెచ్చిపెట్టుకున్న ఆప్యాయతని కనపరచాడు. సెట్టి ఆ ఆప్యాయతకి చలించలేదు. కుశలప్రశ్నలకి స్వస్తిచెప్పి సూటిగా వ్యవహారానికి వచ్చాడు.

‘డబ్బు సంగతి ఏమంటారు? ఇప్పుడు డబ్బు యివ్వక తప్ప’ దని నిక్కచ్చిగా చెప్పాడు.

‘డబ్బుదేముందండీ, ఇవాళ సంపాదిస్తాం - రేపటికి ఖర్చు అయిపోతుంది. ముందు మీ డేమసమాచారం చెప్పండి’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు తప్పించుకోవడానికి ఉచ్చులు అల్లుతూ.

‘నా డేమసమాచారం మీకు అనవసరం. డొంకతిరు గుళ్ళతో పని జరగదు. ముందు డబ్బు అక్కడ పెట్టి మాట్లాడండి’ అన్నాడు పెట్టి, తన దృఢనిశ్చయాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ విశ్వేశ్వరరావు పరిస్థితులు విషమించినసంగతి గ్రహించాడు.

‘నిలుచున్నపాటున డబ్బు కక్కమంటే ఎక్కడినించి వస్తుందండీ - ఒకటి రెండురోజులు గడువివ్వండి. మీ అప్పు పూలల్లో పెట్టి తీర్చుకుంటా’ నన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు.

‘మీ మాటలు నమ్మి ఇదివరకే మోసపోయాను. ఇంక గడువు ఇవ్వడానికి వీలులేదు’ అన్నాడు పెట్టి నిష్ఠూరంగా.

‘ఇంతకాల మాగారు, ఇంకొక్కపూట ఆగండి. రేపు ఉదయం వస్తే, మీ డబ్బు మీకు అణాపైసలతో లెక్కచూచి ఇస్తాను’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు ప్రాధేయపూర్వకమైన కంఠంతో.

‘రేపు ఉదయం మీరు కనపడుతారని ఏం నమ్మకం?’ అన్నాడు పెట్టి, విశ్వేశ్వరరావుని నమ్మలేక.

‘ఇంతకాలం ఓపికపట్టారు. ఈ ఒక్కపూటకీ ఆగండి. ఇదే ఆఖరుమాటగా చెబుతున్నాను. రేపు ఉదయం డబ్బు

యివ్వకపోతే, మీ యిష్టమొచ్చినట్లు చెయ్యండి' అని మరీ మరీ బ్రతిమలాడాడు విశ్వేశ్వరరావు.

సెట్టి కొంచెం కరిగాడు. ఒక్కపూటలో ముంచుకు పోయే దేముందని అనుకున్నాడు.

'రేపుఉదయం ఇవ్వకపోతే మీ పరువుదక్కదు. కోర్టుకీడ్చి డబ్బు వసూలుచేస్తాను. మీ ఆఫీసుకువచ్చి, మీ అధికారిగో చెబుతాను. తరువాత నన్నని ప్రయోజనం ఉండదు' అని సెట్టి లేచి వెళ్ళిపోతూ అన్నాడు.

'అప్పుడే వెళ్ళిపోతారేం? కాస్త టీ పుచ్చుకొని మరీ వెళ్ళండి' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, సెట్టి లేవడం గమనించి. సెట్టి విశ్వేశ్వరరావుమాట వినిపించుకోలేదు. లేచి చకచకా వెళ్ళిపోయాడు.

సెట్టి వెళ్ళిపోవడంతోనే విశ్వేశ్వరరావు, పెద్దగండం గడిచిపోయినట్లు దీర్ఘంగా నిశ్చయించాడు. దుస్తులుమార్చి మొహం, చేతులూ, కాళ్ళూ కడుక్కున్నాడు. టవల్ తో తుడుచుకున్నాడు. ఇంతలోనే రుక్మిణి కప్పుతో 'టీ' తీసుకొచ్చి ఇచ్చింది. విశ్వేశ్వరరావు 'టీ' అందుకొని, ఆమె వెళ్ళిపోతూవుండడం గమనించి, 'ఇదిగో, ఒకమాట' అన్నాడు. రుక్మిణి వెనకకు తిరిగి 'ఏమిటి?' అన్నట్టు అతన్ని ప్రశ్నార్థకంగా చూసింది. తనని విశ్వేశ్వరరావు 'ఇదిగో ఒకమాట' అంటూ అనడంచూచి ఆమెకి ఆశ్చర్యంవేసింది. 'ఈమధ్య అల్లాంటి అనునయవాక్యాలు వినడం, ఆ యింట్లో ఆమెకి అదే మొదటిసారి.

‘ఈరోజు నీవు నాకు ఒక చిన్నసహాయం చేయాలి’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, ఆమె ప్రశ్నార్థకమైన చూపులకి సమాధానంగా.

‘ఏమిటి చెప్పండి?’ అంది ఆమె, విశ్వేశ్వరరావు ప్రాధేయపూర్వకమైన ధోరణికి విస్తుపోతో.

‘అడగడానికి నోరు రావడంలేదు, కానీ అడక్కుండా రేపటిగండం గడిచే ఉపాయం కనబడడంలేదు’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు నాందిప్రస్తావనగా.

రుక్మిణి అతనిధోరణి అర్థంకాలేదు, కళ్ళప్పగించి అతన్ని చూస్తూ నిలబడ్డది.

‘ఒక్క పదిరోజులు ఓపికపడితే చాలు. నీ సొమ్ము నీకు పడిపించి యిస్తాను. మళ్ళీ నీ వస్తువేదీ ముట్టుకోను’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, తనఉద్దేశాన్ని కొద్దిగా బైటపెడుతో.

‘మీ కేమికావాలో సూటిగా చెప్పండి — మీ డొంకతిరుగుడుమాటలు నాకు బొత్తిగా అర్థంకావడంలేదు’ అంది రుక్మిణి, విశ్వేశ్వరరావు సుదీర్ఘమైన నాందిప్రస్తావనకి తట్టుకోలేక.

‘అదే, ఇందాకే చెప్పానుగా, అడగడానికి నోరు రావడంలేదని’ అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు వేసినఉచ్చుల్ని మరీ బిగిస్తూ.

‘అడగడలుచుకున్న దేదో అడిగేసయ్యింది. దానికి ఇంత సందేహ మెందుకు?’ అంది రుక్మిణి, ఏదోఒకటి తేల్చుకుందామనే ధోరణిలో. విశ్వేశ్వరరావుకి తనమార్గం సుగమంగా ఉన్నట్లు తోచింది.

‘నే గొలుసు... పదిరోజులలో విడిపించి ఇస్తాను... పదిరోజులుకూడా పట్టకపోవచ్చు. రెండు మూడు రోజుల్లో చేతికి డబ్బు అందవచ్చు... అందుకోసమే అమ్మడం దేనికీ? తాకట్టు పెడితే సరిపోతుందని అనుకుంటున్నాను ...’ అని అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, అడగలేక అడగలేక అడిగినట్టు నటిస్తూ.

విశ్వేశ్వరరావుదగ్గర బొత్తిగా డబ్బు లేదు. ఎన్నో చిక్కుల్లో ఉన్నాడు. ఆ సాయంత్రమే సెట్టి వచ్చి, రేపు ఉదయానికల్లా రెండువందలు కట్టి తేనేగాని వల్లకాదన్నాడు. నిమిషాల, గంటలమీద, పాపం, విశ్వేశ్వరరావు అంతడబ్బు ఎక్కడనించి తేగలడని? నిజమే, అతను తనపట్ల నీచంగా ప్రవర్తించాడు. తనకు తీరనినష్టం కలుగజేశాడు. అంతమాత్రాన అతనుకూడా అతనిపట్ల నీచంగా ప్రవర్తించవలసిందేనా? అల్లా ప్రవర్తిస్తే తనకూ, అతనికీ భేద మెక్క-డుంటుంది? ఒకరు, మనకు అన్యాయం చేస్తే. మనం కూడా వారికి అన్యాయంచేయవలసిందేనా? ఇందులో మనగొప్ప ఏముంది? అన్యాయాన్ని అన్యాయంతో ఎదుర్కోవడం మహా పాపమని, రుక్మిణికి విస్పష్టంగా తోచింది. అపకారికి చేత నయితే, ఉపకారం చేయాలి. ఆ ఉపకారమే అతనికి ఒక గుణపాఠం కావచ్చు. అందువల్ల రుక్మిణి, ఆ సదవకాశాన్ని చేతులారా వదులుకోదల్చుకోలేదు. పోగా పోగా రుక్మిణి దగ్గర రెండునగలుమాత్రం మిగిలాయి. ఒకటి గొలుసు, రెండవది కంటే. ఈ రెండునగలూ, అతను ఎప్పుడూ పెట్టుకోదు. తనకిఉపయోగంలేని వస్తువులు తనదగ్గర ఉంటేనేం

ఇతరులదగ్గర వుంటేనేం ? రుక్మిణి తనసర్వస్వాన్ని ఇది వరకే విశ్వేశ్వరరావుకి అప్పగించింది. అల్లాటప్పుడు ఆ రెండునస్తువులుకూడా అతనికి అప్పగిస్తే తనకి చరిగే ప్రమాదం ఏం వుంటుందని ? రుక్మిణి వెంటనే పెట్టెతాళం తీసి ఆ రెండునస్తువులూ తెచ్చింది. 'గొలుసు చాలు. కంటే కూడా ఎందుకు ?' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు ఆమె రెండు నగలూ తనకి అందిస్తున్నందుకు విస్తుపోతూ.

'కావలిస్తే రెండూ తీసుకోండి' అంది రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుతో.

'అవసరం లేదు. ప్రస్తుతానికి గొలుసు చాలు' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, రుక్మిణి ఔదార్యానికి తట్టకోలేక.

రుక్మిణి గొలుసు ఇచ్చింది. 'ఎక్కడైనా గొలుసు తాకట్టుపెట్టి రెండువందలు తీసుకొస్తా' నని బయల్దేరాడు విశ్వేశ్వరరావు ఇంట్లోంచి.

విశ్వేశ్వరరావు ఆరాత్రి ఇంటికి రాలేదు—మరునాటి ఉదయంకూడా రాలేదు. సెట్టి మరుసటి ఉదయం వచ్చి ధుమధుమలాడి తిరిగివెళ్ళాడు.

ఉదయంనించీ సాయంత్రంవరకూ రోజూ ఎందరో అప్పలవాళ్ళు వచ్చి తిరిగిపోతారు. వాళ్ళకి సమాధానాలు చెప్పలేక, రుక్మిణికి తలపాణం తోకకు వస్తున్నది. వాళ్ళం దరికీ తమయిల్లు ఎల్లా తెలిసిందో, మొదట రుక్మిణి ఆలోచించ లేకపోయింది. ఒకరిద్వారా ఒకరికి తెలిసివుంటుందని, తరువాత తనకితానే సమాధానం చెప్పకున్నది. మొదట సెట్టి తమియిల్లు ఎల్లాగో కనుక్కు న్నాడు. అతనిద్వారా తనుయింటి

విలాసం అందరికీ వెలిసివుంటుంది. “ఈ అప్పలవాళ్ళదంతా ఒక కూటమా?” అనే ఆలోచన రుక్మిణికి కలిగింది. అయితే కావచ్చు - ఒకే ఆశయంతో పనిచేస్తున్నవాళ్ళంతా బహుశా కాకతాళీయంగా, అల్లా కలుసుకోవచ్చు - కలుసుకున్నప్పుడు ఒకరికి ఇంకొకరు అనుకోకుండా సహాయంచేసుకుంటూ వుండవచ్చు.

విశ్వేశ్వరరావు ఇంటికివస్తే ఏ రాత్రికో పది దాటిన తరువాత వస్తాడు. మళ్ళీ తెల్లవారుఝామునే ఏ అయిదు గంటలకో వెళ్ళిపోతాడు. అప్పలవాళ్ళు రోజూ తిరిగిపోతున్న సంగతి చెబితే, అతనికి చీమకుట్టినట్టైనా వుండదు. ‘ఏం చేస్తాం? తిరగనీ. అది వాళ్ళ ఖర్చు’మని తేలికగా అనేస్తాడు. రాత్రిళ్ళు అప్పలసంగతి మరిచి సుఖంగా నిద్రపోతాడు. చుట్టూ అప్పలు పెట్టుకొని, ‘అంత గాఢమైన నిద్ర ఎల్లా పోగలుగుతున్నాడా?’ అని, రుక్మిణికి ఆశ్చర్యమేసేది. అంత మంచి రోజూ తిరిగిపోవడానికి అతను ఎంతోడబ్బు అప్పుచేసి వుండాలి. అణాలదగ్గరినించి మొదలుపెడితే, కొన్ని వండల వరకూ అప్పలున్నాయి. ఇన్ని అప్పలున్నా అతను తీర్చే మార్గమేమీ ఆలోచించడు. ‘ప్రతిరోజూ అప్పలవాళ్ళు నా ప్రాణం కొరుక్కుతుంటున్నారని రుక్మిణి చెబితే, ‘తిరిగితిరిగి నాళ్ళకే విసుగేసి రావడం మానుకుంటా’రని చిన్న నవ్వు నవ్వి, విశ్వేశ్వరరావు సమాధానం చెబుతాడు. ‘కంటే అమ్మ అయినా అప్పలు తీర్చండి’ అంటే, ‘అప్పలకోసం నగలు చెడగొట్టుకుంటామా?’ అని సమాధానం చెబుతాడు. గొలుసు తాకట్టుపెట్టి వచ్చిన రూపాయలు ఏంచేశాడో

తెలియదు. రుక్మిణి గొలుసురూపాయలు ఏవని ఎన్నడూ అడగలేదు. 'పోనీ, ఇల్లైనా మార్చేసెయ్యండి. వీళ్ళందరికి అందకుండా ఎక్కడైనా దూరంగా వుందా'మంటే, 'మా ఆఫీసులో రామనాథం అని ఒకతను పనిచేస్తున్నాడు. అతని ఇల్లు పాత వాలాదిదగ్గర వుంది. అతని ఇంట్లోకి త్వరలోనే మారుదా' మని చెప్పాడు.

విశ్వేశ్వరరావు చాలా విచిత్రమైన మనిషి. ఇన్ని అప్పలతో అతను ఎల్లా నెట్టుకురాగలుగుతున్నాడో రుక్మిణికి ఎంత ఆలోచించినా పాలుపోలేదు. రోజూ తాగుతాడు. ఖరీదులయిన దుస్తులు వేస్తాడు. దైనందినజీవితంలో రాజతీవి ఒలికిస్తాడు. దుకాణానికి వెడితే ఏ వస్తువూ బేరంచెయ్యడు. ఎంత అడిగితే అంత ఇచ్చేస్తాడు. ఇంట్లో కావల్సిన వస్తువు లన్నీ పనిమనిషితో తెప్పిస్తాడు. అది రోజూ ఎంత కాజేస్తున్నదో ఎన్నడూ చూచుకోడు. ఏవస్తువు ఎంతఅయిందీ దాన్ని కనుక్కోడు. అల్లా కనుక్కోవడం తన మర్యాదకి లోటుఅని భావిస్తాడు. తను ధనవంతుడిని అనుకొని తనని తాను మోసగించుకుంటాడు. తన శ్రీమంతాన్ని నిలుపుకోవడంకోసం ఇతరులని మోసగిస్తాడు. ఎందుకో అప్పలవాళ్లు అంటే ముఖ్యంగా పెద్దమొత్తాలవాళ్ళు ఇంకా కోర్టుకు ఎక్కలేదు. ఎక్కిననాడు అతని ఆట కట్టుబడుతుంది. ఉద్యోగం పోతుంది. జైలుశిక్ష ప్రాప్తిస్తుంది. అంతవరకు వస్తే, అతను హైద్రాబాద్‌నించి పారిపోకుండా ఉంటాడా? ఏమో? ...ఎవరు చెప్పగలరు? ...ముందు ముందు తనగతి ఏమికానుందో? ...రుక్మిణి ఇంక ఆలోచించలేకపోయింది.

నారాయణరావు రమణని రఘుకివ్వనని నిరాకరించడంతోనే వరలక్ష్మికి తనబంధువులమీదా, ఆ ఊరిమీదా మనస్సువిరిగింది. పెళ్ళి సన్నాహాలు ప్రారంభం కావడంతోనే ఊరిప్రజలందరూ 'నీ మేనకోడలి పెళ్ళట. నీ కొడుక్కే ఇస్తున్నారా?' అని తనని అడుగుతారు. అప్పుడు తనేమి సమాధానం చెప్పగలదని? 'తనకొడుక్కీ ఇవ్వడం లేదనీ. ఎక్కడో పరాయిచోట యిచ్చుకుంటున్నా'రనీ చెప్పడం, తన కెంత అవమానకరంగా వుంటుందని? తన సంగతి అటుంచి తన కొడుక్కీ ఎంత అవమానకరంగా వుంటుందని? తనకొడు కేమన్నా చదువురానివాడనా, మొహం ముక్కు వంకరనా, తన కొడుక్కీ- రమణని ఇవ్వక పోవడం. ఏదో ఈడుకాదట. ఈడు - ఇద్దరికి మూడు ఏళ్ళ తేడావుంది. ఇవ్వదలుచుకుంటే ఆ తేడా సరిపోదూ? ఈడూ జోడూ చూసి పిల్లనిస్తారు కాని, ఆ స్త్రీచూసి పిల్లనిస్తారా? నాలుగు అక్షరాలు చదువుకున్నవాడై తే చాలు, ఆ స్త్రీందుకు నెత్తిన కొట్టుకోనా? ఆ స్త్రీ ఈరోజునవుంటే రేపు పోతుంది. ఆ స్త్రీ దేమి నమ్మకం? వాళ్ళకి కోరీలో స్వంతయిల్లు వుందట. తండ్రి ఏదో సర్కార్ ఉద్యోగంచేసి బాగా డబ్బు గడించాడట. అంతమాత్రానికే పిల్ల నిచ్చివేయడమా? వరలక్ష్మికి ఎంత ఆలోచించినా నారాయణరావు రమణకి తెచ్చిన సంబంధం బొత్తిగా నచ్చలేదు. కాని వాళ్ళకి తన ఇష్టా యిష్టాలతో ప్రసక్తి ఏవుంది? తనకి ఆ సంబంధం యిష్టం లేనంతమాత్రాన రమణతలిదండ్రులు ఆ సంబంధం చేసుకోకమానుతారా? పంతానికై నా ఆసంబంధం చేసితీరుతాను.

ఇంక పెళ్ళికూడా అట్టే దూరం లేదట. ఒక నెల రోజులలో చేసితీరుతారట. తనకు సంబంధంలేని పెళ్ళికి తనుండడం దేనికి? నలుగురినీ సగుబాట్లపాలు కావడానికా ?

ఒక రోజున వరలక్ష్మి, 'ఏమండీ, మనం పట్నం వెళ్ళి పోదామండీ' అంది భర్తతో.

'నాకూ ఇక్కడ ఉండడమంటే కష్టంగానే వుంది. కాని, తీరా పెళ్ళిముందు వెళ్ళిపోవడం భావ్యంగా వుంటుందా? అని ఆలోచిస్తున్నాను' అన్నాడు వేంకటరామయ్య.

'భావ్యం అవునో, కాదో మీరు ఆలోచిస్తూ కూర్చోండి. నేనుమాత్రం రేపు వెళ్ళిపోతున్నా' నన్నది వరలక్ష్మి. తన కృతనిశ్చయాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ.

వేంకటరామయ్య సందిగ్ధావస్థలో పడ్డాడు. 'పిల్ల నివ్వ నంతమాత్రాన, బంధుత్వానికి తిలాంజలి యివ్వడమా?' అని ఆలోచించాడు. ఈ తాత్కాలిక ఉద్దేశకాలు ఎంతకాలం ఉంటాయని? పెళ్ళితరువాత, కొంతకాలానికి ఈ ఉద్దేశకాలు సమసిపోతాయి. నివరకి ఎలాగూ బంధుత్వం మిగులుతుంది. పెళ్ళికి వుంటే, 'నీ కొడుకుకు పిల్ల నివ్వలేదా?' అని పెళ్ళికి వచ్చిన బంధువులంతా వరలక్ష్మిని ఎల్లాగూ అడుగుతారు. అప్పుడు రాద్ధాంతాలు ప్రారంభమవుతాయి. ఏడ్పులు, ఆర్పులు మొదలవుతాయి. వరలక్ష్మి చాలా ఉద్దేశకంమనిషి. ఆ ఉద్దేశకంలో ఇంగితజ్ఞానాన్నే మరచిపోతుంది. పిల్లనివ్వ లేదనే అక్కసుకొద్దీ పలకరించిన బంధువులందరిదగ్గరా, తన నోది చెప్పుకుంటుంది. 'ఎక్కడైనా మేనరికం వదులు కుంటారా?' అని అందరిదగ్గరా వాపోతుంది. క్షణక్షణాని

కంటనీరు పెడుతుంది. “శుభమా అని వాళ్ళు పెళ్లి చేసుకుంటూవుంటే, పెళ్లి యింట్లో కూర్చోని ఏడ్వడానికి ఈమెకి ఏం పోయేకాదుమా!” అని నలుగురూ వరలక్ష్మిని నానా మాట లంటారు. ఈ విషమపరిస్థితులనించి తప్పించుకోవా లంటే ఇక్కడినించి వెళ్ళిపోవడమే సమంజసమని వేంకట రామయ్య ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాడు. మరుసటిరోజున అక్కడి నించి పట్నం వెళ్ళిపోవడానికి అతనూ అంగీకరించాడు. వరలక్ష్మి మరునాడు వెళ్ళిపోతున్నసంగతి, ఈనోటా ఆ నోటా పడి ఊరంతా పాకింది. పక్కయింట్లో తెలిసింది.

ఆనాటి మధ్యాహ్నం, రెండుగంటలు దాటినతరువాత రమణ పక్కింటికి వెళ్ళింది. వసారాలో రఘు ఏదో పుస్తకం చదువుకుంటున్నాడు. రమణ రావడం చూచి అతను పుస్తకం మూశాడు.

‘నాకు ఒక చిన్నసహాయం చేసిపెడుతావా బావా?’ అని అడిగింది రమణ, అతన్ని సమీపించడంతోనే.

‘దేవిగారి ఆజ్ఞ!’ అన్నాడు రఘు కొంటేగా.

‘ఛీ పో, బావా! ఏమి టా మాటలు!’ అంది రమణ, తెచ్చిపెట్టుకున్నకోపాన్ని కళ్ళద్వారా వ్యక్తపరుస్తో.

రమణ రఘుకి ఉత్తరం అంధించింది. ఉత్తరం అతి కించి వుంది. రఘు ఉత్తరంపైన పేరూ, విలాసం చూచాడు. ‘పద్మ అని వ్రాసివుంది, కవర్ పైన.

‘క్లాసుమేటా?’ అని అడిగాడు రఘు క్లుప్తంగా.

రమణ ‘అవు’నన్నట్లు తలదాపింది.

‘పెళ్ళికి రమ్మని ఆ అమ్మాయికి ఆహ్వానమా?’ అని అన్నాడు రఘు, రమణని ఉడికింతామనే ఉద్దేశంతో.

‘నే నాలు పెళ్ళిచేసుకుంటే కదూ, యితరులకి ఆహ్వానాలు పంపించడానికి?’ అంది రమణ, తన కృతనిశ్చయాన్ని వ్యక్తపరుస్తో.

రఘు తనచెవుల్ని తానే నమ్మలేకపోయాడు.

‘పెళ్ళిచేసుకోకపోవడ మేమిటి? నీకేమైనా మతిపోలేదు కద?’ అని అడిగాడు రఘు ఒళ్ళు తెలియని ఆవేశంతో.

‘నాకు మతిపోలేదుకనుకనే, పెళ్ళిచేసుకోకుండా వుండడానికి నిశ్చయించుకున్నాను!’ అంది రమణ, ప్రతిమాటనీ నొక్కిచెబుతో.

రఘుకి రమణధోరణి ఏమీ అర్థంకాలేదు.

‘పెళ్ళిచేసుకోవడానికి, చేసుకోకపోవడానికి నీ చేతిలో ఏముంది? నీ భవిష్యత్తుకు నీవే కర్తవైనట్లు మాట్లాడుతున్నావే?’ అన్నాడు రఘు, రమణకి వివేకోదయం కలిగించే ఉద్దేశంతో.

‘ఇంతవరకు కానిమాట నిజమే. కాని ఈరోజునించి ఆ బాధ్యత నేనే స్వీకరించదలుచుకున్నాను!’ అంది రమణ, తన హక్కుల్ని, బాధ్యతల్ని గుర్తిస్తున్న ఆధునికయువతిగా.

రమణ వింతధోరణికి రఘుకు నవ్వు వచ్చింది.

‘రెండు లెంపకాయలువేస్తే, తనబాధ్యత లేమిటో అమ్మాయిగారికి చప్పన గుర్తుకు వస్తాయి’ అన్నాడు రఘు నవ్వుతో.

‘కాదని ఎదిరిస్తే, లెంపకాయలు వేస్తారు, కొడుతారు తిడుతారు, అంతేనా?’ అంటే రమణ, తాను అన్నింటికీ సిద్ధమైనట్లు.

‘లెంపకాయలూ, దెబ్బలూ పడనంతవరకూ అవి తేలిగ్గానే కనపడతాయి. కాని ఒకసారిపడితే అన్ని తిరుగుబాట్లూ సర్దుకుంటాయి’ అన్నాడు రఘు, రమణప్రశ్నకి జవాబుగా.

‘ఉన్నచిక్కంతా ఎక్కడుందంటే, నేను మా అమ్మ మృలకాలంలో బతకలేకపోవడం. ఇదుగో, ఈవరుణ్ణి కుదిర్చాం- పెళ్ళిచేసుకొమ్మంటే, వాళ్ళు కిక్కురుమనకండా పెళ్ళిచేసుకునేవారు. విద్యాగంధంలేకపోవడంవల్ల ఇది మంచిసంబంధం, ఇది కాదని వాళ్ళకి విచక్షణ వుండేదికాదు. మంచీ, చెడూ చూసే బాధ్యత అప్పట్లో వాళ్ళతలిదండ్రులపైన వుండేది. తలిదండ్రులు ఆ బాధ్యతని సర్వనియోగం చేస్తే సరేసరి; దుర్వినియోగంచేస్తే అది తన ఖర్చు మనుకునేవాళ్ళు. ఈ ఇరవయ్యోశతాబ్దంలో పుట్టి, నేను అంత అంధకారంలో వుండదలుచుకోలేదు. నా హక్కుల్ని బాధ్యతల్ని గుర్తించి, నా భవిష్యత్తుని నేనే తీర్చిదిద్దుకోదలుచుకున్నాను. తదనుగుణంగా ప్రవర్తించదలుచుకుంటే నేను విప్లవకారిణిగా లోకానికి కనపడుతున్నాను!’ రమణ ఆవేశంలో గుక్కతిప్పకోకుండా ఉపన్యాసధోరణిలో మాట్లాడేసింది.

‘తీరా చూస్తే నీకు ఇంకా 15 సంవత్సరాలు నిండలేదు. మెట్రిక్యులేషన్ కూడా పూర్తి చేయలేదు. అప్పుడే నీకు నీ మంచిచెడ్డలు చూసుకోగల లోకజ్ఞానం వచ్చిందా?’ అని రఘు ఒక సూటిప్రశ్న వేశాడు.

ఆ ప్రశ్నకి రమణ, ఒక్క శ్రీణంపాటు ఉక్కిరిబిక్కిరి అయింది.

‘నిజమే, నాకు తగినంత లోకజ్ఞానం లేనిచూట నిజమే. కాని, ఆ లోకజ్ఞానం కలిగేవరకు నాభవిష్యత్తుకు సంబంధించిన నిర్ణయా లేని చేయకండా, నన్ను సంకెళ్ళలో బంధించడానికి ప్రయత్నించకుండా కొంతకాలంపాటు నన్ను స్వేచ్ఛగాబ్రతక నిస్తేనో...?’ అంది రమణ పైకి ఆలోచిస్తున్న శోరణిలో.

‘బాగానే వుంటుంది. కాని, గడచినతరంవాళ్ళతో వచ్చిన చిక్కే అది. ఈడు వచ్చేవరకు మనని స్వేచ్ఛగా ఉండనివ్వరు. ఇంతలోకే ఏవో నిర్ణయాలు చేస్తారు. వాటిని మనతలపైన వుద్దుతారు. ఫలితం అనుభవించేవాళ్ళు ఈతరం వాళ్ళని, గడచినతరంవాళ్ళు ఎన్నడూ గుర్తించరు’ అన్నాడు రఘు, రమణఉద్దేశాన్ని బలపరుస్తూ.

‘అంతమాత్రానికి, మన వాళ్ళనిర్ణయాల్ని తలలొగ్గి అంగీకరించవలసిందేనా?’ అంది రమణ, రఘు సమాధానం కోసం ఎదురుచూస్తూ.

‘గుడ్డిగా అంగీకరించమని, నేనూ చెప్పరు. కాని ఏ పనైనా బాగా ఆలోచించి చేయమనిమాత్రం చెబుతాను’ అన్నాడు రఘు జవాబుగా.

‘నేను ఈ కార్యంలో కృతకృత్యురాలిని కావడానికి— నాకు నీ ఆశీర్వాచనం, పద్మసహాయం కావాలి’ అంది రమణ, కళ్ళతో రఘుని పూజిస్తూ.

‘ఏ శక్తి లేని ఆశీర్వాచనాన్ని ఏం చేసుకుంటావు? నా హృదయాన్ని నీకు ఎన్నడో అర్పించారు. దాన్ని భద్రంగా

దాచుకో. అదినీలోని ప్రతి భావానికీ అనుకంపిస్తుంది' అన్నాడు రఘు డగ్గుత్తికతో.

ఆ వాక్యాలు వినడంతోనే, రమణశరీరం సంతోషంతో పొంగులెత్తింది. వెంటనే వెళ్లి రఘుకాళ్ళపై న పడదా మనుకుంది. కాని వేంకటరామయ్య వసారాలో వాకిలికి ఎదురుగాడెన్న పీటపై న పడుకొని వుండడం చూచి ఆ పని మానుకుంది. రఘుకూడా రమణని దగ్గరికి తీసుకోలేక పోయినందుకు ఎంతో ఖేదించాడు. రమణ వెళ్ళిపోతూ వెనక్కితిరిగి 'బావా! పద్మఉత్తరంసంగతి మాత్రం మరిచి పోకే?' అని మరీమరీ చెప్పింది. రఘు నిశ్చేష్టుడై రమణ వెళ్ళినవేపు కళ్ళు అప్పగించి ఎంతోసేపు వసారాలో నిలబడ్డాడు. ఎందుకో అతనికళ్ళల్లో అమాంతంగా నీళ్ళు నిండాయి.

మరునాడు పట్నం వెళ్ళిపోయేటప్పుడు రఘుకి రమణ కనబడలేదు. అతను ఉదయం నించీ రమణకోసం ఎదురు చూశాడు. తల్లి వెళ్ళవద్దని రమణని నిర్బంధించివుంటుందనుకున్నాడు. పోనీ, తను పక్కంటికి వెళ్ళి వస్తే? అక్కడ తనని ఎవరు పలుకరిస్తారు? అయినా తను అక్కడికి ఏ నెపంతో వెళ్ళగలుగుతాడు? ఇంకా ఉదయం తొమ్మిది గంటలైనా కాలేదు. అప్పుడే తన తలిదండ్రులు పట్నం వెళ్ళడానికి తొందరపడుతున్నారు. బండి తెప్పించారు. సామాను బండిలో పెట్టారు. తనతల్లి పక్కయింటికి చెప్పి రావడానికి వెళ్ళలేదు. తండ్రిమాత్రం చెప్పి వచ్చాడు. తల్లి బండిలో కూర్చుంది. బండి చుట్టూ ఊరివాళ్ళంతా పోగై నారు.

తల్లి ఊరివాళ్ళందరితో 'వెళ్ళి వస్తా'మని చెబుతున్నది. తను బండి ఎక్కలేదు. తండ్రికూడా ఎక్కలేదు. 'వెళ్ళి వస్తా'నని తల్లి ఒక్కొక్కరితో విడివిడిగా చెబుతున్నది. త నెవరికి చెప్పాలి? తనూ, తండ్రి బండివెనకాల నడుస్తున్నారు. బండి వెనకాల కొంతదూరం నడిచి, ఊరివాళ్ళు ఒక్కొక్కరే ఆగిపోతున్నారు. బండి ఊరు దాటింది. మంచినీళ్ళబావిని సమీపిస్తున్నది. ఆ బావిగట్టుమీద ఎవ రది కనపడేదీ? రమణ కాదు కదా? నిస్సందేహంగా రమణే అయివుంటుంది.

లేకపోతే బండినీ, తమనీ తదేకదీక్షగా ఎవరు చూస్తారు? బండి మంచినీళ్ళబావిని సమీపించింది; బావిపక్కనున్న దారిమీదుగా ముందుకు సాగుతున్నది. రఘు ఒకటే పనిగా రమణని చూచాడు. రమణతల్లి బావిలో బట్టలు ఉతుకుతున్నది. కళ్ళతో 'వెళ్ళి వస్తా' నని రమణకి చెప్పాడు. తండ్రి పక్కన నడుస్తున్నాడు. నిలబడిపోవడానికి వీలులేదు. రఘు మెకానికల్ గా ముందుకు నడిచాడు. బహుశా రమణ ఇంకా తనని చూస్తూనేవుంటుంది. ఆమెచూపులు తనవీపుని స్పృశిస్తున్నట్లు మృదువుగా అతనికి తోచాయి. ఇంకా రమణ తనని చూస్తూనే వుంటుంది. కనుచూపు మేరవరకూ అల్లానే చూస్తూవుంటుంది. ఆ తరువాత కళ్ళల్లో నీళ్ళుతిరిగి, చూపులు నీటిపొరల్లో లీనమవుతాయి.

*

*

*

*

పద్మ మూడవరోజున ఉదయం ఒక పెద్ద కారులో, ప్రేమావతీపేటకు వచ్చింది. కారుచప్పుడు వినడంతోనే రమణ వెలుపలికి పరుగెత్తుకొచ్చింది. పద్మ కారు దిగడం

తోనే, ఒక అడుగు ముందుకువేసి రమణ ఆ అమ్మాయిని గట్టిగా కావలించుకుంది.

‘ఒక్క నెలరోజుల్లో ఇంత చిక్కిపోయా వేమిటి రమణా?’ అని పద్మ ఆప్యాయంగా అడిగింది.

‘చిక్కిపోయానా? లేదే!’ అని రమణ సమాధానం చెప్పింది.

‘చిక్కిపోకపోవడ మేమిటి? నీ మొహం’ అంది పద్మ, రమణసమాధానాన్ని ఖండిస్తూ.

ఇద్దరున్న హితులు బుజాలపైన చేతులువేసుకొని లోపలికి వచ్చారు. రమణతలిదండ్రులకి పద్మ ఇదివరకే బాగా తెలుసు. హైదరాబాద్‌లో తరచూ వాళ్ళ ఇంటికి వస్తూ పోతూ ఉండేది.

‘స్నానం చేశావా? కాఫీ తాగావా? ఫలహారమేమైనా చేస్తావా?’ ప్రశ్నలవర్షం కురిపించింది రమణ, పద్మని తనగది లోకి లాక్కొని వెడుతూ.

‘కాఫీ ఫలహారాలు అయినాయి. స్నానం కూడా చేశాను. మళ్ళీ ఒకకప్పు కాఫీ తాగమంటే నా కేమీ అభ్యంతరం లేదు’ అంది పద్మ రమణప్రశ్నలవర్షానికిసమాధానంగా.

రమణ గబగబా పరుగెత్తుకొనివెళ్ళి, రెండు కప్పులు కాఫీ పెట్టమని తల్లితో చెప్పివచ్చింది. వచ్చి పద్మపక్కన ఆమెబుజంపైన ఒకచెయ్యి వేస్తూ మంచంమీద కూర్చుంది.

‘ఉత్తరం అందినవెంటనే బయల్దేరి రమ్మని వ్రాశావు, కారణ మేమిటో అడగవచ్చునా?’ అంది పద్మ. రమణకళ్ళ లోకి చూస్తూ.

‘నీవు అడగావచ్చు, నేను చెప్పావచ్చు. కాని మొదట కాఫీతాగి తరువాత నింపాదిగా మాట్లాడుకుందాం’ అంది రమణ, పద్మ చూపులతో తన చూపుల్ని మేళవిస్తో.

‘నీవు అల్లా నాకళ్ళల్లోకి చూస్తే నేను భరించలేను’ అంది పద్మ, తనచూపుల్ని బలవంతంగా పక్కకితిప్పుకొంటో.

‘ఆడచూపుల్నే భరించలేకపోతే, ముందుముందు మగ చూపుల్ని ఎల్లా భరించగలుగుతావు?’ అని రమణ కొంటేగా ప్రశ్నించింది.

‘నీవు మహా భరించగలిగినట్లే’ అని తిప్పికొట్టింది పద్మ.

‘భరించగలనో లేనో మా బావని అడిగి చూడు’ అంది రమణ, కొద్దిగా సిగ్గుపడుతో.

‘ఒక నెలనోజుల్లో వ్యవహారం అంతవరకూ వెళ్ళిందీ?’ అని అడిగింది పద్మ తన ఆతురతని కప్పిపుచ్చలేక.

‘నీవు వూహించినంతదూరం వెళ్ళలేదు. కాని, నిజం చెప్పవలసివస్తే చాలాదూరంవరకు వెళ్ళిందనే చెప్పాలి’ అంది రమణ, కొంచెం సీరియస్ గా.

‘మరి మీవాళ్ళు నీ కేదో సంబంధం కుదిర్చినట్టున్నారే!’

‘ఆ సంబంధం ఇష్టంలేకనే నిన్ను పిలిపించింది.’

‘దానిని పడగొట్టటం మనతరమా?’

‘కొంచెం ఆలోచిస్తే పడగొట్టేమార్గం కనపడకపోదు.’

‘ఇదేమైనా పిల్లలాట అనుకున్నావా?’

‘కాదు కనకనే గట్టిగా ఆలోచించాల్సిన అవసరం ఏర్పడుతున్నది.’

‘ఏమో, నాకు నీ ధోరణి చాలా అయోమయంగా కనబడుతున్నది.’

‘అయోమయం చేసుకుంటే, నీ సమస్య అయినా అయోమయంగానే కనపడుతుంది.’

‘ఇంతకీ నీవు ఏమి చెయ్యదల్చుకున్నావు?’

‘అల్లా అడిగావు బాగుంది. దానివల్ల మనం ఆలోచించుకోవడానికి ఒక మార్గం ఏర్పడుతుంది.’

‘ముందు చెప్పి ఏం చేయదలుచుకున్నావో.’

‘రేపు నేను పస్తుపడుకోదలుచుకున్నాను. భోజనం మానేస్తే, ఎందుకు మానేశావు అని అడుగుతారు. అప్పుడు నీవు, రమణకి ఈ సుబంధం యిష్టంలేనని గట్టిగా నొక్కి చెప్పవచ్చు.’

‘కాని అంతటితో మానుకుంటారా?’

‘మానుకోకపోవచ్చు. నన్ను కొట్టవచ్చు, తిట్టవచ్చు. కాదూ పోదూ అంటే కొద్దిగా హింసించవచ్చు.’

‘కాని, నే నుండగా ఈ కర్మకాండఅంతా జరుగుతుందంటావా?’

‘కొద్దో గొప్పో జరుగవచ్చు. కాని, ఎంత జరగాలో అంత జరగదు. అందుకోసమే నిన్ను పిలువనంపింది.’

‘అక్కడికి మీవాళ్ళు దారికి రాకపోతే?’

‘నేను రహస్యంగా నీ వెంట వచ్చేస్తాను. నన్ను మీ వాళ్ళల్లో ఎవరిదగ్గరైనా పెళ్ళిముహూర్తం దాటేవరకూ

దాచేసెయ్యి. తక్కినసంగతి తరువాత చూసుకుందాం.'

'మీవాళ్లు మా నాన్నపైన కేసు పెడితే?'

'తరువాత సంగతి అప్పటిపరిస్థితులనుబట్టి ఆలోచింతా మన్నానుగా!'

'చిన్నతనపుఫ్యాన్సీని ఆధారంచేసుకొని, ఇంతసాహస కృత్యానికి తలపడడం భావ్యంగా వుంటుందా?'

'నిజమే. మా బావపై నాకు గల ప్రేమచిన్నతనపు ఫ్యాన్సీ అని నేను ఒప్పుకుంటాను. కాని అంతమాత్రాన నేను తొందరపడి, అతన్ని పెళ్ళిచేసుకోవడం లేదే! నాలుగు సంవత్సరాలపాటు ఆగి, అతను నాకు తగినవరుడో కాడో పరీక్షించి మరీ పెళ్ళిచేసుకుంటాను. కాని మావాళ్లు తొందర పడి, ఒక సంబంధాన్ని నిశ్చయించి నాకు ఆ అవకాశం లేకుండా చేస్తున్నారు. పెళ్ళిచేసుకునేది నేను. దాని ఫలితాన్ని-అది ముచ్చటైనా, చెడు అయినా జీవితమంతా-అనుభవించేది నేను. అందువల్ల వాళ్ళనిర్ణయాలకి తలబద్ధకండా, నాభవిష్యత్తును నేనే తీర్చిదిద్దుకోవా లనే ఉద్దేశంతో వాటిని ఎదిరిస్తున్నాను.'

'దీనివల్ల ఎంతరభస జరుగుతుందో, దానిఫలితం ఎవరు అనుభవించాల్సివస్తుందో ఆలోచించావా?'

'అన్నిటికీ సిద్ధపడే ఈ పనికి పూనుకుంటున్నాను.'

'నీ భవిష్యత్తును నీవు తీర్చిదిద్దుకోలేక, చివరకి నీ శాంతినే కోల్పోతే...?'

'అప్పుడు నా ఖర్చు మనుకుంటాను. అప్పుడు అన్నింటికీ తలబద్ధగే రెండుతరాలక్రిందటి మా అమ్మకూ, నాకూ

ఎంతో తేడా వుంటుంది. ఈ ప్రయత్నంతో నేను ఇరవయ్యవ శతాబ్దపు ఆధునికయువతి నని నిరూపించుకుంటాను. అది చాలామూ, శేషజీవితాన్ని సంతృప్తితో గడుపుకోవడానికి?’

పద్మ రమణాతో ఇంక వాదించలేకపోయింది. కాగా ఆమె వాదనలో ఎక్కడా పెడదారులుపట్టినట్లు తోచలేదు పద్మకి.

‘రమణా, రమణా!’ అనే పిలుపు బయటినించి విన పడింది. తల్లిపిలుపు విని రమణ కాఫీ తీసుకురావడానికి వంటఇంట్లోకి వెళ్ళింది.

*

*

*

నారాయణరావు పేష్కార్ (డెప్యూటీ తహసీల్దారు) గా పనిచేస్తూ, తొమ్మిదిమాసాలక్రితం వరంగల్నించి హైదరాబాద్కు ట్రాన్స్ఫర్ అయి వచ్చాడు. అతనికి ఉర్దూ, పార్శ్వ భాషలు బాగా వచ్చు. తెనుగులో కర్ణీకం వ్రాయ గలడు. అసఫ్ జాహీ రాజుల పరిపాలనక్రింద హైదరాబాద్ సంస్థానంలో అప్పట్లో ఉర్దూ రాజభాషగా ఉన్నది. ప్రభు ణ్విద్యోగాలలో చేరి సంస్థానంలో మంచి పలుకుబడి సంపాదించుకోదలుచుకున్నవాళ్ళంతా, రాజభాష విధిగా నేర్చుకునేవాళ్లు. ఉర్దూలో మంచిప్రావీణ్యత సంపాదించ దలుచుకుంటే, పార్శ్వ నేర్చుకోక తప్పదు. తెనుగూ సంస్కృతాలకి ఎంత అవినాభావసంబంధమో, ఉర్దూ పార్శ్వ భాషలకి అంతఅవినాభావ సంబంధం. పార్శ్వవినా ఉర్దూ మన జాలదు. ఎన్నో పార్శ్వపదాలు ఉర్దూలో విరివిగా ప్రచారం పొందాయి. గడచిన తరంవాళ్ళంతా సంస్థానంలో ఉర్దూ

పార్శ్వ భాషలతో విద్యాభ్యాసంచేసేవారు. నారాయణరావు ఈశ్వరరావులుకూడా ఒక మాల్వీ (ఉర్దూ, పార్శ్వపండితుడు) దగ్గర ఉర్దూ పార్శ్వలు అభ్యసించారు. చిన్నతనంలోనే ఆమదక్, బోస్తాన్ మొదలైన పార్శ్వ గ్రంథాలు చదివారు. తైనుగుతో అక్షరాలు నేర్చుకొని, పెద్ద బాలశిక్ష చదివారు. తరువాత పెద్ద ఎరుసులు, మిత్తి లెక్కలు, ఉత్తరాలు వ్రాయడం చదవడం నేర్చుకున్నారు. ఆ తరువాత తైనుగుతో సంబంధం వీరిపోయింది. చాలా కాలం వరకు పార్శ్వ నేర్చుకొని, కర్ణీకం వ్రాయడం అభ్యసించారు. కర్ణీకం వ్రాయడం రావడంతోనే చదువు పూర్తి అయింది. ఈశ్వరరావు ఇంట్లోనే వుండి కర్ణీకం వ్రాస్తూ, జీవితరంగంలోకి దిగాడు. నారాయణరావు ఇంటిదగ్గర ఏ ఆడరణాలేక గిర్దాపర్ ఉద్యోగంలో చేరాడు. క్రమంగా పైకి వచ్చి, ఇటీవలనే డిప్యూటీ తహసిల్దార్ అయ్యాడు. అప్పట్లో సంస్థానంలో ఇంగ్లీషు బాగా ప్రచారంలోకిరాలేదు. ఏ కొద్ది మందో మాత్రం ఇంగ్లీషు చదువుకునేవారు. సంస్థానంలో ఇంగ్లీషువిద్య నభ్యసించడానికి అవకాశాలు లేకపోవడంవల్ల, ఇంగ్లీషు చదువుకోదలుచుకున్నవారు పొరుగురాష్ట్రాలకి వెళ్ళి వలసివచ్చేది. ఇటీవల దాదాపు ఒకయభై సంవత్సరాలనించి సంస్థానంలో ఇంగ్లీషు బాగా ప్రచారంలోకివచ్చింది. సంస్థానంలో నిజాంకళాశాల స్థాపించడంతో ఇంగ్లీషులో ఉన్నత విద్య ప్రారంభమైంది. ఆ రోజుల్లో నగరంలో ఒకటి రెండు ఉన్నతపాఠశాలలు ఉండేవి. ఆ పాఠశాలల్లో హెచ్. ఎస్. ఎల్. సి (మెట్రిక్యులేషన్) పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులై, విద్యార్థులు

కళాశాలవిద్య నభ్యసించడానికై నిజాంకళాశాలలో చేరే వారు. ఆస్కాజిల్లో ఫోర్తుస్తాండర్డు తరువాత, ఒక పబ్లిక్ ఎగ్జామినేషన్ ఉండేది. దాన్ని స్పెషల్ అనేవాళ్లు. స్పెషల్ ప్యాసుఅవుతే, ఏవ్యక్తిఅయినా అప్పట్లో ఇంగ్లీషులో గొప్ప నిధి అన్నమాట. థర్డుఫారం పరీక్షని మిడిల్ అనేవారు. మిడిల్ ప్యాసుఅయిన వ్యక్తికి పట్టపగ్గాలు ఉండేవి కావు. ఖర్మంచాలక మెట్రీక్యులేషన్ ప్యాసుఅయితే, అతన్ని మించిన విద్యాంసుడు ఆ చుట్టుపక్కల తుపాకివేతామన్నా కనపడే వాడు కాదు. ఇదీ అప్పటి విద్యావిధానం.

ఏడవ అసఫ్ జాహ మీర్ ఉస్మానలీఖాన్ హయాంలో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం స్థాపించబడింది. ఇంగ్లీషు విశ్వ విద్యాలయాలలో బోధనాభాషగా వుంటే, విద్యార్థులు వివిధ విషయాల్ని సమగ్రంగా గ్రహించడం కష్టం. అందుకోసం ప్రాంతీయభాషల్లో విశ్వవిద్యాలయాల్ని స్థాపించవలెనని, బ్రిటిషుఇండియాలో అప్పట్లో ఒక ఉద్యమం బయల్దేరింది. కాగా, 'ఉర్దూ - హిందూస్తాన్' జాతీయభాషగా అంగీకరించాలని అప్పట్లో గాంధీజీ గొప్ప ఆందోళనని బయల్దేర దీశాడు. ఈ ఉద్యమాల్ని సాకుగాతీసుకొని, ఉర్దూ బోధనా భాషగా ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం స్థాపించబడింది. సంస్థానంలో నూటికి 90 మంది మాతృభాష తెనుగు, మహారాష్ట్రం, కన్నడ భాషలు. నూటికి పదిమంది జనసంఖ్య గల ముస్లింల మాతృభాష ఉర్దూ. విశ్వవిద్యాలయంలో, ఆఫీసు లలో ఉర్దూని పోషించడంవల్ల మూడు ప్రాంతీయభాషలూ గొప్పగా దెబ్బతిన్నాయి. నగరంలో, జిల్లా ప్రధాన కేంద్రా

లలో ఉద్దూ బోధనాభాషగా అనేక ఉన్నత పాఠశాలలు ప్రారంభింపబడినాయి. విద్యార్థినియూకా ఉద్దూ బోధనా భాషగా విద్యనభ్యసించవలసివచ్చేది. స్త్రీలకోసం నగరంలో ఒక కళాశాల స్థాపించబడింది. ఈ కళాశాలను ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయానికి జతపరిచారు.

రమణ ఉద్దూ బోధనాభాషగా ఫోర్టుఫారం ప్యాసై, నారాయణరావు హైదాబాద్కు బదిలీకావడంతో నాంపల్లి గర్లన్ హైస్కూల్లో ఫిఫ్తుఫారంలో చేరింది. . పద్మ రమణ క్లాస్ మేటు. ఉభయులూ ప్రస్తుతం ఫిఫ్తుఫారం ప్యాసై సిక్సు ఫారంలోకి వచ్చారు. రమణ వరంగల్నించి వచ్చిన కొద్ది రోజుల్లోనే, ఆమెకి పద్మతో మంచి స్నేహితం కుదిరింది. పద్మ దేశముఖుల అమ్మాయి. రమణ బాహ్మణుల అమ్మాయి. ఇద్దరూ ఉన్నతవిద్య నభ్యసిస్తూఉండడంవల్ల వాళ్లు కుల భేదాలు అంతగా పాటించేవారు కాదు. ఇద్దరూ విడివిడిగా కూర్చొని భోజనంచేసేవారు. పద్మ శాకాహారి. అందు వల్ల యిరువురియిండ్రల్లో వంటలు ఒకలాగానే వుండేవి. ఈ తరంవాళ్ళు కులభేదాలు అంతగా పాటించకపోయినా యిరువురితలిదండ్రులూ వాటిని తు. చ. తప్పకుండా ఆచరణలో పెట్టేవారు. పద్మకి వంటయింట్లో రమణ తల్లి భోజనం పెట్టేది కాదు. ఆ అమ్మాయి ఎప్పుడువచ్చినా, మనసాల్లో రమణతల్లి యిద్దరికి సహపంక్తిని వడ్డించేది. సహ పంక్తిని కూర్చొని వాళ్ళుయిద్దరూ భోజనంచేసేవారు.

పద్మ ప్రేమావతీపేటకి వచ్చినరోజు కూడా రమణ

తల్లి యిద్దరికీ మనసాల్లో వడ్డించింది. కబుర్లు చెప్పుకుంటూ, పరియాచికాలు ఆడుతూ యిద్దరూ ఎంతోసేపు భోజనాలు చేశారు. మధ్యాహ్నం కాసేపు కునుకుతీసి, సాయంత్రం టీ త్రాగి, బాగా చల్లబడినతరువాత, కాలువగట్టుకి పికారు వెళ్ళారు. కాలువగట్టున చాలాసేపు కూర్చొని, రమణ నిరశనవ్రతానికి సంబంధించిన వివరాలెన్నో మాట్లాడుకున్నారు. బాగా చీకటిపడ్డతరువాత ఇంటికి తిరిగివచ్చారు.

రమణ మరునాటినుంచీ నిరశనవ్రతం ప్రారంభించింది. ఆరోజు యథాప్రకారం నారాయణరావు ఉదయమే భోజనం చేసి, సైకిల్ పైన పట్నం ఆఫీసుకు వెళ్ళాడు. రమణ ఉదయం టీ తాగింది. మధ్యాహ్నం వంట అయిన తరువాత, తల్లి భోజనానికి రమ్మంటే, 'నాకు ఆకలి లేదు. ఒక్క-పద్మకే వడ్డించ'మని చెప్పింది. తల్లి చాలాసేపు బతిమిలాడింది. చివరకి కోప్పడ్డది. అయినా రమణ భోజనంచెయ్యలేదు. తల్లి విసిగి పద్మకి ఒక్కదానినే వడ్డించింది. పద్మకూడా రమణని బతిమిలాడినట్టు నటించి, అన్నం తినకపోతే వెళ్ళి పోతానని బెదిరించినట్టు బెదిరించి చివరకి అన్నం తిన్నది. రమణ సాయంత్రం తిరిగి టీ మాత్రం తాగింది.

చెట్లూ, గుట్టలమీదినించి నీరెండలు జారాయి. చీకటిపడింది. నారాయణరావు ఏడుగంటల తరువాత హైద్రాబాద్ నించి తిరిగివచ్చి, ఆఫీసు దుస్తులు వదిలి వేడినీళ్ళతో స్నానంచేశాడు. మడి కట్టుకున్నాడు. సంధ్య వార్చేలోపుగా నారాయణరావుభార్య సుభద్ర మనసాలలో మూడుపీటలు వేసి, భర్తకి రమణ పద్మలకి వడ్డించింది.

భర్తకి దూరంగా వడ్డించి, పిల్లలిద్దరికి కొంచెం ఎడంగా వడ్డించింది. వడ్డన పూర్తికావడంతోనే నారాయణరావు 'రమణా!' అని కేకవేశాడు. ఆ పిలుపుకి పద్మమాత్రం భోజనానికి వెళ్ళింది.

'రమణ ఏదమ్మా? దాన్ని భోజనానికి పిలుపు' అన్నాడు నారాయణరావు పద్మతో.

'ఆకలి లేదండీ. భోజనం చెయ్యడట. పడుకుంది' అని పద్మ సమాధానం చెప్పింది.

'పొద్దుటినించీ భోజనం చెయ్యలేదు. ఆకలి లేకపోవట మేమిటి?' అంది సుభద్ర అభిగారం వేస్తూ.

'పొద్దునకూడా భోజనం చెయ్యలేదా?' అన్నాడు నారాయణరావు ఆశ్చర్యంగా.

'లేదు' అంది సుభద్ర క్లుప్తంగా.

నారాయణరావు వెంటనే పీటమీదినించి లేచి, రమణ పడుకున్న గది వాకిట్లోకి వెళ్ళాడు. పద్మకూడా అతన్ని అనుసరించింది. రమణ గదిలో మంచంమీద పడుకొని వుంది. 'రమణా! భోజనానికి లె'మ్మని అన్నాడు నారాయణరావు, వెళ్ళి వెళ్ళడంతోనే.

'నాకు ఆకలి లేదు నాన్నా' అంది రమణ బలహీన మైన కంఠస్వరంతో.

కాసు మేఘాలు కమ్ముకుంటున్నాయి. తుఫాను ఎప్పుడు వస్తుందో నని పద్మ భయపడింది.

'ఉరయంకూడా భోజనం చేయలేదట! ఆకలిలేకపోవడానికి కారణం ఏమైనా ఉండాలా?' అన్నాడు నారాయణరావు.

‘వేరే కారణ మే ముంటుంది? ఆకలి లేకపోవడమే కారణం’ అంది రమణ సమాధానంగా.

‘తనకైనా తోచాలి, లేక ఒకరు చెబితేనైనా వినాలి’ అన్నాడు నారాయణరావు విసురుగా.

‘చెప్పినట్లల్లా వినడంవల్లనే, ప్రస్తుతానికి కంఠంమీదికి వచ్చింది’ అంది రమణ దూకుడుగా.

‘ఎవ రేమి చెప్పారు? కంఠంమీదికి ఏమి తెచ్చారు?’ అన్నాడు నారాయణరావు. రమణ వింతధోరణికి విస్తుపోతూ.

‘ఇంకా ఎవరని అడుగుతా రెందుకు? మీరే!’ అంది రమణ, ఒళ్ళుతెలియని ఆవేశంలో.

గిల్లి కజ్జాపెట్టుకుంటున్న ట్లున్నది- పద్మకి రమణ ధోరణి చూస్తే.

‘నేనా!’ అన్నాడు నారాయణరావు, రమణధోరణి అర్థంకాక.

వ్యవహారం ఇంత ముంచుకొచ్చిన తరువాత, ఇంకా ఈ డొంకతిరుగుళ్ళు దేని కని పద్మ కుండ బద్దలుకొట్టింది.

‘మీరు చూచిన సంబంధం రమణకి ఏమాత్రం యిష్టంలేదు!’ అంది నోట్లనోట్ల ఏదో గొణుక్కుంటున్నట్లు.

‘ఆ సంబంధాని కేమైందని యిష్టం లేకపోవడానికి?’ అన్నాడు నారాయణరావు కోపంగా.

‘సంబంధం మంచిదే కావచ్చు. కాని, రమణ ఇప్పుడప్పుడే పెళ్ళిచేసుకోదలచుకోలేదు’ అంది పద్మ, పైకి ఆలోచిస్తున్నట్లుగా.

‘ఈడువచ్చినపిల్లని ఇంకా ఎంతకాలం ఇంట్లో అట్టే పెట్టుకుంటారని, నలుగురూ మా మొహంమీద ఉమ్మివేయడానికా?’ అన్నాడు నారాయణరావు రూక్షంగా.

‘కొంతవరకు యీడువచ్చినమాట నిజమే. కాని రమణి, ‘ఇది మంచినబంధం - యిది కాదు’ అని తేల్చుకోగలిగినంతయీడు రాలే బేమానని భయం’ అంది పద్మ, యువదృక్పథాన్ని వివరించడానికి ప్రయత్నిస్తో.

‘మంచిచెడ్డలు పరిశీలించి, ఒక సంబంధాన్ని నిశ్చయించే బాధ్యత తలిదండ్రులది కాని, ఏ అనుభవమూ లేని పిల్లలది’ కాదు అన్నాడు నారాయణరావు, వెల్లువగా పైకి ఉబికివస్తున్న ఆగ్రహాన్ని నాధ్యమైకొంతవరకు అణచుకుంటో.

‘ఆ కోజులు మారాయి. ప్రస్తుతం యీ తరంవారు ఆ బాధ్యతని తమపైన వేసుకోదలుచుకున్నారు. అందుకోసమే అపసరిమైన లోకజ్ఞానాన్ని సంపాదించేవరకూ, పెళ్లి చేసుకోకూడదని నిశ్చయించుకున్నారు’ అంది పద్మ, యువలోకానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తో.

‘నాలుగు ఇంగ్లీషు ముక్కలు నేర్చుకోవడంతో, బాధ్యత, లోకజ్ఞాన మని పెద్దపెద్దమాటలు ఉపయోగిస్తారు. కాని తాము ఎందుకూ పనికిరామని యీ తరంవాళ్లు ఎన్నడూ గుర్తించరు’ అన్నాడు నారాయణరావు, యువలోకాన్ని యీసడించుకొంటూ.

‘పనికివచ్చేదీ, లేనిదీ కాలం నిర్ణయిస్తుంది’ అంది పద్మ, యువజనంపైన గొప్ప విశ్వాసాన్ని ప్రకటిస్తో.

‘వాగ్వివాదాలతో నాకు పనిలేదు. నా యింట్లో ఎవ్వరైనా నా యిష్టానుసారంగా నడుచుకోవాల్సిందే. దానికి విరుద్ధంగా ప్రవర్తించేవాళ్ళకి, యీ యింట్లో ఆశ్రయం ఉండదు’ అన్నాడు నారాయణరావు, బల్లగుద్ది చెప్పినట్లు. తన తుదినిర్ణయాన్ని ప్రకటించి, వంటయింట్లోకి చరచరా వెళ్ళిపోయాడు.

పద్మ నారాయణరావు నిర్ణయానికి నిర్ఘాంతపోయింది. రమణకి ఏమీ తోచలేదు. ఈ యిల్లు వదిలి తను ఎక్కడికి వెళ్ళగలుగుతుందని? పోనీ, పద్మయింటికి వెళ్లిపోతే? వాళ్ళు ఎన్నిరోజులని తన పోషణభారం వహిస్తారు? ఎన్ని రోజులై తే అన్నిరోజులే. ఆ తరువాత మార్గమేదై నా కన పడకపోతుందా? కనపడకపోతే, వరలక్ష్మి అత్తయ్య ఇంటికి వెళ్లిపోవచ్చు. వాళ్ళుకూడా తనని ఇంట్లోంచి తరిమి వేస్తారా? రఘుబావ, వేంకటరామయ్య మామ ఉండగా ఆ పని జరగదు. జరగడానికి వీలులేదు.

పద్మ నెమ్మదిగా రమణని సమీపించి, ‘ఇప్పుడు ఏమి చేతాం?’ అని ఆతురతతో అడిగింది.

‘చేసే దేముంది? రేపు నీతో మీయింటికి వచ్చేస్తా’ నంది రమణ జలజల అశ్రువులు రాలుస్తో.

పద్మ రమణని చప్పన కావలించుకొని, కంటనీరు పెట్టింది. ఇద్దరూ ఏడుస్తో కూర్చున్నారు. ఎంతసేపు ఏడ్చారో వాళ్ళకే తెలియదు.

నారాయణరావుకి ఆ రాత్రి అన్నం సహించలేదు. లాంఛనప్రాయంగా రెండుమెతుకులు కొరికి,

విస్తరిముందునించి లేచాడు ఆ రోజు ఇంట్లో పద్మ లేకపోతే, రమణని చీల్చి కాకులకి వేసేవాడు. కాని పద్మ మూలకంగా అతనిఆలోచనలన్నీ తలక్రిందులయినాయి. ఆ యింట్లో శిలాక్షరానికి మల్లే అతనిమాటకి తిరుగులేదు. చివరకి కలలోనైనా, అతనిని ఎవ్వరూ అంతవరకు ఎదిరించి ఎరగరు. ఆరోజు తనకూతురే తనకి ఎదురుతిరిగిందంటే తల నరికినంతపని అయింది. ఈ పద్మకూడా యిప్పుడే తమ యింటికి రావాలా? మహా మహా యుద్ధాల్లో దిగ్విజయ పరంపరల్ని సాధించి, ఒక చిన్నయుద్ధంలో మామూలు సైనికుడిచేతుల్లో ఊతగాత్రుడై పడిపోయిన ఒక వీరా గ్రేసనుడి దైన్యావస్థను తలపునకు తెస్తున్నది, ఆనాటి తన దుస్థితి. పక్కమీద పడుకున్నాడే కాని అతనికి ఎంతసేపటికీ నిద్రపట్టలేదు. తను జీవితంలో మొదటిమాటు, స్వయంగా తనకూతురిచేతుల్లో ఓడిపోయాననేసంగతి పడేపడే జ్ఞాప కానికివచ్చి, ఆ రాత్రిని దుర్భరంగా మార్చింది.

సుభద్ర ఉండబట్టలేక 'భోజనంచెయ్య'మని రమణని మరీమరీ బతిమిలాడింది. రమణ ఎంతకూ భోజనంచేయడానికి అంగీకరించలేదు. విసుగేసి అన్నింటిపైనా మాతలుపెట్టి ఆమెకూడా వంటింట్లో కొంగుపరుచుకొని పడుకుంది. ఆరాత్రి పద్మకూడా అన్నం తినలేదు.

ఈశ్వరరావు క్రితంరోజున పట్నంవెళ్లి అంతవరకూ తిరిగిరాలేదు. ఈ హడావుడిలో భోజనంచేశావా లేదా అని ఆ రాత్రి వెంకమ్మని ఎవ్వరూ కనుక్కోలేదు. ఆమె కూడా భోజనంచెయ్యకుండానే పడుకుంది.

అర్థాకలితో నిద్రరాక పక్కమీద దొడ్లే మనిషికి మల్లే
ఆ రాత్రి రమణగదిలోనిదీపం మిణుకుమిణుకుమని నిస్తే
జంగా వెలిగింది.

మరునాటి ఉదయం రమణ తండ్రికి కనపడలేదు.
అతను మామూలుగా లేచి, స్నానంచేసి, దుస్తులు వేసుకొని
సైకిల్ వైన ఆఫీసుకు వెళ్లిపోయాడు.

రమణ, పద్మలు నారాయణరావు ఆఫీసుకు వెళ్ళిన
తరువాత లేచి, స్నానాలుచేసి, కాఫీలు తాగి, కారుకోసం
ఎదురుచూడడం మొదలుపెట్టారు. కారు రావడంతోనే,
రమణ తన పెట్టె, పక్కచుట్ట కారులో పెట్టింది. సుభద్ర
వెళ్ళవద్దని కూతురుని ఎంతబతిమలాడినా ఆమె వినలేదు.
'నేను ఈ యింట్లో ఒక్కక్షణమైనా ఆగ' నని నిక్కచ్చిగా
చెప్పింది. పోనీ, పట్నంపోతేనన్నా, కూతురు పస్తులుండడం
మానుకుంటుందని, రమణప్రయాణానికి ఎట్టి అభ్యంతరం
చెప్పలేదు. ఏడుస్తూ కూతుర్ని సాగనంపింది. కారు కదిలింది.
మట్టి మేఘాలలో చివరకి లీనమైంది.

నారాయణరావు సాయంత్రం వచ్చి, రమణ పద్మతో
పట్నంవెళ్ళిపోయిందని తెలియడంతోనే నిలువునా స్తరైనాడు
దుస్తులు విప్పి, కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కొని, ముసుగుతన్ని
మంచంమీద పడుకున్నాడు. 'భోజనానికి లెండి' అని భార్య
వచ్చి లేపితే, 'నాకు ఆకలిలేదు. నేను భోజనంచెయ్యను'
అన్నాడు.

ఆ రోజు కూడా ఆ యింట్లో ఎవ్వరూ భోజనం
చెయ్యలేదు.

హైదరాబాద్ కి వెళ్ళిన తరువాత, రఘుకి ఏమీ తోచలేదు. ఏదో దిగులు, ఏదో భయం అతన్ని వెన్నాడు తూనే ఉంది. రమణ ఎల్లా వుందో? తలిదండ్రుల్ని ఎదిరించ గలిగిందా? పద్మ ఆమెకి ఏమైనా తోడ్పడగలిగిందా? ఏమో! నిజం విచారిస్తే ఇద్దరూ పిల్లలే. ఇద్దరికీ సరిగా పదిహేను సంవత్సరాలైనా దాటలేదు. ఇద్దరికీ ఏమాత్రంకూడా లోకజ్ఞానం లేదు. వాళ్ళిద్దరూ కలిసి రమణతలిదండ్రుల్ని ఎదిరించి కుదిరినసంబంధాన్ని పడగొట్టగలరనే విశ్వాసం రఘుకు ఏనాడూ కలగలేదు. వారిపట్ల తనకు ఎంత సానుభూతి వున్నా, ఆ పని జరగడం అసంభవంగా తోచింది. రమణ ఏదో ఒకనాడు మొండికేసి కేటయింది. తండ్రిముందు గజ్జనవొణికిపోతూ 'ఈ పెళ్ళి నాకు యిష్టంలే' దని నోట్లో నోట్లో గొణిగివుంటుంది. తన కీ సంబంధం యిష్టంలేదని పద్మతో తండ్రికి చెప్పించి వుంటుంది. అంతమాత్రానికి నారాయణరావు ఆ సంబంధం వదులుకుంటాడా? ముమ్మాటికి నదులుకోడు. ఇతరుల యిష్టా యిష్టాలకి కట్టుబడివుండేస్వభావం అతనిది ఏ మాత్రం కాదు. అటువంటిస్వభావమే కలవాడైతే, మొదటే ఆ పెళ్ళి విషయంలో రమణ అభిప్రాయాన్ని కనుకొని వుండేవాడు. రఘుకి తెలిసినంతవరకు అతను ఏ విషయంలోకూడా ఇతరులఅభిప్రాయాన్ని తీసుకొని, తదనుగుణంగా ప్రవర్తించడం వున్నదూ జరగలేదు. ఆ యింట్లో అతనినిర్ణయానికి తిరుగు లేదు. ఒకవిధంగా అతను ఆడిందే ఆటగా, పాడిందే పాటగా

ఇంతవరకు ఆ యింట్లో జరుగుతూ వచ్చింది. ఇప్పుడు దానికి భిన్నంగా జరుగుతుందని అనుకోవడానికి ఎక్కడ అవకాశముంది? 'ఈ సంబంధం నాకు యిష్టంలే' దని ఒకవేళ రమణ అనడమే జరిగితే, 'నే నీ సంబంధం కుదిర్చాను. నాకు నీ యిష్టానిష్టాలతో ప్రసక్తి లేదు. నీవు యీ పెళ్ళి చేసుకోక తప్పదు' అని కటువుగా అతను సమాధానం చెప్పివుంటాడు. దానితో రమణఆట పూర్తిగా కట్టుబడిపోయి వుంటుంది. పోనీ, నారాయణరావుని రమణ విజయవంతంగా ఎదిరించగలిగిందనుకున్నా, దాని వల్ల తనకి ఒరిగేదేమిటి? పోనీ, ఆ సంబంధం పడిపోతుందనుకున్నా అంతటితో తనసమస్య పరిష్కారంకాదే? ఐనా, రమణని తనకే ఇస్తారని ఏమి నమ్మకం? తన తలిదండ్రులు వెళ్ళి, రమణని యివ్వమని అడిగితే ససదులు, దస్తావేజులు చూపించమని అడిగాడే నారాయణరావు! అతను రమణకి ఈ సంబంధంకాకపోతే ఇంకో సంబంధం చేస్తాడు - అంతేకాని, తనకిమాత్రం రమణని ఇవ్వడు. ఇప్పటి కీ సంబంధం పడిపోయిందని సంతోషించాల్సిందే కాని, భవిష్యత్తు ఎల్లా వుంటుందో చెప్పడంమాత్రం కష్టం. వెంటనే తనకి రమణతో పెళ్ళి జరగకపోయినా, ప్రస్తుతాని కీ సంబంధం పడిపోతే బాగుండు ననిపించింది రఘుకి.

తలవని తలంపుగా రఘు కుడిచెయ్యి బుగ్గపైనున్న మచ్చమీదికి వెళ్ళింది. మునివేళ్ళతో మచ్చని తడిమింది. దానితో చలనచిత్రాల్లో నాయిక వివిధభంగిమల్లో నాయకుడికి కనపడినట్లే, రమణ రఘుకి కనపడటం మొదలెట్టింది. జడ పట్టుకొని వెనక్కి లాగినప్పుడు గిలక్కపై చేంతాడులాగ

తనచేతుల్లోకి జారివచ్చిన రమణ, చేతితో గడువ పైకిఎత్తి ముద్దుపెట్టుకోబోతున్నప్పుడు సిగ్గుతో కళ్ళు మూసుకున్న రమణ, ఎర్రని సిల్కులంగా వేసుకొని, ఎర్రని పట్టుజాకెట్టు తొడుక్కొని సూర్యరశ్మికి రెపరెపలాడే ముకుళిత పద్మానికి మల్లే సిగ్గులు ఒలకబోస్తూ ప్రేమావతీపేటలో తనని సమీపించిన రమణ, పువ్వుల పరికిణీ జాకెటు తొడుక్కొని తనతో భార్యాభర్తల ఆట ఆడనందుకు కసిగా బుగ్గకొరికిన రమణ వివిధభంగిమల్లో రఘుని వేధించారు. హృదయాన్ని ఉండి ఉండి బాధపెట్టారు. జీవితాన్ని దుర్భరంగా చేశారు. పుస్తకం తీసుకుంటే చదువు సాగదు. పడుకుంటే నిద్ర రాదు. ఏపని చేయడానికి తోచదు. పద్దెనిమిది సంవత్సరాలకే జీవితం దుర్భరంగా మారడం, రఘుకి ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది. ప్రేమా, ఏరహం అంటే ఇవేనా? వీటినే కవులు, కావ్యాల్లో చిలువలూ పలవలూ పెట్టి వర్ణించారా? ఏమో! ఏమీ తోచడం లేదు. గుండెల్లో ఏదో తియ్యనిబాధ. ఈ బాధతో కాలం ఎంతకూ గడవదు. గడిచినా ఏదో భారంగా, మంద కొడిగా గడుస్తుంది. ఇదికూడా ప్రేమలక్షణమేనా? ఏమో! తల గోడకేసి గట్టిగా కొట్టుకుందా మనిపించింది రఘుకి. తల బద్దలవుతుంది. ఆలోచనలు ఆగిపోతాయి. వివిధభంగిమల్లో రమణలు అదృశ్యమవుతారు. రమణలు అదృశ్యమైతే తను బతకగలడా? వివిధభంగిమలు కనపడకపోతే, శూన్యంలో ఏవిధంగా మనగలుగుతాడు? బాధలో చిన్న సిట్టూర్పులకి మల్లే, దుఃఖంలో చిన్న ఓదార్పులకి మల్లే వివిధభంగిమల దృశ్యాలు తనకి ఉపశాంతిని కలుగజేస్తున్నాయి. వాటిని

కోల్పోతే ఇంక | బతకడం సంభవమా? పెద్దచేప చిన్నిచేపని తింటుందని అంటారు. ఆ విధంగానే భరింపశక్యంగాని బాధ, ఈ తియ్యనిబాధని మింగేయగలుగుతుందా? ఏమో? మింగే సినా మింగేయవచ్చు. భరింపశక్యంగాని బాధని ఎల్లా తెచ్చి పెట్టుకోవడమో, రఘుకి అర్థంకాలేదు. తల బద్దలుకొట్టుకోవడం రఘుకి క్రూరంగా కనబడ్డది. అంత గొప్పసాహసంచేసి భరింపశక్యంగాని బాధని తెచ్చిపెట్టుకోవడం కూడా బాధగానే తోచింది అతనికి. పోనీ, మనస్సు మార్చుకుంటే? చిన్న తనంనించీ రమణపైననే మనస్సు లగ్నంచేసి ఇప్పుడు అమాంతంగా మనస్సు మార్చుకుంటే, అది సాధ్యపడుతుందా? ప్రేమకన్నా బలీయమైన శక్తి ఏదైనా ఉండి, అది తనని ఆకర్షించి, తన మనస్సుని తిప్పగలుగుతే బాగుండేది. ప్రేమకన్నా బలీయమైన శక్తి త్యాగమని చెబుతారు. పోనీ, తను కూడా త్యాగంచేస్తే? ఏ ఆశయంకోసం తను తన నిండుజీవితాన్ని త్యాగంచేయడం? ఆలోచిస్తే ఆశయమేదైనా దొరకకపోతుందా? దేశంకోసం తనజీవితాన్ని త్యాగంచేస్తే? బ్రిటిషు ఇండియాలో, దేశస్వాతంత్ర్యం సందర్భంలో, ఏదో ఒక ఆందోళన కొనసాగుతూనే వుంటుంది. ఎక్కడో ఒకచోట తప్పక సత్యాగ్రహం జరుగుతూనే వుంటుంది. గాంధీజీ నాయకత్వంక్రింద ప్రజలు ఉత్సాహంగా సత్యాగ్రహోద్యమంలో పాల్గొంటున్నారు. విదేశవస్తువుల్ని బహిష్కరిస్తున్నారు. నూలువడికి, ఖద్దరు వస్త్రాల్ని ధరిస్తున్నారు. మిల్లుబట్టలు వేసుకొనడం మానివేశారు. న్యాయవాదులు తమవృత్తుల్ని వదిలి దేశస్వాతంత్ర్యోద్యమంలో పాల్గొంటున్నారు. విద్యా

ర్థులు పాఠశాలలు, కళాశాలల్ని బహిష్కరిస్తున్నారు. వేల కొలది ప్రజలు కారాగారశిక్షల్ని అనుభవిస్తున్నారు. కాని, హైదరాబాద్ లో ఇట్టి ఉద్యమం ఏమీ జరగడంలేదు. అన్య ప్రాంతాలకి వెళ్ళి కాంగ్రెస్ ఉద్యమంలో పాల్గొనడమంటే రఘుకి మనస్కరించలేదు. హైదరాబాద్ విముక్తికోసం, ఉన్నచోటనే ఏదో ఉద్యమంలో పాల్గొనడం, రఘుకి సమంజసంగా తోచింది. కొన్ని సంవత్సరాలక్రితం ఆర్యసమాజం గుల్బర్గా జిల్లాలో పెద్దపెట్టున సత్యాగ్రహాన్ని జరిపిందట. ఈ ఆర్యసమాజం అట్టి సత్యాగ్రహం ఏదైనా ప్రస్తుతం జరిపితే బాగుండేది నేను తనున్న పరిస్థితుల్లో, తాను సంతోషంగా ఆ ఉద్యమంలో పాల్గొనేవాడే. ఆర్యసమాజం నేడు ఉద్యమం కొనసాగించకపోవడానికి కారణమేమైనా ఉందా? పరిస్థితుల్లో మార్పు ఏమైనా వచ్చిందా? మార్పు రావడం అటుంచి, నేడు పరిస్థితులు మరీ విషమిస్తున్నాయి. దీనికంతటికీ కారణం, బహద్దుర్ యార్ జంగ్. అతను ముస్లింల సర్వతోముఖాభివృద్ధి పేరట, రాజధానీనగరంలో 'ఇతైహాదుల్ ముసల్ మీన్' అనే సంస్థ స్థాపించాడు దీనికి జిల్లా, తాలూకా కేంద్రాల్లో శాఖల్ని నెలకొల్పాడు. ఈ సంస్థ ముస్లింలలో మతావేశాల్ని, మతవిద్వేషాల్ని పురికొల్పుతున్నది. బ్రిటిషు ఇండియాలో జన్నానాయకత్వంక్రింద పనిచేస్తున్న 'ముస్లిం లీగ్' అడుగుజాడల్లో ఈ సంస్థ పనిచేస్తున్నది. ఈ ఉభయ సంస్థల నాయకుల మాటలప్రకారం హిందువులు, ముస్లిములు రెండు విభిన్నజాతులట. ఈ రెండుజాతుల ఆచారవ్యవహారాలు వేరట. రెండుజాతులూ ఒకచోట మనలేవట. దేశాన్ని

విభజించి, ముస్లింలకోసం ప్రత్యేకంగా పాకిస్తాన్ ఏర్పరిస్తేనే గాని, ముస్లింలు దేశంలో సురక్షితంగా ఉండలేరట. సంస్థానంలో ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్ సంస్థపైన ఎట్టినిబ్బరంధాలు లేవు. అది విరివిగా సమావేశాల్ని జరుపుకోవచ్చు. ఉపన్యాస సభల్ని ఏర్పాటుచేయవచ్చు. కాని ముస్లి మేతరసంస్థలు ఏవీ ఆవిధంగా చేయడానికి ఏలులేదు. ఆంధ్రమహాసభ, ఆర్య సమాజం చివరకి వార్షికసమావేశాల్ని జరుపుకోవడానికికూడా ముందుగా ప్రభుత్వానుమతిని పొందాలి. ఆ సమావేశాల్లో రాజకీయాల్ని ఏమీ మాట్లాడకూడదు. మతవిషయాల్ని గూర్చి ముచ్చటించకూడదు. సారస్వతవిషయాల్ని గూర్చి ఉపన్యాసాలు యివ్వవచ్చు. కాని ఆసందర్భంలో ఉర్దూభాషకి వ్యతిరేకముగా పల్లెత్తుమాట అనకూడదు. వార్షికోత్సవంలో ఇవ్వదలచిన ఉపన్యాసాలన్నీ లిఖితరూపంలో ముందు సంస్థానప్రభుత్వానికి దాఖలుచేసుకోవాలి. ఇన్ని షరతులకి అంగీకరించినా, వార్షికోత్సవానికి అనుమతి లభించడం దుర్ఘటం. సంస్థానంలో ప్రజలకి వాక్ స్వాతంత్ర్యంగాని, సమావేశ స్వాతంత్ర్యంగాని లేదు. గప్తి నిషాన్ 53 (సర్క్యులర్ నెంబర్ 53) వీటిని అరికట్టుతున్నది. ఆర్యసమాజానికి ఈ మధ్య వార్షికోత్సవాలు జరుపుకోవడానికిగాని, ఉపన్యాస సభలు ఏర్పాటుచేసుకోడానికి గాని అసలు అనుమతి లభించడమేలేదు. ఆంధ్రమహాసభ ఏదోవిధంగా వార్షికోత్సవాలకి ప్రభుత్వానుమతిని పొందుతున్నది. ఆంధ్రమహాసభ ప్రతిసంవత్సరం ఏదో ఒక జిల్లాలో వార్షికోత్సవాన్ని జరుపుతుంది. 'నిజాంప్రభువరేణ్యుల' పట్ల అచంచల భక్తి విశ్వాసాల్ని

ప్రకటిస్తూ, ఏవో కొన్ని తీర్మానాలిని ప్రతిపటా చేస్తుంది. వాటిని ప్రభుత్వానికి అజ్ఞీలరూపంలో పంపిస్తుంది.

మళ్ళీ ఆర్యసమూహం పెద్ద పెట్టున సత్యాగ్రహాన్ని నడిపితే బాగుండు ననిపించింది రఘుకి. కాని కొన్ని సంవత్సరాలక్రితం జరిగిన సత్యాగ్రహాల తాకిడినించే, అది నేటికీ కోలుకోలేదు. ఇప్పటికీ వందలాది సత్యాగ్రహాలు జైల్లలో ముగ్గుతున్నారు. రఘుకి దేశంకోసం జీవితాన్ని త్యాగంచేతామన్నా మార్గ మేదీ కనపడలేదు. ఆంధ్రమహాసభలో చేరి సంవత్సరాలతర బడి గతీ మోక్షం లేకుండా పోరాడడమంటే, అతనికి ఏ మాత్రం మనస్కరించలేదు. ఈ రోజు చేరితే రేపటికి అరెస్టు అయ్యే ఉద్యమం ఏమైనా వుంటే బాగుండు ననిపించింది రఘుకి. అట్టి ఉద్యమం ఏదీ కట్టెదుట కన్పించకపోవడంతో అతని హృదయం క్రుంగిపోయింది.

రఘుకి ఎడ తెరిపిలేని ఆలోచనలతో చిరాకె తింది. తల దిమ్మెక్కినట్లు తోచింది. పోనీ, ఎక్కడికయినా వెడితే? 'ఎక్కడికి వెళ్ళడమా' అనే ప్రశ్న నిటారుగా తల పైకి ఎత్తింది. పద్మయింటికి వెడితే? బాగానే వుంటుంది. తనకు పద్మ ఇంటి విలాసం కూడా తెలుసు. రమణయిచ్చిన కవరుపైన ఆ విలాసం ఉన్నది. రమణ జ్ఞాపకానికి వచ్చినప్పుడల్లా, ఆమె వ్రాసిన విలాసం చూచుకోవడంవల్ల, ఆనాడు అదికంత స్తమైపోయింది. తీరా అంతదూరం వెళ్ళి, పద్మ కనపడకపోతే ఏం చెయ్యడం? ఇంట్లో వుంటుందో, వుండదో? ప్రేమావతీపేటకు వెళ్ళి, ఇంకా వచ్చిందో రాలేదో? తను పట్నంవచ్చి పదిహేను రోజులు దాటింది. పదిహేను రోజులు దాటినా తిరిగిరాకుండా

వుంటుందా? పద్మ ఎవరో తనకు తెలియదు. తను ఎవరో పద్మకి తెలియదు. రఘు ఇంతవరకు పద్మని చూడలేదు. 'ఇట్టి పరిస్థితులలో పద్మఇంటికి వెళ్ళడం సమంజసంగా వుంటుందా' అని ఆలోచించాడు రఘు. తెలియకపోతే పరిచయంచేసుకోవచ్చు. అంతమాత్రానికి సంకోచించడం దేనికి అనుకున్నాడు రఘు. తాను వెళ్ళి 'పద్మ యింట్లో వుందా?' అని అడిగితే, వాళ్ళవాళ్ళు ఏమనుకుంటారు? అనుకోవడానికి ఏముంది? తను ఫలానా అని చెబితే, తీరిపోతుంది. వాళ్ళు అంతగా అనుమానించేవాళ్ళైనప్పటికీ తనకు వచ్చే నష్టం ఏముంటుంది? ఇందులో మహాఅయితే పద్మతో నీకేమి పని అని కోపంగా అడుగుతారు. అప్పుడు తను నిజం ఏమాత్రం దాచకుండా చెప్పేస్తే, ఆసమాధానంతో తృప్తి పడితే తృప్తి పడతారు, లేకపోతే లేదు. రఘుకి ఈ ఆలోచనలతో కొంచెం ధైర్యం వచ్చింది. అతను వెంటనే దుస్తులు మార్చుకొని, మహారాజ్ గంజ్ కి బయల్దేరాడు.

ఫీల్ ఖానానించి మహారాజ్ గంజ్ కి రఘు కాలినడకని వెళ్ళేసరికి దాదాపు అరగంట పట్టింది. దారిలో ఎక్కడన్నా జట్కాగాని, టాంగాకాని కుదుర్చుకుందామంటే బేరం కుదరలేదు. మహారాజ్ గంజ్ కి వెళ్ళడంతోనే రఘు దారినవెడుతున్న ఒక పెద్దమనిషిని ఆపి, 'ఆంజనేయులుగారి యిల్లు ఎక్కడ?' అని అడిగాడు.

'ఆ ఎదురుగా కనపడుతున్న మూడంతస్తుల మేడే, ఆంజనేయులుగారి ఇల్లు' అని ఆ పెద్దమనిషి చెప్పాడు.

రఘు ఆ మూడు అంతస్తుల మేడని సమీపించాడు. సింహద్వారానికి ఒక ఎదురుబద్దలపర్దా వెడల్పాటిది వ్రేలాడ గట్టి వుంది. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో కాయస్తులు, రెడ్లు, వెలమలు, తురకలు- వారినిచూచి ఇతరకులాలవారు పర్దా పాటించడంమామూలు. అందువల్ల సింహద్వారానికి వ్రేలాడ గట్టినపర్దా రఘుకి ఎట్టి ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించలేదు.

ఇంటిముందు ఏ అలికిడీ లేదు. ఉన్న జనమంతా లోపలే ఉన్నారేమో? ఎవ్వరూ కనపడకపోవడంతో రఘు రెండుసార్లు ఇంటిముందు అటూ ఇటూ తిరిగాడు. ఇంతలోకే ఒక సేవకుడు ఆ ఇంట్లోనించి వెలుపలికి రావడం కనపడింది. రఘు ఆ సేవకుడిని సమీపించి 'ఆంజనేయులుగారు ఇంట్లో ఉన్నారా?' అని అడిగాడు. సేవకుడు ఆ ప్రశ్నకి చిత్తర చూపులు చూచాడు.

కొద్దిసేపటికి తేరుకొని 'దొరా?' అని అడిగాడు. రఘు 'ఔ' నని సమాధానం చెప్పాడు. సేవకుడు 'లేడు' అని చెప్పి తనదారిని తాను వెళ్ళడానికి ప్రయత్నించాడు. రఘు అతన్ని అడ్డగించి 'ఆంజనేయులుగారి భార్య, పిల్లలూ లోపల ఉన్నారా?' అని ప్రశ్నించాడు. ఆంజనేయుల్ని రఘు 'దొర' అని పిలవకపోవడం సేవకుడికి వెగటుగా కనపడింది. అతను కనుబొమలు ముడిపెడుతూ 'దొరసానులా?' అని అడిగి, రఘు సమాధానంకోసం నిరీక్షించకుండానే 'ఉన్నా' రన్నాడు. ఉత్తరక్షణంలో మేడమీదినించి గొల్లుననవ్వులు వినపడ్డాయి. రఘు తల పైకిఎత్తి చూసేసరికి ఒక అమ్మాయిని తరుముతూ, రమణ మేడవసారాలోకి రావడం కనపడింది. రఘు ఆమెని

చూడడంతోనే 'రమణా!' అని గట్టిగా కేకవేశాడు. రమణ అమాంతంగా నవ్వు ఆపి, కిందికి చూచింది. 'వస్తున్నాను ఉండు' అని మానుకేకవేసి, రమణ బంగళాలోకి అదృశ్యమైంది. కొంచెంసేపటికి సింహద్వారంలో దర్శనమిచ్చింది.

రఘుని లోపలికి ఆహ్వానించింది. రఘు నెమ్మదిగా పరదాతోలగించి లోపల ప్రవేశించాడు. కుడివేపున ఒకపెద్ద గది. ఎదురుగా రెండుమూలలకి రెండు పెద్దపులులతలలు గోడకి అమర్చబడిఉన్నాయి. వాటికిమధ్య ప్రస్తుతపు నిజాం తండ్రి మహబూబ్ ఆలీఖాన్ తైలచిత్రం నిలువెత్తుది ప్రేలాడ గట్టబడి వుంది. ఆ ప్రక్కనవున్న గోడలకి ఎవరివో రెండు తైలచిత్రాలు ఉన్నాయి. వాటికిమధ్య జింకతలలు అమర్చబడి వున్నాయి. గదికి నాలుగువేపులా మఖ్ మల్ సోఫాలు, మధ్యన టేబుల్ పైన ఒక నటరాజస్ఫటికవిగ్రహం. టేబుల్ కింద ఒకపులిచర్మం - పులితల గదివాకిలికేసి ఉంది. ఒక సోఫాపక్కన పెద్దహుక్కా - హుక్కాకిందిభాగం వెండిది - దానిపైన బిదిరీపని చేసివుంది.

'నే నిక్కడ ఉన్నానని నీ కెల్లా తెలిసింది?'

'ఈ యింటిఅడ్రసు ఎల్లా కనుక్కోగలిగావు?'

'వచ్చి చాలాసేపు అయిందా?'

ఇలా రమణ ప్రశ్నలవర్షం కురిపిస్తున్నది. దివాన్ ఖానా (మగసాల)ని చూడడంలో నిమగ్నమైవున్నరఘుకి ఆప్రశ్నలు నూతిలోనిగొంతుకలకిమల్లే వినపడుతున్నాయి. రమణ తన గొడవలో వుండి, జవాబులకోసం నిరీక్షించకండానే 'నీకు ఒక

తమాషా చూపిస్తా' నని లోపలికి తుద్రున పరుగెత్తుకొని వెళ్ళింది.

ఆ తరువాత రఘుని దివాన్ ఖానాలోని పులితలలు కాని, జింకతలలుకాని, మఖ్ మల్ సోఫాలుకాని ఆకర్షించలేదు. అతను ఒంటరిగా ఉండడం చూచి, అదే అనువైన సమయమని ఎంచి రమణకి సంబంధించిన పూర్వపురిలో చనలన్నీ అతని తలలో తిరిగి ముసురుకున్నాయి. మెదడులో ప్రశ్నపరం పరల్ని రేపాయి.

‘రమణ పెళ్ళి ఆగిపోయినట్లేనా?’

‘పద్మ పెళ్ళి రమణని ఇక్కడికి తీసుకొచ్చిందా?’

‘పద్మా రమణా కలిసి నారాయణరావు మామయ్యని విజయవంతంగా ఎదుర్కోగలిగారా? లేక పెళ్ళికిముందు రెండుపూటలు పద్మతో గడపడానికి ఇక్కడికి వచ్చిందా?’

రఘుమెదడులో ప్రశ్నలు ప్రశ్నలుగానే వుండిపోయి నాయి.

ఇంతలోకే తిరిగి నవ్వులు. రమణా, మేడవైన కనపడిన అమ్మాయి ఇద్దరూకలిసి చెరి ఒక అమ్మాయిని నవ్వుతో మగసాలలోకి లాక్కొస్తున్నారు— మేడవైన కనపడిన అమ్మాయి కుడుతా, షెల్వార్, వోణీవేసుకున్న అమ్మాయిని లాక్కొస్తున్నది. దుస్తుల్నిబట్టి బహుశా ఆ అమ్మాయి తురకఅమ్మాయి కావచ్చునని అనుకున్నాడు రఘు. రమణ లాక్కొస్తున్న అమ్మాయి తెల్లచీర కట్టుకొని పట్టంచు తెల్లటిరవిక వేసుకుంది. మనిషి సన్నగా నాజూకుగా

వుంది. బెంగాలీచిత్రాలలో కనపడే అరమోడ్పుకళ్ళతో, సన్ననినాలికతో సన్ననిపెదవుల్ని తడుపుకుంటూ సిగ్గుతో శరీరాన్నంతా ఒక్కచోటికి కుదించుకుంటూ, నిష్ఫలితంగా రమణని లోపలికి లాగుతున్నది. కోలమొహం, పల్చనిచర్మం మనిషికి వింతసోయగాన్ని అమరుస్తున్నాయి.

గదిలోకిరావడంతోనే డాబ్బాపైన కనపడినఅమ్మాయి 'నా పేరు సుమన్' అనీ, తను లాక్కొస్తున్న అమ్మాయివేపు మొహాన్ని చాచి చూపుతో 'ఈ అమ్మాయి 'ఆయెషా' అనీ, రమణలాక్కొచ్చినఅమ్మాయి 'పద్మ' అనీ ముగ్గురినీ రఘుకి పరిచయంచేసింది. సుమన్ ధైర్యానికి రఘు ఆశ్చర్య చకితుడైనాడు. పేరునిబట్టి ఆ అమ్మాయి మహారాష్ట్రీల అమ్మాయి అయివుంటుందని అతను అనుకున్నాడు. పరిచయా లతో పద్మా, ఆయెషాలు ప్రతిఘటన మానుకున్నారు. మంత్ర ముగ్ధులకుమల్లే రమణ, సుమన్లకి స్వాధీనులైనారు. రమణ, సుమన్లు వాళ్ళిద్దరిని లాక్కొచ్చి, రఘుకి ఎదురుగావున్న సోఫాలో కూర్చోపెట్టారు. రమణ, సుమన్లు వాళ్ళ ఉభయ లకీ చెరిబకపక్కన కూర్చున్నారు.

'పద్మా, ఆయెషా - వీళ్ళిద్దరిలో ఎవరు అందంగా ఉన్నారు బావా?' అని అడిగింది రమణ, తనపక్కన కూర్చున్న పద్మని కొంటెగా క్రీగంటిచూపులతో చూస్తూ.

'వాళ్ళిద్దరే ఏఁ ఖర్మం - మా నలుగురిలో ఎవరు అందంగా ఉన్నారో చెప్పండి?' అంది సుమన్, రమణప్రశ్నని ఖండిస్తూ.

రమణప్రశ్నకి పద్మ సిగ్గులో ముకుళించుకుపోయింది. ఆయెషా కోపంగా రమణని క్రీగంటిచూపులతో చూస్తున్నది.

సుమన్, అంతద్వైర్యంగా 'మానలుగురిలో ఎవరు అందంగా ఉన్నారని అడగడం రఘుకి ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది. ఖెళ్ళున లెంపకాయవేసినట్లు సమాధానం చెబుదామనుకున్నాడు రఘు - కాని, వెంటనే సమాధాన మేదీ తట్టలేదు.

'మానలుగురిని బాగాపరిశీలించి మరీ జవాబుచెప్పండి- తొందరపడి తరువాత విచారించకండి' అంది సుమన్ ఉడుకు మోతుగా.

నలుగురు అందమైన అమ్మాయిలు తలవనితలంపుగా కనపడి 'మాలో మీకు నచ్చినవాళ్ళని ఎనరినైనా ఒకరిని వరించండి' అని నిలేసి అడిగితే, ఏ పురుషుడైనా ఏ సమాధానం చెప్పగలడు !

రఘు తనతోమాట్లాడుతున్న సుమన్ నితప్ప మిగతా ముగ్గురినీ పరిశీలించి చూడలేకపోయాడు. కాగా, ఒక నిర్ణయానికి రాలేకపోయాడు. మిగతాముగ్గురిని అప్పటిమట్టుకు వదిలేసి మొదట సుమన్ ని డీకొనదల్చుకున్నాడు.

'నిజం చెప్పమన్నారా?' అన్నాడు సుమన్ కళ్ళల్లోకి చూస్తూ.

'మీ కెప్పుడూ అబద్ధాలుచెప్పడమే అలవాటా?' అని తిప్పికొట్టింది సుమన్.

'ఆడవాళ్ళదగ్గర ఎప్పుడూ అబద్ధాలుచెప్పడమే శ్రేయస్కరం' అన్నాడు రఘు ఎత్తుకిపైఎత్తుగా.

‘అది మా నాయనమ్మలకాలంలో. నేడు పురుషులు స్త్రీలదగ్గర అబద్ధాలాడి తప్పించుకోలేరు’ అంది సుమన్ జాగృతిపొందుతున్న మహిళాప్రపంచానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తో.

‘ఏ చెప్పినా తప్పించుకోలేనప్పుడు నిజం చెప్పడమే మంచిదనుకుంటాను’ అన్నాడు రఘు స్త్రీజాతికి లొంగిపోతూ.

‘నిజమో, అబద్ధమో - ఏదో ఒకటి చెప్పండి మరి?’ అంది సుమన్, ఏదో ఒకటి తేల్చుకుందామనే ఉద్దేశంతో.

‘మరి నేను నిజంచెబితే, మీ రేమీ అనుకోరుగదూ?’ అని అడిగాడు రఘు, కొంచెం సందేహిస్తూ.

‘మేమే కావాలని అడిగినప్పుడు, అనుకోవడం దేనికి?’ అంది సుమన్ రఘుకి ధైర్యాన్ని పురికొల్పుతూ.

‘నాకు పోట్లాడేవాళ్ళంటే చాలా యిష్టం’ అన్నాడు రఘు, కొంటేగా సుమన్ వేపు చూస్తూ.

ఆవాక్యానికి రమణ, ఆయెషా, పద్మలు గొల్లు మన్నారు. సుమన్ రఘుసాహసానికి క్షణంసేపు బిత్తర పోయింది. తను విసరినబంతి రఘుకి తగిలి, తిరిగి తననే గట్టిగా దెబ్బతీయడం సుమన్ కి లజ్జాజనకంగా తోచింది.

‘అంటే రమణ మీ కిష్టంలేదన్నమాట?’ అంది సుమన్, బంతిని రమణపైకి విసరుతూ.

‘ఆమాట నే నన్నానా?’ అన్నాడు రఘు, సుమన్ తీర్పుని ఖండిస్తూ-

‘ఆ యిద్దరు మూగపిల్లలుకూడ మీ కిష్టమేనా?’ అని అడిగింది సుమన్ రఘుని, ఆయెషా, పద్మలని ఉద్దేశించి.

‘సిగ్గుతో, మూగవోయిన అమ్మాయిలంటేకూడా నాకు యిష్టమే’ అన్నాడు రఘు, సుమన్ ప్రశ్నకి సమాధానంగా.

‘కొంపదీసి, మానలుగురినీ పెళ్ళిచేసుకోరుగద!’ అంది సుమన్ గొల్లున నవ్వుతో.

‘ఇష్టమున్నంతమాత్రాన పెళ్ళిచేసుకోమని ఎక్కడ వుంది?’ అన్నాడు రఘు, సుమన్ ప్రశ్నకి సమాధానంగా.

‘ఈరోజు లేవడంతోనే ఎవరిమొహం చూచానో - రక్షించారు! లేకపోతే ఈక్షణంలో చచ్చి పెళ్ళాన్ని అయి కూర్చునేదాన్ని’ అంది సుమన్ అల్లరిగా.

‘అబ్బబ్బ! నీ అల్లరి నీవూనూ-కాసేపు వుండు’ అంది రమణ, సుమన్ ని ఉద్దేశించి.

‘ఏ, మీయిద్దరిమధ్య పానకంలోపుడకలాగా ఉన్నానా?’ అంది సుమన్, రమణని విసిరికొడుతో.

‘సుమన్ అల్లరి కేమిగాని - చెప్పా బావా, పీల్చిద్దరిలో ఎవరు అందంగా ఉన్నారో? ఆయెషా అందంగావుందని సుమన్, పద్మ అందంగావుందని నేను, ఇద్దరమూ పోట్లాడు కుంటూ ఉంటాము’ అంది రమణ, రఘుకళ్ళల్లోకి చూస్తూ-

నిజంవిచారిస్తే, ఇద్దరిలో ఎవరు అందంగాఉన్నారో తేల్చిచెప్పడం కష్టం. పద్మ స్వప్న సుందరి అయితే, ఆయెషా భూలోక సుందరి అని చెప్పొచ్చు. ఇద్దరూ కలిగినకుటుంబాల్లో పుట్టారు. అల్లారుముద్దుగా పెరిగారు. కలిమికి, అందానికి ఏదో అవినాభావసంబంధం వుంది - బహుశా కలిమి, వున్న అందాన్ని తీర్చిదిద్దుతుందేమో! రఘుకి స్వప్న సుందరి ఎంతో

నాజూకుగా సన్నగా కనపడితే-భూలోకసుందరి బాగా ఏపుగా పెరిగి, కొంచెంబూద్దుగా కనపడింది. ఇద్దరూ పచ్చగా, దబ్బి పండులాగా, ఎంతో ఆరోగ్యంగా ఉన్నారు. ఒకరు కమ్మని కలలుకల్పించి స్వప్నలోకాల్లోకి లాక్కెడితే, ఇంకొకరు స్వర్గమంటే ఎక్కడోలేదు, ఈ భూలోకంలోనే వుందని గుర్తుకు తెచ్చి స్వర్గం అందజేయగల అతాకికసౌఖ్యాల్ని కట్టెదుట నిలబెడతారు. ఒకరిది కోలమొహం అయితే, ఇంకొకరిది గుండనిమొహం. ఒకరు మల్లెపువ్వు అయితే, ఇంకొకరు గులాబీ. ఈ రెండుపువ్వుల్లో ఏది అందంగా వుండదని రెండింటిలో దేన్ని మనం కాదని తోసెయ్యగలం? గులాబీ చడువుల్ని సంతృప్తిపెడుతుంది, స్పర్శసుఖాన్ని ఇస్తుంది. కాని మల్లె ఈ రెండుసుఖాలేకాక కమ్మనిసువాసనల్ని వెదజల్లి, ఏదో అవ్యక్తానందాన్ని సమకూరుస్తుంది. అప్పుడు గులాబీకన్నా మల్లె ఎక్కువ ఆరాధ్య మవుతుంది.

‘ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు బావా! నేను అడిగినప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పవే!’ అని తొందరపెట్టింది, రమణ రఘుని.

‘నామట్టుకు నాకు ఇద్దరూ అందంగానే ఉన్నారు - ఒకరు స్వప్నసుందరిలాగా కనపడితే, ఇంకొకరు భూలోకసుందరిగా సాక్షాత్కరిస్తున్నారు’ అన్నాడు రఘు, రమణ ప్రశ్నకి సమాధానంగా.

“My dream girl” అని రమణ వెంటనే పద్మని కావలించుకుంది.

“My earthly damsel” అని సుమన్, అదేక్షణంలో ఆయెమాని తనబాహువుల్లో గట్టిగా బంధించింది.

స్వప్నసుందరీ, భూలోకసుందరీ సిగ్గుతో ఒక-చోటికి కుదించుకుపోయారు.

ఇంతలోకే దాసీది పెద్ద ప్రేలో టీ, బిస్కట్లూ తీసుకొచ్చి, నటరాజస్ఫటికవిగ్రహాన్ని కొద్దిగా పక్కకి జరిపి, మగ సాలలో మధ్యగావున్న టేబుల్ పైన పెట్టింది. రఘు అనాలో చితంగా దాసీదానికేసి చూచాడు. దాదాపు ఇరువయి సంవత్సరాలు ఉంటాయి. మనిషి మొత్తంమీద అందంగానే వుంది. శుభ్రమైనదుస్తులు ధరించింది. దేశముఖలు, జాగీర్దార్ల యిళ్ళల్లో సేవకులూ, దాసీలూ వంశపారంపర్యంగా ఉంటారనీ, వాళ్ళకి పెళ్ళిపెటాకులూ జరగవనీ రఘు ఎప్పుడో విన్నాడు. ప్రేపట్టుకొచ్చినమనిషి ఆ జాతికి సంబంధించింది కాదుకదా? అని అతనికి అనుమానం కలిగింది. టేబుల్ పైన ప్రే వుంచి దాసీది లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

పద్మ లేచి, టేబుల్ దగ్గరికి వెళ్లి, అయిదు కప్పల్లో టీ డి కాషా పోసింది. పాలుకలిపింది. స్పూన్ తో చక్కెర తీస్తూ 'ఎన్ని చెంచాలు వెయ్యమంటావు?' అని రమణని అడిగింది. 'రెండు' అని రమణ అనడంతోనే 'నాకూ రెండే' అని సుమన్ సమాధానంచెప్పింది. 'నీకో?' అని పద్మ ఆయెషాని ప్రశ్నించింది. 'రెండున్నర' అని ఆయెషా సన్నగా పలికింది. పద్మ 'ఎన్ని చెంచాలు' అని రఘుని అడగలేదు. నాలుగు కప్పల్లో చక్కెరకలిపి రఘుకేసి చూసింది. అడిగేవరకూ ఏమీ చెప్పకూడదని రఘు మానం వహించాడు. జవాబురాక పోవడం గమనించి 'మీ బావకి ఎన్ని చెంచాలు చక్కెర వెయ్యాలో కనుక్కో'మని రమణకి చెప్పింది. 'నేను కనుక్కో

వడ మేమిటి ? నీకు నోరు లేదా ?' అని రమణ జవాబు చెప్పడంతో తిరిగి పద్మ రఘుకేసి చూసింది. చూపులు కలిశాయి. కాని రఘు జవాబు ఏమీ చెప్పలేదు. తనచూపుల్ని పద్మ, రఘుచూపుల్లోంచి బలవంతంగా లాక్కొని అతని కప్పులో రెండుస్పాన్లు వేసింది. అందరికీ కప్పులు అందించింది. రఘుకీ అందించేప్పుడు, అతనిమునివేళ్ళు పద్మముని వేళ్ళకి తాకాయి. ఆమెవళ్ళు ఝల్లుమన్నది. రమణ బిస్కట్లు అందరికీ ఇచ్చింది. కాని పద్మ తీసుకోలేదు. బిస్కట్లు లేకండానే టీ తాగింది.

‘ఇంతకీ మేము ఊరినించివచ్చినతరువాత ఏంజరిగింది?’ అని అడిగాడు రఘు రమణకేసి చూస్తూ.

‘జరిగే దేముంది ? పెళ్లికొడుకునోట్లో గడ్డపడింది!’ అంది సుమన్ గొల్లున నవ్వుతో రఘుప్రశ్నకి సమాధానంగా.

‘మొత్తానికి మీరు పన్నినపన్నాగం విజయవంతమైందన్నమాట ? అన్నాడు రఘు సంభాషణని ఏవిధంగా కొనసాగించడమో తోచక.

‘ససేమిరా పెళ్లిచేసుకోనని నేను మొండికేశాను. కాగా, నిరాహారదీక్ష పూనాను. పద్మ నాతోఉండడంవల్ల నన్ను ఎవ్వరూ ఏమీఅనలేకపోయారు. తమలోతాము మండిపడ్డారు. ఒంటరిగావుంటే, ఆ మంటకి చిత్తకపొడిచేవారే. కాని అల్లాంటిదేమీ జరగకండానే నేను ఇక్కడికి తప్పించుకు వచ్చాను’ అంది రమణ, పరిస్థితుల్ని వివరిస్తూ.

‘మామయ్య నిన్ను పద్మతో రానిచ్చాడా ?’ అని అడిగాడు రఘు రమణని ఆతురతగా.

‘నాన్న ఇంట్లోవుంటే రానిచ్చేవాడేనా?’ అంది రమణ, ప్రశ్నకి పైప్రశ్న వేస్తూ.

‘అయితే, మామయ్యలేనిసమయంచూచుకొని ఇంట్లోనించి ఉడాయించారన్నమాట. మరి అత్తయ్య ఏమీ అనలేదా?’ అని రఘు తిరిగి ప్రశ్నించాడు.

‘రెండురోజులనించీ నేను అన్నంతినకపోవడంగమనించి, ఇక్కడికివస్తేనన్నా భోజనంచేస్తానేమో అని మెదలకండా ఊరుకుంది’ అంది రమణ వివరంగా.

‘మీరు ఇక్కడికి వచ్చినతరువాత, మామయ్య రా లేదా?’ అని రఘు అడిగాడు.

‘వచ్చాడు. నన్ను పంపించమని ఆంజనేయులు చిన్నా యనని అడిగాడు. అమ్మాయికి ఇష్టంలేనిపెళ్ళిచేయడానికి మీ మనస్సు ఎల్లాబిప్పుకుంది అని అడిగాడు. దాంతో నాన్నా ఆట కట్టుబడింది. పైగా పెళ్లిముహూర్తం దాటేవరకూ అమ్మాయిని మీయింటికి పంపించనని నిక్కచ్చిగా చెప్పాడు. అందువల్ల నాన్న వచ్చినదారినే తిరిగివెళ్ళాడు’ అని రమణ జవాబుచెప్పింది.

‘మరి భోజనం ఎక్కడ చేస్తున్నావు?’ అని రఘు రమణని ప్రశ్నించాడు.

‘ఈ ఇంటిపక్కనే ఒక బ్రాహ్మణయిల్లు వుంది. ఆ యింట్లో భోజనంచేస్తున్నాను’ అని చెప్పింది రమణ.

‘పోనీ, ఫీలుఖానాకి వచ్చేయ్యకూడదూ?’ అని సూచించాడు రఘు.

‘వస్తే ఏమిలేదు కాని, నాన్నకి తెలిస్తే కొంపలంటు కుంటాయి. వచ్చి ఆయన నన్ను ఊరికి తీసికెళ్ళి పెళ్ళిచేసినా చేసెయ్యవచ్చు. ఆతరువాత విచారించి లాభమేమిఉండదు’ అని ముందువెనకలు ఆలోచించి చెప్పింది రమణ.

‘ఆమాట నిజమే. కాగా, మొదటినించి మేమంటే అతనికి కోపం’ అన్నాడు రఘు, జరిగినవిషయాలన్నీ గుర్తు కు తెచ్చుకుంటూ.

‘మీరంటే ఈమధ్యనే నాన్నకి పడకండా వచ్చింది కాని, మొదటినించి కోపంవుందని నేను అనుకోను’ అని రమణ రఘుసౌరపాటుని సవరించింది.

‘అయితే, పెళ్లిముహూర్తం దాటేవరకూ, నీ ఉనికి ఇక్కడే నన్నమాట’ అన్నాడు రఘు, తుదివాక్యంగా.

‘ఇంక మరి అంతే!’ అంది రమణ క్లుప్తంగా.

‘మరి నేను వెళ్ళిరానా?’ అని అడిగాడు రఘు, రమణ చూపుల్లో తనచూపులు కలుపుతో.

‘మళ్ళీ ఎప్పుడు కనపడుతావు?’ అని అడిగింది రమణ, అతనిచూపుల్లో తనచూపులు లీనంచేస్తూ.

‘రేపు కొంచెం పనుంది - ఎల్లుండి వస్తా’ నని బయల్దే రాడు రఘు.

అతను లేవడంతోనే నలుగురు అమ్మాయిలూ లేచారు. ఆయెషా, పద్మలు మగసాలగుమ్మంలో ఆగిపోయారు. సుమన్ రమణలు వాకిలిగుమ్మంవరకు వచ్చి రఘుని సాగనంపారు.

రెండవరోజుఉడయం పదిగంటలకు రఘు తిరిగి ఆంజనే యులుగారియింటికి వెళ్ళాడు. ఆనాడు అతను యింటిముందు

తిరిగి తారట్లాడవలసిన అగశ్యం లేకపోయింది. రఘువెళ్ళిందే తడవుగా, వాకిట్లో ఒక సేవకుడు కనపడి అతన్ని మర్యాదగా మగసాలలోకి తీసుకు వెళ్లాడు. వెళ్ళినకాసేపాకి పద్మ అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ మగసాలలోకి వచ్చింది. పద్మ అప్పుడే తలంటిపోసుకున్నట్టుంది. తలవెంట్రుకలు వీపుమీదుగా జారవిడిచిఉన్నాయి. లేత గులాబీరంగు చీర కట్టి, ఎర్రని పట్టంచురవిక వేసుకుంది. ఎర్రని మఖమల్ ఆకు చెప్పలు వేసుకుంది.

‘నిన్న మద్రాస్ యూనివర్సిటీ ఇంటర్మీడియట్ వచ్చా యేమో, మీ పరీక్ష ఏమైంది?’ అని వచ్చీరావడంతోనే రఘుని అడిగింది.

మొన్నల్లా మానవ్రతంవహించిన పద్మేనా నేడు వచ్చీరావడంతోనే తనని ప్రశ్నిస్తున్నది?

‘ఏమవుతుంది? పరీక్ష ప్యాసుఅయ్యాను’ అన్నాడు రఘు క్లుప్తంగా.

‘క్లాస్ ఏమైనా వచ్చిందా?’ తిరిగి పద్మ ప్రశ్నించింది.

‘ఏదో ఫస్ట్ క్లాసు వచ్చింది’ అన్నాడు రఘునిర్లక్ష్యంగా.

‘కంగ్రాచ్యులేషన్స్’ అంది పద్మ ఉత్సాహంగా.

‘థ్యాంక్స్’ అన్నాడు రఘు సమాధానంగా.

అంతటితో సంభాషణ కట్టుబడిపోయింది. ఇద్దరూ మానంగా కూర్చున్నారు. పద్మ తలవాల్చి మగసాలలో పరిచివున్న తివాచీకేసి చూస్తున్నది.

‘రమణ ఏదీ?’ అని అడిగాడు రఘు ఆ మానాన్ని భరించలేక.

‘తలంటిపోసుకుంటున్నది. ఈపాటికి అయిపోయి వుంటుంది’ అంది పద్మ, ఎంతోకాలంసించీ ఆ గదిలో పాతుక పోయిన నిశ్శబ్దాన్ని పెళ్ళిగిస్తో.

మొన్న మానవ్రతంవహించిన పద్మ నేడు తనతో ఎందుకు మాట్లాడుతున్నదో రఘుకి అప్పుడు అర్థమైంది. రమణ తలంటిపోసుకుంటోవుండడంవల్ల విధిలేక పద్మ మొగ సాలకి వచ్చి, తనని పలకరించాల్సివచ్చిందని అనుకున్నాడు రఘు.

‘అరె! గదినిండా ముత్యాలేనే!’ అన్నాడు రఘు ఆశ్చర్యం ఉట్టిపడేకంఠంతో.

‘ముత్యాలా! ఏవీ?’ అంది పద్మ రఘుమాటలకి విస్తుపోతో.

‘మీకు కనపడటంలేదా!’ అన్నాడు రఘు, కంఠంలో మరీ ఆశ్చర్యాన్ని ధ్వనింపజేస్తో.

‘మీకు మతిపోలేదుకదా.’ అంది పద్మ రఘువెంట ధోరణికి తట్టుకోలేక.

‘మతిపోయింది నాకు కాదు - మీకు - మీరు మాట్లాడితే నోటిముత్యాలు రాలకండా వుంటాయా అని గదంతా పరిశీలిస్తున్నాను’ అన్నాడు రఘు కొంటెగానవ్వుతో.

మొన్న మానంగావున్నందుకు సమయంచూచుకొని రఘు తనపై గట్టిదెబ్బతీశాడనుకుంది పద్మ. కాని, దెబ్బకి దెబ్బ తీయడానికి ఆమెకు అప్పట్లో ఏమీ తోచలేదు. విధిలేక అప్పటిమట్టుకు మానంవహించింది.

కాసేపు మానంగా గడిచింది.

‘అనవసరంగా ముత్యాలు ఎందుకు వ్యయపరచడమని ఆలోచిస్తున్నారా?’ అన్నాడు రఘు తిరిగి కయ్యానికి కాలు దువ్వే ధోరణిలో.

‘లేదు, ఇంగ్లీషులో ఒక సామెత వుంది. అది జ్ఞాపక మొచ్చి ఏదో ఆలోచిస్తున్నాను’ అంది పద్మ, సూచన ప్రాయంగా దెబ్బకిదెబ్బతీస్తో.

‘Throughing pearls before a swine అనే సామెతేనా? అన్నాడు రఘు, ఆ దెబ్బకి ఉక్కిరిబిక్కిరిఅవుతూ.

‘విజ్ఞులు, మీకు చెప్పదగినదాన్నా నేను’ అంది పద్మ వినయం ఉట్టిపడే కంఠంతో.

ఈసారి రఘుకంఠం బిగుసుకుపోయింది. పద్మచూపిన సభ్యతకి ఆశ్చర్యమేసింది.

ఇంతలోకే రమణ మొగసాలలోకి వచ్చింది. రమణ కూడా లేతగులాబీరంగుచీర కట్టుకొని, ఎర్రనిపట్టంచురవిక తొడుక్కుంది. కాళ్ళకిమాత్రం ఎర్రనిమఖ్మల్ చెప్పులు లేవు. కాళ్ళు బరిగా వున్నాయి.

‘ఇద్దరూ ఒకేరకం దుస్తులు ధరించారు - విశేష మేమీ లేదుకదా?’ అని అడిగాడు రఘు, రమణ మగసాల లోకి వచ్చీరావడంతోనే.

‘అప్పచెల్లెల్లు ఒకేరకం దుస్తులు ధరించడంలో విశేష మేముంటుంది?’ అంది రమణ ప్రశ్నకి ఎదురుప్రశ్న వేస్తూ.

‘ఓహో! మీరిద్దరూ అప్పచెల్లెళ్ళన్నమాట!’ అన్నాడు రఘు, తెలియనిసంగతిని అప్పుడే తెలుసుకుంటున్న ధోరణిలో.

‘మరి కాక?’ అంది రమణ రఘునాథుని పూర్వాపరాలు అర్థంకాక.

‘అయితే పద్మ నాకు ఏమవుతుంది?’ అని అడిగాడు రఘు, కంఠంలో అమాయకత్వాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ.

ఆ ప్రశ్నకి పద్మ నిలువునా సిగ్గుతో క్రుంగిపోయింది. ‘నీకు తలలో జేజెమ్మ అవుతుంది’ అంది రమణ పద్మని విషమపరిస్థితుల్లోంచి తప్పిస్తూ.

ఆతరువాత రఘు పరీక్షాఫలితాన్నిగూర్చి సంభాషణ కొనసాగింది. కొంతసేపటికి దాసీది ప్రేలో లడ్డులు, గులాబ్ జామున్, కారపుపూస తెచ్చింది. ఇంకొక ప్రేలో డికాక్స్, పాలు, చక్కెర విడివిడిపాత్రలతో తీసుకొచ్చింది. తీపి తిని టీలు తాగడంతో ఆనాటిసమావేశం అంతమైంది.

7

‘విశ్వేశ్వరరావుగారు ఉన్నారా?’

రాత్రి ఎనిమిదిగంట లైంది. రుక్మిణి వంటచేస్తున్నది. వాకిట్లో ఎవరిదోపిలుపు వినపడగానే, ఏ అప్పలవాడో అయి వుంటా డనుకొని ‘లేరు’ అని గట్టిగా అరిచింది.

‘కాస్త తలుపుతీస్తారా?’

ఏ అప్పలవాడైనా వస్తే, ఒకపట్టాన వెళ్ళిపోడు - ‘ఎప్పుడు వస్తారు?’ ‘ఎక్కడికి వెళ్ళారు?’ మొదలైన ప్రశ్నలతో ఉన్నప్రాణంకాస్తా తోడేస్తాడు. వాకిలితలుపు వేసి వుంటే చిత్రవిచిత్రమైన ప్రశ్నలతో క్రాన్ పరీక్షచేసి నిజం

బయటపడేవరకూ మనిషిని ఉక్కిరిబిక్కిరిచేయడానికి వీలు ఉండదు - అందుకోసమే 'కాస్త తలుపు తీస్తారా?' అనే ధోరణిలో ప్రారంభించి, తలుపుతీయడంతోనే ఎదురుగా కనపడినమనిషిని లక్షప్రశ్నలువేసి మాక్ టాక్ టిక్సుతో కథని కైమాక్సులోకి దింపుతారు.

'ఏమండీ, కాస్త తలుపుతీస్తారా?' అని తిరిగి వెలుపలి గొంతుక అరిచింది.

రుక్మిణికి, అప్పలవాళ్ళగొంతుకల్ని ఎదుర్కొనేశక్తి లేదు. విధిలేక వెళ్లి వాకిలితలుపు తీసింది.

'ఎక్కడికి వెళ్ళారు?'

తిరిగి ప్రశ్నలవర్షం ప్రారంభమైంది. రుక్మిణికిమాత్రం తెలుసుననా? విశ్వేశ్వరరావు ఎక్కడికి వెళ్ళాడో సమాధానం చెప్పడానికి?

'ఏమో!'

'ఎప్పుడు వస్తారు?'

'ఏమో!'

'విశ్వేశ్వరరావుగారు అసలు ఇక్కడ ఉంటున్నారా?'

రుక్మిణికి, ఆ ప్రశ్న అర్థరహితంగా తోచింది.

'ఇక్కడఉండక ఇంకెక్కడ ఉంటారు?'

'వారికి ఇంకొకయిల్లుకూడా వుంది - అందుకని!'

రుక్మిణికి తన హీనస్థితి చప్పున గుర్తుకువచ్చింది. తనేమైనా పుస్తకట్టినభార్య అనా తనని విశ్వేశ్వరరావు ఎల్లప్పుడూ అంటిపెట్టుకొని ఉండడానికి? ఇష్టమొచ్చిననాడు వస్తాడు, లేకపోతే లేదు. ఆవచ్చిననాడుకూడా రాత్రికి చాలా

ప్రాద్దుపోయి వచ్చి, ఉదయం ఏ నాలుగుగంటలకో లేచి వెళ్ళిపోతాడు. ఈమధ్య కొన్నిరోజులు వరుసగా రావడం కూడా మానేశాడు. ఆరోజుల్లో తాను రాత్రిళ్ళు ఒంటరిగా బిక్కు-బిక్కు-మంటూ గడుపవలసివస్తుంది.

‘ఏమో! నిన్నమాత్రం వచ్చారు. ఈరోజుకూడా వస్తే రావచ్చు.’

‘నాపేరు రామనాథం. నేనూ అతనూ ఒక టేఆఫీసులో పనిచేస్తున్నాం.’

ఈమధ్యనే రామనాథం తనన్నేహితుడనీ వాళ్ళెల్లు పాతవాలాదిలో వుందనీ, అక్కడికి మారుద్దామనీ విశ్వేశ్వర రావుఅనడం రుక్మిణికి అమాంతంగా జ్ఞాపకంవచ్చింది. లోపలికి రమ్మనకండా వాకిలిగుమ్మంలో రామనాథాన్ని అంతసేపు నిలబెట్టినందుకు తననుతానే లోపలలోపల నిందించుకుంది.

‘ఏవోమాటలలో పడి మిమ్మల్ని లోపలికివచ్చి కూర్చోమనడమే మరచిపోయాను’ అంది రుక్మిణి, తన అతిథిసత్కారపు విధుల్ని గుర్తుకు తెచ్చుకుంటో.

‘లోపలికి వచ్చి కూర్చోమనడానికి నేను ఫలానాఅని చెప్పేవరకు మీకుమాత్రం ఎల్లా తెలుస్తుంది?’ అన్నాడు రామనాథం తనని ఆహ్వానించకపోవడంలో రుక్మిణిదోషం ఏమీ లేదని వ్యక్తపరుస్తూ.

వెంటనే లోపలికివచ్చి కూర్చున్నాడు రామనాథం.

‘పోనీ, ఇప్పుడు చెప్పండి, విశ్వేశ్వరావుగారు ఎప్పుడు వస్తారో?’ అని అడిగాడు రామనాథం, పరధ్యానంగా వున్న రుక్మిణిచూపుల్ని బలవంతంగా తనవేపుకు లాక్కుంటో.

‘పదిగంటలు దాటితేనేకాని రారేమోనని నా అనుమానం’ అంది రుక్మిణి క్లుప్తంగా.

రామనాథం తదేకధ్యానంగా తనని నఖశిఖపర్యంతం పరీక్షించడం, కొంతయిబ్బందిగా తోచింది రుక్మిణికి. అతను వచ్చినప్పటినించీ తనని అల్లాసే పరీక్షించి చూస్తున్నాడా? ఏమో... తనుమాత్రం గమనించలేదు. ఆ పరీక్షించి చూడడంలో అతని ఉద్దేశ మేమై వుంటుంది?

‘ఇప్పుడు ఎనిమిదీ యిరవై అయింది. ఇంకా రెండు గంటలు దాటితేనేకాని విశ్వేశ్వరరావుగారు రారన్నమాట’ అన్నాడు రామనాథం చేతిగడియారాన్ని పరిశీలిస్తూ.

‘ఈరోజే కల్సుకోవాల్సినంత అవసరం లేకపోతే రేపు మీకు ఆఫీసులో కనపడుతారుగా’ అంది రుక్మిణి, తన కళ్ళల్లోకి వాలిన రామనాథం చూపుల్ని తప్పించుకొంటూ.

‘వారం, పదిరోజులనించీ అతను ఆఫీసుకే రావడం లేదు’ అన్నాడు రామనాథం, తన చూపుల్ని రుక్మిణిమొహం మీదినించి వక్షోజాలమీదికి జారుస్తూ.

ఎవరో తనని వివస్త్త్రునిచేసి, చూడరానిచోట్లల్లా చూస్తూ, తాకరానిచోట్లల్లా తాకుతున్నట్లు రుక్మిణికి తోచింది. ఉత్తరక్షణంలోనే ఆమె శరీరంనిండా కొంగువేసుకుంది. ఆమెకి జరుగుతున్న సంభాషణపైన మనస్సు ఏమాత్రంలేదు.

‘ఆఫీసుకు వారం పదిరోజులనించి రావడంలేదా?’ అని అడిగింది మెకానికల్ గా.

‘ఆఫీసుకు రాకపోయినా ఫరవాలేదు. కాని ఈ అప్పుల గొడవలు చూసుకుంటే బాగుండేది’ అన్నాడు రామనాథం

తనచూపుల్ని తిరిగి రుక్మిణిమొహంమీదికి మళ్ళిస్తో.

‘అప్పుల మూలకంగా ఆఫీసులో కొత్తచిక్కులు ఏమైనా వచ్చాయా?’ అని అడిగింది రుక్మిణి, అమాయకంగా.

‘నిన్న సెట్టి ఆఫీసుకువచ్చి, అప్పవిషయంలో డైరెక్టర్‌కి ఫిర్యాదుచేస్తానని నానా హంగామా చేశాడు,’ అన్నాడు, రామనాథం ఈసారి రుక్మిణిచూపుల్లో తనచూపులు కలుపుతూ.

రుక్మిణి గొప్ప సందిగ్ధావస్థలో పడింది. ఆమె రామనాథంతో మాట్లాడనూలేదు, మానుకోనూ లేదు. అతని చూపులకి తట్టుకోలేక లోపలికి వెళ్లిపోదామనుకుంటే, ఏమి చెబుతాడో విందామని మనస్సు వెనక్కిలాగుతున్నది.

‘ఇంతకీ సెట్టి మీఅధికారిని చూచాడా?’ అని అడిగింది రుక్మిణి, రామనాథం కొంటెచూపుల్ని లక్ష్యంచేయకండా.

‘లేదు. విశ్వేశ్వరరావుగారు డబ్బు ఇవ్వకపోతే, నేను ఇస్తానని సర్దిచెప్పి పంపించాను’ అన్నాడు రామనాథం. విశ్వేశ్వరరావుని గొప్పవిపత్తునించి రక్షించిన ధోరణిలో.

రుక్మిణికి తాను తెలుసుకోదలచినదంతా తెలుసుకున్నట్లు తోచింది. ఆమె వెంటనే వంటగదిలో వెళ్లిపోయింది.

కాలచక్రం నిమిషాల్ని చుట్టివేస్తున్నది... ఒకటి... రెండూ... మూడూ... రామనాథం ఎంతసేపు కూర్చున్నాడో అతనికే తెలియదు. గదిలో లాంతరు చలనం లేకండా వెలుగుతున్నది. ఏవో రెక్కలపురుగులు లాంతరు

గాజుబుగ్గకేసి కొట్టుకుంటున్నాయి. బుగ్గని పగలగొట్టలేక కిందపడుతున్నాయి. తమకు కలిగిన పరాభవాన్ని తట్టుకోలేక, వీరావేశంతో నేలమీదినించి ఎగిరి తిరిగి గాజుబుగ్గని డీకొంటున్నాయి. లాంతరుకి ఆగాజుబుగ్గలేకపోతే ఎంతబాగుండేది. అవి వళ్లుతెలియని ఆవేశంలో దీపశిఖని చుంబించి, ధన్యత చెందేవి. ప్రేమాగ్నిలో ఆహుతిఅయి జన్మరాహిత్యాన్ని సాధించేవి.

రామనాథానికి ఎందుకో కణతలు కొట్టుకుంటున్నాయి. శరీరం క్రమంగా వేడెక్కుతున్నది. నోట్లో తడి ఆరిపోతున్నది.

‘కాసిన్ని మంచినీళ్ళు ఇస్తారా?’ డగ్గుత్తికతో అరిచాడు. రుక్మిణికి, రామనాథం అరుపు లోపలికి వినపడింది. కాని, ఆ పిలుపు ఏదో ప్రమాదభరితంగా కనపడింది. మగనెమలి, ఆడనెమలికోసం అరిచే అరుపుగా తోచింది. పోనీ, వినపడనట్లు నటిస్తే ... దానివల్ల ఏంలాభం? ... అతను తిరిగి ఎల్లాగూ పిలుస్తాడు ... ఏవిధంగా ఆలోచించినా తను తిరిగి అతనికి మంచినీరు యివ్వకతప్పదు.

రుక్మిణి మంచినీళ్ళగ్లాసు తీసుకొని బెదురుచూపులతో, అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ పక్కగదిలోకి వెళ్ళింది. రామనాథం తననీ, తనశరీరంలోని ప్రతిఅవయవాన్నీ, తన నడకనీ వెయ్యికళ్ళతో పరీక్షిస్తున్నాడు. రుక్మిణి రెప్పలు కిందికి వాల్చి ముందుకు నడిచింది. తను వంగి మంచినీళ్ళగ్లాసు కింద పెట్టబోతూవుండగా, అతను కుడిచెయ్యి గ్లాసుకోసం ముందుకు చాచాడు. చాచినచెయ్యి గమనించకండా రుక్మిణి

గ్లాసు కింద పెట్టింది. అమాంతంగా చాచినచెయ్యి గ్లాసుపైన వాలి తనమునివేళ్ళని స్పృశిస్తున్నది. తను చప్పున గ్లాసు మీదినించి చెయ్యిలాగేసుకుంది. ఆ ఊపుకి గ్లాసులోనినీళ్ళు సగానికిపైగా కిందికి వాలికాయి. చాచినచెయ్యి గ్లాసుమీది నించి ఎగిరి, తనచేతిని అందుకోవడానికి ప్రయత్నించింది. కాని, ఇంతలోకే వెలుపల అడుగులచప్పుడు, సైకిల్ చప్పుడు మిళితమై వినపడ్డాయి. తనచేతిని అందుకోవడానికి ప్రయత్నించినచెయ్యి చప్పున తనప్రయత్నాన్ని మానుకుంది. రుక్మిణి గిరుక్కున వెనక్కిమళ్ళి వంటగదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

ఇంతలోకే విశ్వేశ్వరరావు సైకిల్తో లోపలికి వచ్చాడు. సైకిల్ గదిలో గోడకి ఆనించి 'చాలాసేపు అయిందా వచ్చి?' అని అడిగాడు.

'ఆఁ, ఒకగంట అయింది' అన్నాడు రామనాథం ఊణంక్రితం తను తలదాకా మునకలువేసిన ఉద్రేక్ ప్రపంచంలోంచి తేరుకుని.

కుశలప్రశ్నలతరువాత రామనాథం విశ్వేశ్వరరావుకి సెట్టిసంగతి చెప్పాడు.

సెట్టికి ఆ రెండువందలు తాను సర్దుతానని విశ్వేశ్వర రావుకి హామీయిచ్చాడు. కాగా, విశ్వేశ్వరరావుస్థితిగతుల్ని గూర్చికూడా విచారించాడు. సెట్టికిచ్చే రెండువందలు కాక, ఇంకొకఅయిదువందలు కూడా అప్పుగా యివ్వడానికి ఒప్పు కున్నాడు.

రామనాథం బౌదార్యానికి విశ్వేశ్వరరావు కారణం ఊహించుకోలేకపోయినాడు. కారణంతో సంబంధంపెట్టుకో

కండా, కలిగినసత్ఫలితానికి సంతోషించాడు. కష్టాలలో తనని ఆదుకున్నందుకు రామనాథంపట్ల గొప్ప కృతజ్ఞతని ప్రకటించాడు. అతనిడబ్బు త్వరలోనే పువ్వుల్లోపెట్టి ముట్టచెబుతానన్నాడు. అతను చేసినమేలు ఎన్నటికీ మరిచిపోలేనని మరీమరీ చెప్పాడు. ఆపత్సమయంలో అండగా నిలిచినందుకు అతనికి జీవితాంతంవరకూ రుణపడివుంటానని అన్నాడు. కష్టకాలంలో చేయూతనిచ్చి తనని ఒకగట్టుకుచేర్చినందుకు, నిజంవిచారిస్తే, ఒక్క రామనాథమే తనకు నిజమైన మిత్రుడనీ, తక్కినవారు మిత్రులని పిలవడానికికూడా అనర్హులనీ అన్నాడు.

రామనాథం బయల్దేరుతుండగా విశ్వేశ్వరరావు 'భోజనంచేసి మరీ వెళ్ళరాదా?' అన్నాడు. 'లేదు. భోజనానికి ఇంటికి వెళ్ళాలి.' అని అంటే 'ఇదిమాత్రం నీఇల్లు కాదా? నేటినించి నీవు ఆ భేదాలు పాటించడానికి వీలులే'దని నొక్కిచెప్పాడు. 'ఈసారి వచ్చినప్పు డెప్పుడైనా భోజనం చేస్తాను. ఈనాటికిమాత్రం నన్ను తీసుకుపో'మని రామనాథం లేచాడు. వెంటనే విశ్వేశ్వరరావు లేచి లాంతరు అందుకొని అతనిముందు నడిచాడు. ఎంతోమర్యాదగా కొనవాకిలివరకూ అతనిని సాగనంపాడు.

విశ్వేశ్వరరావు తిరిగివచ్చేలోపుగా రుక్మిణి కంచంవేసి ఒక్కఅన్నంతప్ప మిగిలినవస్తువులన్నీ వడ్డించింది. దుస్తులు విప్పి, కాళ్ళు కడుక్కొని విశ్వేశ్వరరావు వచ్చి పీటమీద కూర్చున్నాడు. రుక్మిణి వేడివేడిఅన్నం వడ్డించింది. విశ్వేశ్వరరావు పచ్చడికలుపుకుంటూ 'పాతవాలాదిలోని రామనాథం

ఇంటికి ఎప్పుడు మారుదా'మని రుక్మిణిని అడిగాడు. 'చూతామని రుక్మిణి క్లుప్తంగా సమాధానంచెప్పింది. 'చూతామంటే కాదు. ఒకటిరెండురోజుల్లో మారాలి' అన్నాడు విశ్వేశ్వర రావు. ఆమాటలువినడంతోనే రుక్మిణికి గుండెల్లో రాయిపడ్డట్టయింది. ఎక్కడో పరాయిఇంట్లో ఉంటేనే అంతసాహసానికి ఒడిగట్టిన రామనాథం, స్వయంగా అతనిఇంట్లోనే వుంటే ఇంక బ్రతకనిస్తాడా అనే అనుమానం రుక్మిణికి కలిగింది. దానితో పాతవాలాదికి వెళ్ళడం ఏవిధంగానైనా పడగొట్టడం అవసరమని ఆమెకు తోచింది.

'అంతాంద రెండుకు ? ఆలోచింతా మన్నానుగా!'

'మనం ఆలోచిస్తూ కూచుంటే, మనకోసం ఆయిల్లు ఆగుతుందా ?'

'అంతఆగనియిల్లుకోసా, మనమాత్రం ప్రాకులాడడం దేనికి ?'

'మంచిసహవాసం-తరువాత మనం కోరుకున్నా మనకు దొరుకుతుందా ?'

'మీ రామనాథాన్నిబట్టి చూస్తేమాత్రం, అది అంత మంచి సహవాసంగా కనపడడంలేదు.'

'ఎందుచేత ?'

'ఇంకా ఎందుచేత అని అడుగుకున్నా రేమిటి ? అతనిప్రవర్తన నాకు బొత్తిగా బాగుండలేదు.'

'అతనిప్రవర్తన బాగుండకపోవడం మేమిటి? నీ కేమైనా మతిపోలేదుకదా ?'

‘నా కేమీ మతిపోలేను. అతని ప్రవర్తన బాగుండలేదు కనుకనే బాగుండలే దన్నాను. అంతే.’

‘ఇంతకీ జరిగిం దేమిటి?’

‘జరిగే దేముంది—వచ్చినప్పటినించీ ఒకటే పనిగా, అదోరకంగా నావేపు చూచాడు. మంచినీళ్ళు ఇవ్వబోతే, నా చెయ్యి అందుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు.’

‘అంతేకదా? నే నింకేదో అనుకున్నాను.’

‘ఆ అనుకోవల్సిన రోజు వస్తుందేమోనని నాభయం. అందుకోసమే నేను, పాతవాలాక్రికి మనం వెళ్ళవద్దంటున్నది.’

‘ఆరోజు వస్తే మరీ సుఖోషం - నేను రామనాథానికి యివ్వవల్సిన డబ్బుసూడా యివ్వాలి అనసరం ఉండదు.’

‘మీరు మగవాళ్ళు కాకూ? మీరు పౌరుషమంటూ లేదూ? ఎక్కడైతే నా అప్పుకోసం స్వంతస్త్రీని తాకటుపెట్టుకుంటారా?’

‘నువ్వేమైనా నేను పుస్తైకట్టి పెళ్ళిచేసుకున్న భార్యవా నాకు పౌరుషం రావడానికి? స్వయంగా పుస్తైకట్టి పెళ్ళిచేసుకున్న భార్యవిషయంలోనే నా కా పట్టింపు లేనప్పుడు ఏదో మదమెక్కి నా వెంటబడిన మనిషి విషయంలో ఎందుకుంటుంది?’

‘ఆ రామనాథమే స్వయంగా మీ భార్యని బలాత్కారంచేస్తే మీరు ఊరుకుంటారా?’

‘ఎందుకు ఊరుకోను? ఈ స్త్రీలకోసం కలిగిన వాళ్ళతో కోరి కయ్యానికి కాలుదువ్వుతానా? జీవితంలో డబ్బువుంటే స్త్రీలు లక్షలకొద్దీ వస్తారు. తాగుడు వస్తుంది. అంతెందుకు

సర్వసౌఖ్యాలూ లభిస్తాయి. అది లేనినాడు ఏమీ ఉండదు. పుస్తకట్టినస్త్రీకూడా ఎదురుతిరుగుతుంది అవమానిస్తుంది. డబ్బుకోసం భర్తని నానా హింసలుపెడుతుంది. నిజం విచారిస్తే నా కీ ఉద్యోగం ఎన్నో కాలాలపాటు నిలవదు. ఈ అప్పులనాళ్ళు త్వరలో కోర్టులకి ఎక్కక మానరు. వాళ్లు కోర్టులకి ఎక్కడంతోనే ఉద్యోగంకాస్తా ఊడికూర్చుంటుంది. జైలుశిక్ష ప్రాప్తిస్తుంది. దీపం ఉన్నప్పుడే ఇల్లు చక్కదిద్దు కోవడం మంచిది. అందుకోసం జైలుకు వెళ్ళేముందు చేతి కందినడబ్బంతా ఖర్చుపెట్టి, సర్వసౌఖ్యాలూ అనుభవిస్తాను. రాని డబ్బుకోసం ప్రయత్నిస్తాను. డబ్బు ! డబ్బు ! డబ్బు ! నాకు డబ్బుతప్ప జీవితంలో ఇంకేమీ అక్కర్లేదు. నాకు డబ్బే సర్వస్వం—డబ్బే భార్యాపిల్లలు—డబ్బే నాకు ఆత్మీయులూబంధువులూనూ. జీవితంలో డబ్బు అందించగల సర్వ సౌఖ్యాల్నీ—ప్రపంచంలో ఇంక ఏ ఒక్కసౌఖ్యమూ మిగలకండా అనుభవిస్తాను. ఆ తరువాత జైలుశిక్ష కాని, మరణ దండనగాని ఏది అనుభవించవల్సివచ్చినా నేను వెనుదీయను. సంతోషంగా నాటిని ఆహ్వానిస్తాను. ‘అయ్యో ! జీవితంలో ఫలానిసుఖాన్ని అనుభవించలేదే !’ అనే విచారం నాకు అప్పుడు వుండదు. అన్నిసుఖాల్నీ చవిచూచాను, ఇంక జీవితం నాకు అందివ్వగలమాధుర్యం ఏమీ లేదనే సంతృప్తితో, ధీమాతో, గర్వంతో చివరికి మృత్యువుకై నా చిరునవ్వుతో సుస్వాగతం చెబుతాను. సంతోషంగా ఆమె కౌగిలిలో తలదాచుకుంటాను. కాని నాదగ్గర ఇంక ఆటే వ్యవధి లేదు. ఏ కొద్దిరోజులో మిగిలిఉన్నాయి. ఈ అప్పుల

వాళ్ళు నన్ను ఎంతోకాలం సర్వస్వంత్రంగా ఉండనివ్వరు. వాళ్ళు నన్ను కోర్కెలకీడ్చడకముందే జీవితం నాకు అందించ గల జీవనమాధుర్యాన్ని నేను అడుగంటా చవిచూడాలి. ఒక్కక్షణమైనా వృధాగా కాలయాపనచేయడానికి వీలులేదు; వీలు ఉండకూడదుకూడా.'

విశ్వేశ్వరరావు ధోరణికి మక్కిశి చకిశురాలైంది. ఎప్పుడో జీవితంలో అతడు తప్పటడుగువేశాడు. సుడిగుండంలో పడ్డాడు. అప్పులసుడిగుండంనించి తేరుకోవడానికి అతనికి శక్తిలేదు. సామర్థ్యంలేదు. సుడిగుండంలో కూరుకు పోవడానికి సంసిద్ధంగా ఉన్నాడు. ముణగడంతప్ప వేరే గత్యంతరంలేదని అతనికికూడా తెలుసు. ఆ నిస్సహాయస్థితిలో తనజీవితంచుట్టూ అతడు ఒక మెట్టవేదాంతాన్ని అల్లుకున్నాడు. దానికి వన్నెలూ, చిన్నెలూ తీర్చిదిద్దుకున్నాడు. జీవితంలో దర్జాగా బ్రతకడం అవసరమనే దుర్భమలో మొదట పడ్డాడు. దానికి తగిన సాధనసంపత్తులు లేవు. చాలీ చాలని జీతంతో దర్జాలు సాగలేను. అప్పులు చేశాడు. అప్పులతో కోరికల్ని పెంచుకున్నాడు. ఇంద్రియసౌఖ్యాలకి లోనయ్యాడు. జీవనపరిమాణాన్ని హెచ్చించుకున్నాడు. దానిని నిలబెట్టుకోవడానికి అబద్ధాలు ఆడాడు. ఇంకా అప్పులు చేశాడు. కోరికలు తీరలేదు. అనుభవించవల్సిన సౌఖ్యాలన్నీ ఇంకా మిగిలిపోయాయే అనే బెంగపట్టుకుంది. జీవితం ఎన్నడో దుఃఖాంతం కాకతప్పదని చెలిసింది. సర్వసౌఖ్యాలకూ డబ్బే మూలమని తెలుసుకున్నాడు. జీవితంలో ఏదో అనిర్వచనీయమైన ఆనందాన్ని పొందవలెనని అనుకున్నాడు. దానికోసం

డబ్బులవసరమని, జీవితంలో ధనదాహం పెంచుకున్నాడు. డబ్బుని ఆరాధించడం మొదలెట్టాడు. ధనారాధనతో జీవితంలో అన్ని అనుబంధాలూ తెగిపోయినవి. భార్య దూరమైంది. ఆత్మీయులూ, బంధువులూ దూరమైనారు. అనుబంధాలన్నీ తెగిపోవడంతో మనిషిలో ఒక్క స్వార్థంతప్ప ఇంకేమీ మిగలలేదు. కామిర్లకళ్ళతోచూస్తే ప్రపంచమంతా పచ్చగాకనపడినట్లు స్వార్థదృష్టితోచూస్తే ప్రపంచం స్వార్థమయంగా కనపడింది. ఆలంబనలన్నీ తెగిపోగా తానూ, తను అనుభవించాల్సిన సౌఖ్యాల్నూ మిగిలిపోయాయి. సౌఖ్యాలు అనుభవించవల్సిన తనూ, సౌఖ్యాలను సమకూర్చగలిగిన డబ్బూ జీవితంలో ప్రాముఖ్యతవహించాయి. తనూ, డబ్బూ, సౌఖ్యం ఇదీ విషవలయం. ఈ విషవలయంనుంచి అతన్ని తప్పించడానికి అతనిముందు కొంత డబ్బు పారేస్తే? నిజమే, ఊణికంగానైనా అతనికి అప్పులనించి విముక్తి కలుగుతుంది. అప్పులనించి విముక్తి కలగడంతో అతనిజీవితం చెడుమార్గం నుంచి మంచిమార్గంవేపు మల్లినా మళ్ళవచ్చు. అతను తనని నిరాశ్రయురాలిగాచేసి, తనజీవితాన్ని నడివీధినవిసిరినమాట నిజమే. తనని ఉప్పుడుకత్తెకన్నా నికృష్టంగాచూస్తున్నమాట నిజమే. తనశీలాన్ని చులకనచేసి దాన్ని రామనాథంముందు బట్టబయలుగా విసరుతున్నమాటకూడా నిజమే. కాని, అతను నీచంగా ప్రవర్తిస్తే, తను నీచంగా ప్రవర్తించాలని ఎక్కడుంది? ఎవరిపాపాన వాళ్ళు పోతారు. తనుమాత్రం ఈ తరుణంలో విశ్వేశ్వరరావుకి సహాయంచేయక తప్పదని అనుకుంది రుక్మిణి. తనశీలం ఇదివరకే చెడింది. ఇప్పుడు

కొత్తగా చెడే దేముందని? ఇదివరకే తనబ్రతుకు నలుగురిలో నగుబాట్లపాలైంది. అంతకన్నా ఎక్కువ ఇప్పుడు జరిగే దేముందని?

విశ్వేశ్వరరావు కలిపిన అన్నం ఒక్క-కుతోసి, లేచి చెయ్యికడుక్కున్నాడు. దుస్తులు వేసుకొని ఎక్కడికో బయల్దేరుతుండగా 'ఒక్క-మాట వింటారా?' అని రుక్మిణి ఎదురుగా వచ్చింది.

'ఏమిటి?' అని విశ్వేశ్వరరావు విసుగ్గా అడిగాడు.

'నా' కంటే యిస్తాను. అది అమ్మేసి అప్పులు తీర్చే సెయ్యండి' అంది రుక్మిణి, ప్రాధేయపడుతున్న కంఠంతో.

'నా అప్పులముందు నీ కంటే ఏమూలకు వస్తుంది?' అని ప్రశ్నించాడు విశ్వేశ్వరరావు.

'మిగిలిన డబ్బు రామనాథందగ్గర అప్పతీసుకోండి' అంది రుక్మిణి ఒక సూచనగా.

'అంత డబ్బు అతను అప్పుయిస్తాడా?' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు, సందేహం ఉట్టిపడుతున్న కంఠంతో.

'మీరు అడుగుతే ఇవ్వకండా వుంటాడా?' అంది రుక్మిణి ఏమీ పాలుపోక.

'ఏమో! అనుమానమే!' అన్నాడు విశ్వేశ్వరరావు గొప్ప నిరాశతో.

'అడిగి చూడండి, ఇస్తే ఇస్తాడు లేకపోతే లేదు' అంది రుక్మిణి అటా ఇటా తెల్పుకోవడం మంచిదనే దృష్టితో.

అంతటితో విశ్వేశ్వరరావు కాలినడకని ఇంటిసంచి బయల్దేరి వెళ్ళాడు. రాత్రి ఏ రెండుగంటలుదాటినతరువాత

ఇంటికి వచ్చాడు. తలుపు దబదబా బాదాడు. తలుపు తెరుచు కోవడంతో షూజు వదిలించుకోవడానికి కాళ్ళురూడించి, పక్కమీద పడ్డాడు. వెంటనే గురుపెట్టి నిద్రపోయాడు.

దుక్కిణి యథాప్రకారం శెల్లవారురూమున నాలుగు గంటలకు లేచి, విశ్వేశ్వరరావుని లేపింది. అతను కాల కృత్యాలు తీర్చుకునేసరికల్లా కాఫీ యిచ్చి, స్నానానికి వేడినీళ్ళు తోడింది. విశ్వేశ్వరరావు స్నానంచేసి, దుస్తులు వేసుకున్నాడు. షూజుతోడుక్కుండున్నప్పుడు దుక్కిణి పెట్టె లోంచి కంటెతీసి విశ్వేశ్వరరావుచేతికి అందించింది. విశ్వేశ్వరరావు దుక్కిణిచేతుల్లోంచి మానంగా కంటె అందుకొని, సైకిల్ తీసుకోకుండానే ఇంటినించి బయల్దేరాడు.

*

*

*

ఆనాటి సాయంత్రం తిరిగి రామనాథం వచ్చాడు. అతన్ని చూచీ చూడడంతోనే దుక్కిణికి శరీరంపైన తేళ్ళూ, జైరెలూ పాకినట్లు అయింది. ఎందుకో కుడికన్ను అదిరింది. గుండెల్లో ఏదో దడ ప్రారంభమైంది. ఏదో భయం పట్టుకొని పీడంచసాగింది. తలుపుతీసి దుక్కిణి లోపలికి నెడుతుండగా 'విశ్వేశ్వరరావు ఇంట్లో లేడా?' అని రామనాథం అడిగాడు. దుక్కిణి వినిపించుకోకుండా వంటయింట్లోకి వెళ్ళిపోయింది. తలుపుచప్పుడై నప్పుడు తలుపుతీసుకుండావుంటే బాగుండేదను కుంది. కాని, రామనాథం వచ్చాడని తన కేం తెలుసు? అమాయకంగా వెళ్ళి తలుపుతీసింది. జరిగినదానికి ఇప్పుడు పశ్చాత్తాపపడి లాభం? ఇంటికి దిడ్డితలుపువుంటే బాగుండు ననిపించింది. పక్కంటికి వెళ్ళి రామనాథం ఇంట్లో ఉన్నంతసేపూ,

అక్కడ కూర్చోవడానికి వీలుండేది. రామనాథాన్ని చూచి తను ఇంతగా భయపడడం దేనికని వితర్కించుకుంది. ఏవో అనవసరభయాలు కల్పించుకొని బాధపడడం దేనికని, మనస్సు కుదుటపరచుకోవడానికి ప్రయత్నించింది. కాని, ఎంత ప్రయత్నించినా మనస్సుకుదుటపడలేదు. జరగరానిఅకృత్యం ఏవో జరగనుందని మెదడు పదేపదే హెచ్చరిస్తున్నది. ఈ విషమపరిస్థితుల్లోంచి ఎల్లాతప్పించుకోవడమా అని, రుక్మిణి మనస్సు ఆరాటపడసాగింది. పక్కయింట్లోకి వెళ్ళి ఎవరి నైనా తోడుకెచ్చుకుంటే ? రామనాథం తిరిగి ఈనాడు కూడా వస్తాడని ముందుగా తెలిసివుంటే, తను ఇవివరకే ఆ పని చేసివుండేది. పోసి, ఇప్పుడయినా మించిపోయిందేమిటి ? ఇప్పుడు పోయి ఎవరినైనా తీసుకొనివస్తే ? నిజమే. తీసుకొనిరావడమే మంచిది. 'దుష్టో దూర వర్జితః' అన్నారు. ఈపాటికి పనిమనిషి వచ్చిఉంటుందా ? నాలుగే అయింది. ఇప్పుడప్పుడే ఎక్కడినించి వస్తుంది? అయిదు దాటితేగాని, అది అంట్లకోసం రాదు. పక్కాటిఆమెని పిల్చుకొనిరావడమే మంచిదని నిశ్చయించుకుంది రుక్మిణి. వెళ్ళి ఆమెని తీసుకొద్దామంటే ఎందుకో కాళ్ళు తడబడుతున్నాయి. ఇప్పుడు అద్వైత్యపడితే లాభంలేదని రుక్మిణి వంటింట్లోంచి తలవంచుకొని, బయల్దేరింది. అడుగులు తడబడుతూనే ఉన్నాయి. ఎందుకో శరీరం కంపించిపోతున్నది.

అదేమిటి ? ఆ వాకిలితలుపు ఎవరు వేశారు? తను గడియతీసి వంటయింట్లోకి వెళ్ళిపోయిందే ! రామనాథం వేయలేదుకదా ! అతనుతప్ప ఇంక ఎవరు వేస్తారు ? అతనే

వేసిఉంటాడని తోచడంతో రుక్మిణికి ముచ్చెమటలు పోశాయి. అయినా రుక్మిణి ఏమీ అక్ష్యం చేయకండా ముందుకు సాగింది. ఒకటి... రెండు... మూడు... నాలుగు... నాలుగు అడుగుల్లో వాకిలితలుపుచేరుకోవచ్చు. గడియతీసి బయటికి గంతు వేయవచ్చు. రుక్మిణి ఒక అడుగు ముందుకు వేసింది. రెండవ అడుగు ముందుకు పడుతున్నది. ఇంతలో కే వెనకనించి ఎవరో పరుగెత్తుకొచ్చిన చప్పుడు అయింది. రెండవ అడుగు పడి మూడవ అడుగు పడేలోపుగా బుజంపట్టి ఎవరో వెనక్కి లాగు తున్నట్టు అనిపించింది. రుక్మిణి కంఠలోంచి అమాంతంగా ఒక పెద్ద కేక బయల్దేరింది. ఎవరో నోరునొక్కి ఆ కేకను గొంతులోనే అణచివేస్తున్నారు. నోరునొక్కిన చెయ్యి, ముక్కు చెలిమిలకి అడ్డంగానిలిచి శ్వాస ఆడకండా చేస్తున్నది. శ్వాస భారంగా వస్తున్నది. కళ్ళు తిరుగుతున్నాయి. రుక్మిణి కొంచెంసేపు ఆ బలమైన చేతులతో పోరాడింది. కాని, లాభంలేకపోయింది. శ్వాస ఆడక మెదడు గిరున తిరిగింది. రుక్మిణి వివశయై, స్పృహతప్పి, తనని చేతులతో బంధించిన శరీరంపైన విరుచుకుపడింది.... .. ఎవరో మొహంపైన నీళ్ళు చల్లుతున్నారు. కళ్ళు తెరిచిచూసేసరికల్లా తను రామనాథం తొడపైన తలపెట్టి పడుకున్నట్టు రుక్మిణికి తోచింది. దిగ్గున లేచి కూర్చోవడానికి ప్రయత్నించింది. కాని, చేతులు తిరిగి బలంగా అదిమిపెట్టి పడుకోబెట్టాయి. రుక్మిణి తిరిగి కొంతసేపు ఆ చేతులతో పెనుగులాడింది. కాని, చివరికి లాభంలేక కళ్ళు మూసుకుంది.... .. ఎడమచెయ్యి తననోటిని గట్టిగా అదిమి పట్టింది. కాని, ఈసారి ముక్కుచెలిమిలు మూసుకుపోలేదు.

... .. ఏదో బలమైన శరీరం, తనని బలవంతంగా లొంగదీస్తున్నది.... .. రుక్మిణీకి అమాంతంగా దుఃఖం పొంగుకొచ్చింది. కన్నీళ్ళు ఏకధారగా కణతలమీదుగా చెవులసందుల్లోకి ప్రవహిస్తున్నాయి... తన కన్నీళ్లు తాను తుడుచుకోలేని దుస్థితిలో రుక్మిణి మరీ వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది...

ఆ సాయంత్రం పనిమనిషి రాలేదు.

ఆ రాత్రి విశ్వేశ్వరరావునూడా ఇంటికి తిరిగిరాలేదు. తలుపు గడియవేసిలేదు. ఊరికే వేసిఉంది.... అయింటికి ఆరాత్రి వాకిలితలుపు గడియవేసేనాధుడు లేడు... తలుపు రెక్కలు జోడించి లేపు—ఓరగా వేసిఉన్నాయి.

8

వేంకటరామయ్య ఒకరోజుమధ్యాహ్నం పడుకుంటే పైన ఒకచనిపోయినపాము ఫీలుఖానాలోని ఇంటికప్పులోంచి పడింది. పైన ఏదో పడడంతోనే వేంకటరామయ్యకు మెలకువవచ్చింది. లేచి ఉత్తరీయం చలుపుతే పక్కపైన పాము పడిఉండడం కనపడింది. పాము అంత పెద్దది కాదు. మూరెడు కన్నా తక్కువవుంది. గద్దవదై నా చనిపోయినపాముని ఇంటికప్పుపైన పడేసివుంటుంది తామువుంటున్నది పెంకుటిల్లు. పెంకుటింట్లోంచి జారి కిందపడివుంటుందని అనుకున్నాడు వేంకటరామయ్య. ఎందుకో మనస్సు కలుక్కు మంది. చనిపోయిన పాము శరీరంపైన పడటం అనర్థదాయకమని అోచింది. ఇటీవలనే దేవీనవరాత్రులప్పుడు అఖండజ్యోతి ఆరిపోయింది. ఆ సంఘటన మనస్సులో మెరమెరలాడుతూనే వుంది. గోరు

చుట్టుపై రోకటిపోటన్నట్టు ఇప్పుడు ఇంకొకసంఘటన జరిగింది. 'ఒకదానితరువాత ఇంకొకటిగా కలుగుతున్న ఈదుశ్శకునాలకి కారణం ఏమిటా?' అని మనస్సు పరిపరివిధాలపోయింది. తమఇంట్లో 'బాల' ప్రత్యక్షమై వం - దీపంఆరిపోయినప్పుడల్లా తమకుటుంబంలో ఎవరోఒకరు చనిపోవడం కద్దు. తనతండ్రి చనిపోయినసంవత్సరంలో అఖండజ్యోతి ఆరిపోయింది. తనతాత చనిపోయినప్పుడుకూడా అఖండజ్యోతి ఆరిపోయిందట !

తమఇంట్లో దసరానవరాత్రులకి పదిరోజులూ అఖండ జ్యోతి వెలుగుతుంది. పదవనాడు దేవికి ఉద్వాసనచెప్పికాని దీపాన్ని కదిలించరు. దేవిని ఆహ్వానించి ఉద్వాసన చెప్పే వరకూ దేవిదగ్గర దీపం వెలుగుతుండాలిందే. తను ఆ పది రోజులూ భోజనంచెయ్యడు. ప్రదోషపూజ చేసి, ఒకగ్లాసు పాలు తాగి, రెండుఅరటిపండ్లుమాత్రం తింటాడు. ఎందుకో ఆరోజుల్లో అసలు ఆకలేవేయదు. అమ్మవారిని చూస్తూ కూచుంటే కడుపునిండినట్లువుంటుంది. మొదటిరోజున స్నానం చేసి, దీక్షావస్త్రాలు ధరించినప్పటినించీ పదిరోజులవరకూ తను పూజాగృహాన్నిదాటి వెళ్ళడు. రాత్రిళ్ళుకూడా మడితో తను పూజాగృహంలోనే పడుకుంటాడు. మడికట్టుకోనిది పూజాగృహంలోకి ఎవ్వరూ రాదు. ఆ పదిరోజులూ తను పలికినమాట వేదవాక్యంలా జరిగితీరుతుందని అందరూ అనడం కద్దు. అందువల్ల తను ఎవ్వరితోనూ మాట్లాడడు. మాన ప్రతంతో కాలంగడుపుతాడు. ఆపదిరోజులూ తనకు రాత్రిళ్ళు నిద్రకూడా సరిగ్గా పట్టదు. ఏదో కాస్త కునుకుపడితే, ఎవరో

చిన్నపిల్ల వచ్చి తనని తట్టి లేపినట్లు తోస్తుంది. లేచి చూస్తే ఏమీ వుండదు. పూజాగృహమంతా ఏదో అద్వితీయమైన వెలుగుతో నిండిపోతుంది. ఆ వెలుగు సూర్యరశ్మిలాగా జిగేలు మనదు. సన్నని చంద్రకిరణంలా ప్రశాంతతని వెదజల్లుతుంది. హృదయాన్ని నందనవనంలా వికసింపజేస్తుంది. ఏదో అనిర్వచనీయమైన అతాకిక ఆనందాన్ని సమకూరుస్తుంది, అంతే ! ఆ తరువాత కొంతకాలానికి చంద్రకిరణం జారిపోతుంది తిరిగి వాస్తవికప్రపంచం కట్టెమంట నిలుస్తుంది..

ఈసారి జ్యోతిఆరిపోయినప్పుడు ఎవరో తనని చెంప మీద ఘేర్చునకొట్టి, నిద్రలేపారు. ఆదరాబాదరాలేచి చూస్తే సరికల్లా జ్యోతిఆరిపోయివుంది. కాగా, వత్తి కొడిగట్టి ఎర్రగా చీకట్లో మెగుస్తున్నది. తను అగ్గిపుల్లగీచి వత్తి వెలిగించాడు. దీపం వెలిగింది. కాని, కాసేపటికి దీపం క్రమంగా పెద్దది కావడం మొదలెట్టింది. జ్యోతి క్రమశః పూజాగృహమంతా వ్యాపించింది. ఆ జ్యోతిలో తనకి ఒకబాల కనపడింది. తన చిన్ని చేతులతో, తనని ఎక్కడికో రమ్మని పిలుస్తున్నది. తన కళ్లు మిరుమిట్లు చెందాయి. కళ్ళుమలుపుకొని చూస్తే ఏమీ లేదు. దీపం మామూలుగా వెలుగుతున్నది. ఆనాడే తనకు తెలిసింది—తను ఇంక అట్టేకాలం బ్రతకనని; మహా గడిస్తే ఒకఆరునెల్లు గడవవచ్చునని; అంతకుమించితే పదకొండునెల్లు వరకు వెళ్ళవచ్చునని. కాని, సంవత్సరమాత్రం దాటదు. తిరిగి దేవీనవరాత్రులు చూడడం దర్భటం. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో పైనించి పాముపడింది. ఈ సంఘటన తనమృత్యువుని త్వరపెట్టడంలేదుకదా ! దీనిఅంతరార్థం ఇంతకన్నా ఏమై ఉంటుంది ?

ఇతరమేమీ కాజాలదని తోచింది. గడువు దగ్గరపడింది. ఈరోజు నవమి. సరిగా ఒక నెలరోజులక్రితం ఈ నవమినాడే జ్యోతి ఆరిపోయింది. తిరిగి నవమినాటికి పైన చనిపోయిన పాము పడింది. ఈతిథులకీ తన మృత్యువుకీ ఏదైనా సన్నిహిత సంబంధం ఉందా? తప్పక ఉండేవుంటుంది. నెలరోజులు దాటదా? దాటినట్లే తోస్తుంది. మృత్యువునిషయంలో అంత నిశ్చిన్మాగా ఎవరు తేల్చి చెప్పగలరు? ఇంతవరకు రెండుసార్లు హెచ్చరికలు లభించాయి. మూడవ హెచ్చరిక ఏదైనా వుందా? ఉండకపోవచ్చు. మూడవ హెచ్చరిక ఇంక మృత్యువే. నెలరోజులు దాటినా, రెండునెల్లకు మించదు. జ్యోతి ఆరిపోయినప్పుడల్లా, తమవంశంలో గృహయజమాని మరణించడమే జరుగుతున్నది. ఈసారి దానికి భిన్నంగా ఎందుకు జరుగుతుంది? జరగడానికి వీలులేదు. తను చని పోవడమే తథ్యం. అదీ ఒకటి రెండునెల్లలోపుగానే.

ఏఉద్దేశంతో తాను పట్నం వచ్చాడో ఆ ఆశయం నెరవేరకండానే తాను మరణించడం వేంకటరామయ్యకి ఎంతో విచారకరంగా తోచింది. కాని, విధిలిఖితాన్ని ఎవరు తప్పించుకోగలరు? భోనగిరితాలూకాలోని ఆ కుగ్రామంలో పడివుంటే- రఘుకి ఈ నాలుగుఅక్షరాల్లైనా వచ్చివుండేవి కావు. అందరుపిల్లలకిమల్లేనే ఏపశువులుకాస్తోనో లేక ఏవ్యవ సాయంచేస్తోనో ఆ కుగ్రామంలో పడివుండేవాడు. మహా చదువుచెప్పిస్తే తను తెనుగూ, సంస్కృతంలో పంచకా వ్యాలవరకు చెప్పించివుండేవాడు. చుట్టుపక్కల మంచి సంస్కృతపండితులు ఎవరూ లేరు. అందువల్ల అదీ జరగక

పోయి ఉండేదేమో! ఇంక మిగిలితే తాను చెప్పాల్సివచ్చేది. కాని ఏ తండ్రి ఏ కొడుక్కి సవ్యంగా చదువుచెప్పగలిగాడా కనక? తను చదువుచెప్పడం. రఘునేశుక్లకోవడం మొత్తాని జరిగివుండేది కాదు. కాగా ఆ విద్యలతో, రఘుకి భుక్తి అయినా గడుస్తుందా అనే అనుమానం వేసింది తనకు ఆరో జుట్లో. అప్పట్లో గడవదనే తోచింది. కాలం మారింది. ఎక్కడచూచినా ఇంతకలిగినవాళ్ళు తమపిల్లలకి ఉర్దూఫార్సీలు చెప్పించడం, అప్పట్లో తను కళ్ళారా చూచాడు. అందువల్ల రఘుకి తెనుగూ, సంస్కృతాలు చెప్పించడానికి తనమనస్సు ఒప్పలేదు. ఉర్దూ, ఫార్సీలకోసం మాల్వీని వెతికితే ఆ చుట్టుపక్కల్లో ఎవ్వరూ కనుపించలేదు. అప్పట్లో రఘుకి చాలా చిన్నతనం. మహావుంటే ఆరేళ్ళుఉంటాయి. ఒకరోజు ఏమీతోచక 'నీవు పెద్దవాడినైనతరువాత ఏమవుతావురా?' అని నవ్వుతాలకి అంటే-రఘు 'సదర్ ఆజం (ప్రధాని) అవుతా నని సమాధానంచెప్పాడు. ఆ మాట, ఎక్కడ ఏసందర్భంలో వినానాడో తెలియదు. రఘు పలికిన ఆ వాక్యం విని తనకు ఆశ్చర్యంవేసింది. 'సదర్ ఆజం కాకపోయినా చివరికి తాలూక్దార్ (కలెక్టర్) అయినా కాకపోతాడా?' అని అనుకున్నాడు తను అప్పట్లో. కాని, ఆ కుగ్రామంలో పడి వుంటే, నిజంగా వాడిలో ఆ ప్రతిభ ఉంటే, రఘు తాలూ క్దార్ ఎల్లా అవుతా డనే సందేహం తనకు కలిగింది.

దానితో ఆ కుగ్రామం వదిలిపెట్టి పట్నం వెళ్ళిపోనా లనేవాంఛ కలిగింది తనకు. పట్నానికి సమీపంలో ఆరుమైళ్ళ దూరాన తన అత్తవారు ఉన్నారు. పట్నంలో ఏ కారణాన

అయినా వుండలేకపోతే ప్రేమావతీపేటలో వుండవచ్చుననే ధైర్యం కలిగింది. తనకు పౌరోహిత్యం వచ్చు కాగా వైద్యం కూడా బాగా వచ్చు. పట్నంలో వైద్యంనడవకపోతే పౌరోహిత్యంచేసుకొనిఅయినా, పిల్లవాడికి నాలుగు అక్షరాలు చెప్పించుకోవచ్చుననీ, పిల్లకి మంచిసంబంధం చూచుకోవచ్చుననీ తను సాహసించి భోనగిరిలోని కుగ్రామంనించి ప్రేమావతీపేటకు వచ్చేశాడు. అప్పట్లో ప్రేమావతీపేటనించి నగరానికి వెళ్ళడానికి బస్సులు లేవు. కాలినడకని తను ప్రేమావతీపేటనించి పట్నానికి వరుసగా అయిదానూరోజులపాటు వెళ్ళి ఫీలుఖానాలో పౌరోహిత్యం కుదుర్చుకున్నాడు. ఫీలుఖానాలో సిరనివాసం ఏర్పరుచుకొని, రఘుని బళ్ళోచేర్పించారు. రఘుధీక్రమంగా ఒకక్లాసు తరువాత ఇంకొకక్లాసు నెగ్గుతూ పైకి వస్తున్నాడు. ఇంకొక సంవత్సరంలో బి. ఏ. అవుతాడు. తను కూతురు రామలక్ష్మి వెళ్ళికూడా చేసేశాడు. అమ్మాయి అత్తవారియింట్లో సుఖంగా సంసారంచేస్తున్నది. అమ్మాయి విషయంలో తనకు ఏమీ బెంగలేదు. ఎటొచ్చీ రఘువిషయంలోనే తనకు ఒకలంగరు అందలేదు. వాడు బి. ఏ. ప్యాసు అయి ఏదో ఒకఉద్యోగంలో చేరితే తనకు మనస్సు కుదుట పడేది. వాడు ఉద్యోగంలో చేరితే ఎవరో ఒకరు వాడికి పిల్ల నివ్వకపోరు. ఏదోవిధంగా వాడు సంసారం గడుపుకోలేకపోడు. కాని రఘువిషయంలో తనఆశయం నెరవేరనందుకు వేంకటరామయ్యకి ఎంతో విచారంవేసింది. కాని తాను ఏమిచేయగడని? విధినిర్ణయం ఒకతీరుగావుంటే ఇంకొకతీరుగా ఎల్లా జరుగుతుందని? ఎవరిభవిష్యత్తుకి ఎవరుకర్తలు?

వేంకటరామయ్య హృదయభారంతో లేచాడు. బట్టలు ఎండ వేసేకర్రతో పామునితీసుకెళ్ళి చెత్తకుండిలో పారేశాడు. రఘు ఇంట్లో లేడు. వరలక్ష్మి పడుకొనివుంది. పాముని ఎవ్వరూ చూడలేదు. తనుకూడా పామువిషయం ఎవ్వరికీ చెప్పదలచుకోలేదు. పరుచుకున్న జంతుఖానా పైపు కిందపెట్టి తడిపాడు. తలకిందపెట్టుకున్న ఉత్తరీయం, పైనకప్పుకున్న ఉత్తరీయం తడిపాడు. వేంకటరామయ్య స్నానంచేసి పొడివస్త్రాలు ధరించాడు. వరలక్ష్మి వేంకటరామయ్య స్నానంచేస్తున్నప్పుడుకూడా లేవలేదు. అందువల్ల అతను ఆ మధ్యాహ్నం స్నానంచేసినసంగతి ఎవ్వరికీ తెలియదు.

అనుమానమంటూ కలగనే కూడదు. ఒకమాటు కలిగిందంటే అది హృదయాన్ని పట్టిపీడిస్తుంది. మనశ్శాంతి లేకండాచేస్తుంది. జరుగుతున్న ప్రతిసంఘటనకీ అంతరాధాన్ని వెతికి దానిని పూర్వపు సంఘటనలతో సమన్వయ పరిచి, భవిష్యత్తుని మరీ భయకరంగా చిత్రిస్తుంది. రోజులు గడిచినకొద్దీ వివిధసంఘటనలద్వారా ఆ అనుమానం మరీ బలపడుతుందేకాని, తొలగిపోవడం మాత్రం ఎన్నడూ జరగలేదు. జ్యోతిఆరిపోయి మృత్యువు ఆసన్నమైందని సూచిస్తే, పైన చనిపోయినపాము పడి ఆ మృత్యువుకు అతన్ని మరీ సన్నిహితంచేసింది. దానితో వేంకటరామయ్యకు జీవితంలో ఒకవిధమైన అధైర్యం కలిగింది. మృత్యువు అంటే అతనికి భయమని కాదు. తాను జీవితంలో తలపెట్టినకార్యం జరుగలేదే అని ఒకబెంగ. రఘు ఇంకా ఒకయింటివాడు కాలేదు. చదువుకూడా పూర్తికాలేదు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో తాను చనిపోతే

రఘుగ తేమికాను అక్షేవిచారం అతన్ని పీడించసాగింది. జరిగిన రెండు దుశ్శకునాలనీ గురించి అతను ఇంతవరకు భార్యతో గాని కుమారునితో గాని పల్లెత్తుమాట అనలేదు. చెప్పకూడదని ఎంత గుండెనిబ్బరచేసుకున్నా ఆ దుశ్శకునాలని గూర్చి పరోక్షంగా వాళ్ళతో ప్రస్తావించకుండా ఉండలేక పోయినాడు.

‘ఈ నెలరోజులు సుఖంగా గడిచిపోతే ఎంత బాగుంటుంది?’ అన్నాడు వేంకటరామయ్య రాత్రిభోజనాలదగ్గర.

‘గడిచిపోక ఏం చేస్తుంది? కాలం మనకోసం ఆగుతుందా నాన్నా?’ అన్నాడు రఘు అమాయకంగా.

‘కాలం మనకోసం ఆగనిచూట నిజమే కాని, మనగ్రహచారం బాగాలేదు. ఈ నెలరోజుల్లో మనింట్లో ఏమైనా జరగవచ్చు’ అన్నాడు వేంకటరామయ్య సాగోచనగా.

‘ఏమిటో నాన్నా ను వ్యవస్థేది నాకేమీ బోధపడలేదు’ అన్నాడు రఘు విసుగ్గా.

‘అదికాదురా! మనయింట్లో మృత్యువేదైనా సంభవిస్తే సంభవించవచ్చు’ అన్నాడు వేంకటరామయ్య కుండబద్దలుకొట్టినట్లు.

‘తీరిగ్గాకూర్చుని అర్ధరాత్రి ఏమి టామాటలు? శుభం కోరరా పెండ్లికొడకా అంటే, ఏకేణికుండ పరై అన్నట్లుంది మీధోరణి’ అంది. వరలక్ష్మి వేంకటరామయ్యపైన విరుచుకు పడుతూ.

‘ప్రస్తుతానికి అందరం బాగానేవున్నాం. అదే మనకు పదివేలు. ఎప్పటినిషయాన్నిగూర్చి అప్పుడు ఆలోచించడం

మంచిది. అంతేకాని, రేపటి విషయాన్నిగూర్చి నేడు ఆలోచించడం దేనికి, నాన్నా?' అన్నాడు రఘు చర్చనీయాంశాన్ని పక్కకి తప్పించేస్తూ.

‘అవును, నిజమే. భవిష్యత్తుకు మనం ఎన్నడూ కర్తలం కాము. అల్లాంటప్పడు మనం భవిష్యత్తునిగూర్చి ఆలోచించిమాత్రం ఏలాభం’ అన్నాడు వేంకటరామయ్య, తన అనుమానాన్ని తనహృదయంలోనే పదిలపరచుకుంటూ.

రఘు అప్పటికిమట్టుకు, తండ్రి కేనో సమాధానం చెప్పాడేకాని, తండ్రిమాటలు అతని హృదయంలో మెరమెరలాడుతూనే ఉన్నాయి తండ్రి ఏది పలికినా అది తప్పక జరిగితీరుతుందని అతనికి బాగా తెలుసు. కాగా తనతండ్రి భవిష్యత్తునిగూర్చి ఆవిధంగా అప్పుడప్పుడు జోస్యంచెప్పడం కూడా కద్దు. అతను చెప్పినజోస్యాలన్నీ తు. చ. తప్పకండాలోగడ జరిగిఉండడంవల్లనే, ప్రస్తుతం రఘుకి గొప్పఆందోళన పట్టుకుంది. సహేతుకంగా తరచిచూస్తే ఆ జోస్యాలివిశ్వసించడానికిగల కారణమేమీ అతనికి కనపడలేదు. కాకతాళీయన్యాయంగా తండ్రి లోగడ పలికిన మాటలన్నీ నిజమైనాయి. అంతటితో హేళువాదాన్ని వదిలి అంధవిశ్వాసానికి గురికావడానికి అతనిమనస్సు ఒప్పుకోలేదు. తండ్రిలోగల ఏదో విశిష్టత తనలో కొరవడినట్లు అతనికి తోచింది. తన కుటుంబానికి ఏదో విపత్తు సంభవించనున్నదని విశ్వసించి కూడా, తనతండ్రి తొణకనికుండలాగా గంభీరంగా వున్నాడు. తనకు అటువంటివిశ్వాసం ఏమీ లేదు. తండ్రిమాటలవల్ల తనకు ఏదో లీలగా అనుమానంమాత్రం కలిగినమాట నిజమే.

కాని, ఆ కించిత్ అనుమానానికి తను ఇంతగా ఆందోళన చెందడం దేనికి? నిజం విచారిస్తే, ఆ అనుమానానికికూడా తనదగ్గర సకారణమైన హేతువు లేదు. ఇటువంటిపరిస్థితుల్లో రఘుకీ సంప్రదాయంపైన ప్రబలవిశ్వాసంగల తనతండ్రికీ, దేని పై నాకూడా విశ్వాసంలేని తనకీ ఎంతో వ్యత్యాసంకనపడింది. కొద్దిగా విచారంగావున్నా అతను ఏమీఆందోళనచెందడం లేదు. కాని, తనో? ఆందోళనలో గిజగిజ తన్నుకొని చస్తున్నాడు. జీవితపువిలువలు సమగ్రంగా అర్థమై, తనతండ్రికీ ఆ ప్రశాంతత వచ్చిందా? లేక తనకీ తనతండ్రికీ మాలికం గానే భేదంవుందా? అతనికి మతమూ, సంప్రదాయం పైన విశ్వాసం వుంది. తనకు వాటిపైన ఏమాత్రం నమ్మకంలేదు. ఆ విశ్వాసమే తనని ఒక చిభిన్నవ్యక్తిగా మార్చిందా? అనువంశికంగా సంక్రమించవలసిన విశ్వాసానికి విదూరుడై ఆధునికవ్యక్తి, జీవితంలో ఏఆదారమూ లేకుండా, గాలిలోఎగురుతున్నాడా? పాతవిలువల్ని త్యజించి కొత్తవిలువల్ని వాటి స్థానే స్థాపించుకోలేక ఒక యుగసంధిలో బలంగా చిక్కుకొని ఆధునికమానవుడు గిజగిజ తన్నుకుంటున్నాడా? ఏమో?...
...? ... అంతా అయోమయం

ఒకనాటిఉదయం పదకొండుగంటలకు వేంకటరామయ్య పార్థివంచేసుకుంటుండగా పక్కన స్లేగుఎలుక పడింది. ఎలుక తెల్లగా వుంది. పడిపడడంతోనే అది ఒకసారి చుట్టూ తిరిగి చనిపోయింది. వరలక్ష్మి వంటచేస్తున్నదల్లా, 'ఎలుక, ఎలుక' అని గట్టిగా అరిచింది. వేంకటరామయ్య వెంటనే పార్థివంకట్టిపెట్టి, మడితోనే ఎలుకను తీసివేశాడు.

పెరట్లలో కిరనాయిల్ పోసి, దానికి నిప్పంటించాడు. తిరిగివచ్చి వంటయిల్లంతా కిరసనాయిల్ తో శుభ్రపరిచాడు. చేసిన వంట అవతలపడేసి, వరలక్ష్మి తిరిగి స్నానంచేసి వంటప్రారంభించింది. వేంకటరామయ్యకూడా స్నానంచేసి తిరిగి దేవతార్చనచేశాడు. ఆనాడువంటఅయ్యేసరికి ఒంటిగంటదాటింది. మరుసటిరోజున వేంకటరామయ్య మధ్యాహ్నం కొంచెం సేపు కుచుకుతీశాడు. నాలుగుగంటలకి లేచేసరికల్లా ఏదో జ్వరమొచ్చినట్లు తోచింది. గజ్జల్లో ఏదో నొప్పి. భార్యని పిలిచి 'కాస్త టీ కాచ' మని చెప్పాడు పక్కమీదినించి లేచి, కాళ్ళూచేతులూ కడుక్కోవడానికి పెరట్లలోకి వెళుదా మనుకుంటే కాస్త వళ్ళు తూలింది. ఎందుకో ఎడంకాలు భూమిపైన ఆనడంలేదు. కాలు ఒకటేపనిగా గుంజుతున్నది. గజ్జల్లో పోటు. గజ్జలు తడిమిచూసుకుంటే, కురుపుమోస్తరు ఏమీ కనపడలేదు. కాలు ఘూడించి వేస్తూ, పెరట్లలోకి వెళ్ళి వేంకటరామయ్య కాళ్ళూచేతులూ కడుక్కున్నాడు. ఇంట్లోకి తిరిగివస్తుండగా, పీపులోంచి చలి ప్రారంభమైంది. ఏదో విధంగా ఇంట్లోకివెళ్ళి, వేంకటరామయ్య తిరిగి పక్కమీద పడుకొని ఉత్తరీయం కప్పుకున్నాడు. చలి ఆగలేదు. భార్యని పిలిచి, పచ్చడం కప్పమన్నాడు. వరలక్ష్మి ఎందుకనిఅడిగితే, కాస్త చలిగావుందని సమాధానంచెప్పాడు. పచ్చడానికికూడా చలి ఆగలేదు. గొంగడికప్పించుకున్నాడు. గొంగడి కప్పుతూ వరలక్ష్మి శరీరంతాకిగూసింది. వళ్ళు సలసల కాగిపోతున్నది. వరలక్ష్మిగుండెల్లో రాయిపడ్డట్లు అయింది. నిన్న యింట్లో ప్లేగుఎలుక పడింది. నేడు తన భర్తకి జ్వరంవచ్చింది. కొంప

తీసి స్లేగుకాదుకదా ? ఏమో ? ఎవరు చెప్పగలరు ? ఆమెకు కళ్ళల్లో అమాంతంగా నీళ్ళునిండాాయి. గొంగడికప్పుతూ వంగి వేంకటరామయ్యశరీరం తాకి చూస్తున్నప్పుడు గొంగడి కొస వరలక్ష్మీనొసటికి వరుసుకుపోయి బొట్టు చెరిగిపోయింది. వరలక్ష్మీ ఆ విషయంగమనించలేదు. కాని, వేంకటరామయ్య గజగజవణికిపోతో, వరలక్ష్మీనొసటిబొట్టు చెరిగిపోవడం కళ్ళారా చూచాడు. ఇంక తాను, మహాఎక్కువైతే ఒకటి రెండు రోజులకన్న ఎక్కువకాలం బ్రతకనని నిరాశచెందాడు. వరలక్ష్మీ గొంగడిమీదినించి వేంకటరామయ్య శరీరంపైన ఎడమచేయ్యి చుట్టి, బొటబొట కన్నీరుకారుస్తూ 'డాక్టర్ ని పిలిపించమంటారా ?' అని అడిగింది. 'వద్దు, ఈ జ్వరం ఏవిధంగా పరిణమిస్తుందో చెప్పడం కష్టం' అని వేంకట రామయ్య సమాధానం చెప్పాడు. 'జ్వరం ఏవిధంగా పరిణ మిస్తుందో' అని వేంకటరామయ్య అనడంలోగల ఇంగితాన్ని వరలక్ష్మీ గ్రహించింది. తన భర్తకూడా స్లేగే అని అను మానపడుతున్నట్లు విస్పష్టపడింది. స్లేగేఅయి, డాక్టర్ ని పిలిపిస్తే, ఎక్కడో ఐసోలేషన్ హాస్పిటల్ లో వుంచి తన భర్తని తనకి కానివ్వకండా చేస్తారని తోచింది. 'ప్రేమావతీ పేటకి వెడుదామా ?' అని అడిగింది.

'రఘు కాలేజీనించి వస్తే, ఒక టాంగా తెప్పించుకు వెళ్ళిపోదా' మన్నాడు వేంకటరామయ్య. వరలక్ష్మీ లేచి, రఘుగదిలోకి వెళ్ళింది. రఘు ఆప్పుడే కాలేజీనించి వచ్చి బట్టలు విప్పతున్నాడు. వెళ్ళి వెళ్ళడంతోనే 'ప్రేమావతీ పేటకు ఒక టాంగా మాట్లాడుకొనిరా' అని వరలక్ష్మీ కొడుకుతో

చెప్పింది. తల్లిబాబ్బు చెరిగివుండడం, కళ్ళల్లో నీళ్లు తిరిగివుండడం చూచి, రఘుకే గుండె ఝల్లుమన్నది. టాంగా ఎందుకని అడగడానికి అతనికి నోరురా లేదు. వెంటనే అతను తనగదిలో నించి తండ్రిగదిలోకి వెళ్ళాడు. తండ్రి గొంగడికప్పుకొని పడుకొని ఉన్నాడు. దగ్గరికివెళ్ళి పక్కలోకూర్చొని 'ఏం, నాన్నా ! పడుకున్నావు? వంట్లో బాగాలేదా?' అని అడుగుతూ శరీరం తాకిచూచాడు. శరీరం సలసల కాగు తున్నది. రఘుకే క్రితంరోజున యింట్లో ప్లేగుఎలుక పడినట్లు తెలియదు. ఎవ్వరూ అతనితో ఆ సంగతి చెప్పలేదుకూడా. 'అకారణంగా తండ్రికి ఎందుకు జ్వరమొచ్చిందా ?' అనుకున్నాడు. 'ఏదో కొద్దిగా జ్వరమొచ్చింది. ఇక్కడ ఉండడం నాకు నచ్చలేదు. వెళ్ళి టాంగా తీసుకురా. ప్రేమావతీపేటకి వెడుదాం' అన్నాడు వేంకటరామయ్య. రఘుమారుమాటాడకండా వెళ్ళి టాంగాకుబదులు జట్కా తీసుకొచ్చాడు. తల్లిసహాయంతో, తండ్రిని నెమ్మదిగా నడిపించుకొనివెళ్ళి, జట్కా ఎక్కించాడు. తల్లికూడా జట్కా ఎక్కింది. తను ఎక్కబోతుండగా 'నివు సైకిల్పైన ర'మ్మని తండ్రి చెప్పాడు. ఎందుకని అడిగితే, 'నివు వస్తూవస్తూ ఒకరూపాయి బత్తాయి పళ్ళు కొనుక్కొని ర'మ్మని చెప్పాడు. జట్కా కదిలింది. రఘు ఇంట్లోకి వెళ్ళి సైకిల్ వెలుపలికి తీశాడు.

దారిలో కొందరు స్నేహితులు కనపడడంమూలాన, బత్తాయిపళ్లు కొని సైకిల్పైన ప్రేమావతీపేటకు వెళ్ళేసరికి రాత్రి ఎనిమిదిగంటలు దాటింది. తీసుకెళ్ళిన పళ్ళు తల్లికిచ్చి రఘు తండ్రిపడుకున్న గదిలోకి వెడుతుంటే 'ఇప్పుడే కునుకు

పట్టింది. ఇప్పుడప్పుడే ఎందుకు లేపుతావు?' అని తల్లి వారించింది. రఘు ఆ రాత్రికి ఇంక తండ్రిని చూడలేదు. అలసివుండడంవల్ల భోజనంచేసి నిద్రపోయినాడు — తెల్ల వారి లేచేసరికల్లా ఎనిమిది దాటింది. కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని, టీతాగి రఘు తండ్రిగదిలోకి వెళ్ళాడు. 'ఎల్లా వుంది నాన్నా?' అని అడుగుతూ పక్కలో కూర్చోబోయాడు. 'ఈరోజు కొంచెం నెమ్మది. వుంది' అని సమాధానంచెప్పి 'ఎనిమిది దాటినట్టుంది. ఇంకా కూచుంటావే? కాలేజీకి టైంకాలేదా?' అని అడిగాడు వేంకటరామయ్య. 'ఏమో, నాన్నా! ఈరోజు కాలేజీకి వెళ్ళడానికి మనస్సు ఒప్పడంలేదు' అన్నాడు రఘు. 'కాస్త జ్వరమొస్తే అల్లాదిగాలుపడిపోతారా?' అని, కొంచెం ఆగి 'ఎవరైనా ఈకాస్త జ్వరానికి కాలేజీ మానుకుంటారా?' అని హెచ్చరికచేశాడు. తండ్రిధోరణి తనని అక్కడినించి తరిమివేస్తున్నట్లు తోచింది రఘుకి. విఫలత అక్కడినించి లేచాడు. స్నానంచేసి, భోజనం చేశాడు. కాలేజీకి వెడుతో తండ్రిపడుకున్న మిద్దెగదిలోకి వెళ్లి 'నేను వెళుతున్నా నాన్నా!' అని తండ్రినుద్దేశించి అన్నాడు. 'త్వరగా వెళ్ళు. ఇప్పటికే ఆలస్యమైనట్లుంది. సాయంత్రంమాత్రం కొంచెంత్వరగా రా' అని వేంకటరామయ్య సమాధానం చెప్పాడు. అంతటితో రఘు కాలేజీకి బయలుదేరాడు.

సాయంత్రం రఘు ప్రేమావతీపేటకి తిరిగివచ్చేసరికి ఇంటిముందర జనం మూగిఉన్నారు. కొనవాకిలిలో పిడకల తంపటి రాజుతూ వుంది. వాకిలిలో పిడకలతంపటి చూచే

వరకు రఘుకుండే యుల్లుమన్నది. వాకిట్లో పైకిల్ పడేసి, గబగబా లోపలికి పరుగెత్తాడు. తనని చూడడంతోనే, ఇంట్లోఅంతా ఒకేసారి గొల్లుమన్నారు. 'మనకొంప కూలింది, నాయనా' అని జిజియాబాయి గొల్లున ఏడ్చింది. తల్లి వర లక్ష్మిని నలుగురుచుట్టి, ఉపశమనవాక్యాలు పలుకుతున్నారు. 'మీకోడుకు వచ్చాడు. ఏమి చెబుతారో చెప్పండి-నాతో మాట్లాడకపోయినా సరే - వాడితోనైనా మాట్లాడండి' అని గట్టిగా ఏడుస్తో, వరిగడ్డిమీద పడుకోబెట్టబడి, నిండా ఉత్తరీయం కప్పబడి వున్న శరీరంపైన పడింది. దానితో రఘుకి ప్రేమనాలు పై ననే ఎగిరిపోయినాయి. 'నాన్నా' అని గొల్లుమంటూ కుప్పగా కూలాడు జిజియాబాయి వచ్చి, రఘుని పట్టుకుంది, ఆమెని పక్కకుతోసి, రఘు మృతకళేబరముపై కప్పబడిన ఉత్తరీయం లాగాడు. వేంకటరామయ్య ప్రశాంతంగా నిద్దరపోయినట్లు కనపడ్డాడు. ఎందుకో రఘుకి వేంకటరామయ్య చనిపోయినాడని నమ్మకం కుదరలేదు. 'నాన్నా, నాన్నా!' అని మృతకళేబరాన్ని కుదించాడు. చలనంలేదు. ఏమాత్రం కదలిక లేదు. 'ఇంకెక్కడి నాన్నా బాబూ?' అంటూ జిజియాబాయి రఘుని పక్కకి లాగింది. ఏడుస్తో, ఎవ్వరో మొహంపైన నిండా ఉత్తరీయం కప్పారు. 'అమ్మమ్మా!' అని రఘు జిజియాబాయిని గట్టిగా కావ లించుకొని ఏడ్చాడు. చుట్టూమూగిన నలుగురూ, ఎవరికి తోచిన ఉపశమనవాక్యాలు వారు పలకడం మొదలెట్టారు. తండ్రి చనిపోయినాడని రఘు, ఇంకా నమ్మలేకపోతున్నాడు. కళ్ళముందు అంతా ఏదోకట్టుకథగా జరిగిపోతున్నది. 'ఇంక

ఎంతసేపని అల్లా కూర్చుంటారు? అప్పుడే చీకటిపడుతున్న దని ఎవరో తొందరపెడుతున్నారు.

‘ఆ భార్యనీ పిల్లవాడినీ పట్టుకోండి. కూర్చుంటే పను లవుతాయా?’ అని ఎవ్వరూ అంటున్నారు. ‘పట్టండి, పట్టండి’ అని కేకలు. మృతకళేబరంపై న విరుచుకుపడి, ఏకధారగా ఏడుస్తోన్న వరలక్ష్మిని ఎవరో ఇద్దరు ఆడవాళ్ళు పట్టి విడ దీశారు. ‘ఇదేమిటి? అన్యాయం. నాకు నా భర్తని కాకుండా చేస్తారా?’ అని వరలక్ష్మి ఏడుస్తున్నది. నలుగురు పట్టి మృత కళేబరాన్ని వెలుపలికి తీసుకు వెళ్ళారు. తనగుండెను రెండు ముక్కలుగా నరికి, ఒకముక్కని ఎవరో వెలుపలికి తీసుకెళ్ళి నట్టేంది రఘుకి. తనూ మృతకళేబరాన్ని అనుసరించాడు. మృతకళేబరంపై న, తంపటిపైనకాగిన నీళ్ళు పోశారు. స్నానం అయిననిపించారు. మృతకళేబరాన్ని పాడెకి బిగించారు. నలుగురు పట్టి పాడెని ఎత్తుకున్నారు. వరలక్ష్మి హాహా కారాలు ఎవ్వరూ వినడంలేదు. పాడె ముందుకు సాగుతున్నది. రఘుచేతికి నిష్క్రమించి, పాడెముందు నడిపిస్తున్నారు. ‘సరిగ్గా ఇరవై ఏళ్లు రాకముందే, అప్పుడే పెద్దవాడ వై నావా? నాన్నా!’ అని వరలక్ష్మి గొల్లుముంటున్నది. పాడె ముందుకు సాగిపోతున్నది. చీకటిపడుతుందని బ్రాహ్మలు త్వరత్వరగా నడుస్తున్నారు. రఘుకి ప్రపంచమంతా అప్పటికే అంధకార బంధురమైంది. వరలక్ష్మికి జీవితమే కారుచీకటిగా మారింది. ప్రేతయాత్ర సాగుతున్నది. ఊరంతా కదిలి ప్రేతయాత్రలో పాల్గొన్నది. కాలువబిడ్డల కాష్టం పేర్చివుంది. ప్రేతాన్ని తీసుకెళ్ళి కాష్టంపై న ఉంచారు. రఘుని కాష్టానికి నిష్పం

టించమన్నారు. ఆ మాట వినడంతోనే రఘు కాళ్ళూ, చేతులూ అమాంతంగా వణికిపోయినాయి. తీణంక్రితం వరకూ అంతగా ప్రేమించి పూజించిన శరీరానికి నిప్పంటించ మనడం రఘుకి ఘోరంగా తోచింది. కాష్టానికి నిప్పంటించ లేకపోయాడు. ఎవరో తనని లాగి, కాష్టానికి నిప్పంటింప జేశారు. కాష్టం రాజుకోవడం మొదలెట్టింది. చిరుమంటలు లేస్తుంటే రఘుకి, తననే ఎవరో దహిస్తున్నట్లు తోచింది. 'నాన్నా!' అని రఘు కాష్టంవేపు పరుగెత్తాడు. ఎవరో తనని అమాంతంగా పట్టుకొని, వెనక్కి లాక్కొనివెళ్లారు. వరలక్ష్మి కిందపడి, మంటిలో పొర్లిపొర్లి ఏడుస్తున్నది. రఘుకి వెల్లువ వలె దుఃఖం పొంగుకొచ్చింది. అతనూ గొల్లున ఏడుస్తూ కింద కుప్పగా కూలాడు.

9

వేంకటరామయ్య కాలగచెందినతరువాత, రఘుకి జీవితంపైన విరక్తి కలిగింది. చదువుకుందామంటే, పుస్తకం పైన మనస్సు లగ్నం కాదు. పరీక్షలు దగ్గరపడుతున్నవి. నీ పుస్తకం తీసినా 'ఎందుకు వచ్చినచదువా?' అనిపిస్తుంది. బలవంతంగా చదవడానికి కూర్చుంటే, ఒక్క అక్షరంకూడా బుర్రకెక్కదు. తీసినపేజీ తీసినట్టుగానే వుంటుంది. 'పరీక్షలు వచ్చేస్తున్నాయే' అనే తొందరపాటు ఒకవేపు, 'ఏమీ చదువలేకపోతున్నానే?' అనే విచారం ఇంకొకవేపు రఘుని పట్టి వేధిస్తున్నాయి. ఒకొకసారి 'ఎల్లాజరగాల్సివుంటే ఎల్లా

జరుగుతుం' దని మనస్సు మొండికేస్తుంది. ఉత్తరక్షణంలోనే 'జరిగే దేముంది? పరీక్షపోతుం' దని మనస్సు ఆరాటపడుతుంది. 'పరీక్షపోతే ఎల్లాగా?' అని భవిష్యత్తుని తలచుకొని హృదయం తల్లడిల్లిపోతుంది. ఇప్పటికే జీవితం భయంకరంగా మారింది. అందులో పరీక్షే పోతే, ఇంక అడగక్కరనే లేదు.

తండ్రి చనిపోయిన తరువాత తల్లితో పట్నంలో వుండి చదువుకోవడం దుర్ఘటమైపోయింది. తండ్రివుండగా పట్నంలో జీవితం సుఖంగా గడిచింది. బ్రతికివుండగా అతను బాగా సంపాదించాడు నలుగురికీ పెట్టాడు. తానూ తిన్నాడు. కాని పన్నెండుసంవత్సరాలకి వైగా పట్నంలో కాపురంచేసి కూడా అతను ఒక పైసా మిగల్చలేదు. ఎంతవస్తే అంతా ఖర్చుపెట్టాడు. ఎన్నడూ అతిఆశకు వెళ్ళలేదు. డబ్బుకోసం ప్రజలని పీడించలేదు. పోరోహిత్యంచేస్తూ వాళ్ళు ఎంతయిస్తే అంతే తీసుకున్నాడు. ఇంత ఇవ్వమని కానీ, ఇంత ఇస్తేనే కా ర్యంవెళ్ళదీస్తాననికానీ అతను ఎన్నడూ పేచీలు పెట్టలేదు. ఇచ్చినదానితో సంతృప్తిపడ్డాడు. ఇచ్చినవాళ్ళనీ ఇవ్వని వాళ్ళనీ ఒకే కంటితో చూచాడు. అందరినీ చెయ్యెత్తి ఆశీ ర్వదించాడు. సద్రాబహ్మ డనిపించుకున్నాడు. ఇంట్లో పది మంది బ్రాహ్మలు లేనిది ఎన్నడూ భోజనం చెయ్యలేదు. ఉన్నదానిలో అతిథి అభ్యాగతులను చక్కగా సత్కరించాడు. తనయింటికి వచ్చినవాళ్ళు ఎన్నిరోజులున్నా, వెళ్లమని ఎన్నడూ అనలేదు. ఇల్లంతా వచ్చినవాళ్లకి బట్టబయలే. గుట్టుగా సంసారంచెయ్యడం అతనికి ఎన్నడూ తెలియదు. ఇంట్లో నూనెఅయిపోతే, అప్పటిమట్టుకు తనదగ్గర రెండు

అణాలు మాత్రమే వుంటే, ఆ అణాలతోనే నూనె తెప్పించే వాడు. ఆ మరుక్షణంలో రూపాయి వస్తే, ఆ రూపాయి ఏ వస్తువుకో వెంటనే అతనిదగ్గరినించి వెళ్లిపోయేది. ఇంట్లోకి వస్తువులు పనిమనిషిఎవరో తీసుకురావలెననే పట్టింపు లేదు. రెండుఅణాలు పెట్టి, తనే నూనెపావుతో బజారుకు బయల్దేరేవాడు. దారిలో ఎంతోమంది ఆగర్భశ్రీమంతులైన పావుకార్లు కనపడేవారు. ఎంతో విసమతతో నమస్కరించే వారు. 'అయ్యో! ఇంతగొప్పవాళ్ళమందు నేను నూనెపావు పట్టుకొని రెండుఅణాలనూనెకోసం వెళుతున్నానే' అని అతను ఎన్నడూ అనుకునేవాడు కాదు. అందులో అతనికి న్యూనత ఏమీ కనపడేది కాదు.

రఘుకి, వరలక్ష్మికి వేంకటరామయ్య అల్లా బజారుకి చిల్లరవస్తువులకోసం వెళ్ళడం ఇష్టంలేకపోయ్యేది. 'అల్లా వెళ్ళకూడదు' అని ఎన్నోసార్లు చెప్పిచూచారు. కాని, వేంకటరామయ్య వాళ్ళమాటలు ఎన్నడూ పాటించలేదు. కాగా, వాళ్ళమాటలు పెడచెవిని పెట్టేవాడుకూడా. ఒకొక రోజున ఇంట్లో నెయ్యి వుండేది కాదు. ఏ ఎసిమిదిఅణాలదో తెప్పిస్తే భోజనాలప్పుడు అభిగారానికి సరిపోయి, మహావస్తే మొదటివాయికి వచ్చేది. ఆ తరువాత ఎవరైనా నెయ్యి అడగడం సంభవిస్తే, వరలక్ష్మికి తలకొట్టినంతపని అయ్యేది. ఆమె వినీవిననట్లు నటించేది. కాని, వేంకటరామయ్యమాత్రం కుండబద్దలుకొట్టినట్లు 'ఇంట్లో నెయ్యి అయిపోయింది. ఏదో విధంగా భోజనంచెయ్యండి' అని అనేవాడు. 'ఈరోజుకి పరమాత్ముడు ఇంతే యిచ్చాడు. ఎవ్వర మేమి చేస్తా'మని

నిస్సంకోచంగా చెప్పేవాడు. నరలక్ష్మికి అతని ఈధోరణి నచ్చకపోయేది. అలా మండబద్దలుకొట్టి చెప్పడం దేనికి ? ఒకటిరెండుసార్లు నెయ్యి అడిగి ఆ అభిధే అసలుసంగతి అర్థం చేసుకొని, మానావహిస్తూ ఉండేది. భార్యధోరణి భర్తకు నచ్చకపోయేది. అయినా, వేంకటరామయ్య భార్యని ఏమీ అనేవాడు కాదు. ఇల్లా సంసారంచేసిన వేంకటరామయ్య జీవితంలో ఏమి మిగులుస్తాడని!

నరలక్ష్మి మెళ్ళో పుస్తెలూ, నల్లపూసలూ తప్ప వేంకటరామయ్య చనిపోయేవరకు ఏ ఒక్కనగా లేదు. జిజియాబాయి ఐనవాడివీ, కానివాడివీ కాళ్ళుపట్టుకొని రెండు వంతులు తెచ్చి ఏదో జరిగిందంటే జరిగిందనే తెల్లలో కర్మ నడిపించింది. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో రఘు తల్లితో పట్నంలో ఏ విధంగా సంసారం ఈడ్వగలడని ? లేమివల్ల పట్నంలో సంసారం ఎత్తివేయాలివన్నది. కాలేజీకి వెళ్ళాలంటే పోను ఎనిమిదిమైళ్ళూ, రాను ఎనిమిదిమైళ్ళూ రోజూపదహారు మైళ్ళూ సైకిల్పైన వెళ్ళాలివచ్చేది. ఉదయం ఏ ఎనిమిది గంటలకో బయల్దేరితేగాని, పదిగంటలకి కాలేజీకి అందుకోలేక పోయేవాడు. సాయంత్రం నాలుగుగంటలకి నిజాంకాలేజీనించి బయల్దేరితే ప్రేమావతీపేటకు చేరుకునేసరికి ఆరుగంటలు చాటుేది. భోజనంచేసేసరికి ఎనిమిదిగంటలుఅయ్యేది. అప్పుడు చదువుకోవడానికి కూర్చుంటే ఏమీ బుర్రకెక్కేదికాదు. చదువుకోవడానికి ఎంతప్రయత్నించినా లాభంఉండేదికాదు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో ఎందుకొచ్చినచదువు అనిపించేది. పోనీ, కాలేజీకి వెళ్ళకపోతే ? కోర్సు ఇంకా పూర్తికాలేదు. కాలేజీకి

వెళ్ళకండా తను గట్టెక్కగలడనా? ముందు చెరువూ, వెనక గొయ్యి అన్నట్లుంది తన్నబతుకు. ఏమిచేయడానికీవీలులేదు. కాలేజీ మానుకోవడానికి వీలులేదు మానుకోకపోతే ఇంట్లో చదువుకోవడానికికూడా వీలులేదు. రఘు అటు సరిగ్గా కాలేజీకి వెళ్ళలేకపోతున్నాడు, ఇటు సరిగ్గా చదువుకోలేకపోతున్నాడు. రెండూచెడిన రేవడికథలాగైంది అతన్నిబతుకు. పోనీ, స్టేటుకాంగ్రెసు ఉద్యమంలో పాల్గొని సత్యాగ్రహంచేస్తే? స్టేటుకాంగ్రెసుపక్షాన క్రితంకోజననే సత్యాగ్రహం ప్రారంభమైంది తాను నిన్న కాలేజీనించి సుల్తాన్ బజారుకి ఒక స్నేహితుడిని కలుసుకోవడానికి వెళ్ళి, సత్యాగ్రహం చూచాడు. అదే మొదటిసారి తాను తనజీవితంలో సత్యాగ్రహం ఏమిటో కళ్ళారా చూచి, తెలుసుకోవడం. కాకతాళీయన్యాయంగా తను సుల్తాన్ బజారుకు వెళ్ళినప్పుడే ఆ సత్యాగ్రహం జరగడం, తన పూర్వపుణ్యవిశేష మనుకున్నాడు రఘు. గోవిందరావునానక్ వంటి ప్రముఖులు ఆ సత్యాగ్రహంలో పాల్గొనడం, కాంగ్రెస్ ఉద్యమానికి ఒక విశిష్టతని చేకూర్చింది. స్టేటుకాంగ్రెస్ పక్షాన ఉంప్రథమంగా జరిగిన ఆ సత్యాగ్రహంలో అయిదుగురునాయకులు పాల్గొన్నారు. తాను సాయంత్రం సుల్తాన్ బజారుకు వెళ్ళేసరికి, సుల్తాన్ బజార్ చౌరస్తా దగ్గర వేలకొలదిప్రజలు గుమిగూడి ఉన్నారు. ప్రజలు ఎందుకు అల్లా గుమిగూడి ఉన్నారో తనకు మొదట అర్థం కాలేదు. పక్కనున్నవాళ్ళని అడిగితే, సత్యాగ్రహం జరుగుతుందని చెప్పారు.

గాంధీజీనాయకత్వంక్రింద బ్రిటిషుఇండియాలో సత్యాగ్రహంజరుగుతున్నదని వినడమేకాని, తాను ఎన్నడూ చూచి ఎరగడు. రఘుకి ఎల్లావుంటుందో చూతామన్నకుతూహలం కలిగింది. తను జనంలోకి తోసుకొనివెళ్ళి ఒకఅనుకూలమైన స్థలంలోకి వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. ఇంతలోకే “స్టేటుకాంగ్రెస్కీ జై” అనే నినాదాలు ఒకవేపునించి వినపడినాయి. అమాంతంగా ప్రజలదృష్టి ఆవేపుకు మళ్ళింది. అయిదుగురువ్యక్తులు ఖద్దరుమస్తులు ధరించి, “స్టేటుకాంగ్రెస్కీ జై” అనేనినాదాలు చేస్తున్నారు. రఘు పక్కనున్నవాళ్ళని ఆ అయిదుగురువ్యక్తులనిగూర్చి అడిగి తెలుసుకున్నాడు. ఆ అయిదుగురూ స్టేటుకాంగ్రెస్అగ్రనాయకులని రఘుకి పక్కనున్నవాళ్ళు చెప్పారు. అందులో ఒకతను వయోవృద్ధు - అతనే గోవిందరావునానక్ అని రఘు అడిగి తెలుసుకున్నాడు. అయిదుగురూ పుష్పమాలాలంకృతులై ఉన్నారు. అయిదుగురికీ పొడుగాటి కుంకుమబొట్లు ఉన్నాయి. కుంకుమబొట్లు అయిదుగురిఫాలభాగాల్లో ధగధగమెరుస్తున్నాయి. జయజయధ్వానాలు చేస్తూ, వారు నాలుగుఅడుగులు ముందుకువేసి, చతుష్పథమధ్యభాగంలోకి వచ్చారు. ఇంతలోకే ప్రజల్లో ఉత్సాహం వెల్లివిరిసింది. ఐక్యకంఠంతో ప్రజలందరూ ‘స్టేటుకాంగ్రెస్కీ జై’ “మహాత్మా గాంధీజీకీ జై” “పండిత జవాహర్లాల్కీ జై” అని జయజయధ్వానాలు చేశారు. “సత్యం ఐక్యకంఠంతో ధౌర్జన్యాన్నీ, నిరంకుశత్వాన్నీ ఎదిరిస్తున్నదా?” అన్నట్లు తోచింది రఘుకి, మిన్నముటే ఆ జయజయధ్వానాలు వినడంకోసే. ఎందుకో అతనికంతం

కూడా తలవనితలంపుగా విడిచిపెట్టింది — “స్టేటు కాంగ్రెస్ కీ జై”
 “మహాత్మా గాంధీ కీ జై” “ఇండిత జవాహర్ లాల్ కీ జై”
 అని అతనికంతంకూడా మారుమోగింది. అతనిగళం
 ముక్కుటిగళాల్లో కాదు ముప్పెముకాదుకోట్లగళాల్లో విలీన
 మైంది. ఆ ఊణంలో రఘుకి, ఎందుకో ఎక్కడా లేని ధైర్యం
 వచ్చింది. తిలక్, గోఖలే, దాదాబాయ్ నాథోజీ, మాతీలాల్
 నెహ్రూ, లాలా లజపత్ రాయ్ అనీ బీసెంటు ప్రభృతులు
 కళ్లకికట్టిపెట్టు కనపడ్డారు. వినమ్రతతో రఘు తల క్రిందికి
 వాలింది, శరీరం జలదరించింది... .. ఇంతలోకే కమ్మనికల
 కరిగింది. పక్కనున్న వ్యానులోంచి పోలీసులు దిగి స్టేటు
 కాంగ్రెస్ అగ్రనాయకులను అరెస్టుచేశారు. నమ్మదిగా
 వ్యానువేపుకి వాళ్లని నడిపించుకొని వెళ్ళారు. వ్యానులో
 కూర్చోబెట్టారు. వ్యానుకదిలింది... .. వ్యానుకదలడంతోనే
 జనంలో మరీ ఉత్సాహం హెచ్చింది. తిరిగి జయజయధ్వా
 నాలు ప్రారంభమైనాయి, వ్యానును కనుచూపుమేరవరకూ
 జయజయధ్వానాలతో సాగనంపారు. వ్యాను కనుమరుగు
 కాగానే జనంలో ఉత్సాహం తగ్గింది. సమిష్టిభావం
 ఊణించింది.

ఉత్తరఊణంలోనే ముక్కుటిగళాలు స్వదేశసంస్థా
 నాలు, బ్రిటిషు ఇండియా రాష్ట్రాల్లో విడిపడి, జాతులు,
 మతాలు, కులతత్వాలతో సంకుచితపడి ప్రజల హృదయాంత
 రాళాల్లో ఇంకిపోయినాయి. త్యాగధనులనీ స్వార్థపరులనీ
 పేరుపరచాయి. త్యాగధనుల కంతనినాదాలు చివరకి అరణ్య

రోదనాలు అయినాయి... క్రమంగా జనం పల్చబడింది. ప్రజలు ఎవరి ఇళ్ళకు వాళ్ళు వెళ్ళడం మొదలెట్టారు.

రఘుకూడా అక్కడినించి కదిలాడు. సైకిల్ పైన ప్రేమావతీపేట దారి పట్టాడు. దారి పొడుగునా అతన్ని సత్యాగ్రహదృశ్యం వేధించింది. పోనీ, తనూ సత్యాగ్రహించేస్తే? తనవల్ల దేశానికి ఏ కొంత ఉపకారం జరిగినా మంచిదే... రఘు అలసి ప్రేమావతీపేట చేరుకున్నాడు. వేడినీటితో స్నానంచేసి భోజనంచేశాడు. ఆతరువాత పక్కమీద మేను వాల్చిందే తడవుగా నిద్రపట్టింది. మరుసటి ఉదయం తన దుస్థితిని తలచుకున్నప్పుడుగాని అతనికి సత్యాగ్రహాంశంగతి జ్ఞాపకం రాలేదు. ఆ విషయపరిస్థితుల్లో ఎల్లాగూ ఆ సంవత్సరం తన చదువు సాగదు. ఆ సంవత్సరం మాత్రమే అని ఏం నమ్మకం? వచ్చే సంవత్సరం మాత్రం తన ఆర్థికపరిస్థితులు చక్కబడుతాయనా? ఏ కొద్దిపాటి సంపాదనకూడా లేకుండా తన పరిస్థితులు చక్కబడడం ఇంక అసాధ్యం. ఆ సంవత్సరమే కాదు, ఇంక ఏ సంవత్సరంకూడా తన చదువు సాగదు. అంతటితో తన చదువుకి స్వస్తి చెప్పవలసిందే. ఇంక దానికి ఏమాత్రం తిరుగు లేదు. ఎల్లాగూ చదువుకు స్వస్తి చెప్పడలుచుకున్నప్పుడు తను సత్యాగ్రహాంగ్ ఎందుకు చేరకూడదు? నెలనెలకి తను కాలేజీ జీతం, పరీక్ష ఫీజు కట్టగలుగుతాడనా ఈ సందేహం? జీతం కట్టకపోతే ఎల్లాగూ తన పేరు కాలేజీలో తీసేస్తారు. ఆరోజున మానుకోవడానికి బదులు ఇప్పుడే చదువు మానుకుంటే? ఎల్లాగూ మానుకోవడం తప్పనప్పుడు ఇప్పుడే మానుకోవడం మంచిది. సత్యాగ్రహానికి సంబంధించిన వివరాలు ఎక్కడ

తేలుస్తాయి! ఆంధ్రమహాసభ కార్యాలయానికి వెళ్ళి కనుక్కుంటే! నిజమే, అక్కడికి వెళ్ళి విషయాన్ని తెలుసుకోవాలి. అప్పుడు కాని, సత్యాగ్రహంలో చేరడమూ లేక మానుకోవడమూ అనే విషయాన్ని గూర్చి ఒక నిర్ణయానికి రావడానికి వీలుండదు. రఘుకి ఆ భావం కలగడంతోనే లేచి స్నానం చేశాడు. భోజనంచేసి, దుస్తులు వేసుకొని, సైకిల్ పైన హైద్రాబాద్ కి బయల్దేరాడు. నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభ కార్యాలయాన్ని చేరుకున్నాడు.

అప్పటికి ఇంకా పదిగంటలు కాలేదు. లోపలికి వెళ్ళి కనుక్కుంటే ప్రధాన కార్యదర్శి లేడన్నారు. ఎప్పుడు వస్తారని అడిగితే సాయంత్రం రావచ్చునన్నారు. రఘుకి ఏమి చెయ్యడానికి తోచలేదు. బాధ్యతగలపదవుల్లో వున్నవారు అక్కడ ఎవ్వరూ కనిపించకపోవడంతో అతనికి చిరాకెత్తింది. ప్రేమావతీపేటనించి సైకిల్ మీద వస్తూ సత్యాగ్రహాన్ని గూర్చి అతను కన్న కలలన్నీ కరిగిపోయినాయి. తను ప్రశ్నలతో వేసిస్తున్న క్లర్కు, అతనికి ఎదురుగా నిలబడివున్న తనూ వాస్తవికాలుగా మారాయి. తను సత్యాగ్రహంలో చేరదల్చుకున్నట్లు, ఆ క్లర్కుకి మాటల సందర్భంలో సూచించాడు. ఎవరిని కలుసుకుంటే తను సత్యాగ్రహంలో చేరడానికి వీలుంటుందో చెప్పమని అడిగాడు. తను అడిగిన ప్రశ్నలకి క్లర్కు బిత్తరచూపులు చూస్తూడేగాని, ఏ ఒక్కదానికీ సమాధానం చెప్పడు. నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రసభ కేంద్ర కార్యాలయంలో పనిచేసే గుమాస్తాలు, సత్యాగ్రహంపేరు చెబితే అంతగా భయపడడం దేనికో అతనికి అర్థంకాలేదు. ఆంధ్రమహాసభ

సత్యాగ్రహంతో ఏమీసంబంధంలేకుండా విడిగావుంచడం వీళ్ళఉద్దేశమై వుంటుందా ? అయితే కావచ్చు. ప్రత్యక్షంగా సత్యాగ్రహంతో సంబంధం కల్పించుకుంటే అసలు ఆంధ్ర మహాసభ ఉనికికే ప్రమాదంకలుగవచ్చు.

ప్రభుత్వం స్టేటుకాంగ్రెస్ని 'మతపాక్షికసంస్థ' అని నిషేధించింది. 'ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్' ముస్లింమతా వేశంతో విజృంభించి పనిచేస్తున్నప్పటికీ, ప్రభుత్వానికి అది మతపాక్షికసంస్థగా కనపడలేదు. కాగా, దానికి హైదరాబాద్ ప్రభుత్వ సహాయ సానుభూతులు లభిస్తున్నాయి. 'ఇత్తె హాదుల్ ముసల్మీన్' గ్రామాలలోని మాదిగ, మాలగూడా లని ముస్లింగూడాలుగా మారుస్తున్నదని వినికిడి. ఇట్టిపరి స్థితుల్లో ప్రభుత్వం 'ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్' మతపాక్షిక కార్యకలాపాలకిఎట్టిఅవరోధాలివ్వకల్పించకండా, స్టేటుకాంగ్రెస్ సరిగ్గా స్థాపింపబడకపూర్వమే, దాన్నికూకటివేళ్ళతో పెల్లగించి వేయడానికి ప్రయత్నించడం రఘుకి హాస్యాస్పదంగాతోచింది.

రఘు ఆంధ్రమహాసభ కేంద్రకార్యాలయంలోని క్లర్కుని సత్యాగ్రహవిషయంలో మరికొంత కదిపిచూచాడు. 'ఆంధ్రమహాసభకి, స్టేటుకాంగ్రెస్సత్యాగ్రహంతో ఎట్టిసంబం ధం లేదని అతను నిక్కచ్చిగా సమాధానంచెప్పాడు. ఇంక ఆ విషయం క్లర్కుతో మాట్లాడి లాభంలేదని తెలుసుకొని, సాయంత్రం ప్రధానకార్యదర్శిని వచ్చి కలుసుకుంటే అన్ని సంగతులు తేలిపోతాయనే ఉద్దేశంతో, ఆంధ్రమహాసభ ప్రచురించినకొన్నికరప్రతాలుకొనుక్కుని, రఘుఅక్కడినుంచి బయటపడ్డాడు. అతనుకొన్నకరప్రతాలలో 'వర్తకస్వాతంత్ర్యం'

‘వెట్టిచాకిరి’ ‘మోతల్ఫా లేక మగ్గంపన్ను’ అనేవి ముఖ్యమైనవి. వాటితోపాటు కొన్ని ఆంధ్రమహాసభవార్షికసమావేశాల నివేదికలుకూడా అడిగి తీసుకున్నాడు. ఆంధ్రమహాసభ కేంద్రకార్యాలయంనించి బయటపడ్డతరువాత సాయంత్రంవరకు ఎల్లా గడపాలో తోచలేదు. ‘పద్మయింటికి వెడుదామా’ అనుకున్నాడు. కాని లాభం? పద్మ ఇంట్లోఉండదు. కాలేజీకి వెళ్ళిఉంటుంది. పోనీ, ప్రేమావతీపేటకు వెడితే? అప్పుడు వెళ్ళి సాయంత్రానికల్లా తిరిగిరావడం అతనికి దుస్సాధ్యంగా తోచింది. పబ్లిక్ గార్డెన్సుకు వెడితే? బాగానే వుంటుంది. ఆంధ్రమహాసభ కేంద్రకార్యాలయంలో కొనుక్కున్న కరప్రతాలూ, నివేదికలూ చదివివేయవచ్చు. ఆ భావం కలగడంతోనే రఘు సైకిల్పైన పబ్లిక్ గార్డెన్సుకు బయల్దేరాడు.

వెళ్ళి, సైకిల్ కి తాళంవేసి, ఒకబెంచీపైన కూర్చున్నాడు. కరప్రతాలు ఒక్కొక్కటిగా తీసి, చదవడం ఆరంభించాడు— ‘వెట్టిచాకిరి’—ప్రభుత్వోద్యోగులు తమ పర్యటన సందర్భంలో గ్రామాలకి వెళ్ళినప్పుడు, ఎట్టి ప్రతిఫలం ఇవ్వకండానే చాకలి, మాల, మాదిగ మొదలైన కులాలకు చెందినవారితో నిర్బంధంగా పనులుచేయించుకోవడం దారుణంగా కనపడింది. ప్రభుత్వం ఈ కులాలవారికి గ్రామాల్లో కొన్ని ఈనాములు ఇచ్చినమాట నిజమే. ఈ ఈనాములనే బలోతా ఈనాములు అంటారు. ఈనాములు ఇచ్చినందుకు చాకిరిచేయడానికి వారు ఎల్లప్పుడూ సంసిద్ధంగా ఉండల్సివస్తుంది. అంతేకాని, ప్రతిఫలం లేకండా చాకిరి

చేయమని గాని, ఒక గ్రామంనించి ఇంకొక గ్రామానికి మూటలు
మోయమనిగాని ఎక్కడా వ్రాసిలేదు. అయినా ప్రభుత్వో
ద్యోగులు కలకాలంనించీ, వారితో వెట్టిచాకిరీచేయించు
కుంటూనే వున్నారు. కాగా, అల్లా చాకిరీచేయించుకోవడం
ఒక ఆచారమైపోయింది. ఇది ఎంతో అమానుషంగా
తోచింది రఘుకి. ఈ దురాచారానికి వ్యతిరేకంగా, ఆంధ్ర
మహాసభ ఆందోళన జరపడం ఎంతో సమంజసంగా తోచింది
అతనికి. — ‘వర్తకస్వాతంత్ర్యం’ ... ప్రభుత్వోద్యోగులు
గ్రామాలలో పర్యటనచేస్తున్నప్పుడు వర్తకులు వారికికావల్సిన
తినుబండారాలన్నీ సరఫరాచేయాలి. ఏవస్తువైనా తమదగ్గర
లేకపోతే, పొరుగు గ్రామాలనుంచి వారికి ఆ వస్తువుతెప్పించి
ఇవ్వాలి. ఏవస్తువుకూడా వారు తమ దగ్గరలేదని చెప్పడానికి
వీలులేదు. ఇంతాచేస్తే, ప్రభుత్వోద్యోగులు వర్తకులుఇచ్చిన
సామానులకి ధరలుకట్టి, ఇవ్వవలసినధనం ఇస్తే కద్దు; లేక
పోతే లేదు. వర్తకులు తమకురావల్సిన ధనం రాలేదని,
ఫిర్యాదుచేయడానికి వీలులేదు ఫిర్యాదుచేసినా లాభం
ఉండదు. వస్తువులకి చౌకధరలుకట్టి ఏదో కొంతధనం ఇస్తే
కిక్కురుమనకండా ‘మహాదృగ్గం’ అని ఆ ధనం తీసుకోవాలి.
ఈ దురాచారంవల్ల వర్తకులు ఎంతో నష్టపడడం చూచి,
ఆంధ్రమహాసభ వారికి అండగా నిలిచి, గొప్పఆందోళన
చేసింది. వర్తకులను ప్రోత్సహించి, వర్తకసభూల్ని స్థాపి
ంచింది. గొప్పఆందోళన జరిపింది. ఆంధ్రమహాసభఆందోళన
ఫలితంగా ఈ ఆచారం సమసిపోవడం రఘుకి ఎంతో ఆనంద
దాయకంగా కనపడింది. ‘మగ్గం పన్ను’ ... ఈ దురాచారం

ఎక్కువగా జాగీర్ ప్రాంతాల్లో అమలులో వుంది. దీనిని 'మోతరఫీ' అని కూడా అంటారు. పద్మశాలీలు దీనినిబట్టి తమ సేతమగ్గాలకి పన్నులు చెల్లించవలసివచ్చేది. దీనికి వ్యతిరేకంగా ఆంధ్రమహాసభ చేసిన ప్రచారఫలితంగా, ఈ దురాచారం చాలావరకు తగ్గింది. రఘు ఆంధ్రమహాసభ ప్రచురించిన కరపత్రాలు చదివినతరువాత, నివేదికలు తిరగవేయడం ప్రారంభించాడు. పరిస్థితులు మరీ ఘోరంగా కనపడ్డాయి.

ప్రజలు పై)వేలుగా పాఠశాలలు స్థాపించడానికి వీలు లేదు. సభలు, సమావేశాలు జరుపుకోవడానికి వీలులేదు. పాఠశాలలు స్థాపించదలుచుకుంటే ఖాస్సీ (పై)వేలు) పాఠశాలల నియమావళి అడ్డువస్తుంది. సభలు జరుపదలుచుకుంటే గ మైనిమాన్ (సర్క్యులర్ నెంబర్) తీసి అడ్డువస్తుంది. ఈసర్క్యులర్ ని అనుసరించి, రాజకీయాలకి సంబంధించిన సభలకు బాబెహుకూమత్ (మంత్రిమండలి) అనుమతిని పొందాలి. రాజకీయపరిణామాలు కలిగించే సభల్నికూడా జరుపగూడదు. ఏవి రాజకీయపరిణామాలు కలిగించే సభలో, ఏవి కావో ప్రభుత్వమే నిర్ణయిస్తుంది. హైదరాబాద్ ప్రభుత్వనిర్ణయానికి ఎట్టితిరుగు లేదు. ఆంధ్రమహాసభకు రాజకీయాలతో ఎట్టిసంబంధం లేదని ఎన్నిసార్లు నాయకులు ప్రకటించినా, ప్రతిసంవత్సరం మహాసభలు జరుపుకోవడానికి సవ్యంగా అనుమతి లభించడం లేదని వినికిడి. దీనికి కారణం ఏమిటో రఘుకి ఎంత ఆలోచించినా తోచలేదు. ఎవరినైనా, తెలిసినవాళ్ళని అడిగికనుకోవడంమంచిది. రఘుఒక్కొక్కటిగా ఆంధ్రమహా

సభనివేదికలన్నీ చదివేశాడు. కొన్ని తీర్మానాలు అర్థమై నాయి; కొన్ని కాలేదు. ముఖ్యంగా రైతులకు సంబంధించిన తీర్మానాలు, అతనికి అయోమయంగా కనపడ్డాయి. రైతులసమస్యల్ని శ్రద్ధగా చదివి తెలుసుకోవాలి. తనకు కావలసిన సమాచారం, ఏపుస్తకం చదువుతే తెలుస్తుందో రఘుకి తెలియదు. ఎవరినైనా, మంచిరాజకీయవేత్తని అడిగి తెలుసుకోవాలి. నివేదికలు చదవడం పూర్తిఅయిన తరువాత రఘుకి పబ్లిక్ గార్డెన్సులో వృధాగా కాలయాపన చేయడం బొత్తిగామనస్కరించలేదు. పోనీ, ఏదైనా ప్రతికొని చదువుకుంటే? నిజమే, బాగానే వుంటుంది. కాలానికే కాలం గడుస్తుంది. ప్రపంచవిషయాలూ తెలుసుకున్నట్లువుతుంది.

మంచి లోకజ్ఞానం కలగాలంటే ప్రతికలు చదవడం అవసరమని చెబుతారు. తాను ఇదివరకెన్నడూ ప్రతిక కొని, చదివి ఎరుగడు. ఈరోజునించి ఏదైనా ప్రతిక కొని చదువుకుంటే? కాని, దినప్రతికకోసం రోజూ నగరానికి రావడం ఎలా సాధ్యపడుతుంది. ప్రేమావతీపేటలో పోస్టుఆఫీసు లేదు. దినప్రతిక ఏదైనా తెప్పించుకుంటే, అది ఏ నాలుగురోజులతరువాతో వస్తే ఏమిలాభం? గ్రామాల్లో పోస్టుఆఫీసులు ఉండకపోవడం రఘుకి ఎంతో అననుకూలంగా తోచింది. ఇది తెగే సమస్యకాదని తోచడంతో రఘు దినప్రతిక తెప్పించుకునే విషయమై ఆలోచించడం మానివేశాడు. నగరానికి వచ్చిన రోజునమాత్రం, ప్రతిక కొని తప్పక చదువుకోవాలని నిశ్చయించుకున్నాడు. మొదడులో ఈ భావం మసలడంతోనే,

వెంటనే సైకిల్పైన వెళ్ళి “హిందూ” కొన్నాడు. పబ్లిక్ గార్డెన్సుకి తిరిగివచ్చి పత్రికచదవడం ఆరంభించాడు.

పత్రిక ఎక్కడినించి చదవడం మొదలుపెట్టాలో తోచలేదు. అంతకుపూర్వం, అతను ఏవో తెనుగుపత్రికలు చదివాడేకాని, ఇంగ్లీషుపత్రిక చదివి ఎరగడు. ఎక్కడినించి మొదలుపెట్టినా పత్రిక ఆసాంతం చదవివేయడం అవసరమని నిశ్చయించుకున్నాడు. ప్రకటనలు వదిలేసి వార్తలువున్న పేజీ తీసి చదవడం మొదలుపెట్టాడు.... రెండుగంటలు దాటాయి. అయినా పత్రిక ఆమూలాగంగా చదవడం పూర్తికాలేదు. చదివించదివి విసుగేసింది. రఘు, పత్రిక పక్కనపెట్టి బెంచిపైన మేను వాలాడు. అనాలోచితంగా కళ్ళుమూసుకున్నాడు. ఎందుకో హాయిగా కనపడింది. కాసేపు నిద్రపోతే... పక్కనున్న సైకిల్సంగతి జ్ఞాపకంవచ్చి నిద్రపోవడం మానుకున్నాడు. సైకిల్కితాళం వేసివున్నప్పటికీ, నిద్రపోవడం ప్రమాదకరమని భావించాడు. మెదడులో ఏవో ఆలోచనలు ముసురుకుంటున్నాయి.

రమణ రోజురోజూ తనకు దూరంకావడంలేదుకద! రెండుసంవత్సరాలక్రితం పద్మయింట్లో వుంటున్నప్పుడు విరివిగా కనపడేది. పెళ్ళితప్పిపోయినతరువాత ఏదో తలవనితలంపుగా తాము ఉభయులూ పద్మయింట్లో కలుసుకోవడం సంభవిస్తేతప్ప ఎన్నడూ పనికట్టుకొని, తనకి కనపడలేదు. కనపడకపోవడానికి కారణంకూడా ఉంది. నారాయణరావు తనకూతురు రమణని తనకివ్వడానికి నిరాకరించినతరువాత, తను ఎన్నడూ రమణయింటికి వెళ్ళలేదు. రమణకూడా తమ

యింటికి రాలేదు. తనకు పిల్లనివ్వడానికి నిరాకరించినయింటికి తను ఏమొహంపెట్టుకు వెళుతాడు? అంతటితో బాంధవ్యం తెగిపోయింది. కాకతాళీయన్యాయంగా ఎన్నడైనా రమణ పద్మయింట్లో కనపడితే కద్దు, లేకపోతే లేదు. మొదటినించి తాము ఉభయులూ కూడబలుక్కొని పద్మయింట్లో కలుసుకుంటూవస్తే బాగుండేది. తగినంత లోకానుభవంలేకపోవడం వల్ల ఉభయులూ అటువంటిపని ఏమీ చేయలేదు. పద్మద్వారా రమణకి కబురుపంపితే పని సానుకూలపడేది. “ఫలాని రోజున నీన్నేహితురాలిని రమ్మని చెప్పు” అని అనడానికి రఘుకి సిగ్గుగాఉండేది. బహుశా రమణకూడా తనకుమల్లనే సిగ్గుపడిఉంటుంది. అందువల్లే ఎన్నడూ పద్మద్వారా ఏ కబురూ తనకుచెప్పిపంపించలేదు. రమణకు మెట్రీక్యులేషన్ లో ఫస్టుక్లాసు వచ్చింది. ఆమెకు చదువుపైన మరీశ్రద్ధ ఎక్కువవుతున్నది. పద్మ సెకండుక్లాసులో మాత్రమే ప్యాసుఅయింది.

రమణ, పద్మ ఉభయుల మనస్తత్వాల్లో రఘుకి ఎంతోతేడా కనపడింది. రమణ తలుచుకున్నపనిని పొల్లుపోకండా నిర్వహిస్తుంది. తను ఏర్పరుచుకున్న ఆశయాన్ని సాధించితీరుతుంది. పద్మ అల్లాకాదు. ప్రవాహంలో పుడకలాగా జీవితాన్ని దానిదారికి దాన్ని వదిలేస్తుంది. అందంగా హాయిగా జీవితాన్ని గడుపుతుంది. ఉభయులమధ్య ఒకపైన్ టిస్తుకీ, ఒకఆర్టిస్తుకీ ఉన్నతేడా లేదుకద! ఏమో...!

ఎందుకో తనమధ్య పద్మమధ్య చనువు ఎక్కువవుతున్నది. తనకు ఉల్లిపాయపకోడీలు, గులాబ్ జామున్ అంటే ఎంతోయిష్టం. పద్మ తనయిష్టాల్ని ఎల్లా కనిపెట్టిందో! తను

వెళ్ళినప్పుడల్లా తనకు యిష్టమొచ్చినఫలహారాలనే పెడుతుంది. కొందరు స్త్రీలకి తమకిష్టమున్న వ్యక్తులహృదయాల్లోకి చొచ్చుకొనివెళ్ళి, వారి అభిరుచుల్ని శ్రద్ధగా కనిపెట్టి, తదనుగుణంగా నడుచుకోవడం ఎల్లాసాధ్యపడుతుందో రఘుకి అర్థంకాలేదు. పద్మకి తనకనుసన్నల్లో మెలగడం ఎల్లా చాత నవుతుందో రఘు ఆలోచించుకోలేకపోయాడు. తను పద్మకి మల్లే పద్మఅభిరుచుల్ని తరిచి, తెలుసుకొని, తదనుగుణంగా మెలగగలిగివుంటే ఎంతబాగుండేది! ప్రేమ అంటే ఇదేనా? ఒకరి అభిరుచుల్ని ఇంకొకరు తెలుసుకొని, ఒకరికి అనుకూలంగా ఇంకొకరు మెలగడమేనా? ఉభయలూ తమతమస్వభావాల్ని ఇంకొకరిస్వభావాలతో సరిపెట్టుకొని, కొంత కొంత త్యాగాలుచేసి, భావైక్యత పొందడంతో ప్రేమ సాఫల్యంపొందుతుందా? పొంగులెత్తుతున్న రమణయావనం తనని ఆకర్షించలేదుకదా? చిన్నతనంలో తను భర్తగా వుండడానికి నిరాకరించినప్పుడు రమణ తనబుగ్గకొరికింది. ఆ కొరుకుడుతో తనని రమణ తనభర్తగా చేసుకుందనే సెంటుమెంటుకి తను లొంగిపోవడంలేదుకదా! ఏమో? ప్రేమావతీపేటలో రెండుసాళ్లు తను రమణని కౌగిలించుకున్నప్పుడు తనకుకలిగిన 'హాయిని' తలచుకొని, రఘు తన్నయ్యడై నాడు. 'తానునిజంగా రమణని ప్రేమిస్తున్నా'నని నిశ్చయించుకున్నాడు. తను రమణని ప్రేమిస్తే, మధ్యలో ఈపద్మరసగుళికలకిమల్లే తనహృదయంలోకి చల్లగా జారుకోవడం ఎందుకు జరుగుతున్నది? సన్నని చంద్రకరణంలా తనశరీరంపైనసోకి, తనకు హాయిని ఎందుకు సమకూర్చున్నది? ఒకటి శరీరానికిసంబంధించిన 'హాయి'

అయితే, ఇంకొకటి ఆత్మకిసంబంధించిన 'హాయి' కాదుగదా! రమణ, పద్మలమధ్య శరీరమూ, ఆత్మలకి సంబంధించిన బాంధవ్యం ఉందా? ఏమో? ఇంతలో కే పబ్లిక్ గార్డెన్సు పక్కనున్న క్లాక్ టవర్ మూడు గంటలు వేసింది. పద్మ నాలుగున్నరకి గాని కాలేజీనించి ఇంటికి తిరిగి రాను. గంటన్నర ఎల్లా గడ పాలో రఘుకి తోచలేదు. ఇంకొకక్షణమైనా పబ్లిక్ గార్డెన్సులో గడపడానికి అతనికి మనస్కరించలేదు. వెంటనే రఘు సైకిలుపైన బయల్దేరాడు. ఒక గమ్యస్థానం లేకండా ఎటు యిష్టమొస్తే అటు వెళ్ళడం మొదలెట్టాడు.

సైకిలు మింటుమీదుగా సికింద్రాబాద్ దారి పట్టింది. ఎండ తీక్షణంగా కాస్తున్నది. సైకిలుతోక్కుడుతో రఘుకి చమటలుపోస్తున్నాయి. కర్చిఫ్ తో చమటలుతుడ్చుకుంటూ రఘు ముందుకు సాగిపోతున్నాడు టాంక్ బండ్ వచ్చింది. అంతఎండలోకూడా టాంక్ బండ్ పైన సైకిల్ మీద ప్రయాణంచేయడం హాయిగా తోచింది. గాలి చెగువు పైని కెరటాలమీదుగా తేలి చల్లగావీస్తున్నది. ఆ కూసింత సుఖంలో రఘుకి తననిజస్థితి జ్ఞాపకంవచ్చింది.

'ఎక్కడి కీ ప్రయాణం?' అనే పశ్న ఆకాశంఎత్తున అతనికళ్ళముందు నిలిచింది. శంకలతో, సందేహాలతో బ్రతుకే ఒక బరువుగా ఒక అలసటగా ఉంది. ఎక్కడి కని నిర్ణయించుకోగలడు? సవ్యంగా, ప్రశాంతంగా వెడుతున్న బండి రమణని తన కివ్వడానికి నిరాకరించడంతో పట్టాలు తప్పింది. రెండుసంవత్సరాలక్రితం తనకీ రమణకీ పెళ్ళిఅయి పోతే, ఏసమస్య ఉండేదికాదు. గోరుచుట్టుకిరోకటిపోటన్నట్టు

తనతండ్రిమరణంతో జీవితం ఒక భయంకరస్వప్నంగా మారింది. ఎవరై నా తనకి అండగా నిలిచి, ఈదారుణస్వప్నం నించి, తనని పక్కకి తొలగించివేయగలుగుతే ? నిలుచున్న పాటున ఏదై నా మిరకిల్ (Miracle) జరిగిపోతే ? ఎన్నడూ లేనిది తనుజీవితంలో మిరకిల్సుకోసం ఎదురుచూడడం ఏమిటి ? జీవితంలో మిరకిల్సుజరగవని తెలిసికూడా వాటికోసం ఎదురు చూడడం, ఆశించడం ఏమిటి ?

జీవితంలో బలంగా దెబ్బతిన్నహృదయాలు కింకర్త వ్యతాపిమూఢతతో మిరకిల్సుని ఆశిస్తాయా ? గాఢంగా వాటిని విశ్వసించి. అవి తమజీవితంలో జరుగవలెనని మరీమరీ కోరుకుంటాయా ? ఏమో? ... రఘుకి. ఆలోచనలతో బుర్ర వేడెక్కిపోయింది. ఆలోచనలకి అంతం ఎక్కడా కనపడలేదు. జీవితాంతంవరకూ ఆలోచనలతో తలబాదుకోవాల్సిందేనా? తన జీవితమే ఒక ఆలోచనలపుట్టగా మారలేదుకద !

సత్యాగ్రహంలో చేరితే తాత్కాలికంగానైనా, ఆలోచనలు ఆగిపోతాయి. బుర్రకి కొంతకాలమైనా విశ్రాంతి దొరుకుతుంది దానితో సత్యాగ్రహంలో చేరికతప్పదని రఘు తిరిగి నిశ్చయించుకున్నాడు. సైకిలు మళ్ళించాడు. ఆంధ్రమహాసభ ప్రధానకార్యాలయానికి బయల్దేరాడు. దారి పొడుగునా 'ఆంధ్రమహాసభ అప్పటివరకు ఏమిసాధించిందా?' అనే ఆలోచనతో ఉక్కిరిబిక్కిరి అయినాడు.

అప్పటికిఆరుమహాసభలుజరిగాయి. నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రోద్యమం ప్రారంభమై చాదాపు 16 సంవత్సరాలు చాటింది. 1922లో ఆంధ్రజనకేంద్రసంఘస్థాపనతో ప్రారంభమైన ఉద్య

మం, 1938 వరకు సాధించినకార్యాన్ని ఒకసారి పరిశీలించి చూస్తే, నిదానమైనజాతిని జాగరితంచేసిందని తోచింది. 1922 కి పూర్వం ఆంధ్రులు 'మేము ఆంధ్రులు. మా భాష తెనుగు' అని సగర్వంగా చెప్పుకునేస్థితిలో లేరు. తమకి ఒక మహోజ్వలచరిత్ర వుందనీ, తమకి గర్వించదగిన సాహిత్యం వుందనీ, తమసంస్కృతికి భారతీయసంస్కృతిలో ఒక విశిష్ట స్థానం వుందనీ గుర్తించిఎరుగరు. మాతృభాషని త్యజించి, రాజకీయభాషశరణుజొచ్చారు. దానితో పాండిత్యప్రకీర్షిలు సంపాదించడానికి శాయశక్తులా ప్రయత్నంచేశారు. తమ పేష భాషల్ని మరిచారు. సంస్కృతాంధ్రాలకు బదులు ఉర్దూ పార్శీలని మన్నించి పోషించారు. ఆంధ్రులు తమనితాము గుర్తించలేనిస్థితిలో వున్నప్పుడు నిజాంరాష్ట్రంలో ఆంధ్రోద్యమం ప్రారంభమైంది. ఆంధ్రభాషని ప్రచారంచేసింది. ప్రజల్లో మాతృభాషపట్ల భక్తిభావాన్నికలుగరుజేసింది. 'మీ ఆంధ్రులు, మీ భాష తెనుగు' అని ప్రజల్ని ఉద్బోధించింది. దానితోప్రజల్లో తెనుగుపట్ల భక్తిశ్రద్ధలు ఏర్పడ్డాయి. వారు తమ ఉజ్వలచరిత్రనీ, మహోజ్వలసాహిత్యాన్నీ గుర్తించారు. తత్ఫలితంగా తెనుగుసంస్కృతిని పునరుజ్జీవింపజేశారు. ఆంధ్ర మహాసభ రాజకీయంగా సాధించిన మహత్కార్య మేమీ లేకపోవచ్చు. కాని, సాంస్కృతికంగా చరిత్రలో సువర్ణాక్షరాలలో లిఖింపదగిన ఘనవిజయాన్ని సాధించింది. రాజకీయంగా వీలైనప్పుడల్లా కొన్ని ప్రజలయిబ్బందుల్ని శాంతియుతంగా తొలగించింది. కొన్ని సందర్భాల్లో వలనుకాకపోతే, ఆ యిబ్బందులకి వ్యతిరేకంగా ఆందోళన

జరిపింది. సాధించింది చాలాతక్కువ. సాధించవల్సింది ఇంకా ఎంతో మిగిలివుంది. కాని, సాధించిన ఆ కొద్దిమాత్రమే చరిత్రలో నిజంగా సువర్ణాక్షరాల్లో లిఖింపబడ్గది. పెడవాగులు పట్టిన జాతిని సక్రమమార్గంలోకి తెచ్చింది. ఇక ఎట్టి దుష్ట శక్తులైనా జాతిపురోగమవాన్ని అరికట్టలేవు. జాతి ఇంకి తనగమ్యస్థానానికి చేరుకోక తప్పదు. ఏ ఒడిదుడుకులూ దానివేగాన్ని, ఉత్సాహా ద్వేగాల్ని తగ్గించలేవు. జాతి సక్రమమార్గంలో ముందుకు సాగుతున్నదని తోచడంతోనే, రఘుకి ఆనందాశయాలు కెల్లివిరిశాయి. తలవని తలంపుగా రఘునోటినించి 'ఆంధ్రోద్యమానికి జై' అనే జయదయ ధ్యానం బయల్దేరింది. తనతో కలిసి ముక్కోటిగళాలు జయ జయధ్యానంచేస్తున్నట్లు రఘుకి తోచింది. శరీరం పులకలెత్తింది. చెవులు గింగురుమన్నాయి....

రఘు ఆంధ్రమహాసభ ప్రధానకార్యాలయానికి వెళ్ళే సరికి ఇంకా నాలుగుగంటలు కాలేదు. లోపలికి వెళ్ళి ప్రధాన కార్యదర్శినిగూర్చి కనుక్కున్నాడు. ఇంకా కాలేదని చెప్పారు. ఎప్పుడు వస్తాడని అడిగితే ఆరుగంటలలోపల ఎప్పుడైనా రావచ్చునని చెప్పారు. రఘుకార్యాలయంలోంచి వెలుపలికి వచ్చాడు. 'తైం ఎల్లా గడపడమా?' అనే సమస్య తిరిగి అతనిని వేధించింది. ఈలోపుగా ఒకమాటు పద్మినింటికి వెళ్ళివస్తే—సైకిల్ పైన వెడితే పదినిమిషాలదారి - యింకొక అరగంట అయితేనేనాని ఆ అమ్మాయి కాలేజీకి. ఏ యింటికి రాదు. తక్కినయిరవైనిమిషాలు గడపడానికి మార్గమేమీ కనపడలేదు. కాలినడకనిబయల్దేరి వెడితే? నిజమే. బాగానే

వుంటుంది. అరగంట యిట్టే గడిచిపోతుంది. ఆ భావం కలగడంతో రఘు సైకిల్ తీసుకొని పద్మయింటికి కాలినడకని నెమ్మదిగా బయలుదేరాడు. మరికొంతటైం కలిసివస్తుందని మధ్యలో ఒక హోటల్ లో టీ తాగాడు. హోటల్ లో దాదాపు పదినిమిషాలు గడిచిపోయినాయి. పద్మయింటికి చేరుకునేసరికల్లా నాలుగున్నర దాటింది.

పద్మ అప్పుడే కాలేజీనించి తిరిగిరావడంవల్ల మొహం కడుక్కొని, దుస్తులుమార్చి, డ్రాయింగ్ రూమ్ లోకి వచ్చేసరికి కొంత ఆలస్యమైంది. ఈమధ్య రఘు, తనమనస్సు ఎంత చంచలమైనదీ ఆలోచించడం మొదలుపెట్టాడు. ఏవిషయంపైనా ఏకాగ్రత వుండదు. ఒకేసారి ఎన్నోవిషయాల్ని గూర్చి ఆలోచిస్తుంది. ఒకవిషయానికి యింకొకవిషయంతో ఏమాత్రం సంబంధం వుండదు. స్టేటు కాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహం, ఆంధ్రమహాసభ, రమణ, పద్మ మొదలైనవిషయాల్ని గూర్చి తాను ఆరోజు ఆలోచించాడు. యిందులో ఒకదానికి యింకొకదానితో ఏమైనా సంబంధం వుందా? స్టేటు కాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహానికి ఆంధ్రమహాసభకీ ఏమైనా సంబంధం వుండవచ్చు. కాని వాటికి రమణ, పద్మలతో ఏమి సంబంధం? తనమనస్సు ఒకేసారి ఒకేవిషయాన్నిగూర్చి ఆమూలాగ్రంగా ఎందుకు ఆలోచించదు? ఒకేక్షణంలో తన మనస్సు వివిధవిషయాలపైకి ఎందుకు వెదురుతుంది? అందరిసంగతీ ఇంతేనా? ఏ ఒక్కరూ ఒకేవిషయాన్నిగూర్చి ఒకేసారి చివరంటా ఆలోచించలేరా? ఏమో? ఎవరుచెప్పగలరు?...

పద్మ ఇంతలోకే డ్రాయింగ్ రూమ్ లోకి వచ్చింది.

‘బాగా అలసిపోయినట్లు వున్నారే?’

‘ఏదో ఉదయంనించి తిరగడంమూలాన అల్లా కన పడుతున్నానేమో!’

‘అయితే ఈరోజు కాస్తేక్షకి వెళ్ళలేదా?’

‘లేదు. చదువు మానేశాను.’

‘ఎప్పటినించి?’

‘ఈరోజునించే’

‘డబ్బులేకనేనా?’

ఆ ప్రశ్నకి రఘు ఉక్కిరిబిక్కిరిఅయినాడు - ఆ విషయంలో పద్మ తనని అంత సూటిగా ప్రశ్నిస్తుందని అతను ఎన్నడూ అనుకోలేదు.

‘కాదనుకో... .. ఇంకా ఇతర కారణాలుకూడా వున్నాయి.’

‘ఆ కారణాలు ఏమిటో అడగవచ్చునా?’

‘దేవిగారు అడుగనూవచ్చు, నేను చెప్పనూవచ్చు.’

ఆవాక్యానికి పద్మ నొచ్చుకుందేమోనని రఘు ఆమె కళ్ళల్లోకి పరీక్షగా చూచాడు. అల్లాంటిదేమీ జరిగినట్లు తోచలేదు. కాగా, కొద్దిగా సిగ్గుపడినట్లుకూడా కనపడింది.

‘అయితే చెప్పండి?’

‘సత్యాగ్రహంచేయదలుచుకున్నాను!’

‘అమ్మ బాబోయ్! సత్యాగ్రహమే!!’

‘ఏం, ఎందుకుచేయగూడదు?’

‘అవును-ఎందుకుచేయగూడదు - తప్పకండా చెయ్యండి కాని... ..’

‘కాని?’

‘ముందుగా మాకు నోటీసుయివ్వడం మంచిది’

‘మాకు అంటే?’

‘మాకు’ అనేది బహువచనప్రయోగం - అందులో నేనూ, రమణ యిమిడి ఉన్నాం’

‘మీకు ముందుగా నోటీసుఇవ్వడం ఎందుకు?’

‘మీరు సత్యాగ్రహంచేయడానికి తలపెట్టింది మాకు వ్యతిరేకంగా కాదా?’

‘మీకు వ్యతిరేకంగా సత్యాగ్రహంచేయడం దేనికి?’

‘మరి, సత్యాగ్రహం ఎందుకు చేస్తున్నారు?’

‘ఏమిటో? నీమాటలు నాకు బొత్తిగా అర్థంకావడం లేదు.’

‘మీమాటలు నాకు అంతకన్నా అర్థంకావడం లేదు.’

‘నేను స్టేటుకాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహంలో చేరదలచుకున్నాను. ఇప్పుడు తెలిసిందా?’

‘ఈరోజు మీరు ఇంట్లో ఎవ్వరితోనూ పోట్లాడి రాలేదు కద!’

‘ఇంట్లో ఎవ్వరితోనూ పోట్లాడలేదు. ఇప్పుడు నీతో పోట్లాడుతున్నాను.’

‘నేను అబలని - ఇట్టే ఓటమిని ఒప్పుకుంటాను. ఇంక సత్యాగ్రహంచేయడం దేనికి?’

‘వేళాకోళం వదిలిపెట్టు. రేపు సత్యాగ్రహంలో చేరదలచుకున్నాను. ఆ సంగతే చెప్పడానికి వచ్చాను.’

‘వేళాకోళం చేస్తున్నది మీరా? నేనా?’

‘నే నేమి వేళాకోళంచేస్తున్నాను?’

‘పెళ్ళాంమీద అలిగి సన్యాసంపుచ్చుకున్నట్టు - డబ్బు లేక చదువు మానేసి, సత్యాగ్రహంచేయడానికి పూనుకోవడం వేళాకోళం కాక మరేమిటి చెప్పండి?’

‘మరి న నేమి చేయమంటావు?’

‘ఏమి చేయమంటానా? డబ్బుపుట్టించుకొని శ్రద్ధగా చదువుకొమ్మంటాను.’

‘ఆ డబ్బు పుట్టేమార్గమే కనపడలేదు’

‘ఒక్కమాట చెబుతాను వింటారా?’

‘ఊ... ..’

‘నిజంగా మీకు సత్యాగ్రహంపైన భక్తిశ్రద్ధలు ఉన్నాయా?’

‘చదువు మానేయడానికి నిశ్చయించుకున్న తరువాత భక్తిశ్రద్ధలు కుదిరాయి.’

‘మీకు రాజకీయా లేమైనా తెలుసునా?’

‘లేదు, క్రమంగా తెలుసుకుంటాను.’

‘ఆ తెలుసుకున్నతరువాత, అప్పటికీ మీకు ఉత్సాహముంటే, తప్పకండం సత్యాగ్రహం చెయ్యండి - నేను కాదనను. కాని, సంగతి సందర్భా లేమిటో, చివరకి సత్యాగ్రహం ఎందుకు చేస్తున్నామో కూడా తెలుసుకోకండా, ఉదేకం కొద్దీ, పరిస్థితులు మనకిఅననుకూలంగా ఉన్నాయని విసుక్కుని ఉద్యమంలోకి దూకడం నేను ఏమాత్రం హర్షించను.’

‘అదంతా నిజమే - కాని. ఇప్పుడు న నేమి చేయమంటావో చెప్పు’

‘మీ రేమీ అనుకోకపోతే, మీకు కావలసినడబ్బు నేను ఇస్తాను-మీరు హాస్టల్ లో చేరి శ్రద్ధగా చదువుకోండి.’

‘నీదగ్గర డబ్బు ఎక్కడిది?’

‘మా జమీన్ దారీ కుటుంబాలలో కొన్ని కట్టుబాట్లు ఉన్నాయి. అందులో కొన్ని మంచివి కావచ్చు, కొన్ని చెడ్డవి కావచ్చు. నెలపేరిట స్వంత ఖర్చులకోసం కొంతపైకం ఇవ్వడం, ఆ మంచికట్టుబాటుల్లో ఒకటి.’

‘నెలకి నీ కెంత ఇస్తా రేమిటి?’

‘75 రూపాయలు.’

‘ఇంట్లో తక్కినవాళ్ళందరికీ అలవెన్సు లుంటాయా?’

‘ఆ, మా అమ్మకి రెండువందలు-మాతమ్మడికి 50. ఈ డబ్బు మేము ఎల్లా ఖర్చు పెట్టుకున్నా మమ్మల్ని ఎవ్వరూ అడగరు. ఈ 75 రూపాయలు కాక, నా చదువుకయ్యే ఖర్చులన్నీ నాకు ప్రత్యేకంగా ఇస్తారు. ఇదే కాక, పండుగలకీ పబ్బాలకీ మరికొంతడబ్బు ఇస్తారు.’

‘మరి ఆ 75 రూపాయలు నెలపేరిట ఎల్లా ఖర్చు చేస్తావు?’

‘ఆ డబ్బు ఖర్చుచేయవలసిన అవసరమే కనపడదు. బ్యాంకులో వేస్తాను’

‘ప్రస్తుతం బ్యాంక్ లో నీకు ఎంతడబ్బు వుంది?’

‘పదివేలదాకా వుంది. ఇదికాక నా చదువుఖర్చులకని ఓ పాతికవేలరూపాయలు, నా పెండ్లిఖర్చుకని ఒకలక్ష రూపాయలు విడివిడిగా బ్యాంకులో అక్కొంట్లు ఉన్నాయి.’

పద్మ వాళ్ళు ఏదో శ్రీమంతు లనుకున్నాడేకాని, అంత శ్రీమంతులని రఘుకి ఎన్నడూ తెలియదు. పద్మచెప్పిన సంగతుల్నివిని రఘు ఆశ్చర్యచకితు డైనాడు.

‘నీస్వంతఖర్చులకి ఇస్తున్నడబ్బు నీ యిష్టంవచ్చినట్లు నీవు ఖర్చుచేసుకుంటే మీవాళ్ళు ఎవ్వరూ ఏమీ అనరా?’

‘10 వేల రూపాయలు మానాన్నకి ఒకలెఖ్ఖిలోనివి కావు. కాగా, ఈయింట్లో నాకు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యం వుంది. నాపై మా నాన్నకిగల విశ్వాసమే ఈ స్వాతంత్ర్యానికి కారణం. డబ్బు దుబారాచేయననీ, వంశాన్ని అనమానాల పాలుచేసే పనేమీ చేసు చేయననీ ఆయనకు గట్టినమ్మకం.’

‘ఇంతపాకు డబ్బు దుబారాచేయనిమాట నిజమే. కాని, ఇకముందునుంచి చేస్తావేమోనని నా భయం.’

‘ఆ భయం మీ కక్కరలేదు. నేను ఏ పనీ, బాగా ఆలోచించికాని చేయననిమాత్రం తెలుసుకోండి.... మాటల్లోపడి మీసంగతే మరిచిపోయినాను. తెండి, మొహం, కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కోండి. కాస్త ఫలహారంచేద్దురు గాని....’

రఘు లేచాడు. పద్మ డ్రాయింగ్ రూమ్ కర్టెన్ ఎత్తి, రఘుకి లోపలికి, దారిచూపించింది. పెద్దచతుశ్శాలభవంతి. రఘుకి చుట్టుపక్కల ఎవ్వరూ కనపడలేదు. భవంతిని అంటి బాత్ రూమ్. లోపల కాళ్ళు, మొహం కడుక్కోవడానికి పెద్ద గంగాశంలో వేడినీళ్ళు పెట్టిఉన్నాయి. పక్కన పీట వేసిఉంది. ఆ పక్కన ఒక ఎత్తైన స్టూలుపైన సబ్బూ, అద్దం, దువ్వెన ఉన్నాయి. రఘు కాళ్ళూచేతులూ, మొహమూ కడుక్కొని

వెనక్కి తిరిగాడు. పద్మ టవల్ అందించింది. మొహంతుడుచు కొని, చేతులుతుడుచుకున్నాడు. వాసననూ నెసీసా అందించింది. తలకి నూనెరాచుకొని, దువ్వెనతో క్రాపు దువ్వుకున్నాడు. డ్రాయింగ్ రూమ్ లోకి తిరిగివస్తూ 'ఈరోజు దాసీలు ఎవ్వరూ కనపడడంలేదేం?' అని పద్మని అడిగాడు రఘు.

'మీకు దాసీలంటే ఇష్టంలేదు. అందువల్ల కనపడ వద్దని చెప్పాను.'

'ఆ సంగతి నీ కెల్లా తెలిసింది?'

'నేను ఎదుటివారిహృదయాలు చదువగలను.'

'నిజమే. నాకు దాసీలంటే బొత్తిగా యిష్టంలేదు. వాళ్ళకి పెళ్ళిళ్ళు చేయకండా యావజ్జీవం చాకిరీచేయించు కోవడం దారుణమైన విషయం.'

'ఆసంగతి నాన్నతో మాట్లాడి, వాళ్ళల్లో ఈడుమళ్ళని వారికి కొందరికి పెళ్ళిళ్ళు ఏర్పాటుచేయించాను.'

'నిజంగానా!' రఘు తనచెవుల్ని తానే నమ్మలేక పద్మని ప్రశ్నించాడు.

'జమీందారీఇళ్ళల్లో కొన్ని మంచివీ, కొన్ని చెడ్డవీ ఆచారా లున్నాయని ఇంతకుపూర్వమే చెప్పాను కదూ! సదాచారాల్ని పాటిస్తూ, కొన్ని దురాచారాల్ని తొలగించి వేయడానికి నేనూ, నాన్నా శాయశక్తులా ప్రయత్నం చేస్తున్నాం.'

ఈడుమళ్ళని దాసీలకి పెళ్ళిళ్ళుచేస్తున్నారని తెలుసు కొని రఘుకి ఎంతో సంతోషం కలిగింది.

సేవకుడు పెద్ద ప్రేలో ఫలహారాలు తీసుకొచ్చాడు. గులాబ్ జామున్, ఉల్లిపాయలపకోడీలు చూచి, రఘుప్రాణాలు తేచివచ్చాయి. ఇద్దరూ కలిసిఫలహారంచేశారు. పద్మ టీ కలిపి, ఒకకప్పు రఘుకి అందించింది. తానూ ఒకకప్పు తీసుకుంది.

‘మీ నాన్నగారు ఇంట్లో ఉన్నారా?’

‘ఇంతకుక్రితమే వచ్చారు.’

‘నేను ఇల్లా వచ్చిపోవడం మీనాన్నకి యిష్టముండ దేమో?’

‘ఇష్టముండదని ఎవరై నా చెప్పారా?’

‘లేదు. నేనే అనుకుంటున్నాను.’

‘అయితే మీరు పొరపాటుపడుతున్నారు. నా కేది ఇష్టమో, మానాన్నకి అదేఇష్టం. ఈ ఇంట్లో నావిషయంలో నాకు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యం వుంది.’

‘ఇల్లా ఒకఅబ్బాయితో ఒకఅమ్మాయి ఒంటరిగా కాలంగడపడం, తనస్వాతంత్ర్యాన్ని దుర్వినియోగంచేయడం కాదూ?’

‘అబ్బాయి, అమ్మాయి మంచివాళ్ళు అయితే కూడా దుర్వినియోగంచేయడం ఎల్లా అవుతుంది?’

‘ఒంటరిగా నీవు ఇల్లా నాతో కాలంగడపడం అసలు మీవాళ్ళకి నచ్చుతుందా?’

‘మొదటివిషయం నేను నా స్వాతంత్ర్యాన్ని దుర్వినియోగం చేయనని మావాళ్ళకి గట్టినమ్మకం. కాగా, రెండవ విషయం: అబ్బాయిరాకకి వాళ్ళు చిరకాలంనుంచీ అలవాటు

పడ్డారు. అందువల్ల నేను ఒంటరిగా మీతో కాలంగడపడం వాళ్ళకి ఇదివరకే తెలుసు. ఇందులో కొత్త ఏమీ లేదు.'

రఘు పద్మయింటి కట్టుబాట్లకి మరీ ఆశ్చర్యచకితుడైనాడు. పద్మతలిదండ్రులు ఆమెని అంతగా విశ్వసించడం ఆమెమంచికో కాదో నిర్ణయించుకోలేకపోయినాడు.

'మీకు కులాలవిషయంలో ఇంకా పట్టింపు ఉందా?'

'ఆ మాట ఎందుకు అడుగుతున్నావో చెప్పు.'

'ఏమీలేదు. ఈపూట మాయింట్లో భోజనంచేసి వెళ్ళమని.'

'పుట్టడమేమో సదాచారసంపన్నమైన బ్రాహ్మణుల ఇంట్లో పుట్టాను. ఆ వాతావరణంలోనే పెరిగాను. కాని, బ్రాహ్మణత్వం అంటే ఏమిటో నాకు తెలియదు. వేదాలు, శాస్త్రాలు వదిలి, ఇంగ్లీషు, ఉర్దూ, ఫార్మీలు నేర్చుకున్నాను. రెండు సంవత్సరాలక్రితంనీవు ఈ ప్రశ్న అడిగితే, మేము బ్రాహ్మలం, మీరు బ్రాహ్మణేతరులు - మీ ఇంట్లో నేను భోజనం చేయనని, రకీమని జవాబు చెప్పేవాడిని. కాని, ఇప్పుడేమి సమాధానం చెప్పాలో నాకు తోచడంలేదు.

'రెండు సంవత్సరాలక్రితం రమణ మాయింట్లోవున్నప్పుడు ఆమెని మాయింట్లో భోజనంచేయమని అడుగలేదు. ఆమెని భోజనానికి పక్కనున్న బ్రాహ్మలింటికి పంపించాం.'

'బ్రాహ్మణ, బ్రాహ్మణేతర భేదాలు బూటకాలని నేనూ విశ్వసిస్తాను. ఏవో బూజుపట్టిన ఆచారాలను నేటికీ చెక్కుచెదరని స్థితిలో పాటిస్తూరావడం బూటకమని నేను భావిస్తాను. కాని, ఇంతకుపూర్వం ఎన్నడూ బ్రాహ్మణేత

రుల ఇండ్లల్లో భోజనంచేసిఎరగను. అందుకోసం భోజనం చేయడానికి కొద్దిగా సందేహపడుతున్నాను.'

'అయితే, ఈరోజు మాయింట్లో భోజనంచెయ్యండి. మీ సందేహంకాస్తా తీరిపోతుంది.'

'సరే, నీయిష్టం; కాని, నేను ప్రేమావతీపేటకు వెళ్ళాలి. బాగాచీకటిపడ్డతరువాత అక్కడికి వెళ్ళడం, కొద్దిగా ప్రమాదకరం. దారిలో చొంగలభయం. అందువల్ల ఈ రోజుకి నన్ను వదలివెయ్యి. ఈసారి ఎప్పుడైనా వచ్చినప్పుడు మాయింట్లో భోజనంచేస్తాను.'

'ఈసారి వచ్చినప్పుడెప్పుడో ఎందుకు? ఈరోజే మాయింట్లో భోజనంచెయ్యండి. రేపటినుంచీ హాస్టల్ లో వుంటే, అందరితో భోజనంచెయ్యడంకూడా అలవాటు అవుతుంది. భోజనంచేసిన తరువాత, మా డ్రైవరు కారులోతీసుకెళ్ళి మిమ్మల్ని ప్రేమావతీపేటలో దిగబెట్టి వస్తాడు.'

'అయితే సరే. కాని, హాస్టల్ లో వుంటే చదువు సాగదు. అందువల్ల పట్నంలో ఒకయిల్లు అద్దెకు తీసుకొని, మాలమ్మను తీసుకొచ్చి ఇక్కడే వుండి చదువుకుంటాను.'

'ఎల్లా చదువు బాగాసాగుతుందని మీకుతోస్తే, అల్లా చెయ్యండి.'

ఏవేవో కబుర్లతో రెండుగంటలు దాటాయి. సాయం త్రం 7 గంటలకి పద్మద్రాయింగ్ రూమ్ లో భోజనం ఏర్పాటు చేసింది. వెండికంచంలో అన్నం, దానిచుట్టూ ఓ పది వెండిగిన్నెలు, వాటిలో ఏవేవో పదార్థాలు ఉన్నాయి. పద్మ రఘుకి స్వయంగా వడ్డించింది. రఘు వెండిగిన్నెల్లోని కూరలు,

పచ్చళ్ళు రుచిచూచాడు. ఒకొక్కటిగా అన్నీ కొద్దికొద్దిగా కలుపుకున్నాడు. మామూలుకన్నా ఎక్కువే భోంచేశాడు. పెరుగుతో భోజనం ముగించాడు. భోదనానంతరం అతని ముందరే కు రోచ్చని పద్మ రఘుకి తాంబూలంచుట్టియిచ్చింది. తాంబూలంవేసుకొని, “ఇంక వెళ్ళివస్తా” నని చెప్పేసరికి ఆమె ఒకకవరు చేతికి అందించింది. కవరుపై న ఏమీ వ్రాసి లేదు. కవరు అంటించివుంది. కవరు జేబులోపెట్టుకొని, రఘు అక్కడినించి కారులో ప్రేమావతీపేటకు బయల్దేరాడు. డ్రాయింగ్ రూమ్ గుమ్మందాటుతూండగా ‘మళ్ళీ ఎప్పుడు కన పడతా’ రని పద్మ అడిగింది. ‘రెండుమూడుగోజుల తరువాత ఒకమాటు వస్తా’ నని చెప్పి, రఘు డ్రాయింగ్ రూమ్ గుమ్మం దాటాడు. కారు దాదాపు ఒకఅరగంటలో ప్రేమావతీపేట చేరుకుంది. కారు దిగి ‘ఇంక తిరిగి వెళ్ళు’ మని డ్రైవరుతో చెప్పి రఘు ఇంట్లోకి వెళ్ళాడు. కవరు చింపి చూస్తే అందులో అయిదునోట్లు—నందరూపాయలవి—ఉన్నాయి.

10

కంటెనీసుకొని వెళ్ళిననాటినించీ విశ్వేశ్వరరావు ఇంటికి తిరిగి రాలేదు. సాయంత్రం కాగానే, రోజూ రుక్మిణి అతని కోసం ఎదురుచూస్తుంది. ఇద్దరికీ వంటచేస్తుంది. రాత్రి పదకొండు, పన్నెండు గంటలదాకా విశ్వేశ్వరరావుకోసం దారి కాస్తుంది. వాకిలి కాస్త చప్పుడైతే, దిగ్గున లేచి వెళ్ళి, తలుపు తీస్తుంది. ఎవ్వరూ కనపడకపోవడంతో హతాశురాలు అవుతుంది. కాసేపు నిశ్చేష్టురాలై వాకిలిగుమ్మంలో కను చూపుమేరవరకూ పరికించి చూస్తుంది. చూచిచూచి, చివరకి

విసిగి, వాకిలితలుపు వేసుకుంటుంది. వచ్చి వంటయింట్లో కూచుంటుంది. ఎందుకో వంటయింటిని ఆనుకొనివున్న గదిలో ఒంటరిగా కూచోడానికి ఆమెకు భయం ఎవరై నావస్తే వాకిలితలుపు తీయడానికితప్ప ఆమె ఆ గదిలోకి వెళ్ళదు. వంటయింట్లోనే పడుకుంటుంది. వంటయింట్లోనే కాలం గడుపుతుంది. రాత్రిళ్ళు ఆమెతోపాటు లాంతరుకూడా మేలుకొనివుంటుంది. ఆమె పడుకున్నప్పుడు అది ఆమెకి రక్షణగా సన్నగా వెలుగుతుంది. రాత్రిళ్ళు ఏ కాస్త అడుగులచప్పుడైనా విశ్వేశ్వరరావు వస్తున్నాడని అనుకుంటుంది. అడుగులచప్పుడు పరీక్షగా వింటుంది. అది దగ్గరపడితే సంతోషిస్తుంది. దూరమయితే నిరాశ చెందుతుంది. ఎదురుచూస్తూ, ఎదురుచూస్తూ, విసిగి అలసిపోయి కొంగుపరచుకొని వంటయింట్లో నిద్రపోతుంది. ఆరాత్రికి ఇంక భోజనం ఉండదు. ఒంటిపూట భోజనాలతో ఇల్లా ఎన్నోరాత్రులు గడచిపోతున్నాయి. రాత్రితరువాత పగలు వస్తుంది. రుక్మిణి ఓపికగావుంటే తిరిగి వంటచేస్తుంది. ఒంటరిగా భోజనంచేస్తుంది. భోజనంఅంటే ఏదో ఎంగిలిపడడమన్నమాట. పగళ్ళు విశ్వేశ్వరరావుకోసం ఎదురుచూడదు. ఎందుకో అతను పగటిపూట ఇంటికి రాడని ఆమెకి ఒక గట్టి నమ్మకం. ఏరాత్రిపూటో ఎక్కడినించో ఊడిపడతాడని ఆశ!

రాత్రులు వేడినిట్టూర్పులు విడిచి, పగళ్ళుగా మారుతున్నాయి. పగళ్ళు రాత్రిళ్ళకొగిళ్ళల్లా విలీనమవుతున్నాయి. కాలచక్రం రోజుల్ని చుట్టుతున్నది. ఐనా విశ్వేశ్వరరావు ఇంటికి తిరిగిరాలేదు. అతను తనని మోసగించాడనే దుగ్ధ రుక్మిణికి లేదు. అతను తన కంటే,

గొలుసు తీసుకున్నాడనే ఆలోచన ఆమెకు ఎన్నడూ లేదు. అవి తనసొమ్ములని ఆమె ఎన్నడూ భావించలేదు. దైవికంగా అవి తనదగ్గరికి వచ్చాయి. ఎదో చిన్నప్పుడు తప్ప, ఇంగిత జ్ఞానం వచ్చినతరువాత ఆమె ఎన్నడూ వాటిని పెట్టుకొని ఎరుగదు. బుద్ధి తెలిసినప్పటినుంచీ ఆమె విధవగానే బ్రతికింది. విధవ సొమ్ములు పెట్టుకొని ఎల్లా తిరుగుతుందని? అందువల్ల వాటిని పెట్టెలోపడేసి ఉంచింది. వాటిఅవసరం ఆమెకు ఎన్నడూ కలుగ లేదు. విశ్వేశ్వరరావుకి వాటిఅవసరం వచ్చింది. వాటిమూలాన అతనిజీవితం బాగుపడేఅవకాశం ఏర్పడింది. తనకి అవసరంలేని వస్తువులు, తనదగ్గర ఉంచుకొని ఏం లాభం? వాటిఅవసరం ఉన్నవాళ్ళకి వాటిని ఇచ్చివేస్తే- వారిఇబ్బందులు తీరుతాయి. వారికష్టాలు గట్టెక్కుతాయి. తనమూలకంగా ఇతరులు సుఖపడడమంటే, రుక్మిణికి ఎంతో ఇష్టం. అందులో ముఖ్యంగా విశ్వేశ్వరరావు సుఖపడడం కళ్ళారాచూచి ఆనందించాలనే ఉద్దేశంతో రుక్మిణి తన సొమ్ములు అతనికి యిచ్చింది. విశ్వేశ్వరరావు తిరిగి ఇంటికి రాలేదనే బెంగ తప్ప, సొమ్ములుపోయినాయే అనే బెంగ ఆమెకు ఎన్నడూ లేదు. తన నీచత్వంకొద్దీ విశ్వేశ్వరరావు రామనాథందగ్గర అప్పతీసుకొని, ఆఅప్పుకి తనని తాకట్టుపెడ తాడని ఆమె కలలోకూడా అనుకోలేదు. వెండి బంగారువస్తువులు తాకట్టుపెడితే వాటిని విడిపించుకోవాలనే ఆసక్తి, ఒక నాడుకాకపోతే ఒకనాడైనా కలుగుతుంది. స్త్రీని తాకట్టు పెడితే, అది విడిపించుకునేవస్తువు కాదని తాకట్టుపెట్టేవాడికి, పెట్టుకునేవాడికి ఉభయులకూ తెలుసు. వెండి బంగారాల

ముందు మానవజీవితానికి ఎట్టివిలువా లేదనికూడా తెలుసు. అందులో స్త్రీజీవితానికి అసలే విలువ ఉండదు.

విశ్వేశ్వరరావు తన అప్పు ఎన్నడూ తీర్చలేదని రామ నాథానికి బాగా తెలుసు. తెలిసికూడా అప్పు ఇచ్చాడు. రుక్మిణి దీనికి ప్రబలకారణం. మీ స్నేహితుడి ప్రవర్తన నా కేమీ నచ్చలేదని ఒకనాడు రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుకి చెప్పడంతో, విశ్వేశ్వరరావు రామనాథానికి రుక్మిణిపై గల మోజు గ్రహించాడు. ఆ మోజుని ఊతగాగొని మరుసటి ఉదయమే రామనాథం దగ్గరికి అప్పుకోసం వెళ్ళాడు. విశ్వేశ్వరరావుదగ్గర కంటే ఉండన్నసంగతి రామనాథానికి తెలియదు. ఒక వెయ్యిరూపాయలు అప్పుయిస్తే, ఇవ్వవలసిన వాళ్ళకి కొంతడబ్బు ఇచ్చి ఆరోజు రాత్రిబండికి ఊరికి వెళ్ళి మరికొంత డబ్బు తెచ్చి ఎక్కడి అప్పులు అక్కడ సర్దివేస్తానని చెప్పాడు. ప్రస్తుతానికి తనదగ్గర వెయ్యిరూపాయలు లేవనీ, తాను అయిదువందలు మాత్రం ఇవ్వగలననీ రామనాథం అన్నాడు. విశ్వేశ్వరరావు ఆఫీసుకు ఎనిమిదిరోజులు సెలవు పెట్టి, ఆ అయిదువందలు తీసుకొని ఎక్కడికో కనపడకుండా వెళ్ళిపోయినాడు. విశ్వేశ్వరరావు వెళ్ళిపోయిన సంగతి తెలుసుకొని ఆరోజు సాయంత్రమే రామనాథం రుక్మిణిదగ్గరికి వచ్చాడు. విశ్వేశ్వరరావు ఆనాడు ఇంక తిరిగిరాడని నిశ్చయించుకొని రుక్మిణిని బలవంతంచేశాడు. రుక్మిణి విధిలేక రామనాథం పశుప్రవృత్తికి లొంగిపోవాల్సివచ్చింది. ఆరోజు నుంచీ రామనాథం రుక్మిణిదగ్గరికి రోజుకు ఒకసారైనా వెళ్ళి రావడం మొదలుపెట్టాడు. అతనికి నగరంలోని హెడ్ క్వార్టర్స్

ర్తరుక్మి ట్రాన్సుఫర్ కావడంవల్ల, ఎనిమిదిరోజులసెలవు తరువాత విశ్వేశ్వరరావు తిరిగివచ్చి హిమాయత్ సాగర్ ఫారమ్ లో ఉద్యోగంలో చేరిందీ లేనిదీ తెలియదు.

రోజులు గడచిపోతున్నాయి. విశ్వేశ్వరరావు తిరిగి వస్తాడనేఆశ రుక్మిణిని వదలలేదు. రాత్రిళ్ళు అతనికోసం ఎదురుచూస్తూనే వుంది. ఇద్దరికీ వంట వండుతూనే ఉంది. ఎదురుచూచి, ఎదురుచూచి, పస్తులుపడుకుంటూనే వుంది. రామనాథం బలవంతానికి లొంగిపోతూనే వుంది. శరీరం అప్పగిస్తూనే వుంది. జీవితం గడిచిపోతూనే వుంది. కాని ఎక్కడో లోటు- ఏదో వెలితి! కాని ఆ లోటు ఎక్కడుందో, ఆ వెలితి ఎందుకు వచ్చిందో ఆమెకు తెలియదు. విశ్వేశ్వర రావు తిరిగివస్తే, ఆ లోటు తీరుతుందా? ఆ వెలితి పూర్తి అవుతుందా? ఏమో! చెప్పలేము.

విశ్వేశ్వరరావు ఉన్నప్పుడుమాత్రం రుక్మిణి ఏమంత సుఖంగా గడిపిందని? ఏమంత సంతోషంగా రోజులు వెళ్ళబుచ్చిందని? అప్పుడుకూడా జీవితాన్ని మోడుగా గడిపింది. నిగుత్సాహంగా, నిర్లిప్తంగా జీవితాన్ని ఈడ్చింది. విశ్వేశ్వర రావుతో లేచివచ్చినప్పుడు రుక్మిణిహృదయాకాశంలో ఇంద్రధనుస్సులు వెల్లివిరిశాయి. ఆశలు, ఆశయాలు చిగురించాయి. తనజీవితం అర్థవంతంగా మారబోతున్నదని తోచడంతో ఆమెహృదయం ఎగిరి గంతు వేసింది. జీవితమే చాకిరిగా భావించిన ఆమెహృదయానికి ఒక వెలుగు కనపడింది. దానితో భవిష్యజీవితాన్నిగూర్చి కమ్మనికలలు కన్నది. ఇంతకాలానికి 'నా' 'నాది' 'నేను' అనేమాటలకు ఒక

స్వరూపం ఏర్పడుతున్నందుకు ఎంతో సంతోషించింది. పత్ని గా, గృహాయజమానురాలుగా, సంఘంలో తనకు ఒక సముచిత స్థానం లభిస్తున్నందుకు గర్వించింది. కాని ఆ ఆశలు అట్టే కాలం నిలువలేదు. విశ్వేశ్వరరావు వెళ్ళిచేసుకోనని నిరాకరించడంతో ఆశాసాధాలు నేలమట్టమైనాయి. హృదయంలోని నందనవనాలు భస్మీపటలమైనాయి. వికసిస్తున్న మొగ్గలు తిరిగి ముకుళించుకుపోయినాయి. గౌరవప్రదమైన పత్ని స్థానంనించి ఉంపుడుకత్తె స్థానంలోకి దిగజారడంతో, ఆమె హృదయం కరడుకట్టిపోయింది. స్పందించడం మానుకుంది. తనజీవితానికి ఇక ఉగాదులుగాని, ఉషస్సులుగాని లేవని తేలిపోయింది. జగత్పరివ్యాప్తమవుతున్న హృదయం ఒక చోటికి కుదించుకుపోయింది. చివరకు సంకుచితమైంది. విశ్వేశ్వరరావు, అతని అప్పులు, అతని కష్టాలవరకే పరిమితమైంది. ఆ పరిధుల్ని దాటి స్పందించడం వదలివేసింది. కాని విశ్వేశ్వరరావు దృష్టిపథంనుంచి తొలగిపోవడంతో అతని అప్పులు, అతని సమస్యలకి విలువలేకుండాపోయింది. అతను ఉన్నంత కాలం ఆ సమస్యలతో ఆరాటపడింది. అతను కనపడకండా వెళ్ళిపోవడంతో రుక్మిణిజీవితంలో ఒక లోటు, ఒక వెలితి ఏర్పడింది. జీవితమే కష్టాలుగా మారిన రుక్మిణికి, ఇతరుల కష్టాలపట్ల సానుభూతి చూపడం అలవడింది.

రామనాథానిది కడుపులో చల్ల కదలని జీవితం. అతని జీవితంలో నిమోనన్నతాలు, కష్టసుఖాలు, ఒడిదుడుకులు ఏమీలేవు. కాగా, అతనిది ఇంత కలిగినకుటుంబం. హాయిగా, సుఖప్రదంగా, విలాసంగా జీవితం వెళ్ళిపోతున్నది. ఇట్టి జీవితం

పట్ల రుక్మిణి ఏమాత్రం సానుభూతిచూపలేకపోయింది. కాగా, అతను బలవంతంగా ఆమెను లొంగదీసుకోవడం అతనిపట్ల విముఖత్వాన్ని రేపింది.

రెండు సంవత్సరాలక్రింతం రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుతో లేచిపోయినప్పుడు ఆ వార్త ఆనోటా, ఈనోటా పడి గ్రామ మంతా చప్పున వ్యాపించింది. ఒకటి రెండురోజులకు గ్రామం ఎల్లల్ని దాటి హిమాయత్ సాగ్ ఫారంలోకి ప్రాకింది. ఫారంలో పనిచేసే ఉద్యోగులు చాలావరకు ప్రేమావతీ పేటలో ఇండ్లు బాడుగులకుతీసుకొని ఉండడమే దీనికి ముఖ్య కారణం. విశ్వేశ్వరరావు ఈశ్వరరావుఇంట్లో బాడుగకి ఉంటున్నసంగతి ఫారంలో చాలామందికి తెలుసు. ఈశ్వర రావుకూతురు లేచిపోయిందని తెలియడంతో వాళ్ళంతా సంగతి సందర్భాలు తెలుసుకోవడానికి విశ్వేశ్వరరావుని చుట్టుముట్టారు. ఆ అమ్మాయి ఎవరితో లేచిపోయిందో తన కేమీ తెలియదని విశ్వేశ్వరరావు తోడిఉద్యోగస్థులతో బొంకాడు. కాని, తన సెక్స్ న్లోనే పనిచేస్తున్న రామనాథంతో అల్లా బొంకి ప్రయోజనం లేకపోయింది. ఫారంలో పనిచేసే అలగాజనంద్వారా అతను ఇదివరకే అన్ని సంగతులూ తెలుసుకొనిఉండడంవల్ల, అతను విశ్వేశ్వరరావు కల్లబొల్లి మాటల్ని ఏమాత్రం నమ్మలేదు. కాని, విశ్వేశ్వరరావు ఒంటరిగా వున్నప్పుడు అతన్ని నిలవదీసి, నిజంచెప్పమని అడిగాడు. విశ్వేశ్వరరావుది మొదటినుంచీ అప్పులజీవితం. రామనాథం చేతిలో నాలుగుకాసులున్నమనిషి. కాగా, తనకి మంచిస్నేహితుడు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో తనకి ఏనాడైనా రామ

నాధంసహాయం కావల్సివస్తుందని భావించి, విశ్వేశ్వరరావు ఉన్నసంగతి ఉన్నట్లు చెప్పాడు. పైగా, రుక్మిణిలో తాను చుడీబజారులో కాపురం ఉంటున్నాననీ, ఒకమాటు వీలు చేసుకొని తమిళంటికి రావలసిందనికూడా ఆహ్వానించాడు. చుడీబజారు ఇంటిఆనవాలు చెప్పాడు.

మొదట రామనాథం విశ్వేశ్వరరావు ఆహ్వానాన్ని నిర్లక్ష్యంచేశాడు. కాని కొన్ని మాసాలతరువాత, రుక్మిణి చాలా అందమైనఅమ్మాయని తెలిసి, ఒకనాటిసాయంత్రం ఆమె తను విన్నంతసౌందర్యవతో, కాదో, తేల్చుకునేఉద్దేశంతో చుడీబజారుకు వచ్చాడు. కాకతాళీయన్యాయంగా ఆరోజు విశ్వేశ్వరరావు ఇంట్లోలేడు. రామనాథానికి రుక్మిణిని ఆపాదమస్తకంపరీక్షించి తీర్మానమాడడానికి మంచిఅవకాశం దొరికింది. తను విన్నదానికెన్నో రెట్లు ఎక్కువసౌందర్యం అతనికి ఆమెలో కనపడింది. కాగా, ఆమెయశావనం అతనిని ఇట్టే ఆకర్షించింది. ఏవిధంగానైనా ఆమెని పొందవలెనని అతను వెంటనే నిశ్చయించుకున్నాడు. లేచివచ్చినమనిషికి నీతి నియమాలు ఉండవనే ఉద్దేశంతో వెంటనే ఆమెతో ప్రేమ సల్లాపాలలోకి దిగాడు. మంచినీళ్ళు అడిగి, ఆ నెపంమీద ఆమెని తాకడానికి ప్రయత్నించాడు. సూటిగా అదేపనిగా ఆమెకళ్ళల్లోకి చూచి, తనఉద్దేశాన్ని వ్యక్తపరచడానికి విశ్వ ప్రయత్నం చేశాడు. డబ్బుతో ఆమెని ఆకర్షించాలని చూచాడు. ఉద్రేకంలో తనప్రయత్నా లేవీ సఫలంకావడం లేదని తెలుసుకునేస్థితిలోలేడు. ఆనాడు రామనాథం అంతా సుముఖంగానే వుందని భావించాడు. మరుసటి ఉదయమే

విశ్వేశ్వరరావుని కలుసుకొని, అతనికి అయిదువందలరూపాయలు అప్పు ఇచ్చాడు. ఆనాటిసాయంత్రమే తాను ఊరికి వెడుతున్నానని విశ్వేశ్వరరావు చెప్పడంతో రామనాథానికి మార్గం మరీ సుగమమైంది. తోడుదొంగలిద్దరూ కలిసి ఒక ఒప్పందానికి వచ్చారు. రుక్మిణి ఆ ఒప్పందంలో ఇరుక్కుపోయింది. విశ్వేశ్వరరావు తనజీవితంలో డబ్బే ప్రధానంగావంచి రుక్మిణిని గొడ్డుని అమ్మినట్లు అమ్మాడు. రామనాథం క్రితం రోజునే ఉద్రుక్తుడై మత్రిభమణంపొంది, ఆ గొడ్డుని కొన్నాడు. ఈ బేరానికి ఫలితంగా గొడ్డు చేతులుమారింది. కొనుగోలు దారుకి బలవంతంపై న తనశరీరాన్ని అప్పగించింది రామనాథం రుక్మిణిశరీరాన్ని మాత్రమే కొన్నాడుగాని, ఆమెఆత్మని కొనలేదు. శరీరం లొంగిపోవడంతో ఆత్మకూడా క్రమంగా తన స్వాధీనమవుతుందని భావించాడు. రోజులు గడుస్తున్నకొద్దీ యథాపూర్వంగా శరీరం లొంగుతున్నదేకాని, ఆత్మలొంగడం లేదు. ఎంతప్రయత్నించినా రుక్మిణిహృదయం తనపట్ల సుముఖంకాకపోవడం రామనాథానికి ఆశ్చర్యంకలిగించింది. ఆమె మూగవోయిన హృదయం ఏమాత్రం స్పందించడంలేదు. ప్రేమించకపోవడం అటుంచి తన ప్రయత్నాలపట్ల సానుభూతినైనా చూపడంలేదు. ఏలోటూ రాకుండా సంసారభారాన్ని తానువహిస్తున్నాడు. ఇంటికికావల్సిన వస్తువులు తెచ్చియిస్తున్నాడు. రెండు కొత్తచీరలుకూడా తెచ్చిఇచ్చాడు. రుక్మిణి ఆ కొత్తచీరలు కట్టుకోవడానికి నిరాకరించింది. పూలు తెచ్చియిస్తే పెట్టుకోదు. రామనాథం సొమ్ములఆశ కూడా చూపాడు. కాని లాభంలేకపోయింది.

రుక్మిణి రామనాథం పిలిస్తే పలుకుతుంది. లేకపోతే లేదు. తనంతట తాను ఏవిషయాన్నిగూర్చి రామనాథంతో మాట్లాడదు. అతను యింటికి వచ్చినప్పుడల్లా అతనికి కనపడకండావెళ్ళి వంటయింట్లో కూచుంటుంది. రుక్మిణి, రామనాథానికి ఒక కొరకరానికొయ్య అయింది. ఒక పెద్దసమస్యగా మారింది. ఆమె బిగుసుకుపోయినకొద్దీ 'ఆమెను నవ్వించాలి, తుళ్ళించాలి, కవ్వించాలి, తనపట్ల సుముఖం చేసుకోవాలి' అనే పట్టుదల రామనాథానికి ఎక్కువలయింది. రాత్రింబగళ్ళు ఆమెతో కలిసివుంటే ఆమెను సుముఖంచేసుకోవచ్చునని అనుకున్నాడు. చుడీబజారుయింట్లో రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుభార్యగా చలామణిఅయింది. అపవాదులకి వెరచి, ఆ యింట్లో అతను రుక్మిణితో రాత్రింబగళ్ళు కలసిమెలసి ఉండలేకపోతున్నాడు. అందువల్ల ప్రతిరోజూ పగటిపూట ఆ యింటికి వచ్చి పోతున్నాడు. వచ్చినప్పుడల్లా ఒకటిరెండు గంటలకన్నా ఎక్కువసేపు ఉండలేకపోతున్నాడు. పోనీ, యిల్లుమార్చేస్తే? పాతవాలాదికి దగ్గరగా ఏదైనా యిల్లు చూస్తే? బాగానే వుంటుంది. తనరాకపోకలకు ఎట్టిఆటంకం ఉండదు. స్వేచ్ఛగా ఎప్పుడుపడితే అప్పుడు రావచ్చు. రుక్మిణితో రాత్రింబవళ్ళు కలసిమెలసి ఉండవచ్చు. చుడీబజారుయింట్లో ఉన్నంతకాలం, రుక్మిణి విశ్వేశ్వరరావుకోసం ఎదురు చూడడం చూసుకోదు. అందువల్ల ఎంత తొందరగా యిల్లుమారిస్తే అంత మంచిది.

మధ్యతరగతికుటుంబాలమధ్య కాపురం ఏర్పర్చుకుంటే, వారికి నీతినియమాలపట్ల పట్టింపు ఎక్కువ. నీతినియ

మాలు లేని మనుషులని హోస్తే, వాళ్ళని అవహేళనగా చూస్తారు. శ్రామికకుటుంబాలమధ్య వుంటే, వాళ్ళ కీ పట్టింపులు ఉండవు. వాళ్ళపనులతో వాళ్ళకి సరిపోతుంది. కాగా, క్షమించగలిగే ఉదారత్వంకూడా వాళ్ళలో వుంటుంది. శ్రామికజాతిలో మధ్యతరగతి కుటుంబాలలో వున్నంతకుళ్లు ఉండదు. ఇంకా ఆ జాతి ఆరోగ్యంగానే వుంది. ఆ జాతి కోపం వస్తే బాహుటంగా కోపగిస్తుంది. ప్రేమించదలచుకుంటే, స్వేచ్ఛగా ప్రేమిస్తుంది. కోపంవస్తే - కోపకారణ మేమిటో సభ్యత మేలిముసుగుక్రింద దాచేసి, హృదయం దహించుకుపోతున్నా పైకి చిరునవ్వులు నవ్వుదు. దీనికి వ్యతిరేకంగా కల్లాకపటం ఎరుగనిది శ్రామికజాతి. రామనాథం ఆ జాతి మధ్యలో రుక్మిణిని ఉంచడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. వెంటనే పాతవాలాద్రుకి సమీపంగా యిల్లు వెతకడం ఆరంభించాడు. ఒకటి రెండురోజుల్లో తనకు అనుకూలంగావుండే యింట్లో, ఒకభాగం అద్దెకు దొరికింది. ఆ యింట్లో, ఇరుగు పొరుగువారంతా శ్రామికులు. ఎక్కువగా సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీలో పనిచేసేవారు. ఉదయం ఎనిమిదిగంటలు అయ్యేసరికల్లా ఆడా మొగా భేదం లేకుండా తమతమ పనులమీద వెళ్ళిపోతారు. పగటిపూట పిల్లా జెల్లా, ముసలీ ముతకా తప్ప యిళ్ళల్లో ఎవ్వరూ ఉండరు. సాయంత్రం ఆరుదాటితే గాని ఎవ్వరూ తిరిగిరారు. ఇంత అనుకూలమైనయిల్లు తిరిగి దొరకడం కష్టమని తోచి, రామనాథం వెంటనే ఆ యింటికి రుక్మిణిని మార్చాడు.

తీరా బండివచ్చి యింటిముందు నిలబడేదాకా తాము యిల్లుమారుస్తున్న సంగతి రుక్మిణికి తెలియదు. అప్పటికీ తాను కొత్తయింటికి రానని మొండికేసింది. తన ప్రసక్తి లేకుండా పనిమనుషులు సామానంతా బండిలోకి సద్దారు. కొత్తయింటికి బండి కలిగివెళ్ళింది. సామానంతా వెళ్ళిపోయిన తరువాత తను రానని ఎంత మొండికేస్తే ఏంలాభం? పైగా, తను ఎక్కువగొడవచేస్తే, ఇరుగుపొరుగువాళ్లు ఏమనుకుంటారో నని భయం. ఎందుకో రుక్మిణికి ఆయిల్లు వదిలి వెళ్ళడం ఎంతో కష్టంగా తోచింది. రుక్మిణి ఎన్నో ఆశలు ఒడిగట్టుకొని ఆ యింటికి వచ్చింది. ఆ ఆశలన్నీ అడియాసలు కాగా, ప్రస్తుతం వెళ్ళిపోతున్నది. ఉన్న రెండు గదులూ ఒకమాటు తృప్తిగా కలయజిరిగింది. గుండె నిబ్బరంచేసుకొని, వెళ్ళి టాంగాలో కూచుంది. రామనాథం పక్కనే ఎక్కి కూర్చున్నాడు. టాంగా కదిలింది. కనుచూపుమేరవరకూ రుక్మిణి తాను వదిలిపెనుతున్న ఇంటిని, ఏనోసో గొట్టుకొని వెతకుతున్న దానికి మల్లే ఆశురతగా చూచింది. ఇల్లు కనుమరుగైంది. రుక్మిణికళ్ళల్లో అమాంతంగా నీళ్ళు తిరిగాయి. కళ్ళని కొంగుతో వత్తుకుంది.

రామనాథం దారిపొడగునా రుక్మిణిగొడవే పట్టించుకోలేదు. ఎందుకు ఏడుస్తున్నావనికూడా అడగలేదు. దిక్కులు చూస్తూ కాలం వెళ్ళబుచ్చాడు. ఒకే టాంగాలో పక్క-పక్కగా కూర్చునివున్న యిరువురు వ్యక్తుల భావాలు రెండు విభిన్న మార్గాల్లో సంచరిస్తున్నాయి. శరీరానికి సన్నిహితత్వం భావై కృతను కలిగించలేకపోయింది. రుక్మిణి హృదయం వదిలి

వచ్చినయింటిచుట్టూ రెపరెపలా పుతున్నది. రామనాథం హృదయం తాను గుక్మిణికో అప్పటినుంచి సంసారంచేయ బోయేఇంట్లో అమర్చవలసినవసతుల్ని గూర్చి ఆలోచిస్తున్నది. గుక్మిణిహృదయం భూతకాలంపై లగ్నమైవుంటే, రామ నాథంహృదయం భవిష్యత్తుపై ఆసక్తిచూపుతున్నది. గుక్మిణికి భవిష్యత్తు లేదు. రామనాథానికి భూతకాలం లేదు. ఉభ యులహృదయాలూ వర్తమానంలో కలుసుకోవడానికి అవ కాశం ఏమైనా ఉందా? ఏమో! చెప్పడం కష్టం!!!

గుక్మిణి టాంగాదిగి, కొత్తయింట్లోకి వెళ్ళింది. చుడీ బజారునించి వచ్చినసామాను కుప్పగా ఒకచోట పెట్టివుంది. ఆ సామానంతా చూచి గుక్మిణికి పిచ్చెత్తినట్టైంది. సామా నంతా సర్దడం మొదలుపెట్టింది. లోపలిగదిలో ఆమెకు ఒక పట్టెమంచం, ఒక టేబుల్, రెండుకుర్చీలు కనపడ్డాయి. మంచం పైన ఒక కొత్తపరుపు వుంది. మంచానికి దోమతెర అమ ర్చబడివుంది. ఇవన్నీచూచి, ఆకస్మికంగా ఆశ్చర్యపోయి, చివరకి సంతోషిస్తుండేమో ననే ఉద్దేశంతో రామనాథం వాటిని తేప్పించిపెట్టాడు. వాటినిచూచి ఆమె కించితైనాచలిం చకపోవడం చూచి అతను ఆశ్చర్యచకితుడైనాడు. ఏ వస్తు వులు ఆమెని సంభ్రమాశ్చర్యాల్లో ముంచివేయగలవో అత నికి అర్థంకాలేదు. ఏ వస్తువులు ఆమెలో తిరిగి ప్రాణప్రతిష్ఠ చేయగలవో అతనికి తోచలేదు. ఆమెజీవితంతో తనజీవి తము పెనవేసుకుంటే? ఆమెజీవితంలో భాగం పంచుకుంటే? నిజంగా అప్పుడు జీవితం స్వర్ణతుల్యమవుతుంది. అప్పుడుగాని,

ఆమెఅభిరుచులు, ఆశయాలు తనకు అర్థమకావు ఆమె మనస్తత్వం తనకు బోధపడదు.

కొత్తయింటికి వచ్చినతరువాత, రుక్మిణి జీవనవిధానం ఏమాత్రం మారలేదు- మళ్ళుకడుతూనే వుంది. పూజాపుర స్కారాలు జరుపుతూనే వుంది. పూర్వాచారాలను పొల్లుపోకుండా సాటిస్తూనేవుంది. ఆయింట్లో రామనాథండ్లనికి ఆమె జీవనవిధానానికి అంతరాయం కలిగిస్తున్నది. వండినవంట ముట్టుకుంటాడు. తనతో సహపంక్తినికూచుని భోజనంచెయ్యమని రుక్మిణిని బలవంతంచేస్తాడు. కళ్ళుమూసుకొని పూజ చేసుకుంటున్నప్పుడు వచ్చి పక్కన కూర్చుంటాడు. రాత్రింబగళ్ళు రుక్మిణిలో కలిసిమెలిసివుండి, ఆమెయింటిపనులలో కలుగజేసుకుంటాడు. చేదోడు వాదోడుగా మెలగుతాడు. కొంటెగా, ఆమెపనులకి అడ్డంకులు కల్పిస్తాడు. అప్పుడు ఏ వస్తువు ఉండవలసినచోట ఉండదు. మంచినీళ్ళచెంబు మంచంమీద పడివుంటుంది. అద్దం, దువ్వెన అంట్లదగ్గర పడివుంటాయి. దిండు వెళ్ళి వాకిలితలుపుదగ్గర తిప్టవేస్తుంది. రుక్మిణి ఇంటిని సరిదిద్దడానికి ప్రయత్నిస్తే, ఇల్లు మరీ అల్ల కల్లోలంగా మారుతుంది. ఏదీ పట్టించుకోకుండా కాసేపు మానంవహిస్తే, ఏ వస్తువు కావస్తువు యథాస్థానాల్లోకి వచ్చి కూర్చుంటాయి.

సీళ్ళు ఏపాత్రలోపోస్తే, ఆపాత్రఆకారాన్ని దాల్చి నట్టు రుక్మిణి తనకు శైలియకండానే పరిస్థితులకు అనుగుణంగా మారుతూవచ్చింది. బ్రాహ్మణికం సడలిపోతున్నందుకు ఆమె ఎన్నడూ విచారించలేదు. తనఆచారాలు అడుగంటుతున్నం

దుకు ఆమె ఏకోశానా దుఃఖించలేదు. బ్రాహ్మణీకం అంటే ఆమెకు తెలిసిందల్లా మడికట్టుకోవడం, పూజాపురస్కారాలుచేయడం, ఎవరినీ అంటి ముట్టకండా భోజనంచేయడం. ప్రస్తుతం రామనాథం అఘాయిత్యంనల్ల ఇవేవీ జరగడానికి వీలులేనిపరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి.

బ్రాహ్మణీకంనుంచి రుక్మిణిని దిగజార్చడం రామనాథంఉద్దేశ మెన్నటికీ కాదు. ఆమెలో జీవితంపట్ల ఉత్సాహోద్రేకాల్ని పురికొల్పడమే అప్పట్లో అతనిజీవితాశయం. ఆమెను నవ్వించాలి, తుళ్ళించాలి-ఆనవ్వులలోని అందాన్నీ, ఆ తుళ్ళింతలలోని సౌందర్యాన్నీ దొంగిలించి, ఉభయులజీవితాల్ని ఆనందమయంచేసుకోవాలి. ఇదీ అతనిదీక్ష—అతని తపస్సు. ఈ ఆశయంతో అతను రుక్మిణిజీవనవిధానాన్ని క్రమపద్ధతిగా మార్చివేశాడు. మధ్యతరగతి నియమాల్లోంచి ఆమెని వెలుపలికి లాగి, ఎవరు ఏంచేసినా, ఏపట్టింపూ లేని స్వేచ్ఛావాతావరణంలో ప్రతిష్ఠింపజేశాడు. జీవితంలో ఆమెకు కొన్ని సౌకర్యాల్ని సమకూర్చాడు. పరోక్షంగా ఆమెతో ప్రేమసల్లాపాల్లోకి దిగాడు. వీటివల్ల రుక్మిణిజీవితంలో సాంఘికంగా విప్లవాత్మకమైనమార్పు వచ్చింది. కులంపట్టింపులు సన్నగిల్లినాయి. సాంఘికంగా కడు అధోగతిలోవున్న శ్రామికజాతిమధ్య తను సంసారంచేస్తున్నాననేభావం, చివరకి తలెత్తకుండానే ఎగిరిపోయింది. జీవితంలో బలంగా దెబ్బతిన్న ఆమెహృదయం మొదటినించే సాంఘికవ్యత్యాసాలను గుర్తించడం మానుకుంది. ప్రవాహంలో పుడకకు మల్లే, ప్రవాహం ఎటుమళ్ళితే అటు కొట్టుకుపోవడానికి ఆమె

జీవితం సంసిద్ధపడింది. అందరికిమల్లే తనూ వివాహంచేసు
కొని, తనజీవితాన్ని తీర్చిదిద్దుకుందామని ఆశపడింది కాని,
విశ్వేశ్వరరావుస్వాగ్ధంవల్ల పెళ్ళి ఎగిరిపోవడంతో జీవితంలో
ఆ కొద్దిఆశ అడుగంటింది. అభిరుచులనేవి తలెత్తకముందే,
ఆ అభిరుచులు అదృశ్యమైనాయి. వ్యక్తిత్వం వికసించక
ముందే ఆమెవ్యక్తిత్వం హరించుకుపోయింది. తత్ఫలితంగా
జీవితంలో ఏ కోరికలూ లేక హృదయం మూగవోయింది.
విశ్వేశ్వరరావు ఆమెజీవితంనుంచి తొలగిపోవడంతో ఆమె
హృదయం ఇతరుల కష్టాలపట్ల సానుభూతి చూపడం మాను
కుంది.

కొందరు తమకష్టాల్ని గోరంతలుగా వుంటే కొండం
తలుగా చేసి మనకళ్ళముందు నిలుపుతారు. తమకష్టాలపట్ల
మనసానుభూతిని ఇట్టే దొంగిలించివేస్తారు. విశ్వేశ్వర
రావుతో తనకష్టాల్ని కొండంతలుగా నిలిపి చూపేకళ వుంది.
రామనాథం తను కష్టాల్లోఉన్నా, ఇతరులకీ వాటిని ఎత్తి
చూపలేని దీనస్థితిలో వున్నాడు. అందువల్ల అతనిసమస్య
లేమిటో రుక్మిణి అర్థంకాలేదు. విశ్వేశ్వరరావుసమస్యలు
ఇట్టే అర్థమైనాయి. అతను చేతులారా తనజీవితాన్ని కష్ట
భూయిష్టం చేసుకున్నాడని ఆమె గ్రహించగలిగినా, ఆమె
అతనిపట్ల జాలినీ, కరుణనీ చూపింది. ఇతరులు తమకష్టాల్ని
ఎత్తిచూపితేగాని, రుక్మిణి వాటిని గ్రహించలేదు; గ్రహించి
వాటిపట్ల సానుభూతి చూపలేదు. రామనాథంజీవితం, ఏదో
ఇంతకలిగివుండడంవల్ల ఏ ఒకడుడుకులు లేకుండా సవ్యంగా
జరిగిపోతున్నది. అందువల్ల అతనిపట్ల రుక్మిణిహృదయం

స్పందించలేకపోతున్నది. రుక్మిణి తనజీవితంలో సమస్యలు లేకపోవడంతో ఇతరులజీవితాల్లో సమస్యలకోసం చూచింది. అవి రామనాథంజీవితంలో కనపడకపోవడంతో ఆమె హృదయం శూన్యమైంది.

రోజులు గడుస్తున్నకొద్దీ రుక్మిణితో బ్రతుకును ఈడ్వడం రామనాథానికి దుర్భరంగా తోచింది. కొన్నిరోజులకు యంత్రాలైనా మచ్చికపడుతాయి. యజమానిని ఇట్టే గుర్తిస్తాయి. అతనిపట్ల వినయవిధేయతల్ని ప్రకటిస్తాయి. ఒకకారును నడపడానికి అలవాటుపడిన మనిషి, కొత్తకారుని నడుపవలసివచ్చేవరకూ తికమకలుపడుతాడు. అదే తన కారు అయితే, ఎంతో హాయిని అనుభవిస్తాడు. ఆలోచనారహితంగా కాళ్ళు మరల్చి నొక్కుతాయి. చేతులు స్త్రీయరింగ్ పీలుని తిప్పతాయి. తత్ఫలితంగా కాగుకీ, యజమానికీ ఒక గాఢసంబంధం ఏర్పడుతుంది. తనకారు అమ్మవలసివచ్చినప్పుడు యజమాని ఎంతో నొచ్చుకుంటాడు. వీలైతే అమ్మకుండా వుండడానికి ప్రయత్నిస్తాడు. రామనాథం రుక్మిణి మధ్య కారుకూ యజమానికీ వుండే సన్నిహితత్వం కూడా ఏర్పడలేదు. మొదటిమాటు తనని చూచీచూడడంతోనే రుక్మిణికి తనపైన సద్భావం కలుగలేదేమో? సద్భావం ఎల్లా కలుగుతుంది? మొట్టమొదటిసారి తను ఒక దుష్టభావంతో ఆమెను సమీపించాడు.

మొదటిసారి చూచినప్పుడు కొందరికి కొందరిపైన సద్భావం కలుగుతుంది. ఆ సద్భావమే చివరంటా నిలుస్తుంది. తనవిషయంలో ఎల్లా జరగలేదు. తను ఒక దుష్టభావంతో,

మొదటిసారి ఆమెయింటికి వెళ్ళాడు. తనదుష్టభావప్రభావం ఆమెపైన తప్పక పడివుంటుంది. అందువల్లనే తనంటే ఆమెకు మొదటినించీ ఏమాత్రం యిష్టంలేదు. తనపైన ఆమెకు కలిగిన దుర్భావాన్ని తొలగించివేయడానికి అతను శాయశక్తులా ప్రయత్నిస్తూవచ్చాడు. కాని, ఎంతప్రయత్నించినా ఆమెకు ఆదుర్భావం తొలగలేదు. దీనికికారణం ఏమైనా వుందా? ఉంటే వుండవచ్చు. కాని ఆకారణమేమిటో, రామనాథానికి ఎంత ఆలోచించినా తోచలేదు. కాగా, రుక్మిణి ఏదోచెప్పరానిబాధ ననుభవిస్తున్నది. తనలోతానే కుళ్ళు తున్నది. ఆ బాధేమిటో, ఎందుకు అనుభవించవలసివస్తున్నదో కనుక్కొనిచూస్తే? తనబాధేమిటో ఇతరులకి చెప్పేమనస్తత్వం కాదు రుక్మిణిది. చెప్పదేమోననే భయంకూడా వేసింది రామనాథానికి. అయినా అడిగిచూడడం మంచిదని నిశ్చయించుకున్నాడు రామనాథం.

ఒకనాడు రామనాథం రుక్మిణిని దగ్గరికితీసుకొని “రుక్కూ, చెప్పవూ నీ కేమిబాధో?” అని లాలనగా అడిగాడు. రుక్మిణికి ఆమాటలు అర్థమైనట్లు కనపడలేదు. బిత్తర చూపులుచూడడం మొదలెట్టింది. రామనాథం రుక్మిణి చెవులదగ్గర ముంగురులను సవరిస్తూ ‘నీ కేమిలోటువచ్చింది? ఎందుకు నీవు సంతోషంగా ఉండడంలేదు? నీ కేమి కావాలో చెప్పు? ఎంతఖచ్చుకై నా వెనుదీయకండా నీకోరిక తీర్చడానికి నేను సంసిద్ధంగా వున్నాను’ అని తనభావాన్ని విడమర్చిచెప్పాడు. ఆమాటలకి సవ్వాలో, ఏడ్వాలో రుక్మిణికి తోచలేదు. తను సంతోషంగా ఉండకపోవడం మేమిటి? తను

అనుభవిస్తున్న బాధ ఏమిటి? జీవితంలో తనకు వచ్చిన లో
తేమిటి? ఒక ప్రశ్నకి ఇంకొక ప్రశ్నతో ఆమెకు సమన్వయం
కుదరలేదు.

కొందరు వ్యక్తులు, జీవితంలో కొన్ని ఆశయాల్ని
పెట్టుకొని జీవిస్తారు. అటువంటి వ్యక్తుల్ని 'మీ బాధ లేమిటి'
అని అడిగితే, ఆశయసాధనలో తమకు కలిగిన బాధలన్నీ
చెప్పకుంటారు. ఓ దార్పులకి ఉపశమిస్తారు. కాని జీవితమే
ఒక మహత్తర బాధ్యత అని గుర్తించలేని వ్యక్తులను 'మీ
బాధ లేమిటి?' అని అడిగితే అడిగినవారికి పిచ్చెత్తినట్లు చూస్తారు.
ఏమీ సమాధానం చెప్పరు. రుక్మిణి విషయంలోనూ సరిగ్గా
అంతే జరిగింది. తను ఎందుకు జీవిస్తున్నదో ఆమెకే తెలి
యదు. జీవితంలో తన బాధ్యత లేమిటో, ఆమె ఇంతవరకు
గుర్తించలేదు. తెలిసీ తెలియని చిన్నతనంలో భర్త మర
ణించాడు. బావపై నిలుపుకున్న మమకారం ఫలించలేదు.
యంత్రానికి మల్లే ఇంట్లో చాకిరీ చేస్తూ వచ్చింది. తన త్యాగం
వల్ల ఎవరు సుఖపడుతున్నదీ గమనించలేదు. కట్టుబాట్లు లేని
తండ్రి స్వైరవిహారం విశ్వేశ్వరరావుతో లేచిపోవడానికి
ఆమెను పురికొల్పింది. పెళ్ళి చేసుకొని, అందరికి మల్లే తనూ
ఒక ఆశ్రయం ఏర్పరచుకుందామనే వాంఛ అడుగంటడంతో
ఆమెకోరికలూ, అభిరుచులూ నశించాయి. మోడుకు మల్లే
జీవితాన్ని గడపడం నేర్చుకుంది. కాగా, చిన్నతనం నించీ
ఆమె హృదయం బలంగా దెబ్బతిని వుండడం వల్ల, జీవితంలో
ఒక విధమైన సహజ గంభీరత అలవడింది. మితభాషిత్వం
వచ్చింది. గంభీర ఆచ్ఛాదనని తొలగించి, అంతరంగంలోకి

తొంగిచూస్తే అందులో ఏభావమూ కనపడదు; ఏ కోరికా దృగ్గోచరం కాదు. అల్లాటప్పుడు 'నీ బాధ ఏమిటి' అని అడిగితే, ఏమని చెప్పగలుగుతుంది? సహజగంభీరతతో మానంవహిస్తుంది. మొదట అసలు ఆ ప్రశ్నే అర్థంకాదు. ప్రశ్న అర్థమైనా, సమాధానంచెప్పవలసిం దేమీ ఉండదు. విధిగా మానంవహించవలసివస్తుంది.

అడిగిన ప్రశ్నలకి సమాధానాలు రాకపోవడంతో రామనాథానికి విసుగేసింది. చిరాకెత్తింది. కోపమొచ్చింది. తను సంసారంచేస్తున్నది 'ఒక పశువుతోనా? లేక మనిషి తోనా?' అని తేల్చుకోలేకపోయాడు. కావాలని రుక్మిణి తనవిషయంలో మొండితనం వహిస్తున్నదని నిశ్చయించు కున్నాడు. కొందరుస్త్రీలు హృదయానికి హృదయ మివ్వరు. ఎదుటివారిని వేధించుకుంటారు. బాధపెడుతారు. ఎదుటి వారు బాధపడుతుంటే చూచి సంతోషపడుతారు. రుక్మిణి అటువంటిస్త్రీ అయివుంటుందని రామనాథం ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాడు. తను బాధపడితే చూచి సంతోషించడానికి రుక్మిణి సంకల్పించుకున్నది. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో తనే ఆమెని బాధపెట్టి చూస్తే? నయాన లొంగదీయడానికి ప్రయత్నిస్తే లొంగలేదు. పోనీ, భయాన లొంగదీయడానికి ప్రయత్నించి చూస్తే? రుక్మిణి తన లాలనకి ఏమాత్రం చలించకపోవడం మొదలే రామనాథానికి కోపకారణంగావుంది. దానికితోడు భయాన ఆమెను లొంగదీసుకోవడానికి నిశ్చయించుకోవడంతో, అతనికి అగ్నిలో ఆజ్యంపోసినట్లైంది. వెంటనే రుక్మిణిపక్కన కూర్చున్నవాడల్లా దిగ్గున లేచాడు.

ముంగురులు సవరిస్తున్న చెయ్యి బలంగా రుక్మిణీకొప్పు పట్టి లాగింది. ఎడమకాలు ఈడ్చి నమముమీద తన్నింది. 'ఇప్పుడు చెప్పు, నేనంటే నీకెందుకు యిష్టం లేదో?' అని గొంతు గట్టి గాల్చింది. 'చెప్పు, చెప్పకపోతే చంపేస్తా?' అని అరుస్తూ కొప్పుపట్టుకొని జరజరా ఈడుస్తూ రామనాథం రుక్మిణీని తన్నడంమొదలుపెట్టాడు. రుక్మిణీ ఏడ్చింది. తన్నులకు పెడబాబ్బలుపెట్టింది. 'మీరంటే నాకు ఇష్టమే'నని అరిచింది. కాని ఆ అరపులు పైపై అరపులని రామనాథానికి బాగా తెలుసు. రుక్మిణీహృదయాంతరాళంలోంచి వచ్చినవి కావని అతను వెంటనే గుర్తించాడు. రుక్మిణీఅరపులు బోలుబోలుగా ఆ రెండుగదుల్లో ప్రతిధ్వనించాయి; రామనాథం కావాలని తెచ్చిపెట్టుకున్నకర్కశ త్యాన్ని బోలుబోలుగా పరిహసించాయి అంతటితో రామనాథం కాళ్ళూ చేతులూ మంత్రంపెట్టినట్లు ఆగిపోయాయి. అతను వెంటనే వెళ్ళి ఒకకుర్చీలో చతికిల బడ్డాడు ... మానసికంగా స్త్రీని లొంగదీసుకోవడంలో అతనికి జీవితంలో ప్రథమ పరాభవం జరిగింది ... ఆ పరాభవం అతనిపురుషత్వాన్ని వెయ్యినోళ్ళతో వెక్కిరించింది.

11

స్నేహకాంక్షలైసత్యాగ్రహం జరిగిన కొన్ని నెలలకి ఉస్మానియా విద్యార్థి వసతిగృహాల్లో 'మదేమాతరం' ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. ఆ ఉద్యమం మొదట హైదరాబాద్‌లో తగిన బలాన్ని సమకూర్చుకొని, చివరికి జిల్లాలకి

వ్యాపించింది. విద్యార్థిలోకాన్ని ఒక్క ఊపుఊపి వారిలో గొప్పతనాహాన్ని రేకెత్తించింది. జాతీయభావాన్ని సర్వత్రా పురికొల్పింది. హైదరాబాద్ నగరం అట్టుడికినట్లు ఉడికింది. నిజాంరాష్ట్రమంతటా విద్యార్థులు సమ్మెలుకట్టారు. గొప్ప ఊరేగింపులు తీశారు. పెద్దపెద్దసభలు జరిపారు. విశ్వవిద్యాలయాధికారులకు వ్యతిరేకంగా గొప్పఆందోళన జరిపారు. విద్యార్థులు ప్రార్థనాస్వాతంత్ర్యాన్ని అంగీకరిస్తే తప్ప తాము విద్యాలయాలమొహం చూడమని శపథంచేశారు. తత్ఫలితంగా నగరంలో, జిల్లాలలో అనేక కళాశాలలు పూర్తిగా మూతలుపడికపోయినా, నామకమాత్రమే పనిచేస్తున్నాయి. విద్యార్థులలో జాతీయవాదులు, 'ఇత్తై హోదుల్ ముసల్ మీన్' అనుయాయులు అనే శైగలు బయల్పడినాయి.

ఇత్తై హోదుల్ ముసల్ మీన్ సంస్థ అనుయాయులు ఏమీ జరగనట్లు కాలేజీలకు వెళ్ళడం మొదలుపెట్టారు. జాతీయవాదులు కాలేజీలు వదిలిపెట్టి, అధికారులకు వ్యతిరేకంగా ఆందోళనచేయ నారంభించారు. విద్యార్థులఆందోళనకు అధికారులు ఏమాత్రం లొంగలేదు. బహుళసంఖ్యాకుల్ని వదిలివేసి అత్యల్పసంఖ్యాకులైన విద్యార్థులతో కాలేజీలు నడపడం మొదలుపెట్టారు. విశ్వవిద్యాలయావరణలో పెద్ద పెద్ద ఒహిరంగసభలు జరుగుతుంటే వాటితో తమకు ఏమాత్రం ప్రసక్తిలేనట్లు అధికారులు నటించారు. విద్యార్థులు శాశ్వతంగా చదువులు మానివేయడానికి పూనుకుంటే 'అది వాళ్ళ ఖర్మం' అన్నట్లు అధికారులు మానం వహించారు.

చాలామంది విద్యార్థులు శాశ్వతంగా చదువులు మానుకోవడానికి సంసిద్ధుడైతే, చదువులు మానుకోవడం వల్ల సాధించే దేమీ ఉండదనీ, ఈ విశ్వవిద్యాలయంలో చదువులు కొనసాగకపోతే భారతదేశంలోని ఇతరవిద్యాలయాల్లోనైనా విద్యార్థులు చదువుకోవడం అవసరమనీ కొందరు జాతీయనాయకులు, విద్యార్థులంటే గొప్ప అభిమానంగల విశ్వవిద్యాలయాచార్యులు, పురస్కరములు హితవు చెప్పారు. ఏ విశ్వవిద్యాలయానికి వెళ్ళి చదువుకోవడమూ అనే ప్రశ్న బయటేరింది. విద్యార్థి నాయకులు, వివిధ విశ్వవిద్యాలయాలకు పరిస్థితులను వినరిస్తూ 'వందే మాతరం' ఉద్యమంలో పాల్గొంటున్న విద్యార్థుల్ని చేర్చుకోవలసిందిగా కోరుతూ, ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరిపారు. ఉర్దూ బోధనాభాషగాగల ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయాన్ని అప్పటివరకు భారతదేశంలోని ఏ విశ్వవిద్యాలయం గుర్తించలేదు. కాని, విద్యార్థి నాయకులు జరిపిన ఉత్తరప్రత్యుత్తరాల ఫలితంగా భారతదేశంలోని దాదాపుఅన్ని విశ్వవిద్యాలయాలు వందేమాతరం ఉద్యమవిద్యార్థుల్ని చేర్చుకోవడానికి అంగీకరించాయి. విద్యార్థులలో బహుళసంఖ్యాకులు నాగపూర్ విశ్వవిద్యాలయం కడుసమీపంలో వుండడంవల్ల దానిలో చేరడానికి నిశ్చయించుకున్నారు. కాని ధనాభావంవల్ల కొందరు విద్యార్థులు ఆ సంవత్సరానికి చదువుకు స్వస్తి చెప్పవలసివచ్చింది. ఆ సందర్భంలో విద్యార్థులు పోగుచేసినచందాలు వేడినీళ్ళకి చన్నీళ్ళు తోడై నట్లు, బీదవిద్యార్థులకు ఎంతో ఉపకరించాయి. యావత్తు విశ్వవిద్యాలయమే పరప్రాంతాలకి కదిలి వెడు

తున్నప్పుడు, చందాలూపేణా ఎంతధనం పోగుచేస్తేమాత్రం ఎంతమంది బీదవిద్యార్థులకి అది ఉపకరించగలదు? విధిగా ఎంతోమంది బీద విద్యార్థులు చదువు మానుకోవాల్సి వచ్చింది. కాస్తాకూస్తా ఆర్థికస్తోమత గల విద్యార్థులు ఒక్క నాగపూర్ విశ్వవిద్యాలయాన్నే అంటిపెట్టుకోకండా, తమకి సచ్చిన విశ్వవిద్యాలయానికి వెళ్ళిపోవడానికి నిశ్చయించుకున్నారు.

ఇతరుల దయాదాక్షిణ్యాలపై న బ్రతుకునీడుస్తున్న రఘు, ఆ సంవత్సరానికి చదువు మానుకోవడమా లేక నాగపూర్ విశ్వవిద్యాలయంలో చేరి చదువుకొనసాగించడమా అనే విషయాన్నిగూర్చి ఏమీ తేల్చుకోలేకపోయినాడు. పద్మ ఆర్థికంగా సమయానికి ఆదుకోవడంవల్ల రఘు తన తల్లిని నగరానికి తీసుకువచ్చి, ఒకయిల్లంటూ ఏర్పరచుకొని, బి. ఏ. పరీక్షకు శ్రద్ధగా చదివాడు. బి. ఏ. మొదటితరగతిలో ఉత్తీర్ణుడైనాడు. పద్మ ప్రోత్సాహంపై న నిజాంకళాశాలలో లిటరేచర్ ఎం. ఏ. లేకపోవడంవల్ల, ట్రాన్సుఫర్ సర్టిఫికేట్ తీసుకొని ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ కాలేజీలో చేరాడు. రఘు బి. ఏ. ప్యాసయినసంవత్సరమే రమణ, పద్మలు ఇంటర్ జూనియర్ ప్యాసై విశ్వవిద్యాలయ స్త్రీల కళాశాలలో సీనియర్ చదువుతున్నారు. రఘు యూనివర్సిటీ కంట్రీకి ఇంగ్లీషులో ప్రథముడుగా ఉత్తీర్ణుడైనాడు. దానితో యూనివర్సిటీకాలేజీలో ఎం. ఏ. లిటరేచర్ చదువుకోడానికి విద్యార్థివేతనం లభించింది. కాని, ఆ విద్యార్థివేతనంతో సంసారం గడుపుకోవడం కష్టం. అందువల్ల అతను

పద్మ చేస్తున్న ధనసహాయంపై న ిన్నతవిన్యకై ఆధారపడ వలసివచ్చింది.

ఉద్యమం ఆరంభమైన మొదటిరోజున అతను మామూలుగా కళాశాలకు వెళ్ళాడు. విశ్వవిద్యాలయ వసతిగృహ విద్యార్థులు ఆ క్రితంరోజు సాయంత్రం కామన్ హాలులో సమావేశమై 'వందేమాతరం' అనే గీతాన్ని సమిష్టిగా పాడారనీ, దానిపై న విశ్వవిద్యాలయాధికారులు హాస్టల్ విద్యార్థులకు వ్యతిరేకంగా చర్యతీసుకోవడానికి ఆలోచిస్తున్నారనీ తెలిసింది. ఆరోజు ఉదయానకూడా విద్యార్థులు కామన్ హాలులో సమావేశమైనప్పుడు 'వందేమాతరం' అనే జాతీయగీతం హాస్టల్ ఆవరణలో పాడడానికి వీలులేదని హాస్టల్ సూపరిం టెన్ డెంటు వారించాడనీ, కాని విద్యార్థులు అతని మాటల్ని లక్ష్యంచేయలేదనీ, దానిపై న సూపరిం టెన్ డెంటు అధికారులకి ఈ విషయమై రిపోర్టుచేశాడనికూడా తెలిసింది. ఆరోజు తోడి విద్యార్థులు చెప్పిన సంగతులు విని, రఘు మౌనంవహించాడు. తరువాత రెండురోజులు అధికారులు ఏ చర్య తీసుకుంటారా? అని ఆలోచించడంలో గడచిపోయింది.

విద్యార్థులు అధికారులు తీసుకోబోయే చర్యల్ని గూర్చి ఊహగానాలుచేయడం మొదలుపెట్టారు. ఉద్యమ ప్రారంభకులకు వార్నింగ్ ఇస్తారని కొందరన్నారు. కాదు, వారిని కాలేజీనుంచి తొలగించివేస్తారని మరికొందరు అభిప్రాయపడ్డారు. ఆ రెండురోజులూ విద్యార్థులు ఉదయం, సాయంత్రం జాతీయగీతాన్ని పాడారు. హాస్టల్ లో జాతీయగీతం పాడవలెననే ఉద్దేశ్యం మొదట ఎవరికి కలిగిందో చెప్పడం

కష్టం. ఎవరు మొట్టమొదట జాతీయగీతాన్ని పాడడానికి విద్యార్థుల్ని ప్రోత్సహించారో, వారిని ఎవరు కామన్ హాలులో ప్రోగ్రెస్సివ్ చాన్సెలర్ చెప్పడంకూడా కష్టమే. అధికారులు ఎంత ఆచూకీ తీసినా ఉద్యమాన్ని మొదట ఎవరు ప్రారంభించారో తెలియలేదు. దానితో వాళ్ళకు విసుగెత్తి పోయింది.

హాస్టల్ ఆవరణలో జాతీయగీతాన్ని పాడిన విద్యార్థులు హాస్టల్ లో వుండడానికి వీలులేదని, హాస్టల్ లో ఒక నోటీసు అంటించారు. విద్యార్థులు ఆ నోటీసును లక్ష్యం చేయలేదు. యథావిధిగా ఉదయం, సాయంత్రం జాతీయగీతం పాడారు. దానితో విద్యార్థులను హాస్టల్ నుంచి ఖాళీ చేయించ వలసినదిగా పోలీసులకు తాకీకులు వెళ్ళాయి. అప్పుడు విద్యార్థులు పరిస్థితుల్ని గూర్చి ఆలోచించారు. హాస్టల్ ఖాళీ చేసి కాలేజీకి వెళ్ళకండా హడ్డల్ చేయడానికి నిశ్చయించు కున్నారు. ఆరోజున కొందరు విద్యార్థులు మిగిలిన విద్యార్థులు కాలేజీకి వెళ్ళకుండా పికెటింగ్ చేశారు. పెద్ద ఊరేగింపుతో అధికమెట్టులోని విశ్వవిద్యాలయం ఆవరణనుంచి నగరంలోని వివిధ కళాశాలలకు వెళ్ళారు. నగరంలోని కళాశాలల విద్యార్థులు పాఠాలు వదలివేసి, విశ్వవిద్యాలయం విద్యార్థుల ఊరేగింపులో చేరారు. ఊరేగింపు తిరిగి విశ్వవిద్యాలయం ఆవరణకి కదిలి వచ్చింది. ఆరోజు ఉద్యమానికి ఒక విశిష్ట స్వరూపం ఏర్పడింది. రఘు ఆరోజున విద్యార్థుల ఊరేగింపులో గొప్ప ఉత్సాహంతో పాల్గొన్నాడు. హాస్టల్ నుంచి విద్యార్థుల్ని వెళ్ళగొట్టడానికి అధికారులు పోలీసులకు తాకీ

దులు పంపడం రఘుకి చాలా అన్యాయంగా తోచింది. ఆ అన్యాయానికి వ్యతిరేకంగా తోడివిద్యార్థులతో కలిసి, ఆందోళనజరపడం తన కనీసధర్మంగా భావించాడు.

ఊరేగింపు విశ్వవిద్యాలయం ఆవరణకి తిరిగివచ్చిన తరువాత ఒక గొప్ప బహిరంగసభ జరిగింది. తక్కినవిద్యార్థులతో పాటు రఘుకూడా ఆ బహిరంగసభలో మాట్లాడాడు. అధికారులు విద్యార్థుల ప్రార్థనాస్వాతంత్ర్యం అంగీకరించేవరకూ కాలేజీకి వెళ్ళకండా హద్దల్ కొనసాగించడం అవసరమని ఉద్బోధించాడు. విశ్వవిద్యాలయాధికారులు విధించే క్రమశిక్షణకి కట్టుబడివుండడానికి తాను సర్వదా సంసిద్ధుడననీ, కాని, క్రమశిక్షణపేరట అధికారులు విద్యార్థుల స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యాన్ని అరికట్టడానికి సమకడితే అది దౌర్జన్యం అనిపించుకుంటుందనీ, విద్యార్థిలోకం ఆ దౌర్జన్యానికి ఏమాత్రం తలొగ్గజాలదనీ, వ్యక్తిత్వ సర్వతోముఖాభివృద్ధి ఉన్నతవిద్య ఆశయమైతే అధికారులు అవలంబిస్తున్న దౌర్జన్యవిధానంక్రింద విద్యార్థుల వ్యక్తిత్వం ఎన్నడూ వికసింపజాలదనీ ప్రకటించాడు.

రఘు ఉపన్యాసం విద్యార్థులలో గొప్ప ఉత్సాహాన్ని రేకెత్తించింది. ప్రార్థనాస్వాతంత్ర్యాన్ని అంగీకరించేవరకూ తాము కళాశాలలకు వెళ్ళమని విద్యార్థులు ఎలుగై తి శపథం చేశారు. రఘువాగ్ధాటికీ, నిశితవిమర్శకూ తోడివిద్యార్థులు ఆశ్చర్యచకితులైనారు. చెవులు గింగురుమనే కరతాళధ్వనులమధ్య రఘుఉపన్యాసం పరిసమాప్తి జేసింది. వెంటనే ఉద్యమాన్ని విజయవంతంగా కొనసాగించడానికి ఒక చర్యాసంఘం (Action committee) ఏర్పడింది. దానికి రఘు

ఏకగ్రీవంగా అధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకోబడ్డాడు. అధికారులను చూడడంతో, వారితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరపడంతో కొంతకాలంగడిచింది అధికారులు చర్యాసంఘం ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలకుగాని, సంకర్షణాలకిగాని (Interviews) ఏమాత్రం చలించలేదు. విద్యార్థుల ప్రాథనాస్వాతంత్ర్యాన్ని అంగీకరించడానికి నిరాకరించారు. దానితో చర్యాసంఘం ముందడుగు వేయవలసిన అవసరం ఏర్పడింది.

చర్యాసంఘసభ్యులు అగ్రనాయకులు, పురప్రముఖులతో భవిష్యత్ కార్యక్రమాన్నిగూర్చి సాప్రదింపులు జరిపారు. విద్యార్థులు విద్యాభ్యాసాన్ని ఏపరిస్థితులలోనూ మానుకోవడం సమంజసంకాదనీ, ఇతరవిశ్వవిద్యాలయాలకు వెళ్ళి చదువుకోవడం అవసరమనీ నాయకులు అభిప్రాయపడ్డారు. దూరదూరప్రాంతాలకి వెళ్ళడంకన్న సమీపంలో వున్న నాగపూర్ విశ్వవిద్యాలయంలో చేరడం మంచిదని చెప్పారు. ఈ హితవు నమసరించి, చర్యాసంఘం విద్యార్థులను నాగపూర్ విశ్వవిద్యాలయంలో చేరవలసిందిగా కోరింది. బీద విద్యార్థులసహాయార్థం ఒక నిధిని ఏర్పాటుచేసింది ప్రజలు విద్యార్థినిధికి ఉదారంగా నిరాశాలు చూచారు. చర్యాసంఘ సభ్యులు నాగపూర్ కు వెళ్ళి, అడ్మిషన్సు, బసలు, భోజన వసతికి సంబంధించిన ఏర్పాట్లన్నీ చేసి వచ్చారు.

స్త్రీలకళాశాలనించి ఎంతమంది విద్యార్థినులు నాగపూర్ కి వెళ్ళేదీ రఘుకి తెలియలేదు. విద్యార్థులు స్త్రీలకళాశాల ఆవరణలోకి వెళ్ళడానికి వీలులేదు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో స్త్రీలకళాశాలకుగూర్చి చర్యాసంఘసభ్యులకు ఏవివరాలూ తెలియ

లేదు. హద్దాల్ మాత్రం చాలామంది విద్యార్థినులు విజయ వంతంగా కొనసాగిస్తున్నారని తెలుసు. ఒకనాడు రఘు స్త్రీల కళాశాలకు సంబంధించిన విశేషాలు తెలుసుకోవడానికి పద్మద్వారానికి వెళ్ళాడు. హద్దాల్ మూలకంగా పద్మ ఆరోజున యింట్లోనే ఉంది.

‘మహానాయకులై నప్పటినించీ బొత్తిగా తీరిక లేనట్టుందే!’ అంది పద్మ, రఘుని చూచీచూడడంతోనే.

డా. యింగ్ నూమ్ లోకి ప్రవేశిస్తున్నవాడల్లా రఘు వెనక్కి గిరుక్కున మళ్ళాడు. ఎవరికోసమో చూస్తున్నట్లు నటించాడు.

‘ఏరీ, మహానాయకులు ఎవ్వరూ కనపడడం లేదే?’ అన్నాడు రఘు అమాయకత్వం ఉట్టిపడుతున్న కంఠంతో.

‘ఇంకెవ్వరో అని కాదు - మీరేనని నా ఉద్దేశం’ అంది పద్మ చిరునవ్వులు చిలుకరిస్తున్న కొంటెకళ్ళతో.

‘నేను మహానాయకుణ్ణి కావడమేమిటి ? నీ కేమైనా మతిపోలేదుకదా!’ అన్నాడు రఘు పద్మచూపుల్లో తన చూపులు కలుపుతో.

‘అంత గొప్ప ఉద్యమాన్ని నడుపుతున్నప్పుడు, మహానాయకులు కాక మరింకేమవుతారు?’ అంది పద్మ, రఘు చూపుల్లోంచి తనచూపుల్ని తప్పించివేయడానికి ప్రయత్నిస్తూ.

‘కొన్ని ప్రచ్ఛన్న శక్తులు ఉద్యమాన్ని ప్రోత్సహిస్తున్నాయి. ఉద్యమం జయప్రదంగా కొనసాగుతూవుంది. అంతే కాని, ఉద్యమం విజయవంతం కావడంలో వ్యక్తుల ఘనత

ఏముంది ?' అన్నాడు రఘు పద్మలభిప్రాయాన్ని ఖండించే ఉద్దేశంతో.

‘మహానాయకులకువినయంకూడా ఒక భూషణమే’ అందిపద్మ, రఘుని మరీ ఉడికించే ఉద్దేశంతో.

‘నిజమే కాని, అది కొన్నిచోట్ల రాణిస్తుంది - మరి కొన్నిచోట్ల రాణించదు’ అన్నాడు రఘు సన్నిహితుల దగ్గర అది రాణించకపోవడాన్ని గుర్తిస్తో.

‘కొన్నిచోట్ల అంటే?’ అని ప్రశ్నించింది పద్మరఘుని.

‘కొన్నిచోట్ల అంటే - మరీసన్నిహితులదగ్గర, అని నా ఉద్దేశం’ అన్నాడు రఘు పద్మప్రశ్నకి సమాధానంగా.

శరీరంలోనిరక్తమంతా ఒక్కమ్మడిగా పద్మమొహం లోకి చిమ్ముకొచ్చింది - తలవనితలంపుగా మొహం ఎర్రబారింది.

‘ఏవోప్రచ్ఛన్నశక్తులప్రోద్బలంవల్ల ఉద్యమం కొనసాగుతోందన్నారు. ఆప్రచ్ఛన్నశక్తులేవోకనుక్కోవచ్చునా?’ అంది పద్మ, సంభాషణని కొనసాగించే ఉద్దేశంతో.

‘నీవు కనుక్కోకూడదు. నీవు కనుక్కోదలచినా, నేను చెప్పకూడదు’ అన్నాడు రఘు, పద్మప్రశ్నకి జవాబుగా.

‘అంత రహస్యమైనవిషయమైతే - చెప్పనవసరంలేదు లెండి’ అంది పద్మ చిరుకోపంతో.

‘పోనీ, క్లూ యిస్తాను కనుక్కుంటావా?’ అని అడిగాడు రఘు కొంటేగా.

‘కనుక్కోవలసినవిషయం కానప్పుడు కనుక్కోవడం మొందుకు?’ అంది పద్మ, రఘుమాలతోనే రఘుని బంధించివేస్తా.

‘ప్రచ్ఛన్నశక్తులను శక్తిద్వయం అన్నమాట’ అన్నాడు రఘు ఏదో విడమర్చి చెబుతున్నాడోరణిలో.

‘జాతీయభావం, విద్యార్థులసంఘటితశక్తి - ఈ రెండేనా? అని అడిగింది పద్మ మళ్ళీ.

‘అవి గుప్తశక్తు లెందు కవుతాయి - అవి బహిరంగ శక్తులు’ అన్నాడు రఘు సమాధానంగా.

‘అయితే ఇంక నేను కనుక్కోలేను’ అంది పద్మ, తనఓటమిని అంగీకరిస్తా.

‘ఓడిపోయినానని ఒప్పుకుంటావా?’ అని అడిగాడు రఘు, పద్మని ఉడికించేఉద్దేశంతో.

‘ఏదో మనసులో పెట్టుకొని, అదేమిటని అడిగితే, ఎవరుమాత్రం ఏం చెప్పగలరు?’ అని పద్మ, ఓటమిని బహిరంగంగా అంగీకరించడం యిష్టంలేక.

‘క్లూయిచ్చినతరువాతకూడా కనుక్కోలేకపోతే, అది ఎవరిదోషం?’ అన్నాడు రఘు, క్లూయిచ్చినా కనుక్కోలేని నేరాన్ని పద్మపై మోపుతో.

‘అది సరిగ్గా క్లూయివ్వడం చాతకానివారి దోషం’ అంది పద్మ, రఘుప్రశ్నని రఘుపై కేళిప్పి దెబ్బకొడుతో.

‘పోసీ, మరికొంచెం విడమర్చి చెప్పమంటావా?’ అని అడిగాడు రఘు.

‘మీకు యిష్టమొస్తే చెప్పండి, కష్టమైతే మానుకోండి’ అంది పద్మ జవాబుగా.

‘ఈమధ్య భలేమాటలు నేర్చావే!’ అన్నాడు రఘు, పద్మకళ్ళల్లోకి ఒకటేసనిగా చూస్తూ.

‘సహవాసదోషం’ అని తిప్పికొట్టింది పద్మ.

‘ఈ ఉద్యమంలో దిగడానికి నన్ను రెండుప్రబలశక్తులు ప్రోత్సహించాయి. మొదటికోజన నేను వేదికఎక్కి ఉపన్యసించడానికి ఉపక్రమించినప్పుడు, ఆ రెండుశక్తులూ నాకళ్ళల్లో జిగేలున మెరిశాయి. నన్ను గొప్పగా ఉద్దేశకరిచాయి. వాగ్ధాటి అనర్గళంగా ప్రవహించింది. దానితో శివమెత్తినట్లు ఉపన్యసించాను. ఉపన్యాసం ముగిసేసరికి చెవులు కరతాళధ్వనులతో గింగురుమన్నాయి. తలవనితలంపుగాజరిగిన ఆ సంఘటన విద్యార్థిలో కాసికీనన్ను నాయకుడినిచేసింది’ అన్నాడు రఘు ఆనాటిసంఘటన సస్మృతిపథంలో నెమరువేసుకుంటూ.

‘ఒకశక్తిని నేను ఊహించుకోగలిగాను. మిమ్మల్ని ప్రోత్సహించిన ఆ రెండవశక్తి ఏదో ఎంతటిలోచించినా ఇంత వరకూ అర్థంకాకుండా వుంది’ అంది పద్మ సాలోచనగా.

‘నీవు ఊహించుకోగలిగినశక్తి ఏదో, కాస్త చెప్పు చూద్దాం’ అన్నాడు రఘు, పద్మవేపు చూస్తూ.

‘ఆ మొదటిశక్తి రమణ - అంతేనా?’ అంది పద్మ ఉత్సాహంగా.

‘మొదటిశక్తి ఏదో పోల్చుకోగలిగినప్పుడు, ఆ రెండవ శక్తి ఏదో కొంచెం ఆలోచిస్తే, ఇట్టే తెలుసుకోగలవు’ అన్నాడు రఘు, ఇంకా పద్మవేపు చూస్తూనే.

రఘు తననిడ్డదేళించిమాట్లాడడంలేదుకదా అనే అనుమానంకలిగింది పద్మకి—కాని, కాదని వెంటనే సరిదిద్దుకుంది.

‘ఒకశక్తిని ఊహించుకోగలిగాను - ఆ తరువాత నామెదడు పనిచేయడంలేదు’ అంది పద్మ కొంచెంవిచారంగా.

‘పోసీ, నేను చెప్పనా, అని అడిగాడు రఘు, పద్మ కళ్ళల్లోకి చూస్తూ.

‘దానికి అడగడమెందుకు, చెప్పండి’ అంది పద్మ, రఘుచూపుల్ని తప్పించుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తూ.

‘చెబితే కోపంరాదు కద?’ అన్నాడు రఘు అమాయకంగా.

‘మధ్యలో నాకు కోపంరావడం ఏమిటి?’ అంది పద్మ రఘుప్రశ్నకి పైప్రశ్ననేస్తూ.

‘అయితే చెప్పమంటావా?’ అన్నాడు రఘు, అసలు సంగతి చెబితే ఏమనుకుంటుందో అనే సందేహంకొద్దీ.

‘ఊఁ, చెప్పండి’ అంది పద్మ అనాలోచితంగా.

‘ఆ రెండవశక్తి నువ్వే’ అన్నాడు రఘు చప్పన.

‘ఆఁ!’ అని, ఆ వాక్యానికి నిర్ఘాంతపోయింది పద్మ. వెంటనే తేరుకొని చప్పన లోపలికి పరుగెత్తిపోయింది.

ఏదో అనకూడనిమాట అన్నట్టు ఫీలయినాడు రఘు. నోరుబారి ఆ మాట అన్నందుకు ఎంతో చింతించాడు. తనఅవివేకానికి ఎంతో బాధపడ్డాడు. ఎదుటిమనిషిహృదయం తెలుసుకోకుండా అంతపెద్దమాట అనేయడం గొప్పపొరపాటని గుర్తించాడు. పద్మ ఎంత బాధపడుతుందో అని నొచ్చుకున్నాడు, కాని... కాని...

ఏవ్వకైనా ఇద్దరు స్త్రీలను ప్రేమించగూడదా? ఒక స్త్రీతో కొన్ని సుగుణాలు కనపడుతాయి... ఇంకొక స్త్రీలో మరికొన్ని సుగుణాలు అగుపడుతాయి... మొదటి స్త్రీని ఆ కొన్ని సుగుణాలకోసం, రెండవ స్త్రీని ఆ మరికొన్ని లక్షణాలకోసం ప్రేమించగూడదా? ... ఒకేసారి యిరువురు స్త్రీలని ప్రేమించడం దోషమా? ... కాని, ఇది నీతి, ఇది అవినీతి అని నిర్ణయించే దెవరు? ... సంఘం ... బూజుపట్టిన సంఘదురాచారాలకు మానవుడు కట్టుబడి వుండడం అవసరమా? ... ఒక కాలంలో అవి సదాచారాలే కావచ్చు. కాని పరిస్థితులు మారడంతో ఆ సదాచారాలే దురాచారాలుగా రూపొందాయి... ఆ దురాచారాలను ఎదిరిస్తే సంఘానికి కొంత మేలుజరుగుతుంది ... కాని ఒక ఆచారం మంచిదైందీ, కానిదీ నిర్ణయించడమెట్లా? ... నేటి సంఘపరిస్థితులే ఒక ఆచారం మంచిదైందీ, కానిదీ సూచిస్తాయి. ఈ విషయంలో ఒక నిర్ణయానికి రావడానికి నేటి సంఘపరిస్థితులే గీలురాయి అన్నమాట! ఒక ఆచారం నేటి పరిస్థితులకు అనుకూలంగా లేకపోతే, అది నిలవడం కష్టం. అనుకూలంగా ఉంటే మరికొన్ని కాలాలపాటు నిలుస్తుంది. అంతే ... సాంఘిక సంక్షేమం దృష్ట్యా యిరువురు స్త్రీలని ఒకేసారి ప్రేమించడం దోషమే... అందులో ఏమాత్రం సందేహం లేదు... ఇరువురిలో ఎవరినో ఒకరిని వదలుకొని, ఇంకొకరిని వివాహంచేసుకోవాలి... కాని యిరువురిలో ఎవరిని వదలుకోవడం? ... పోనీ, పద్మని వదలుకుంటే... నిజమే, ఆమెనే వదలుకోవడం మంచిది... పద్మకన్నా ముందు రమణ తన హృదయంలో స్థానమేర్పర్చుకుంది... వెనక వచ్చిన

కొమ్ములు ముందు వచ్చిన చెవులకన్నా వాడి అయిపోయి నాయి... పద్మ వినయవిధేయతలు, ఉదారస్వభావం, అంద చందాలు తనహృదయాన్ని చూరగొన్నాయి ... రమణ పట్టుదల, విద్యపై ఆమెకుగల శ్రద్ధాభక్తులు తనకు నచ్చాయి. అంతేకాక, ఆమెపై తనకొక ఫ్యాన్సీ ... చిన్నప్పటినించీ అందరూ తమని భార్యాభర్తలుగా వ్యవహరించడంవల్ల కలిగిన ఫ్యాన్సీయో ఏమో తెలియదు... ఈ ఫ్యాన్సీనే 'మనం ప్రేమ అంటున్నామా?...

అసలు ప్రేమఅంటే ఏమిటి? ... ప్రేమ-నిజం విచారిస్తే ఒకఅకారణమధురమైతీభావం... స్త్రీపురుషులమధ్యఇదికాస్త విషయవాంఛతో మిళితమై ఉంటుంది... విషయవాంఛ లేక పోతే తపన ఉండదు, విరహం ఉండదు, ఆకర్షణ ఉండదు... హృదయాలు ప్రేమతో దహించుకుపోవు - ఒకరికోసం ఇంకొకరు నుసికావడం జరగదు - ఆ నుసికూడా బుసకొట్టి ఒండొరులను తలపోయడం సంభవించదు... ఈ విషయవాంఛా బలాన్ని గ్రహించే, బహుశా కొందరు భగవద్భక్తులు తమని తాము రాధగా, గోపికలుగా ఊహించుకొని విరహంతో తపించి దైవసాన్నిధ్యాన్ని పొందిఉంటారు .. ప్రేయసీ ప్రియులు ఒండొరులనుగూర్చి కమ్మనికలలు కనడాన్ని మనం మాధుర్యంగా నిర్వచించవచ్చు. మైత్రిలో త్యాగభావం కూడా యిమిడివుంది. ప్రేయసీప్రియులు ఒండొరులకోసం మహత్తరత్యాగాలు చేయడం మనం చూస్తూనే ఉన్నాం.

ప్రేమ ఎందుకు కలుగుతుందో, ఎప్పుడు కలుగుతుందో చెప్పడం కష్టం. అమంతంగా ఉన్నదున్నట్లుగా ఒక సుము

హూర్తాన ప్రేమఉదయిస్తుంది. దానినే దైవికమన్నా అభ్యంతరం లేదు...ప్రేయసిఅందాన్ని చూచి ప్రియుడు ప్రేమించడు...లైలా నల్లగా వుండేదట...ఆ నలుపే మజ్నూకళ్ళకి నచ్చిందట...అతను ఆ నల్లటిఅమ్మాయిని ప్రేమించాడట...ప్రేయసి గుణగణాల్నిబట్టి ప్రియుడు ప్రేమిస్తున్నాడా అంటే అదీ లేదు...ఒకస్త్రీని ఒక పురుషుడు అకారణంగా ప్రేమిస్తాడు...ఆస్త్రీని ఎందుకుప్రేమిస్తున్నావని ఆ పురుషుడిని అడిగితే అతను ఏమీ సమాధానంచెప్పలేదు...అప్పుడు మనం అతను అకారణంగానే ఆ స్త్రీని ప్రేమిస్తున్నాడని తేల్చుకోవాల్సివస్తుంది...అందువల్ల ప్రేమని అకారణమధురమైత్రీభావంగా నిర్వచిస్తే సరిపోతుందేమో నని రఘుకి తోచింది. ఇంతకీ ప్రేమంటూ ఒకటి వుందా అనే సందేహం కలిగింది రఘుకి...కవుల కల్పనాశక్తిలోవుంటే వుండవచ్చు...అంతే కాని, నిజంగా ఉండనుకోవడం గొప్పపొరపాటు...ప్రేమంటే ఇది కాదు అది కాదు, అసే, భగవత్స్వరూపాన్ని వర్ణించినట్లే 'నేతి నేతి' అని అభివర్ణిస్తారు. . . భగవంతుడు ఉన్నాడనే నమ్మకం ఉన్నప్పటికీ ప్రేమ అంటూ ఒకటి వుందని రఘు విశ్వసించలేకపోయాడు... ..

స్త్రీపురుషులమధ్య ప్రకృతిసిద్ధమైన ఒక ఆకర్షణ వుంది... ..ఆ ఆకర్షణకే కవులు అనాదినించీ వింతరంగాలు పూస్తూవచ్చారు... ..తత్ఫలితంగా ఆ ఆకర్షణని మరీ ఆకర్షవంతం చేశారు... ..చిలువలు పలువలు దద్దారు... ..అపూర్వ ప్రేమకథల్ని అల్లారు... ..వింతప్రణయూల్ని చిత్రించారు... ..

తమ కల్పనాశక్తి నంతటిని వినియోగించి, ప్రేమని కళ్ళకు కట్టేట్లు అభివర్ణించారు... .. మన్మథదూషణ, చంద్రదూషణ మొదలైన ప్రక్రియలన్నీ కావ్యాలలో వాడారు... దానితో ప్రపంచానికి మత్తుమందు ఎక్కించినంతపని జరిగింది. ఎక్కడబడితే అక్కడ, ఏవయస్సులోబడితే ఆ వయస్సులో ప్రపంచమంతటా ప్రేమికులు వెలిశారు... .. అవిరళంగా ప్రేమించడం ప్రారంభించారు... .. ఆ కైపుతో కొందరు మహత్తరకార్యాన్ని సాధించారు... .. మజ్నా, ఫరహీద్ లవంటి కొందరువ్యక్తులు తాము కల్పించుకున్న దారుణపరిస్థితుల్ని ఎదుర్కోలేక, ఎందుకూ పనికిరాకండా పిచ్చెత్తిపోయారు.

పూర్వకాలంలో మనుషులకు చేతినిండా పని ఉండేది కాదు... వేటాడో, వ్యవసాయంచేశో ఆహారాన్ని సంపాదించేవారు... .. పత్తిని పండించి, బట్టలు నేసి, దుస్తులు ధరించేవారు... ఆ రెండు అవసరాలు తీరడంతో చేయవలసిన పనులన్నీ పూర్తి అయ్యేవి... .. బోలెడంత తీరిక ఉండేది... .. దానితో రోజులతరబడి, మాసాలతరబడి, సంవత్సరాలతరబడి ప్రేమించేవారు ... వివిధ శాస్త్రావలోధనతో, ఆధ్యాత్మికచింతనతో ఏ కొద్దిమందో తమకాలాన్ని సద్వినియోగంచేస్తే, మిగిలినవారంతా నిత్యావసరాలు తీరడంతోనే ప్రేమకలాపాల్లో పడేవారు... .. దానితో ప్రేమ ఒక కళగా, ఒక శాస్త్రంగా రూపొందింది. నిజంగా ప్రేమ అనేది ఒక బూటకమేనా అనే ఆలోచనలో పడ్డాడు రఘు. ఏమో ?

ఏదీ నిశ్చయించుకోలేకపోయాడు. తిరిగి తాను రమణ, పద్మ - యిరువురినీ ప్రేమిస్తున్నాననే మాయలో పడ్డాడు.

పద్మ తనహృదయంలో గాఢంగా హత్తుకుపోయింది. రమణపై తనకుగల ఘ్యాసీని క్రమంగా ఎగిరిపోతున్నదేమోనని భయంవేసింది. రమణ ఈమధ్య తనని కలుసుకోవడం లేదు. చివిత్రంగా మారిపోతున్నది. ఆమెపై తనకుగల ప్రేమ ఎందుకో తగ్గిపోతున్నట్లు తోచింది, రఘుకి. తనవైకూడా ఆమెకి ప్రేమ తగ్గిపోతున్నదా? సహజంగా తగ్గిపోయేవుంటుంది. ఈడారికి ఆడారు ఎంతో ఆడారికి ఈడారంతే దూరమని చెబుతారు పెద్దలు - రఘుకి అందులో ఎంతో సత్యం కనపడింది. ప్రేమికులమధ్య ఒక పదిసంవత్సరాలపాటు ఎడబాటు కలిగి, ఆ తరువాత నాళ్ళు కలుసుకోవడం జరిగితే ఎట్లావుంటుందనే ఆలోచన కలిగింది రఘుకి. ఎట్లా వుంటుంది? మొదటి అన్యోన్యత, వివిధవిషయాలలో మొదటవుండిన ఏకీభావం వుండవు. విభిన్నప్రకృతులతో, విభిన్నమనస్తత్వాలతో కలుసుకోవడం జరుగుతుంది. ఎడబాటు కలగడంతోనే పరిస్థితులు మారిపోతాయి. విభిన్నపరిస్థితులలో విభిన్నఅభిరుచులు అలవడుతాయి. క్రమేణా కాలం వారిలో మొదట వుండిన ఏకీభావాన్ని తుడిచివేస్తుంది. విభిన్నఅభిరుచులుగల యిరువురువ్యక్తులు కలుసుకున్నప్పుడు సహజంగా బోర్ అవడం జరుగుతుంది. మొదట ఆ ఏక్యభావాన్ని తమసంబంధాలలో తిరిగి నెలకొల్పడానికి విశ్వప్రయత్నం చేస్తారు. చివరికి విఫలులౌతారు. విఫలులు కావడంతోనే ఒకరంటే ఇంకొకరికి బోరెత్తిపోతుంది. అట్లాగే కొంతకాలంపాటు ఒక

చోట ఉండడం జరిగితే, యిగువరిమధ్యా విద్వేషాలు చెలరేగుతాయి. తత్ఫలితంగా ఒకరిని ఒకరు అసహ్యించుకోవడం జరుగుతుంది. అయితే ప్రేమికులకు చాలా కాలంవరకు ఎడబాటుకలిగితే, వాళ్ళలో మొదటవుండిన ప్రేమ చిరస్థాయిగా వుండడం అసంభవమన్నమాట! కాలం క్రమేణా ప్రేమని శుడిచివేస్తుందన్నమాట! ప్రేమికులు కొత్తపరిస్థితుల్లో కొత్త మనుషులు కావడం సహజమేనన్నమాట! కాని కవులు ప్రేమకి అమరత్వాన్ని ఎందుకు ఆపాదిస్తారు. ఇంత తాత్కాలికమైన ఉద్రేకాన్ని అంత హృదయంగమంగా చిత్రించడమెందుకో!

బహుభార్యాత్వం ప్రబలిఉన్నరోజుల్లో ఒకపురుషుని దృష్టిని ఒకేస్త్రీపై లగ్నంచేయడానికి ప్రేమని అంత మహత్తరంగా చిత్రించివుంటారేమో! సంఘసంక్షేమందృష్ట్యా ప్రపంచంలో ఏకపత్నివ్రతాన్ని నెలకొల్పడంకోసం. కవులు ప్రేమకి ఒకమహత్వాన్ని ఆపాదించివుంటారు. బహుశా తరువాతి కవులుకూడా సంఘసంక్షేమందృష్ట్యా ఈవిషయంలో ఆదికవులఅడుగుజాడల్ని అనుసరించివుంటారు. నేటిపరిస్థితుల దృష్ట్యాకూడా బహుభార్యాత్వం విసర్జనీయమే. అందువల్ల రమణాపద్మలమధ్య ఎవరినోఒకరిని ఎన్నుకోవడం అవసరమని భావించాడు రఘు. కాని, ఎవరిని వదలుకోవడమూ అన్న విషయమే తేలలేదు. రమణ తనని వదలుకోవడానికి ఇష్టపడితే ఏ చిక్కు వుండదు. అప్పుడు తను తనకులంకానిపిల్లని పెళ్ళిచేసుకోవాల్సివస్తుంది. తనకి కులాలంటే ఏమాత్రం నమ్మకంలేనిమాట నిజమేకాని, ఎప్పుడూ మనుషులచేతలువారి

భావాలకన్నా వందసంవత్సరాలు వెనకబడిఉంటాయి. కులాల విషయంలో తనకు ఎంతనమ్మకం లేకపోయినా, తీరాసమయానికి సాహసించి ఇంకొకకులంఅమ్మాయిని తాను పెళ్ళి చేసుకో గలడా? ఏమో, చెప్పడం కష్టం. కాలమే ఆ సంగతి నిర్ణయించి చెప్పగలుగుతుంది. అంతవరకు వేచిఉండడం అవసరం. సంఘాన్ని ఎదిరించి అయినా తను విశ్వసించిన విషయాన్ని ఆచరించడంలో మనస్సుకి ఎంతో శాంతి లభిస్తుంది. లేకపోతే జీవితం యమయాతనగా మారుతుంది.

ఈ ఆలోచనలతో ఎంతకాలం గడిచిపోయిందో తెలియదు. ఇంతలోకే దాసీది మగసాలలోకి భోజనంతీసుకొచ్చింది దాసీది భోజనంతీసుకురావడం రఘుకి ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది. 'భోజనంచేయకండా వెళ్ళిపోదామా' అని అనుకున్నాడు. కాని అది భావ్యంగా వుండదని తోచింది. తనని ప్రోత్సహించిన రెండవశక్తి పద్మ అని చెప్పడం గొప్ప పొరపాటైంది. దానితో పద్మకి కోపమొచ్చి వెళ్ళిపోయిఉంటుంది. చేసిన పొరపాటుని ఇప్పుడు సరిదిద్దుకోవడం ఎల్లా? తను అన్న సంగతి, పద్మ తన తలిదండ్రులకు చెప్పివేయమకదా? చెప్పే ప్రకృతిగలదైతే తనకి అన్నం ఎందుకు పంపిస్తుంది? ఇట్టిపరిస్థితుల్లో తను ఎంతో శాంతంగా వ్యవహరించడం చాలా అవసరం.

దాసీది తేబుల్పైన అన్నివస్తువులూ అమర్చినతరువాత 'ఒకమాటు మీ చిన్నదొరసానిని రమ్మనిచేబుతావా?' అన్నాడు రఘు దాసీదానితో. 'చిన్నదొరసానికి కాస్త తలనొప్పిగా ఉంది. మిమ్మల్ని భోజనంచేయమని చెప్పింది'

అని దాసీది సమాధానంచెప్పింది. ఆతరువాత రఘు విధిలేక భోజనంచేయడం ఆరంభించాడు. కంచంచుట్టూ గిన్నెల్లో ఎన్నో వస్తువులు ఉన్నాయి. కాని రఘుకి ఏవస్తువూ రుచించలేదు. ఏదో కాస్త ఎంగిలిపడి లేచాడు. దాసీది తాంబూలం తీసుకొచ్చి యిచ్చింది. తాంబూలంవేసుకొని పదిహేను నిమిషాలపాటు రఘు పద్మకోసం నిరీక్షించాడు. ఆమె రాకపోవడంతో విసిగి అక్కడినించి ఇంటికి బయల్దేరాడు. వాకిలి గుమ్మం దాటుతుండగా 'చిన్నదొరసాని రేపు ఒకమాటు మిమ్మల్ని దయచేయమన్నది' అని దాసీది చెప్పింది. రఘు వినీవిననట్లుగా గుమ్మందాటి ముందుకు సాగాడు.

రఘు ఆ మరునాడు పద్మయింటికి వెళ్ళలేదు. రెండవ రోజున ఉదయమే, ఒక చీటీ తీసుకొని ఒక పనిమనిషి రఘు యింటికి వచ్చాడు. 'నావల్ల పొరపాటు ఏమైనా జరిగితేక్షమించండి. వెంటనే ఒకమాటు దయచేయండి' అని వ్రాసివుంది. 'సరే నీవు వెళ్ళ'మని పనిమనిషితో చెప్పి, రఘు పద్మయింటికి బయల్దేరాడు. తాను వెళ్ళేసరికి పద్మ దీవాఖానాలో కూర్చున్నదల్లా లేచి నిలబడింది.

'ఏం? నిన్న ఎందు కల్లా వెళ్ళిపోయావు?' అన్నాడు. తలవనితలంపుగా వచ్చిన ప్రశ్నకి పద్మ సమాధానమేమీ చెప్పలేకపోయింది.

రఘు వెళ్ళి ఒకసోఫాలో కూర్చున్నాడు. అతనికి ఎదురుగా పద్మ కూచుంది.

'ఆరోజున నే నన్నమాటకు కోపంవచ్చిందా?'

పద్మ లేదన్నట్లు తల ఊపింది.

‘మ రెండు కల్లా వెళ్ళిపోయావు?’

‘రమణవిషయంలో గొప్ప అపచారం చేస్తున్నా నేమో నని నా భయం.’

‘అపచారం చేస్తున్నది నువ్వా, నేనా?’

‘నా మూలకంగా మీరు.’

‘మొత్తానికి ఉభయలమూ దోషులమే నన్నమాట.’

‘మీరు వెంటనే పెళ్ళి ఎందుకు చేసుకోగూడదు?’

‘భలే గొప్పవిడియా! కాని, పెళ్ళాన్ని పోషించడం ఎల్లాగు?’

‘మీ సహసారానికి సరిపోయేటంతడబ్బు వస్తే పెళ్ళిచేసు కుంటారా?’

‘నేను పెళ్ళిచేసుకోకపోవడం నీకు బాధగా వుందా?’

‘బాధగా వుందని కాదు. ఒక సమస్య తేలిపోతుందని.’

‘నీ సమస్యలు తేల్చుకోవడానికి, నన్ను బలిగా వాడు కుందామనా?’

‘మీరు నమ్మండి, నమ్మకపోండి - మీరు పెళ్ళి కాకుండా వుంటే ఏదో ప్రమాదం సంభవిస్తుందని నా అను మానం.’

‘అందుకోసం వెంటనే నా పెళ్ళిచేసివేయడానికి ప్రయత్ని స్తున్నావన్నమాట!’

‘మీరు ఏమన్నా అనుకోండి - కాని ఇప్పటినించి మీ రిక్కడికి రాకుండావుండండి.’

‘అది నా తరం కాదు.’

‘మరి ఎల్లానండీ?’

‘రమణకి నీవు ద్రోహం తలపెట్టవద్దు - నేనూ తలపెట్టను. కాని, ఒకవేళ రమణ నీ వివాహానికి అంగీకరిస్తే నీవు మాత్రం నన్ను తప్పకుండా పెళ్ళిచేసుకోవాలి.’

‘రమణ నా వివాహానికి అంగీకరిస్తుందని మీకు నమ్మకం ఏమిటి?’

‘రమణతో నా వివాహం పొసగదని, నా అంతరాత్మ చెబుతున్నది. ఈమధ్య నన్ను ఒక్క సార్లే నా చూడడానికి రానిమనిషి, నన్ను పెళ్ళిచేసుకుంటుందంటే నేను ఎల్లా నమ్మను?’

‘రెండు సంవత్సరాలక్రింతం మీకోసం పీటలమీద పెళ్ళిని వదులుకుంది.’

‘అది రెండుసంవత్సరాల క్రిందటిమాట.’

‘అంటే, రెండుసంవత్సరాల్లో రమణ మారిపోయిందనా మీఉద్దేశం?’

‘నాపట్ల ఆమె కనపరుస్తున్న నిర్లక్ష్యంచూస్తే అల్లానే భావించవలసివస్తున్నది.’

‘బ్రాహ్మణేతరకన్యని వివాహమాడడానికి మీ కెట్టి అభ్యంతరం లేదా?’

‘అభ్యంతరంఉంటే, ఇంతదూరం ముందుకు సాగేవాడినే కాను.’

‘నా కెన్నడూ అపకారంచేయరు కదూ?’

‘బొందిలో ప్రాణం ఉన్నంతవరకూ నీకు అపచారం తలపెట్టను.’

‘ఒకవేళ మీరు రమణని పెళ్ళిచేసుకోవడం జరిగితే నేను యావజ్జీవం బ్రహ్మచారిణిగా గడుపుతాను. సంతోషంగా - మీ ఉభయులకూ నా శక్తికొలదీ సేవచేస్తాను.’

‘అంత త్యాగానికి నేను అర్హుడిని కానేమో!’

‘ఆ సంగతి నిర్ణయించవలసింది నేను; మీరు కాదు.’

రఘు, పద్మలు అన్నిసంగతులూ ఎట్టిదాపరికం లేకండా ముఖాముఖ సంభాషించుకున్నారు. ఈ సంభాషణ వల్ల ఉభయులకీ ఎంతో సంతృప్తి కలిగింది.

‘ఈగొడవల్లోపడి అసలుసంగతి మరచిపోయాను. మీ కా లేజ్ పరిస్థితులు ఎల్లా ఉన్నాయి?’

‘చాలామంది విద్యార్థినులు కా లేజ్ కి వెడుతున్నారు. మిగిలిన కొద్దిమంది ఏమిచేయడానికీ తోచక నానాఅవస్థలు పడుతున్నారు.’

‘నాగపూర్ కి రావడానికి ఎవరైనా సంసిద్ధంగా ఉన్నారా?’

‘ఏఒక్కరూ సిద్ధంగా లేరు.’

‘కారణం?’

‘కారణం ఏమీ లేదు. ఎవ్వరూ తమఅమ్మాయిని ఒంటరిగా నాగపూరుకి పంపించడానికి యిష్టపడడంలేదు.’

‘అయితే, స్త్రీలకళాశాలకి సంబంధించినంతవరకు ఉద్యమం విఫలం అయిందన్నమాట.’

‘అల్లాగే కనపడుతుంది.’

‘ఒకపని చేస్తావా?’

‘చెప్పండి.’

‘రేపు మీకళాశాల ముఖ్యకార్యకర్తలనందరినీ, ఒక మాటు సమావేశపరుస్తావా?’

‘సరే.’

‘అయితే, ఇంక నేను వెళ్ళివస్తాను.’

‘భోజనంచేసి వెళ్ళండి.’

‘లేదు, ఈరోజు చాలా పనులున్నాయి. రేపు వచ్చినప్పుడు భోజనంచేస్తాను.’

‘అయితే ఒక్కక్షణం ఆగండి.’

పద్మ లోపలికివెళ్ళి చెక్కుబుక్కు తీసుకొచ్చింది. గబగబా చెక్కుబుక్కులో సంతకాలుచేసి రఘుచేతి కిచ్చింది.

‘ఇప్పుడు చెక్కుబుక్ ఎందుకు?’

‘డబ్బు మీకు అవసరం ఉంటుంది. మీదగ్గరే ఉంచుకోండి.’

చెక్ బుక్ తీసుకొని రఘు బయల్దేరాడు.

మరునాడు స్త్రీలకళాశాల ముఖ్యకార్యకర్తలందరూ పద్మయింట్లో సమావేశమైనారు. సుమన్, ఆయెషా, రమణలుకూడా ఆ సమావేశానికి వచ్చారు. రఘు వాళ్ళతో సంప్రదించాడు. సంప్రదింపుల ఫలితంగా తేలిం దేమిటంటే, ఎవ్వరూ నాగపూర్ కి రావడానికి సంసిద్ధంగాలేరనీ, సమ్మెకొనసాగించడానికికూడా యిష్టపడడంలేదనీని నాగపూర్ రాకపోయినా సమ్మె కొనసాగించవలసిందిగా, రఘు మరీ మరీ చెప్పాడు. సుమన్, ఆయెషా, పద్మలు ఆ సంవత్సరం చదువు మానుకోవడానికి అంగీకరించారు. కాని, మిగిలినవారెవ్వరూ ఒప్పుకోలేదు. సమ్మె మానివేసి, తిరిగి కాలేజీకి

వెడుతామని పట్టుపట్టారు. విద్యార్థినులు తిరిగి కాలేజీకి వెళ్ళడంవల్ల ఉద్యమానికి ఎంత ద్రోహం జరిగేదీ రఘు వాళ్ళకి వివరించి చెప్పాడు. కాలేజీలో చేరడానికి ఉద్యమమైన విద్యార్థినులకు స్త్రీలకళాశాల విద్యార్థిసంఘ కార్యదర్శి నాయకత్వం వహించింది. విద్యార్థులు చదువులు మానుకొని, ఉద్యమాల్లో చేరడం ఏమాత్రం తగదని వాదించింది.

‘స్వీ వేమి చేయదలచుకున్నా’ వని రఘు రమణని అడిగితే ‘నేను ఒకసంవత్సరం అనవసరంగా వ్యర్థంచేసుకోజాలనని నిక్కచ్చిగా చెప్పింది. దానితో విద్యార్థినులలో రెండు వర్గాలు ఏర్పడ్డాయి. సమ్మె ఆపివేయవలెననేవర్గం మొదటిది- సమ్మె ఎట్టిపరిస్థితుల్లోనైనా కొనసాగించడం అవసరమనేవర్గం రెండవది. రెండవవర్గానికి సుమన్, ఆయెషా, పద్మలు నాయకత్వం వహించారు. ఇంటింటికీ వెళ్ళి విద్యార్థినులను క్యాన్ వాస్ చేశారు. రమణ విరోధిపక్షంలో చేరినప్పటికీ సమ్మె ఆపివేయవలసిందిగా ప్రచారం ఏమీ చేయలేదు. కాని ఆ పక్షంవేపు మొగ్గి, రోజూ ఆమె కాలేజీకి వెళ్ళడం చూచి రఘు ఎంతో చింతించాడు.

రఘుచదువు ఆసంవత్సరం కొనసాగలేదు. చందాలు వసూలుచేయడంతో, నాగపూర్ లోని విద్యార్థులకు అన్ని సౌకర్యాలు సమకూర్చడంతో గడిచిపోయింది. షర్టుప్రతికలు ఉద్యమంపైన దుమ్మెత్తిపోశాయి. చర్యాసంఘసభ్యుల్ని వెంటనే అరెస్టుచేయవలసిందిగా ప్రభుత్వానికి విజ్ఞప్తిచేశాయి. కాని ప్రభుత్వం చర్యాసంఘసభ్యులకి వ్యతిరేకంగా ఎట్టిచర్య తీసుకోలేదు. కొంతకాలానికి నాగపూర్ లో విద్యార్థులకి

సంవత్సరపరీక్షలై నాయి. పరీక్షలిచ్చి విద్యార్థులు హైద్రాబాద్ కు తిరిగివచ్చారు. పరీక్షాఫలితాలు తెలిశాయి. నాగపూర్ కు వెళ్ళిన చాలామంది విద్యార్థులు పరీక్షలో ప్యాస్సై నారు. మరుసటిసంవత్సరం తిరిగి విద్యార్థులు నాగపూర్ కు వెళ్ళడమా లేదా అనే సమస్య చర్చకువచ్చింది. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం నాగపూర్ కి వెళ్ళిన విద్యార్థులనందరినీ ఎట్టివిచక్షణలేకుండా చేర్చుకోవడానికి అంగీకరించింది. గత సంవత్సరపు వ్యయప్రయాసలదృష్ట్యా విద్యార్థులు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో చేరడమే సముచితమని చర్యాసంఘం తీర్మానించింది. దానితో వందేమాతరం విద్యార్థులందరూ ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయంలో చేరారు. కాగా, చర్యాసంఘం రద్దుచేయబడింది. రఘు తిరిగి ఎం. ఏ. లో చేరాడు. పద్మ, సుమన్, ఆమెషాలు ఇంటర్ సీనియర్ లో చేరారు. ఉవ్వెత్తున ప్రారంభమైన 'వందేమాతరం' ఉద్యమం చివరకి విఫలమైంది.

12

రఘుణ ఇంటర్ ఫస్టుక్లాసులో ప్యాస్సైంది. ఇంటర్ తరువాత బి. ఎస్. సి. లో చేరడానికి ఆమెకు ఏమాత్రం మనస్కరించలేదు. జీవితంలో ఏ ఆశయం లేకండా నలుగురితో పాటు నారాయణ అన్నట్లు ఉన్నతవిద్యనభ్యసించడం ఆమెకు అర్థరహితంగా తోచింది.

సాధారణంగా విద్యార్థులు ఇంటర్ తరువాత బి. ఏ.. బి. ఏ. తరువాత ఎం. ఏ. అల్లా క్లాసులతరబడి గుడ్డిగా చదు

వుకుపోతారు. అల్లా ఎందుకు చదువుతున్నా రంటే ఏమీ చెప్పలేరు. ఊరికే కాలయాపనచేయడానికిబదులు, ఏదో చదువుకోవడం మంచిదనే అభిప్రాయంతో చదువుకుపోతారు. జీవితంలో ఒక ఆశయమంటూ ఏర్పర్చుకోరు. ఆ ఆశయం కోసం కృషిసల్పడం అంతకన్నా ఉండిదు. ఉదరపోషణార్థం ఏదో ఉద్యోగం సంపాదించాలి. దానికోసం ఉన్నతవిద్యలు అభ్యసించాలి. కాగా, చదువుపైన శ్రద్ధ ఉండదు. పరీక్షల్లో ఉత్తీర్ణులంకావడం ఎల్లాగాఅని ఆలోచిస్తారు. పాఠ్యగ్రంథాల్ని ఒకసారైనా తాకకండా, గైడ్లతో కాలంవెళ్ళబుచ్చి, పరీక్షల్లో ఆవచ్చింది కాస్తా కక్కేసి, గండంతప్పించుకుంటారు.

రమణ ఎన్నడూ తక్కినవిద్యార్థులవలె చదువుకొని ఎరగదు. మెట్రిక్యులేషన్ ప్యాసుకావడంతో, తనకు అభిరుచిగల విషయాలేమిటా అని ఆలోచించింది. తను జీవితంలో ఏమిచేయదల్చుకున్నదీ ముందుగానే తేల్చుకున్నది. తదనుగుణంగా పాఠ్యవిషయాల్ని ఎన్నుకున్నది. తాను డాక్టర్ కావలెనని రమణ మొదటే నిశ్చయించుకుంది. తదనుగుణంగా జంతుశాస్త్రాన్నీ వృక్షశాస్త్రాన్నీ ఇంటర్ లో అభిమానవిషయాలుగా ఎన్నుకున్నది. మొదటినుంచీ ఆవిషయాల్ని శ్రద్ధగాచదివింది. ఇంటర్ ఫస్టుక్లాస్ లో ఉత్తీర్ణురాలైంది. మెడికల్ కాలేజీలో చేరదామనుకుంటే ఆమెకు ధనాభావం అడ్డువచ్చింది. నారాయణరావుకి నెలకి వందరూపాయలజీతం - కరువుబత్తెం మొదలైనవన్నీ కలిసి దాదాపు 150 రూపాయలు వస్తాయి. ఈ మొత్తంతో సంసారం గడవడమే కష్టంగావుంది. ఇట్టిస్థితిలో రమణకి వైద్యవిద్య ఎల్లా చెప్పించగలడు? మెడికల్

కోర్సు శ్రీమంతులకే అలవికానివిద్య. ఆ చదువులో ఎంతోధనం వెచ్చించాల్సిఉంటుంది. ఇంతవ్యయంతో కూడు కున్న విద్యని తాను చెప్పించజాలనని రమణకి నిక్కచ్చిగా చెప్పాడు. కాగా, ఆమెచదువుకోసం తాను అప్పులుచేయ లేననికూడా విస్పష్టపరిచాడు.

పెళ్ళికంటే ఎవరైనా డబ్బు అప్పు యిస్తారు. చదువు కంటే ఈభారతదేశంలో ఎవ్వరూ అప్పు యివ్వరు. కాలాన్ని బట్టి విలువలు మారడం అవసరమని భారతీయులు ఎన్నడూ గ్రహించరు. బూజుపట్టిన పాతవిలువల్నే అంటిపెట్టుకొని ఉంటారు. కూతురుకి చదువు చెప్పించకపోతే ఎందుకు చెప్పించడంలేదని ఎవ్వరూ అడగరు. అదే ఈడువచ్చినతరువాత కూతురుకి పెళ్ళిచేయకపోతే ఎందుకుచేయలేదని ప్రజలు కాకులు లాగా పొడుచుకు తింటారు. ఎదిగినపిల్లని ఇంట్లో అట్టే పెట్టుకోవడం కష్టసాధ్యమైపోతుంది. 'పిల్లకి ఈడు వచ్చింది. ఎప్పుడు పెళ్ళిచేస్తావు?' 'ఈడువచ్చిన పిల్లను ఇంట్లో ఎన్నాళ్ళుంచుకుంటావు?' 'పెళ్ళిచేయడం చేతకాకపోతే, ఒక అయ్యచేతులో పెట్టి దండంపెట్టరాదా?' మొదలైన ఎత్తిపొడుపు మాటలు విని నారాయణరావుకు ప్రాణం విసుగెత్తిపోయింది. పెళ్ళిచేసుకోమంటే రమణ పెండ్లి చేసుకోదు. నీ కిష్టమొచ్చిన వరుణ్ణి ఎన్నుకోమన్నా, 'చదువు పూర్తిఅయిన తరువాత గాని నేను పెళ్ళి చేసుకో' నని మొండికేస్తుంది. 'ఆడపిల్లలకి చదువేమి' టని రమణచేతిలో యిల్లుకట్టుకొని చెప్పిచూచాడు నారాయణ రావు. కాని లాభంలేకపోయింది.

రమణ కడు స్వతంత్రతాలోచనగల పిల్ల. తన భవిష్యత్తుని తానే తీర్చిదిద్దుకోవాలని ఆమె ఆశయం. తత్ఫలితంగా గొర్రెదాటుగా యితరులను అనుకరించడం మానుకొని అన్ని విషయాలలో స్వతంత్రంగా వ్యవహరించడం నేర్చుకుంది. ఏది తప్పో ఏది తప్పుగాదో, ఏది నీతో ఏది అవినీతో తన జీవితానికి సంబంధించినంతవరకు తానే నిర్ణయించుకుంటుంది. తన స్వవిషయాల్లో యితరులజోక్యానికి ఏమీ చోటుఇవ్వదు. మూడుసంవత్సరాలక్రితం పెళ్ళిచేసుకొమ్మంటే 'నాకు పెళ్ళి వ' ద్దని నిరాకరించింది. కాని 'బావని చేసుకుంటా' నని ఎన్నడూ అనలేదు. బావపైన రమణకి మొదటినుంచి ప్రేమ ఉన్నమాట నిజమే. కాని ఏది మంచి, ఏది చెడు అని నిర్ణయించుకోలేని ఆ అజ్ఞానదశలో తాను పెళ్ళివిషయంలో తొందరపడి రఘుని పెళ్ళిచేసుకోవడం సముచితంకాదని నిశ్చయించుకుంది. అప్పట్లో తాత్కాలికంగా ప్రదేకోద్వేగాలలో కొట్టుకుపోయినా, పెళ్ళివిషయంలో ఎట్టిపొరపాటూ చేయలేదు. కాలుజారి ఊబిలో పడిపోకుండా తీసుకోవలసిన జాగ్రత్త తీసుకుంది.

పెళ్ళి ఆగిపోయి, పద్మ యింట్లోంచి వెళ్ళిపోయిన తరువాత రమణ కావాలని ఎన్నడూ రఘుని కలుసుకోలేదు. కాకతాళీయన్యాయంగా రఘు పద్మయింట్లో కనపడడం తటస్థిస్తే, నలుగురితోపాటు తనూ అతనితో మాట్లాడింది. పద్మ ఇంట్లోవున్నప్పుడు అతనితో తమ కొంత చనువుగా వుంటే ఉండవచ్చు. తండ్రికి ఎదురుతిరిగి ఒక వీరోచితకార్యాన్ని జరిపినప్పుడు, ఎవరైనా కాస్త సానుభూతిని ఆశించడం కద్దు.

సానుభూతిని అర్థించడంలో కొంత చనువుగా వుండక తప్పదు. ఆ చనువుని అపార్థంచేసుకోవడం గొప్పపొరపాటు.

రమణ పెళ్ళిచేసుకోవడానికై అంగీకరించకపోవడంలో నారాయణరావుకు ఆమెవిద్యపట్ల ఒక విముఖత ఏర్పడింది. నారాయణరావు ప్రాచీనసంప్రదాయంలో పుట్టిపెరిగిన మనిషి కనుక, సహజంగా అతను తన కూతురుకి పెళ్ళిచేయడం తన ప్రథమ కర్తవ్యంగా భావించాడు. ఏదో ఆడపిల్లలందరూ చదువుకోవడం చూచి అందరికిమల్లనే అతనూ మొదట తన కూతురిని బడికి పంపించాడు. కాని ఎన్నడూ కూతురుచదువు పట్ల శ్రద్ధవహించలేదు. కాగా, 'ఆడపిల్లలకు చదువెందుకు?' అనే ధోరణిలో వ్యవహరించాడు. కాని రమణ మొదటినించీ శ్రద్ధగా చదివి, ప్రతిసంవత్సరం వరుసగా పరీక్షలు ప్యాసు అవుతూవచ్చింది. తనకు ఇంగ్లీషు రాకపోవడంవల్ల నారాయణరావు ఎన్నడూ తనకూతురిని ఏమి చతువుతున్నా వని అడగనూలేదు; శ్రద్ధగా చదువుకొమ్మని నిర్బంధించనూలేదు. ఏదో రోజూ సూర్యుడు ఉదయించి అస్తమించినట్లే, నారాయణరావుకు తెలియకుండా రమణచదువు సాగిపోతూ వచ్చింది. మెట్రిక్యులేషన్ ప్యాసుకావడంతో రమణని చదువు ఆపివేసి పెళ్ళిచేసుకొమ్మని చెప్పాడు. తండ్రిసలహాను పెడచెవిని బెట్టి, రమణ ఇంటర్ లో చేరింది. ఇంటరు రెండు సంవత్సరాలూ నారాయణరావు రమణని పెళ్ళిచేసుకొమ్మని పోరుతూనే వున్నాడు. ఇంతలోకే రమణ ఇంటరు ప్యాసు అయింది. వైద్యవిద్య నభ్యసించడానికి సమకట్టింది. ఇదే అదనుగా ఎంచి నారాయణరావు రమణచదువుకు కావల్సిన

ధనాన్ని వ్యయపరచడానికి నిరాకరించాడు. వందరూపాయల జీతంతో తనతండ్రి తనకు చదువు చెప్పించలేడని రమణకి కూడా తెలుసు. కాగా, అతనికి అప్పు తీసుకురావడానికికూడా పితృతార్జితం ఏమీ లేదు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో రమణమాత్రం తండ్రిని చదువు చెప్పించమని ఎల్లా నిర్బంధించగలడు! 'నీ చదువుకయ్యే ఖర్చు నేను భరించజాల' నని తండ్రి నిర్మోహమాటంగా చెబితే, విని మానంవహించింది.

రమణకి బి.ఎస్.సి. లో చేరడానికి మనస్సు ఒప్పుకో లేదు. పోనీ నర్సింగ్ కోర్సు చదివితే? బి.ఎస్.సి. లో చేరడం కన్నా బాగానే వుంటుంది. నర్సింగ్ కోర్సు చదివితే కొంత స్వయిఫండుకూడా యిస్తారు. కాగా ఈ కోర్సు తన ఆశయానికి కడు చేరువగావుంటుంది. తండ్రికి కొంతభారం తగ్గుతుంది. ముగదుముందు పరిస్థితులు అనుకూలపడితే నర్సింగ్ వృత్తిలో తనకొచ్చిన జీతంలో కొంతధనం వెనకవేసుకొని మెడికల్ చదువుకోవచ్చు. అంతగా వీలుపడకపోతే రోగులకి సేవ చేస్తూ సుఖంగా జీవితం గడుపవచ్చు. ఎంత ఆలోచించినా, ఎన్నివిధాల ఆలోచించినా అప్పటిపరిస్థితుల్లో నర్సింగ్ కోర్సు చదువుకోవడమే ఉత్తమంగా కనపడింది రమణకి. వెంటనే నర్సింగ్ కోర్సుకి సంబంధించిన వివరాలన్నీ సేకరించడం మొదలుపెట్టింది. మెడికల్ కాలేజీలో సీటుకోసం దరఖాస్తు పెట్టుకోవడం ఏదో లాంఛనప్రాయంగా పెట్టుకుంది గాని, నర్సింగ్ కోర్సులో చేరడానికి నిశ్చయించుకున్నతరువాత, సీటువచ్చిందీ, లేనిదీ ఎన్నడూ కనుక్కోలేదు. దరఖాస్తు పెట్టుకున్నసంగతికూడా విస్మరించడానికి ప్రయత్నించింది.

నర్సింగ్ కోర్సులో ఇచ్చే స్టయిఫండ్ ఉత్సాహజనకంగానే కనపడింది. దీనివల్ల తనకు కొంతకాకపోయినా, కొంతయినా ఆర్థికస్వాతంత్ర్యం లభిస్తుందని సంతోషించింది. కాగా, నర్సింగ్ కోర్సులో నర్సెస్ క్వార్టర్స్ లో వుండి చదువునేర్చుకోవాలి. దీనివల్ల వెళ్ళిపోను కొంతతగ్గుతుంది. మనస్సు కొంత వరకు ప్రశాంతంగావుంటుంది. అవసరమైన వివరాలన్నీ సేకరించిన తరువాత, కోర్సు తనకు అన్నివిధాలా అనుకూలంగా వుంటుందని తోచడంతోనే సీటుకోసం దరఖాస్తు పెట్టుకుంది. వెంటనే సీటు దొరికింది.

సీటు దొరికిందే తడవుగా తాను నర్సింగ్ కోర్సులో చేరుతున్నానని, తనతండ్రికి తన కృతనిశ్చయాన్ని తెలియజేసింది. 'బాహ్మణజన్మ ఎత్తి చూదిగవృత్తి అవలంబిస్తావా' అని తండ్రి అవహేళనచేశాడు. 'రోజుకు పదిసార్లు స్నానం చేయనిది బాహ్మణజన్మ గడవదే! అల్లాంటిది రోజుకు పది కాన్పులుచేసి, ఆ ఛండాలమంతా ఇట్టో కలుపుతావా?' అని విసుక్కున్నాడు. కాని రమణ తన పట్టు వదలలేదు. 'ఏమైనాసరే, నేను ఆ కోర్సు చదవకతప్ప' దని నిక్కచ్చిగా చెప్పింది. కూతురుమరికూ నారాయణరావుకు బాగా తెలుసు. గట్టిగా ఎదిరిస్తే ఇట్టోంచి వెళ్ళిపోతుందేమోనని భయం. అందుకోసం ఏదో చెప్పవలసినరీతిగా చెప్పి, మానంవహించాడు. 'ఇంతచదువూ చదివి, చివరకి కిరస్తానీవృత్తి అవలంబిస్తావా?' అని కాలేజీలో ఒక స్నేహితురాలు రమణని వెక్కిరించింది. 'ఆ వృత్తిలో చేరి కిరస్తానీవాళ్ళలాగ పెళ్ళిచేసుకోకండా వుంటావా?' అని యింకొక స్నేహితురాలు ఎత్తిపొడిచింది.

ఈ వెక్కిరింపులూ, ఎత్తిపోడుపులూ రమణపైన ఏమీ పని చేయలేదు. బాగా ఆలోచించి ఒకనిశ్చయానికివచ్చినతరువాత వెనుదిరగటం అంటూ ఆమెతత్వంలో లేదు. వివాహమే తమ జీవితలక్ష్యంగా ఎన్నుకునే అమ్మాయిల్నిచూచి ఆమె అసహ్యించుకొంది. 'బి. ఏ. తరువాత ఏం చేస్తా' వని ఏ అమ్మాయి నైనా అడిగితే వెంటనే 'వివాహంచేసుకుంటా' నని చెబుతుంది. ఏకారణంవల్లనైనా వివాహం జరగకపోతే, ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నిస్తానని చెబుతుంది. ఆ ఉద్యోగం చేస్తామని చెప్పడంకూడా, నిజంవిచారినైతే ఏకొద్దిమందో. అందరూ గొర్రెదాటుగా వివాహంతో అంతమొందుతారు. పురుషులు అల్లా కాదు. వారిలో ఏ కొద్దిమంది అయినా వివాహంచేసుకోకండా తమజీవితాల్ని తమ ఆశయసాధనకి బలిపెడతారు. స్త్రీలు అల్లా ఎందుకు చేయరు? ఎప్పుడూ వాళ్ళు తమ సౌఖ్యాన్నే ఎందుకు దృష్టిలో ఉంచుకుంటారు? వివాహమే తమజీవితలక్ష్యంగా ఎందుకు ఎన్నుకుంటారు? బ్రహ్మచారిణులుగా ఎందుకు జీవితాన్ని గడపరు? తమ జీవిత లక్ష్యానికి అడ్డువస్తే వివాహాన్నే పరిత్యజించగలదైర్యం స్త్రీలకి ఏనాడు వస్తుంది?

ఆధునిక యువతికీ, ప్రాచీన స్త్రీకీ గల వ్యత్యాసం ఎక్కడ వుంది? నేటి స్త్రీ, ఏవో అవకాశాలు ఉన్నాయి కనుక చదువు నేర్చుకుంటున్నది. అక్షరాస్య కాగలుగుతున్నది. కాని, ప్రాచీన సంప్రదాయాల్లో పడి గిలగిల తన్నుకుంటున్నది. స్వతంత్రతలోచన లేక, విషమపరిస్థితులకు తలొగ్గుతున్నది. తత్ఫలితంగా సర్వతోముఖంగా అభివృద్ధిచెందలేక

పోతున్నది. గదులుగదులుగా జీవితాన్ని గడుపుతున్నది. నేర్చుకున్నవిద్య ఒక గదిలో బంధించివేయబడుతున్నది. దాని వెలుగులు ఏర్పర్చుకున్న ఇనుపగోడల ద్వారా జీవిత సమస్యలపైన ప్రసరించలేకపోతున్నాయి. ప్రాచీనసంప్రదాయాలగది నిజం విచారిస్తే ఒక చీకటికొట్టు. తాతలూ, తండ్రులూ, అమ్మమ్మలూ, తల్లులూ కలకాలంనించి అనుసరిస్తున్న సంప్రదాయాలు, ఇంకొకగదిలో పదిలపరుపబడుతున్నాయి. ఈ సంప్రదాయాలు మంచివా, చెడ్డవా అని వితర్కించుకోవడమే మహాపాపం! అల్లా వితర్కిస్తే వాటి పవిత్రతనే దూషించినట్లు అవుతుంది. అందువల్ల వాటిని గూర్చి ఏమీ ఆలోచించగూడదు. ఆర్జించిన విద్యా విజ్ఞానాలతో వాటిని పరీక్షించగూడదు. పవిత్రవారసత్వంగా వాటిని శిరసావహించాలి. వాటికి భక్తిశ్రద్ధలతో అంజలి ఘటించాలి. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో స్త్రీకి విముక్తి ఎక్కడ వుంది? కొందరు ఆధునికయువతులు ఈ దారుణపరిస్థితులకి ఎదురుతిరిగితేతప్ప సంఘానికి విముక్తి లేదు. రమణ ఈ దారుణపరిస్థితుల్ని గట్టిగా ఎదుర్కోడానికి నిశ్చయించుకుంది. స్వతంత్రతాలోచనలతో తనజీవితాన్ని తాను తీర్చిదిద్దుకోవడానికి సంకల్పించుకుంది. ఎన్ని కష్టాలనయినా ఎదిరించి తన జీవితాశయాన్ని సాధించడానికి రమణ కృతనిశ్చయురాలైంది. తన ఆశయసాధనకి వివాహం అడ్డువస్తే వివాహాన్నే పరిత్యజించడానికి తలపెట్టింది. చివరికి నర్సింగ్‌కోర్సులో చేరడానికి సంబంధించిన ప్రయత్నాలన్నీ చేయడంలో నిమగ్నమైంది. రెండురోజుల తరవాత నర్సింగ్‌కోర్సులో అడ్మిషన్ తీసుకొని, హాస్టల్ కు

వెళ్ళిపోవడానికి సర్వసన్నాహాలు పూర్తిచేసుకొని పద్మని చూడడానికి వెళ్ళింది.

కుశలప్రశ్నల అనంతరం తాను నర్సింగ్ కోర్సులో చేరాననీ, ఆ మరునాడు హాస్టల్ కు వెళ్ళిపోతున్నాననీ రమణ పద్మతో చెప్పింది.

‘మొదట మెడికల్ కు వెడుతానన్నావు. ఇప్పుడు ఈ కోర్సు తీసుకోవడానికి కారణం?’

‘మెడికల్ అయితే అయిదుసంవత్సరాలు చదవాలి. ఈ కోర్సు నాలుగుసంవత్సరాలలో పూర్తి అవుతుంది.’

‘అంత తొందరగా కోర్సు పూర్తి చేసుకోవాల్సిన అవసరం ఏం వచ్చింది?’

‘అవసరం ఏర్పడిందికనుకనే ఈ కోర్సులో చేరాను.’

‘ఆ అవసర మేమిటని అడగవచ్చునా?’

‘నీవు అడగావచ్చు, నేను చెప్పావచ్చు.’

‘అయితే కాస్త చెపుతావా, విని సంతోషిస్తాను.’

‘దాచుకోవడానికి ఏముందికనక, చెప్పకపోవడానికి.’

‘చెప్పదలచుకున్నప్పుడు అంత ఊరించడ మెందుకు?’

‘నేను చెప్పకండా ఊరిస్తున్నాననా నీభావం?’

‘ఊరిస్తున్నావో లేదో నాకు తెలియదు. కాని అనవసరంగా కాలయాపన చేస్తున్నావనిమాత్రం చెప్పగలను.’

‘ఇందులో కాలయాపనచేయడం ఏముంది? మాయింటి పరిస్థితులు నీకు తెలియనివి కావు. మానాన్న నాకు మెడికల్ చెప్పించలేడు.’

‘అంటే ధనాభావంవల్ల చేరలేదన్నమాట?’

‘ఇంకా అన్నమాట ఏమిటి? ధనాభావంవల్ల నేనని
స్పష్టంగా చెబుతున్నప్పుడు!’

‘నేను ఒకమాట చెబుతాను వింటావా?’

‘వినదగ్గదయితే తప్పకుండా వింటాను.’

‘అయితే నీవు మెడికల్ కాలేజీలో చేరు, నీకు కావ
ల్సిన డబ్బు నేను ఇస్తాను.’

‘నీ బౌద్ధార్యానికి నా కృతజ్ఞతలు. కాని, నేను నీ
దగ్గర డబ్బు తీసుకోను.’

‘ఎందుచేత?’

‘ఎందుచేత ఏమిటి? నాకు ఇష్టంలేదు.’

‘ఇష్టంలేకపోవడానికికూడా ఒక కారణం అంటూ
వుండడం అవసరం కదూ?’

‘కారణంఉండే అయిష్టత ఏర్పడింది’

‘ఆ కారణమే ఏమిటని నేను అడుగుతున్నది?’

‘నా స్వార్జితంపైన నేను జీవించదలచుకున్నాను.’

‘స్టైఫెండ్ దొరకకపోతే ఏమిచేసేదానివి?’

‘ఏమిచేసేదాన్ని? చదువు మానేసి, దాయిగా
చేరేదాన్ని.’

‘అయితే నేను డబ్బుయిస్తే తీసుకోవన్నమాట?’

‘తీసుకోను.’

‘ఎంతబలవంతంచేసినా?’

‘ఎంతబలవంతంచేసినా తీసుకోను.’

‘చివరకి నా స్నేహితాన్నికూడా వదులుకోవాల్సి వచ్చినా?’

‘సీవు అంత పిచ్చిగా ప్రవరిస్తావని నేను అనుకోను.’

‘ఒకవేళ పిచ్చిగా ప్రవర్తిస్తే?’

‘అప్పుడు నా ఖర్మం అనుకుంటాను.’

‘అంతేకాని, సీవు జీవితంలో ఏర్పర్చుకున్న నియమా లను వదులుకోలేవన్నమాట?’

‘వదులుకోలేకపోతున్నందువలనా చింతిస్తున్నాను.’

‘స్నేహితుల్ని, బాధువుల్ని కోల్పోయి ఈనియతాల వల్ల జీవితంలో ఏమి సాధిస్తావని?’

‘ఆత్మశాంతి, మనఃస్థిమితం.’

‘ఇవిమాత్రం సాధించడం దేనికి?’

‘రోగగ్రస్థులు, రోగపీడితుల సేవ చేయడంకోసం.’

‘నీకే డబ్బుంటే మెడికల్ కాలేజీలో చేరడానికిబదులు నర్సింగ్ కోర్సులో చేరేదానివా?’

‘లేదు.’

‘డబ్బులేకపోవడంవల్లనే, సీ ఆశయాన్ని కొద్దిగా మార్చుకొని, ఒకమెట్టు కిందికి దిగావన్నమాట?’

‘లేదు - నా ఆశయాన్ని ఏమీ మార్చుకోలేదు. నర్సింగ్ వృత్తిలో చేరి, డబ్బుగడించి, ఉద్యోగానికి సుదీర్ఘ మైన శలవుపెట్టి ఎం. బి., బి. ఎస్., కోర్సు పూర్తిచేస్తాను.’

‘అల్లా ఎంతకాలమని చదువుతావు?’

‘గొప్పడాక్టర్ని అయ్యేవరకూ చదువుతూనేవుంటాను.’

‘ఎం.బి , బి ఎస్. పూర్తిచేయడంతో గొప్పడాక్టర్ వి అయిపోతావా ?’

‘కానేమోనని నా భయం. అందువల్ల విదేశాలకు వెళ్ళి ఎం. ఎస్. కోర్సు పూర్తిచేస్తా.’

‘విదేశాలకి వెళ్ళడానికి డబ్బు ఏదీ ?’

‘ఎం. బి. బి. ఎస్. తరువాత కొంతకాలంపాటు ఉద్యోగంచేస్తాను. అవసరమైనడబ్బు కూడడంతో ఉన్నత విద్యకోసం విదేశాలకు వెళ్ళిపోతాను.’

‘డబ్బుఉంటే ఈ కోర్సుఅంతా త్వరలో ముగించుకో వచ్చుకదా !’

‘అంతత్వరలో ముగించవలసినఅవసరమేమీ కనపడ డం లేదు. అనుభవంకలిగినకొద్దీ ఉన్నతవిద్యనభ్యసించడమే మేలని తోస్తున్నది.’

‘ద్రాక్షపళ్ళు దొరకకపోతే, పులు పెక్కువ అని సం తృప్తిచెందినట్లు ఉన్నాయి సీమాటలు’

‘నీకు అల్లా తోస్తే తోచివుండవచ్చు. కాని నేను మాత్రం ఆ దృషితో మాట్లాడడంలేదు.’

‘పోనీ ఒకపని చేస్తావా?’

‘చెప్పు’

‘నాదగ్గర డబ్బు ఉచితంగా తీసుకోకపోతే అప్పుగా తీసుకో.’

‘ఆ అప్పు చెల్లించలేకపోతే?’

‘నేను ఏమీ అనుకోను.’

‘నీవు ఏమీ అనుకోనిమాట నిజమే! కాని, అప్పుడు నాదృష్టి చదువుపై నకాక అప్పుపై నే ఉంటుంది. కాగా, స్నేహితండ్రిన్నచోట డబ్బుకు సంబంధించిన లావాదేవీలు ఉండకూడదు. అది ఎప్పటికైనా స్నేహితానికి ముప్పే.’

‘ఇంక నీతో వాదించి లాభంలేదు. ఇంకేవిషయాన్ని గూర్చి అయినా మాట్లాడుకుందాము?’

‘కోషం వచ్చిందా?’

‘నీనియమాల, నీ కట్టుబాట్లూ చూచి నేను కోషం డడం దేనికి? కాని, మనుషులకోసం నియమాలా, నియమాల కోసం మనుషులా అనేదే నా సందేహం?’

‘ఏ నియమాలైనా కొంత యిబ్బంది కలిగించక మానవు. అంతమాత్రాన జీవితంలో క్రమశిక్షణనే మాను కుంటామా?’

‘మానుకొమ్మని నేను చెప్పడంలేదు. కాని ఏనియమాలైనా మనుషులకోసమేనని గుర్తించడం అవసరమని చెబుతున్నాను.’

‘ఆ సంగతి గుర్తించే నాకు అవసరమని భావించిన కొన్నినియమాల్ని నా జీవితంలో ఏర్పర్చుకున్నాను. అవి ఇతరులకి బాధాకరంగా పరిణమిస్తే నామట్టుకు నేను ఏమీ చేయలేను.’

‘నీకు దయాదాక్షిణ్యాలంటూ ఏకోశానైనా ఉన్నాయా?’

‘సాధకుడి నియమాలన్నీ లోకానికి కఠినంగానే కన పడుతాయి.’

‘సరే! మళ్ళీ ఎప్పుడు కనపడతావు?’

‘నీవు నన్ను వదిలించుకోదల్చుకున్నా, నేను నిన్ను జీవితాంతవరకూ వదలుకోలేను.’

‘నీ జీవితాంతంవరకూ నాకు కోపం తెప్పించి, విసిగించి వేధిస్తావన్నమాట.’

‘కాదు, కోపంవస్తే బతిమాలుకుంటాను. నేను తప్పు చేస్తే త్షమించమని వేడుకుంటాను.’

‘నేను త్షమించకపోతేనో?’

‘అంతా ఒట్టిదే. త్షమించక ఏం చేస్తుంది నా పద్మ! నన్ను తప్పకండా త్షమించితీరుతుంది.’

‘నిజంగానా?’

‘ఇంకా నీకు సందేహం దేనికి?’

‘రమణా!’

‘పద్మా!!’

ఎందుకో ఉభయులూ ఒండొరులను గట్టిగా కావలించుకున్నారు. ఎంతసేపటికీ ఉభయుల బాహుబంధం ఏమాత్రం సడలలేదు. ఎందుకో బరువెక్కిన ఉభయుల హృదయాలు కాస్త తేలికై నాయి.

‘ఈమధ్య నీకు రఘు కనపడ్డాడా?’

‘లేదు.’

‘కనపడితే నేను నర్సింగ్ కోర్సులో చేరానని చెబుతావా’

‘సరే’

‘ఇంక నేను వెళ్ళిరానా?’

‘ఉఁహుఁ! వెళ్ళడానికి వీల్లేదు.’

‘ఎందుకని?’

‘నాతో కలిసి భోజనంచేసి వెళ్ళు.’

‘అని ఆజ్ఞా?’

‘ఆఁ, ఆజ్ఞే!’

‘మహారాజ్ఞాజ్ఞను శిరసావహిస్తున్నాను.’

రమణ, పద్మలు ఆ రోజున కలిసి భోజనంచేశారు. ఎంతో సేపు కబుర్లు చెప్పుకున్నారు. కారులో రమణ తన ఇంటికి తిరిగి వెళ్ళుతో మూడుసంవత్సరాలక్రితం, తాను పద్మయింట్లో గడిపిన రోజులు జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంది. ఆ రోజులు ఎంత ఉత్సాహంగా గడిచాయి. అప్పట్లో మొదటిసారి తాను తండ్రికి ఎదురుతిరిగింది ఏదో మహత్కార్యాన్ని సాధించినట్లు సంతృప్తి చెందింది. నే. కూడా తాను తండ్రిని ఎదిరిస్తున్నది. కాని, ఎందుకో అప్పటి ఉత్సాహం తనకు ఈ రుగుబాటులో కనపడడంతేదు అప్పటి తిరుగుబాటులో బాల్యచాపల్యం ఎక్కువగా ఉంది. తను రఘుని ప్రేమిస్తున్నాననే భావం మిళితమై వుండేది. ఎంత త్యాగమైనా చేయడానికి సంసిద్ధంగా వున్న ఒక స్నేహితురాలు తనకు లభించిందనే అహంభావం ఉండేది. కాని నేవో? నేకుకూడా తనకు ప్రాణతుల్యమైన స్నేహితురాలు ఉంది. రఘు ఉన్నాడు. తానూ వుంది. కాగా, తన జీవితమే ఒక పద్ధతి తిరుగుబాటుగా మారింది. కాని జీవితంలో ఆ అభిరుచి, ఉత్సాహం ఆ అమాయకత్వం లేవు కాని, కళ్ళ మూడు ఒక నిర్దుష్టమార్గం మాత్రం కనపడుతున్నది. ఆ నిర్దుష్టమార్గం కనపడడంతో రఘు తన దృష్టిపథంనంచి క్రమంగా జారిపోతున్నాడు. ఉత్సాహానికి బదులు తనని ఏకాగ్రత అన హిస్తున్నది. ఆశయ సాధనకీ వృషభయః లెహలెహలాడుతున్నది

తన ఆశయముందు యావత్ప్రపంచమే మరుగుపడుతున్నది. స్నేహితానికన్నా, ప్రేమకన్నా మహత్తర లక్ష్యాన్ని దేనినో సాధించడానికి తాను సమకట్టింది. ఆ ఆశయానికి తనప్రేమని బలిపెట్టింది. స్నేహితాన్ని నిర్లక్ష్యంచేసింది. తత్ఫలితంగా రఘుకీ, పద్మకీ తను తీరని అపకారం చేసింది. ఇంక తనకు వెనకచూపు ఉండడానికి వీలులేదు. తన కోరికలూ, వాంఛితాలూ, ఎన్ని మంటిలో కలిసినా తాను ముందుకు నడవవలసిందే! ఇంక తను వెనుకకు మళ్ళడానికి వీలులేదు. మళ్ళనూడదుకూడా. పాపం! రఘు తననిగూర్చి ఎన్నికలలుకంటున్నాడో! ఎన్నిదివ్యహస్తాలు నిర్మించుకుంటున్నాడో! రఘుని తలచుకున్నకొద్దీ రమణకి అతని పైన జాలి ఎక్కువైంది. ఏ మొహంపెట్టుకొని, తాను 'నిన్ను నేను పెళ్ళిచేసుకో' నని అతనితో చెబుతుంది. ప్రేమ కన్నా మహత్తర ఆశయాన్ని దేనినో తాను సాధించ దలచుకున్నానని అతన్ని ఎలా నమ్మించగలుగుతుంది? తను పెళ్ళిచేసుకోవడం లేదని తెలియడంతోనే, అతనికి ఎల్లా వుంటుంది? తండ్రి చనిపోవడంతోనే ఆ విషాద సంఘటనకి తట్టుకోలేక అతను సత్యాగ్రహంలో చేరడానికి సమకట్టాడు. అసలు సత్యాగ్రహంలోచేరడం తప్పనికాదు. తనకు ఆ ఉద్యమంపట్ల విశ్వాసంకుదిరి, చేరితే తప్పక చేరి తీరాల్సిందే. అతను సత్యాగ్రహంలో చేరితే తాను ఎన్నడూ కాదనదు. కాగా అందరికన్నా ఎక్కువగా సంతోషించేది తనే. కాని మానసికంగా దెబ్బతిని, ఆర్థికంగా తన కాళ్ళపైన తాను నిలువలేక సత్యాగ్రహంలో చేరుతానంటే మాత్రం తాను

ఒప్పుకోదు. పద్మ పుణ్యమా అంటూ ఆ గండం తప్పిపోయింది. పద్మ ఆర్థికంగా తోడ్పడడం మూలాన రఘు తిరిగి నిలవదొక్కుకో గలిగాడు. ఇప్పుడు తాను అవివాహితగా ఉండదలచినానని విని తిరిగి మానసికంగా దెబ్బతినడు కదా! హతాశయుడై తిరిగి ఏడద్యమంలోనో చేరడానికి సమకట్టడు కదా? అప్పుడు అడ్డుపడి అతని సంకల్పాన్ని మార్చివేసిన పద్మ తిరిగి అల్లా జరగడమే సంభవిస్తే ఇప్పుడుమాత్రం అడ్డుపడకుండా వుంటుందా? ఇంక రఘుమూవజ్జీవితం పద్మపైన ఆధారపడవలసిందేనా? తను ఏవిధంగానూడా అతనికి తోడ్పడడానికి వీలులేదా? ఉన్న ఒక్కవీలూ తను అవివాహితగా వుండడానికి నిశ్చయించుకోవడంతో అదృశ్యమైపోయింది.

తన జీవితం రఘు జీవితంతో విడిపోయింది. స్వతంత్ర మార్గాన్ని అవలంబించింది. ఇంక ఈ రెండు జీవితాలూ తిరిగి కలుసుకోవడం అసాధ్యం. దేనికి తోచిన దారిన అది వెళ్ళవలసిందే. రఘు ఏ ఆధారం లేకండా స్వతంత్రంగా బ్రతకలేడు. అతని జీవితానికి ఒక ఆలంబం చాలా అవసరం. ఆ ఆలంబము ఎవరు సమకూర్చగలుగుతారు? స్వతంత్రంగా జీవించలేని వ్యక్తులకి పద్మ ఒక ఆలంబంగా ఎంతో ఉపకరిస్తుంది. ఆమె తన విచక్షణాశక్తివల్ల ఇతరులపైన ఆధారపడే జీవితాన్ని ఉన్నతపథాలలో నడుపగలుగుతుంది. పోనీ రఘు పద్మని వెళ్ళిచేసుకుంటే? నిజమే, ఎందుకు చేసుకోకూడదు? ఉభయులదీ ఒకేకులు కాకపోతే మాత్రం ఏ? ఆ పట్టింపులన్నీ పాతతరంవాళ్ళకి ఉండాలి. అంతేకాని ఆధునికులకి ఏమాత్రం ఉండడానికి వీలులేదు. నిజమే, బాగానే వుంటుంది.

ఎన్నివిధాల ఆలోచించినా రఘు పద్మని పెళ్ళిచేసుకోవడమే సమంజసంగా తోస్తున్నది. పద్మ రఘు జీవితాన్ని స్వర్గ తుల్యంగా మార్చివేయగలడు. ఉభయులూ సహృదయులు. వాళ్ళిద్దరికీ పాత్తుకుదరడం ఎంతో బావుంటుంది. ఏవిధంగా నైనా తను వాళ్ళిద్దరికీ వివాహం జరిగేటట్టు చూడాలి. తాను ఏమిచేస్తే వాళ్ళు పెళ్ళిచేసుకుంటారు. తను పద్మతో ఈ విషయమై మాట్లాడితే ఏమైనా లాభం వుంటుందా? తనని అపార్థంచేసుకోదుగదా! అపార్థంచేసుకోడానికే ఎక్కువ అవకాశాలు కనబడుతున్నాయి. ఈ విషయమై తను పెళ్ళి పద్మతో చెబితే 'నాకోసం నీవు త్యాగంచేయడం నా కేమాత్రం ఇష్టంలే'దని కూడా ఆమె అనవచ్చు. కాగా తను రఘుని పెళ్ళిచేసుకోననికూడా మొండికేయవచ్చు. పోనీ తాను కొంతకాలంపాటు రఘు, పద్మలకి కనపడకుండా వుంటే ఎల్లా వుంటుంది? ఈ మధ్య రఘు పద్మయింటికి తరచుగా వెడుతు న్నాడు. తను కనపడకపోతే రఘు తనని మరచిపోవచ్చు. పద్మకూడా సహజంగా తనని మరచిపోతుంది. తను కనపడ కుండా వుంటే వాళ్ళే తనని చూడడానికి హాస్టల్ కి వస్తే? అప్పుడు తాను వాళ్ళతో అమర్యాదగా ప్రవర్తిస్తే ఒకటి రెండుసార్లు సహించి మూడవసారి వాళ్ళే రావడం మాను కుంటారు. అంతగా మానుకోకపోతే అప్పటి కప్పుడు ఏదో ఆలోచించి ఒక విరుగుడువేయవచ్చు.

దానితో నాళ్ళకి తనపైన తప్పక మనస్సు విరుగు తుంది. అప్పుడు నాళ్ళఉభయులకీ పెళ్ళిచేసుకోవడానికి మార్గం సుగమం అవుతుంది.

రఘు కాలేజీలో చేరినదిమొదలు శ్రద్ధగా చదువుకోవడం మొదలుపెట్టాడు. పాఠ్యగ్రంథాలకన్నా పాఠ్యేతర గ్రంథాలపైన అతనికి ఆసక్తి ఎక్కువైంది. ప్రాచీన, అధునాతన గ్రంథకర్తల ఉద్గ్రంథాలన్నీ చదవడం ప్రారంభించాడు. కీల్సు, షెల్లీ, వర్డ్స్వర్థు, బైరన్ల కవిత్వాన్ని ఎంతో ఉత్సాహంగా చదివాడు. స్కాటు, డికెన్సుల నవలలు తిరుగ వేశాడు. ఆ తరువాత అతనిదృష్టి రష్యన్ రచయితలపైకి మళ్ళింది. డాస్టవస్కీ, టాల్స్టాయ్, గోర్కీలపైన క్రమేణా మోజుపెచ్చింది. ఆతరువాత ఇంగ్లీషుసాహిత్యంలోని ఆధునిక రచయితల్ని తీసుకున్నాడు. జేమ్స్ జాయెస్, వర్జినియాఉల్ఫులు ఒకకొత్త వెలుగుని ప్రసాదించారు. ద్వితీయ ప్రపంచ మహాసంగ్రామం సాహిత్యాభివృద్ధికి ఎంతగానో తోడ్పడింది. కొత్త రచయితల్ని సాహిత్యాకాశంలో నిలబెట్టింది. 'న్యూరైటింగ్' అనే ప్రచురణలద్వారా ఎందరో కొత్తరచయితలు పైకివచ్చారు. రఘు ఈ ప్రచురణల నన్నిటినీ బాగా చదివాడు. ఇంతేకాక ఈలియట్, ఆడన్, స్పెండ్స్, డిలిన్ థామస్, ఇజరాపౌండ్ మొదలైన ఆధునిక కవుల గ్రంథాల్ని తిరుగ వేశాడు. నవలాకారులలో సోమర్ సెట్ మాహం, క్రిస్టఫర్ ఇషర్ వుడ్, హెమింగ్వే, హక్స్లే, జీన్ పాల్ సాత్రే, ఆండ్రీ జేడ్, సారాయన్, విలియం ఫాకునల్, ఫారెస్టర్, జోలా, బాల్ జాక్ల గ్రంథాలు అవలోకనంచేశాడు. నాటకరచయితలలో అతనికి షా, యూజిన్

ఓనిల్, టెనిసీ విలియమ్సులు వచ్చారు. ఈ గ్రంథావలోకనంలో రఘుకిమాసాలు, సంవత్సరాలు గడిచిపోతున్నాయి. అతనికి ఒక కొత్త ప్రపంచాన్ని చూపెడుతున్నాయి. ఒక కొత్తవెలుగుని ప్రసాదిస్తున్నాయి. రఘు గంటలతరబడి పుస్తకాలు ఓపికగా చదవడం నేర్చుకున్నాడు. ఈ పుస్తకాలు అతనికి విజ్ఞానానికి విజ్ఞానం, వినోదానికి వినోదం సమకూరుస్తున్నాయి. జీవితంలో ఒక కొత్త అనుభవాన్ని తెచ్చి పెడుతున్నాయి.

రఘుఒక్కసాహిత్యావలోకనతో సంతృప్తి చెందలేదు. రాజకీయాలపట్లకూడా గొప్ప ఆసక్తి కన్పరచడం మొదలెట్టాడు. భారత రాజకీయాలు, అందులో ముఖ్యంగా స్థానిక రాజకీయాలు శ్రద్ధగా పరిశీలించడం మొదలుపెట్టాడు. యుద్ధాశయాలవిషయంలో కాంగ్రెస్ కీ, బ్రిష్ష్ పభుత్వానికీ తగాదాలురావడం, బ్రిటిషుఇండియాలో కాంగ్రెస్ మంత్రివర్గాలు రాజీనామానివ్వడం, యుద్ధవిజయానంతరం వలస రాజ్యాలకు స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రసాదించవలెనని కాంగ్రెస్ పట్టుపట్టడం, యుద్ధాశయాలలో వలసరాజ్య స్వాతంత్ర్య ప్రదానం ఒకభాగంగా వుండవలెనని కోరడం, వ్యక్తిగత సత్యాగ్రహం విఫలం కావడం మొదలైన విషయాలను గమనిస్తూ వచ్చాడు.

స్థానికంగా హైదరాబాద్ సంస్థానంలో మతవైషమ్యాలు పెచ్చుపెరిగిపోతున్నాయి. ఇత్తెహాదుల్ ముసల్ మీన్ కు నిజాంరాష్ట్రంలో ఆడిందేఆటగా, పాడిందే పాటగా పరిణమించింది. కాంగ్రెస్ ద్వితీయసద్యంతాన్ని ఎన్నడూ

ఒప్పుకోలేదు. 'ముస్లింలు వేరు, హిందువులు వేరు. ఈ రెండు మతాలకి ఎక్కడా సామరస్యం కుదరదు.' అనే వాదాన్ని ఎన్నడూ అంగీకరించలేదు. బ్రిటిషుఇండియాలోని ముస్లిం లీగు ప్రోద్బలంతో 'ఇత్తె హామల్ ముసల్మీన్' సంస్థానంలో ద్వితీయసిద్ధాంతాన్ని ప్రచారం చేస్తున్నది. హిందువులు, ముస్లింల మధ్య మతవైషమ్యాన్ని రెచ్చగొడుతున్నది. ఈ మతవైషమ్యాలవల్ల సాంస్థానంతటా ఏనాడైనా మత కలహాలు చెలరేగవచ్చు. రఘుకి సంస్థానపరిస్థితులు చాలా దారుణంగా కనపడ్డాయి. గాంధీజీ పుణ్యమా అని ఆయన జోక్యంవల్ల కారాగారశిక్ష ననుభవిస్తున్న స్టేటుకాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహులు విడుదలైనారు. అఖిలభారత సంస్థాన మహాసభ ప్రోద్బలంవల్ల భారతదేశంలోని వివిధ సంస్థానాలలో శాధ్యతాయుత పరిపాలన కోసం ఉద్యమాలు ప్రారంభమైనాయి. యావద్భారతం ప్రజాఉద్యమాలతో అల్లకల్లోలంగా వుంది. ఈ ఉద్యమాల ఫలితంగా ప్రజలలో గొప్ప జాగృతి కలిగింది. గొప్ప ఉత్సాహంతో ప్రజలు తక్కిన సంస్థానాల్లో పని చేస్తున్నారు. అట్టి వేమీ హైదరాబాద్‌లో లేకపోవడం రఘుకి విచారకరంగా తోచింది. కొన్ని సంవత్సరాల క్రితం కిషన్ ప్రసాద్ కు బదులు సర్ అకబర్ హైదర్ సంస్థానంలో ప్రధానమంత్రి అయినాడు. అతని హయాంలో సంస్థానంలో ఏమో గొప్ప మార్పులు జరుగనున్నవని బ్రిటిషుఇండియాలోని జాతీయనాయకులను మధ్యపెట్టడానికి అవసరమగు సంస్కరణలను సూచించడానికి ఒక కమిటీని నియమించాడు. దానికి అధ్యక్షుడు అరవముదు అయ్యంగార్. అందువల్ల ఈ

కమిటీకి “అయ్యంగార్ కమిటీ” అని నామకరణం చేయబడింది.

నిజాంరాష్ట్రంలో నామమాత్రంగా “శాసనసభ” అనే ఒక సంస్థ 1894 లో స్థాపించబడింది. దానిని విస్తృతపరచడానికి, తగినసంస్కరణల్ని సూచించడానికి నిజాం 1920 లో ఒక ఫర్మానా జారీచేశాడు. ఆ ఫర్మానాగతి ఏమైందో ఎవ్వరికీ తెలియదు. ఫలితంమాత్రం శూన్యమైంది. ఈమధ్య నిజాం రాష్ట్రంలోని ఆంధ్రులు, మహారాష్ట్రులు, కన్నడులు, ముస్లింలు కలిసి “హైద్రాబాద్ పీపుల్సు కన్ వెన్ షన్” అన్న పేరుతో ఒక సంస్థను స్థాపించారు. ఇందులో 2కిగ్గురు సభ్యులు. ఒక వేపు అయ్యంగార్ కమిటీ నగరంలో సమావేశాల్ని జరుపుతుంటే హైద్రాబాద్ పీపుల్సు కన్ వెన్ షన్’ ఆంధ్రపితామహా శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుపంతులుగారి అధ్యక్షతక్రింద ఇంకొక వేపు సమావేశాలు జరిపి ప్రజలవాంఛితాల ననుసరించి వలయు రాజ్యాంగసంస్కరణలను సూచిస్తూ అయ్యంగార్ కమిటీకి ఒక సమగ్రనివేదికను పంపించింది. ఈ నివేదిక ఉర్దూ, ఇంగ్లీషు, తెనుగు, హిందీ, ఈనాలుగుభాషలలో ప్రకటింపబడింది.

రాజ్యాంగసంస్కరణలవిషయంలో ప్రజాభిప్రాయాన్ని సేకరించడంకోసం ప్రాంతీయమహాసభలకన్నా ఒక కేంద్ర సంస్థ ఉండడం చాలా అవసరమని గుర్తించి కొందరు కార్యకర్తలు, నాయకులు కలిసి స్టేటు కాంగ్రెస్ ని స్థాపించడానికి సంకల్పించారు. స్థాపనకు పూర్వమే నిజాం ప్రభుత్వం స్టేటు కాంగ్రెస్ మతపాక్షిక సంస్థ అని ప్రకటించి నిషేధించింది.

దానిలో సత్యాగ్రహం, ఆతగునాత సత్యాగ్రహాలు విషదల కావడం జరిగింది. ఇదేసమయంలో “అయ్యంగాంకమిటీ” సిద్ధంచేసినరాజకీయసంస్కరణలు ప్రభుత్వామోదాన్ని పొంది ప్రకటింపబడ్డాయి. రఘు ఈసంస్కరణలను కమశ్రద్ధగా చదివాడు. శాసనసభాధికారాలు కడు సంకుచితంగా వున్నట్లు రఘుకి అోచాయి. మంత్రులు శాసనసభకు బాధ్యులుగా వుండడానికిబకులు నిజాంకు బాధ్యతవహించడం విచిత్రంగా కనపడింది. రాష్ట్రఆయన్యయపట్టికను విచారించడానికి శాసనసభకు ఏమాత్రం అధికారంలేదు. కాగా, నూటికి పదిమంది జనసంఖ్యమాత్రమే గల మహమ్మదీయుల్ని ఈ సంస్కరణలు శాసనసభలో మెజారిటీవర్గంగా మార్చడానికి సమకట్టాయి. మైనారిటీవర్గాన్ని మెజారిటీవర్గంగా మార్చడం, మెజారిటీ వర్గాన్ని శాసనసభలో మైనారిటీగాచేయడం ఈ సంస్కరణల ప్రత్యేకతగా కనపడింది. రఘుకి ఈ సంస్కరణలు ఎంతో దారుణంగా కనపడ్డాయి. సంస్కరణలలో బాధ్యతాయుతపరిపాలనప్రసక్తే ఎక్కడా లేదు. సహజంగా ఒక్క “ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్” తప్ప హైదరాబాద్లో ఈ సంస్కరణల్ని ఏ ప్రజాసంస్థ అంగీకరించలేదు.

అత్రాఫ్ బిల్లా (ప్రస్తుతపు హైదరాబాద్ జిల్లా) లోని మల్కాపురంలో జరిగిన ఏడవ ఆంధ్రమహాసభ, రాష్ట్రవాసులు ఈసంస్కరణలతో ఏలాటిసంబంధంపెట్టుకోకూడదనీ, వీటిని బహిష్కరించవలసిందనీ ఉద్బోధించింది. రఘు ఈ మహాసభకు వెళ్ళి మహాసభ కార్యాలలో ఒక ప్రేక్షకుడుగా పాల్గొన్నాడు. సంస్కరణలకుసంబంధించిన తీర్మానం మహాసభలో

చర్చకువచ్చినప్పుడు ప్రజలు కనపరిచిన ఉత్సాహోద్వేగాలు చూచి వారితో ఎంతో రాజకీయచైతన్యం ఉన్నట్లు గ్రహించాడు. ఈ రాజకీయచైతన్యాన్ని ఆంధ్రమహాసభ సక్రమ మార్గంలో పెడుతున్నందుకు రఘు సంతసించాడు. ఎనిమిదవ మహాసభ నల్లగొండజిల్లాలోని మల్కాపురంలో జరిగింది. రఘు ఆ మహాసభకు వెళ్ళలేదు. ప్రతికలలో అధ్యక్షోపన్యాసం, మహాసభ అంగీకరించిన తీర్మానాలు చూచాడు. ఆ తరువాత రఘుకి ఆంధ్రమహాసభ రాజకీయాలపైన ఆసక్తి తగ్గింది. కారణం, ఆంధ్రమహాసభ నిశితవిమర్శలతో సంతృప్తిజేంది ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా ఎట్టి ప్రత్యక్షచర్య తీసుకోకపోవడమే.

ఇంతలోకే బ్రిటిష్ ఇండియాలో “క్విట్ ఇండియా” ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. గాంధీజీ ఈ ఉద్యమంద్వారా ‘భారతదేశానుంచివైదొలగండి’ అని బ్రిటిషువారికి హెచ్చరికచేశారు. వెంటనే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం అగ్రనాయకుల్ని అరెస్టుచేసింది. వారిని ప్రజలకు తెలియనిచోట నిర్బంధించింది. జాతీయనాయకులు అరెస్టుకావడంతో ఉద్యమాన్ని నడపడానికి ఎవ్వరూ మిగలలేదు. ప్రజలే ఈ కార్యభారాన్ని తమనెత్తిపైన వేసుకొని ఉద్యమాన్ని కొనసాగించారు. రైళ్ళపట్టాలు తొలగించారు. తంటితీగల్ని తెగగొట్టారు. ప్రభుత్వకార్యాలయాలను తగలబెట్టారు.

బ్రిటిష్ ఇండియాలో ‘క్విట్ ఇండియా’ ఉద్యమం ముమ్మరంగా సాగుతూవుంటే సంస్థానంలో ఎట్టిసంచలనం లేక పోవడం చూచి రఘుకి ఎంతో విచారమేసింది. ఈ సంద

రఫ్ఫంలో హైద్రాబాద్ లోని సుల్తాన్ బజార్ లో రఘుకి బాల బాలికల ఊరేగింపులు ఏవో కొన్ని కనపడ్డాయి. బాలబాలికల గుంపులలోంచి 'క్విట్ ఇండియా' నినాదాలు కొన్ని సార్లు వినపడ్డాయి. అంతే, ఆతరువాత సంస్థానంలో ఎట్టి సంచలనం లేదు. చడీచప్పుడు లేకండా ప్రజాజీవితం గడిచిపోవడం చూచి రఘుకి ఆశ్చర్యమేసింది.

ఆంధ్రమహాసభ జాతీయవాదులు, కమ్యూనిస్టుల తగాదాలలోపడి సరిగిపోతున్నది. హైద్రాబాద్ ప్రజలకి విముక్తి ఏమీ కనపడలేదు ప్రజాహితజీవితం అంధకారబంధురమైంది. ఇంతలోకే 'ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్' స్థాపకుడూ నాయకుడూ అగు బహద్దుర్ యార్ జింగ్ చనిపోయాడు. ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్ లో అధ్యక్షపదవికోసం పోటీలు బయల్పడాయి. మతవిద్వేషాలు యధా రీతిని చెలరేగుతూనే ఉన్నాయి. ఇంతలోకే రఘు ఎం. ఏ., ప్యాసు అయినాడు. సెకెండ్ క్లాసు మాత్రమే వచ్చింది. సంస్థానంలో ప్రబలిన రాజకీయ నిరుత్సాహం అతని చదువులోనూ కనపడింది.

ఎం. ఏ. ప్యాసు అయిన తరువాత, భవిష్యత్ కార్యక్రమాన్ని గూర్చి అతనికి ఏమీతోచలేదు. స్నేహితులు హైద్రాబాద్ సివిల్ సర్వీసుకు కూర్చోమని సలహా ఇచ్చారు. ఈ విషయమై పద్మిని అడిగితే మీయిష్టమని సమాధానం చెప్పింది. కొంతకాలం పాటు హైద్రాబాద్ సివిల్ సర్వీసుకు కూర్చోవడమూ తదా అనే సరిగ్గా వస్థలో పడ్డాడు రఘు. ప్రజాహితం ఏకోళానాలేని ప్రభుత్వానికి ఒక ఉక్కుస్తంభంగా మారడం, అతనికి ఏమాత్రం నచ్చలేదు. సివిల్

సర్వీసులో చేరడానికి బదులు, ఏకా లేజ్ లోనో లెక్చరర్ గా చేరడం సముచితంగా ఉంటుందని అతనికి తోచింది. లెక్చరర్ ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నంచేయడం మొదలెట్టాడు. ఎక్కడికి వెళ్ళినా తన రాజకీయజీవితం అడ్డువస్తున్నది. తను 'వందే మాతరం' ఉద్యమంలో ప్రముఖపాత్ర వహించడం రఘుకి ఉద్యోగాన్వేషణలో తీరని మచ్చగా పరిణమిస్తోంది. తీరా ఉద్యోగందొరికేసరికి, పోలీసురిపోర్టు తనకి విరుద్ధంగా వుంటున్నది. దానితో అధికారులు ఉద్యోగమివ్వడానికి నిరాకరిస్తున్నారు. ఒక ఉద్యమంలో పాల్గొన్నవారిపై ఈవిధంగా నిజాంప్రభుత్వం పగసాధించడం అతనికి ఘోరంగా తోచింది. సివిల్ సర్వీసులో చేరనందుకు, రఘు తనని తాను అభినందించుకున్నాడు.

పొట్టపోసుకోవడానికి మార్గ మేమీ కనపడకపోవడంతో అతని ఆశలన్నీ నిరాశలై నాయి. భవిష్యజీవితాన్ని గూర్చి అతను కన్న స్వప్నాలన్నీ నేలమట్టమైనాయి. ఆస్తి లేదు. ఉద్యోగం లేదు. ఇంక బ్రతుకును ఎల్లా ఈడ్వడమా అనే చింత అతన్ని పెట్టి వేధించసాగింది. చదువుకున్న రోజుల్లో ఇతరుల దగ్గరనుంచి ఆర్థిక సహాయం పొందడంలో అతనికి తప్పేమీ కనపడలేదు. కాని చదువు ముగించడంతో పద్మ దగ్గరనుంచి ఏదో మహత్కార్యాన్ని సాధిస్తున్నట్లు సహాయం పొందడం అతనికి సీచంగా తోచింది. రెండు మూడు నెల్లనుంచి పద్మ దగ్గరికి కూడా వెళ్ళడం మానేశాడు. ఒకటి రెండు సార్లు పద్మ కబురు పంపినా వెళ్ళలేదు. అయినా ప్రతినెలా రెండు వందల రూపాయలు పద్మ దగ్గరనుంచి మనియార్డరు వస్తూనే

వుంది. అందువల్ల పద్మయిచ్చిన చెక్కుబుక్కు ఎన్నడూ ఉపయోగించుకోలేదు. ఒకసారి మనియార్డరు తిరగ్గొడుదా మనుకున్నాడు. ఒకటిరెండుసార్లు పద్మ తనయింటికికూడా వచ్చింది. తను యింట్లోలేనని తల్లితో బొంకించాడు. పద్మ ఉన్నంతసేపూ పక్కయింట్లోకి వెళ్ళి కూచున్నాడు. మనియార్డరు తిరగ్గొడితే ఈ మహానగరంలో తనగ తేమవుతుంది? ఏమవుతుందా? నిలువనీడలేకుండాపోతుంది. అప్పుడు తనని ఎవరు ఆడుకుంటారు? ప్రేమావతీపేటకి వెళ్ళిపోతే? నిజమే బాగానేవుంటుంది. చాలావరకు ఖర్చు తగ్గిపోతుంది. తను నగరంలో ఒకగది తీసుకొని, ఏ హోటలులోనో భోజనంచేసి కాలంగడుపవచ్చు. నెలవిడిచి నెల పద్మపంపించే మనియార్డరు తిప్పివేయవచ్చు. దీనికి తను మొహంతప్పించి తిరగడం ఎందుకు? పద్మతో అన్నివిషయాలూ చర్చించి వందరూపాయలుమాత్రమే పంపించమని ఆమెని ఒప్పిస్తే బాగుండదా? మూడుసంవత్సరాలనించి తనకు చదువుచెప్పిస్తున్నమనిషికి తాను కనపడకుండా మొహంతప్పించి తిరగడం భావ్యమా? ఏదో ఉద్యోగప్రయత్నంలో ఉన్నాడని భావించి, బహుశా పద్మ, తను వాళ్ళ ఇంటికి వెళ్ళకపోయినా ముభావంగా ఉంటున్నది. కాని, కావలెనని తాను వెళ్ళడంలేదని తెలిస్తే ఒక్కక్షణమైనా పద్మ తననిచూడకుండా ఉండగలదా? ఆసంగతి తెలిస్తే రాత్రింబగళ్ళు ఇక్కడే కూచొని తను కనపడే వరకూ మరి వెళ్ళదు. అట్టిపరిస్థితుల్ని తాను చేతులారా సృష్టించుకోవడం, రఘుకి ప్రమాదకరంగా కనపడింది. తనకి ఉద్యోగదొరకడంలేదని పద్మకి చెబితే తప్పా? 'వందే

మాతరం' ఉద్యమం, అధికారులదృష్టిలో తనపాలిట ఒక తీరనిమచ్చ అయిందని విస్పష్టపరుస్తే తప్పా? ఇన్నిరోజులు పద్మ విషయంలో తాను చిన్నవాడికిమల్లే ప్రవర్తించినందుకు రఘుకి ఎంతో సిగ్గేసింది.

ఒక రోజు రఘు పద్మయింటికివెడితే ఆమె యింట్లో లేదు. రమణదగ్గరికి వెళ్ళిందని చెప్పారు. మరునాడు వెళ్ళాడు. మరునాడుకూడా రమణయింటికి వెళ్ళిందని అన్నారు. ఆ తరువాత రెండురోజులు వెళ్ళడం మానుకున్నాడు. మూడవ రోజు వెడితే పద్మ కనబడింది.

'మూడు రోజులక్రితం వరుసగా రెండు రోజులు వచ్చాను. దేవిగారి దర్శనం కాలేదు' అన్నాడు రఘు, వెళ్ళి వెళ్ళడంతోనే.

'నేనూ ఈమధ్య మీయింటికి రెండుసార్లు వచ్చాను. దేవరవారిదర్శనంకూడా కాలేదు' అంది పద్మ దెబ్బకి పై దెబ్బతీస్తూ.

'చాల్లే, నీ తెలివికి సంతోషించాను. ఇంతకీ నిన్ను రమణదగ్గరికి ఎవరు వెళ్ళమన్నారు?' అన్నాడు రఘు కొంచెం కోపంగా.

'ఎవ్వరూ వెళ్ళమనలేదు. నేనే వెళ్ళాను' అంది పద్మ ప్రశాంతంగా.

'ఇప్పటినించి నీవు అక్కడికి వెళ్ళడానికి వీలులేదు' అన్నాడు రఘు కొంచెం దూకుడుగా.

'కారణం అడగవచ్చునా?' అంది పద్మ కొంచెం జంకుతో.

‘కారణం ఏముంది? ఇటీవల ఆమెప్రవర్తన ఏమీ బాగాలేదు’ అన్నాడు రఘు కొంచెం మొహం చిట్టిస్తూ.

‘ఆసంగతి మీకు ఎవరు చెప్పారు?’ అని అడిగింది పద్మ కొద్దిగా ఆశ్చర్యపోతూ.

‘రమణ ఈమధ్య ఎవరితోనో హద్దుమీరి తిరుగుతోందట. మీరైనా కాస్త రమణకి చెప్పండని అతని తమ్ముడు ఈమధ్య నాదగ్గరికి ఒకరోజున వచ్చాడు.’ అన్నాడు రఘు విసుగుతో.

‘ఆవ్యక్తి పేరేమిటో మీకు తెలుసునా?’ అని అడిగింది పద్మ మళ్ళీ.

‘ఏదో, విలియమ్ అని ఆ అబ్బాయి చెప్పినట్లు జ్ఞాపకం’ అన్నాడు రఘు మొహంలో మరీ అసహ్యన్ని కనపరుస్తూ.

‘నేను రెండుసార్లు వెళ్ళినా నాకు రమణ కనపడలేదు. ఆమె క్లాస్ మేటు ‘మేరీ’ అనే ఆమె కనపడింది. రమణని గూర్చి అడిగితే ‘ఏ విలియమ్తోనో షికారువెళ్ళిఉంటుంది. ఆమె మీ కెందుకు కనపడుతుంది’ అంది. ఆతరువాత మాటలసందర్భంలో తెలిసింది ఈ మేరీ విలియమ్ చెల్లెలు’ అని పద్మ తనకు తెలియవచ్చిన సంగతులు వివరించింది.

‘అయితే ఈ విషయాలు నీదాకాకూడా పచ్చాయన్నమాట’ అన్నాడు రఘు, ఇంక పద్మని కన్విన్సు చేయడం మరీ సులభమని అనుకుంటూ.

‘ఆ విలియమ్కి ఇదివరకే ఒకపెళ్ళి నిశ్చయమైందట! ఇప్పుడు రమణతో తిరుగుతూ, ఆ అమ్మాయిని చేసుకోడానికి

నిరాకరిస్తున్నాడట!’ అంది పద్మ ఇదివరకే తాను చెప్పినవివరాలకి మరికొన్ని జతపరుస్తో.

‘రమణ ఇల్లా తయారవుతుందని నేను కలలోకూడా అనుకోలేదు’ అన్నాడు రఘు, ఆశ్చర్యాన్ని భవనిస్తున్న కంఠంతో.

‘నామట్టుకు నేను రమణ జీవితంలో ఏదో ఘన కార్యాన్ని సాధిస్తుందనుకున్నాను కాని, ఇల్లా చెడిపోతుందని ఎన్నడూ అనుకోలేదు’ అంది పద్మ జాలిఉట్టిపడుతున్న కంఠంతో.

‘తండ్రికీ, బంధువులకీ, స్నేహితులకీ ఎదురుతిరిగి విలియమ్ ని సాధించింది. ఇంతకన్నా ఘనకార్యం ఏముందికనక జీవితంలో సాధించడానికి?’ అన్నాడు రఘు వెటకారంగా.

‘రమణకి మొదటినించీ చదువులే ఎంతో శ్రద్ధ. ప్రస్తుతం ఆ శ్రద్ధంతా ఎక్కడ ఎగిరిపోయిందో!’ అంది పద్మ గొప్ప విస్మయంతో.

‘విలియమ్ కనపడడంతోనే ఎగిరిపోయివుంటుంది’ అన్నాడు రఘు మరీ వెటకారంగా.

‘మనం రమణకి చెప్పిచూస్తే ఏమైనా లాభం ఉంటుందంటారా?’ అంది పద్మ ప్రశ్నార్థకంగా.

‘ఈషణ్మాత్రమైనా లాభంఉండదని నా నమ్మకం. వ్యవహారం ఇదివరకే చేతులుదాటిపోయింది’ అన్నాడు రఘు సమాధానంగా.

‘ఇక కర్తవ్యం?’ అని మళ్ళీ ప్రశ్నించింది పద్మ.

‘కర్తవ్య మేముంది? ఎవరిఖర్చుకి వాళ్ళని వదలివేయడమే మనం చేయవలసినపని’ అన్నాడు రఘు, వ్యవహారాన్ని తేల్చివేస్తున్న ధోరణిలో.

‘ఏవో పాడుమాటల్లో పడి అసలుసంగతే అడగడం మరచిపోయినాను. ఇంతకీ మీ ఉద్యోగప్రయత్నాలు ఎల్లా కొనసాగుతున్నాయి?’ అని అడిగింది పద్మ ఆతురతగా.

‘సాగడ మేముంది? ఎక్కడ ప్రారంభించానో అక్కడే ఉన్నాయి.’ అని చెప్పాడు రఘు నిరుత్సాహంగా.

‘అంటే ప్రయత్నలోపం కాదుగదా!’ అని, పద్మ ప్రశ్నార్థకంగా రఘువంక చూచింది.

‘ప్రయత్నలోపం ఎందుకవుతుంది? నేను వందే మాతరం’ ఉద్యమంలో పాల్గొనడం ప్రభుత్వానికి నచ్చలేదు’ అన్నాడు రఘు, ఉద్యోగం దొరకని కారణాన్ని వివరిస్తూ.

‘వందేమాతరం’ ఉద్యమంలో పాల్గొనడం వాళ్ళ దృష్టిలో గొప్ప నేరంగా పరిణమించిందన్నమాట’ అంది పద్మ, రఘుఉద్దేశాన్ని గ్రహిస్తూ.

‘నేరంగా పరిగణించడంవల్లనే, ఉద్యోగమివ్వడానికి నిరాకరిస్తున్నా’ రన్నాడు రఘు, సంగతి సందర్భాలు విశదీకరిస్తూ.

‘అయితే, అటువంటిప్రభుత్వాన్ని మీరు ఉద్యోగం కోసం యాచించిడంకూడా నా కేమాత్రం ఇష్టంలేదు’ అంది పద్మ తనఉద్దేశాన్ని విస్పష్టపరుస్తూ.

‘మరి ఏప్రభుత్వాన్ని యాచించమంటావు, ఉద్యోగం కోసం?’ అని అడిగాడు రఘు పద్మ ఉద్దేశమేమిటో అర్థంకాక.

‘ఏ ప్రభుత్వాన్నీ యాచించవద్దు. మనకు డబ్బు లేనప్పుడు ఉద్యోగాన్నిగూర్చి ఆలోచించుకోవచ్చు’ అంది పద్మ అతనిప్రశ్నకి జవాబుగా.

‘అంటే నీ ఉద్దేశం?’ అన్నాడు రఘు, పద్మ ఉద్దేశం అర్థంకాక తికమకపడుతో.

‘చెబితే ఏమీ అనుకోరుగదా?’ అని పద్మ అతనికేసి ప్రశ్నార్థకంగా చూచింది.

‘అంత సంకోచం దేనికి? చెప్పు నీఉద్దేశ మేమిటో?’ అని అడిగాడు రఘు పద్మని.

‘ఎలాచెప్పాలో నాకు తోచడంలేదు’ అంది పద్మ కొద్దిగా సంకోచపడుతూ.

‘నీ కెల్లాతోస్తే అల్లాచెప్పు?’ అన్నాడు అతను కొంచెం లాలనగా.

‘అయితే ఒకమాటు మీరు అటువేపు తిరగండి’ అంది పద్మ గోముగా.

‘ఎందుకు?’ అని అడిగాడు రఘు మరీ అర్థంకాక.

‘ఎందుకూ గిందుకూ అని అడగకండి, చెప్పానుగా ఒకమాటు అటుకేసి తిరగమని?’ గునుస్తో పద్మ ఎంతో ముద్దుగా ఆ రెండువాక్యాలు ఉచ్చరించింది.

‘రఘు ఏదో మంత్రంపెట్టినట్లు పద్మ సూచించినవేపుకు తిరిగాడు. పద్మ చప్పునవచ్చి రఘుకి నమస్కారం చేసింది.

‘అదేమిటి కాళ్ళుపట్టుకుని నమస్కారం చేస్తున్నావు?’ అన్నాడు రఘు ఏమీ తోచక.

‘ఏమీలేదు- ఊరికేనే చేశాను’ అంది పద్మ మాటలు తడబడుతో-

‘ఏదీ, ఒకమాటు నాకేసి చూడు’ అన్నాడు రఘు, ఆమె గదువపట్టుకొని తల వైకి ఎత్తుతో.

పద్మ చెక్కిళ్ళు సిగ్గుతో ఎరబారాయి. కిందిపెదవి గులాబిరేకుకిముల్లే సన్నగా వొణికింది.

రఘు తన కళ్ళనే తను నమ్మలేకపోయినాడు. పద్మని రెండుచేతులతో లేవనెత్తాడు. పద్మ రఘుని చూడలేక పోయింది. రెండుకళ్ళూ మూసుకుంది.

‘ఒకమాటు కళ్ళు తెరువు’

‘.... .’

‘అమ్మ దొంగా! కళ్ళు తెరవ్వా?’

‘.... .’

‘నేను మంత్రం వేసి, కళ్ళు తెరుచుకునేలాగ చేస్తాను’

‘.... .’

రఘు రెండుకళ్ళనూ సన్నగా ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. మంత్రంపారలేదు. కళ్ళు తెరుచుకోలేదు. వివశమై మరీ మూసుకుపోయినాయి.

రఘు పెదవులు కళ్ళమీదినుంచి చెక్కిళ్ళ వైకి జారాయి. అక్కడే చాలాసేపు తారట్లాడి పక్కకి తొలగి పెదవుల్ని అందుకున్నాయి. పెదవులు అందడంతోనే పెదవులు గట్టిగా ఆమెపెదవుల్ని బిగించాయి. రఘుచేతులు పద్మ శరీరాన్ని నవేసుకొని, అశాంతిగా వీపుని రాచేస్తున్నాయి. పెదవులబంధం సడలింది. పెదవులు వీడలేక వీడలేక విడిపో

యినాయి. అమాంతంగా పన్నతల కిందికిజారింది. రఘు పద్మ గదువ పట్టుకొని తల పైకి ఎత్తాడు. పద్మకళ్ళు తిరిగి మూతలు పడ్డాయి.

‘ఒకమూటు కళ్ళు తెరువు?’

‘ఊహా!’

‘ఎందుకు తెరవవు?’

‘నాకు సిగ్గేస్తుంది.’

‘పోనీ నేను కళ్ళుమూసుకుంటాను, నువ్వు తెరువు’

‘మొదటమీదుమూసుకోండి, తరువాత నేను తెరుస్తాను.

‘ఇదుగో కళ్ళుమూసుకున్నాను’

పద్మ నెమ్మదిగా కళ్ళు తెరిచింది. కాని రఘు కళ్ళు మూసుకోకపోవడం చూచి, తల పక్కకు తిప్పేసింది. ఒక ఊణంపాటు ఉభయులచూపులు కలిశాయి.

‘నన్ను మోసగించారు కదూ?’

‘మోసగించింది నీవా, నేనా?’

‘మీరు’

‘నీవు.’

‘మీరని మీకు కదూ చెప్పేది.’

‘నేనా? నేనా? ఉండు నీపనిపట్టిస్తా’.

ఒకచేతిపైనపద్మనివాల్చి, రెండవచేతిని తొమ్ములపైకి పోనిస్తూ, రఘు గట్టిగా ముద్దుపెట్టుకున్నాడు పద్మని.

‘ఇప్పుడు చెప్పు మోసగించింది నేనా, నీవా?’

‘నేనేనని ఒప్పుకుంటున్నానుగా-ఇంక వదలండి’

రఘు పద్మని, తనబాహుబంధంనించి వదిలాడు. లోపలికి పరుగెత్తుకొని వెనుకో, చప్పున వెనక్కితలతిప్పి 'మీరు' అని సన్నగా అరచి, పద్మ లోపలిగుమ్మానికి వ్రేలాడగట్టిన కర్టెస్ వెనకాల అదృశ్యమైంది.

కదులుతున్న కర్టెస్ కి కళ్ళప్పగించి అల్లాగే నిలబడి పోయాడు రఘు. ఒక నిమిషంతరువాత తేరుకొని, వెళ్ళి సోఫాలో కూర్చున్నాడు.

అయిదునిమిషాల తరువాత పద్మ గులాబిరంగు సిల్కు చీర కట్టుకొని, ఎర్రని మఖ్మల్ జాకెట్టు వేసుకొని, చేతితో రూపాయి నోట్లకట్ట పట్టుకొని దివాన్ ఖానాలోకి వచ్చింది.

'లేవండి, వెడదాం'

'ఎక్కడికి?'

'మీరు లేవండి చెబుతాను--'

రఘు లేచి పద్మకి ఎదురుగా వెళ్ళాడు.

'ఇది కాస్త మీదగ్గర ఉంచండి' అని పద్మ నోట్లకట్ట రఘుకి అందించింది.

రఘు నోట్లకట్ట అందుకున్నాడు. పద్మ వెలుపలికి దారి తీసింది. రఘు ఆమెను అనుసరించాడు. వెలుపల కారు సిద్ధంగా ఉంది. ఒకరివెంట ఒకరు కారుదగ్గరికి వెళ్ళారు. డ్రైవరు కారు తలుపు తీశాడు. పద్మ కారుఎక్కింది. డ్రైవరు తలుపువేయ బోతే 'ఉండ' మని వారించింది. తను కారులో ఇంకొక పక్కకు జరిగింది. వెనకసీటులోకి రమ్మని రఘుకి కళ్ళతో సూచించింది. రఘు కారుఎక్కి పద్మపక్కన కూర్చున్నాడు. డ్రైవరు తలుపువేశాడు. పద్మ రఘుచేతిలోంచి నోట్లకట్ట

తీసుకొని, పదిరూపాయలు ఎంచి డ్రైవరుకి ఇచ్చింది. డ్రైవరు డబ్బుతీసుకొని శాల్యూట్ చేశాడు. కారు కదిలింది. దారిలో బిచ్చగాళ్ళు కనపడినప్పుడల్లా కారుఆపమని పద్మ డ్రైవర్ కు చెప్పింది. 'ఎక్కడికి పోనిమ్మంటారు' అని డ్రైవరు నమ్రతగా ప్రశ్నించాడు. 'తిన్నగా పోనీ' అని పద్మ అంది. కారు నెమ్మదిగా ముందుకు సాగుతున్నది. 'మీయింటికి దారి చెప్పండి' అని పద్మ రఘుతో వినీవినపడనట్లు చెప్పింది. 'ఫీలుఖానాకు పోనీ' అని రఘు డ్రైవరుతో అన్నాడు. మధ్య బిచ్చగాళ్ళు కనిపించినప్పుడల్లా కారుఆగింది. పద్మ కనపడినబిచ్చగాడికల్లా ఒక్కొక్కరూపాయినోటు దానంచేస్తూ ముందుకు సాగింది. ఫీలుఖానాకి వెళ్ళేసరికి పద్మచేతిలోని రూపాయలకట్ట అయిపోయింది. పద్మ రఘుయింట్లోకి వెళ్ళి అతని తల్లి వరలక్ష్మికి నమస్కారంచేసింది. 'ఏమిటమ్మా ఈనాడు నమస్కారం చేస్తున్నావెందు' కని ఆమె అడిగితే 'ఏమీ లేదండీ, ఈరోజు నా పుట్టినరోజు' అని బాంకింది. కాసేపు ఆమెతో కబుర్లుచెప్పి, తిరిగి తనయింటికి బయల్దేరింది. వాకిలి గుమ్మందాకా వరలక్ష్మి వెళ్ళి పద్మని సాగనంపింది. 'వస్తానండీ, ఇంక మీరు లోపలికి వెళ్ళి'డని చెప్పి పద్మ కారు దగ్గరికి వెళ్ళింది. రఘు పద్మని కారుదాకా అనుసరించాడు. 'మళ్ళీ ఎప్పుడు కనపడుతారు? అని సన్ననిగొంతుతో రఘుని ప్రశ్నించింది. 'రేపుసాయంత్రం వస్తా'నని రఘు సమాధానం చెప్పాడు. కారుకదిలింది. మలుపు తిరిగింది. వరలక్ష్మి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. రఘు కారువెళ్ళిన దిక్కుకి కళ్ళు అప్పగించి అక్కడే నిలబడిపోయాడు.

రామనాథం రుక్మిణిని కొట్టాడు. కాని ఆమె హృదయంలో తనపట్ల ప్రేమని వెలిగించలేకపోయాడు. రామనాథం తనని ఎందుకు కొడుతున్నాడో, వెంటనే ఎందుకు తనతో బాగామాట్లాడుతున్నాడో రుక్మిణికి అర్థంకాలేదు. ఆమె అర్థంచేసుకోవడానికికూడా ప్రయత్నించలేదు. కొడితే పడింది; దూషిస్తే సహించింది. కాని ఎన్నడూ ఎందుకుకొడుతున్నావ్, ఎందుకు తిడుతున్నావ్ అని అడగలేదు. అతని స్వభావమే అంత అని మానం వహించింది. రుక్మిణిహృదయం తనపట్ల స్పందించకపోవడంతో రామనాథానికి మాటమాటకి చిరాకువేయడం మొదలుపెట్టింది. విసుగు కలుగ నారంభించింది. ఒకేయింట్లో వుంటూ ఒకరితో ఇంకొకరు మాట్లాడుకోకుండా రోజులతరబడి గడగడం నేర్చుకున్నారు. ఒకమూల రామనాథం వుంటే, ఆయింట్లో ఇంకొకమూల రుక్మిణి ఉంటుంది. ఎవరిభావాల్లో వాళ్ళు నిమగ్నులైఉంటారు. రెండూ రెండులోకాలు-ఒకలో కానికి ఇంకొక లోకంతో సంబంధంవుండదు.

రుక్మిణి జీవితంలో ఎందుకు ఇంత నిరుత్సాహంగా నిశ్చేజంగా వుంటుందా అని రామనాథం ఆలోచిస్తాడు. అప్పుడే కోపం అప్పుడే సంతోషం ఏమిటా అని రుక్మిణి ఆలోచిస్తుంది. ఒకరిదృక్పథాన్ని ఇంకొకరు అర్థంచేసుకోరు. ఒకరిఉద్దేశాన్ని ఇంకొకరు సానుభూతితో చూడరు. 'నన్ను రుక్మిణి ఎందుకు ప్రేమించడం లేదా?' అన్న ఆరాటంతప్ప ప్రేమించక

పోవవడానికి కారణాలు ఏమిటా? అని రామనాథం ఆలోచించడు. ఏవో పండ్లు కొనుక్కొస్తాడు - పూలు కొనుక్కొస్తాడు. వాటివంక రుక్మిణి చూడనైనాచూడదు. ఆమె వాటివంకచూడలేదని రామనాథానికిబాధ. 'ఈ పూలు ఎంతో బాగున్నాయండీ' అని పూలుపెట్టుకొని తనకు చూపించలేదనీ, పండ్లు వలిచి 'ఇదుగోనండీ, ఈ కాస్తా తినండి' అని తనకి పండ్లతోనలు అందించలేదనీ రామనాథం వ్యధ. మంచం తీసుకొస్తే 'ఎంతచక్కని మంచం తెచ్చారు! ఎంతఅయిం' దని రుక్మిణి అడగదు. కుర్చీలు తెస్తే ఒక కుర్చీలో తానుకూచొని ఇంకొకకుర్చీలో రామనాథాన్ని కూర్చోమని బలవంతపెట్టదు. ఈ చిన్ని చిన్ని ముచ్చట్లు తీరకపోవడంతో రామనాథానికి చిరాకెత్తుతుంది. రుక్మిణిని గొడ్డుబాదినట్లు బాదుతాడు. తాను హృదయంలేని ఒక బండతో సంసారంచేస్తున్నట్లు భావిస్తాడు. ఇక రుక్మిణి? పండువలిచి చేతికి అందిస్తేనేగాని తినదు. లేకపోతే నాకెందు కొచ్చిందని పండ్లవంకైనా చూడదు. ఏజన్మలోకూడా ఆమె పూలు పెట్టుకోలేదు. పూలు పెట్టుకోవటమంటే ఆమెకి ఒక విధమైన భయంకూడా. అందువల్ల పూలవైపే పోదు. ఇవన్నీ చూచి 'ఉత్సాహంగా ఎందుకులే' వని అడిగితే 'ఎందుకులేను ఉత్సాహంగానే వున్నానే' అంటుంది. దానితో రామనాథానికి వళ్ళుమండుతుంది. చేతికొడినకర్ర తీసుకొని బాదేస్తాడు. రుక్మిణి పెడబొబ్బలు పెడుతూ ఏడ్వదు. తనలోతానే కుళ్ళికుళ్ళి ఏడుస్తుంది. అలా కుళ్ళికుళ్ళి ఏడ్చేవాళ్ళని చూస్తే రామనాథానికి మరీ అసహ్యం. దానితో అతను రుక్మిణిని మరీ

బాదేస్తాడు. రుక్మిణి మరీ కుళ్ళికుళ్ళి బయటికి వినపడకుండా వీడుస్తుంది. 'నన్ను కొట్టకండి మీకుపుణ్యముంటుంది. మీరు చెప్పినట్లల్లా చేస్తా' నని రుక్మిణి తనని ప్రాధేయపడాలని రామ నాథం కోరిక. అల్లా జరగకపోవడంతో 'తాను ఒక బండను పట్టుకొని బాదుతున్నానా?' అన్న సందేహం అతనికి కలుగు తుంది. ఇంక లాభంలేదని అతను బాదడం మానుకుంటాడు. అంతటితో అతనిలో నిరుత్సాహం ప్రవేశిస్తుంది. ఈ మని షితో సంసారంచేయడం కష్టమని భావిస్తాడు.

రుక్మిణి ఎందుకు ఉత్సాహంగా ఉండదన్న సమస్య తిరిగి అతనికళ్ళముందు నిలిచి, అతన్ని భయపెడుతుంది. ఆ భయానికి అతనికి పిచ్చెత్తినట్లు అవుతుంది. ఆ పిచ్చిలో ఇంట్లో వస్తువులన్నీ పగలకొడుతాడు. చెంబులూ, బిందెలూ నేలకేసి బాదుతాడు. దానితో ఇల్లు నరకకూపంగా తయారవు తుంది. ఆ నరకకూపాన్ని చూచి అతను సహించలేడు. వెళ్ళి మంచంమీదపడుకుంటాడు. అంతటితో ఆరోజు ఇంక ఇద్దరికీ భోజనాలు వుండవు. రుక్మిణి ఇంకొకపక్క చెరగుషరచుకొని పడుకుంటుంది. ఇల్లా ఎన్ని రోజులని సంసారం గడుస్తుంది? ఒకరోజున రామనాథం ప్రాణం పూర్తిగా విసిగిపోయింది. ఆ హృదయాన్ని ఇంక స్పందింపజేయలేనని అతనికి నిక్క చ్చిగా తెలిసిపోయింది. వస్తువులన్నీ బద్దలుకొట్టి, విసిగి వేసారి ఇంట్లోంచి బయల్దేరి వెళ్ళాడు. ఆ పోవటం మళ్ళీ తిరిగి ఇంటికి రాలేదు. రామనాథం రుక్మిణి సౌందర్యాన్ని చూచి భ్రమిశాడు. హృదయాన్ని తరచి చూడలేదు. రుక్మిణి తెచ్చిపెట్టుకొని ఉత్సాహాన్ని ప్రదర్శించ లేకపోయింది.

పై పై మెరుగులు కనపడకపోవడంతో రుక్మిణికి హృదయం లేదని నిశ్చయించుకున్నాడు రామనాథం.

రామనాథం వయ్యారాన్ని ఒకపోసే పడుపుకత్తెను ఆశించాడు. గాంభీర్యమే భూషణంగాగల ఒక మహాయిల్లాలు అతనికి లభించింది. ఆ వెలలేని రత్నానికి అతను విలువకట్ట లేకపోయాడు. ఒక అమూల్యరత్నాన్ని బండరాయి అనుకున్నాడు. బండరాయిలో సంసారంచేయడం కష్టమనితోచి ఆమెని పరిత్యజించి వెళ్ళాడు. ఆ అమూల్యరత్నానికి పరిత్యజించినంతమాత్రాన నష్టమేమీ కలుగదు. పరిత్యజించినవాడిదే నష్టమంతా.

రామనాథం యిల్లువదలివెళ్ళడంతో రుక్మిణికి బ్రతుకు గడవడమే కష్టమైపోయింది. చేతిలో ఒక్కదమ్మిడి లేదు. శరీరంపైన ఒక్క నగా లేదు. ఇంట్లో బియ్యమున్న నాలుగు రోజులు ఏదో ఉడకేసుకొని నాలుగు మెతుకులు ఎంగిలిపడింది. బియ్యం అయిపోవడంతో చేబదుళ్ళకి బయల్దేరింది. ఎన్నిరోజులని బదుళ్ళుపుట్టిస్తుంది? రోజులు గడిచినకొద్దీ రామనాథం తిరిగి వస్తాడనే ఆశ మటుమాయం కాజొచ్చింది. చుట్టూ శ్రామికకుటుంబాలు. ఎన్నిరోజులని తిండిగింజలు బదుళ్ళు ఇస్తారు. ఏరోజు కారోజు కష్టపడితేనేగాని, వాళ్ళకి బ్రతుకులు గడవవు. తమ బ్రతుకులే గడవడం దినదినగండంగా వుంటే, వాళ్ళు యితరులకు ఏం పెట్టగలుగుతారు? పైగా అవి యుద్ధంరోజులు. తిండిగింజలధరలు విపరీతంగా పెరిగిపోతున్నరోజులు.

బియ్యం దొరకడంలేదు. బియ్యంకోసం రేషన్ దుకాణాలనుండు పెద్ద పెద్ద క్యూలు తయారవుతున్నాయి. ఆ దొరకినబియ్యం ఎవ్వరికీ చాలడంలేదు. కాసంత అన్నం వండుకొని, శ్రామికులు జొన్నరొట్టెలతో కాలం వెళ్ళబు చ్చాల్సివస్తున్నది. ఆ దొరికే జొన్నలుకూడా మంచివికావు. పచ్చజొన్నలు, తెల్లజొన్నలు కొనుక్కోవడానికి శ్రామికుల దగ్గర తగినంత డబ్బువుండదు. రుక్మిణి నలుగురితోపాటు ఆ పచ్చజొన్నలకి కూడా నోచుకోలేదు. జీవితంలో మొదటి మాటు కటికిదారిద్ర్యం అనుభవించాల్సివచ్చింది.

నాలుగురోజులు గడిస్తే ఇంటికి బాడుగ యిచ్చు కోవాలి. ఏమిచేయడానికి ఆమెకు తోచలేదు. గంటలతరబడి పెద్దపెద్దక్యూలల్లో ఎండకీవానకీ నిలబడి తిండిగింజలు తెచ్చు కునే శ్రామికులదగ్గర బదుళ్ళుఅడగడం రుక్మిణికి దుర్భరంగా తోచింది. మొదట కొన్నిరోజులు అడగక తప్పింది కాదు. కాని ఎన్నిరోజులని అల్లా జీవితం గడుపుతుంది? వెంటనే వద్దేనా ఉపాయం ఆలోచించాలనుకుంది. ప్రేమావతీపేటకు వెళ్ళిపోతే? ఎట్లా వెళ్ళుతుంది? వెళ్ళినా పతితని-కులంలేని మనిషిని ఆ ఊళ్ళో ఆదరించేవా రెవరు? తండ్రి తన మర్యాద కాపాడుకోవడానికి ఇంట్లోంచి వెళ్ళగొడతాడు. పక్కనున్న ఎల్లమ్మకి తనబాధలన్నీ చెప్పి వద్దేనా బ్రతుకునడిచేమార్గం చూపించమని బ్రతిమిలాడింది. రుక్మిణి అవస్థచూచి ఎల్లమ్మ ఆమెపైనజాలిపడింది. పట్టెమంచం కుర్చీలు అమ్మివేయమని సలహా యిచ్చింది. రుక్మిణి తీరా అమ్మడానికి సిద్ధపడితే చుట్టుపక్కల కొనేవాళ్ళు ఎవరూ కనపడలేదు. ఇది మార్గం

కాదని ఎల్లమ్మ తనకొడుకుతో చెప్పి వాటిని ఆక్షణవాళ్ళకిప్పించింది. ఆక్షణవాళ్ళకివ్వడంతోనే చేతికి డబ్బు ఎక్కడ వస్తుంది? ఆక్షన్ అయ్యేవరకూ డబ్బుకోసం కాచుకొని కూచోవాలి.

ఎల్లమ్మ రెండు రూపాయలు రుక్మిణికి బదులు యిచ్చింది. వాటితో ఏమి చేయాలో రుక్మిణికి తోచలేదు. అవి తిరిగి ఎల్లమ్మచేతిలోనేపెట్టి వాటితో తిండిగింజలు కొనుక్కొని రమ్మని చెప్పింది. రుక్మిణికి రేషన్ కార్డు లేదు. ఒక రోజంతా పనిమానుకొని, ఎల్లమ్మకొడుకు కార్డు తెచ్చి పెట్టాడు. ఎల్లమ్మ రెండు రూపాయలతో కొంచెం పచ్చజొన్నలూ, కొంచెం తెల్లజొన్నలు, ఒకపావుశేరు బియ్యం కొనుక్కొచ్చిపెట్టింది. ఆ గింజలతో రుక్మిణికి కొన్నిరోజులు కాలక్షేపం అయింది. మళ్ళీ యింట్లో గింజలు నిండుకున్నాయి. పండిరిమంచం కుర్చీలడబ్బు ఇంకా చేతికి అందలేదు. డబ్బు అందినా ఎన్నిరోజులు వస్తుందని? మహా అయితే ఒక నెల మించితే రెండు నెల్లు. రెండు నెల్లు తరువాత తిరిగి ఇదే దుస్థితి వస్తుంది. అప్పుడు ఏం చేయడం?

ఎల్లమ్మా, ఆమె కోడలు నర్సమ్మ ఒక సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీలో పనిచేస్తున్నారు. తనుకూడా వాళ్ళతోపాటు ఆ ఫ్యాక్టరీలో చేరితే? రుక్మిణి ఎల్లమ్మను సలహా అడిగింది. ఎల్లమ్మ రుక్మిణి సౌందర్యం చూచి మొదట కాస్త బెరిరింది. రోజూ కూలీలకు డబ్బు పంచిపెట్టే మేస్త్రీ 'ఈమె సౌందర్యాన్ని చూచి ఊరుకుంటాడా?' అని సందేహించింది. రుక్మిణిని పనిలో చేర్చితే ఒక ప్రమాదం, చేర్చకపోతే ఇంకో ప్రమాదం.

ఇంత నాజ్ఞాకైన అమ్మాయి ఇంకేమోటుపసీ చేయలేదు. ఆ శ్రామికకుటుంబాలలో ఉప్పరిపనీ, రోడ్లమరమ్మత్తుపనీ చేసేవాళ్ళు కొందరు ఉన్నారు. ఆ మోటుపనులు ఈమె చేయ గలుగుతుందా? చేయలేదని ఎల్లమ్మ తీర్మానించుకుంది. సిగరెట్ కార్ఖానాలోతప్ప ఇంకెక్కడా ఈ అమ్మాయి పని చేయలేదని నిశ్చయించుకుంది. కాని అక్కడ పని చూసు కొని, డబ్బుచెల్లించే మేస్త్రీ చాలాచెడ్డవాడు. యావనపు పొంగులో ఉన్నాడు. కాస్త అందంవున్నమనిషి కంటబడితే చాలు వెంటబడతాడు. లొంగదీసుకునేవరకూ వేధిస్తాడు. సరిగ్గా కూలిడబ్బులు ఇవ్వడు. మధ్యలో పనిలోంచి వెళ్ళి గొడుతాడు. ఈ పరిస్థితింతా మొదటే రుక్మిణికి చెప్పడమా లేక మానుకోవడమా అనే సందిగ్ధావస్థలో పడింది ఎల్లమ్మ.

రుక్మిణి చూస్తే ఏదోకలిగినయింటిపిల్లలాగా కనపడింది. జీవితంలో ఏదోపెడదారులుపట్టి ఈదుస్థితికి వచ్చింది. తనవల్ల తరువాత చిక్కుల్లోపడితే చింతిస్తుంది. ఉన్నకష్టనిష్టారాలు ముందుగానే చెప్పివేయడం మంచిదని ఎల్లమ్మకు తోచింది. దానితో రుక్మిణికి పరిస్థితులన్నీ వివరించింది. అది విని రుక్మిణి శరీరం ఝల్లుమన్నది. శరీరం అమ్మకోకుండా న్యాయంగా బతకడానికి ఆస్కారం కనపడక ఎంతో చింతించింది. కాని, రుక్మిణి కూలికి వెళ్ళక ఏంచేస్తుంది? పొట్ట ఎట్లా గడుపు కుంటుంది? ఇంకా మంచం, కుర్చీలడబ్బు చేతి కందలేదు. ఈమధ్య ఎల్లమ్మే తనకు కావల్సినడబ్బు యిచ్చి రుక్మిణి పొట్ట గడుపుతున్నది. ఒకనాడు ఎల్లాజరగాల్సివుంటే అల్లా జరుగుతుందనుకొని, రుక్మిణి ఎల్లమ్మని పనిలోకి తీసుకెళ్ళ

మని అడిగింది. 'పాతికరూపాయలు లంచంయివ్వనిదే ఆ చచ్చి నోడు పనిలోకి చేర్చుకో'డని చెబితే, రుక్మిణి నిష్ఠాంత పోయింది. రోజుగడవడమే కష్టంగావున్నప్పుడు రుక్మిణి పాతిక రూపాయలు ఎక్కడనుంచి తెచ్చియిస్తుంది? పాతికరూపాయలు రుక్మిణికోసం ఒక్కసారే అప్పుపుట్టించడానికి ఎల్లమ్మకుకూడా తాహతులేదు. నగకుదువపెడితే అప్పు పుడుతుంది. తగని కాలంలో శ్రామికకుటుంబాలకి నగలు ఎక్కడ వుంటాయి? ఒకటిరెండురూపాయలంటే ఎలాగో అప్పుపుట్టించవచ్చు. మహా ఎక్కువైతే పదిదాకా పుట్టించవచ్చు. కాని, అంతకు మించితేమాత్రం శ్రామికకుటుంబాలకి సాధ్యంకాదు. పాతిక రూపాయలు అప్పుపుట్టించడానికి ఎల్లమ్మ తన అశక్తతను వెలిబుచ్చింది. తనూ తనకోడలూ చేరినప్పుడు చెరిఅయిదు రూపాయలతో పని గడిచిపోయింది. కాని, ఈయుద్ధం రావడంతోనే అన్ని వస్తువులధరలు పెరిగిపోయినట్లే లంచంరేటుకూడా విపరీతంగా పెరిగింది. అయిదునుంచి పాతిక అయింది. పాతిక రూపాయలు యిచ్చుకోవడంకోసం మరికొన్నిరోజులు, అంటే మంచంకుర్చీలడబ్బు వచ్చేదాకా ఆగవలసివచ్చింది.

మంచానికి, కుర్చీలకు ఎనభైరూపాయలు వచ్చాయి. రుక్మిణి పాతికరూపాయలు ఎల్లమ్మకి యిచ్చింది. తన తిండి గింజలకోసం ఇంకొకపదిరూపాయలు చెల్లించింది. పదిహేను రూపాయలు యింటిబాడుగ యిచ్చింది. అంత పెద్దయింట్లో ఉంటే నలనెలకి పదిహేను రూపాయలబాడుగ కట్టుకోవడం కష్టం. అందువల్ల రుక్మిణి ఒకచిన్నయింట్లోకి మారింది. అది యిల్లు అని అనడానికి వీలులేదు. ఒకటే గది. పురాతత్వ

శాస్త్రపరిశోధకులు గొప్ప పరిశోధనచేస్తేకాని, ఆ గదికి ఒక కాలంలో సున్నంకొట్టేవారని నిర్ణయించడానికి వీలులేదు. ఆ గదికప్పు, గోడలూ పొగచూరి ఉన్నాయి. ఎల్లమ్మసలహా ననుసరించి రుక్మిణి ఆ గదినే అద్దెకుతీసుకుంది. బాడుగకింద ముందుగానే అయిదురూపాయలు అడ్వాన్సు యిచ్చింది. రుక్మిణి మిగతా రూపాయలు ఎల్లమ్మదగ్గరే ఉంచింది. మరునాడు రుక్మిణి ఒక మామూలుచీర కట్టుకొని ఎల్లమ్మతో పాంచ్ మినార్ సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీకి కాలినడకని బయల్దేరింది. పాతవాలాదినుంచి ముషీరాబాద్ కు నాలుగుమైళ్ళదూరమైనా ఉంటుంది. అంతదూరం రుక్మిణి ఎన్నడూ నడిచి ఎరుగదు. ఈడ్చుకుంటూ ఈడ్చుకుంటూ అంతఉదయమే అక్కడికి వెళ్ళేసరికి కాళ్ళు బొబ్బలెక్కాయి. కాని రుక్మిణి ఆ సంగతి ఎల్లమ్మకు కాని, ఎల్లమ్మకోడలు నర్సమ్మకుకాని చెప్పలేదు.

వెళ్ళివెళ్ళడంతోనే ఎల్లమ్మ తనని ఒకగదిలోకి తీసి కెల్లింది. అక్కడ ఒకఅతను ఒకకుర్చీలో కూర్చుని ఉన్నాడు. అతనిముందు ఒకపెద్ద వెడల్పాటి టేబుల్ వుంది. 'మా అమ్మాయే - పేరు రుక్మిణి' అని ఎల్లమ్మ తనని అతనికి పరిచయంచేసింది. అతను రుక్మిణిని ఏగాదిగా చూచాడు.

'ఇంతకుముందు ఎక్కడైనా పనిచేసిందా?' అని అతను అడిగాడు. 'ఈమధ్య ఈ ఖర్మపట్టింది. ఇంతకుముందు ఎక్కడా ' పనిచేయలే'దని చెప్పింది. ఎల్లమ్మ అతనిపేరు 'రషీద్'అనీ, అతను యజమాని అన్నకొడుకనీ, కూలీలందరూ చిన్నదొర అని పిలుస్తారనీ ఆతరువాత రుక్మిణితో చెప్పింది.

మేస్త్రీబారినించి రుక్మిణిని తప్పించివేయడానికి ఎల్లమ్మ ఆమెని నేరుగా చిన్నదొరకి పరిచయంచేసింది. అతను ఏవేవో ప్రశ్నలు రుక్మిణిని అడిగాడు. వాటన్నిటికీ ఎల్లమ్మ రుక్మిణి తరపున సమాధానాలు చెప్పింది. ప్యాకెట్సులో సిగరెట్లు ప్యాకుచేసేపని యిచ్చారు రుక్మిణికి. పని తేలికైందే. సుఖవుగానే చేసుకోవచ్చు. ఆ పని యివ్వడంతోనే 'రషీద్' రుక్మిణిపైన మోజుపడ్డాడని ఎల్లమ్మ తెలుసుకుంది. కొంచెం జాగ్రత్తగా వుండమనికూడా రుక్మిణికి హెచ్చరికచేసింది.

'రషీద్' ఆరోజు అంతా కాలుకాలిన పిల్లికిమల్లే ప్యాకింగ్ రూమ్ లోనే గడిపాడు. అంత ఈడుకూడా లేదు రషీద్ కి. మహావుంటే 22, 23 ఏళ్ళు. అందరూ ఆడవాళ్లే. కాగా, అందరూ పడుచువాళ్ళే. ఆగదిలో అన్ని కులాల వాళ్ళూ, అన్ని మతాల వాళ్ళూ ఉన్నారు. రషీద్ ప్యాకింగ్ గదిలోకి వచ్చినప్పడల్లా వాళ్ళు చిరునవ్వులు చిలకరిస్తున్నారు. అతనిని పలకరించడానికీ, అతనితో మాట్లాడడానికీ తహతహలాడుతున్నారు. కాని, ప్యాకింగ్ గదిలోని అమ్మాయిల చిరునవ్వు లేమీ రషీద్ పైన పనిచేయడంలేదు. ఏదో అలవాటుకొద్దీ అతను వాళ్ళతో ఛలోక్తులాడుతున్నాడే కాని ఆ చిరునవ్వులపైన దృష్టి లేదు. అతని మనస్సు అంతా రుక్మిణిపైనే లగ్నమైవుంది. రుక్మిణిని ఏదో పలకరిస్తాడు. ఏదో అడుగుతాడు. రుక్మిణి ఏదో తోచితోచక సమాధానం చెబుతుంది. అతనికి ఏమాత్రం సంతృప్తిలేదు. గదిలోవున్న అమ్మాయిలంతా అతన్ని గౌరవిస్తున్నారు. తమతో మాట్లాడడమే మహాభాగ్యంగా భావిస్తున్నారు. కాని తన ఎన్నిసార్లు

వచ్చినా, ఏదో నెపంతో ఎన్నిసార్లు పలకరించినా, రుక్మిణి చలించడంలేదు. తన అశాంతిని గమనించడంలేదు. రుక్మిణిని ఎల్లా ఆకర్షించాలో అతనికి తోచలేదు. ఆమెని తనపట్ల ఎల్లా సుముఖించేసుకోవాలో పాలుపోలేదు. రషీద్ అశాంతిని ప్యాకింగ్ గదిలోని అమ్మాయిలంతా గమనిస్తూనే ఉన్నారు. అతను రుక్మిణిని పలకరించడం చూస్తూనే ఉన్నారు. అందరికీ అర్థమైనా రుక్మిణికి, రషీద్ ఉద్దేశం అవగతంకాలేదు. ఆమె తనధోరణిలో తాను ఉంది. తనపనిలో తాను ఉండిపోయి కాలాన్ని నెళ్ళబుచ్చుతున్నది. కారణం విలాసవతుల హావ భావచేష్టలు ఆమెకు ఇంతవరకు అలవడకపోవడమే. జీవితంలో తన సేమని నర్మగర్భంగా వ్యక్తపరచవలసిన అవసరం ఆమెకు ఎన్నడూ కలుగకపోవడమే. నేరుగా రుక్మిణిని సమీపించి లాభంలేదని, రషీద్ కు తోచింది. సిగ్గుతో రుక్మిణి ముందడుగువేయలేకపోతున్నదని అతనిఉద్దేశం.

తొలియావనంలోవున్న యువతుల్ని కదిలించి వాళ్ళని సుముఖించేసుకోవటం చాలా కష్టంతో కూడుకున్నపని. వాళ్ళకి మొదట సిగ్గు అడ్డంవస్తుంది. దానిని వాళ్ళు అధిగమించగలిగినా, భవిష్యత్తునుగూర్చి ఏదో అవ్యక్తమైనభయం వాళ్ళని ఆవరించివుంటుంది. నేరుగా వాళ్ళని సమీపిస్తే ఈ రెండింటిని తొలగించివేయడం కష్టమని రషీద్ భావించాడు. తొలియావనంలోవున్న యువతులు తమతమ ప్రయత్నములను తమహృదయాల్ని విప్పలేరు. వాళ్ళతో మనసిచ్చి మాట్లాడలేరు. సిగ్గుచే ఫ్యాన్సీలో కొట్టుకుపోతారు. అందువల్ల రషీద్ నేరుగా రుక్మిణిని సమీపించడానికి బదులు ఎల్లమ్మద్వారా

పరోక్షంగా సమీపించడానికినిశ్చయించుకున్నాడు. వెంటనే ఆఫీసుగదిలోకి వెళ్ళి ఎల్లమ్మకు, ఒకమాటు రమ్మని కబురం పాడు. ఎల్లమ్మ ఇటువంటివిషయాల్లో బాగారాటు తేలినమనిషి. ఉభయలూ యిష్టపడితే వాళ్ళని ఒకచోట సమకూర్చడానికి ఆమెకి ఎట్టిఅభ్యంతరం లేదు. రషీద్ ఫ్యాక్టరీ యజమాని అన్నకొడుకు. యజమానికూతురుని చేసుకుంటాడని వినికిడి. తొలియావనంలో ఉన్నాడు. అమ్మాయిలంటే అతనికి సరదా. కాస్తాకూస్తా అందంగల ఏఅమ్మాయి ఫ్యాక్టరీలోచేరడానికివచ్చినా మొదట ప్యాకింగ్ గదిలో పని యిస్తాడు. రషీద్ కూడా ఒకసంవత్సరంనించి మాత్రమే ఫ్యాక్టరీలో పనిచేస్తున్నాడు. అతనువచ్చిరావడంతోనే ఈడుమళ్ళినవాళ్లనిప్యాకింగ్ గదిలోంచి తొలగించివేశాడు. యువతులందరినీ ప్యాకింగ్ గదిలో పోగుచేశాడు. ఆ ఫ్యాక్టరీలో రషీద్ మాటకు తిరుగు లేదు.

రషీద్ ఫ్యాక్టరీలో మానేజర్ పని చేస్తున్నాడు, అతన్ని కూలీలందరూ 'మానేజర్' అని పిలువరు. చిన్నదొర అని పిలుస్తారు. రషీద్ తనని పిలిచాడని చప్రాసీ [ప్రూన్] వచ్చి పిలవడంతోనే ఎల్లమ్మకు అతను ఎందుకు పిలిచాడో అర్థమైంది. రషీద్ కి ఇటువంటి విషయాల్లో ఎన్నోసార్లు ఇది వరకే సహాయంచేసిపెట్టింది. అతను ఏఅమ్మాయిపైనఅన్నా మోజుపడితే, ఎల్లమ్మ ఆ అమ్మాయిదగ్గరికి వెళ్ళి పని సానుకూలంచేసేది. దీనివల్ల ఎల్లమ్మకు జీతంకూడా బాగాపెరిగింది. పని సానుకూలమైనప్పుడల్లా రషీద్ అయిదో, పదో ఆమె చేతిలోకూడా పెట్టేవాడు. ఎల్లమ్మకోడలునర్సమ్మ అనాకారి.

అందువల్ల కోడలు విషయంలో ఆమెకు ఎట్టి భయం లేదు. కోడలు మొదట ప్యాకింగ్ గదిలో పనిచేసేది. కాని రషీద్ ఆమెని అక్కడినించి తొలగించివేశాడు. రషీద్ మొదటిసారి పిలిపించి, ఇటువంటి పని అప్పజెప్పినప్పుడు పని సానుకూలమవుతుందో లేదో అని ఎల్లప్పుడు కాస్త జంకింది. అప్పగించిన పని చేయక పోతే తన ఉద్యోగం ఉంటుందో ఉండవుందో అని భయపడింది. ఎదుటిమనిషి ఒప్పుకుంటుందో లేదో అని బెంగపడింది. చేయక పోతే ఏమవుతుందో, చేస్తే ఏం పాపం ఒడిగట్టుకుంటానో అనే సందిగ్ధావస్థలో పడింది. కాని మొదటిసారి అప్పగించిన పని ఇట్టే సానుకూలం కావడంతో రషీద్ దగ్గర ఆమె పరపతి హెచ్చింది.

రషీద్ దగ్గర అంతపలుకుబడి వున్నా మేస్త్రీకి రుక్మిణిని ఫ్యాక్టరీలో చేర్చడానికి పాతికరూపాయలు యివ్వక తప్పింది కాదు. అతను చాలా చెడ్డవాడని వినికిడి. అందుకోసమే రుక్మిణిని అతని విషయంలో కాస్త జాగ్రత్తగా వుండమని హెచ్చరిక చేసింది. పాతికరూపాయలు చెల్లించకపోతే ఫ్యాక్టరీలో చేరడానికే ఆస్కారం ఉండదు. చేరినా, ఆ మేస్త్రీ, ఏదో నెపం మీద చేరినమనిషిని తొలగించివేస్తాడు. కాగా, ఈ విషయాలన్నీ రషీదుతో చెప్పడానికి ఎల్లప్పుడు మనస్కరించలేదు.

ఏదో పొట్టకూటికి మనుషులు ఎన్నో వేషాలు వేస్తారు. ఈ వేషాలు వేసి నాలుగురాళ్ళు అధికంగా గడిస్తారు. తను మాత్రం ఆ వేషాలన్నీ వేయడంలేదు. వీలునుబట్టి తను మాత్రం డబ్బుగడించడంలేదు. మేస్త్రీ మంచి కీలకస్థానంలో

వున్నాడు. అతను డబ్బుగడించడానికి అవకాశాలు చాలా వున్నాయి. తను అటువంటి కీలకస్థానంలో లేదు. అందువల్ల తనకి అవకాశాలుకూడా ఎక్కువగా లేవు. తను అతనికిమల్లే ఎక్కువడబ్బు సంపాదించలేకపోతున్నది. ఇద్దరికీ ఇదీ భేదం. ఇందులో ఒకరు దోషులు, ఇంకొకరు నిర్దోషు లని చెప్పడానికి వీలులేదు. ఉభయులు దోషులే. కాని తనూ ఒక దోషి అనేసంగతి ఎల్లమ్మకి తట్టలేదు. మేస్త్రీవిషయంలో 'ఎవరి ఖర్చుకి వాళ్ళే బాధ్యులు. తన కెందుకొచ్చిందీ గొడవ' అని ఎల్లమ్మ మానంవహించింది. కాని 'తన మానంవల్ల సాంఘికంగా గొప్పఅన్యాయం జరుగుతున్నదని ఆమె ఎన్నడూ గుర్తించలేదు.

ఎల్లమ్మ రషీద్ ని చూచింది. అతను 'తనకు రుక్మిణిని సమకూర్చవలసినదిగా' కోరాడు. ఎల్లమ్మ రెండు రోజులు గడువు అడిగింది. పని తొందరగా చేసిపెడితే మంచి ఈనాం (బహుమానం) ఇస్తానని రషీద్ ఎల్లమ్మకి ఆశ చూపాడు. కావలిస్తే మీరు ముగ్గురూ ఇప్పుడే వెళ్ళిపోవచ్చు నని చెప్పాడు. ఒక అయిదురూపాయల కాగితం చేతికి అందించాడు. రేపుకూడా రానక్కరలేదని చెప్పాడు.

రషీద్ గదిలోంచి వెలుపలికిరావడంతోనే ఎల్లమ్మకి పని సానుకూలమాతుందో లేదో అనే బెంగ పట్టుకుంది. పనికాక పోతే తనూ, తన కోడలు, రుక్మిణి ఉద్యోగాలు పోతాయి. ఉద్యోగాలు పోతే ఆ కాటకంరోజుల్లో తిరిగి ఉద్యోగాలు దొరకడం కష్టం. అందరూ పస్తులుపడుకోవాల్సివస్తుంది. రుక్మిణి చూస్తే గొప్పఇంటి అమ్మాయిలాగా కనపడుతున్నది.

ఆమె పెడదారులుపట్టినమాట నిజమే. కాని, అది ఏ దుష్టుడి ప్రోద్బలంవల్లనో జరిగివుంటుంది. రుక్మిణి ఎంతో అమాయకురాలు. ఆమె తన స్వబుద్ధితో పెడదారులుపట్టినదనడం కల్ల.

ఎల్లమ్మ వెంటనే రుక్మిణిని కోడలిని తీసుకొని ఇంటికి బయల్దేరింది. చారిపాడుగునా ఆమె తనకోడలితోగాని రుక్మిణితోగాని ఏమీ మాట్లాడలేదు. ఇంటికివెళ్ళిన కాస్సేపటికి రుక్మిణిగదిలోకి ఒంటరిగా వెళ్ళింది. రుక్మిణికి సంగతి సందర్భాలన్నీ వివరించింది. రషీద్ ని పొగడింది. కాని ఆ పొగడ్త రుక్మిణిపైన ఏమీ పనిచేసినట్టు కనపడలేదు. ఇంక ఆ ధోరణి వల్ల ఏమీ లాభంలేదని వెంటనే గుర్తించి ప్లేటు మార్చింది. ఒప్పుకోకపోతే మనం ముగ్గురమూ ఉద్యోగానికి నీళ్ళు వదులు కోవాల్సివస్తుందని, నొక్క చెప్పింది. ఈ కాటకంరోజుల్లో తిరిగి ఉద్యోగాలు దొరకడం దుర్లభమని విస్పష్టపరిచింది. ఏ ఉప్పరిషనో చేసి బ్రతకడం మనకు చేతకాదని, ఒకరోజు పని దొరికితే పదిరోజులు పని దొరకక పస్తుండవలసివస్తుందని మరీ మరీ చెప్పింది.

తనమూలకంగా ఎల్లమ్మకీ ఆమెకోడలికీ ఉద్యోగాలు పోవడం రుక్మిణికి ఏమాత్రం మనస్కరించలేదు. తను ఎంతో అభాగ్యురాలు. తను ఎక్కడికి వెళ్ళినా ఏదో ఒక అన్యాయం జరగడం చూచి రుక్మిణి ఎంతో విచారించింది. తనవల్ల ఇతరులు ఎందుకు బాధపడాలి? తనదురదృష్టం ఇతరులను పట్టి ఎందుకు భాషించాలి? తనకు ఏ ఆధారం లేనప్పుడు ఎల్లమ్మ తనకు ఒక ఆధారం కల్పించింది. తనకు 'నా' అనేవాళ్ళు

ఎవరూ లేనప్పుడు, తనకు అండగా నిలిచింది. తను పట్టులు చేస్తుంటే చూచి సహించలేకపోయింది. తను అడగనిదే తనకు అవసరమైనప్పుడల్లా డబ్బుయిచ్చి, తనని కష్టాలనుంచి గట్టెక్కించింది. ఎల్లమ్మ తనకి అంత ఉపకారంచేస్తే తను ఆమెకు ప్రత్యుపకారం ఏమీ చేయలేదా? తనశీలం ఎన్నడో పోయింది. ఇప్పుడు తను రషీద్‌కి లొంగిపోనంత మాత్రాన తన శీలాన్ని నిలబెట్టుకోగలదా? తను ఎన్నడో చెడిపోయింది. ఇప్పుడు రషీద్‌కి లొంగిపోయినంతమాత్రాన తనకు వచ్చిననష్టమేమిటి? కాగా తను ఒప్పుకుంటే ఎల్లమ్మకుటుంబాన్ని ఒక మహావిపత్తునుంచి కాపాడడానికి వీలవుతుంది. ఉపకారం చేసినవాళ్ళకి సాధ్యమైనంతవరకు ప్రత్యుపకారం చేయాలి. కలలోనైనా అపకారం తలపెట్టకూడదు. ఇప్పుడు తను మానం వహిస్తే, ఎల్లమ్మకుటుంబానికి తీరని అపకారం జరిగిపోతుంది. అది చూచి తను సహించగలుగుతుందా? లేదు. ఎన్నటికీ సహించలేదు. తను ఎన్నికష్టాలపాలైనా ఇతరులకి ఎట్టి అపకారం జరగకుండా చూడడం తనవిధి.

‘చెప్ప, ఏం చేయమంటావో చెప్ప. నువ్వు ఏంచేయమన్నా నేనుచేయడానికి సిద్ధమే’ అని రుక్మిణి ఎల్లమ్మని కౌగలించుకొని గొల్లున ఏడ్చింది. యెల్లమ్మమనస్సుకరిగింది. ‘తను చేయకూడని పనిని రుక్మిణితో చేయిస్తున్నానా?’ అనే సందేహం జీవితంలో మొదటిమాటు యెల్లమ్మకు కలిగింది. కాని తనుమాత్రం ఏంచేయగలుగుతుంది. తనూ చదరంగంలో ఒక పావే. మొట్టమొదటే ఇటువంటి పనుల్లోకి దిగకుండా ఉండాలింది తను. తీరా దిగి, ఇప్పుడు విచారించి ఏంలాభం?

రుక్మిణి అంగీకరించకపోతే తమ కుటుంబానికి గొప్పవిపత్తు సంభవించేమాటనిజమే. ఏదోకడుపులో చల్లకదలకుండా జీవితం గడచిపోతున్నది. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో కావాలని కష్టాలు కొని తెచ్చుకోవడం యెందుకు? ఉన్న ఉద్యోగాలు వదలిపెట్టుకొని దొరకని కొత్తవాటికోసం ప్రయత్నం చేయడం యెందుకు?

మానవజీవితం కొన్ని పరిస్థితులకి అలవాటుపడుతుంది. ఆ పరిస్థితుల్ని మార్చివేయడానికి కొత్త పరిస్థితుల్ని కల్పించుకోవడానికి యెన్నడూ సాహసించదు. 'కావాలని ఉన్న పరిస్థితుల్ని మార్చివేస్తే భవిష్యజీవితం ఎల్లా మారుతుందో' అనే బెంగ, భయం మానవుల్ని పట్టి వేధిస్తాయి. అందువల్ల సాధారణంగా ఉన్న పరిస్థితులతోనే సంతృప్తి చెందడానికి ప్రయత్నిస్తారు. ఉన్న పరిస్థితుల్ని మార్చివేయడానికి ఎంతో సాహసం కావాలి. ఎంతో ఉపజ్ఞత కావాలి. ముందు వెనకలు జాగ్రత్తగా ఆలోచించి ఒక నిర్ణయానికి రాగల శక్తి వుండాలి. పరిస్థితుల ఒత్తిడివల్ల ఉన్న పరిస్థితుల్ని మాత్రం అవగాహన చేసుకోగలిగాడు. కాని, పరిస్థితులు మార్చివేయడంకూడా అసంభవమని ఎల్లప్పుడు రుక్మిణి లకి ఎన్నడూ తోచలేదు. ఉభయులకీ తగినవిద్యాగంధంలేక పోవడమే దీనికి ముఖ్యకారణం. అవిద్య-పరిస్థితులకు తల ఒగ్గడం ఉభయులకు నేర్పింది. మారాలో చనలేని పిరికితనాన్ని ఉభయులకి ఉగ్గుపాలతో రంగరించిపోసింది. ప్రవాహంలో పూచికపుల్లకిమల్లే, పరిస్థితులకు అనుగుణంగా కొట్టుకుపోవడం నేర్పింది. రెక్కలువంచి కాయకష్టంచేసి పొట్టపోసుకోవడానికి మానం పణంగా పెట్టవలసిన అగత్య మేమిటో అవిద్య విడమర్చి చెప్పలేకపోయింది. 'పొట్టపోసుకోదలిస్తే మానాన్ని

బలిపెట్టవలసిందే' ననే తలాతోకాలేని ఆలోచనను ప్రేరేపించింది. దానితో రుక్మిణి రషీదుకి లొంగిపోవడమే మంచిదని ఎల్లమ్మ ఒకనిశ్చయానికివచ్చింది. వెంటనే తనకొగిలిలోవున్న రుక్మిణికళ్ళు తుడిచింది. ఆమెని ఓదార్చింది.

'నీకోసం కాకపోయినా మాకోసమైనా నీవు రషీద్ని అంగీకరించ' మని, రుక్మిణిని మరీమరీ బుజ్జగించింది. 'మా బ్రతుకులు నీచేతిలో వున్నాయి. పాలముంచినా నీటముంచినా నీవే గతి' అని రుక్మిణిని ప్రాధేయపడింది. యెందుకో యెల్లమ్మకి అమాంతంగా దుఃఖం ముంచుకొచ్చింది. 'పూర్వ జన్మలో ఏం పాపం చేశానో, ఈ జన్మలో ఒకమాణిక్యాన్ని ఒక మసిగుడ్డికి అంటగడుతున్నా' నని గొల్లున ఏడ్చింది యెల్లమ్మ. 'నా ఖర్మ అల్లావుంటే నీవు ఏం చేస్తావు యెల్లమ్మా?' అని రుక్మిణి యెల్లమ్మ కళ్ళనీళ్ళుతుడిచింది. కాని యెవరికీ దుఃఖం ఆగలేదు. ఉభయులూ, చేసేదేమీలేక ఏడుస్తూ కూచున్నారు. పస్థితులకి యెదురీదలేని అశక్తతని ఉభయులూ కన్నీళ్ళద్వారా ప్రకటించుకున్నారు. మానవ జీవితంలో అవిద్య, అజ్ఞానంవల్ల కలిగే లోటుని యెడతెరిపిలేని కన్నీటి ప్రవాహంద్వారా లోకానికి చాటారు. ఉభయులూ ఏకధారగా యెంతసేపు ఏడ్చాకో యెవరికీ తెలియదు. ఏడ్చి, ఏడ్చి ఇద్దరికీ కళ్ళు వాచిపోయినాయి. ఇద్దరికళ్ళూ బాగా యెరుపెక్కాయి. యెల్లమ్మ కొంతసేపటికి తేరుకొని, నీళ్ళతో రుక్మిణికళ్ళు తుడిచింది. తనకళ్ళు తుడుచుకున్నది. అప్పటికే నాల్గువేపులా చీకట్లు అలుముకున్నాయి. రుక్మిణి గదిలో చీకట్లు మరీ దట్టమవుతున్నాయి.

వెలుతురునంతా నెమరువేసి పొట్టబోసుకునే సాయంత్రాలను లోకంబారినుండి యెవరు తప్పించివేయగలరు ? అదేవిధంగా తన అందచందాలని దిగతాగటానికి సమకట్టిన 'రషీద్ రాహువు' ని యెవరు అడ్డగలరు ? యెందుకో తనకు సాయంత్రాలంటే యెంతోభయం. అవి తనకు ఏదో ఆపదని సూచిస్తాయి. ఏదో ఆందోళన తెచ్చిపెడుతాయి. తనకిమల్లేనే ప్రపంచంలో యెంతోమంది సాయంత్రాలంటే భయపడే వాళ్ళు ఉండిఉంటారు. వాళ్ళ ఉపశాంతికోసం లోకంనించి ఈ సాయంత్రాలని తప్పించి వేయడం సాధ్యమా? అదేవిధంగా తనపైకి దూకడానికి ఉరికివస్తున్న రషీద్ ని అడ్డగించడం యెల్లమ్మకి సాధ్యమా? గుక్మిణికి రెండు పనులూ అసాధ్యంగానే తోచాయి. యెంత వద్దనుకున్నా సాయంత్రాలు రాకమానవు. చీకట్లు పడకమానవు. యెంత ఇష్టంలేకపోయినా వాటిని తప్పించుకొని తిరగడం అసాధ్యం. కాగా వాటిని భరించక తప్పదు. తప్పనిసరి అయినప్పుడు రషీద్ నికూడా తనకి యిష్టంలేని సాయంత్రాలకి మల్లేనే భరిస్తే? స్తోమత, శక్తి లేనప్పుడు ప్రపంచంలో మనం ఏ అపకారాన్ని తప్పించుకొని తిరగగలం ? ఇంట్కిపైన పిడుగు పడుతున్నప్పుడు దానిని అడ్డుకోలేమని తెలిసికూడా అడ్డుకోవడానికి ప్రయత్నించడమెందుకు? పోనీ శిరసావహిస్తే? కొంత మనశ్శాంతి అయినా కలుగుతుంది. అప్పటికి ఒకసమస్య అయినా తీరిపోతుంది. రషీద్ బారినుంచి తను తప్పించుకోలేనప్పుడు సుతోషంగా అతనికి సుస్వాగతం చెప్పడమే విధ్యుక్తంగా తోచింది రుక్మిణికి. అతనంటే ఇష్టంలేనప్పుడు అతనికి సుస్వా

గతం చెప్పడానికి సంతోషం యెక్కడినించి వస్తుందిమరి? సహజంగా రాకపోతే బలవంతంగా తెచ్చిపెట్టుకోవాలి. అక్కడికి సాధ్యంకాకపోతే సంతోషం వచ్చినట్లే సరించాలి.

ఆ భావం కలగడంతోనే రుక్మిణి వెంటనే వెళ్ళి రషీద్ ని పిలుచుకురమ్మని యెల్లమ్మకి చెప్పింది. అనుకోనివిధంగా వచ్చిన రుక్మిణి అంగీకారానికి యెల్లమ్మ అబ్బి తబ్బిబ్బయింది. ఏమి చేయాలో యెల్లమ్మకి వెంటనే ఏమీ తోచలేదు. అప్పటికే బాగా చీకటిపడింది. ఇప్పుడు రషీద్ కోసం వెడితే యెక్కడ కనపడుతాడని? రేపటివరకు ఆగితే? రేపటివరకు రుక్మిణి మనస్సు మారకుండా వుంటుందా? ఇటువంటిపనులు యెంత తొందరగా జరిగితే అంతమంచిది. రేపటివరకు ఆగితే ఏమి కీడు వాటిల్లుతుందో? ఆగక, చేయదగ్గపనేమీ కనపడలేదు ఎల్లమ్మకి. ఊణంసేపు ఆలోచించి, ఏమీ తోచక 'ఆ తతంగ మంతా నాకు వదిలేసెయ్యి' అని రుక్మిణికి సమాధానం చెప్పింది. రుక్మిణి ఆ మసకచీకటిలో ఒకసారి ఎల్లమ్మవంక చూసి, ఆమె ముఖకవళిక ఏమీ అర్థంకాం మానంవహించింది. రుక్మిణి అంగీకారం లభించడంతోనే ఇంక అట్టేసేపు అక్కడ ఉండడం ఇష్టంలేక 'రేపుఉదయం కనపడుతా' నని చెబుతూ 'ఎల్లమ్మ తనయింటి కేసి బయల్దేరింది. రుక్మిణి లేచి, ఇంట్లో దీపం వెలిగించింది. ఉదయంచేసిన పచ్చజొన్నరొట్టె కాస్తంత తిని, నేలమీద మేనువాల్చింది. ఉదయం నాలుగుమైళ్ళు సాయంత్రం నాలుగుమైళ్ళు సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీకి వెళ్ళిరావడం మూలాన పక్కపైన మేనువాల్చిందే తడవుగా ఆమెకు నిద్ర పట్టింది.

ఎల్లమ్మ మరునాటిఉదయం రుక్మిణికి కనపడలేదు. మధ్యాహ్నం వచ్చి గంగాశంఖం నీళ్ళుకాగబెట్టి రుక్మిణికి తలంటిపోసింది. 'ఇప్పుడు ఈ తలాంటిపోయడం మెందుకు?' అని రుక్మిణి యెన్నిసార్లు అన్నా యెల్లమ్మ వినిపించుకోలేదు. సాయంత్రం లలలరినతరువాత ఆమెకు జడ వేసింది. మల్లెపూలు తెప్పించి తలలో ముడిచింది. 'ఏమిటీసన్నాహం?' అని ఆమె అడుగుతే, 'ఏముంది! ఏమీలే'దంది. ఉన్నవాటిలో ఒక మంచి చీర తీసి, రుక్మిణికి కట్టింది. శుభ్రమైన రవిక తీసి తొడుక్కొమ్మని చెప్పింది. 'యెందు కీ సన్నాహం?' అని మరీమరీ గుచ్చిగుచ్చి అడిగితే 'రాత్రికి రషీద్ వస్తా' డని వినీవినపడనట్లు చెప్పింది. దీపాలుపెట్టినతరువాత తనయింటికి వెడుతూ, పెందలాడే భోజనంచెయ్యమనీ తలుపు గడియ వేయకండా ఓరగావేసిఉంచమనీ, హెచ్చరికచేసింది. చేసిన హెచ్చరిక చాలక 'రషీద్ వచ్చేసరికి పదిదాటవచ్చు' అని చూచాయగా చెప్పింది. 'అతనిరాక నేను ఒకకంట కనిపెడు తూనే ఉంటాను. నీవుమాత్రం నిద్రపోకు' అని తిరిగి హెచ్చరిక చేసింది. 'వాకిలి ఓరగావేసి ఉంచడం మరిచిపోకే' అని అంటూ ఆమె తనయింటికి వెళ్ళిపోయింది.

కాలచక్రం తిరుగుతున్నది... నిమిషాలు క్రమంగా గంటలలోకి మారుతున్నాయి... ఏడు... యెనిమిది... తొమ్మిది దాటింది... తలంటుకొని కొన్నాళ్ళ పూలు ముడుచుకొని శుభ్రమైన దుస్తులుధరించి ఆకర్షవంతంగా సిద్ధమై, రషీద్కోసం దారి తెన్నులుకాయడం రుక్మిణికి యెంతో అసహ్య మేసింది. తనజీవితంపై తనకే గోతకలిగింది.

తనబ్రతుకు ఒక బోగందానిబ్రతుకుగా మారినందుకు దుక్కిణి యెంతో దుఃఖించింది. యెంతో విచారించింది. కాని నెమిలి కంటిసీరు వేటగాడికి ఏంమద్దు?... .. నెమిలి ఏడ్చినంత మాత్రాన వేటగాడు దానిపై న బాణంవేయడం మానుకుంటాడా? జాలిపడి వెనుదిరిగిపోతాడా? నెమిలిహృదయం గాయపడి రక్తంవరదల్ని ప్రవహింపజేస్తుందని కరుణిస్తాడా?... .. తొమ్మిదిదాటటంతోనే ఎల్లమ్మ ఆరుబయటికివచ్చి వేటగాడి అడుగులచప్పుడుకోసం చెవియొగ్గి ఇటూఅటూ పచార్లు చేయడం మొదలెట్టింది.... పచార్లలో అరగంటదాటింది. ఇంతలోకే ఏదో అడుగులచప్పుడు ఏవేపునించి వినపడిందో ఎల్లమ్మ తనచూపుని ఆవేపుకి సారించింది... కనుచూపు మేరలో వేటగాడు దృగ్గోచరమైనాడు... .. ఎల్లమ్మ ఎదురుగావెళ్ళి వేటగాడికి సుస్వాగతం చెప్పింది... .. వేటగాడు వేటకి కావలసిన అన్నిహంగులతో కంటికి పొడకట్టాడు... .. ఎల్లమ్మ మారుమాటాడకుండా వేటమృగం బంధించివున్న గదికి దారితీసింది... .. వేటగాడు ఎల్లమ్మని అనుసరించాడు. ఎల్లమ్మ గదితలుపు తెరిచింది... .. వేటగాడు గదిలోపలికి వెడుతో ఎల్లమ్మచేతికి పాతికరూపాయలు అందించాడు.... .. ఎల్లమ్మ రూపాయలు కొంగులో కట్టుకుంటుండగా, గదితలుపులు మూసుకున్నాయి. కాసేపటికి తలుపుసందుల్లోంచి ఇవతలకి చిమ్ముకొస్తున్న వెలుతురు బయటికి కనపడడం ఆగిపోయింది. గదిలో చీకట్లు అలముకున్నాయి. ఆ కారుచీకట్లలో వేటగాడికి వేటమృగం వశమైపోయింది.

రమణ ఆసుపత్రినుంచి తనగదికి వచ్చి పడకకుర్చీలో జేరగిలపడింది ఉదయంనుంచీ సాయంత్రండాకా ఆసుపత్రిలో ఎడతెరపితేకండా పనిచేయడంవల్ల శరీరమంతా బాగా నొప్పులుపెడుతున్నాయి. మెదడు అలసి దిమ్మెక్కింది. లేచి స్నానంచేద్దామంటే ఏమాత్రం ఓపికలేదు.

చీకటిపడుతున్నది. ఉస్మానియాఆసుపత్రి గోడల మీదినుంచి నీరెండలు జారుతున్నాయి. గదిలో క్రమంగా చిరుచీకట్లు అలముకుంటున్నాయి. ఆసుపత్రిఆవరణలోని చెట్లపైన కాకులు 'కావు కావు' మని చప్పుడు చేస్తున్నాయి. గుంపులు గుంపులుగా ఒకచెట్టుపైనుంచి ఇంకొకచెట్టుమీదికి ఎగురుతున్నాయి. ఆరాత్రికి ఏదోఒకచెట్టుమీద స్థావరం ఏర్పరచుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాయి. ఒకగుంపు ఒకచెట్టుపైన ఆగిపోతే ఇంకొకగుంపు ఇంకొకచెట్టుమీదికి ఎగిరివెడుతున్నాయి. ఆసుపత్రి ఆవరణలో వున్న చెట్లనన్నిటిని ఏవిధమైన పోటీలుపడకండా తమలోతాము పంచుకుంటున్నాయి. రమణ ఆ కాకులారపులు వింటో గుంపులు గుంపులుగా అవి ఒకచెట్టుపైనించి ఇంకొకచెట్టుపైకి ఎగరడం చూస్తూ ఎంతోకాలం గడిపింది. చీకట్లు చిక్కబడడంతో కాకులగోల అణగింది. చీకటితునకలు చీకట్లలో విలీనమైనాయి. వాతావరణాన్ని ఏదో అసహజమైన నిశ్శబ్దత ఆవరించింది. గదిలో చీకటిఅలలు తేలిపిడుతున్నాయి. ఎందుకో రమణకి తను చీకట్లలో కూరుకుపోతున్నట్లు తోచింది. తనకీ

ప్రపంచానికి మధ్య చీకటిగోడలు మొలుస్తున్నట్లు తోచింది. ఎందుకో అమాంతంగా రమణని ఒంటరితనం ఆవరించింది.

తను ఇంక జీవితంలో ఏకాకిగా బ్రతకవలసిందేనా? ఎట్టి ఆశ్రయంగాని, రక్షణగాని లేకండా ఒంటరిగా జీవించ వలసిందేనా? చిన్నతనంలో తనకు ఏదై నా కాస్త తట్టు తగిలితే, ఎంతమంది తనచుట్టూ చేరి ఓదార్చేవారని! ఎంతమంది తనని సమాధానపెట్టేవారని ! ఎంతమంది తనని ఎత్తుకునేవారని? ఎంతమంది తనబాధని పంచు కునేవారని! వాళ్ళబుజ్జగింపులు వింటోంటే నిజంగా వాళ్ళు తనబాధని పంచుకుంటున్నట్లే కనపడేది. తాతయ్య ఎత్తుకునే వాడు. తండ్రి, పినతండ్రులు యెత్తుకునేవాళ్ళు. ఒక రేమిటి? తల్లి, పినతల్లి, అత్తయ్య, మామయ్య, అత్తయ్యతల్లి - అందరూ తనని యెత్తుకునేవాళ్ళే! ఇప్పుడు వాళ్ళంతా ఏమైనారు?

వేంకటరామయ్యమూమ గతించాడు. వరలక్ష్మి అత్తయ్య, జిజియాబాయి నాయనమ్మా నగరంలోని ఏ మారుమూలల్లోనో పడిఉన్నారు. ఈశ్వరరావుచిన్నాయన ఆ స్తిపాస్తులన్నీ కోల్పోయి ప్రేమావతీపేటలో దినదిన గండంగా జీవితాన్ని గడపుతున్నాడు. తనతండ్రి నారాయణ రావుకు పింఛన్ అయింది. ఆరోజుఉదయమే అతను తనతల్లి తోసహా తన తాతగారిగామం గొల్లపల్లికి వెళ్ళిపోయినాడు. ఆరుసంవత్సరాలక్రితం తనతండ్రి గొల్లపల్లిలో కొంత పొలం కొన్నాడు. ఒక చిన్నయిల్లు కట్టించుకున్నాడు. ఉన్న కాస్త పొలం సేవ్యంచేసుకొని, జీవితశేషం ప్రశాంతంగా గడప

డానికి సమకట్టాడు. ఇక మిగిలింది రుక్మిణీఅక్కయ్య, రఘుబావ. రుక్మిణీఅక్కయ్య యెవరోనో లేచిపోయిందని చెబుతారు. అక్కయ్య అలాంటిస్వభావంగల మనిషి కాదు. అయినా విద్యావిహీన - నిరక్షరకుక్షి - అమాయకురాలు. విద్యావిహీనని మోసగించడం చాలా సులువు - ఏ ఆకర్షణ చూపి, ఆమెను యెవరు లేవదీసుకొనిపోయినాలో తెలియదు. లేచిపోయినా సుఖంగా వుందో లేదో కూడా తెలియదు. అంతటి అమాయకురాలు సుఖంగావుంటుందనే నమ్మకం కూడా లేదు. యెన్నికష్టాలు పడుతున్నదో! యెన్నిఅవస్థలు అనుభవిస్తున్నదో!

ఇక రఘుబావ - కొన్నిలతలు ఏదైనాచెట్టు ఆధారం లేకపోతే ఎదగనట్లే, రఘుబావ జీవితంలో స్వతంత్రంగా తన కాళ్ళపై నతాను నిలువలేడు. అతనికి యెవరోఒకరి ఆధారం కావాలి. జీవితంలో యెవరోఒకరి మార్గదర్శకత్వం కావాలి. అతనికి పద్మ మార్గదర్శకత్వం లభించింది. రఘుబావకి జీవితంలో ఒకచుక్కానిని ఏర్పర్చడంకోసం తను పద్మస్నేహాన్ని అతనికి సమకూర్చిపెట్టింది. కావాలని తాను తనచుట్టూ నీలాపనిందల్ని అల్లుకున్నది. ఆ నీలాపనిందలవల్ల తనంటే రఘుబావకీ, పద్మకీ అసహ్యంవేసేట్లు చేసింది. ఆ అసహ్యమే వాళ్ళని మరి సన్నిహితపరిచింది. ఉభయులమధ్య గాఢతర బంధాన్ని ఏర్పర్చింది. జీవితంలో తను కోరుకున్నదికూడా సరిగ్గా అంతే. తను పన్నినపన్నాగం విజయవంతమైంది. వాళ్ళు ఏడుకానైనా పెళ్ళిచేసుకోవచ్చు. వేరు వేరు కులాలు కావడంవల్ల వాళ్ళవివాహానికి కొన్నిఅడ్డంకులు కలుగవచ్చు

వరలక్ష్మి అత్తయ్య, జిజియాబాయి నాయనమ్మ వాళ్ళ వివాహానికి అభ్యంతరం చెప్పవచ్చు. ఈ అభ్యంతరం గమనించి రఘుబావ పద్మని వివాహమాడడానికి ముందు వెనుకలు చూడవచ్చు. కాని పద్మ మహాపట్టుదల మనిషి. తను అనుకున్నపని తప్పక చేసితీరుతుంది. రఘుబావది మంచి రొమాంటిక్ తత్వం. పద్మదికూడా రొమాంటిక్ స్వభావమే. ఉభయుల స్వభావాల్నూ ఒకేరకం కావడంవల్ల, ఇరువురి మనస్తత్వాలు కలసిపోతాయి. ఇరువురూ సుఖపడతారు. ఉభయులకు పెళ్ళిజరిగిపోతే, వాళ్ళకి తనపై గల దురభిప్రాయాన్ని ఇట్టే తొలగించివేయవచ్చు. దానికి అట్టేకాలం పట్టదు.

తను మొదట రఘుబావను ప్రేమించినమాట నిజమే; కాని నిజం విచారిస్తే అది ప్రేమ కాదేమో! దాన్ని ఫ్యాన్సీఅన్నా తప్పలేదు. యశావనారంభంలో తను 'రఘుబావని ప్రేమిస్తున్నా' నని అనుకుంది. కాని, ఒకటిరెండు సంవత్సరాలు గడవడంతో, అది ప్రేమ కాదని తెలిసిపోయింది. యశావనపుపొంగు అని సువిదితమైంది. తను వివాహంచేసుకోనని ఎదురుతిరగడంతో తన యశావనం ఒక ఆలంబాన్ని కోరింది. రఘుబావరూపంలో ఆ ఆలంబము అప్పట్లో కనపడింది. దానితో తాను రఘుబావని ప్రేమిస్తున్నానని భ్రమించింది. కాని, కొంతకాలం గడవడంతో తనజీవితంలో తనకు ఒక ధ్యేయం కనపడింది. ఆ ధ్యేయంకోసం తన సర్వస్వాన్ని ఒలిపెట్టవలసివచ్చింది. ధ్యేయం విస్పష్టపడడంతో ఫ్యాన్సీ- అందులో రఘుబావపై తనకుగల ఫ్యాన్సీ ఎగిరిపోయింది. అంతటితో తన ధ్యేయసాధనకోసం,

తను త్యాగాలుచేయడం ప్రారంభించింది. వివాహాన్ని తృణీకరించింది. సంఘానికి ఎదురుతిరిగింది. 'స్త్రీ పురుషుడికిమల్లె ఒక ఆశయసాధనకోసం అవివాహితగా ఎందుకు ఉండకూడదు?' అని తనలో తాను వితర్కించుకుంది 'అవివాహితగావుంటే తప్పేమీలే'దనే నిశ్చయానికి వచ్చింది తాను.

వివాహమే స్త్రీజీవితపరమావధా? అయితే పురుషుడికి ఎందుకు కాకూడదూ? కొందరుపురుషులు ప్రపంచంలో అవివాహితులుగా వుండి ఏదో మహదాశయంకోసం తమ నిండుజీవితాల్ని బలిపెడుతున్నప్పుడు, కొంతమంది స్త్రీలు మాత్రం ఏదో మహోన్నత ఆశయంకోసం తమ జీవితాల్ని ఎందుకు త్యాగంచేయకూడదు? త్యాగంచేయడంలో తప్పేమిటి? విద్య, వివాహం మొదలైనవి వ్యక్తిగతసమస్యలు. వాటిని వ్యక్తులు, తమతమ పరిస్థితుల్నిబట్టి పరిష్కారంచేసుకోవలసిందే. నేటియువకుల వరదక్షిణదాహానికి తట్టుకోలేక, ఎందరుబాలికలు అవివాహితలుగా వుండడంలేదు. నిర్బంధంగా అవివాహితలుగావుంటే తప్పలేదా? ఒకఆశయ సాధనకోసం ఐచ్ఛికంగా అవివాహితలుగా వుంటే తప్పు చ్చిందా? అయినా 'ఫలానివారికి పెళ్ళికాలేదు, ఫలానివారికి పెళ్ళిఅయింది' అనే ధోరణిలో సంఘం ఎందుకు ఆలోచించాలి? 'వాళ్ళవాళ్ళకి యిష్టమొస్తే పెళ్ళిచేసుకుంటారు, లేకపోతేలేదు' అనే ధోరణిలో ఎందుకు ఆలోచించకూడదు?

చిన్నతనంలో తనకు కాస్త దెబ్బతగిలితే, ఇంటిల్లిపాదీ తనచుట్టూ మూగేవారు. ప్రేమావతీపేటలోని తమ ఇంటినిండా తమకి ఆపులూ, సన్నిహితులైనవాళ్ళుండేవాళ్ళు.

ఇప్పుడు వాళ్ళంతా ఏమైనట్టు? వాళ్ళమధ్య తనకి భద్రత వుండేది. రక్షణ ఉండేది. ఇప్పుడు కాలంమారింది. కాలంతో పాటు పరిస్థితులు మారాయి. ఆధునికవిద్య కొత్త ఆశయాల్ని రేకెత్తించింది. ఆర్థికంగా పరిస్థితులు తారుమారయినాయి. ఆర్థికచిక్కులవల్ల తలా ఒకదారిపట్టారు. ఎవరిపొట్ట వాళ్ళు పోసుకోవడం మొదలెట్టారు.

మొదట తనతండ్రి ప్రేమావతీపేట యింటికో తేగ తెంపులు చేసుకున్నాడు. తనబ్రతుకు తాను బ్రతకడం నేర్చుకున్నాడు. దానితో ఒక చెట్టుకుగల రెండుకొమ్మల్లో ఒక కొమ్మ విడిపోయింది. ఆర్థికపరిస్థితులే దీనికి ముఖ్యకారణం. తనతండ్రి పొట్టపోసుకోవడానికి నగరాలకి ఎగబాకాడు. తన మామ వేంకటరామయ్యకూడా అంతే. నలుగురితోపాటు విధిలేక తమపిల్లలకి ఆధునికవిద్యచెప్పించారు. దానితో కొత్త భావాలు మొగ్గలుతొడిగి విరియబూశాయి; దానితోడు తాను కాలానుగుణంగా తనకుటుంబానికి ఎదురుతిరిగింది. వివాహంచేసుకోడానికి నిరాకరించింది. సర్సింగ్ కోర్సు చదవడానికి సమకట్టింది. తనతండ్రి తను సర్సింగ్ కోర్సు చదవడం భావ్యంకాదని గోలపెట్టాడు. కాని తాను అతనిసలహాని పాటించలేదు. మొదట తాను మెడిసన్ చదువుదామనుకుంది. కాని ధనాభావం తనకు అడ్డువచ్చింది. ఇతరుల దగ్గరినుంచి సహాయంపొందడం యిష్టంలేక, తనకాళ్ళపై తాను నిలచే ఉద్దేశంతో తాను సర్సింగ్ కోర్సులో చేరింది. దానితో తనకి తనయింటికి మధ్యగల సంబంధం చాలావరకు తెగిపోయింది. తాను ఏ ఎనిమిదిరోజులకు ఒకసారో యింటికి వెళ్ళేది. తన

తలిదండ్రులతో ముక్తసరిగా మాట్లాడేది. దానితో తనకీ, తనతలిదండ్రులకీ మధ్య గల ఆత్మీయత సన్నగిల్లింది. పింఛన్ పుచ్చుకొని, తండ్రి గొల్లపల్లికి వెళ్ళిపోవడంతో తన తలిదండ్రులకీ తనకీ పూర్తిగా సంబంధం తెగిపోయింది.

తనతండ్రి చదువుమాని తనని గొల్లపల్లికి రమ్మన్నాడు. తన కిష్టమొచ్చినవరుణ్ణి చూచుకొని పెళ్ళిచేసుకొమ్మని చెప్పాడు. లేకపోతే 'నీవు నాకూతురివి కావు, నేను నీతండ్రిని కాను' అని గోలపెట్టాడు. 'నేటినుంచీ ఇంక నీమొహం చూడను.' అని ఖచ్చితంగా చెప్పి, గొల్లపల్లికి పట్టరాని కోపంతో విసురుగా వెళ్ళిపోయాడు. ఆవాక్యం విని, తనహృదయం తరుక్కుపోయింది. ఎంతో కష్టంవేసింది. ధైర్యం చిక్కబట్టుకొని, తండ్రిపల్లికినశూలాలలాంటిమాటల్ని తాను సహించింది. కాని నేటితో తన తలిదండ్రులకీ, తనకీ మధ్య గల గాఢానుబంధం పుటుక్కునవిరిగింది. ఇంక దాన్ని అతకటం దుర్ఘటం. తనజీవితానికీ, తనతలిదండ్రుల జీవితానికీ మధ్య ఒకపెద్ద అఖాతం ఏర్పడింది. ఆ అఖాతాన్ని పూరించడం ఇంక దుర్ఘటం. గాఢానుబంధం విరిగిపోవడంతో, తను అరక్షణీయ అయింది. తనకు భద్రత లేకుండాపోయింది. తన తలిదండ్రులు తనజీవితాన్నీ, తనఆశయాల్నీ అర్థంచేసుకోవడం అసంభవం. వాళ్ళకోసం తాను వెనకడుగువేయడం అసాధ్యం. తను వెనుకంజవేయడం, తనకి మృత్యుతుల్యం అన్నమాట! తను వెనకచూపు చూడడానికి వీలులేదు. ప్రపంచంతో పాటు తాను ముందంజవేయవలసిందే. తన తలిదండ్రుల మోస్తరు తాను ఆధునికత్వాన్ని చూచి దిగ్భ్రమ

చెందకూడదు. ఆశ్చర్యచకితురాలు కాకూడదు. ఆధునిక యుగంలో వుంటూ ఆధునికత్వాన్ని చూచి అసహ్యించుకో కూడదు. ఆధునికత్వంలోని లోతుపాతుల్ని తాను అర్థంచేసుకోవాలి. పూర్వాపరాల్ని తాను చక్కగా సమన్వయం చేసుకోవాలి.

ఇది విజ్ఞానయుగం, వైగా అణుయుగం. ఈ అణుయుగం మానవుడికి, ఎన్నో కొత్త లోకాల్ని తెరుస్తున్నది. ఎన్నో కొత్త అవకాశాల్ని కల్పిస్తున్నది. లోకం అందిస్తున్న విజ్ఞానమంతా మనవారసత్వం. ఈ వారసత్వాన్ని పరిగ్రహించి మనం ముందుకు సాగాలి కొత్త వెలుగుల్ని వెలిగించాలి. కాలం మారుతున్నది. కాలంతోపాటు విలువలు మారుతున్నాయి. పాత విలువలు దిగజారిపోతున్నాయి. వాటిస్థానే మనం కొత్తవిలువల్ని స్థాపించుకోవడం ఎంతైనా అవసరం. జమిందారీవిధానం క్రమంగా రద్దుఅవుతున్నది. ఆస్తివల్ల సంక్రమించేరక్షణ అడుగంటడంతో మానవుడు ప్రపంచంలో ఏకాకిగాభావించు కుటుంబాన్ని సమిష్టికుటుంబం మానవుడికి ఒకవిధమైన భద్రతను సమకూర్చింది. తను పడుతున్న కష్టాల పట్ల సానుభూతి చూపే ఒక ఆప్తబృందాన్ని అతనికి ప్రసాదించింది. కాని నేటి ఆర్థికపరిస్థితుల ఒత్తిడివల్ల ఈ సమిష్టి కుటుంబాలు చీలిపోతున్నాయి. కుటుంబసభ్యులు పొట్ట చేత పట్టుకొని, నేడు తలా ఒకదారి పడుతున్నారు. నేడు కుటుంబమంటే భార్యాభర్తలు, సంతానంవరకే కుదించుకుపోయింది. అయ్యో! పినతండ్రులు, పెద్దతండ్రులు వీడిపోయినారే! అని వాపోయి లాభంలేదు. పినతండ్రులు, పెదతండ్రులు పిల్లలు మనకు

దూరమైపోయినారే అని చింతించి ప్రయోజనం ఉండదు. అలనాటి రక్షణ, భద్రతలకు దూరమైపోయినామే అని భయపడకూడదు. కింక ర్తవ్యతావిమూఢులం కాకూడదు.

ఒక కాలంలో మనకు ఆస్తి రక్షణనిచ్చింది. భద్రతని సమకూర్చింది. కాని నేడు మన యోగ్యత విజ్ఞానాలు మనకు భద్రతనిస్తున్నాయి. మనకు అవసరమైన యోగ్యత, విజ్ఞానం ఉంటే మనం ఈ విశాలవిశ్వంలో పొట్టపోసుకోగలం. 'మన భవిష్యత్తు ఎలా వుంటుందో!' అనే ఆవేదన ఆ కాలంలోకూడా వుండేది. ఈ కాలంలోనూ ఉంది. కాగా ఈ కాలంలో ఈ ఆవేదనకి కొంచెం పదను ఎక్కువైంది. అంతకుమించి భేదం ఏమీలేదు.

పాతవిలువలస్థానే కొత్తవిలువలు స్థాపించుకోవాలి. ఇదీ యుగధర్మం. పాతవిలువలు దిగజారిపోతున్నందుకు మనం దిగ్భ్రమించేందకూడదు. ఆశ్చర్యచకితులం కాకూడదు. పాత విలువలు యెందుకు దిగజారిపోతున్నాయో మనం దీర్ఘంగా ఆలోచించాలి. పూర్వాపరాల్ని మేధశ్శక్తితో సమన్వయ పరచుకోవాలి. యుగధర్మానికి అనుగుణంగావుండే కొత్తవిలువల్ని సృష్టించుకోవాలి. పాతవిలువల్ని అంటిపెట్టుకొని, వాటినే జీవితంలో ఆదర్శంగా నిలుపుకోవడానికి ప్రయత్నించడం మూఢలక్షణం.

నేటిమానవుడు రి నై జాన్సు పేరట పాతవిలువల్ని పునరుద్ధరించడానికి పూనుకోవడం కడు శోచనీయం. నగరానికి ఎగబ్రాకుతో, గ్రామాల్ని నగరాలుగా మార్చడానికి ప్రయత్నిస్తూ, నేటిమానవుడు నగరజీవితాన్ని అసహ్యించుకుంటు

య గ స ం థి

న్నాడు. స్కూళ్ళలో, కాలేజీలల్లో విద్యనభ్యసిస్తూ ప్రాచీన గురుకుల విద్యాపద్ధతిని గూర్చి కమ్మని కలలుకంటున్నాడు. తన కళని అజాతా, ఎల్లోరా, హరప్ప, మహెంజోదారో అమరావతీ శిల్పాల్లో చూచి లొట్టలువేస్తున్నాడు. తన సంస్కృతిని వేదవేదాంగాల్లో దర్శించి ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాడు. ఆధునిక సమస్యలకి ప్రాచీన గ్రంథాలలో పరిష్కారమార్గాలను వెతుకుతున్నాడు. ఆధునికజీవితం తెచ్చిపెడుతున్న సమస్యల్ని అతను అర్థంచేసుకోలేకపోతున్నాడు. వాటి పరిష్కారానికై నేటి సాంఘికపరిస్థితులకి అప్రయోజనకారిగా పరిణమించిన ప్రాచీన సప్రదాయాల్ని, కట్టుబాట్లనీ, విలువల్ని వెతుకుతున్నాడు. పాతగోతుల్ని తవ్విపోస్తున్నాడు.

ఒకకాలంలో మన ప్రాచీన సంస్కృతి మహోజ్వలస్థితి నందుకున్నమాట నిజమే. మన ప్రాచీన సంస్కృతి మనకు నేడు ప్రోత్సాహకారి అయితే కావచ్చు. భూత భవిష్యత్ వర్తమానకాలాలకి అవినాభావసంబంధం వుండంటే యెవరూ కాదనరు. కాని నేటి సమస్యలను ప్రాచీనమైనవిలువలతో తూచి, సమన్వయమార్గాన్ని ఏర్పరచడానికి ప్రయత్నించడం ముఖ్యంగా గర్వించదగ్గ విషయం. నేడు కుల నియమాలు, కట్టుబాట్లు తారుమారై నాయి. ఇంకా మేము బ్రాహ్మలం, మేము శూత్రీయులం, మేము వైశ్యులం, మేము రైద్లం, మేము కమ్మవారం అని కులాచారాల్ని పాటించడం హాస్యాస్పదమైనవిషయం. నేటిబ్రాహ్మడు బ్రాహ్మడు కాడు. శూత్రీయుడు శూత్రీయుడుకాడు. సాంఘికపరిస్థితుల ఒత్తిడివల్ల జాతియావత్తు ఒక సంకరజాతిగా పరిణమించింది. 'అయ్యో

మనది సంకరజాతే అని విచారించవలసిన అగత్యం నేడు యేమాత్రంలేదు. 'వివిధకులాల పవిత్రత నాశనం అయిందే' అని వాపోవవలసిన అవసరం అసలే లేదు. ఈ సంకరత్వం లోంచి నేడు ఒక మహత్తరమైన జాతి పుట్టుకొచ్చింది. అదే నేటి భారతజాతి. ఇది మనకు గర్వకారణమైన విషయం. ఈ భారతీయతకోసం మనం యెన్ని బ్రాహ్మణత్వాలనైనా బలి పెట్టడానికి సంసిద్ధంగా వుండాలి. అదే నేటి యుగధర్మం.

పాతగోతుల్ని తవ్వినా పరిష్కారమార్గం లభించక పోవడంతో నేటి భారతీయుడు మనసంస్కృతికి ఏదో తీరని దెబ్బతగిలించని వాపోతున్నాడు. మనసంస్కృతికి ఏదో ప్రమాదం సంభవించిందని గావు కేకలు పెడుతున్నాడు. నిజం విచారిస్తే మనసంస్కృతికి యెట్టి ప్రమాదం కలుగలేదు. మన సంస్కృతీవాహిని పాతవిలువల్ని విస్మరిస్తో, కొత్తవిలువల్ని పరిగ్రహిస్తో, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలాల్ని సమన్వయ పరుస్తో, అజరామరంగా ప్రవహిస్తోనే ఉంది. పాతనీటిస్థానే కొత్తనీరు వస్తున్నది. కొత్తనిరు చాలా పుష్టికరమైందే కాక ప్రాణప్రదమైందికూడా.

తన ఆలోచనలకి రమణకే నవ్వువచ్చింది. 'పిట్టకొంచెం కూతఘనం' అన్నట్టుంది తనధోరణి. ప్రపంచసమస్యల్ని గూర్చి ఊణ్ణంగా ఆలోచించి తీర్పు చెప్పడానికి తనకేమి అధికారముందని? వయస్సునుబట్టిగాని, అనుభవాన్నిబట్టిగాని తీర్పుచెప్పడం అటూచి, సరిగ్గా ఆలోచించడానికికూడా తనకి అర్హత లేదే! అట్టిపరిస్థితుల్లో తను ప్రపంచసమస్యల్ని గూర్చి ఆలోచించడానికి పూనుకోవడం రమణకి గొప్పసాహసంగా

కనపడింది. అయినా తనవి సరిఅయిన ఆలోచనలని బల్లగుద్ది చెప్పడానికికూడా తనకు కావలసిన ప్రమాణాలులేవే? తను పొర పడివుండవచ్చు - తప్పుగా ఆలోచించి వుండవచ్చు. తాను ఈ క్లిష్టసమస్యల్నిగూర్చి ఆలోచించవలసిందిమాత్రం ఇప్పుడు కాదు - తాను మంచి అనుభవం గడించాలి. ప్రపంచసమస్యల నిజస్వరూపాన్ని తాను క్షుణ్ణంగా అర్థంచేసుకోవాలి - అప్పుడుగాని తనకి ఆయాసమస్యల పరిష్కారమార్గాన్ని సూచించడానికి అర్హత కలుగదు....

తనకు సంబంధించిన సమస్యల విషయంలో తాను ఏమాత్రం పొరపడలేదు, పెడదారులుపట్టలేదు. అంతవరకు మాత్రం నిజం. తాను ధైర్యంగా, ఒంటరిగా తనసమస్యల్ని ఎదుర్కొన్నది. పరిష్కారమార్గాల్ని అన్వేషించింది - తదను గుణంగా తాను వ్యవహరించింది. వివాహమే తన జీవిత పరమావధిగా తాను బ్రతకడలచలేదు. తన జీవితంలో వివాహం ఒక అప్రధానమైన విషయం. అందువల్ల నేతనకోసం తండ్రి తెచ్చిన సంబంధాన్ని నిరాకరించింది. తండ్రితో పోట్లాడింది. వివాహాన్ని పడగొట్టింది. తాను 20 వ శతాబ్దపు యువతిగా బ్రతుకడలచింది. తనకాశ్చర్యమే తాను నిలబడదలచింది. నేడు స్త్రీకి ఆర్థికస్వాతంత్ర్యం వుంటేనే గాని ఆమెకి సంఘంలో గౌరవం లేదు. తాను ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యంకోసం పాటుపడదలచింది. తన మనస్తత్వానికి సరిపడేవృత్తిని ఎన్నుకుంది. తాను మొదట మెడిసన్ చదువదలచుకుంది. కాని తన ఆర్థికమస్థితివల్ల ఆ ఆశయం నెరవేరలేదు. అందువల్ల తను నర్సింగ్ కోర్సు తీసుకుంది. నర్సింగ్

కోర్పు తీసుకున్నందుకు తనను అందరూ అవహేళనచేశారు. తాను లెఖ్కచేయలేదు. ఇంక రెండుసంవత్సరాలు కళ్ళు మూసుకుంటే తాను నర్సునిఅయిపోతా ననుకుంది. ఈ వృత్తి లో తాను కొంతడబ్బు వెనకవేసుకుంటే, ఆతరువాత తను మెడిసన్ చదువుకోవచ్చు. మానవసేవ చేయవచ్చు. తన ఆశయానికి వివాహం అడ్డువచ్చింది. తను వివాహాన్ని తద్వారా రఘుభావనీ పరిత్యజించింది. తననెత్తిపైన లేనిపోని నీలాపనిందలు వేసుకొని రఘు పద్మలను సన్నిహితపరచింది. ఇందులో తాను ఎక్కడా పొరపడలేదు. పూర్వాపరాలు దీర్ఘంగా ఆలోచించి ఒక నిర్ణీతమార్గాన్ని వర్పర్చుకొని తదనుగుణంగా తాను వ్యవహరించింది. తనకు సంబంధించి నంతవరకు తాను యెక్కడా పొరపడలేదని తోచడంతో, రమణకి తనచుట్టూ అలముకున్న చీకట్లలో ఒక ఆశారేఖ కనపడింది.

అపోహలు ఎల్ల కాలం వుండవు. కొంతకాలానికి రఘు, పద్మలు తనని సవ్యంగా అర్థంచేసుకోక తప్పదు. తన తలి దండ్రులకి తనపైన మరికొంతకాలానికి సదభిప్రాయం కలుగక మానదు. దీనికోసం అష్టేకాలం వేచివుండవలసినపని. లేదు. రెండుసంవత్సరాలు ఓపికపడితే చాలు_ అన్నిసమస్యలూ పరిష్కారమవుతాయి. చీకట్లు చెదరిపోతాయి. వెలుగులు ప్రసరిస్తాయి. ఆలోచనల దొంతరలమధ్య రమణ హృదయంలో ఒక ఆశాభావం మొలకెత్తింది. ఆ ఆశాభావానికి చిహ్నంగా ఒక సన్నని చిరునవ్వు ఆమెపెదవులపైన నాట్యంచేసింది.

16

రఘు సంవత్సరంపాటు ఉద్యోగప్రయత్నాలు జరిపి, ఇంక లాభంలేదని తేల్చేసుకొని, 'లాచదువుదామా' అనే ఆలోచనలో పడ్డాడు. పద్మని అడిగితే 'మీయిష్టం' అని సమాధానం చెప్పింది. ఒక సంవత్సరంపాటు రికామిగా గడపుటతో అతనికి విసుగువేసింది. అతను యెక్కిన గడపలకి లెక్కలేదు. యెక్కడా పని సానుకూలం కాలేదు. ఉద్యోగప్రయత్నంలో ఏ ఆఫీసుకు వెళ్ళినా, అతన్ని వందే మాతరం ఉద్యమం వెంటాడింది. ఏ ఆఫీస్‌ని చూచినా, అతని గతచరిత్ర అతని పురోభివృద్ధికి ప్రతిబంధకంగా నిలిచింది. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో అతనికి ఉద్యోగం దొరుకుతుందనే ఆశసన్నగిల్లింది. ఉద్యోగవిషయంలో పద్మని విచారించిచూస్తే 'మీరు ఉద్యోగం కోసం ప్రయత్నించడం' నాకేమాత్రం ఇష్టంలే'దని నిక్కచ్చిగా చెప్పింది. కాగా 'ఉద్యోగం కోసం అటువంటి పాక్షిక ప్రభుత్వాన్ని పట్టుకొని పాకులాడడం నాకేమాత్రం ఇష్టంలే'దని బల్లగుద్దిచెప్పింది. దానితో రఘు ఉద్యోగప్రయత్నాలు ఆగిపోయాయి కాని, ఏ వ్యాపకం లేకుండా జీవితగడపం రఘుకి దుర్భరంగా తోచింది. రోజుకి యెన్నిగంటలని పద్మయింట్లో గడుపుతాడు? యెన్నిసార్లు చూచిన పిక్కర్లే చూస్తాడు?

కవులు తమకావ్యాల్లో జీవితాన్ని యెంతో అందంగా చిత్రిస్తారు. రచయితలు చిలువలు పలువలు పెట్టి జీవితాన్ని ఒక రంగురంగుల ఇంద్రధనుస్సుగా అభివర్ణిస్తారు. కాని నిజా

నికి జీవితం ఒక మొగ్గు. నీ క్షణ క్షణం యెంతోభారంగా గడుపవలసివస్తుంది. క్షణాలు గడువవు. క్షణమొకయుగంగా కనపడుతుంది. అందులో ఏపనిలేకండా రోజులు, మాసాలు, సంవత్సరాల తరబడి గడపాలంటే, మరి దుర్భరంగా వుంటుంది. అందుకోసం ఏదైనా చేయాలనే ఆలోచన రఘుని పట్టివేధించింది. 'ఏమిచేయడమా?' అనే ప్రశ్న అతనికళ్ళముందు ఆకాశంఎత్తున లేచింది. పోనీ రాజకీయాల్లో ప్రవేశిస్తే? సంస్థానరాజకీయాలు అతనికి అసహ్యంగా కనపడ్డాయి. మరి భారతరాజకీయాలో?

భారతరాజకీయాకాశంలో గొప్ప ప్రతిష్ఠంభన ఏర్పడింది. 1942 లో ప్రారంభమైన 'క్విట్ ఇండియా' ఉద్యమాన్ని సామ్రాజ్యశక్తులు నిర్దాక్షిణ్యంగా అణచివేశాయి. నిజంవిచారితే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం 'క్విట్ ఇండియా' ఉద్యమాన్ని దూరదృష్టిలేక చేతులారా తెచ్చిపెట్టుకున్నది. 1939 సెప్టెంబర్ ఒకటవతేదీన లార్డ్ లిన్ లిల్ గో అక్షరాజ్యాలకి వ్యతిరేకంగా యుద్ధాన్ని ప్రకటించడంతో ఈ ముప్పు వాటిల్లింది. అతను భారతదేశాన్ని, జాతీయనాయకులలో ఎవరితోనూ సంప్రదించకుండా, యుద్ధంలో పడద్రోశాడు. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం 'ప్రజాస్వామికంకోసం' 'స్వాతంత్ర్యంకోసం' అక్షరాజ్యాలతో పోరాడుతున్నదని అతను ప్రకటించాడు. దీనికి 'ఎవరిస్వాతంత్ర్యం?' అని పండిత జవహర్ లాల్ నెహ్రూ ప్రశ్నించారు. నాజీఇజంత్ యుద్ధంచేస్తూ బ్రిటన్ తన సామ్రాజ్యవాదాన్ని వదులుకోలేకపోయింది.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వయుద్ధాశయాలతో ఏకీభవించలేక 1939 నవంబరు మాసంలో వివిధరాష్ట్రాలలోని కాంగ్రెస్ మంత్రులు రాజీనామా లిచ్చాయి. అప్పట్లో యావద్భారతదేశంలో రాజకీయంగా గొప్ప పరిస్థితులు ఏర్పడింది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం మంత్రుల రాజీనామాలవల్ల యుద్ధప్రయత్నానికి గొప్ప విఘాతం కలగడం గమనించి 1942 మార్చి 22వ తేదీన సర్ స్టాఫర్డ్ క్రిస్చుని, వివిధపార్టీలతో సంప్రదింపులు జరిపి వాటితో ఒక ఒప్పందానికి రావడానికై భారతదేశానికి పంపించింది. క్రిస్చుమిషన్ కాంగ్రెసు సమైక్యభారతానికి, ముస్లింలీగ్ విభజితభారతానికి ఒకసమన్వయం అని చెప్పవచ్చు. కాగా యుద్ధానంతరం భారతదేశానికి డొమినియన్ ప్రతిపత్తి ప్రసాదించడానికి వాగ్దానంచేయబడింది. క్రిస్చు 1942 మార్చి 22వ తేదీనించి ఏప్రిల్ 11వ తేదీ నరకు భారతదేశంలో వివిధపార్టీలతో సంప్రదింపులు జరిపాడు. భారతదేశంలోని అన్నిపార్టీలు చివరకు మితవాదులతో సహా క్రిస్చు ప్రతిపాదనల్ని నిరాకరించాయి. క్రిస్చుపథకం విఫలం కావడంతో యావద్భారతం గాంధీజీపై తనదృష్టిని మరల్చింది. తిరిగి అతన్ని నాయకత్వం వహించమని వేడుకొంది. గాంధీజీ ప్రజలకోరిక ననుసరించి నాయకత్వంవహిస్తూ భారతదేశాన్ని వైదొలగవలసిందిగా, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి 'హరిజన'పత్రికలో హితవుచెప్పారు ఈ హితవే 'క్విట్ ఇండియా' ఉద్యమానికి నాందీప్రస్తావనగా మారింది. 1942 ఆగష్టు 7వ తేదీన అఖిలభారత కాంగ్రెస్ కమిటీ 'క్విట్ ఇండియా' తీర్మానాన్ని పరిశీలించడానికి బొంబాయిలో సమావేశమైంది.

ఆగష్టు 9వ తేదీన, కాంగ్రెస్ కార్యవర్గసభ్యులూ, గాంధీజీ అరెస్టు అయినారు. అగ్రనాయకులు అరెస్టుకావడంతో, దేశంలో గొప్ప అరాజకం ఏర్పడింది. ఉద్యమాన్ని నడపడానికి, నాయకత్వం వహించడానికి ఏ నాయకుడూ లేకపోవడంతో, ప్రజలే స్వయంగా ఉద్యమాన్ని నడిపారు. నాయకుల అరెస్టుకు అసమ్మతినూచకంగా దేశమంతటా సమావేశాలు జరిపారు. ఊరేగింపులు చేశారు. బ్రిటిష్ దమననీతిని వేయి నోళ్ళతో ఖండించారు. రైలుపట్టాలు తొలగించారు. తంతి తీగలు నరికివేశారు. ప్రభుత్వ కార్యాలయాలకి నిప్పంటించారు. దేశంలో కొన్ని భాగాలలో ప్రభుత్వం పనిచేయడం స్తంభించింది. అసంఖ్యాకంగా ప్రజలు అరెస్టు అయినారు. ప్రభుత్వ దమననీతి పెచ్చు పెరిగిపోయింది.

సంయుక్త రాష్ట్రాల్లో నిరాయుధులైన ప్రజలపైన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం విమానాల మీదినుంచి మరభిరంగులతో కాల్పులు జరిపింది. ప్రజల్ని చిత్రహింస చేసింది. జనవరి 1948కి ఉద్యమాన్ని పూర్తిగా అణచివేసింది. ప్రజలపైన సమిష్టి జుల్మానాలను విధించింది. ఆ తరువాత బెంగాల్ లో పెద్ద కరవు వచ్చింది. లక్షలాది ప్రజలు కలకత్తా వీధుల్లో ఊదాబాధతో మరణించారు. 'అన్నమో రామచంద్రా' అని అలమటించారు. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఉదాసీనతే దీనికి ముఖ్య కారణం. ఇంతలోకే గాంధీజీ ధర్మపత్ని కస్తూరిబా, కార్యదర్శి మహాదేవ్ దేశాయి గాంధీజీ నిర్బంధంలో వున్న పూనా లోని ఆగిఖాన్ భవనంలో మరణించారు. యావద్భారతాన్ని దుఃఖసాగరంలో ముంచెత్తారు. ఆ తరువాత గాంధీజీ

రక్తపుపోటుతో, మలేరియాతో బాధపడ్డారు. ప్రభుత్వం గాంధీజీని విధిలేక విడుదలచేసింది.

ఈమధ్య సంస్థాన రాజకీయాల్లో చెప్పకోదగిన మా ర్చేమీ జరుగలేదు. 1940 లో ముస్లింలీగ్ భారతవిభజన లేక పాకిస్తాన్ సంస్థాపన తమ రాజకీయధ్యేయంగా ప్రకటించి నప్పటినుంచీ, ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్ సంస్థానంలో ద్విజాతి సిద్ధాంతాన్ని విరివిగా ప్రచారంచేయడం మొద లెట్టింది. ప్రజలలో మతవిద్వేషాలను క్రమంగా పురికొల్పుతూ నచ్చింది. నిజాంప్రభుత్వం పాక్షికదృష్టి అవలంబించడంతో రోమిలాలు, అరబ్బులు, (ముస్లింలలోని కొన్ని తెగలు) సం స్థానమంతటా సాయుధులై తిరగటం మొదలెట్టారు. హిందువులకు ఆయుధాల్ని ధరించడానికి హక్కు లేదు. తత్ఫలితంగా ముస్లింల సాయుధవిజృంభణముందు హిందువులు అవనతవదనులై, భయవిహ్వాలై మెలగడంతప్ప గత్యంతరం కనపడలేదు. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో, చొరవచేసుకొని పని చేయడానికి చెప్పకోతగ్గ రాజకీయాలు ఏమీ కనపడలేదు రఘుకి. మీదు మిక్కిలి సంస్థానమంతటా అరాచకపరిస్థితులు వికటాట్టహాసం చేస్తున్నాయి. ఈ అరాచకశక్తుల్ని ఎదుర్కోడానికి ఎన్ని గుండెలు ఉండాలి? స్టేటు కాంగ్రెస్ ఏమీ చేయలేక పోతున్నప్పుడు, తను ఒక్కడూ ఏమి చేయగలడు? పోనీ 'లా' చదువుకుంటే? పద్మిని ఇదివరకు ఒకసారి అడిగితే 'మీ యిష్ట'మని చెప్పింది. పోనీ ఇంకొకసారి పద్మతో ఈ విషయాన్నిగూర్చి ప్రస్తావించి, 'లా' లో చేసుతానని చెబితే ?

ఎందరో యువకులు ఎం. ఏ., ఎం. ఎస్. సి. పూర్తి చేసి, ఏమిచేయడానికి తోచక గొర్రెదాయిగా, ఆలోచనా రహితంగా 'లా' లో చేరినట్టే రఘు ఎల్. ఎల్. బి.లో చేర దల్చుకున్నాడు—కాని చేరేముందు పద్మఅంగీకారం పొందడం అవసరమని భావించి, వెంటనే పద్మయింటికి బయల్దేరాడు. దారిపొడుగునా ఎల్. ఎల్. బి.లో చేరడమే ఉత్తమంగా అతనికి తోచింది. కాగా తనకి ఇంక ప్రభుత్వోద్యోగం దొరకడం దుర్లభం. ఏదైనా స్వతంత్రవృత్తి అవలంబించాలి. రఘుకి అప్పట్లో స్వతంత్రవృత్తులు రెండే కనబడ్డాయి. ఒకటి మెడికల్ చదివి ప్రాక్టీస్ చేయడం, రెండవది 'లా' చదివి ప్రాక్టీస్ చేయడం. ఇప్పుడు తను మెడికల్ చదవడం అసంభవం కనక, విధిలేక 'లా' చదవడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు.

రఘు పద్మయింటికి వెళ్ళిన కాసేపటికి, పద్మ దివాన్ ఖానా (డ్రాయింగ్ రూమ్) లోకి వచ్చింది. రఘు కూర్చున్న సోఫాలోనే అతనిపక్కకు వచ్చి కూర్చుంది. ఒకనిమిషంతరువాత

'నాన్నగారితో మాట్లాడాను. వారికి ఎట్టి అభ్యంతరం లేదు' అని నెమ్మదిగా అంది.

'ఏ విషయంలో?' అన్నాడు రఘు పరధ్యానంగా.

'మీరు ఇక్కడ వున్నారా? లేక ఇంకెక్కడైనా ఉన్నారా?' అని అడిగింది పద్మ కొంటేగా.

'ఈమధ్య ఒక్క సీహృదయంలో తప్ప, ఇతరత్రా ఉండడం మానేశాను' అన్నాడు రఘు పద్మకళ్ళలోకి సూటిగా చూస్తూ.

పద్మచెక్కిళ్ళు సిగ్గుతో ఎర్రబారాయి.

‘అయితే నా హృదయంలోని పరమాత్మతో మాట్లాడుకోనా?’ అని అడిగింది పద్మ కాస్త తెప్పరిల్లి.

‘కాని ఆపరమాత్మ సీతో పలకడు ఉలకడు’ అన్నాడు రఘు ఏదో తెచ్చిపెట్టుకున్న గాంభీర్యంతో.

‘పూజిస్తాను - భ్యానిస్తాను - చివరికి సుముఖంచేసు కుంటాను’ అంది పద్మ, ఆ వాక్యాలలో ఎంతో అందాన్ని ఒలకబోస్తో.

‘అప్పటికీ సుముఖం కాకపోతే?’ అని ప్రశ్నించాడు రఘు, తెచ్చిపెట్టుకున్న గాంభీర్యాన్ని కొంత సడలంపజేస్తో.

‘ఘోర తపస్సుచేస్తాను - చివరకి ప్రసన్నుడు అయ్యే వరకు వదలను’ అంది పద్మ, కంఠంలో తన దృఢసంకల్పాన్ని ధ్వనింపజేస్తో.

‘సుందరీ! నీ ఘోరతపస్సుకు సంతసించిని. ఏమీకా వలయునో కోరుకో’ అన్నాడు రఘు, ఒక్కొక్కమాటని అసహజంగా ఉచ్చరిస్తో.

‘తమ సాన్నిధ్యము దక్క, నేను వేరొండు కోరను’ అంది పద్మ, సోఫాలో రఘుముందు నిజంగా మోకరిల్లుతో.

ఉభయలూ తమ శృంగార చేష్టలకి గొల్లున నవ్వు కున్నారు. రఘు సోఫామీద మోకరిల్లిన పద్మని లేవనెత్తి వామహస్తంతో ఆమెని తన కౌగిలిలో బంధిస్తో, దక్షిణ హస్తంతో ఆమెగదువని స్పృశించి, ఆమెమొహాన్ని పైకి లేవనెత్తాడు. కళ్ళల్లోకి చూస్తూ ‘ఏమిటి సంగతి?’ అని లాల నగా అడిగాడు.

‘మీరు నన్ను వదిలేస్తే చెబుతా’నని అంది పద్మ, తన కళ్ళల్లోంచి రఘుచూపుల్ని తప్పించివేస్తో.

‘చేతికి దొరికిన మనిషిని వదిలివేయకమే!’ అన్నాడు రఘు, కౌగిలిని మరీ బిగిస్తో.

‘అబ్బ! మీతో మెలగడం కష్టం’ అంది పద్మ అయిష్టాన్ని నటిస్తో.

రెండవచేతినికూడా పద్మవీపుమీదికి పోనిచ్చి పద్మ తలని ఎడమచేతిమీదుగా మోచేతిలోకి జార్చి, రఘు పద్మని సుదీర్ఘంగా ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. ఒక క్షణం తరవాత పద్మ తలని మోచేతిలోంచి తీసి, రఘువక్షంలో దూర్చింది. కుడి చెయ్యి రఘువీపుమీదుగా పోనిచ్చి, ఎడమచేతితో రఘు చొక్కా గుండీని తిప్పితో, ‘మన వివాహానికి నాన్నగారికి ఎట్టి అభ్యంతరంలే’దని చెప్పింది పద్మ రఘుతో.

రఘుశరీరంపైన హఠాత్తుగా వందబిందెల చన్నీళ్లు పోసినట్టైంది. రఘు ఏమీ మాట్లాడలేకపోయాడు. అతను తన చెవుల్నే తాను నమ్మలేకపోయాడు. పైన సీలింగ్ ఫ్యాన్ తిరుగుతున్నా, అతనికి శరీరమంతా ముచ్చెమటలు పోస్తున్నాయి.

రఘు పద్మతో ఏదో కులాసాగా కాలక్షేపంచేస్తున్నాడే గాని, వివాహానికి సంబంధించిన అంశాన్ని గూర్చి అతను ఎన్నడూ తీవ్రంగా ఆలోచించలేదు. పద్మనివివాహంచేసుకుందామనిగాని, చేసుకోవద్దనిగాని అతనికి ఎన్నడూ తట్టలేదు. ఆధునికయువకులకు మల్లే, అనాతోచితంగా, యావనం అందించే ఉద్వేగవాహినిలో అతను పడిపోయాడు. ఆ ఉద్వే

గం ఏ గట్టుకు చేరుస్తుందో, అతను ఎప్పుడూ ఆలోచించలేదు. జీవితంలో ఏదో సుఖాన్ని అతను వాంఛించాడు. ఆ సుఖం అతనికి పద్మరూపంలో కనపడింది. ఆమెరూపాన్ని ఆరాధించాడు. ఆమెఅందాన్ని కళ్ళతో తనివితీరా తాగేశాడు. కాని ఆ రూపంగాని, ఆ అందంగాని ఒకరోజున తనని నిలబెట్టి 'నా సంగతేమిటి?' అని తనని ప్రశ్నిస్తుందని అతను కలలోకూడా అనుకోలేదు. అందువల్ల ఆ ప్రశ్న రావడంతోనే, అతను ఊక్కిరిబిక్కిరెనాడు. ఏమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు.

ఆధునికయువతి ప్రకృతి, అందులో ముఖ్యంగా భారత నారి మనస్తత్వం దీనికి భిన్నంగా వుంటుంది. తానుప్రేమించిన వ్యక్తిని ఆమె తన స్వంతంచేసుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. అతని ఆశ్రయం పొందటానికి కృషిచేస్తుంది. తన ఆస్తిగా అతన్ని ఆక్రమిస్తుంది. అతనికి ఎక్కడా ఊపిరిసలప నివ్వదు. ఇరవైనాలుగు గంటలు అతన్ని తన కళ్ళముందు బంధించి వుంచడానికి తన శాయశక్తులా ప్రయత్నిస్తుంది. ఆ బంధించి వుంచడం ప్రేమతోనే కావచ్చు. కాని కొంత కాలానికి ఈ ప్రేమే, అతన్ని ఊపిరిపీల్చుకోవడానికి వీలు లేకుండా చేస్తుంది. 'అతని స్వాతంత్ర్యాన్ని హరిస్తుంది. అప్పుడు ఈ ప్రేమబంధం అతనికి దుస్సహంగా పరిణమిస్తుంది. ఆధునికయువకుడు సుఖాన్ని ఆశించి ఆధునికయువతని సమీపిస్తాడు. ఆధునికయువతి ఈమైత్రీవల్ల వలసినసౌఖ్యాన్ని పొందుతో, యావజ్జీవనం అతనిసామీప్యాన్నీ, ఆశ్రయాన్నీ పొందటానికి ప్రయత్నిస్తుంది. రక్షణను ఆశిస్తుంది. భద్ర

తను కోరుతుంది. ఆ భద్రత లభించకపోవడంతో ఎదురు తిరుగుతుంది. తను ప్రేమించిన వ్యక్తినే అసహ్యించుకుంటుంది. దీనికి ముఖ్యంగా రెండు కారణాలు ఉన్నాయి. చెబుదటి కారణం లోకం ఏమనుకుంటుందోననేభయం. స్త్రీకి ఆర్థికస్వాతంత్ర్యం లేకపోవడం రెండవకారణం. ఈ రెండు కారణాల వల్ల, స్త్రీ పురుషుని దృష్టిలో, వింతగా ప్రవర్తించడంలో ఆశ్చర్యమేమీ లేదు.

‘ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నారు?’ అని అడిగింది పద్మ గోముగా.

‘ఆఁ, ఏమీలే’దని తప్పించుకోడానికి ప్రయతించాడు రఘు.

‘కాదు. ఏదో ఆలోచిస్తున్నారు, చెప్పరూ?’ అని తిరిగి అడిగింది పద్మ ఆప్యాయంగా.

‘ఈ సంబంధాన్నిగూర్చి మాలమ్మ ఏమంటుందా? అని ఆలోచిస్తున్నాను.’ అన్నాడు రఘు, ఆమె ఈ సంబంధానికి ససేమిరా ఒప్పుకోదని, తన కంఠంలో ధ్వనింపజేస్తో.

‘కులంగానిపిల్లని పెళ్ళిచేసుకోవడానికి ఆమె ఏమాత్రం యిష్టపడకపోవచ్చు’ అంది పద్మ, తన సందేహాన్నికూడా వెలిబుచ్చుతో.

‘ఒక్క కులభేదం లేకపోతే, ఆమె ఈ సంబంధానికి ఎగిరి గంతువేసేది’ అన్నాడు రఘు, కొద్దిగా తన తల్లిని వెనకవేసుకొస్తో.

‘ఆమెని ఒప్పించడానికి మార్గమేదీ లేదా?’ అని అడిగింది పద్మ, కొంచెం ఆదుర్దాగా.

‘లేదనే నా అనుమానం. అయినా ఆలోచించడం మంచిది’ అన్నాడు రఘు, పద్మఆదుర్దాని తొలగించివేసే ఉద్దేశంతో.

‘పోనీ ఇద్దరం వెళ్ళి నచ్చ చెప్పడానికి ప్రయత్నిస్తే?’ అని అడిగింది పద్మ ఓటమిని ఒప్పుకోడం ఇష్టంలేక.

‘అయినా లాభంవుంటుందనే నమ్మకం నాకు ఏ మాత్రం లేదు’ అన్నాడు రఘు, తనతల్లి మనస్తత్వాన్ని విశదీకరిస్తూ.

‘లాభం ఉండదని నాకూ తెలుసు; కాని ప్రయత్నించడం మన విధి’ అంది పద్మ, తమ ఉభయుల విధ్యుక్తాన్ని విశదీకరిస్తూ.

‘ఆమె ఎల్లాగూ ఒప్పుకోదని తెలిసికూడా, ప్రయత్నించడం అవసరమనుకుంటావా?’ అని అడిగాడు రఘు, ఈవిషయంలో తనతల్లిని ఎదుర్కోవడం ఇష్టంలేక.

‘వాళ్ళతరానికీ మనతరానికీ, భావాలకీ సంబంధినంత వరకు హస్తాంతరం కాంతర భేదం వుంది. ఆ తరంవాళ్ళకి కులంపట్టింపులు ఎక్కువ. మనకి కులాలంటే ఏమాత్రం నచ్చవు. కాగా ఆధునికభావసంస్కారం లేనిదే కులాలంటే ఈసడింపుకలగదు’ అంది పద్మ, రెండుతరాలమధ్యగల విభేదాన్ని విశదీకరిస్తూ.

‘అందుకోసమే వాళ్ళతో కులాలవిషయంలో వాదించి లాభం ఉండదని నేను మరీమరీ చెప్పడం’ అన్నాడు, రఘు తల్లికి నచ్చ చెప్పడం తప్పిపోతుందనే ఉద్దేశంతో.

‘వెనకటితరంవాళ్ళు మారనిమాట నిజమే. ఆమాటకు వస్తే, ఈ తరంవాళ్ళంమాత్రం మనం పూర్తిగామారామా? మనచెప్పుచేతలకి వందసంవత్సరాలతేడా వుంది. మనం కులాలని నమ్మకపోయినా, ఇండ్లలోకి వెళ్ళడంతోనే కులం కట్టు బాట్లని తు. చ. తప్పకుండా పాటిస్తున్నాం’ అంది పద్మ యువతరంనీతిని విమర్శిస్తూ.

‘ఆమాట నిజమే. మనభావాలు వందసంవత్సరాల ముందు వుంటే మనచేతలు వంద సంవత్సరాలు వెనక బడిఉన్నాయి.’ అన్నాడు రఘు పద్మభావాన్ని మరికొంత విపులీకరిస్తూ.

‘అందువల్ల వెనుకటితరంవాళ్ళు మనభావాల్ని అర్థం చేసుకుని మనని అనుసరించాలనడం అర్థరహితమైనవిషయం. కాలం భావాలకిసంబంధించినంతవరకు ఈ రెండుతరాల్ని విడదీసింది. ఏ తరంవాళ్ళయినా ఎవరికినచ్చినభావాల్నివారు అనుసరించడం శ్రేయోదాయకం’ అంది పద్మ తననిశ్చితాభిప్రాయాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ.

‘ఈ రెండుతరాలకి సమన్వయం కుదర్చడానికి మార్గమేమీ లేదా?’ అన్నాడురఘు పైకి ఆలోచిస్తున్నధోరణిలో.

‘విశాలహృదయులై తే సమన్వయం కుదురుతుంది. లేకపోతే లేదు’ అంది పద్మ సమాధానంగా.

‘అంటే?’ అని ప్రశ్నించాడు రఘు పద్మధోరణి అర్థం కాక.

‘ఉదాహరణకి మా నాన్నగారినే తీసుకోండి - మా నాన్నగారికియువజనులఆశయాలు అర్థంకావు; అంతమాత్రాన

వాటిని ఆయన విమర్శించడు. మీ యుగధర్మం మీది, మా యుగధర్మం మాది. మీ యుగధర్మాన్ని మీరు అనుసరించండి - మా యుగధర్మాన్ని మేము అనుసరిస్తాం. మీతో మాకు పేచీపద్దు. అదేవిధంగా మేము మీతో పేచీపడం' అని ఒకసమన్వయమార్గానికి దారితీస్తారు' అంది పద్మ.

'మా అమ్మధోరణి మీ నాన్నగారిధోరణికి పూర్తిగా వ్యతిరేకంగా ఉంటుంది. మనం ఉభయులం పెళ్ళిచేసుకుంటున్నామని తెలియడంతోనే, వర్ణసంకరం జరుగుతున్నదని గోలపెడుతుంది. మా పూర్వుల్ని రారవాదినరకానికి ఈడుస్తున్నానని నన్ను దూషిస్తుంది - ఏడుస్తుంది - తల నేలకేసి బద్దలుకొట్టుకుంటుంది. అప్పటికీ నేను మొండికేస్తే, నా ఖర్మానికి నన్ను వదలి, తనమానానతాను ఎక్కడికైనా వెళ్ళిపోతుంది' అన్నాడు రఘు, చల్లకొచ్చి ముంత దాచడం యిష్టంలేక.

'నామూలకంగా మీరు మీ తల్లికీ, అమ్మమ్మకీ దూరంకావలసివస్తుందన్నమాట?' అంది పద్మ పరిస్థితుల్ని అర్థంచేసుకునే ధోరణిలో.

'నేను నిన్నూ వదులుకోలేను, మా అమ్మనీ వదులుకోలేను. తత్ఫలితంగా చివరకి ఏమిచేయడానికీ తోచక గిలగిల తన్నుకుంటున్నాను.' అన్నాడు రఘు డగ్గుత్తికతో.

'ఇట్టిపరిస్థితుల్లో నేను నిర్మోహమాటంగా మాట్లాడ్డం చాలా అవసరం - నామాటలు మీకు కఠినంగాతోచినా తోచవచ్చు - అంతమాత్రాన నేను నిజంచెప్పడానికి జంక కూడదు - జంకితే, నేను నా విధ్యుక్తధర్మాన్ని నిర్వర్తిం

చినదాన్ని కాజాలను.' అంది పద్మ తాను చెప్పబోయే విషయానికి నాందీ ప్రస్తావనగా.

'నీవు ఎంతకఠినంగా మాట్లాడినా, నాకు కోపంరాదు. నా హితముకోరి నీవు మాట్లాడుతున్నావు. ఆసంగతి నే నెన్నటికి మరచిపోను' అన్నాడు రఘు పద్మపై తన విశ్వాసాన్ని మోపుతో.

'నేను ఆమాట అనకూడదుగాని, మీతల్లి అంతగా మొండిపట్టుపడితే మీరు ఆమెని వదులుకోవడమే మంచిది. నేను స్వార్థాన్ని ఆశించి ఈమాట చెప్పడంలేదు - మీ పురోభివృద్ధిని దృష్టిలోవుంచుకొనే చెబుతున్నాను' అంది పద్మ కుండబద్దలుకొట్టినట్టు.

'చెప్పు ఏచేయమంటావో చెప్పు - నీవు చెప్పినట్లల్లా చేస్తాను' అని దిగాలుపడి కళ్ళల్లో నీళ్ళు నింపుకున్నాడు రఘు.

పద్మ వెంటనే రఘుతలని తన ఒళ్ళోకితీసుకొని, అతని తలవెంట్రుకల్లో తన వేళ్ళుపోనిస్తూ, 'కళ్ళల్లో నీళ్ళు నింపుకుంటారా? తప్పుకమా. నేనుండగా మీకు దిగులెందుకూ?' అని గోముగా ఓదార్చింది పద్మ రఘుని.

రఘుకి చెలమల్లాగా కళ్ళల్లో నీళ్ళు ఊరాయి. కంటి నీటిని తనకొంగుతో ఒత్తుతో, 'మీతల్లికి మనం ముందుగానే ఈవిషయం చెప్పడం మనధర్మం. మీరు ఒక్కరూ చెప్పలేకపోతే, మీతోపాటు నేనుకూడా వచ్చి చెబుతాను' అంది పద్మ రఘుకి ధైర్యాన్నిస్తూ.

రఘు పద్మలు ఆ సాయంత్రమే వెళ్ళి వరలక్ష్మికి తాము వివాహంచేసుకుంటున్నసంగతి చెప్పడానికి నిశ్చయించారు.

రఘు ఆ మధ్యాహ్నమంతా పద్మయింట్లోనే గడిపాడు. అక్కడే భోజనంచేశాడు. సాయంత్రం నాలుగుగంటలకి ఫలహారంచేసి. టీతాగాడు. కాస్త చల్లబడినతరువాత, ఉభయలూ కాదులో ఫీలుఖానాకి బయల్దేరారు. దారిపొడుగునా రఘుని 'తమవివాహాసంగతి తల్లికి ఎల్లాచెప్పడమా' అనే సమస్య బాధించింది. ఎంత ఆలోచించినా, తనతల్లికి నచ్చచెప్పేవిధానమేమీ కనపడలేదు. కాగా అతనికి ఎడమకన్ను అదరడం మొదలుపెట్టింది. మూఢవిశ్వాసాలపైన అతనికి ఎట్టినమ్మకం లేకపోయినా, ఏమి కీడు వాటిల్లుతుందో అనే భయంపట్టుతుంది. మగవాడికి ఎడమకన్ను అదరడం మంచిదికాదని, తనతల్లిచెప్పగా విన్నాను. నేడు తప్పక ఏదో కీడు జరుగుతుందని తనమనస్సుకూడా చెబుతున్నది. పోనీ ఇంకొకమంచిరోజు వద్దెహమాచి తనతల్లికి తమ వివాహాన్నిగూర్చి చెబితే? తీరా బయలుదేరి 'ఇంకొక రోజున ఎప్పడైనా మాలమ్మదగ్గిరికి వెళుదాంలే' అని పద్మకి ఇప్పుడు నచ్చచెప్పడం ఎల్లా? 'ఏమైతే అది అవుతుంది' అని చివరకి రఘు గుండెదిటపుపర్చుకున్నాడు. ఇంతలోకే కారుతమసందుముందుఆగింది. పద్మతోసహా రఘుకారులోంచి దిగాడు- నాలుగుగులు వేయడంతోనే, తనయిల్లువచ్చింది. ఏమైతే అదవుతుందని తిరిగి గుండెదైర్యం తెచ్చుకొని ఇంట్లోకి వెళ్ళాడు.

దేవుడికి వత్తులుచేస్తూ వరలక్ష్మి పడమటిమనసాలలో కూచుంది. ఉభయలూ వరలక్ష్మినిసమీపించారు. వెళ్ళీ వెళ్ళడంతోనే, పద్మ వరలక్ష్మికి వంగినమస్కారంచేసింది. అతన్ని

కూడా నమస్కారం చేయమన్నట్లు, రఘుకేసి చూచింది. రఘుకూడా తనతల్లికి వంగి నమస్కారంచేశాడు. రఘు పద్మ ఉభయులూ తనకి ఒకేమాట నమస్కారంచేయడం వరలక్ష్మీకి ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది. ఆమె ఆ ఆశ్చర్యంలో, వీరుభయులలో ఏఒక్కరినీదీవించలేదు. 'ఏమిటివిశేషం' అన్నట్లు ఉభయులవంక చూసింది. ఇద్దరిలో ఏ ఒక్కరికీ మాట పెగలేదు. ఉభయులూ ఒకేసారి జంటగా నమస్కారంచేయడంలో ఏదో విశేషం వుందని ఆమె ఇట్టే గ్రహించింది. ఎంతకీ రఘు మాట్లాడకపోవడంతో, పద్మ విసిగి, 'మేము ఇద్దరమూ పెళ్ళిచేసుకోదలిచా' మని, విస్పష్టంగా వినపడేటట్లు, సన్నని గొంతుకతో చెప్పింది. 'ఏమిటీ! పెళ్ళిచేసుకుంటారా, మీకేమైనా మతిపోలేదుకద?' అని వరలక్ష్మీ ఉత్తరక్షణంలో ఉభయులపైనా విరుచుకుపడింది. 'మగవాడికి వాడికిసిగ్గులేకపోతే, ఆడజన్మయెత్తిన నీకైనా సిగ్గువుండఖ్ఖరలే?' అని పద్మని ప్రశ్నించింది. పద్మ ఏమీ సమాధానంచెప్పకపోవడంతో వరలక్ష్మీ మరి విజృంభించింది. 'వాడు బ్రాహ్మడు, నీవు శూద్రురాలివి. వాడిని పెళ్ళిచేసుకుంటానని చెప్పడానికి నీకు నోరు యెట్లావచ్చిందే?' అని అడిగింది. వరలక్ష్మీ యెంత గట్టిగా అరిచినా, శూలాలలాంటి యెన్నిమాటలన్నా పద్మ నోరువిప్పలేదు. 'అగ్నిహోత్రంలాంటి పవిత్రమైన వంశంలో ఉప్పలంలాగా నీ డెక్కడపుట్టాడే?' అని గొల్లున ఏడ్చింది తల్లి 'ఈరోజు లేచీలేవడంతోనే ఎవరి మొహం చూశానో, ఈ దుర్వార్త వినవలసివచ్చింది' అని వాపోయింది. జిజియా బాయి లోపలినుంచి కూతురికి సహాయంగా వచ్చి 'పాడు

కాలం, పాడుబుద్ధులూ' అని వ్యాఖ్యానించింది. 'మీరు పెళ్ళిచేసుకోండి లేక గంగలోనే పడండి, నేను మాత్రం ఈక్షణమే ఈయింట్లోంచి వెళ్ళిపోతాను' అని వరలక్ష్మి ఏడుస్తూ అరిచింది. ధోరణి శృతిమించి రాగానపడడం గమనించి, పద్మ వెనుదిరిగి వాకిలిగుమ్మంవేపు నడిచింది. రఘుకూడా పద్మని అనుసరించాడు. 'బ్రాహ్మణజన్మయెత్తి నీ కీ పాడుబుద్ధులు యెల్లాపుట్టాయిరా?' అని రఘుని సూటిగా ప్రశ్నించిందితల్లి. 'యెవరై నా నూరిపోస్తేతప్ప వాడికి స్వతహాగా ఈబుద్ధిపుట్టివుండదు' అని జిజయాబాయి వరలక్ష్మికి పక్కతాళంవేసింది. 'నాకు కొడుకే పుట్టలేదనుకుంటాను - ఒక్కకూతురే పుట్టిందనుకుంటాను' అన్నది వరలక్ష్మి. పద్మకి శరీరంపైన తేళ్ళూ, జెరులూ పాకినట్లయింది. 'నా కొడుకు పుట్టడంతోనే చనిపోయాడు. ఒక్కకూతురుమాత్రమే బ్రతికి వుంది' అనివరలక్ష్మి అరిచేసరికి, పద్మకళ్ళల్లో అమాంతంగా నీళ్ళు తిరిగాయి. పొంగిపొరలివస్తూవున్న దుఃఖాన్ని ఆపుకోలేక, వినకూడనివాక్యం చెవుల్లో పడ్డందుకు రెండు చేతులతో చెవులు మూసుకుంటో, వెలుపలికి పరుగెత్తింది.

రఘు ఆమెవెనకే పరుగెత్తి, పద్మని అందుకున్నాడు. నడిసందులో రెండుచేతులతో ఆమెనుచుట్టేసి, తనచేతిరుమాలతో ఆమెకళ్ళుఅద్దుతో, కారుదాకా ఆమెని నడిపించుకొనివెళ్ళి, కారులో ఎక్కించాడు. తనువెళ్ళి ఆమెప్రక్కన కూచున్నాడు. ఈ వింత చోద్యాన్ని చూడడానికి సందుకి రెండువైపులావున్న గుమ్మాలముందు గుమిగూడిన అమ్మలక్కల్ని తమ దుఃఖంలో ఆ జంట పరికించ లేదు.

కారు ముందుకుసాగింది. సందుమలుపుదాటడంతోనే తాను యింకా పద్మని కౌగిలించుకొనే వున్నానన్న పరిజ్ఞానం రఘుకి కలిగింది. రఘు కౌగిలివదిలి పద్మపక్క-గా కూర్చున్నాడు. దారిపొడుగునా ఇద్దరూ మానంగానే ఉన్నారు. ఒండొరులతో ఏకక్కరూ మాట్లాడటానికి ప్రయత్నించలేదు. రఘు ఆ రాత్రి మహారాజ్ గంజ్ లోనే వుండిపోయినాడు. తెల్లవారి ఫీలుఖానాకి వచ్చిచూస్తే ఇంట్లో తనతల్లిగాని, తన అమ్మమ్మగాని కనపడలేదు. ఇంట్లోని తమభాగానికి తాళం వేసివుంది. ఇంటియజమాని తాళంచెవి తీసుకొచ్చి రఘుచేతి కిచ్చాడు.

వరలక్ష్మీ మహా పట్టుదలమనిషి - తను అనుకున్నపని మొండిగా చేసితీసుతుంది. ఇంక తనతల్లి పట్నానికి తిరిగి రాదనే సందేహం కలిగి, రఘుకి ఇంటితాళం తీస్తోండగా అమాంతంగా దుఃఖం పొంగిపొరలివచ్చింది. జీవితంలో మొదటిసారిగా అతను ఏకాకిగా ఫీలయాడు. నిన్నటి వరకూ, అతనికి ఇల్లంటూ ఒక ఆశ్రయం ఉంది. అది నేటితో విచ్చిన్నమైంది - ఆశ్రయం యెగిరిపోయింది - అతనికి ఒంటరి తనం మిగిలింది.

17

వరలక్ష్మీ ప్రేమావతీపేటకి వెళ్ళిపోయిన రెండుమాసాలకు రఘు పద్మల వివాహం కాచిగూడాలోని తల్జాభవనంలో మహావైభవోపేతంగా జరిగింది. వర్ణాంతరవివాహం కావడం వల్ల పెళ్ళికి పెళ్ళికొడుకుబంధువులు యెవ్వరూ రాలేదు.

పెళ్ళికూతురుతరపున వచ్చిన బంధువులుకూడా చాలా తక్కువే. ఎవరో కొద్దిమంది ఆపులు, సన్నిహితులుమాత్రం వచ్చారు. వివాహంవేదో క్కంగా ఆర్యసమాజపద్ధతిననుసరించి, జరిగింది. వర్ణాంతరవివాహాన్ని ధర్మశాస్త్రంబిష్టకోదు. అందు వల్ల ఆర్యసమాజపద్ధతిని వివాహం జరుపవలసినదనిచ్చింది. పెళ్ళికి సుమన్, అయెషాలు వచ్చారు, కాని రమణ రాలేదు. అసలు రమణని పెళ్ళికి ఎవ్వరూ పిలువ లేదు. పూర్వార్చార పద్ధతిననుసరించి నాలుగురోజులపెళ్ళి జరుపక ఒక్కరోజులోనే పెళ్ళి ముగించి వేశారు.

పెళ్ళి జరిగిన మరునాడు పాత్యాత్యపద్ధతిలో పెద్ద విందువర్పాటుచేశారు. ఆ విందుకి ఎందరో ఉన్నతప్రభుత్వోద్యోగులు వచ్చి, వధూవరులకి ఎన్నో కానుకలు బహూకరించారు. కానుకలన్నీ పెద్ద టేబుల్ పైన అమర్చబడినాయి. వచ్చిన అత్తరుదాణలకీ, పుస్తకాలకీ, పాన్ డాన్ లకీ, పన్నీరు బుడ్లకీ లెఖ్కులేదు. విందుకు వచ్చినవారు తమ తమ హోదాలనుబట్టి వధూవరులకి విలువైన కానుకలు బహూకరించారు. కానుకలకి ఒక టేబుల్ సరిపోకపోతే, రెండవ పెద్ద టేబుల్ దానిపక్కన అమర్చారు. కొంతసేపటికి ఆ రెండవ టేబుల్ కూడా కానుకలతో నిండిపోయింది.

సరిగ్గావిందుసమయానికి వధూవరులపేరట ఒక పార్సెల్ వచ్చింది. వధూవరులు పార్సెలు అందుకొని విప్పిచూస్తే, అందులో ఒక బొమ్మ, ఉమర్ ఖయ్యాం గుబాయత్ ల పుస్తకము—మంచి డీలక్స్ ఎడిషన్ - ఉన్నాయి. బొమ్మని చూడడంతోనే వధూవరులచుట్టూ మూగిన అతిథులు

గొల్లున నవ్వారు. పద్మ సిగ్గుచే, నలుగురిముందర తల క్రిందికి వాల్చింది. సుమన్, ఆయెషాలు ఆ బొమ్మని చూచి, ఎవ్వరికీ వినపడకండా, పెళ్ళి పూర్తికాకముందే కొడుకుని కన్నావు. ఎంత జాణవే! అంటూ పద్మచెవులుకొరికారు. ఆరోజు అంతా, పద్మని గేలిచేశారు. వేధించుకుతిన్నారు. పద్మ కోపాన్ని నటించింది. బుంగమూతిపెట్టింది. కాని వాళ్ళు ఒకమానాన పద్మని వదలిపెట్టలేదు 'ఛీ, నాదగ్గిరికి రాకండి. నాతో మాట్లాడకండి' అని విసిరికొడితే, రఘున్నేహితం మరిగినతరువాత నీకు మా స్నేహితం ఏమి నచ్చుతుంది. మా మాటలు ఏమి నచ్చుతాయి? అని దెప్పి పొడిచారు. పద్మ ఆడినప్రతిమాటకీ వ్యాఖ్యానాలుచేసి, తప్పుడు అర్థాలు తీశారు.

బొమ్మ, ఉమఖయ్యాం గుబాయల్లు ఎవరు పంపించారో తెలియదు. 'ఒక స్నేహితురాలి శుభాకాంక్ష లతో' అని వ్రాసిన చీటీమూతం ఆ పార్సెలులో వుంది. తన కాలేజీ స్నేహితులంతా పెళ్ళికి, విందుకి వచ్చినట్లే. 'ఎవ రబ్బా! ఈ వింత కానుక పంపించింది?' అని పద్మ ఎంతో సేపు ఆలోచించింది. ఏమీ క్లూ దొరకలేదు. రమణ కాదు కద? రమణే అయివుంటుంది. రమణ సంగతి తలచుకోవడం తోనే పద్మశరీరంపైన తేల్లూ, జెరులూ పాకాయి. 'తనకీ రమణకీ ఏం సంబంధం?' అనుకుంది. ఆ కానుకల్ని, వాటిని పంపిన స్నేహితురాలిని మర్చిపోవడానికి శాయశక్తులా ప్రయత్నించింది. కాని అప్పుడప్పుడూ, రమణ మొహం పద్మ కళ్ళల్లో తలుక్కున మెరవడం మొదలెట్టింది. విందు తరువాత

మీరాబాయి బరోడ్కర్ పాటకచ్చేరీ జరిగింది. బరోడ్కర్ ఎంతో అందంగా పాడింది. పాటకచ్చేరీ ముగిసేసరికి, రాత్రి ఒంటిగంట దాటింది. అతిథులకి వీడ్కోలు యిచ్చి, ఆనాడు పెళ్ళివారు పక్కలమీద మేనులు వాల్చేసరికి రాత్రి రెండు గంటలయింది.

తురకలు. క్రిస్టియన్లు, హిందువులు, అగ్రవర్ణాల వారూ, అందరూ ఆనాడు విందుకు వచ్చారు. పాశ్చాత్య పద్ధతిపై న అందరూ ఏకపంక్తిని భోజనంచేశారు. వర్ణాంతర వివాహానికి వర్ణాంతరవిందు, పద్మకి ఒక శుభచిహ్నంగా కన పడింది. కూతురు పెళ్ళికి ఆంజనేయులుగారు డబ్బును ప్రవాహంలాగా ఖర్చుపెట్టాడు. అంత పెద్దపెట్టున పెళ్ళి ప్రయత్నాలు జరగడం చూచి, వివాహానికి అయిన అపార మైన ఖర్చులు చూచి రఘు ఆశ్చర్యచకితుడై నాడు. జీవితంలో మొదటిసారిగా అతనికి శ్రీమంతం అంటే ఏమిటో తెలిసివచ్చింది. డబ్బు జీవితాన్ని ఎంత సుఖమయంచేస్తుందో అతనికి మొదటిసారిగా అర్థమైంది. పద్మకి పెట్టిన నగలకి లెక్కలేదు. తెచ్చిన ఖరీదైన చీరలకు అంతులేదు. తనకు ఎన్నో సూట్లు కుట్టించారు. ఒక గుడ్డకన్నా ఇంకొక గుడ్డ మెరుగైంది. పది సంవత్సరాలు ఏ సూటుగుడ్డలూ కొన కండా జీవితాన్ని వెళ్ళదీయవచ్చు. కాగా పెళ్ళికి ముందు ఆంజనేయులుగారు తన పేరట 50 వేల రూపాయలు బ్యాంకులో వేశారు. పద్మ పేరట ఇంకొక 50 వేలరూపాయలు వేశారు. ఈ ధనప్రవాహం చూచి, ఆంజనేయులుగారు ఎంత గొప్ప జాగీర్దారో రఘు అంచనావేయలేకపోయాడు.

కాగా తనకి హిమాయత్ నగర్ లో ఒక బంగళా కట్టించి యిస్తామని చెప్పారు.

ఇంత డబ్బుతో తను ఏ ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నించ వలసిన పని వుండదు. బ్యాంకు యిచ్చిన వడ్డీతో సుఖంగా కాలక్షేపం చేయవచ్చు. వడ్డీతో బ్రతకచూడడం, తన సంకుచితహృదయానికి నిదర్శనం కాదు కద ! బీద కుటుంబంలో పుట్టి, తన హృదయం సంకుచితం కాలేదుకద ? ఒక బీదవాడికి అమాంతంగా లెక్కలేనంత డబ్బు దొరికితే, వాడు ఆ డబ్బు ఎట్లా కాపాడుకోవడమా ? అనే ఆలోచిస్తాడు. వాడు ఇరవైనాలుగు గంటలు ఆ డబ్బుని వేయి కళ్ళతో కాసలా కాస్తాడు. దానిలోనుంచి ఒక కానీకూడా ఖర్చుపెట్టడానికి యిష్టపడడు. తనకు ఆ డబ్బు దైవికంగా దొరికిందనేమాట మరిచిపోతాడు, తన సహజ బౌద్ధార్యాన్ని కోల్పోతాడు. పిసినిగొట్టుగా మారిపోతాడు. తనుకూడా 'ఆవిధంగానే తయారవుతానా ?' అనే ఆలోచన రఘుని పట్టి పీడించింది. ఏనాటికైనా బీదవాడు బీదవాడే - శ్రీమంతుడు శ్రీమంతుడే. ఎంతడబ్బు లభించినా తరతరాలుగా శ్రీమంతుడికి సంక్రమించిన బౌద్ధార్యం, బీదవాడికి రాదు. అమాంతంగా డబ్బు లభించడంతోనే బీదవాడు సౌమ్యుడవుతాడు. అందరి చెప్పచేతులలో మెలగుతాడు. కృతజ్ఞతతో కృంగిపోతాడు. వ్యక్తిత్వాన్ని, తద్వారా జీవితాన్నే కోల్పోతాడు. స్వతంత్రతాలోచనని వదులుకుంటాడు. జీవితంలో ఎట్టిసంచలనం లేకండా మోడుగా బ్రతుకుతాడు-తనగతీ అంతేఅవుతుందా ? ఏమో ఎవరు చెప్పగలరు ?

విందునాటిరాత్రి సుమన్ ఆయెషాలు పన్నదగ్గర పడుకున్నారు. పెద్దమంచం. ముగ్గురుపడుకున్నా ఇంకా చోటు మిగిలివుంది. మరుసటిరాత్రి కార్యం. ఆ ఒక్కరాత్రి సుమన్ ఆయెషాలు పద్మతో గడపదలచుకున్నారు. పద్మకూడా ఆ ఒక్కరాత్రి స్వాతంత్ర్యాన్ని అనుభవించదలచుకున్నది. స్నేహితులతో ముచ్చటగా ఆరాత్రి వెళ్ళబుచ్చ దలుచుకున్నది. ముగ్గురు స్నేహితులూ ఎంతోసేపు కబుర్లు చెప్పికున్నారు. కొంతసేపు ఆయెషా సుమన్లు, పద్మను ఉడికించారు. పద్మకి రెండురోజులనించీ జీవితమే సంతోషంగా మారింది. ముచ్చటగా, హాయిగా గడుస్తున్నది. జీవితంలో, ఆశలు చిగిర్చి, మొగ్గులు తొడిగి, వెన్నెలలు విరియబూస్తున్నాయి. కమ్మని కలల్ని కల్పిస్తున్నాయి. సంతోషంగాని, దుఃఖంగాని మితిమీరితే నిద్రపట్టదు. రాత్రిళ్ళు నక్షత్రాలు లెళ్ళిపెడుతో గడపవలసివస్తుంది. సగరసీమల్లో, నక్షత్రాలు కూడా కనపడవు. దివ్యహర్యాల కప్పులతో ఆచ్ఛాదిత మవుతాయి నక్షత్రాలు కనపడకపోవడంతో, పద్మ బంగళా కప్పుకేసి, సీలింగ్ ఫ్యాన్ కేసిచూస్తూ కొంతకాలంగడిపింది. కాని కన్నుమూసుకున్నా నిద్రరావడంలేదు. సుమన్ పడుకున్నట్టుంది. పద్మపక్కకి ఒత్తిగిల్లి సుమన్ కి శాలువాకప్పుతుండగా ఆయెషా కళ్ళు తెరిచింది.

‘ఏం, ఇంకా నిద్రపోలేదా?’ అని పద్మ ఆయెషాని అడిగింది.

‘లేదు, ఎంతప్రయత్నించినా నిద్రరావడంలేదు’ అంది, ఆయెషా, పద్మప్రశ్నకి జవాబుగా.

‘గట్టిగా కళ్ళుమూసుకొని నిద్రపోతే, అదేవస్తుంది’ అంది పద్మ ఆయెమాకి నిద్రపోవడానికి ఒకమార్గాన్ని సూచిస్తో.

‘ఆ కిటుకు కేలిసినదానివి నీవెందుకు నిద్రపోలేదు?’ అని ఎదురుప్రశ్న వేసింది ఆయెమా పద్మని.

ఆప్రశ్నకి ఇద్దరూ గొల్లున నవ్వుకున్నారు. కాసేపు మానంగా గడిచింది.

‘పద్మా!’

‘ఊ!’

‘నేనొకసంగతి చెబుతాను వింటావా?’

‘నాకు ఇష్టంలేని సంగతి కాదుగదా?’

‘కొంతవరకు ఇష్టంలేని సంగతే. అయితే వినవా?’

‘పోనీ నాలుగురోజులతరువాత చెప్పగూడదూ? ఈ రోజే చెప్పడం దేనికి?’

‘తప్పదు, ఇప్పుడే చెప్పాలి’

‘ఈ శుభసమయంలో నాకు యిష్టంగానిసంగతి చెప్పి, నామనస్సు ఎందుకు నొప్పించడం చెప్పు?’

‘నీమనస్సు నొప్పించడం నాఉద్దేశం కాదు. తేలిక పరచడానికే ఈసంగతి చెబుతున్నాను’

‘అయితే వినకతప్పదంటావా?’

‘ఊహించి, తప్పదని ఇదివరకే చెప్పానుగా?’

‘తప్పనిసరి అయినప్పుడు, వినకతప్పుతుందా? చెప్పు, ఏ చెప్పదలచుకున్నావో.’

‘రమణవిషయంలో మీ రుభయులూ పొరపడ్డారు’

ఏ ఉభయలో పద్మకి అర్థమైంది.

‘మేముభయలం పొరబడ్డా, లోకం పొరబడ దే?’

‘లోకాన్ని మోసగిస్తే లోకంనూడా పొరపడుతుంది’

‘అంటే నీఉద్దేశం?’

‘ఏమీలేదు. ఎవరితో అల్లరి చిల్లరగా తిరిగి రమణ చెడిపోయిందనుకున్నారో, ప్రపంచంలో ఆ వ్యక్తి అంటూ ఒకడు లేడు’

‘అంటే ‘విలియమ్’ అంటూ ఒకవ్యక్తి లేడంటావా?’

‘లేడనకదూ. నేను చెప్పడం’

‘మేరీ అనే అతనిచెల్లెల్ని నేను కళ్ళారాచూస్తే?’

‘మేరీ ఉండవచ్చు. కాని విలియమ్ లేడు’

‘విలియమ్కి ఒకతమ్ముడు ఉన్నాడా?’

‘విలియమ్కి కాదు, మేరీకిఉన్నాడు. ఆతమ్ముడే రఘుని కలుసుకొని, తనకు విలియమ్ అనే అన్నవున్నాడనీ, ఆ అన్నతో రమణ అల్లరిచిల్లరగా తిరుగుతున్నదనీ, దానికి ఫలితంగా విలియమ్, తనకి మొదట నిశ్చయించిన అమ్మాయిని పెళ్ళిచేసుకోవడానికి నిరాకరిస్తున్నాడనీ, కల్లబొల్లికబుర్లన్నీ చెప్పాడు. వాటినన్నిటినీ రఘు అమాయకంగా నమ్మివేశాడు.’

‘నేను ఒకమాటు రమణగదికి వెడితే, మేరీకలిసి, తనకి విలియమ్ అనే ఒక అన్న ఉన్నాడనీ, అతనితో రాత్రి అనక, పగలనక రమణ షికారుకొడుతున్నదనీ, చదువుమానేసి పూర్తిగా చెడిపోతున్నదనీ చెప్పిందే?’

‘చెప్పమంటే చెప్పింది. అందులో మేరీతప్పు ఏమీ లేదు’

‘ఎవరు చెప్పమన్నారు? ఎందుకు చెప్పమన్నారు?’

‘ఇంకెవరు, రమణే చెప్పమంది. తననిగూర్చిన పుకార్లన్నీ రమణే లేవదీసింది.’

‘అయితే రమణనిగూర్చిన పుకార్లు అన్నీ, మనకాలే జీలో ఎలా వ్యాపించాయి’

‘దానికి కొంతవరకు కారణం నేను. కొంత వరకు సుమన్’.

‘ఈ పన్నాగంలో మీ రుభయులూ కూడా ఉన్నారన్నమాట?’

‘నే నున్నాను కాని, సుమన్ లేదు’

‘అంటే?’

‘ఏమీలేదు. కాలేజీలో ఈ పుకార్లు వ్యాపింపజేయడానికి రమణ నన్ను ప్రోత్సహించింది. ఆ సంగతి నేను సుమన్ తో చెప్పకుండా. నేను ఆమెను ఈ పుకార్లు వ్యాపింపజేయడంలో ఉపయోగించుకున్నాను.’

‘తననిగూర్చి దుష్ప్రచారం చేసుకోవడంలో రమణ ఉద్దేశం?’

‘ఇంకా అర్థం కాలేదా?’

‘పద్మ అర్థంచేసుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తూ మానం వహించింది. ఆ సంగతి గమనించి ఆమె వివరించింది,

‘రమణ ఒక కాలంలో రఘుని ప్రేమించినమాట నిజమే - కానీ అది ప్రేమకాదు, ఫాన్సీ అని తెలుసుకొనడంతోనే, ఆమె రఘుని దూరంగా ఉండడం మొదలెట్టింది. రఘుకాని, నీవుకాని ఈ సంగతి గమనించలేదు. మీ ఉభయ

యుల మనస్తత్వాలు వెలిగారానికి బంగారం అతికినట్లు సమ్మి
ళితం అవుతాయని తోచడంతో, రమణ మీ ఉభయుల
స్నేహాన్ని ప్రోత్సహించింది. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో తాను మీ
ఉభయులతో స్నేహితంగా వుంటే, ఏనాడైనా ప్రమాదం
సంభవిస్తుందని గుర్తించింది. తాను ప్రేమించక పోయినా,
రఘు అప్పటి కింకా రమణని ప్రేమిస్తూనే వున్నాడు. అతని
హృదయంపైన బలంగా దెబ్బతీయకపోతే, ఏమాత్రం
ప్రయోజనంవుండదని రమణ గ్రహించింది. తను అవినీతిపరు
రాలని తప్పుడుప్రచారం చేసింది. దానితో ఆమెవిషయంలో
రఘుమనస్సు విరిగింది. తత్ఫలితంగా మీ కుభయులూ సన్ని
హితులై నాడు. కాగా మీ కుభయులూ పెళ్ళిచేసుకునేవరకూ
తాను బైటపడగూడ దనుకుంది. ఇప్పుడు మీ పెళ్ళి జరిగిపో
యింది. ఇదే మంచితరుణమని భావించి, నేను యధార్థ విష
యాలు నీముందుపెట్టాను.'

పద్మ రమణ విషయంలో తానుచేసిన పొరపాటుకు
అమితంగా పశ్చాత్తాపపడింది. తనకీ, రమణకీ మధ్య కలిగిన
అభిప్రాయభేదానికి ఎంతోచింతించింది.

'నేను రమణసొత్తును హరించి కులుకుతున్నాను. కాగా
ఆమెని పెళ్ళికికూడా పిలువలేదు, ఎంతటి నీచురాలిని' అని
పద్మ తననితాను నిందించుకుంది.

'అదిగో అక్కడే పొరపడుతున్నావు. రఘు రమణ
సొత్తు ఎన్నటికీ కాదు. అతన్ని ఆమె ప్రేమించడం లేదు.
అతన్ని నీవు మనసారా ప్రేమించావు. అతను ఎప్పుడూ
నీ సొత్తే' అని ఆమెపా పద్మపొరపాటును సరిదిద్దింది.

‘రమణ, రఘుని ప్రేమించడంలేదన్నసంగతి నీకు బాగా తెలుసునా?’ అని అడిగింది పద్మ ఆయెషాని చాలా ఆతురతతో,

‘బాగా తెలుసు కనకనే, పెళ్ళిజరిగిన మరునాడే నీ కీ సంగతి ధైర్యంగా చెబుతున్నాను’ అంది ఆయెషా, తనకు గట్టిగా తెలిసినవిషయాన్ని పద్మముందు బల్లగుద్దిచెబుతో.

‘నన్ను ఇంకొక మూడురోజుల వరకు, ఇంటినించి కదలనివ్వరు. లేకపోతే నేనే వెళ్ళేదాన్ని. రేపు ఒకమాటు నీవు సుమన్ కలిసివెళ్ళి, రమణని ఇక్కడికి తీసుకువస్తారా?’ అని ఆతురతగా అడిగింది పద్మ ఆయెషాని.

‘అంతకొందరపడితే లాభముండదు. నీవు ఈ మూడు రోజుల్లో ఎప్పుడైనా సమయంచూచుకొని, రఘుకు రమణ సంగతంతా చెప్పు. ఆ తరువాత మనమంతా ఆమె హాస్టల్ కి కలిసివెళ్ళి రమణని లాక్కొద్దాం. స్నేహితుల మంతా, ఒక రోజు హాయిగా గడుపుదాం. ఈ మధ్య పెళ్ళికివచ్చిన మీ బంధువులుకూడా, చాలావరకు వెళ్ళిపోతారు. అప్పుడు మీ ఉభయలకీ కూడా కొంత ఊపిరిపీల్చుకోవడానికి అవకాశ ముంటుంది’ అని విశదీకరించింది ఆయెషా పద్మ ప్రశ్నకి సమాధానంగా.

‘కాని రమణ పెళ్ళికిరాలేదే? అనే కొరత మిగిలి పోతుంది’ అంది పద్మ సందేహిస్తూ.

‘ఇప్పటికే ఆ కొరత మిగిలిపోయింది. ఆ వెలితిని పూరించడం ఇక దుర్లభం కనక ఈ మూడురోజులు కూడా ఓపికపట్టడం మంచిది’ అని హితవు చెప్పింది ఆయెషా పద్మకి.

స్నేహితు లిద్దరి హృదయాల్నూ, ఒకరి హృదయం ఇంకొకరికి విప్పకోవడంవల్ల ఎంతో తేలికపడ్డాయి. ఉభయులూ కాసేపటికి, ఒళ్ళుమరచి హాయిగా నిద్రపోయారు.

మరుసటిరాత్రి కార్యం జరిగింది. వధూవరులు ఇంద్రభోగం అనుభవించారు. యావత్ప్రసంచాన్నే మరచి ఒకరి కౌగిలిలో ఒకరు విలీనమైనారు.

ఆ మూడురోజులూ ఆయెషా సుమన్లు పద్మయింట్లోనే ఉండిపోయినారు.

కార్యంనాటి సాయంత్రం పద్మని అలంకరిస్తోండగా 'ఈ అందానికి నా కళ్ళే చెదిరిపోతున్నాయి. ఇంక రఘు ఎల్లా భరించగలుగుతాడు' అని గేలిచేసింది ఆయెషా. దానికి పెళ్ళికూతురుచుట్టూ పోగై నవాళ్ళంతా గొల్లుమన్నారు.

మరునాడు, 'రాత్రి ఏంజరిగిందో చెప్పవూ?' అని ఆయెషా సుమన్లు ఆరోజంతా పద్మని వేధించుకుతిన్నారు. సిగ్గుతో పద్మకి తలనరికినంతపనైంది. కాస్త కళ్ళుమూస్తే 'పాపం రాతంతా నిద్రలేదుగామాలు. పోనీ కాసేపు పడుకోనీ' అని ఉడికించేవాళ్ళు. ఆ అవహేళన లన్నీ పద్మకు తాత్కాలికంగా కొంత చిరాకు కలిగించినా, మధురంగానే వున్నాయి. ఎవరో చక్కలిగింతలుపెట్టినట్లుంది.

ముచ్చటగా మూడురాత్రులూ గడిచిపోయినాయి.

బంధువు లందరూ, ఒక్కొక్కరుగా వెళ్ళిపోవడం మొదలెట్టారు.

పెళ్ళి మహావైభవంగా జరిగిందని, పెళ్ళికొచ్చినబంధువులంతా ఏకగ్రీవంగా అభిప్రాయపడ్డారు.

తన అత్తగారూ, ముత్తువత్తల్లీ, రమణా, వెళ్ళికి రాక పోవడం, పద్మ ఒక కొరతగా భావించింది. అత్తగారిదగ్గరికి వెళ్ళి నమస్కారంచేసి వస్తే? బాగానేవుంటుంది. కాని ఏమని తిడుతుందో? అత్తదూరం వెళ్ళి తిట్లుతినిరావడం దేనికని, పద్మ మానం వహించింది. 'నాకొడుకు పుట్టగానే చచ్చాడనుకుంటాను' అని వరలక్ష్మి ఆనాడు అన్న మాటలు జ్ఞాపకానికివచ్చి, పద్మ నిలువునా కంపించిపోయింది. దానితో ఆమె అత్తగారిదగ్గరికి వెళ్ళిరావడానికి సాహసించ లేకపోయింది.

నాలుగవకోజున ఆంజనేయులుగారు 'నాకు పద్మ ఎంతో, నీవు అంతే. నాకు మీరుభయంలా సమానులే. అందువల్ల నీవు నీ భార్యతో ఎక్కడో దూరంగా వుండడాని కన్నా, మాకు కలిగిన కలలో, అబలో తానుతూ మాతోనే వుండిపోవలసింద'ని రఘుని ప్రాధేయపడ్డాడు. అప్పుడు పద్మ, ఆయెషా, సుమన్లుకూడా అక్కడే ఉన్నారు. రఘు మామ గారి ప్రాధేయతకు ఏమీ సమాధానం చెప్పలేక భార్యవంక చూచాడు. అప్పుడు పద్మ 'మాకు మాత్రం మెవరున్నారు. మిమ్మల్ని వదలి మేము ఎక్కడికి వెళుతా'మని భర్తపక్షాన తండ్రికి సమాధానంచెప్పింది. ఆంజనేయులుగారు ఆ సమాధానానికి సంతృప్తిగా డ్రాయింగ్ రూములోంచి వెళ్ళిపోయారు. 'ఒక్క కూతురిని వశంచేసుకున్నది చాలక, వాళ్ళ యిల్లుకూడా వశంచేసుకుంటున్నావా' అని సుమన్ ఆంజనేయులుగారు వెళ్ళిపోయినతరువాత రఘుని గేలిచేసింది. 'వాళ్ళకి ఆణిముత్యంలాంటి ఒకకొడుకు ఉన్నాడు. న్యాయ

శాస్త్రరీత్యా యిల్లు అతని స్వాధీనంలో వుంటుంది కాని, నా స్వాధీనంలోకి ఎలావస్తుంది?' అని రఘు డిఫెన్సు పెట్టుకున్నాడు. 'ఆణిముత్యాన్ని నేచేనా బావా' అని పద్మతమ్ముడు పదేళ్ళనాడు రఘుని అడిగాడు. 'నీ తల్లిదండ్రులకి నీవు ఆణిముత్యానివి, నాకుగాదోయ్' అని రఘు కొంటేగా సమాధానం చెప్పాడు. దాని? అందరూ గొల్లుమన్నారు.

సాయంత్రం నాలుగు గంటలకి టీ తాగి, రఘు, పద్మ, సుమన్, ఆయెషాలు కారులో రమణదగ్గరకు వెళ్ళారు. రమణ కారుచప్పుడు వివడంతోనే వెలుపలికి వచ్చింది. కారు దిగడంతోనే పద్మని గట్టిగా కావలించుకుంది. 'పెళ్ళి కాకముందే కొడుకుని కన్నావట నిజమేనా!' అని అడిగింది. 'అమ్మ, దొంగ నీవా ఆ బొమ్మని పంపించింది' అని పద్మ చిరునవ్వు నవ్వింది. 'ఏం, బావా, బాగున్నావా?' అని రమణ రఘుని పలకరించింది. 'బాగున్నాను' అని రఘు సమాధానం చెప్పడంతో, నీవు పద్మకళ్ళకి బాగుండనచ్చుకాని, నాకళ్ళ కేమీ బాగాలేవని' రమణ అతన్ని గేలిచేసింది. 'దృష్టి దోషం' అని విసిరికొట్టాడు రఘు రమణని. 'పెళ్ళయినప్పటి నించీ మాటలు బాగానేర్చావే' అని రఘుని రమణ ఒక విసురువిసిరింది. రమణ తన గదివేపు దారితీస్తుండగా 'నిన్ను అరెస్టుచేసి వెంటనే తీసుకురమ్మని మహారాణిగారి ఆజ్ఞ' అంది సుమన్, రమణచేతిని అందుకుంటూ. 'కాదు ప్రార్థన' అని సుమన్ ని సరిదిద్దింది పద్మ. దానితో అందరూ గోలగా కారులో కూచున్నారు. కారుకదిలింది. ఆరోజంతా రమణ ఉత్సాహంగా పద్మయింట్లో గడిపింది, మరునాటివుదయం

హాస్టల్ కి తిరిగి వెళ్ళింది. ఆనాడంతా, ఆకాశం నిర్మలంగా వుంది. ఎక్కడా మబ్బులులేవు. మబ్బులన్నీ విచ్చుకున్నాయి. ఆకాశంలో సూర్యుడు దేదీప్యమానంగా వెలుగుతున్నాడు.

18

ఈమధ్య జపాను మణిపూర్ పైన ముట్టడిజరిపింది. ఈ ముట్టడితో యావద్భారతప్రజలు భయవిహ్వాలై నారు. భారతనాయకులు సత్యాహింస మార్గాలను అనుసరించి, శత్రువును ఎదుర్కోవలసిందిగా ప్రజల్ని ఉద్బోధించారు. ఈ ప్రబోధంవల్ల ప్రజలకి కొంత ధైర్యంవచ్చింది. చాలావరకు సంఘటితపడ్డారు. శత్రువు భారతదేశంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో బాంబులు విసిరాడు. కొన్ని రేవుపట్టణాలు కొంత వరకు ఖాళీఅయినాయి. కొందరు మొండిధైర్యంచేసి నగరాల్ని ఖాళీచేయడానికి నిరాకరించారు. దేశమంతటా ఏ. ఆర్. పి. శిక్షణ ప్రారంభమైంది. 'బ్రిటన్ స్థానాన్ని ఏ ఇతరదేశంకూడా స్వీకరించడానికి వీల్లేదు. అది భారతప్రజలు సహించరు. కాగా బ్రిటిషువారుకూడా భారతదేశంనుంచి వైదొలగవలసిందే' అని భారతనాయకులు విస్పష్టంగా ప్రకటించారు. కాని ఇంతలోకే అదృష్టవశాత్తు జపానువారు భారతదేశంనుంచి ఉపసంహరించుకున్నారు. దానితో ప్రజలలో ఒకవిధమైన సంతృప్తి వర్పడింది. ఈ సంఘటన జరిగిన కొన్నిరోజులకు యూరపులో యుద్ధం అంతమైంది. ఈ వార్త భారతప్రజలకు సంతోషకారణమైంది.

కొంతకాలానికి లార్డ్ వేవెల్, భారత రాజకీయ ప్రతిష్ఠంభనని తొలగించివేసే ఉద్దేశంతో భారతనాయకులకి కొన్ని ప్రతిపాదనల్ని చేశాడు. ఈ ప్రతిపాదనల ననుసరించి వైస్రాయి, కమాండర్ ఇన్ ఛీఫ్ పదవులు తప్ప వైస్రాయికొన్ని లోని పదవులన్నీ భారతీయం చేయబడుతాయి. కొన్నిలో ముస్లింలు అగ్రవర్ణాలవారు సరిసమానంగా వుంటారు. ఈసం దర్భంలో వేవెల్ ప్రతిపాదనల్ని చర్చించడానికి అగ్రనాయకులు వైస్రాయిలాడ్జిలో సమావేశమైనారు. కాని చివరకి ఈ సంప్రదింపులు విఫలమైనాయి. కాని ఎందుకో త్వరలో భారత దేశానికి స్వాతంత్ర్యం సిద్ధియ్యందని ప్రజలు విశ్వసించడం మొదలుపెట్టారు. ప్రజలలో ఎంతో ఆశాభావంపొడచూపింది. ఇంతలోకే మి తరాజ్యాలు హికోషిమా, నాగసాకిలపైన అణు బాంబులువిసరడంతో ద్వితీయ ప్రపంచమహాసంగ్రామం అంతమొందింది ద్వితీయ సంగ్రామం అంతమొందడంతో ఒక్క భారతదేశంలో తప్ప ప్రపంచమంతటా ప్రజలలో ఉత్సాహోద్రేకాలు వెల్లివిరిశాయి. 'కాని ఏ ఆశయా లకోసమైతే మీరు పోరాడారో, ఆ ఆశయాల్నే మీరు మాకు వర్తింపజేయనంతవరకు మీరు యుద్ధంలో గెలవడం మాకు సంతోషదాయకమైనవిషయం ఎన్నటికీ కాజాల'దని భారత నాయకులు మితరాజ్యాలకు విస్పష్టపరిచారు. ఇంతలోకే సాధాణరణ ఎన్నికలు జరిగాయి కాంగ్రెస్ ఎన్నికల్లో అఖండ విజయాన్ని సాధించింది. ప్రజలలో కాంగ్రెస్ కు గల పలుకుబడిని చూచి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి అమితమైన ఆశ్చర్యం కలిగింది.

ఎన్నికల అనంతరం భారతీయనావికులు ప్రభుత్వంపైన తిరుగుబాటు జరిపారు. కారణం భారతనావికుల్ని బ్రిటిష్ నావికులతో సమానంగా చూడకపోవడమే. ఇది భారతీయ నావికులకు అగ్రహకారణమయింది. ఈతిరుగుబాటు ఒకరేవు నుంచి ఇంకొక రేవుకు ప్రాకింది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం భారతీయ నావికులపైన కాల్పులుజరిపింది. ఎన్నోవిధాల ఈ తిరుగుబాటును అణచివేయడానికి చూచింది. కాని ఏమాత్రంలాభంలేక పోయింది. విప్లవవీరులు ఇతర సైనిక స్థావరాలలో వీచడం మొదలెట్టాయి. భారతనావికులపట్ల సానుభూతి సూచకంగా భారత నైచూనికదళాలు సమ్మెకట్టాయి. పరిస్థితులు పూర్తిగా విషమిస్తున్నట్లుకనపడ్డాయి. దానితో రవి అస్తమించని బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యపుపునామం బలహీనమైపోయింది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఎక్కువ కాలం భారతదేశంలో మసజాలదని విస్పష్టపడింది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం త్వరలో భారతీయులతో కాళ్ళబేరానికి గాకతప్పదని తోచింది. సర్దార్ పటేల్ జోక్యం కలుగజేసుకోవడం మూలాన భారతీయనావికుల తిరుగుబాటు అంతమైంది. దానితో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి ఒక పెద్దగండం తప్పిపోయింది.

భారతదేశానికి బ్రిటిష్ క్యాబినెట్ మిషన్ రాకతో భారతస్వాతంత్ర్యం కనుచూపుమేరలాకి వచ్చింది. సర్ స్టాఫర్డ్ క్రిస్చన్, ఏ.వి. అలెగ్జాండర్, లార్డ్ పెథిక్ లారెన్సులు ఈ క్యాబినెట్ మిషన్ సభ్యులు. వీరు భారతదేశానికి విచ్చేసి వివిధపార్టీలనాయకులతో సంప్రదింపులు జరిపారు. భారతీయులు రాజ్యాంగపరిషత్తును ఏర్పరచుకొని తమ భవిష్యత్ రాజ్యాంగాన్ని తాము నిర్ణయించుకోవచ్చునని వారు సూచించి

చారు. ఈలోగా ఒక తాత్కాలిక ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పరచి దానిలో చేరవలసిందిగా వివిధపార్టీలను కోరారు. కాంగ్రెస్ తాత్కాలిక ప్రభుత్వంలో చేరడానికి అంగీకరించింది. ఆ తరువాత రాజ్యాంగ పరిషత్తుకు ఎన్నికలు జరిగాయి. ఈ ఎన్నికల్లో తిరిగి కాంగ్రెస్ అఖండవిజయాన్ని సాధించింది. కాగా రాజ్యాంగపరిషత్తులు బాగా తెలిసిన కొందరు నిపుణుల్ని, కాంగ్రెస్ తన పక్షాన అభ్యర్థులుగా నిలబెట్టి వారిని గెలిపించింది. రాజ్యాంగపరిషత్తుకు ముస్లింలీగుకూడా తన సభ్యుల్ని నిలబెట్టింది. ముస్లింస్థానాల్ని చాలావరకు ఆక్రమించింది. కాని ముస్లింలీగు మాత్రం మొదట తాత్కాలిక ప్రభుత్వంలో చేరలేదు. దానితో తాత్కాలిక ప్రభుత్వాన్ని నడిపే బాధ్యత పూర్తిగా కాంగ్రెస్ పైన పడింది. కాంగ్రెస్ తాత్కాలిక ప్రభుత్వానికి తన అభ్యర్థుల్ని సూచించింది. కాంగ్రెసు సూచించిన అభ్యర్థులతో తాత్కాలిక ప్రభుత్వం ఏర్పడింది.

పాకిస్తాన్ లభించనందుకు అసమ్మతిసూచకంగా, లీగ్ ప్రత్యక్షచర్యాదినాన్ని జరుపడానికి నిశ్చయించింది. ఆ ప్రత్యక్ష చర్య ఏ రూపం దాలుస్తుందో ఎవ్వరికీ తెలియదు. కాంగ్రెసు తాత్కాలిక ప్రభుత్వంలో పదవీస్వీకారంచేసేరోజున లీగ్ ప్రత్యక్షచర్య మతకలహాలరూపేణ ప్రారంభించింది. ఆరోజున బొంబాయి, కలకత్తా, ధాకాలలో మతకలహాలు పెద్దపెట్టున ప్రారంభమైనాయి. ఈ మతకలహాలు అస్సాం, బీహార్ లకు వ్యాపించాయి. ఒక వేపున మతకలహాల్ని ప్రోత్సహిస్తూనే లీగ్ ఇంకొక వేపున తాత్కాలిక ప్రభుత్వంలో చేరింది.

ప్రభుత్వంలో చేరి యిబ్బందులు కలుగజేయడమే దాని ప్రధానాశయం. లీగ్ శాతకాలిక ప్రభుత్వంలో బాధ్యతాయుత పదవుల్ని స్వీకరించినా మతకలహాలు సమసిపోలేదు. కాగా అవి భయంకర స్వరూపాన్ని దాల్చాయి. భారత దేశాన్ని విభజించి పాకిస్తాన్ ని సృష్టించకపోతే, ఈ మతకలహాల్ని అంతమొందించడం అసాధ్యమని లీగ్ వాదించింది. ఈ అరాచకపరిస్థితుల్ని అదుపులో పెట్టడం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి అసాధ్యంగాతోచింది. చేసేదేమీలేక, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం లండన్ లో ఒక మహాసభని సమావేశపరిచింది. లార్డ్ వేవెల్ నాయకత్వంలోకింద కాంగ్రెసు లీగు నాయకులు ఈ సమావేశానికి వెళ్ళారు. చివరకి లండన్ సమావేశంకూడా నిఫలవంతమైంది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం రాజ్యాంగపరిషత్తులోని వివిధ పార్టీల సహకారాన్ని ఈ మహాసభద్వారా పొందలేక పోయింది. ఇంతలోనే రాజ్యాంగపరిషత్తు సమావేశాలు ప్రారంభమైనాయి. లీగు ఈ సమావేశాల్ని బహిష్కరించింది. ఆ తరువాత లార్డ్ మౌంటబాటన్, చివరి రాజప్రతినిధిగా భారతదేశానికి విచ్చేశాడు. అతని ఆగమనానికి పూర్వం పంజాబులో ప్రారంభమైన మతకలహాలు, భారతదేశ విభజన వరకు కొనసాగుతూనే వచ్చాయి. చివరకి భారతదేశాన్ని చీల్చి పాకిస్తాన్ సృష్టించబడింది. 1947 ఆగస్టు 15 వ తేదీన భారతదేశం, పాకిస్తానులకు స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించింది.

భారతదేశంలో ఇన్ని మహత్తర సంఘటనలు జరిగినా హైదరాబాద్ కు చివరకు కీమతుట్టినట్టైనా లేదు. అది ఈ

మధ్య తన స్వతంత్ర ప్రతిపత్తినిగూర్చి కమ్మని కలలుకంటూ వచ్చింది. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర దృష్ట్యా, హైదరాబాద్ కు ఏవిధంగా స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి గలదో, ప్రత్యేక పరిశోధనలు గావించబడ్డాయి. ఆ బూటకపు పరిశోధనలన్నీ విద్యార్థులకు బోధించబడ్డాయి. ఆ పరిశోధనలను విద్యుద్ధతెన్వరూ ఎదిరించడానికి వీలులేదు. విశ్వవిద్యాలయపు న్యాయశాఖ ముఖ్యంగా ఈ పరిశోధనలను జరిపింది. రఘు ఈమధ్యనే 'లా' కళాశాలలో చేరడం వల్ల, అతను హైదరాబాద్ స్వాతంత్ర్యప్రతిపత్తికి సంబంధించిన పాఠాలన్నీ ఎంత యిష్టంతోకపోయినా దిగమ్రుంగులాల్సి వచ్చింది. పద్మ ఎం. ఏ. లో చేరడంవల్ల 'ఆమె పూర్వ పుణ్య విశేషమా?' అన్నట్లు, ఆమెకు ఈ పాఠాలన్నీ నేర్చుకునేగతిపట్టలేదు. రఘుకి ఈ చారుణానికి వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాటు జరపడానికి తగిన సాహసం లేదు. తక్కిన విద్యార్థులంతా ఆ చారుణాన్ని మానంగా దిగమ్రుంగుతూవుంటే, తను ఒక్కడు ఎదురుతిరిగి ఏమి సాధించగలడు? అందువల్ల మెదలకుండా ఊరుకున్నాడు.

హైదరాబాద్ లో ఖాసిం రజ్వీ ఇత్తైహాదుల్ ముసల్ మీన్ సంస్థకు అధ్యక్షుడైనాడు. అధ్యక్షపీఠం అలంకరించడంలోనే, ఇత్తైహాదుల్ సభ్యులకి సైనికతత్వం బోధించాడు. 'రజాకార్ల' పేరట ఒక సైనికదళాన్ని సంస్థ అంతర్భాగంగా సృష్టించాడు. హైదరాబాద్ లోవుండి హిట్లర్, ముసోలినీలు మరణించినా ఏకలవ్యుడుగా, వారి సైనిక తత్వాన్ని జీర్ణించుకున్నాడు. 'బ్లాక్ పర్ట్స్' వంటి ఒక ఉద్యమాన్ని 'రజాకార్ల'

పేరట లేవదీశాడు. రజాకార్లంటే స్వచ్ఛందసేవకులు. వీళ్ళు ప్రజలకు చేసే స్వచ్ఛందసేవ వర్ణనాతీతం. ప్రజలను లూటీ చేయడం, దోపిడీచేయడం, గృహాలకి నిప్పంటించడం. మత విద్వేషాల్ని పురికొల్పడం, ముస్లింల ఆధిక్యాన్ని వేనోళ్ళ చాటడం మొదలుగాగల పనులు చేయడంలో ఈ స్వచ్ఛంద సేవకులు కడు సమర్థులు. ఈ రజాకార్లు హైద్రాబాద్ కు చేసినసేవల్ని, హైద్రాబాదు చరిత్రలో రక్తాక్షరాలలో వ్రాయవచ్చు. ఎందరో అమాయకుల్ని ఈ రజాకార్లు చిత్ర వధచేశారు. ఎందరో మానవతులమానాన్నితీశారు. ఎన్నో గృహాల్ని తగులబెట్టారు. వీరు జరిపిన అమానుష చర్యలకీ ఘాతుక కృత్యాలకీ లెఖలేదు. కలకాలంనుంచీ ఎంతో సఖ్యతతో మెలగుతూ వచ్చిన హిందువులనీ, ముస్లింలనీ చీల దీశారు. వారిలో మతవిద్వేషాల్ని పురికొల్పారు. మతం పేరిట సంస్థానంలో రక్తపునదులుప్రవహింపజేశారు. సాయుధ పాణులై సంస్థానమంతటా సైనికవిన్యాసాలు జరిపి, ప్రజల్ని భయవిహ్వంకరించి చేశారు. రజాకార్ల స్వేచ్ఛావిహారాన్ని చూచి, హైద్రాబాదు ప్రధాని సర్ మీర్జా ఇస్మాయిల్ వారిని అదుపులో పెట్టవలసిందిగా నిజాంకు విన్నవించాడు. నిజాం అతనిహితవును పెడచెవినిపెట్టాడు. సర్ మీర్జా భారతదేశంలో హైద్రాబాదును చేర్చవలసిందిగా నిజాంకు మరీ మరీ చెప్పాడు. నిజాంనవాబు ఆయనసలహాలను త్రోసి పుచ్చడంతో శలవుపై బెంగుళూరు వెళ్ళి అక్కడినించి తన ప్రధానిపదవికి రాజీనామా యిచ్చాడు. నిజాం అతని రాజీ

నామా అంగీకరించి ఛత్తారీ నవాబుని ప్రధానిగా నియమించాడు.

మొదటిసించీ భారతసంస్థానాలకీ, బ్రిటిషుప్రభుత్వానికీ ఒడంబడికలయాపేణా ప్రత్యేక సంబంధం వుంది. బ్రిటిషుప్రభుత్వం భారతదేశంనించి వైదొలగిపోవడంతో ఆ సంబంధం విచ్ఛిన్నమైపోయింది. బ్రిటిషు ప్రభుత్వ పారమౌంటసీ అంతమొందడంతో, సంస్థానాలకీ సంబంధించినంతవరకూ, ఒక ప్రత్యేక పరిస్థితి ఏర్పడింది. ఈ పరిస్థితిని ఎదుర్కోడానికై భారతప్రభుత్వం సర్దార్ పటేల్ ఆధీనంలో, ఒక సంస్థానశాఖని స్థాపించింది. లార్డ్ మౌంటబాటను చివరి రాజప్రతినిధిగా భౌగోళిక సామీప్యాన్నీ, ప్రజానిష్పత్తిని దృష్టిలో వుంచుకొని, ఏదో ఒక దేశంలో చేరవలసిందిగా సంస్థానాధీశులకు హితవు చెప్పాడు. భారతదేశం, పాకిస్తానులు బ్రిటిషుప్రభుత్వకి ఇండియాలో ప్రాతినిధ్యం వహిస్తున్నాయనికూడా విస్పష్టపరచాడు. 1947 ఆగస్టు 15 వ తేదీనాటికి మూడు సంస్థానాలు తప్ప, తక్కినవన్నీ 'ఇన్ స్ట్రుమెంట్ ఆఫ్ ఆక్సెషన్' పైన సంతకాలుచేసి భారతదేశంలో చేరాయి. అంతవరకు భారతదేశంలో చేరని సంస్థానాలలో హైదరాబాదు ఒకటి. మిగిలిన రెండు సంస్థానాలు జనాభుడ్, కాశ్మీరు. జనాభుడ్ సమస్య త్వరలోనే తృప్తికరంగా పరిష్కారం పొందింది.

హైదరాబాద్ చుట్టూ భారతదేశంతో చుట్టబడి వుంది. కాగా సంస్థానంలో నూటికి పదిమంది ముస్లింలు మాత్రమే. భౌగోళిక సామీప్యాన్నిబట్టిగా, నిప్రజానిష్పత్తిని

బట్టిగానీ చూస్తే హైదరాబాద్ సహజంగా భారతదేశంలో చేరవలసింది. కాని రజాకార్ల ప్రోద్బలంతో హైదరాబాద్ ప్రభుత్వం, భారతదేశంలో సుస్థానాన్నిచేర్చక, అనవసర కాలయాపన జరుపుతూవచ్చింది. భారతజాతీయప్రభుత్వం హైదరాబాద్ ప్రభుత్వంతో ఎంతో న్యాయంగా, ఎంతో మర్యాదగా ప్రవర్తించింది. భారతప్రభుత్వంమర్యాదను దానిబలహీనతగా ఎంచి, రజాకార్ల నాయకుడు ఖాసిం రంజ్వీ హైదరాబాద్ ఒక ముస్లింరాజ్యమనీ, అది చిరకాలం నించీ స్వతంత్రంగా వుంటూవచ్చిందని, హైదరాబాద్ స్వతంత్రసేనలు ఢిల్లీపైన దండెత్తి “రెడ్ ఫోర్ట్” పైన ఆసఫ్ జాహిపతాకాన్ని (నిజాంవంశానికి సంబంధించిన పతాకాన్ని) ఎగురవేయగలవనీ, అప్పుడు బంగళాఖాతపు పవిత్ర జలాలు వినమ్రతతో నిజాంపాదపద్మాల్ని కడగగలవనీ ప్రగల్భాలు పలికాడు. భారతదేశానికి వ్యతిరేకంగా వైమానిక, నౌకా, పదాతిదళాలు సమూహత్తంచేయబడగలవని, సుదీర్ఘ ప్రకటనచేశాడు. ఈ ప్రగల్భాలు, సుదీర్ఘప్రకటనలు, రజాకార్ల సైనికవిన్యాసాలు ప్రజల్ని భయవిహ్వాలులను గావించాయి. ‘రజాకార్ల దౌర్జన్యాన్నించి హైదరాబాద్ కుఎప్పుడు విముక్తి కలుగుతుందా?’ అని ప్రజలు ఆవేదనపడ్డారు. ఏనాటికైనా తమకష్టాలు ఈడేరితే, భారతప్రభుత్వ సహకారంతో ఈడేరవలసిందేనని విశ్వసించారు. తమదృష్టిని భారతప్రభుత్వంపైన నిలిపారు. తమకష్టాలు గట్టెక్కేరోజును త్వరితగతినే చలవలసిందిగా భగవంతుని ప్రార్థించారు.

1947 ఆగస్టు 14 వ తేదీ రాత్రి 12 గంటలకు ఢిల్లీలో అధికారప్రదానోత్సవం జరిగింది. ఆనాటి రాత్రి భారతరాజ్యాంగపరిషత్తు సమావేశమై, బ్రిటిషుప్రభుత్వం దగ్గరనుంచి పరిపాలనాధికారాన్ని పత్రగహించింది. ఆక్షణం నించీ, భారతావని సర్వస్వతంత్రరాజ్యంగా రూపొందింది. ఆనాడు భారతప్రజలకు గొప్పపండుగ. యువద్భారతదేశం అమితోత్సాహంతో భారతస్వాతంత్ర్యోత్సవాన్ని జరుపు కుంది. ఆనాడు భారతప్రజల ఆనందోత్సాహాలకు ఒక పరిధి లేదు. భారతదేశంలో ఆబాలగోవాలం ఆనాడు ఆనందడోలి కలలో ఊగారు. 150 సంవత్సరాల బ్రిటిషుపరిపాలన అంత మొందినందుకు భగవంతునికి కృతజ్ఞతాంజలులు ఘటించారు.

ఆల్ ఇండియా రేడియో 14 వ తేదీ రాత్రి ఏర్పాటుచేసిన అధికారప్రదానోత్సవానికి సంబంధించిన ప్రత్యేక ప్రసారాల్ని హైద్రాబాద్ ప్రజలు భక్తిశ్రద్ధలతో వినారు. తమ నాయకుల కంఠాలు రేడియోలో విని, సంతోషాతిశయంతో ఉప్పొంగిపోయారు. మరునాడు పెద్ద పెట్టున పండుగ జరుపుకోవడానికి సమాయత్తపడ్డారు. తెల్ల వారి కరకర ప్రొద్దుపొడుస్తుండగా హైద్రాబాద్ సంస్థానంలో అనేకమంది ప్రజలు భారత త్రివర్ణపతాకాన్ని తమతమ యిండ్లపైన భక్తిపురస్సరంగా ఎగురవేశారు. త్రివర్ణపతాకాన్ని ఎగురవేసిన కొద్దిసేపటికి, హైద్రాబాద్ సోలీసులు, అందులో ముఖ్యంగా జిల్లాలో పతాకాన్ని తొలగించివేయ వలసిందిగా ఆదేశించారు. కొన్నిచోట్ల అసలు భారతపతాకాన్నే ఎగురవేయనీయలేదు. ఆ పతాకాన్ని ఎగురవేస్తే,

మతకలహాలు జరుగగలవని భయపెట్టారు. రాజధానీనగరంలో కొందరు ఉత్సాహవంతులైన యువకులు తమతమ వాహనాలపైన జాతీయపతాకాన్ని ఆనాడు ఎగురవేసుకుంటే వారిని అరెస్టుచేశారు. యావద్భారతదేశంలో రోజులతరబడి భారత స్వాతంత్ర్యోత్సవాలు జరిగాయి. కాని హైదరాబాద్ సంస్థానంలో ముచ్చటగా ఒకరోజైనా జరుపుకోవడానికి ప్రజలు నో చుకోలేదు. భారతజాతీయపతాకాన్ని విదేశపుజెండాగా హైదరాబాద్ ప్రభుత్వం ఆనాడు పరిగణించింది. 15 వ తేదీనాడు ప్రజలనెవ్వరినీ పతాకవందనోత్సవాన్ని జరుపుకోనివ్వలేదు. స్వాతంత్ర్యదినోత్సవం జరిగిన కొన్ని రోజులకు ప్రజలు జాతీయపతాకాన్ని ఎగురవేయదలిస్తే దానికోపాలు ఆసఫ్ జాహి జెండానికూడా ఎగురవేయడం అవసరమని ఉత్తర్వులు జారీ చేసింది. ఆసఫ్ జాహి జండాని ఎగురవేయడానికి ప్రజలెలా అంగీకరిస్తారు? ఆ జండాని ఎగురవేయడం ఇష్టంలేక, ప్రజలు జాతీయపతాకాన్నికూడా విధిలేక ఎగురవేయడం మానుకున్నారు. రజాకార్లు మాత్రం ఆగస్టు 15 వ తేదీన సంస్థానమంతటా ఆసఫ్ జాహి పతాకాన్ని ఎగురవేసి, హైదరాబాద్ స్వాతంత్ర్యోత్సవాన్ని జరుపుకున్నారు. ఆనాడు పెద్దపెట్టున సైనికవిన్యాసాలు జరిపారు. జాతీయ ముస్లింలుగానీ, హిందువులుగానీ, తదితరమతాలవారుగాని—ఒక్క రజాకార్లుతప్ప హైదరాబాద్ స్వాతంత్ర్య దినోత్సవంలో పాల్గొనలేదు.

భారత స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వమే భారతతాత్కాలిక ప్రభుత్వం హైదరాబాదును భారతదేశంలో చేర్చి, విదేశాంగ వ్యవహారాలు, రక్షణ, రాకపోకల సౌకర్యాల్ని తమపరం

చేయవలసిందిగా నిజాంను కోరింది. నిజాం ఎటువంటిదీ, వృధా కాలయాపనచేస్తూ వచ్చాడు.

భారతస్వాతంత్ర్యానంతరం హైదరాబాదు ప్రధాని ఛత్తారీ నవాబు, రాజ్యాంగవిషయాలకు సంబంధించిన నిజాం సలహాదారుడు సర్ వాల్టర్ మాంక్ట్స్, సర్ సుల్తాన్ అహమద్ లు కలిసి ఒక రాయబారవర్గరూపంలో ఢిల్లీకి వెళ్లి, భారతప్రభుత్వంతో సంప్రదింపులు జరిపారు. ఒక సంవత్సరానికిగాను భారతప్రభుత్వంతో ఒక స్టాండ్ స్టిల్ అగ్రిమెంటు కుదుర్చుకొని, ఆ ఒడంబడిక చిత్తు ప్రతిని హైదరాబాద్ కు నిజాం సంతకం కోసం తీసుకువచ్చారు. ఆ చిత్తు ఒడంబడికపైన సంతకం చేస్తానని మొదట నిజాం వాగ్దానంచేసి, ఆ తరువాత తన వాగ్దానాన్ని ఉపసంహరించుకున్నాడు. మరునాటి ఉదయం, రాయబారవర్గ సభ్యులు, చిత్తు ఒడంబడికను నిజాం సంతకం కోసం, కింగ్ కోఠికి తీసుకువెళ్ళాల్సి వుంది.

ఆ మరునాటి తెల్లవారుజామున రజాకార్లు ఛత్తారీ నవాబు, సర్ వాల్టర్ మాంక్ట్స్, సర్ సుల్తాను అహమద్ లు నివేశస్థలాల్ని చుట్టుముట్టారు. వారిని కింగ్ కోఠికి వెళ్ళకండా అడ్డగించారు. ఛత్తారీ నవాబు మీసాల్ని పీకివేశారు. మరుసటిరోజుకుగాని ఈ గందరగోళం తగ్గలేదు. ఆరోజున తిరిగి రాయబారవర్గసభ్యులు చిత్తు ఒడంబడికను నిజాం దగ్గరికి తీసుకువెళ్ళారు. నిజాం దానిపైన సంతకంచేయడానికి నిరాకరించాడు. దానితో ఛత్తారీనవాబు, సర్ వాల్టర్ మాంక్ట్స్, సర్ సుల్తాన్ అహమద్ లు రాయబారవర్గ సభ్యత్వానికి రాజీనామాలు ఇచ్చారు. ఆ తరువాత ఇతై

హాద్ ముసల్మీన్ సభ్యులతో కూడుకొనిన ఒక రాయబార వర్గం ఏర్పర్చబడింది.

ఈ కొత్త రాయబారవర్గానికి నవాబు మోయీన్ నవాజుజంగ్ నాయకత్వం వహించాడు. భారతప్రభుత్వం హైదరాబాదులో ఇటీవల జరిగిన సంఘటనల్నికూడా లక్ష్యం చేయకండా, కొత్త రాయబారవర్గంతో, కడు ఓపికతో తిరిగి సంప్రదింపులు ప్రారంభించింది. భారత గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ మౌంటబాటెన్ సంస్థాన రాయబారవర్గంతో కడు చాకచక్యంతో మెలిగాడని వినిపిడి. ఈ సంప్రదింపుల ఫలితంగా నవాబు మోయీన్ నవాజుజంగ్ ఒక సంవత్సరంపాటు, విదేశాంగవ్యవహారాలు, రక్షణ, రాకపోకల సౌకర్యాలు, భారతప్రభుత్వానికి అప్పగించడానికి అంగీకరించాడు. నిజాం ఏమాత్రం కాలయాపన జరుపకుండా, కొత్తగా కుదిరిన ఒడంబడికపైన వెంటనే సంతకంచేశాడు. హైదరాబాదుకు సంబంధించిన సంప్రదింపులు ఫలప్రదమైనందుకు ప్రజలు ఎంతో సంతసించారు. భారత ప్రభుత్వాన్ని చెయ్యెత్తి ఆశీర్వాదించారు.

చత్తారీ నవాబు తన ప్రధానిపదవికి రాజీనామా నిచ్చాడు. దానితో మీర్ లాయఖ్ ఆలీ హైదరాబాదు ప్రధాని అయినాడు. ఇతను ఇత్తెహాద్ సభ్యుల అనుయాయు. ఇత్తెహాద్ సభ్యుల ఒత్తిడివల్ల నిజాం నవాబు ఇతనికి ప్రధాని పదవిని ప్రసాదించాడనిపిసికిడి. పింగళి వేంకటరామా రెడ్డి ఈ ఇత్తెహాద్ ప్రభుత్వంలో ఉపప్రధాని అయినాడు. మీర్ లాయఖ్ ఆలీ కార్యనర్తనభ (క్యాబినెట్) పదవీస్వీకారం

చేయడంతోనే, రజాకార్లకి ఆడిందేఆటగా, పాడిందేపాటగా పరిణమించింది. రజాకార్లు సంస్థానమంతటా విచ్చలవిడిగా, విధ్వంసకచర్యలు కొనసాగిస్తూవచ్చారు. లాయఖ్ ఆలీ ప్రభుత్వం పవవీస్వీకారం చేయడంతోనే పాకిస్తాను ప్రభుత్వానికి పెద్ద మొత్తంలో రూణం లున్నింది. భారతప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా ఒక కరెన్సీ ఆర్డినెన్సుని జారీచేసింది. ఈ ఆర్డినెన్స్ భారతప్రభుత్వానికి ఆగ్రహకారణమైంది. వారు, హైదరాబాదుని దారిలోపెట్టడానికి మార్గాంతర మేమీకనబడక, హైదరాబాదుకి వ్యతిరేకంగా ఆర్థికఆంక్షల్ని విధించారు. కాని వారు ఆర్థికఆంక్షల్ని పూర్తిగా అమలు జరుపలేదు. ఒక్క- మండులసరఫరా మాత్రం నిషేధించారు. ఆహారపదార్థాలు భారతదేశంవించి హైదరాబాదుకు విరివిగా వస్తూనే ఉన్నాయి.

హైదరాబాదుప్రభుత్వం లండనులోని ఆధునిక యుద్ధ పరికరాలిని కొంటున్నదని, ఈమధ్య హైదరాబాదుకు వార్తలు వచ్చాయి. దీనికి నిదర్శనంగా సిడ్నీ కాటన్ అనే ఆస్ట్రేలియా యువకుడు కరాచీమీదుగా విమానంలో లండను నుంచి హైదరాబాదుకు ఆయుధాలు చేరవేస్తూవచ్చాడు. ఈ విషమపరిస్థితుల్లో, స్టాండ్ స్టిల్ ఒడంబడిక స్థానే ఒక కొత్త ఒడంబడికను కుదుర్చుకోవడానికై ఢిల్లీలో ప్రారంభమైన సంప్రదింపులు విఫలమైనాయి. లార్డ్ మాంటు బాటను భారతదేశంవించి వెళ్ళిపోయేముందు, తన ప్రత్యేక ప్రతినిధి అలెన్ క్యాంపుబెల్ బాక సకాసి హైదరాబాదుకు పంపించి అతనిద్వారా ఢిల్లీకి సంప్రదింపులకై రావలసిందిగా

నిజాంను కోరాడు. లార్డు మాంటుబాట్ ఒక మాసం లోపుగా హైద్రాబాదుసమస్యని ఏవిధంగా పరిష్కారం చేయగలుగుతాడనీ, యూరపుకి సంబంధించినంతవరకు కాని స్టిట్యూషనల్ మోనార్కీ ప్రయోజనకారిఅవుతే కావచ్చుకాని ప్రాచ్యదేశాలలో అది అర్థరహితమైనదని, నిజాం అలెన్ క్యాంపుబెల్ జాన్సన్ కి పెంకెగా సమాధానం చెప్పాడు. ఆ తరువాత భారతప్రభుత్వం వెంటనే రజాకార్లసంస్థని నిషేధించి, స్టాండ్ స్టిల్ అగ్రిమెంటుకింద హైద్రాబాదు నించి ఉపసంహరించుకోబడిన భారతసేనలకి తిరిగి సంస్థానంలో ప్రవేశించడానికి సౌకర్యాల్ని కలుగజేయవలసిందిగా నిజాంను కోరింది. భారతప్రభుత్వంవారి ఈ కోరికను నిజాం పెడచెవిని పెట్టాడు. ఈమధ్య రజాకార్ల అవినీతి మరీ పెచ్చుపెరిగింది. భారతదేశపు సరిహద్దులపైన ముట్టడులు జరపడం ప్రారంభించారు. దీనితో ప్రజల్లో హాహాకారాలు బయల్దేరాయి. ఒక్క సంస్థానప్రజలే కాకుండా పొరుగున వున్న భారత రాష్ట్రాల ప్రజలూకూడా రజాకార్ దుండగీడుల అమానుష కృత్యాలకి గురికావలసివచ్చింది. రజాకార్ల పాపం రోజు రోజుకు పండడం మొదలుపెట్టింది.

19

సంస్థానంలో రోజురోజూ పరిస్థితులు విషమించడం గమనించి స్టేటుకాంగ్రెసు నిజాంప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా ఒక మహత్తర ఉద్యమాన్ని లేవదీయడానికి సాకల్పించింది. 'ఉద్యమాన్ని సంస్థానంనుంచి నడపడమా? లేక పొరుగున

వున్న భారతీయరాష్ట్రాలనించి నడపడమా ?' అనే సమస్య స్టేటుకాంగ్రెస్ నాయకుల్ని ఎదుర్కున్నది. సంస్థానంనుంచి నడపడమే సముచితమని కొందరు అభిప్రాయపడ్డారు. ఉద్యమాన్ని సంస్థానంనుంచి నడిపితే అది విజయవంతం కావడం దుర్భుటమనీ, పొరుగురాష్ట్రాలనుంచి నడిపితే, ఉద్యమం ఫలప్రదం కావడానికి ఎన్నో అవకాశాలు ఉన్నాయనీ, కాగా ఉద్యమంపట్ల పొరుగురాష్ట్రాలప్రజల సహాయ సానుభూతుల్ని చూరగొనవచ్చుననీ, వారికొందరు అభిప్రాయపడినారు. తత్ఫలితంగా కొందరు నాయకులు సంస్థానంలోవుండి ఉద్యమాన్ని నడుపడానికీ, మరికొందరు సరిహద్దులకు వెళ్ళి అక్కడినించి ఉద్యమాన్ని కొనసాగించడానికీ నిశ్చయించుకున్నారు. వెంటనే అగ్రనాయకులు స్టేటు కాంగ్రెస్ చర్యాసంఘాన్ని స్థాపించారు.

సంస్థానప్రజలలో బహుళ సంఖ్యాకులు ఆంగ్లంలు. జనాభానుబట్టి ఆ తరువాత మహారాష్ట్రలు, కన్నడలూ వస్తారు. ఆంగ్లంలు బెజవాడలో, ఒక సత్యాగ్రహశిబిరాన్ని స్థాపించారు. మహారాష్ట్రలు, కన్నడలూ బొంబాయి, మైసూర్ సరిహద్దుల్లో శిబిరాల్ని ఏర్పాటు చేశారు. ఆంగ్లంలు తమ ఉద్యమాన్ని విరివిగా ప్రచారంచేయడానికై, కొన్ని ప్రతికలుకూడా నడిపారు. సత్యాగ్రహశిబిరాలనుంచి రోజూ వందలాది సత్యాగ్రహులు సంస్థానంలో ప్రవేశించి సత్యాగ్రహంచేయడం మొదలుపెట్టారు. ఇదీ స్టేటుకాంగ్రెస్ ఉద్యమ ప్రథమదశ.

ఈ దశలో ఖమ్మం, వరంగల్లు, హైదరాబాద్ నగరా లలో వందలాది సత్యాగ్రహులు అరెస్టుకావడం మొదలెట్టారు ఈవిధంగా సత్యాగ్రహోద్యమం ఎన్నోరోజులు సాగింది. రెండవదశలో స్టేటు కాంగ్రెస్ నాయకులు సంస్థానం లోని తాటిచెట్లనీ, ఈతచెట్లనీ సరికివేయనలసిందిగా ప్రజల్ని ఆదేశించారు. ఆనందరభంగా లక్షలాది తాటిచెట్లూ, ఈత చెట్లూ సరికివేయబడిగాయి. కొంతకాలం తరువాత, రాజధానీనగరంలో వున్న నాయకుల ఆదేశాలు గానీ, సరిహద్దు లలోవున్న నాయకుల ఆదేశాలు గానీ ప్రజలకి అందడం దుర్భటమైంది. నిజాంప్రభుత్వం సరిహద్దులలో కాంగ్రెస్ నాయకులు నడుపుతున్న ప్రతికల్పి సంస్థానంలో ప్రవేశించ కుండా నిషేధించింది. సత్యాగ్రహ వార్తల్ని ప్రకటిస్తున్న అనేక భారతదేశపు ప్రతికల్పి కూడా నిషేధించారు. దానితో ఎక్కడ ఏంజరుకుతున్నదీ ప్రజలకు తెలియలేదు. సరిహద్దుల నుంచి స్టేటులోకి వార్తాపహుల్ని పంపిస్తే, నిజాంప్రభుత్వం నారిని వెన్నాడి అరెస్టుచేయడం మొదలెట్టింది.

స్టేటుకాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహపు మూడవదశలో, అగ్ర నాయకుల ఆదేశాలు సకాలానికి అందకపోవడంతో, ఎక్కడి కక్కడ నాయకులు బయల్దేరి ఉద్యమాన్ని కొనసాగించారు. ఉద్యమం పూర్తిగా ప్రజలస్వాధీనంలోకి వచ్చింది. వారు చిన్నచిన్న గ్రామాలలోకూడా సత్యాగ్రహంచేయడం ప్రారంభించారు. ఎక్కడబడితే అక్కడ ఈతచెట్లను, తాటి చెట్లనీ సరికివేశారు. గ్రామాలలో పోలీసులపై తిరుగబడ్డారు. రజాకార్లు ఇదే అదనుగా ఎంచి ఉద్యమనాయకులపైన విరు

చుకుపడ్డారు. ఎక్కడ సత్యాగ్రహం జరిగితే, అక్కడ మత కలహాల్ని బయల్దేరదీశారు. ప్రజలను చిత్రహింసచేశారు. హత్యలు గావించారు, దోపిడీలుచేశారు, మానవతుల మానాల్ని అల్లగొట్టారు. రజాకార్లు సాయుధపాణులై ఒక గ్రామంనుంచి ఇంకొక గ్రామానికి జీపులలో, మోటారు సైకిళ్ళపైన ప్రయాణాలుచేసి, ప్రజలను భయవిహ్వలుల్ని చేశారు. తమ ఉద్యమానికై రజాకార్లు గ్రామీణుల దగ్గర నుంచి పెద్ద మొత్తాలలో డబ్బునసూలుచేశారు. డబ్బుయివ్వని వారిని నడివీధిలో పట్టుకొని తన్నారు. అక్కడికీ యివ్వడానికి నిరాకరిస్తే, అమాయకప్రజల్ని పిస్తోళ్ళతో కాల్చి చంపారు. రజాకార్ల ఘాతుకచర్యలవల్ల, సంస్థానమంతటా, అరాచక పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. నిజాంప్రభుత్వం అధీనంలో ఏ ఒక్క ప్రాంతము లేదు. సంస్థాన రాజకీయకోశంనుంచి “న్యాయమూ, పరిపాలనా” అనే మాటలే ఎగిరిపోయినాయి. ప్రజలు భయభ్రాంతులై రాజధానినగరానికి వెల్లువగా ప్రవహించడం మొదలెట్టారు కాస్త డబ్బున్నవాళ్ళు ‘బ్రతుకుజీవుడా’ అని పొరుగురాష్ట్రాలకువలసవెళ్ళడం ఆరంభించారు. సంస్థానంలో ఏ ఒక్కరికీకూడా రక్షణ లేకుండా పోయింది. లక్షలాది హిందువులు సంస్థానంనుంచి రోజూ వెళ్ళిపోవడం గమనించి నిజాంప్రత్వం పొరుగురాష్ట్రాలలో అల్పసంఖ్యాకులుగా వున్న ముస్లింలను సంస్థానానికి దిగుమతి చేసింది. వారికి వృత్తుల్నికల్పించింది. ఆవాసాలు ఏర్పర్చింది. సంస్థానంలో ముస్లింలసంఖ్య హెచ్చించడమే వీరి ప్రధానాశయం. రజాకార్లు మామూలుపస్త్రుల్లో పొరుగురాష్ట్రాలకు

వెళ్ళి ఆయాప్రాంతాలనుంచి ముస్లింలను సంస్థానానికి రప్పించడంలో నిజాం ప్రభుత్వానికి ఎంతో తోడ్పడ్డారు. రాజధాని నగరంలోని ఏ పేష్ మెంట్లపైన చూచినా, పొరుగురాష్ట్రాల నుంచి దిగుమతి అయిన ముస్లిం కాందిశీకులే.

పదివేల రూపాయలు రజాకార్ నిధికి చెల్లిస్తేనే కాని సంస్థానంలో మీ ఆస్తి సాస్తులు సురక్షితంగా వుండజాలవని ఆంజనేయులుగారికి, ఉర్దూలో అనేక అకాశరామన్న ఉత్తరాలు రావడం మొదలెట్టాయి. ఆంజనేయులుగారికి సంస్థానంలో నాలుగు జాగీర్ గ్రామాలున్నాయి. వీటి సంవత్సరాదాయం 30 వేలు. ఈ నాలుగుగ్రామాలలో అన్నిటికన్నా పెద్దగ్రామం రఘునాథపల్లె. దానిచుట్టూ మరో మూడు గ్రామాలు ఉన్నవి. రఘునాథపల్లెలో ఒక పెద్దబంగళా, దానిచుట్టూ ఒకకోట ఉంది. దానికి ఎదురుగావున్న చిన్న బంగళాలో జాగీర్ ఆఫీసువుంది. లోగడ వీరు గోలకొండనవాబులకు సామంతులుగా వుండేవారు నవాబులకి కప్పాన్ని చెల్లిస్తూ. వారితలలో నాలుకగా వ్యవహరించారు. ఆరోజుల్లో పదిహేనుగ్రామాలవరకు వీరిఅధీనంలో వుండేవని వినికిడి. పోయినవిపోగా ప్రస్తుతం నాలుగుగ్రామాలు మాత్రం మిగిలాయి. ఆంజనేయులుగారు మొదట రజాకార్ల దగ్గరనుంచి వచ్చిన ఉత్తరాలను లెఖిచేయలేదు. కాని రోజులుగడుస్తున్న కొద్దీ, వాటిసంఖ్య హెచ్చిపోవడంతో, అతనికి ఆందోళన ప్రారంభమైంది. గ్రామంలో అపారబంధుజనంతో వుండడం సురక్షితంకాదని, వారు ముందుగానే జాగ్రత్తపడి యావత్తు సంసారాన్ని హైదరాబాదుకు కదిలించుకొని వచ్చారు.

అప్పుడప్పుడు రఘునాథునికివెళ్ళి, జాగీర్ వ్యవహారాలు చూచుకొని, గ్రామంలో ఒకటిరెండు రోజులకన్నా ఎక్కువ కాలం ఉండక, హైదరాబాదుకు తిరిగివస్తూ ఉండేవారు. జాగీర్ ఆఫీసులో డబ్బుపేమీ ఉంచేవారుకాదు. నగలూ, రొక్కలూ, ముందుగానే హైదరాబాదుకుచేర్చి, ఇంపీరియల్ బ్యాంకులో పెట్టాను మరికొంతధనం పొరుగు రాష్ట్రాలలోని బ్యాంకులో ఉంచారు. తమ చేతిలో ఖర్చులకు సరిపోను డబ్బుమాత్రమే ఉంచుకునేవారు.

సంస్థానంలో పరిస్థితులు మరీ విషమించడం గమనించి నాలుగురోజులపాటు పొరుగురాష్ట్రాల్లో తలదాచుకొనిరావడం మంచిదేమో అనే ఆలోచనలోపడ్డారు. ఆంజనేయులుగారు ఈవిషయమై పద్మని సంప్రదించారు. రఘు అభిప్రాయాన్ని తీసుకున్నాడు. రాజధానీనగరంలో పైనికవిన్యాసాలుతప్ప పెద్దపెట్టున ఎట్టిబిల్లులూ జరగకపోవడంవల్ల, పొరుగు రాష్ట్రాలకి వలసవెళ్ళడం అంతఅనసరంకాదేమోనని భార్యా భర్తలు అభిప్రాయపడ్డారు. పొరుగురాష్ట్రాలకి వెళ్ళదలచు కుంటే ఇంతకుముందే వెళ్ళితే బాగుండేది. ప్రస్తుతం రజా కాన్లు రైళ్ళపైన ముట్టచులు జగుపుతున్నారు. కాగా, పొరుగురాష్ట్రాలకి వెళ్ళే రైళ్ళని వాళ్ళు ఒకకంట కనిపెడు తున్నారు. రైలుప్రయాణం ప్రమాదంలో కూడుకున్నది. పోనీ, కార్లలో వెడుదామనుకుంటే గారిపొడుగునా ఏ సంఘటన జరిగినా జరగవచ్చు. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో పొరుగురాష్ట్రాలకి వలసవెళ్ళడం సముచితంకాదని ముగ్గురూ నిశ్చయించు కున్నారు. కాగా, పద్మకి నెలతప్పి మూడుమాసాలైంది.

దూరప్రయాణం చేస్తే ఎటువంటికికీడు వాటిల్లుతుందో అని భయపడి ఆంజనేయులుగారు తాత్కాలికంగా వలసవెళ్ళడానికి సంబంధించిన తమఆలోచనలు విరమించుకున్నారు.

ఆంజనేయులుగారికి తిరిగి రజాకార్లదగ్గరినించి ఇంకొక ఉత్తరం వచ్చింది. ఈసారి వచ్చినఉత్తరం చాలా ఘాటుగా వుంది. రెండురోజుల్లో పదివేలరూపాయలు చెల్లించకపోతే ఆతరువాతజరిగే సంఘటనలకి తాము ఏమాత్రం బాధ్యులం కామని అందులో విస్పష్టపరచబడింది. ఈసారి తప్పక ఏదో జరిగితిరుతుందనికూడా ఆంజనేయులుగారికి అనుమానంవేసింది. స్టేటుకాంగ్రెసుకుఅయితే అతను పదివేలు కాదు ఇరవైవేలుకూడా యిచ్చివుండును. కాగా, వాళ్ళు నిర్బంధంగా చందాలువసూలుచేయరు. మనకి తోచినంత యిస్తేసంతోషంగా స్వీకరిస్తారు. కాగా అది ప్రజాసంస్థ. ప్రజల హితాన్ని కోరి పనిచేస్తున్నది. ఆంజనేయులుగారు, అడిగించు కోకండానే స్టేటుకాంగ్రెస్కు వెయ్యిరూపాయలు చందా యిచ్చారు. రజాకార్లకి పదివేలరూపాయలు యివ్వడానికి ఆంజనేయులుగారికి ఏమాత్రం మనస్కరించలేదు. ఒకవేళ యివ్వడమేజరిగితే అదే డబ్బు వినియోగించి వాళ్ళుప్రజలను హింసిస్తారు. జరిగేది ఎలాగూ జరగకమానదు. అట్టిసంస్థకు చందాలిచ్చి పాపాన్నికొనితెచ్చుకోవడంకంటే, మానంవహించడం మేలని భావించారు ఆంజనేయులుగారు. నగరంలోని యింటిచుట్టూ, పదిమంది నమ్మకస్తులైన మనుషుల్ని కాపలా పెట్టారు. ఇంటిపైన ముట్టడి జరిగితే, దానిని ఎదుర్కోవడానికి సంసిద్ధపడ్డారు. ఇత్తెహాద్ సంస్థకు ఎట్టిచందా యివ్వలేదు.

ఒకరోజు గడిచింది, రెండవరోజు గడిచింది. మూడవరోజున రజాకార్లుముట్టడికోసం ఎదురుచూచారు. మూడవరోజు కూడా గడిచిపోయింది. ఇంటిపైన ఎట్టిముట్టడి జరగలేదు. నాల్గవరోజు గడిచింది. ఎట్టిసంఘటన జరుగలేదు. అయిదవ రోజు సాయంత్రం రఘునాథపల్లినుంచి ఒకమనిషినచ్చి, రజాకార్లు యింటితాళాయి విరగ్గొట్టి ఒక్క భాగ్యంతప్ప ఇంట్లో ఏమీ తేకపోవడంవల్ల ఆగ్రహించి, ఇంటికి నిష్పంటించారని చెప్పాడు. పెద్దలు గట్టినయిల్లు పరశురామప్రీతి అయినందుకు ఆంజనేయులుగారు ఎంతో చింతించారు. రజాకార్లు ఎంత వరకూ జిల్లాల్లోనే ఘాతుకచర్యలు జరుపుతున్నారో గాని రాజధానీనగరం పైన ఏమాత్రం దృష్టిసారించడంలేదు. రాజధానీనగరంలో పెద్దపెట్టున విధ్వంసకచర్యలు జరిపితే, అవి బయటపడి భారతదేశంలోని ప్రతికలకి ఎక్కగలవని వాళ్ళ భయం. అందువల్ల రాజధానీనగరంలో ఒకటో అరో హత్య గావించడం తప్ప పెద్దపెట్టున ఎట్టిచర్యలు జరపడానికి రజాకార్లు పూనుకోలేదు.

ఇటీవల స్టాండ్ స్టిల్ ఒడంబడికస్థానే, ఒక కొత్త ఒడంబడిక కుదుర్చుకోవడానికై భారత హైదరాబాద్ ప్రభుత్వాలమధ్య జరిగిన సంప్రదింపులు విఫలమైనాయి దీనితో ఖాసింరజ్వీ ఆగ్రహవేషుడైనాడు. హైదరాబాద్ ఒక సర్వస్వతంత్రరాజ్యమనీ, దానికి వ్యతిరేకంగా వేలెత్తిచూపిన వారిచేతులేగాక, ఆ చేతుల్ని అదుపు ఆజ్ఞలలో పెడుతున్న వారిచేతులుకూడా నరికివేయబడగలవని హెచ్చరిక చేశాడు. ఇదివరకే, సంస్థానంలో పూర్తిగా అరాజకత్వం ప్రళయతాం

డవం చేస్తున్నది. ఖాసిం రజ్వీ ఈ ప్రకటనతో విద్వేషానలం సంస్థానమంతటా మిన్నముట్టింది. ఈ విద్వేషానలానికి 'ఇమ్రోజ్' ఉర్దూపత్రికా సంపాదకుడు షోయిబుల్లాఖాన్ ప్రప్రథమంగా గురిఅయినాడు. ఇతను జాతీయవాది. హైదరాబాద్ కి స్వతంత్రప్రతిపత్తి (స్టేటస్) ఎన్నడూ లేదనీ, అది భారతావనిలో తదితర సంస్థానాలవలెనే చేరక తప్పదనీ ఒక సంపాదకీయ వ్యాఖ్యలో ఉద్ఘాటించాడు. మొదటినుంచీ అతను సంస్థానంలో రజాకార్లకు వ్యతిరేకంగా నిలిచి వారి ఘాతుకచర్యల్ని ఖండిస్తూవచ్చాడు. రజాకార్ ఉద్యమానికి అతను పక్కలో ఒక బల్లగా పరిణమించాడు. హైదరాబాద్ ఒక స్వతంత్రరాజ్యమని రజాకార్లు ప్రకటిస్తే, లార్డ్ రీడింగు వైస్రాయిగా ఉన్న కాలంలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఈ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని అంగీకరించలేదనీ, దేశ స్వాతంత్ర్యానంతరం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం నేడు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తున్న భారతప్రభుత్వంనూడా దానిని అంగీకరించజాలదనీ, అతను విస్పష్టపరచాడు. అతని భావాలు రజాకార్లకి కొరకరాని కొయ్యలుగా పరిణమించాయి. అనేకసార్లు ఖాసిం రజ్వీ 'ఇమ్రోజ్' పత్రికద్వారా షోయిబుల్లాఖాన్ వెలువరిస్తున్న భావాల్ని ఖండించాడు. హైదరాబాద్ ప్రభుత్వం ఎన్నో సార్లు పత్రికపై జర్మానాలను విధించింది. ప్రభుత్వం విధించిన జర్మానాలకీగాని, ఖాసిం రజ్వీ బెదిరింపులకీగాని జడవక, అతను తన పత్రికద్వారా సంస్థానానికి ఇతోధిక సేవచేస్తూ వచ్చాడు. ముస్లిం అయివుండినూడా అతను రజాకార్ సంస్థను ఎదిరించడం, ఖాసిం రజ్వీకి మరీ ఆగ్రహకారణమైంది. అతను

రజాకార్లకు వ్యతిరేకంగా వేలెత్తి చూపుతున్నాడు. స్టేటు కాంగ్రెస్ చెప్పచేతుల్లో అతను మెలగుతున్నాడని ఖాసిం రజ్వీ భావించి అతన్ని హత్యగావించవలసిందిగా, రజా కార్లకు రహస్యంగా ఉత్తర్వులు జారీచేశాడని వినికిడి. నిజం విచారిస్తే షోయిబుల్లాఖాన్ కి స్టేటు కాంగ్రెస్ కి ఎట్టిసంబంధం లేదు. కొన్ని కొన్ని విషయాలలో అతను స్టేటు కాంగ్రెస్ ను కూడా తన ప్రతికర్ధ్వారా విమర్శించేవాడు. ముస్లింలీగ్ తాత్కాలికప్రభుత్వంలో చేరకపూర్వం, భారత జాతీయకాంగ్రెస్ ముస్లింప్రతినిధిగా సర్ షఫాత్ అహమ్మద్ ఖాన్ ని ప్రభుత్వంలో చేర్చుకుంది. అతను ప్రభుత్వంలో చేరిన కొలది రోజులకి మతోన్మాదులైన కొందరు లీగ్ సభ్యులు అతన్ని హత్యగావించారు షోయిబుల్లాఖాన్ హత్యకి, ఈ సంఘటన ప్రోత్సాహకారణమైంది. ఒకనాడు షోయిబుల్లాఖాన్ తన ప్రతికాకార్యాలయంలో చాలారాత్రివరకు పనిచేసి, ఇంటికి వెళుతుండగా, రజాకార్లు అతన్ని హత్యగావించారు. అతని కుడిచేతిని నరికేశారు. షోయిబుల్లాఖాన్ హత్యతో, హైదరాబాదు రాజకీయాకాశంనుంచి ఒక మహోజ్వలతార రాలిపోయింది.

ఆ తరువాత రజాకార్లు భారతదేశానికి వ్యతిరేకంగా యుద్ధప్రయత్నాలు పెద్దపెట్టున ప్రారంభించారు. మతోన్మాదులైన ముస్లింలకు ఆయుధాలను విరివిగా పంచిపెట్టారు. 'దాకుల్ ఇస్లాం' ఇత్తెహాదుల కేంద్రకార్యస్థానం, సైనిక విన్యాసాలకి కూడలిస్థానం అయింది. నగరంలోని ఈ కార్యస్థానంలో దివారాత్రులు సైనికవిన్యాసాలుజరగడం ప్రారంభ

మైనాయి. జిల్లాలవారీగా రజాకార్లు పెరేడ్లు జరిపి, సైనిక దుస్తుల్లోవున్న ఇతేహాద్ నాయకుడికి సైనికవందనం చేయడం మొదలెట్టారు. వేలకొలది సంఖ్యలలో, రజాకార్లు జిల్లాల నుంచి నగరానికి వెల్లువగా ప్రవహించనారంభించారు. ఈవిధంగా ఉత్తేజితులైన రజాకార్లు ఒకనాటిరాత్రి నగరానికి దాదాపు ఇరవైమైళ్ళ దూరంలోవున్న బీబీనగర్ పైన జీపులూ, మోటార్ సైకిళ్ళపైన వెళ్ళి ముట్టడి జరిపారు. రాత్రంతా వర్ణించడానికి కూడా అలవికాని ఘాతుకకృత్యాలు జరిపారు. దోపిడీలు జరిపారు, ఇండ్లకునిప్పంటించారు, మానవతుల మానభంగం చేశారు. ఆనాటి రాత్రి రజాకార్లు జరిపిన అమానుషకృత్యాలు చరిత్రలో ఎన్నడూ మనం కనీవినీ ఎరుగం.

20

రాత్రి తొమ్మిదిగంటలైంది. ఇంకా రషీద్ ఇంటికి తిరిగిరాలేదు. ఎన్నడూ ఇంటికిరావడానికి రషీదు ఇంత ఆలస్య చేయలేదు. ఏ పిక్చర్ కైనా వెళ్ళలేదుకదా? బహుశా పిక్చర్ కే వెళ్ళివుంటాడు. అందుకోసమే ఈగోజు ఇంత ఆలస్యమైంది. పిక్చర్ కి వెడితే పదిగంటలకిగాని రాడు. పదిగంటలు అయివుంటుందా? ఇంతకుముందేకదూ, ఎల్లమ్మ ఎనిమిదిన్నర అయిందని చెప్పింది. ఆమె వెళ్ళి మహాలయితే ఒక అరగంట అయివుంటుంది. అంటే తొమ్మిది దాటివుంటుంది. అంటే అతను పిక్చర్ కి వెడితే తిరిగిరావడానికి ఇంకొకగంట వ్యవధివుంది. ఆ గంట ఎల్లాగడపడమో రుక్మిణికి తోచలేదు.

పోనీ, ఈలోపుగా భోజనంచేస్తే? బాగానే వుంటుంది. కొంతసేపైనా గడిచిపోతుంది. రుక్మిణి వాకిలితలుపు గడియవేసి, వంటయింట్లోకి వెళ్ళింది. వంటయిల్లు అంటే ఆ పక్కగది అన్నమాట. ఆ గదిలోకి వెళ్ళి విస్తరివేసు కున్నది. అన్నం వడ్డించుకున్నది. రషీద్ రుక్మిణిదగ్గర భోజనంచెయ్యడు. ప్రతిరోజూ ఉదయం ఆరుగంటలకి వెళ్లి పోతాడు. రాత్రి భోజనంచేసి తొమ్మిదిగంటలకల్లా వస్తాడు. అప్పటికల్లా రోజూ రుక్మిణి భోజనంచేసేస్తుంది. కాని ఆరోజు ఎందుకో తొమ్మిదిగంటలకిలోపుగా భోజనంచేయడానికి రుక్మిణికి మనస్కరించలేదు.

ఎందుకో భోజనం మానేదామనుకుంది. కాని ఎంతకీ రషీదు రాకపోవడంతో కొంత టైమన్నా గడుస్తుందనే ఉద్దేశంతో భోజనంచేయడానికి నిశ్చయించుకుంది. అన్నం వడ్డించుకుని, భోజనానికి కూచుందామనేసరికి, ఏదో అడుగుల చప్పుడు అయింది. వెంటనే లేచి చెయ్యి కడుక్కొని రుక్మిణి వాకిలితలుపు తీసింది. కాని, కనుచూపుమేరలో ఎవ్వరూ కనబడలేదు. రషీదు కనిపించకపోవడంతో ఎందుకో, రుక్మిణి హృదయం అమాంతంగా కృంగిపోయినట్లు నిపించింది. ఏమీతోచక అక్కడే ఆ గుమ్మంలోనే కొంతసేపు నిలబడి పోయింది. గుమ్మంలో ఎంతసేపని నిలబడుతుంది? తలుపు వేసి లోపలికి వెళుదామనుకుంది. కాని ఇంతలోకే రషీద్ వస్తే? భోజనం మధ్యలో లేవవలసివస్తుంది. తలుపు దగ్గరగా వేసివుంచితే? నిజమే, బాగానేవుంటుంది.

తలుపు దగ్గరగా వేసి దుక్కిణి లోపలికి వెళ్ళింది. భోజనానికి కూర్చున్నది. అన్నం అవకాయకలిపి నోట్లో ఒకముద్ద పెట్టుకున్నది. నోరంతా చేదు. దుక్కిణి ముద్ద మింగలేకపోయింది. నోట్లో ముద్ద ఊసేయడం ఇష్టంలేక గ్లాసెడునీళ్ళతో దాన్ని బలవంతంగా మింగింది. ఎందుకో నీళ్ళుకూడా చేదుగానే తోచాయి. ముద్ద చేదుగా ఉండడం వల్ల నీళ్ళుకూడా చేదనిపించాయేమో! ఈసారి విడిగా నీళ్ళు తాగి చూచింది. సందేహం లేదు. నీళ్ళుకూడా చేదుగానే ఉన్నాయి. ఉదయంనించి కుడికన్ను అదురుతున్నది. దానికి తోడు నోరు చేదుగావుంది. ఏదైనా కీడు జరుగదుకదా! తెల్లవారుఝామునవచ్చినకలకీ ఈసంఘటనలకీ ఏమీ సంబంధంలేదుకదా! లేకపోతే తనకు అంతభయంకరమైన కల ఎందుకు రావాలి? తాను కలలో కెవ్వనకేకపెట్టి ఉలికిపడి లేచింది. లేచిలేవడంతోనే రషీద్ని చుట్టేసుకొని గొల్లున ఏడ్చింది. ఆ కేకకీ రషీదుకీకూడా మెలుకువవచ్చింది. అదాటుపాటున తాను అతనిమెడని చుట్టేసుకొని ఏడవడం గమనించి రషీదు మొదట బిత్తిరపోయాడు. ఉత్తిరక్షణంలో కోలుకొని 'దుక్కూ! ఎందుకు ఏడుస్తున్నావని అడిగాడు. 'రషీదుని ఎవరో కత్తితో నరుకుతున్నట్లు. తనకు కలవచ్చిందని తను అతనితో ఎల్లా చెప్పగలుగుతుంది? తను మొదట సమాధాన మేమీ చెప్పలేదు. అతను బుజ్జగించాడు లాలించాడు. 'నా దుక్కువి కిదు! నాకు చెప్పవూ! నీకు ఏమి కల వచ్చిందో' అని బఠేమిలాడాడు. అతను అల్లా బఠేమిలాడు తుంటే తనకు మరీ ఏడవువచ్చింది. అతను ఎంతసేపని బఠేమి

లాడుతాడు ? చివరకి అతనికి విసుగు వేసింది. 'చెప్పవలసినదా?' అని కొద్దిగా నిష్ఠూరానికి దిగాడు. అప్పుడు తనకు ఏదో ఒకటి చెప్పక తప్పింది కాదు. జీవితంలో మొదటిసారిగా 'మా అమ్మ కలలోకి వచ్చింది' అని అబద్ధం చెప్పింది. అబద్ధం చెప్పకూడదని మనస్సు ఒక చెంప పీకినా అబద్ధం చెప్పక తప్పింది కాదు.

చిన్నప్పుడు ఒకసారి తన తల్లి చనిపోయినట్లు రుక్మిణికి కలవచ్చింది నిజంగా కొన్ని రోజులకి తన తల్లి చనిపోయింది. ఆ కలకూడా తెల్లవారుఝామునే వచ్చింది. ఆ రోజున కూడా తాను కెవ్వస కేక వేసి లేచింది. లేచి ఏడ్వడం మొదలెట్టింది. 'ఎందుకు ఏడుస్తున్నా' వని అడిగితే, 'అమ్మ చచ్చిపోయినట్లు కలవచ్చింది' అని చెప్పింది. అప్పుడు తన తల్లి జబ్బుగా ఉంది. 'చచ్చిపోయినట్లు కల వస్తే తప్పక తన తల్లి జబ్బు నయమకాదు' అని అందరూ సంతోషించారు. కాని జబ్బు నయంకాలేదు. రోజురోజుకు మరీ హెచ్చింది. ఒక రోజున తన తల్లి చనిపోయింది. రషీద్ చనిపోడు గదా ఈసారి తన కల నిజం కాకూడదని కిరి కోట్ల దేవుళ్ళకి రుక్మిణి మొక్కుకుంది. తన కలలు నిజం కాకుండా ఎన్నడూ వుండలేదు. అందులో ముఖ్యంగా తెల్లవారుఝామున వచ్చిన కలలు. ఎందుకో రుక్మిణికి తన కల నిజమకాతుందనే అనుమానం వేసింది. అందుకోసమే రషీదు ఆ వృథాయం వెదురుతుండగా 'మీరు ఈరోజు ఎక్కడికీ వెళ్ళవద్దని చెప్పింది. 'ఎందుకని' అని అతడడిగాడు. 'ఈరోజు మంచిరోజు కాదు. మీరు వెళ్ళవద్దు' అన్నది. 'ఈ అనుమానాలన్నీ మీ హిందువులకేగాని, మా తుంకలకి ఏమీ వుండవు' అని

అతను అన్నాడు. 'అయినా, మీరు వెళ్ళడానికి వీలులేదు' అని తను మొండికేసింది. 'మరి సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీకి వెళ్ళకపోతే ఎల్లా?' అని అతను అడిగాడు. 'వెళ్ళకపోతే అంతమునిగిపోయేది ఏమీలే' దని తను సమాధానం చెప్పింది. 'నీవుకూడా ఈరోజు పనికి వెళ్ళవా?' అని అతను అడిగాడు. 'వెళ్ళనని ఆమె జవాబుచెప్పింది. 'వద్దంటే సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీకి వెళ్ళను. పోనీ, నన్ను ఇంటికై నా వెళ్ళ నివ్వ' మని అతను దీనంగా అడిగాడు. 'ఏమిటి ఇంట్లో విశేషం?' అని తను సిగ్గుబిడియనకూడా లేకుండా అడిగింది. 'ఏమీలేదు, మా వాళ్ళంతా ఈ రోజు ఎక్కడికో బంధువుల ఇంటికి వెళుతున్నారు' అన్నాడు. మీరు తప్ప అందరూ వెళుతున్నారా?' అని అడిగింది. 'లేదు వహీదా వెళ్ళడంలేదు' అని ఏ దాషరికం లేకుండా చెప్పాడు.

వహీదా రషీదు చిన్నాయనకూతురు. ఇద్దరికీ సంబంధం నిశ్చయమైంది. ఇంట్లో ఎవ్వరూ లేనిది చూచుకొని, రషీదు వహీదాని ఒంటరిగా కలుసుకొని, ప్రేమకలాపాలు జరుపదలచుకున్నాడు. వహీదా అంటే రషీదుకు ఎంతో యిష్టం వహీదాకూడా తనని ఎంతో ప్రేమిస్తోందని చెబుతాడు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో తను రషీదుని ఇంటికి వెళ్ళనియ్యకుండా ఎల్లా ఆపివేయగలుగుతుంది? నేరుగా ఇంటికి వెళ్ళే పరతువైన తను రషీదుని వదిలింది.

కాని రషీదు వెళ్ళిపోయినప్పటినుంచీ, తనమనస్సులో మనస్సు లేదు. ఏదో ప్రమాదం జరిగితిరుతుండని మనస్సు పడేపడే చెబుతున్నది. మనస్సు చికాకుగా వుండడం వల్ల

తాను ఆరోజు పనికి వెళ్ళలేదు. రషీదుతో తనకు సంబంధం ఏర్పడినప్పటినుంచీ తాను సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీలో పనిచేస్తూనే వుంది. పని చూనేసెయ్యమని తనకు రషీదు ఎన్నిసార్లో చెప్పాడు. కాని తాను మానెయ్యలేదు. ప్రొద్దుగడవడానికి ఏదైనా వ్యాపకం వుండడం అపసరమని భావించి తాను రోజూ సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీకి వెడతూనే వుంది. ఇంతలోకే వాకిలిగుమ్మం తెరిచినట్లు ఏదో అలికిడైంది. చుక్కెణి లేచి వెంటనే చెయ్యికడుక్కుంది. వాకిలి గుమ్మంలోకి వెళ్ళింది. కాని ఎవ్వరూ కనపడలేదు.

ఇంతరాత్రివరకూ రషీదు ఎక్కడికి వెళ్ళినట్లు? పోనీ టైంఅయినా కనుక్కుందామని రెండుఅడుగులు ఎల్లమ్మింటి వేపు వేసింది. ఎల్లమ్మయింట్లో దీక్షమైనా లేదు. భోజనాలు చేసి అందరూ పడుకున్నారేమో! ఎల్లమ్మకొడుకు ఆరుబయట పడుకొని ఉన్నాడు. అతన్ని లేపి 'రషీదుసంగతి కనుక్కోడానికి పంపిద్దామా?' అనుకుంది. వెళ్ళిన యింటివాళ్ళు ఎవ్వరూ తిరిగిరాకపోవడంతో వహీదా ఒంటరిగా వుంటుందని రషీదు తోడుగా వుండిపోలేడుకద! ఏమో, అల్లా జరిగినా జరిగివుండవచ్చు. ఎల్లమ్మకొడుకుని లేపితే, తాను రషీదు కోసం అంతగా ఆందోళనపడడంచూచి అతను ఏమనుకుంటాడో! తనజీవితం ఇదివరకే అందరికీ బట్టబయలు అయింది. ఇరుగుపొరుగుకంతా, తనకూ రషీదుకీ గల సంబంధం తెలుసు. విఫలమైన తను రషీదుకు లొంగిపోవాల్సివచ్చిందని కూడా తెలుసు. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో తనకు రషీదుపైన ప్రేమవున్నట్లు బయటపడితే? తనకు ఎంతో తలవంపులుగా వుంటుంది. ఆ

భావం కలగడంతోనే రుక్మిణి గిరుక్కున వెనక్కు మళ్ళించి. అనాలోచితంగా వాకిలిగుమ్మం చేరుకుంది. తృటికాలం వరకు గుమ్మంలో నిలచి వీధంతా కలయజూచింది. ఎక్కడా ఏఅలికిడి లేదు. వీధంతా సుఖంగా హాయిగా నిద్రపోతున్నది. నిద్రపోనిది తను ఒక్కతే. ప్రశంశానికే లేని ఆరాటం తనని ఒక్కడాన్నే పట్టివేధించటమెందుకు? అది ఒకొకరిఖర్మ!

కొందరు ప్రశంశలలో కష్టాలు అంభవించడానికే పుడతారు. వారిని ఖదివ్యశక్తులుగాడా కష్టాలనుంచి తప్పించి వేయలేవు వారు కష్టాలతోనే పుడతారు. కష్టాలనుధ్యనే పెరిగి పెద్దవారవుతారు. కష్టాలతోనే అంతమొందుతారు. తనుకూడా సరిగా ఈ రైగనుచెందినచునిషే. రుక్మిణి కనుగూపు మేరవరకూ, వీధిని ఒకమాటుకలయజూచింది. రషీదుకనపడక పోవడంతో, అనాలోచితంగా తలుపువేసుకుంది. ఎందుకో ఇంక రషీదు తిరిగిరాడనే అనుమానం కలిగింది. రుక్మిణి నిలువునా కృంగిపోయింది. రజాకార్లు, రషీదుని హత్యచేయ లేదుకదా! ఏమో! కొన్ని రోజులనుంచి, తనను వదిలివేయ మని రషీద్ కి వాళ్ళు ఆకాశరామన్న ఉత్తరాలు వ్రాస్తున్నారు. కాని రషీదు ఆ ఉత్తరాలిని లక్ష్యంచేయడంలేదు. ఉత్తరాలతో పనిజరుగక, ఒకనాడు, ఒక రజాకార్ రషీదుని ఆఫీసుకువచ్చి కలుసుకున్నాడు. తమఉద్యమానికి అయిదు వేలవిరాళం ఫ్యాక్టరీతరఫున యిప్పించమని అడిగాడు రషీదు విరాళం ఇవ్వడానికి నిరాకరించడంతో, అతను ఉగ్గుడై నాడు. రషీదు ఒకహిందూస్త్రీని ఉంచుకున్న సంగతి తనకు తెలుసునని, బెదిరించాడు. తలుస్తే 'ఏంచేస్తా కేమిటి?' అని

రషీదు, ముక్కుకుసూటిగా ఆరజాకార్ ని పశ్చించాడు. 'ఏమి చేస్తామా? ఏమిచేసేదీ ముందుముందు కాని తెలియదు' అని ఆ రజాకార్ రషీద్ కి హెచ్చరికచేశాడు. మీదుమిక్కిలి 'ఆ హిందూస్త్రీ మతం మార్పించి తురకలలోచేర్చు. లేకపోతే, నీప్రాణాలమీదికే నస్తుం'దని రజాకార్, అగ్రహవేశంతో గట్టిగాఅరిచాడు. 'పస్తే, అప్పుడు చూచుకోవచ్చులె'మ్మని రషీదు అతనికి నిర్లక్ష్యంగా సమాధానంచెప్పాడు. 'పదిహేను రోజులలోపుగా నీవు డబ్బుచెల్లించి, ఆ హిందూస్త్రీని తురక లలో కలపకపోతే, నీప్రాణాలు నిలువునా ఎగిరిపోతాయి' అని అతను బెదిరించాడు. రషీద్ ఆబెదిరింపులకి చలించలేదు. కాగా, మొన్నటితో రజాకార్లుపెట్టినగడువుకూడా దాటి పోయింది. ఏమికిడు సంభవిస్తుందో నని రుక్మిణి ఆందోళన పడింది. పది దాటి వుంటుంది. ఇంకా రషీదు రాలేదు. ఉత్త రక్షణంలో రషీద్ తనకళ్ళకి కనపడితే ఎంతబావుంటుంది! అప్పటిమ్మిటుకు తనఆందోళనంతా మునుమాయమైపోతుంది. రషీద్ వెంటనే తిరిగిరావాలని, తిరిగి ఇంకొకసారి రుక్మిణి కి క్లోట్లదేవతల్ని ప్రార్థించింది. కాని ఏదేవతా రుక్మిణికి అడ్డపడలేక. తనక్షణం ఒకయుగంగా గడుస్తున్నది. ఎంతకీ రషీదు తిరిగిరావడంలేదు... .. ఇంక తిరిగి రాడా? ఇంక ఎన్నడూ తనకి కనపడడా? తిరిగి రాకపోతేమానె... .. కనపడకపోతేమానె ఎక్కడో అక్కడ అతను సుగష్టతం గావుంటే. తనకు అంతే చాలు... వహీదాని పెళ్ళిచేసుకొని, అతను సుఖంగావుంటే చాలు... తను ఇంకేమీ కోరుకోడు... ..

ఇప్పుడు రుక్మిణి తనసొట్ట తాను పోసుకుంటున్నది. ఇప్పుడు తనకు ఎవ్వరిసహాయం అఖిరలేదు. ఎవ్వరిసానుభూతీ అవసరంలేదు ఏ విశ్వేరరావులు, రామనాథాలు, రషీదులు తనకు అఖిరలేదు. నిజంవిచారిస్తే నీళ్ళంతా తనకు అన్యాయం చేసినవాళ్ళే. తనజీవితాన్ని ముఃఖిభూయిష్టం చేసినవాళ్ళే. తనని బలవంతంగా రచ్చకీడ్చి, తనబ్రతుకును బండపాలుచేసిన వాళ్ళే. అసలు, తనకీ, ఈరషీదుకీ గల సంబంధం ఏమిటి! నిజం విచారిస్తే ఏమీలేదు. మరి ఎందుకు అతనికోసం ఈరోజున అంతగా ఆదోళనపడడం? అతనిరాకకై అంతగా నిరీక్షించడం? రుక్మిణి తనకీ, రషీదుకీ గల సంబంధాన్ని వితరణదృష్టితో చూడలేకపోయింది. విచక్షణతో పరిశీలించలేకపోయింది. అది దైహికసంబంధమాత్రమేకాదని అలోచించలేకపోయింది. ఆ సంబంధం ఇదమిత్థమని నిర్ణయించుకోలేకపోయింది....

రుక్మిణి రషీదుకి లొంగిపోయినప్పటినించీ, అతనికి రజాకార్లదగ్గరనుంచి ఆకాశరామన్న ఉత్తరాలు వస్తూనే ఉన్నాయి. అప్పట్లో రజాకార్ ఉద్యమంకూడా అంతఉధృతంగా లేదు. నిజంవిచారిస్తే అప్పట్లో, ఇత్తెహాద్ ముసల్మాన్లకి వారి కోశంలో రజాకార్ పదానికి నేటి అర్థం కాదు ఉన్నది. ఇత్తెహాద్ ఉద్యమం రజాకార్ స్వరూపాన్ని దాల్చడం ఈమధ్యనే జరిగింది. అప్పట్లో రజాకార్లు ఉన్నా, వారు తమ మాతృసంస్థకి స్వచ్ఛంద సేవకులుగా వ్యవహరించేవారు. అప్పట్లో సైనికవిన్యాసాలు ఇంకా ప్రారంభంకాలేదు. విధ్వంసకచర్యలు ఇంకా తలెత్తలేదు. ఉద్యమం

ద్విజాతిసిద్ధాంతంవరకు మాత్రమే పరిమితంగా ఉండేది. వివిధమతాలమధ్య విద్వేషాల్ని పురికొల్పడంవరకుమాత్రమే ఇత్తుహాద్ ఉద్యమావధిగా వుండింది. ఆరోజులలో ఇత్తెహాద్ సభ్యులు, రుక్మిణిని తురకలలో కలపవలసిందిగా రషీదుకి హిత వుచెప్పారు. అతన్ని ఇత్తెహాద్ ముసల్మీన్ సంస్థలో చేర వలసిందిగా ఒత్తిడికలుగజేశారు. రుక్మిణిని తురకలలో చేర్చడానికిగాని, తను ఇత్తెహాద్లో చేరడానికిగాని రషీదు అంగీకరించలేదు. కాగా, అతను ద్విజాతిసిద్ధాంతాన్ని ఒప్పుకోలేదు. 'భారతదేశంపై తురకలు దండెత్తి వచ్చినప్పుడు ఏ కొద్దిమందో వచ్చారనీ ఆతరువాత వారు స్థానికులతో సంబంధబాంధవ్యాలు పెంచి, తమసంఖ్యాబలాన్ని హెచ్చించుకున్నారనీ' అతను వాదించాడు. పైగా సిస్టలైన ముస్లిం రక్తం ఎవ్వరిలోనూ ప్రవహించడంలేదనీ, హిందువులరక్తంతో అది సమ్మిశ్రమమై, భారతీయరక్తంగా పరిణామంపొందిందనీ అతను విస్పష్టంగా ప్రకటించాడు. మీదుమిక్కిలి 'నేను హిందువుననీ, ముస్లింననీ చెప్పకోవడానికి ఎవ్వరికీ హక్కులేదనీ, మన భారతీయులమని చెప్పకోవడం మన ధర్మ'మనీ అతను తీవ్రంగా వాదించాడు. ఈ జాతీయభావాలు ఇత్తెహాద్ ముసల్మీన్ సభ్యులకు నచ్చలేదు.

ఇంతలోకే బ్రిటిషుఇండియాలో ప్రత్యక్షచర్య పేరట ముస్లింలీగ్ మతకలహాలు ప్రారంభించింది. ఈ కలహాలు ఇత్తెహాద్ సభ్యులకు సంస్థానంలో విధ్వంసకచర్యలు జరపడానికి ప్రోత్సాహకారణమైనాయి. లీగ్ పాకిస్తాన్ తనధ్యేయంగా ప్రకటించినప్పటినుంచే ఇత్తెహాద్ సభ్యుల ఉధృతం

హెచ్చించి. లీగ్ పత్యక్షచర్యతో ఈ ఉధృతం పరాకాష్ట పొందింది. భారతస్వాతంత్ర్యంలో హైదరాబాదు సంస్థానం సర్వస్వతంత్రరాజ్యంగా కూపాంకుశుడనే కలలు కనడం మొదలుపెట్టారు. ఇత్తెహాద్ సభ్యులు జిన్నాతో సంప్రదిస్తే హైదరాబాదుకు ఒక స్వతంత్రరాజ్యంగా ప్రకటించవలసిందిగా అతను ఇత్తెహాద్ నాయకులను ప్రోత్సహించాడు ఈ మధ్య ఇత్తెహాద్ గుసల్ మీన్ సంస్థ ఖాసిం రజ్వీపుణ్యమా అని, ఒక సైనికసంస్థగా కూపొందింది. దానితో ఇత్తెహాద్ సభ్యులకు సంస్థానంలో పట్టపగ్గాలు లేకుండా పోయినాయి. హిందువులపైగా, జాతీయముస్లింలపైనా కసితీర్చుకోవడం ఆరంభించారు. అందులో ముఖ్యంగా హైదరాబాదు ఒక స్వతంత్రరాజ్యంగా మచడానికి వీలులేదని ప్రకటించినవారు పరమశత్రువులై నారు

రషీదు ఒక హిందూస్త్రీతో కాపరంచేస్తున్నాడు. మీనుమిక్కిలి ఇత్తెహాద్ ఉద్యమాన్ని చిన్నచూపు చూస్తున్నాడు. రాజాకాన్లుతో గొంతచుంది రషీదు క్లాసుమేట్లు కూడా ఉన్నారు. వాళ్ళకి రషీదు, ఇత్తెహాద్ ఉద్యమాన్ని చిన్నచూపుచూడడం కంటకంగా పోయింది. ఏవిధంగానైనా అతనిపై షగ సాధించడానికి సమకట్టారు. ఇత్తెహాద్ సంస్థ సైనికస్వరూపం దాల్చడంలో రజాకాన్లు ప్రతీకారానికి పూనుకున్నారు. హక్మీణిని ముస్లింమతంలో చేర్చవలసిందని కోరుతూ ఆకాశరామన్న ఉత్తరాలు వ్రాయడం మొదలు పెట్టారు. ఆ ఉత్తరాలలో రషీదుకి నయానా, భయానా చెప్పిచూచారు. కాని, రషీదు ఆ ఉత్తరాలనులక్ష్యంచేయలేదు.

ఇత్తైహద్ సంస్థకి విరాళం ఇవ్వకపోతే రుక్మిణి మతం మార్చక పోతే అతన్ని హత్యగా విస్తామని బెదిరించారు దానితో రుక్మిణికి నవనాడులు క్రుంగిపోయినాయి. తనమూలకంగా, రషీదు ప్రాణంమీదికి తెచ్చుకుంటున్నాడని తోచి, రుక్మిణి గిలగిలలాడింది. మీదఃమిక్కిలి రజాకార్లు చెప్పినట్లు చేసితీరుతారని ఎల్లమ్మద్వారా విని, నిలువునా నీరైంది తనకోసం రషీదు ప్రాణాలకి తెగించడం ఆమెకు ఏమాత్రం మనస్కరించలేదు. తనని వదలివేసెయ్యమని రషీదుని అనేకసార్లు ప్రాధేయపడింది. కాని రషీదు ఆమె ప్రార్థనల్ని పెడచెవిని పెట్టాడు. ఇత్తైహద్ సంస్థని దూషించడంమూనివేసి, వాళ్ళ మొహాన ఏదో ఇంతడబ్బుకొట్టి, తననివదలివేసి సుఖపడమని మరీమరీ చెప్పింది. తాను తురకల్లో చేరడమంటేనే, రుక్మిణికి ఎంతోఎబ్బెట్టుగా తోచింది. హైందవమతమంటే ఏమిటో ఆమెకు తెలియదు ముస్లింమతమంటే అంతకన్నా తెలియదు. ఏ మతంలో ఏం విశిష్టత వుందో తెలుసుకోవడానికి ఆమెకు చదువురాదు.

చదువురానివాళ్ళకి అన్నిమతాలూ ఒక్కటే. బాగా చదువుకున్నవాళ్ళకికూడా సర్వమతసారం ఒకటిగానే కనపడుతుంది. ఎటొచ్చీ మిడిమిడిజ్ఞానంకలవాళ్ళకే ఈ మతాల పట్టింపులూ కులాలపట్టింపులూను. హైందవస్త్రీగా వుండి రుక్మిణి ఏంసాధించిందని, మతంమార్చుకొని, ఏదో సాధించతలపెట్టడం? ఎందుకో మతంమార్చుకోవడం ఆమెకి అంత సమంజసంగా తోచలేదు. రుక్మిణి ఏదో బ్రతుకునీడుస్తున్నది. నిజంవిచారిస్తే అదొకబ్రతుకు అనడానికికూడా వీలులేదు.

ఆమెని కుక్కబ్రతుకుకన్నా కనాకష్టం. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో ఆమెకు మతం మార్చుకోవడం ఏహ్యంగానోచింది. ఏమతం తన బ్రతుకుని తీర్చిదిద్దిందీ ? ఒకమతంవదిలి ఇంకొకమతం పుచ్చుకోవడానికి. రషీద్ కూడా ఆమెను ఎన్నడూ మతంమార్చుకొమ్మని బలవంతంచెయ్యలేదు. పైగా మతంమార్చుకోవడం అర్థరహితమైనవిషయమనికూడా అతడనేకసార్లు అభిప్రాయపడ్డాడు. తురకవాడై ఉండినూడా రషీద్ అంతటి న్యాయబుద్ధితో ప్రవర్తించడం రుక్మిణికి ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది. మీనుమిక్కిలి రషీద్ రుక్మిణికోసం తనప్రాణాల్నే బలిపెట్టడానికి సంసిద్ధుడనడం, ఆమెని మరీ ఆశ్చర్యచకితురాలిని చేసింది. తాను అంతటిత్యాగానికిఅనర్హురాలినని, రషీదుతో మరీమరీ చెప్పింది. నహీదాను పెళ్ళిచేసుకొని తననువదిలివేసి సుఖపడమని రషీద్ న అనేకవిధాలుగా ప్రార్థించింది. అతడు ససేమిరా ఒప్పుకోలేదు. తనని వదిలివేయడానికి అంగీకరించలేదు. దానితో రుక్మిణికి మరీ చిరాకైత్తింది

రషీదుని రజాకార్ గండంనించి ఏవిధంగా తప్పించడమూ అని ఆలోచించింది. తను ఏమిచేస్తే అతనిప్రాణాల్ని కాపాడడానికి పీలవుకుంకో చెప్పమని ఒకనాడు ఎల్లమ్మని అడిగింది. రుక్మిణి మతం మార్చుకుంటే రషీదుకుగండంతప్పి సోతుందని ఎల్లమ్మ సలహాయిచ్చింది. రషీదు తననివదిలివేయడానికిఒప్పుకోనప్పుడుతనుమతంమార్చుకోవడమే సమంజసంగా రుక్మిణికికూడా తోచింది. తనబ్రతుకు ఇదివరకే బండలైంది. ఇప్పుడు దాన్ని తీర్చిదిద్దడానికి వీలులేనంతగా తనబ్రతుకు చెడిపోయింది. రుక్మిణికి ఇప్పుడు తనబ్రతుకువిషయంలో ఏచింతా

లేదు. ఆమెకు భూతభవిష్యద్వర్తమానాలు లేవు. ఆమెకు కాలం ఆగిపోయింది. ఇట్టి పరిస్థితుల్లో తను మతంచూర్చుకుంటే ఏ? ఇదివరకే తను అన్ని కులాలవారితో కలిసి మెలిసి భోజనంచేస్తున్నది. రేపు తను తురకలతో కలిసి భోజనంచేస్తే ఏ? మతంచూర్చుకోవడమంటే, తురకలతో కలిసి భోజనంచేయడం మాత్రమేనని ఆమె అనుకుంది. రషీసుని కాపాడడం కోసం తురకలతోనే కాదు, ఎవరితోనైనా కలిసి భోజనంచేయడానికి ఆమె నిశ్చయించింది. మతం చూర్చుకోడానికి ఆమె సంసిద్ధపడింది. ఒకనాడు రషీసు కావడంతోనే తాను మతం చూర్చుకోవడానికి నిశ్చయించుకున్నాననీ, తనకు ముస్లింమతం ఇప్పించవలసిందనీ, దుక్కిణి అతన్ని కోరింది. దానికి అతను గొల్లుమని నవ్వాడు. ఎందుకు నవ్వుతున్నాడో దుక్కిణికి అర్థంకాలేదు. ఎందుకు 'నవ్వుతున్నా' వని అడిగితే 'నేను ముస్లింమతాను. అల్లాంటప్పుడు నీవు మతంచూర్చుకుని ఏమిచేస్తా' వని ఎదురు ప్రశ్నవేశాడు. 'మరి నీవు ఎవరి' వని అడిగితే, 'నేను భారతీయుడను' అని సగర్వంగా చెప్పాడు. భారతీయుడంటే ఏమిటో దుక్కిణికి అర్థంకాలేదు. 'నవ్వుతావు వదిలివేసి, నాకు ముస్లింమతం ఇప్పించడానికి ప్రయత్నించు' మని దుక్కిణి గంభీరంగా చెప్పింది దానికి 'మతం చూర్చుకునేవాళ్ళని చూస్తే నాకు పరమఅసహ్యం' అని అతను అన్నాడు. 'నీకు అసహ్యమైనా నేను మతంచూర్చుకోకతప్ప' దని దుక్కిణి నిక్కచ్చిగా చెప్పింది. 'నీవు మతం చూర్చుకోనంతవరకే నీవంటే నాకు గౌరవం' అని రషీసు విస్పష్టపరచాడు. 'ఏమైనాసరే నేను మతం చూర్చు

కోకతప్ప' దని రుక్మిణి మొండికేసింది. 'అయితే అవశ్యం మార్చుకొ' మ్మని అతను అన్నాడు. అతను సహాయంచేయక పోతే రుక్మిణి మతం ఎల్లామార్చుకుంటుంది? రషీదు ఈవిషయంలో సహాయం చేయడానికి నిరాకరించాడు. దానితో రుక్మిణికి కోపం వచ్చింది. 'ఈరోజునుంచీ, నీవు నాయంటికి రావడానికి వీలులే'దని అతనితో గట్టిగా చెప్పింది. దానికి అతను చిరునవ్వు నవ్వాడు. చిరునవ్వు నవ్వేవాళ్ళతో ఎల్లా వేగడమో రుక్మిణికి తోచిందికాదు. రుక్మిణికి చిరాకెత్తింది. అయినా ఏం చేస్తుంది. తన చిరాకంతా దిగమింగి తనని నదలివేయమని అతన్ని ప్రార్థించింది. రషీదు ఆమె ప్రార్థింపుల్ని పెడచెవిని పెట్టడమే కాకుండా 'ఈ బొందిలో ప్రాణాలుండగా నిన్ను వదల' నని శపథంచేశాడు. 'మరి వహీదా గనో?' అని అడిగింది. 'బద్దరినీ వీలుకుంటా' నని అతను మొండిగా సమాధానంచెప్పాడు. వహీదాసాత్తును తాను అపహరించానని రుక్మిణి ఎన్నోసార్లు అనుకుంది. పోనీ, రషీదుకీ చెప్పకుండా ఎక్కడికైతే నా వెళ్ళిపోతే! నిజమే, చాలా సార్లు అనుకుంది. రషీదు నిన్ను ప్రాణాలై నా దక్కుతాయి. అల్లా అనుకోవడమేగాని, నాను ఎక్కడికి వెళ్ళగలుగుతుంది? ఎల్లమ్మ పుణ్యమా అని తన కీ ఉద్యోగంనొడికింది. ఎల్లమ్మని వదిలి తాను ఒంటరిగా ఏదైనా ఉద్యోగం సంపాదించగలదా? అది అసాధ్యం. తను అలా వెళ్ళిపోవడానికి ఎల్లమ్మ కూడా ఒప్పుకోను. రుక్మిణికి ఏమీ తోచిందికాదు. తాను నిజంగా గొప్పదనదృష్టవంతురాలు. తన దురదృష్టం తనని సమీపించినవారందరికీ కుట్టుకుంటుంది. వారిని పట్టిపీడి

స్తుంది వారి బ్రతుకును దుఃఖభాజనం చేస్తుంది. చివరకి వారి ప్రాణాలమీదికి తెస్తుంది. తనవంటి దురదృష్టజాతకులు ప్రపంచంలో ఇంకొకరు వుండరు ఉండడానికి వీలులేదు కూడా.

పన్నెండు దాటివుంటుంది. రషీదు ఇంకా రాలేదు. సినిమా రెండవఆటకి వెళ్ళినా అతను ఈపాటికి రావలసిందే. మనస్సులో ఈ భావం మెదలడంతోనే అమాంతంగా రుక్మిణికి గుండెదడ ప్రారంభమైంది. ఊణ ఊణానికి అది ఎక్కువ కావడం మొదలెట్టింది. రషీద్ ని ఎవ్వరూ హత్యగావించ లేదుగదా? ఏమో! ఇంక రషీద్ తనకు కనపడదా? ఏమో! ఎందుకో రుక్మిణికి గొంతులో డెమ్మి మింగుడుపడడంలేదు. తనకికూడా కాలం ఆసన్నమైందా? ఏమో! రుక్మిణి కూచున్నది కూచున్నట్లే ఉండిపోయింది. కళ్ళు వాకిలితలుపుకేసి చూస్తున్నాయి. మెదడు పనిచేయడం మానివేసింది. తను స్పృహతప్పి పడిపోవడంలేదు కద ! ఏమో! ఆ వాకిలి గడపలో ఏమి టది? నాగుపాము కాదుకదా! ప్రేమా వతీపేటలోని నాగుపాము తనని వెంటాడి ఇక్కడికి కూడా వచ్చిందా? అదేమిటి? అది పడగేనా? పాము పడగవిప్పి తన కేసే చూస్తున్నది. రుక్మిణిచేతులు అమాంతంగా లేచి పాముకి నమస్కారంచేశాయి. అయినా గడపలోంచి పాము కదలదే! అదేమిటి? పడగ నేలకేసి బాదుకుంటున్నదా? నమస్కారంచేసినా అక్కడినించి కదలదే? తనేమి తప్పు చేసిందని ఈపాము తన వెంటపడుతున్నది? ఇతరులు తనని మోసగిస్తే తను మోసపోయింది. అది తనతప్పా? గంపెడుఆశతో తాను

ప్రేమావతీ పేటలోని తమ ఇంటినించి విశ్వేశ్వరరావుగారి తేచి వచ్చింది. అతను వెళ్ళిచేసుకుంటానని తనని మోసగించాడు. ఇంటినించి కదిలిరావడం తనతప్పా? తప్పేకావచ్చు. కాని ఇప్పుడు ఆ మొరటితప్పని సరిదిద్దుకోవడానికే వీలులేదు. ఆరోజు నాగుపాము కనపడిందంటే కొంత అర్థముంది. తనని తేచిపోకండా అడ్డంగించిందంటే కొంత అర్థముంది. తిరిగి నేను నాగుపాము కనపడడంలో అర్థమేమిటాడన్నట్లు రుక్మిణికి తోచలేదు. ఇంతటితో తనజీవితం పరిసమాప్తమని తనకి చెప్పడానికి వచ్చిందా? అయితే, మరీమంచిది. ఆరోజుగోసమే తను ఎదురుచూస్తున్నది. అయితే, తననికాటువేయదెందుకని? తను నాగుపామున చూచికుడా చూచున్నస్థలంనించి కదలలేదు. నమస్కారంచేస్తున్నచేతులు, ఇంకా నమస్కారంచేస్తూనేఉన్నాయి. ఏదీ? నాగుపాము ఏదీ? గడపలో ఎక్కడా కనపడదే? అప్పుడే అదృశ్యమైపోయిందా? లేక కాటువేయడానికి తనవేపు మళ్ళిందా? ఏమో? రుక్మిణి ఊపిరిబిగబట్టి నాగుపాముకాటుగోసం ఎదురుచూచింది. ఒకనిముషం గడిచింది. రెండునిముషాలు గడిచాయి. ఇంక ఏక్షణానో కాటు వేస్తుంది. మూడు... నాలుగు... అయిదు... ఏదీ, నాగుపాము ఎక్కడా కనపడదే! రుక్మిణి లేచి నాగుపాముగోసం ఇల్లంతా వెతికింది. అది ఎక్కడా కనపడలేదు వెలుపలికి వెళ్ళిపోయివుంటుందా? ఏమో! అది ఇదివరకు ఎవ్వరినీ కరవలేదు. తన వంటిపాపిష్టురాలిని కాటువేయడం అటుంచి, తాకడానికికూడా అది తప్పక వెనుదీస్తుంది. నిజంగా నాగుపాము తనకు కనపడిందా? లేక వట్టిభ్రమా? ఏమో! ప్రేమావతీపేటనించి

ఇంతదూరం తనని వెంటాడివచ్చివుంటుందా? ఏమో? కాని, పాములు వెంటాడి అల్లా రావడం, తాను చిన్నతనంలో విన్నది. వచ్చినా వచ్చేవుంటుంది. ఏమో, అంతా అయోమయం!

రుక్మిణి ఆరాత్రంతా వివిధ ఆలోచనలతో గడిపింది. ఒకొకసారి రషీద్ ఇంటికి తిరిగివచ్చి తలుపుకొట్టినట్లూ, తాను లేచివెళ్ళి తలుపుతీసినట్లూ భ్రమపడ్డది. రషీద్ ఆకారం కళ్ళలో అమాంతంగామెరిసి, ఆవెంటనే అదృశ్యమైనట్లు కూడా రుక్మిణి భ్రమపడ్డది. ఆరాత్రంతా పగటికలలుకంటో, రుక్మిణి, నెత్తిన ఆలోచనలకుంపటితో గడిపింది. కుంపటి రాత్రంతా రాజుకున్నది. కొన్నిసార్లు పొగలు కక్కింది. మరి కొన్నిసార్లు మంటలు ప్రజ్వలింపజేసింది. రుక్మిణి, రాత్రంతా నెత్తిపై ఆలోచనలకుంపటితోనే గడిపింది. కూచున్నచోటు నించి కదలలేదు, మెదలలేదు. కాగా, ఒక్కక్షణంకూడా కన్నుమూయలేదు.

తెల్లవారింది. కరకర ప్రొద్దెక్కింది. రుక్మిణి కూచున్న చోటునించి లేవలేదు. ఇంతలోకే ఎవరో తలుపు దబదబ బాదుతున్నట్లు చప్పుడైంది. అయినా రుక్మిణి కదలలేదు. ఎల్లమ్మ వెలుపలినించి రుక్మిణమ్మగారూ, రుక్మిణమ్మగారూ! అని గట్టిగా అరుస్తున్నది. రుక్మిణి ఆ అరుపులకి విసుగెత్తి లేచింది. వెళ్ళి తలుపుతీసింది. తీసీతియ్యడంతోనే ఎల్లమ్మ “రషీద్ ని రాత్రి రజాకార్లు చంపివేశా” రని చెప్పింది. రుక్మిణి ఉలకలేదు, పలకలేదు. ఎల్లమ్మ మోసుకొచ్చిన దుర్వార్త వింటూ నిలుచున్నది. ఎల్లమ్మ ఇంకా చెప్పుకు

పోతున్నది. ఆతురతగా తనధోరణిలో తానుపడి, రుక్మిణి నిశ్చలవదనం గమనించకండానే చెప్పుకుపోతున్నది. “రాత్రి రెండవఆటకి వహీదా, రషీద్లు కారులో సినిమాకు వెళ్ళారట. సినిమానించి తిరిగివస్తుండగా రజాకార్లు కారుని అడ్డగించారట. కారుఆగడంతోనే వాళ్ళు కారులోంచి రషీదుని చెయిపట్టుకొని వెలుపలికి లాగారట. ఆ లాగడంలో రషీదు కారులోంచి కిందపడ్డాడు. అదే అదనుగా ఎంచి డ్రైవర్ వహీదాని రక్షించే దేశంలో వెంటనే కారు స్టార్టుచేశాడట. కారు వాయువేగంతో ముందుకు సాగిందట. కారువెడుతుండడం చూచి, రజాకార్లు వెనకనించి పిస్తోళ్ళు పేల్చారట. డ్రైవర్ రషీదు ఇంటికి వెళ్ళి వహీదాని దించి, మరికొందరితో కార్లో తిరిగివచ్చేసరికి రషీదుశవం నడివీధిలో పడివున్నదట. కాగా ఒకచెయ్యి సరికివేయబడివుండట!” అని ఎల్లమ్మ ఏకబిగిని రాత్రిదరిగినపిషయాలన్నీ చెప్పి కొంచెం కుదుటపడి రుక్మిణి వేపు పరీక్షగాచూచింది. రుక్మిణి మొహంలో ఆమెకు విచారంగాని, దుఃఖంగాని ఏమీ కనిపించలేదు. ఆమె మొహం నిశ్చలంగా వుండడంచూచి, ఎల్లమ్మ నిలువునా కంపించిపోయింది. రుక్మిణి ఏడ్వకండావుండడం మంచిదికాదని వెంటనే గ్రహించి, ఎల్లమ్మ ఆమె రెండు చెంపలపైన రెండు దెబ్బలు బలంకొద్దీ కొట్టింది. దానితో రుక్మిణికి వెల్లువగా దుఃఖంవచ్చింది. ఏకధారగా ఏడ్వడం మొదలుపెట్టింది. ఎల్లమ్మ రుక్మిణిని ఓదార్చలేదు. చేయిపట్టుకొని రుక్మిణిని ఇంట్లోనించి లాగి, ఇంటికి తాళంవేసి, ఆమెను ఒకరిక్నాలో

కూర్చొబెట్టి, తను షక్కనకూర్చొని ఎక్కడికివెళ్ళాల్సిందీ రిక్నావాడితో చెప్పింది. రిక్నా పోనివ్వమంది.

రిక్నా కదిలింది. దారిపొడుగునా రుక్మిణి మానంగా ఏడుస్తోనే ఉంది. రిక్నాలో ఎల్లమ్మ రుక్మిణితో ఏమీ మాట్లాడలేదు... ..రిక్నా ముందుకు సాగుతూనే వుంది... ఒకవీధిదాటి, ఇంకొకవీధికి వెడుతూనే వుంది... ..చివరికి రషీదుయింటిని చేరుకుంది. అక్కడ సిగరెట్ ఫ్యాక్టరీ కూలీ లంతా గుమిగూడి ఉన్నారు. జనం, ఇసుకవేసినా రాలకుండా ఉన్నారు. ఎక్కడా చడీచప్పుడూ లేదు. ఇంతలోకే ఎవరో ఇంట్లోంచి వెలుపలికి వచ్చి, రాత్రికిరాత్రే రషీదు శవాన్ని భూస్థాపితం చేయడం జరిగిందని చెప్పాడు. దానితో ఒక సమూహం కదిలింది. కూలీలు ఎవరియిండ్లకువాళ్ళు వెళ్ళడం మొదలెట్టారు. పోలీసులు రాత్రికిరాత్రే, శవాన్ని భూస్థాపితం చేయవలసిందిగా బలవంతపెట్టారని యిండ్లకి తిరిగివెడుతున్న కూలీలు తమలోతాము చెప్పుకోవడం ఎల్లమ్మకు వినపడింది. ఎల్లమ్మ రుక్మిణిని చెయ్యిపట్టుకొని, జనసమూహంలోంచి వెలుపలికి లాక్కొచ్చింది. ఇంటికి రిక్నా మాట్లాడి అందులో రుక్మిణినెక్కించి, తాను షక్కనకూచుంది. రిక్నా కదిలింది. వీధులతరువాత వీధులు దాటింది. చివరకి రుక్మిణి యింటికి వచ్చి, ఆమెనీ ఎల్లమ్మనీ దించింది. రుక్మిణిని ఇంట్లో దిగబెట్టి ఎల్లమ్మ తన ఇంట్లోకి వెళ్ళిపోయింది. రుక్మిణి ఇంట్లోకివెళ్ళి తిరిగి ఏడ్వడం మొదలెట్టింది. ఎంతసేపు ఏడ్చిందో ఆమెకే తెలియదు. ఏడ్చి ఏడ్చి కళ్ళు జ్యోతులైపోయినాయి.

ఏవిధంగా కూర్చున్నది ఆవిధంగానే కూర్చుండిపోయింది. ఏడుస్తూనే ఉండిపోయింది. కాలచక్రం తిరుగుతూనే వుంది.

మధ్యాహ్నమైంది — ఒకటి... రెండు... మూడు... నాలుగు... నాలుగుగంటలైంది. దుఃఖంలోవున్న మనిషిని, ఓదార్చడానికి పోతే, యరీ దుఃఖపడుతుందని ఎల్లమ్మ ఆరోజున రుక్మిణి ఇంటిచాయలకే వెళ్ళలేదు. నాలుగుగంటలకి, రఘుబావని చూడాలనే భావం రుక్మిణి మొదడులో మెరుపులాగా మెరిసింది రఘుబావని చూడాలి... ..రఘుబావని చూడాలి... .. వేంకటరామయ్యచూమకి నమస్కారం చెయ్యాలి... .. అల్లరి రమణతో మాట్లాడాలి—ఈభావం కలగడంతోనే రుక్మిణి దిగ్గుస తేచింది. కొంగుతో కళ్ళు తుడుచుకున్నది... .. కావల్సినడబ్బు తీసుకున్నది... ఇంటికి తాళంవేసింది... రుక్మిణి తనభావావేశంలో తను పతిత ననే సంగతే మరిచింది. తనకు ఏ ఇంట్లోకికూడా వెళ్ళడానికి అర్హత లేదన్నసంగతి విస్మరించింది... .. రుక్మిణికి ఏదో గొప్ప విపత్తు సంభవించడంతోనే తనవాళ్ళు జ్ఞాపకంవచ్చారు. తనని గాఢంగా ప్రేమించిన తనతల్లి లేదు. తనకీ తనతండ్రికీ మధ్య ఎట్టిప్రేమానురాగాలూ లేవు. తల్లితరువాత రఘుని ప్రేమించింది. వేంకటరామయ్య చూమని పూజించింది. అల్లరి రమణని, తనలోని ఒకభాగంగా భావించింది. తనకీ రఘుబావకీ ఈడు కుదిరితే, తను రఘుబావని పెళ్ళిచేసుకొని వుండేది. ఇప్పుడు తనలో ఒకభాగమైన రమణ రఘుబావని పెళ్ళిచేసుకొనివుంటుంది. రమణకి పెళ్ళికాలేదన్నసంగతి ఆ అమాయక హృదయానికి తెలియదు. రఘుబావ పద్మ

అనే అమ్మాయిని పెళ్ళిచేసుకున్నసంగతి తెలియదు. చివరికి వేంకటరామయ్యమామ చనిపోయినాడన్నసంగతికూడా తెలియదు. ఆ అమాయకహృదయం భయంకరవిపత్తులో సానుభూతిని ఆశించింది. తనకు సన్నిహితులైనవారి జాలి కరుణల నాశించి, నెర్రెఆవేశంలో ఇంటినించి బయల్దేరింది. వేంకటరామయ్యమామ ఎక్కడో ఫీలుఖానాలో వుంటున్నాడని ఎన్నడో విన్నది. ఈమాత్రం సమాచారాన్ని ఆధారం చేసుకుని ఇంటినించి రిక్నా మాట్లాడుకొని ఫీలుఖానాకు బయల్దేరింది. రిక్నా ఎంతవేగంగా వెడుతున్నా రుక్మిణికి నెమ్మదిగానే వెడుతున్నట్లు తోచింది. సైకిల్ రిక్నావాడిని తొందరగా తొక్కమని మరీమరీ త్వరపెట్టింది. గాలిమీద ఎగురుతో రిక్నావాడు ఫీలుఖానాకి చేరుకున్నాడు. ఫీలుఖానాకి చేరుకోవడంతోనే రుక్మిణి రిక్నాదిగి ఎదురుగా వస్తున్న ఒక పెద్దమనిషిని వేంకటరామయ్యగారు ఎక్కడవుంటారని అడిగింది. ఆ పెద్దమనిషి రుక్మిణిని ఎగాదిగా చూచి “ఆరు ఏడు సంవత్సరాలక్రితం చనిపోయినమనిషి, ఇప్పుడు ఎక్కడ వుంటా” డని రుక్మిణిని ఎదురుప్రశ్న వేశాడు. ఆవార్త విని రుక్మిణిహృదయం నిలువునా కృంగిపోయింది. కాస్త తేరుకొని “వారికుమారుడు రఘు ఎక్కడ వుంటాడో మీకు తెలుసునా?” అని అడిగింది. “కొంతకాలం పాటు ఈవీధిలోనే ఉండేవాడు. ఆతరువాత పెళ్ళిచేసుకొని, ఇంకేదోవీధికి వెళ్ళిపోయాడు” అని ఆ పెద్దమనిషి రుక్మిణి అడిగినప్రశ్నకు సమాధానంచెప్పాడు. ఆతరువాత తనదారిని తాను వెళ్ళాడు. రఘుబావ ఎక్కడవుంటాడో రుక్మిణికి

అంతుచిక్కలేదు. ఆవీధిలో ఎవ్వరిని అడిగినా లాభంలేక పోయింది. ఆమె తిరిగి రిక్నా ఎక్కింది. “ఎక్కడికని” రిక్నా వాడు అడిగాడు. “నీయిష్టమొచ్చినచోటుకి పోనివ్వ”మని ఆమె సమాధానంచెప్పింది. “ఎక్కడై నా దారిలో రఘుబావ తనకు కనపడుతాడేమో”నని ఆమెఆశ. రిక్నా వాడవాడలూ తిరిగింది, వీధివీధులూ తిరిగింది. ఎక్కడా రఘుబావ రుక్మిణికి కనపడలేదు రఘుబావ కనపడకపోయినా, చివరకి తనకు పరిచితమైనమొహాలుకూడా కనపడలేదు. రిక్నావాడికి తిరిగి తిరిగి విసుగువేసింది. ఓపికఉన్నంతవరకూ రుక్మిణిని తీర్చాడు. చివరకి వాడు అలిసి ‘ఇంక ఎక్కడికీ వెళ్ళలేనమ్మా’ అని చెప్పాడు. అయితే ఇంటికీ తీసుకువెళ్ళమని రుక్మిణి చెప్పింది. రిక్నా యింటిమొహంపట్టింది అప్పటికే రాత్రి తొమ్మిది గంటలు దాటింది. వీధుల్లోకొట్లన్నీ మూస్తున్నాయి. ఒక్కొక్క వీధి దాటుతూ నెమ్మదిగా రిక్నా రుక్మిణియిల్లు చేరుకున్నది. రుక్మిణి రిక్నా దిగి రిక్నావాడిచేతిలో పదిరూపాయలనోటు పెట్టింది. మహాఎక్కువైతే, రెండు మూడు రూపాయలు యిస్తుం దనుకున్నాడు. రుక్మిణి పదిరూపాయలనోటు ఇవ్వడంతో, వాడు తనకళ్ళని తానే నమ్మలేకపోయాడు. రుక్మిణి పదిరూపాయలు యిచ్చినట్లు వాడికి నమ్మకం కుదరలేదు. ‘చిల్లరలేదమ్మా’ అని అన్నాడు. ‘అక్కరలే’దని రుక్మిణి సమాధానంచెప్పింది. రిక్నావాడు తన చెవులనుతానే నమ్మలేక, ఇంక అట్టే ఆలస్యంచేస్తే, డబ్బు అడుగుతుందేమోనని భయంవేసి, డబ్బు జేబులో వేసుకొని, రిక్నా చరచరా నడిపించుకొని వెళ్ళాడు. రుక్మిణి యింటికి తిరిగి తీసింది.

తలుపు తెరచి లోపలికి వెళ్లింది. లోపలినించి తలుపు వేసుకుంది. దీపం వెలిగించలేదు. చీకట్లు చీలుస్తూ లోపలికి వెళ్ళింది. చివరకి కటికి చీకట్లలో కూరుకొనిపోయింది.

21

సంస్థానంలో రజాకార్ల దురాగతాలు మిన్ను ముట్టాయి. దోపిడీలు, లూటీలు, గృహదహనాలు, హత్యలు, మానభంగాలు విచ్చలవిడిగా జరుగ సాగాయి. ఈ దురాగతాల్ని సహించలేక మీర్ లాయఖ్ ఆలీ మంత్రి వర్గంలోని యిద్దరు హిందూసభ్యులు తమపదవులకు రాజీనామాచెచ్చారు. సంస్థానమంతా ప్రజల హాహాకారాలతో ప్రతిధ్వనించింది. సంస్థానప్రజాఘోష ఆసేతుహిమాచలం వరకు మారుమోగింది. సంస్థానప్రజలు దర్భరమైనకష్టాల్ని అనుభవిస్తూ, అతిదీనంగా ఫిల్లీపై న తమ చూపుల్ని కేంద్రీకరించారు. మానగా భారతప్రభుత్వసహాయాన్నీ, కరుణనీ, జాలినీ అభ్యర్థించారు. ఇంతలోకే ఇత్తెహాదుల్ ముసల్ మీన్ సంస్థ అధ్యక్షుడు ఖాసి రజ్వీ 'నేనే రాజును' అని ఒక ప్రకటన చేశాడు. దానితో ఇత్తెహాదుల్ ముసల్ మీన్ సంస్థపై ఆశలు పెట్టుకున్న నిజాం నిలువునా కృంగిపోయినాడు. పాముకు పాలుపోసి పెంచాడు. అది పెద్దదై నిజాంనే కాటు వేసింది. నిజాం హతాశుడై కింగ్ డొమిన్యంతావిమూఢుడైనాడు. ప్రవాహంలో పూచికపుల్లలకి మల్లే, అతనికి జిన్నా, చర్చిల్ లు దొరికారు. ఉభయులపై ఆశలు పెట్టుకున్నాడు. నిజాం

హైదరాబాదు అభియోగాన్ని ఐక్యరాజ్యసమితిలో ప్రవేశ పెట్టడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. ఈవిషయంలో పాకిస్తాన్ సలహా తీసుకున్నాడు. పాకిస్తాన్ హైదరాబాదు అభియోగాన్ని ఐక్యరాజ్యసమితిలో ప్రవేశ పెట్టడాన్ని ప్రోత్సహించింది. మొయిన్ నవాజుజంగ్ నాయకత్వంలో ఒక రాయబారవర్గం ఏర్పాటుచేయబడింది. ఇతను చేతికందిన డబ్బు తీసుకొని, హైదరాబాదు అభియోగాన్ని ఐక్యరాజ్యసమితిలో ప్రవేశ పెట్టడానికై కరాచీమీదుగా స్వారిచేకు ఒక విమానంలో బయల్దేరి వెళ్ళాడు. ఈమధ్యనే మీర్ లాయఖ్ ఆలీ, మగణశయ్యపై వున్న జిన్నాను కలుసుకొని హైదరాబాదువిషయంలో అతన్ని సంప్రదించివచ్చాడు ఈ మధ్య భారతప్రభుత్వం హైదరాబాదుపై ముట్టడి జరుపుతుందనే వదంతులు, సంస్థానమంతటా వ్యాపించాయి. సంస్థాన ప్రజలు, ఆ సుఖుడియంకోసం తదేకదీక్షగా నిరీక్షిస్తున్నారు. భారతప్రభుత్వం హైదరాబాదుపై ముట్టడి జరపడమే తటస్థిస్తే హైదరాబాద్ పదిహేనురోజులనించి మూడుమాసాలవరకు భారత సేనలకు వ్యతిరేకంగా నిలదొక్కుకొని పోరాడే పక్షంలో పాకిస్థాన్ సహాయంచేస్తుందని, జిన్నా మీర్ లాయఖ్ ఆలీకి వాగ్దానంచేసినట్లు వినికిడి. జిన్నా యిచ్చిన హామీతో, నిజాన్యాయుద్ధానికి సమాయత్త పడడం ప్రారంభించాడు. సేనల్ని సమీకరించాడు. అరబ్బులనీ, రోహిలాలనీ యుద్ధానికి సంసిద్ధంచేశాడు.

1948 సెప్టెంబర్ 11 న తేదీన జిన్నా మరణించాడు

సెప్టెంబర్ 13 వ తేదీన రజాకార్ల పాపంపండింది. ఆనాడు భారతసేనలు లెఫ్టినెంట్ జనరల్ మహారాజశ్రీ రాజేంద్రసింగ్ పర్యవేక్షణక్రింద, మూడువేపులనించి సంస్థానంపైన ముట్టడిజరిపాయి. ఈ పోలీసుచర్యకి మేజర్ జనరల్ జె. ఎస్. చౌదరీ నాయకత్వం వహించారు. భారతసేనలు క్రమపద్ధతిని మూడువేపులనించి సంస్థానరాజధానీనగరంపైకి పురోగమించాయి. ఒక్క నల్దుర్గులోతప్ప ఎక్కడా, ఎట్టి ప్రతిఘటనా లేదు. పోలీసుచర్య ప్రారంభంకావడంతోనే రాజధానీనగరంలో వీధులు నిర్మానుష్యమైనాయి. వీధుల్లో రజాకార్ల పెరేడ్లు ఆగిపోయినాయి. ఏదో కృత్రిమమైన నిశ్శబ్దత నగరాన్ని ఆవరించింది మతకలహాల భీతివల్ల నగరంలో జన సంచారం తగ్గింది. అస్తమానం ప్రజలు తలుపులువేసుకొని ఇంట్లోనే వుండిపోవడం మొదలుపెట్టారు. యెక్కడా యెలాటి ప్రతిఘటనా లేకపోవడం భారతసేనలకి ఆశ్చర్యాన్ని కలుగజేసింది. రజాకార్ల ప్రగల్భాలు యేమైనాయని భారతసైనికులు ఆశ్చర్యచకితులైనారు. యెక్కడో కొందరు రజాకార్ యువకులు నిరాయుధులుగా రణరంగానికి వెళ్ళి 'అల్లాహ్ అక్బర్' అని నినాదాలుచేస్తూ టాంకుల ముందు పడుకున్నట్లు వినికిడి. భారత సైనికులు వారికి వ్యతిరేకంగా యెట్టిచర్య తీసుకోకుండా వారినిఅరెస్టుచేసి, పోలీసుచర్యానంతరం వారిని వదిలివేసినట్లు తెలిసింది. పోలీసుచర్య ప్రారంభంకావడంతోనే ముస్లింలు వేలకొలది సంఖ్యలో రోజూ రాజధానీ నగరానికి వెల్లువగా ప్రవహించడం మొదలెట్టారు. యెక్కడా అనవసరంగా యెట్టి రక్తపాతంజరగలేదు.

భారతసేనలు క్రమపద్ధతిని సాధ్యమైనంతవరకు రక్త పాతాన్ని తప్పించివేస్తూ, రాజధానీనగరంవేపు పురోగమిస్తూ వచ్చాయి. ఈమధ్య లెఫ్టినెంట్ జనరల్ మహారాజశ్రీ రాజేంద్రసింగ్ హైదరాబాదుసేనలకి ఆయుధాల్ని విసర్జించవలసిందిగా హెచ్చరికచేస్తూ ఒక బ్రాడ్ కాస్ట్ చేశాడు. భారతసేనలు హైదరాబాదునగరానికి 50 మైళ్ళ దూరంలో వుండగా హైదరాబాదు సర్వసేనాని జనరల్ ఎల్. ఇద్రూస్ లొంగిపోవడం మంచిదని నిజాంకు హితవు చెప్పాడు. ఈ హితవుననుసరించి, నిజాం సెప్టెంబర్ 17 వ తేదీ ఉదయం హైదరాబాదుసేనలు లొంగిపోయినట్లు ప్రకటించాడు. ఈవార్త విని ఖాసిం రజ్వీ వెంటనే మీర్ లాయఖ్ ఆలీదగ్గరికి పరుగెత్తాడు. సంగతిసందర్భాలు తెలుసుకొని, మధ్యాహ్నం ధక్కన్ రేడియోలో తను తలపెట్టినపని విఫలంపొందిందని వాపోయాడు. ముస్లింలను ప్రశాంతంగా వుండవలసిందిగా హెచ్చరికచేశాడు. ఆరోజున సాయంత్రం 5 గంటలకు నిజాంప్రభువు ధక్కన్ రేడియోనుంచి బ్రాడ్ కాస్ట్ చేస్తూ ఇటీవల జరిగిన మరాఠతాలకన్నిటికి రజాకార్లు మాత్రమే బాధ్యులనీ, తను యెంతచెప్పినా వారు తమదురాగతాల్ని మానలేదనీ, హైదరాబాదుసేనలు భారతసేనలకు లొంగిపోయినాయనీ, ప్రజల్ని ప్రశాంతంగా ఉండవలసిందనీ చెప్పాడు.

భారతప్రధాని పండిట్ నెహ్రూ ఢిల్లీలోని ఆల్ ఇండియా రేడియోలో సెప్టెంబర్ 18 వ తేదీన మాట్లాడుతూ భారత దేశం అన్నిమతాలవారినీ సమంగా చూస్తుందనీ, మతం

వ్యక్తిగతమైనదనీ, దానికి రాజకీయాలకూ యెట్టి సంబంధం ఉండకూడదనీ, భారతసేనలు హైదరాబాదులో శాంతిని నెలకొల్పడమే తమప్రధానాశయంగా పెట్టుకొని పనిచేస్తాయనీ ప్రకటించారు. మేజర్ జనరల్ చౌదరీ సెప్టెంబర్ 19 వ తేదీన హైదరాబాదు రేడియోలో మాట్లాడుతూ శాంతిని నెలకొల్పడంలో భారతసేనలకి తోడ్పడవలసిందిగా ప్రజల్ని అభ్యర్థించారు. సెప్టెంబర్ 18 వ తేదీ సాయంత్రం భారత సేనలు హైదరాబాదునగరంలో ప్రవేశించాయి. ఆనాడు ప్రజల ఉత్సాహాతిశయాలకు యెట్టి అవధులు లేవు. ఉభయ నగరాలలో ప్రజలు బారులుతీరి నిలబడి భారతసేనలకి ఘనమైన స్వాగతం ఇచ్చారు. భారతసేనలపైన పుష్పవర్షం కురిపించారు. స్త్రీలు బంగళాలపైన నిలబడి పైనించి భారతసైనికులపైన పుష్పాలు చల్లారు; మంగళహారతులు ఇచ్చారు. ఆనాడు హైదరాబాదుసంస్థానం గొప్ప పండుగచేసుకున్నది. ఇండ్లకు మామిడితోరణాలు కట్టారు. వాకిళ్ళలో పెద్దపెద్ద ముగ్గులు వేశారు. భారత సైనికులతోపాటు స్టేటుకాంగ్రెస్ నాయకులు సరిహద్దులనుంచి రాజధానీనగరానికి విచ్చేశారు. తమ ప్రియనాయకుల్ని చూడడంతోనే ప్రజల సంతోషాతిశయాలు గట్లుదాటి వెల్లువగా ప్రవహించాయి. ప్రజలు ఐక్యకంఠంతో స్టేటుకాంగ్రెస్ కీ జై! భారతమాతకు జై! మహాత్మా గాంధీకీ జై! పండిత నెహ్రూకీ జై! సర్దార్ పటేల్ కీ జై! అని జయజయధ్వానాలుచేస్తూ, భారతసేనలకీ స్టేటుకాంగ్రెస్ నాయకులకీ అఖండస్వాగతమిచ్చారు. మేజర్ జనరల్ చౌదరీనీ, స్టేటుకాంగ్రెస్ నాయకుల్నీ పుష్పమాలాలా

కృతులను చేశారు. ఆనాడు హైదరాబాదు దాస్యశృంఖలాలు భారతప్రభుత్వంపుణ్యమా అని పటాపంచలై నాయి. లోక కంటకుడైన ఖాసిరజ్వీలరెస్టుతో ప్రజలుఆనాడు సంస్థానంలో ప్రప్రథమంగా స్వతంత్ర స్వేచ్ఛాచాయువులు పీల్చారు. ఎట్టి విచారంతేకుండా ఆనాటిరాత్రి కంటినిండా నిద్రపోయినారు.

22

పద్మకి తొమ్మిదిమాసాలు నిండాయి. రమణ సహాయంతో సుఖప్రసవమైంది. అప్పటికి రమణ నర్సింగ్ కోర్సు పూర్తిఅయింది. పద్మకి కూతురు పుట్టింది. గర్భభారణ వల్ల పద్మ కాలేజీచదువు మానుకోవాల్సివచ్చింది. రఘు ఎల్. ఎల్ బి. ఫైనల్ చదువుతున్నాడు. ఆడపిల్ల పుడుతుందని తనూ, లేదు మొగపిల్లవాడు పుడుతాడని పద్మా లోగడ వాదించుకున్నారు. చివరకి రఘు జోస్యమే నిజమైంది. మనుమరాలు పుట్టడంతో ఆంజనేయులుగారి సంతోషానికి మేర లేదు. పెద్దపెట్టున 21వ రోజుకై సన్నాహాలు జరపడం మొదలుపెట్టారు. తెచ్చిన చీరెలకు రవికగుడ్డలకి లెక్కలేదు. ఆనాడు చేయించిన పిండివంటలకు అంతాపాంతా లేదు. అల్లుడికి రెండు ఉలెచీసూట్లు కుట్టించారు. మనుమరాలికోసం ప్రత్యేకంగా శ్రద్ధతీసుకొని మెడలోకి ఒక కొత్త నమూనాలో బంగారుగొలుసూ, కాళ్ళకి చేతులకి బంగారు కడియాలూ, రెండుచేతులకు ఉంగరాలూ చేయించారు. గొలుసులోకి పచ్చరాళ్ళపతకం ఒకటి చేయించారు. ఉళ్ళనించి ఇదివరకే బంధువులు వచ్చి ఇంటినిండా దిగారు. వాళ్ళు వాళ్ళ వాళ్ళ

హోదాలనుబట్టి రఘు, పద్మలకీ, • కూతురికీ కట్నాలు
తెచ్చారు. సాయంత్రం అమ్మాయిని తొట్టితో వేశారు.
నామకరణమహోత్సవానికి రమణ, సుమన్, ఆయెషాలు
వచ్చారు. ఆంజనేయులుగారు కూతురుకీ, అల్లుడికీ కట్నాలు
చదివించారు. తదితర బంధువులంతా కానుక లిచ్చారు.
ఆంజనేయులుగారు రమణ, సుమన్, ఆయెషాలకు చాలా ఖరీ
దైన చీరలు పెట్టారు. వెంటనే కొత్త బట్టలు ధరించవలసిం
దిగా కూతురునీ, అల్లుడినీ బలవంతంచేశారు. రమణ, సుమన్
ఆయెషాలు కొత్తచీరలు కట్టుకొనేవరకూ అతను ఒకపట్నాన
వదలలేదు. రంగురంగుల చీరలతో, రంగురంగుల దుస్తులతో
ఇల్లంతా కలకలలాడుతున్నది. ఇంతలోకే నామకరణోత్సవం
ప్రారంభమయింది. అమ్మాయికి ఎవరికి తోచిన పేరు వాళ్ళు
సూచిస్తున్నారు. పేర్లుసూచించడంలో ఒకరితో ఒకరు పోటీ
పడుతున్నారు. ఆంజనేయులుగారికి అందులో ఏపేరూ నచ్చ
లేదు. ఉష, ఇందు, సీత, సావిత్రి మొదలైనపేర్లు సూచించ
బడుతున్నాయి. కాని ఆంజనేయులుగారికి ఒక్కటి నచ్చడం
లేదు. పోలీసుచర్యద్వారా లోకకళ్యాణం జరిగింది.
హైద్రాబాద్ సేనలు లొంగిపోయిననాడే అమ్మాయి
పుట్టింది. ఆనాడు హైద్రాబాదు గొప్ప పరివర్తన పొందింది.
ఈ పరివర్తనను సూచించేదిగా ఏదైనా పేరుంటే బాగుండునని
అతనికితోచింది. తన మనోగతభావాన్ని రమణని విడిగాపిల్చి
చెప్పారు. రమణ ఆలోచించింది. లోకకళ్యాణంజరిగిన
రోజున పుట్టింది కనుక 'కళ్యాణి' అని పేరు పెడితే ఎల్లావుం
టుందని, రమణ ఆంజనేయులుగారిని అడిగింది. ఓ,

భేషుగ్గా వుంటుందని 'అంజనేయులు గారు సమాధానం చెప్పారు. 'నీవే పేరుపెట్టు' మని రమణని కోరారు. పేరుపెట్టడానికి రమణ అంగీకరించింది. డేయలదగ్గరికి వెళ్ళింది. అమ్మాయిని కళ్యాణి అనే పేరుతో పిలిచింది. కళ్యాణి ఆధ్వనికి కండ్లు తెరిచింది. రమణ సంతోషంతో కళ్యాణిని ఎత్తుకుంది. కళ్యాణిని ముద్దు పెట్టుకుంటూ, డ్రాయింగ్ రూమ్ లోకి వెళ్ళింది. అక్కడ రఘుబావ కూచునిఉన్నాడు. కళ్యాణిని రఘుబావకి అందివ్వాలని ఆమె ఉబలాటం. సుమన్, ఆయెషాలు ఆమెను అనుసరించారు. పద్మకూడా నెమ్మదిగా కూర్చున్నచోటునుంచి లేచి, వాళ్ళ వెనకాల డ్రాయింగు రూమువేపు నడిచింది. రమణ డ్రాయింగ్ రూముని సమీపించింది. ఆయెషా డ్రాయింగ్ రూముకర్టెన్ ను పక్కకు తొలగించింది. ఎదురుగా రఘు కూర్చునిఉన్నాడు. అతనిదృష్టి రమణపై న పడింది. ఆమెచేతుల్లో కళ్యాణి—

రఘుకి వెంటనే ఆనాడు ప్రేమావతీపేటలో నాతొయణ రావుగారు జిల్లానుంచి తిరిగివచ్చిన తరువాత కనపడిన రమణ కళ్ళల్లో జిగేలున మెరిసింది. రమణ ఎర్రని సిల్కు షీట్ లంగా వేసుకుంది. ఎర్రని పట్టుజాకెట్ తొడుక్కుంది. ఉల్లిపొరలాంటి ఎర్రనివోణీవేసుకుంది. అందాలను మోలికిస్తూ తనని సమీపిస్తానని చీకటిచేతుల్లో కళ్యాణి. అలనాటిదృశ్యం తిరిగి రఘుకళ్ళల్లో ఒక చిన్నిమార్పుతో ప్రత్యక్షమైంది. ఆనాడు చేతుల్లో కళ్యాణి లేదు, ఈనాడు ఉంది. భేదం అంతే. రఘుకి ఆ

క్షణంలో తను పద్మని పెళ్ళిచేసుకున్నాననేజ్ఞానం అంతరించింది. రమణనే పెళ్ళిచేసుకున్నట్లు తోచింది. తనభార్య తనకు తన కూతుర్ని అందివ్వడానికి వచ్చినట్లు తోచింది. ఉద్రేకంతో రఘుకింది పెదవి వణికింది. మొహం ఎరబారింది. రఘుకుడి చెయ్యి అమాంతంగా తనకుడి చెంపపైన వున్న మచ్చమీదికి వెళ్ళింది. చేతిమునివేళ్ళు మచ్చని మృదువుగా స్పృశిస్తున్నాయి. తదేకదీక్షగా అతను రమణకళ్ళల్లోకి చూడడం మొదలెట్టాడు. రమణ మొహంపై నించి చూపులు తొలగించకండా, తత్తరపాటుతో సోఫాలోంచి లేచాడు. ఒక అడుగు ముందుకు వేశాడు. చూపులు తొలగించకుండా, కల్యాణిని అందుకోవడానికి సమాయత్తపడ్డాడు. రమణ రఘుఉద్రేకాన్ని గ్రహించింది. తత్తరపాటును పరిశీలించింది. ఒక తృటిలో ఆలోచించింది. కొంపతీసి రఘుబావ, తను రమణ అని తెలిసికూడా తన్నే అతని భార్యగా ఊహించుకోవడం లేదు కదా! తననే బాహుళ్యం చేసుకొని, తనకే కల్యాణి పుట్టినట్లు పగటి కలలు కనడం లేదు కదా! పద్మ తన భార్య అన్న సంగతి మరచిపోలేకదా! బహుశా అంతే జరిగివుంటుంది. లేకపోతే, ఆ తత్తరపాటుకుగాని, ఆ చూపులకుగాని అర్థం లేదు. ఎందుకో చూడనిదిగినట్లు తోచలేదు రమణకి. ఇంకా ఆ ఫ్యాన్సీలోనే పుట్టుకుపోతున్నాడు. ఇంకా ఆ ఏడు సంవత్సరాల క్రిందటి పగటి కలలు కంటూనే ఉన్నాడు. తనని రఘుబావ తన భార్యగా గుర్తుకుంటున్నాడు. మనుషులు ఒకదశలో ఆగిపోయి

ఎంత ఈడువచ్చినా ముమ్మారు సాగకపోవడం విచారకరం. యావనం అందించే పగటికల్లో నిలిచిపోయి చుట్టూవున్న పరిస్థితుల్ని గమనించి అయినా పురోగమించకపోవడం చాలా విషాదకరమైన విషయం. రఘుబావకి ప్రాక్టికల్ దృష్టి లేకపోవడం చూచి రమణ విచారించింది. “ఇతను క్లిష్టసమస్యలతో కూడుకొనివున్న ప్రపంచాన్ని ఎల్లా నెగ్గుకొస్తాడా” అని సందేహించింది.

“సీవు మొట్టమొదటిసారి నాకు ప్రేమావతీ పేటలో కనపడినదశలోనే ఇంకా ఉన్నావు. అప్పటినించీ ఇప్పటికీ ఏడుసంవత్సరాలు గడచినా నీవు ఏమాత్రం ఎదగలేదు” అని చప్పున వెనుదిరిగింది.

రఘుకి ఉత్తరక్షణంలో మైకం వదిలింది. రమణ మాటలు హృదయంలో సూటిగా గుచ్చుకున్నాయి. “ఓ” అని మాత్రం అనగలిగాడు.

రమణ వెనుదిరిగి కల్యాణిని పద్మకి అందించింది. చప్పున డ్రాయింగ్ రూమ్ లోంచి వెళ్ళిపోయింది.

రమణ వెళ్ళిపోతూంటే రఘుచూపులు రమణవీపుమీద పడ్డాయి. ఆమె తెల్లనిపట్టుచీర ధరించి, తెల్లనిపట్టుజాకెట్ తొడుక్కున్నట్లు అప్పుడు గ్రహించాడు రఘు.

ఎర్రనిసిల్కులంగా, ఎర్రనిజాకెట్, ఎర్రనివోషీ
వవీ ?

రఘుకళ్యణుండునుంచి అదృశ్యమైనాడు. రఘు
దయంలో మాత్రం నిలిచిపోయినాడు.

రమణ రఘుని ఆ మాటలు ఎందుకన్నదో, ఎందుకు
యంగ్ రూమ్ లోంచి చప్పున వెళ్ళిపోయిందో పద్మ,
న్, ఆయెషాలకు ఇంతవరకూ తెలియదు. రఘుని అడి
“నా కేమీ తెలియ”దని అంటాడు. రమణని అడిగితే
దు.

పద్మ, సుమన్, ఆయెషాల హృదయాల్లో ఆప్రశ్నలు
లుగానే ఉండిపోయినాయి.

స మా శ్చ ౦

ఈ త్తమ న వ ల లు

అన్నా కెరినినా	టాల్ స్టామ్
అనుమానం	,,
అమ్మ	నోర్క్ రు.
భయస్సుడు	,,
మగ్గుగు మిత్రులు	,,
యమకూపం	క్రూపిన్
ఇనపపాదాలు	బాక్ లండన్
డోరియన్ గే	ఆస్కార్ వైట్
మానవ హృదయాలు	మహాన
ధరెసా	ఎమిలిజోలా
నానా	,,
బీజలక్ష్మి	పెరల్ బక్
పేక మేడలు	టర్నిసీన్
మనోరమ	ప్రేమచ
నిరంజన్	రవీంద్రన్ మిత్ర
గుడిగంటలు	ఎల్లారా
మగువమనసు	ధనికొండ
బడిపిల్లలు	నొసోవ్
ప్రేమించేను	విశ్వం
నీలికణ్వు	బాల్జాన్

ఆ ద ర్శ గ్రంథ మం డ

Blank Page

418